

Δωτία

Ετήσια
Εκδοση
Δήμου
Χανίων

*

Ιστορία
Λαογραφία
Αρχαιολογία
Δοκίμιο
Λογοτεχνία

*

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β
ΤΟΜΟΣ 2ος

ΧΑΝΙΑ 1993

ISSN 1106 - 0395

Κόσμημα εξωφύλλου :
Λεπτομέρεια από τον πεσσό του "αδύτου" των Χανίων (1.600π.χ.)

Μίμης Γυφτέλη

Ελπίδα

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Μάρκος Βεκρής, αντιδήμαρχος
Δημήτρης Βλησίδης,δημοτικός σύμβουλος
Γρηγόρης Αναστασάκης, δημοτικός σύμβουλος
Ευτύχης Μαλεφάκης,φιλόλογος
Κώστας Μουτζούρης, φιλόλογος
Αθηνά Μπλαζουδάκη, φιλόλογος
Χρυσούλα Καραπατάκη, προϊσταμένη Δημοτικής Βιβλιοθήκης.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ερατοσθένης Καψωμένος
Χριστόφορος Χαραλαμπάκης
Κώστας Μουτζούρης
Αργυρώ Μαυρεδάκη- Μιχαλοπούλου
Δημήτρης Βεζονιαράκης
Χριστίνα Σπανουδάκη
Γιάννης Καλογεράκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ

Κώστας Μουτζούρης, 8ης Δεκεμβρίου 4, Χανιά ,73131, Τηλ.: 0821/44.788, 63.086

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κώστας Μουτζούρης & Αργυρώ Μαυρεδάκη- Μιχαλοπούλου

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, οδός Υψηλαντών, Χανιά, 73.100, Τηλ.: 0821/23.273

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Γιάννης Αναστασάκης, "ΤΥΠΟΣΤΥΛ" ,Καραϊσκάκη 80, Χανιά. Τηλ: 0821/72.961,70.031, ΦΑΞ: 70.031

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ..... 7

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΑΝΑΚΑΚΗΣ, *Δήμαρχος Χανίων, 1993 (52η επέτειος)*..... 9

ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ, *Σχήματα "πολιορκίας" στην ποίηση του Καβάφη . Μια σημειωτική του τραγικού*..... 11

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Ενα γλωσσικό σχόλιο στον Κατζούρμπο*..... 22

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ, *Αγνωστες ρίμες για το Θέρισο και τον Κωνσταντίνο Μάνο*..... 25

ΙΑΚΩΒΟΣ ΧΑΝΙΩΤΗΣ .*Η Χωροφυλακή στη Μάχη της Κρήτης. Εισαγωγικό σημείωμα-σημειώσεις: Κώστας Δανούσης*..... 77

ΑΡΓΥΡΩ ΚΟΚΟΒΛΗ, *Από τις θηριωδίες των Ναζί. Η μάνα*..... 87

Κ.ΧΡΥΣΟΥΛΑΚΗ-ΠΑΤΕΡΟΥ, *Γερμανική Κατοχή. Η επίταξη*..... 91

ΑΛΕΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΓΛΑΚΗΣ, *Μια μικρή ιστορία από τη μεγάλη Κατοχή. Φράνς ο Αυστριακός. Η εξαίρεση του κανόνα*..... 95

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Γεώργιος Ν. Ψυχουντάκης. Ο Κρητικός Μανταφόρος, ο λαϊγράφος της Ασή Γωνιάς, ο ποιητάρης, ο μεταφραστής του Ομήρου*..... 98

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ, *Λαογραφικά τ' αργαλειού*..... 147

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΚΑΤΣΑΚΗΣ, *Η Κρήτη του Βασίλη Θωμαδάκη*..... 184

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΠΡΙΦΤΗ, *Μια μαθήτρια μιλά για τη Δασκάλα της Λελέ Χ. Φανδρίδου*..... 200

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ, *Αναζητώντας τον Bourbaki*..... 207

ΣΩΤΗΡΗΣ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Η άλλη πλευρά των θετικών επιστημών*..... 224

ΑΘΗΝΑ ΜΠΛΑΖΟΥΔΑΚΗ-ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ, *Ρωμέικο φιλότιμο*..... 231

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΩΝΙΤΗΣ, *Τα συγχαρητήρια*..... 237

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΜΑΡΙΑΝΑΚΗ-ΚΟΥΤΖΟΓΛΟΥ, *Το γεροντάκι*..... 241

ΔΗΜ. Ν.ΚΑΡΤΑΚΙΣ,*Ο Ξηρούχας*..... 243

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΕΖΟΝΙΑΡΑΚΗΣ , *Εώρακα και όπωπα*..... 248

ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΡΑΚΑΚΗΣ, *Η τηλεόραση*..... 251

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΧΟΝΤΑΚΗΣ, *Ο Επιγραφές και ο Σφυρήλατος Σταυρός* 255

ΜΑΙΡΙΛΗ ΚΟΡΦΙΑΤΗ, *Μεσόγειος*..... 257

ΝΙΚΗ ΚΑΠΠΑ, *Καράβι κι εσύ*..... 258
ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ, *Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως*..... 259
ΕΥΤΥΧΗΣ ΜΑΛΕΦΑΚΗΣ, *Το περιλάλητο φρούριο της Γραμπούσας*..... 281
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΟΥΠΑΣΗΣ, *Πληροφορίες για τα Σχολεία της Επαρχίας Σελίνου κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας*..... 294
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΑΝΤΙΑ, *Ειδήσεις για την τύχη ενός τμήματος του βενετικού αρχείου της πόλεως των Χανιών*..... 298
ΧΑΡΙΔΗΜΟΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΗΣ, *Μισαήλ Αποστολίδης. Εξέχουσα εκκλησιαστική φυσιογνωμία*..... 302
ΠΟΛΥΒΙΟΣ ΛΑΓΟΥΔΑΚΗΣ, *Οι Κισαμίτες βουλευτές από το 1898 έως το 1988*..... 308
BAYARD TAYLOR, *Εικόνες από τα Χανιά του 1858. Εισαγωγικό σημείωμα και σημειώσεις: Γ.Π. Εκκεκάκης. Μετάφραση: Λίζα Εκκεκάκη*..... 325
ΕΥΤΥΧΙΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, *Η μουσμουλιά*..... 343
ΜΑΡΙΚΑ ΤΖΕΡΑΚΗ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Το καμπαέτι του Κωστή*..... 345

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η υποδοχή της " ΕΛΛΩΤΙΑΣ", του πρώτου τόμου της ετήσιας έκδοσης του Δήμου Χανίων με τη νέα μορφή, πιστεύουμε ότι δικαίωσε τη Συντακτική Επιτροπή καθώς και τη Δημοτική Επιτροπή του περιοδικού για το περυσινό τους τόλμημα.

Η " ΕΛΛΩΤΙΑ" αποτελεί ένα βήμα ανοικτό για όλους τους συγγραφείς και ερευνητές σε θέματα Ιστορίας, Λαογραφίας, Αρχαιολογίας, Δοκιμίου, Λογοτεχνίας κ.ά.

Το περιοδικό διακινείται μέσω της Δημοτικής Βιβοιοθήκης Χανίων και μπορεί κανείς να το προμηθευτεί από όλα τα βιβλιοπωλεία των Χανίων και τα μεγαλύτερα βιβλιοπωλεία της χώρας. Η έκδοσή μας έχει πάρει το διεθνή κωδικό ISSN 1106-0395 και έχει καταχωριστεί στο Διεθνή κατάλογο Εκδόσεων σε Σειρές (στο Παρίσι).

Η συντακτική επιτροπή θέλει να πιστεύει πως η " ΕΛΛΩΤΙΑ" συσπείρωσε και θα συσπειρώνει πάντα γύρω της όλο το πνευμάτικό δυναμικό του τόπου που και πολύ είναι και ποιότητα έχει.Και αυτό το αποδεικνύει ο δεύτερος αυτός τόμος, που παίρνετε στα χέρια σας.

ΗΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ερατοσθένης Καψωμένος
Χριστόφορος Χαραλαμπάκης
Κώστας Μουτζούρης
Αργυρώ Μαυρεδάκη- Μιχαλοπούλου
Δημήτρης Βεζονιαράκης
Χριστίνα Σπανουδάκη
Γιάννης Καλογεράκης

1993

ΠΕΝΗΝΤΑ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Ταπεινά κι αυτή τη χρονιά τα Χανιά,η Κρήτη και όλος ο Ελληνισμός θα τιμήσουν τη Μάχη της Κρήτης.

Θα τιμήσουν τον αγώνα ενάντια στο βάρβαρο κατακτητή.

Τις θυσίες και τον αγώνα ενός ολόκληρου λαού ενάντια στον ολοκληρωτισμό και τη βία.

Θα δαφνοστεφανώσουν ξανά τους χιλιάδες νεκρούς της,επώνυμους και ανώνυμους.

Θα βροντοφωνάξουν,για μια ακόμη φορά: όχι άλλος πόλεμος,όχι άλλο αίμα,όχι άλλες θυσίες.

Θα βροντοφωνάξουν: ειρήνη.

Ιδιαίτερα σήμερα, που σύννεφα μίσους σκιάζουν ξανά γειτονικές μας χώρες, που άσπονδοι " φίλοι " μας αμφισβητούν την Ιστορία και τον Ελληνισμό,τα σύνορα και τις παραδόσεις μας, η Μάχη της Κρήτης έχει για μας τους Κρητικούς και όλους τους Ελληνες ιδιαίτερη βαρύτητα.Είναι τρανό δείγμα γραφής, που θέλει τον τόπο μας αδούλωτο, τον ελληνισμό παράδειγμα ανθρωπιάς και θυσίας,φάρο ειρήνης και πολιτισμού, πολέμιο του κάθε φασισμού,για το καλό των λαών της γης,για την ανάπτυξη και την ευημερία,για τη φιλία όλων των λαών.ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ,ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΟΔΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΚΟΠΗ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΑΝΑΚΑΚΗΣ
Δήμαρχος Χανίων

ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ Γ. ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ

ΣΧΗΜΑΤΑ "ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ" ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΒΑΦΗ, ΜΙΑ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΑΓΙΚΟΥ*

Η φιλολογική κριτική έχει από νωρίς αναδείξει το σχήμα της πολιορκίας ως ένα από τα θεμέλια της καβαφικής μυθολογίας και ανθρωπολογίας. Συνοψίζοντας τους όρους της, όπως τους έχει περιγράψει η κριτική, υπενθυμίζομε ότι η καβαφική πολιορκία λειτουργεί τόσο στο ενδοκοσμικό όσο και σ' ένα "*μεταφυσικό*" ή ακριβέστερα Κοσμικό πεδίο.

Στο ενδοκοσμικό πεδίο διακρίνομε πολιορκία εσωτερική και πολιορκία εξωτερική. Η εσωτερική πολιορκία ορίζεται από παράγοντες υποκειμενικούς, η εξωτερική από παράγοντες αντικειμενικούς. Στους υποκειμενικούς παράγοντες ανήκουν οι προσωπικές αδυναμίες, πάθη, φόβοι κ.λ.π. των δρώντων προσώπων. Στους αντικειμενικούς παράγοντες ανήκει η *ανάγκη*, που συνοψίζει τους ποικίλους εξωτερικούς καταναγκασμούς, *κοινωνικούς και ιστορικούς*.

Στο Κοσμικό πεδίο αφετέρου, η πολιορκία υλοποιείται μέσω του καθολικού νόμου της φθοράς, ο οποίος οδηγεί στο "*μεγάλο Τίποτε*", που πολιορκεί τη ζωή στο σύνολό της. Αυτή είναι, σε πολύ γενικές γραμμές, μια *περιγραφική τυπολογία* της καβαφικής πολιορκίας, που τη θεματολογία και περιπτωσιολογία της έχει επαρκώς καταγράψει η κριτική.

Σε παλιότερη εργασία μας, είχαμε επιχειρήσει μια σημειολογική διερεύνηση της "*πολιορκίας*" στα "*Παράθυρα*" *του Καβάφη*.[1] Την προβληματική αυτή θα συνεχίσομε και θα διευρύνομε σήμερα, δοκιμάζοντας την αξία των θεωρητικών της υποθέσεων και των μεθοδολογικών της επιλογών σε κάποιες κατηγορίες ποιημάτων.

Ας τη συνοψίσομε εδώ, με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία. Αν δεχτούμε τα ορίσματα της Δομικής Σημαντικής σε ό,τι αφορά το πρόβλημα της αφηγηματικότητας, επιβάλλεται να κάνομε μια θεμελιώδη μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα σε δυο τουλάχιστον επίπεδα αναπαράστασης, άρα και ανάλυσης : στο επίπεδο της *αφηγηματικής επιφάνειας*, όπου οι διηγηματικές

---

* *Ανακοίνωση στο Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο Καβάφη (Κάιρο - Αλεξάνδρεια, 12-17 Οκτωβρίου 1992).*

1. "Τα παράθυρα : Σημειολογική διερεύνηση του καβαφικού αδιεξόδου", ΑΝΤΙΧΑΡΗ. Αφιέρωμα στον Καθηγ. Σταμάτη Καρατζά, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1984, σ. 227-237.

εκδηλώσεις υπόκεινται στις ειδικές απαιτήσεις του δοσμένου γλωσσικού συστήματος, και σε ένα επίπεδο βάθους, που αποτελεί τη σταθερή δομική νόρμα, όπου οι *σημειωτικές αρθρώσεις της αφηγηματικότητας* ενυπάρχουν συγκροτημένες πριν από μιαν ορισμένη εκδήλωσή της. Αυτό το δεύτερο αντιστοιχεί σε ένα κοινό σημειωτικό επίπεδο, που έχει διαμορφωθεί μέσ' από μια μακρά παράδοση αφηγηματικής πρακτικής και είναι λογικά προγενέστερο από το γλωσσικό, όποιες κι αν είναι οι γλωσσικές επιλογές που θα το υλοποιήσουν. Ωστε, η παραγωγή των εκφωνημάτων και ο συνδυασμός τους σε λόγο *"προγραμματίζεται"* , κατά κάποιο τρόπο, από τις ενυπάρχουσες αφηγηματικές δομές, που είναι αυτές που παράγουν τα αφηγηματικά σημαινόμενα της φράσης. Οι διαπιστώσεις αυτές οριοθετούν, μέσα στα πλαίσια της σημειωτικής θεωρίας, την περιοχή μιας *σημαντικής του βάθους και μιας γραμματικής του βάθους.* [2]

Αξιοποιώντας αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, θα διερευνήσομε τις σημειωτικές αρθρώσεις μεταξύ επιφάνειας και βάθους, ή πιο συγκεκριμένα, μεταξύ της γλωσσικής εκδήλωσης του μύθου και της ενυπάρχουσας δομής.

Για το σκοπό μας θα χρησιμοποιήσομε ένα περιορισμένο αριθμό μεθοδολογικών όρων, που είναι ανάγκη να εξηγήσομε.

Ο λιθουανός θωρητικός Greimas διακρίνει τα *αφηγηματικά εκφωνήματα* σε δύο τύπους : σε *απλά αφηγηματικά* ή, αλλιώς, *περιγραφικά εκφωνήματα* και σε *τροπικά εκφωνήματα.*

Τα πρώτα είναι της τάξης του κάνω, που θα πει, δηλώνουν μια δράση, μια διαδικασία πραγμάτωσης · και μεταγράφονται σε μια *λειτουργία* (τάδε ενέργεια) και μια *δρώσα μονάδα* (actant). Η δρώσα μονάδα είναι ισότοπη της λειτουργίας της, με την ίδια έννοια που το όνομα του (προσωποποιημένου) πράκτορα είναι ισότοπο με το αντίστοιχο ρήμα (*λ.χ. "ήμουν ψαράς κι εψάρευα"*).

Τα *περιγραφικά εκφωνήματα* διακρίνονται σε δυο υποκατηγορίες που χαρακτηρίζονται από τις λειτουργίες τους, οι οποίες ανάγονται *άλλοτε* στην τάξη του *έχω*, *άλλοτε* στην τάξη του *είμαι*. Πρόκειται και στις δυο περιπτώσεις για σχέσεις *"κατηγόρησης"* μεταξύ σημασιακού *Υποκειμένου* και *Αντικειμένου*. Γι' αυτό ονομάζονται κατηγορικά εκφωνήματα. *Το "ήμουν ψαράς"* είναι κατηγορικό εκφώνημα, της τάξης του είμαι · το *"εψάρευα"* είναι αφηγηματικό εκφώνημα, της τάξης του κάνω.

Αν το περιγραφικό εκφώνημα αντιστοιχεί σ' ένα *πραγματωμένο πρόγραμμα* δράσης, το *τροπικό εκφώνημα* αντιστοιχεί σ' ένα *δυνάμει πρόγραμμα*. Διακρίνεται από το πρώτο κατά το ότι εισάγει μια *εξειδίκευση*,

---

2. Ο A.J. Greimas επιχειρεί να τις θεμελιώσει στα βιβλία του Semantique structurale (Paris, Larousse, 1966), Du sens (Paris, Seuil, 1970), Du sens deux (1983).

έναν σημασιακό περιορισμό στο πρόγραμμα δράσης. Ας πάρομε λ.χ. το εκφώνημα:

"Φαντάζονταν έργα να κάμει ξακουστά"[3]

Στην εξαρτημένη πρόταση αναγνωρίζομε ένα *περιγραφικό εκφώνημα*, ένα πρόγραμμα δράσης (τάξημα : κάνω). Η πραγμάτωση όμως του προγράμματος συναρτάται με έναν όρο, που σε επίπεδο σύνταξης υλοποιείται στην εξάρτηση από το ρήμα *"φαντάζονταν"*. Ο όρος που εισάγει το *"φαντάζονταν"* είναι το τάξημα *"θέλω"* (vouloir), όπως ρητότερα αναπτύσσεται λίγους στίχους πιο κάτω:

"ιδού που έχει θέλησιν αυτός
θ' αγωνισθεί, θα κάμει, θ'ανυψώσει".

Εχομε λοιπόν ένα τροπικό εκφώνημα, που μεταγράφεται σημασιακά ως *επιθυμία πραγμάτωσης* ενός προγράμματος, που είναι παρόν με τη μορφή περιγραφικού εκφωνήματος και συγχρόνως αποτελεί, ως αντικείμενο του *"φαντάζονταν"*, τμήμα του τροπικού εκφωνήματος.

Η τροπικότητα (modalite) του θέλω έχει και μια δεύτερη συνέπεια· εισάγει ένα τάξημα ανθρωπομορφικό,[4] στο μέτρο που μας υποχρεώνει να εννοήσομε τη δρώσα μονάδα ως πηγή βούλησης, δηλ. ως ανθρώπινο υποκείμενο, δυνητικό τελεστή της δράσης.

Την ίδια, τροπική λειτουργία αναγνωρίζομε σε δύο ακόμη ταξήματα: του *γνωρίζω* (να κάνω) και του *μπορώ* (να κάνω), που κι αυτά εισάγουν τροπικά εκφωνήματα, δηλ. εγκαθιδρύουν ανθρωπομορφικά υποκείμενα και δυνάμει προγράμματα τέλεσης.

Ανάμεσα στις τρεις αυτές τροπικότητες λειτουργεί γενικά μια ορισμένη ιεραρχία, η οποία προσανατολίζει τη συντακτική πορεία κατά τον άξονα *θέλω-γνωρίζω-μπορώ-κάνω* και αποτελεί τη βάση για την οργάνωση της συντακτικής σειράς των δράσεων. Κατά συνέπεια, οι τροπικές κατηγορίες *θέλω - γνωρίζω-μπορώ* παραπέμπουν σε ανθρώπινο τελεστή, ως αυτόνομο υποκείμενο δράσης. Εφόσον συνισπούν θεμελιώδεις κατηγορίες της ανθρώπινης υπόστασης, ατομικής και συλλογικής, η παρουσία και οι αρθρώσεις τους ορίζουν, σε επίπεδο βάθους, μια σημαντική και μια γραμματική του ανθρώπινου δρώντος υποκειμένου. Έτσι, στο μέτρο που οι μεταξύ τους ιεραρχικές σχέσεις ισχύουν και λειτουργούν, εκφράζουν την εσωτερική αρμονία του υποκειμένου, που επιτρέπει την πλήρη και ομαλή ανάπτυξη σε αφηγηματικές ακολουθίες ενός προγράμματος δράσης.

Προχωρώντας στη διερεύνηση του καβαφικού σχήματος πολιορκίας, θα

---

3. "Δημητρίου Σωτήρος" (Κ.Π. Καβάφη, Ποιήματα, τ. Β', Αθήνα, Ικαρος, 1963., σ. 12. Συντομογρ.: Β 12).

4. Οχι αναγκαία και παραστατικό (εικονικό). Πρβλ. "καθώς που το απαιτούν οι περιστάσεις" (Ποιήματα, Β 77: "Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα").

σταθούμε σε μια προκαταρκτική διαπίστωση. Σχολιάσαμε παραπάνω το εκφώνημα: *"φαντάζονταν έργα να κάμει ξακουστά"* και το χαρακτηρίσαμε τροπικό, της κατηγορίας του βούλομαι.

Υπάρχει μια πλούσια και χαρακτηριστική "παραδειγματική" σειρά εκφωνημάτων μέσα στην ποίηση του Καβάφη, που έχουν ως σημασιακό άξονα *"τα οράματα"*, τις *"οπτασίες"* ή *"τα ινδάλματα της ηδονής"*:

"μέσα στη ρέμβην έτσι θα οραματισθώ".

Τα εκφωνήματα αυτά, που υλοποιούν μια τυπικά καβαφική μετάθεση από το πραγματικό στο φαντασιακό πεδίο, είναι επίσης *τροπικά* και αντιστοιχούν στον αντιφατικό συνδυασμό των τροπικοτήτων : *βούληση + αδυναμία.*

Ανάλογα είναι και τα συχνότατα εκφωνήματα που αναφέρονται σε (αβέβαιες) *μνήμες, αισθήσεις, απηχήσεις των "ημερών της ηδονής", "ατελών ερώτων" κ.λ.π.*

"Επέστρεφε συχνά και παίρνε με,
αγαπημένη αίσθησις επέστρεφε και παίρνε με -
όταν ξυπνά του σώματος η μνήμη"...[5]

Στην προστακτική *"επέστρεφε"* ενυπάρχει η τροπικότητα της βούλησης, στην έννοια της μνήμης η τροπικότητα της γνώσης. Παράλληλα, η επιμονή σε μια διαδικασία φαντασιακής αναπλήρωσης, δια της μνήμης, συνυποδηλώνει την αδυναμία για *πράξη/τέλεση*. Απ' αυτή την άποψη, στίχοι όπως:

Επιθυμίες κι αισθήσεις/ εκόμισα εις την Τέχνη
ή
νάρκης του άλγους δοκιμές εν φαντασία και λόγω

είναι διακριτικοί (pertinents) της ποιητικής γραφής του Καβάφη, που κατά βάση αρθρώνεται με τροπικά εκφωνήματα. *Τα περιγραφικά αφηγηματικά* εκφωνήματα είναι, άμεσα ή έμμεσα, εξαρτημένα από τα *τροπικά*. Ετσι, τα καβαφικά ποιήματα αντιστοιχούν όχι τόσο σε πραγματωμένα προγράμματα τέλεσης (της τάξης του κάνω), όσο σε δυνάμει προγράμματα (της τάξης του *θέλω-γνωρίζω-μπορώ*), όπου δεσπόζουν οι τροπικές λειτουργίες και αξίες και όχι οι αντικειμενικές. Και το ίδιο ισχύει για τις *"λόγου σημαντικές"* εκφράσεις, που αποτελούν μια σπατσπικά ισχυρότατη παραδειγματική σειρά[6], η οποία αντιστοιχεί στις *τροπικότητες του βούλομαι και του γνωρίζω.*

Το φαινόμενο δείχνει ότι η σημαντική του βάθους συνδέεται με μια δρώσα δύναμη, έναν *πράκτορα-πρωταγωνιστή*, που είναι υποχρεωτικά ανθρώπινο υποκείμενο, και ειδικότερα μια εν εγρηγόρσει συνείδηση, η οποία αποτελεί

---

5. Ποιήματα, τ. Α', σ. 56 (στο εξής: Α 56)

6. Τις μελέτησε η Λίνα Στεφάνου στο βιβλίο της Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέτη της ποίησης, Αθήνα, Κάλβος, 1972.

την πηγή των τροπικοτήτων και το πεδίο μιας εσωτερικής δράσης. Αυτή τη συνείδηση έχει ως επίκεντρο και το σχήμα της πολιορκίας, συνείδηση που φαίνεται ν' αποτελεί την ελάχιστη αναγκαία συνθήκη για να λειτουργήσει η καβαφική πολιορκία.

Η πολιορκία ως μυθική εκδήλωση αρθρώνεται πάνω στην αντιθετική συνάρτηση του υποκειμένου προς τις ενάντιες δυνάμεις που το πολιορκούν, εξωτερικές ή εσωτερικές. Η λειτουργική δομή που υπόκειται σ' αυτό το σχήμα είναι η *δοκιμασία*. Μια δοκιμασία που σε επίπεδο επιφάνειας καταλήγει στην αποτυχία, ενώ σε επίπεδο βάθους αντιστοιχεί στο *μετασχηματισμό των σημασιακών περιεχομένων* από θετικά σε αρνητικά.

Ας τη σπουδάσομε μέσα από ορισμένα αντιπροσωπευτικά δείγματα. Το ποίημα *"Η πόλις"* [7] αποτελεί μια τυπική περίπτωση του σχήματος εσωτερικής πολιορκίας.

Η δοκιμασία πραγματώνεται στο επίπεδο του λόγου, όχι της πράξης. Εχομε δηλ. μια αντιπαράθεση λόγων ανάμεσα σε δύο *"φωνές"*.

Είπες : Θα πάγω.

- Δε θά βρεις.

που εκδηλώνουν, υποτίθεται, τη συγκρουσιακή σχέση δύο χωριστών υποκειμένων, ενώ στην ουσία λόγος και αντίλογος υλοποιούν μια εσωτερική σύγκρουση στο εσωτερικό της ίδιας συνείδησης.

Στο πρώτο σκέλος (που αντιστοιχεί στην 1η ενότητα του ποιήματος) έχομε αυτό που, στη γλώσσα της αφηγηματολογίας, ονομάζεται *"Πρόταση σύμβασης"*, συμφωνίας δηλ. Στο δεύτερο σκέλος (:2η ενότητα του ποιήματος) έχομε την απόρριψη της σύμβασης. Αυτονόητη συνέπεια, η αποτυχία να καθιερωθεί η προτεινόμενη σύμβαση.

Το συμβασιακό ζεύγος *Πρόταση vs Απόρριψη*, αποτελεί, όπως ξέρομε, το εισαγωγικό σκέλος της *Δοκιμασίας*. Κανονικά ακολουθεί το τελεστικό ζεύγος *Αγώνας vs Νίκη / Ηττα* και η δοκιμασία κλείνει με τη *Συνέπεια*, θετική ή αρνητική.

Στην περίπτωσή μας, η δοκιμασία μοιάζει να συρρικνώνεται στο συμβασιακό ζεύγος, εφόσον ως εσωτερική συνειδησιακή σύγκρουση δηλ. ως δυνάμει πρόγραμμα, εκφέρεται εξ ολοκλήρου με τροπικά εκφωνήματα, δεν έχει ανάγκη περιγραφικών αφηγηματικών εκφωνημάτων, αφού δεν πρόκειται για πραγματωμένο πρόγραμμα δράσεων.

Αλλ' ας δούμε από κοντά ποια σημασιακά περιεχόμενα αντιστοιχούν σ' αυτές τις αρθρώσεις. Η πρόταση σύμβασης εισάγεται με ένα τροπικό εκφώνημα,

---

7. Ποιήματα, Α 15

της τάξης του θέλω, από το οποίο εξαρτάται ένα περιγραφικό εκφώνημα: *"Είπες Θα πάγω..."*. Και συμπληρώνεται με ένα δεύτερο τροπικό εκφώνημα, που εκφράζει μια υποκειμενική βεβαιότητα, που συναιρεί τις τροπικότητες του θέλω και του γνωρίζω:

"Μια πόλις άλλη θα βρεθεί καλύτερη απ' αυτή".

Τα περιεχόμενα της σύμβασης εκφέρονται ως αντίδραση σε μιαν άλλη, προϋπάρχουσα κατάσταση, παγιωμένη από μια σειρά αποτυχεμένων προσπαθειών:

Κάθε προσπάθεια μου μια καταδίκη είναι γραφτή
κι είν' η καρδιά μου -σαν νεκρός- θαμένη.
Ο νους μου ως πότε μες στον μαρασμόν αυτό θα μένει.

Η έμφαση δίνεται στους τροπικούς προσδιορισμούς αυτής της κατάστασης: *μαρασμός του νου, καρδιά -σα νεκρός- θαμένη*. Οι μεταφορικές εκφράσεις *"σα νεκρός"*, σε συνδυασμό με τα παρακάτω : *"ερείπια μαύρα της ζωής μου"*, *"ρήμαξα"*, *"χάλασα"* συνιστούν μια παραδειγματική σειρά με κοινό τάξημα το θάνατο δηλ. μια κατάσταση που αναιρεί τις βασικές κατηγορίες που ορίζουν το υποκείμενο, *βούληση-γνώση-δυνατότητα*, θέτοντας τις άκρως αντίθετες και αντιφατικές, *αβουλία-άγνοια- αδυναμία*.

Εχομε λοιπόν μια ριζική αντιπαράθεση ανάμεσα στην προϋπάρχουσα σύμβαση, που καταγγέλλεται, και στην προτεινόμενη σύμβαση, που επιδιώκεται να καθιερωθεί υποκαθιστώντας την πρώτη· μια αντιπαράθεση που εξαντικειμενοποιείται σε χώρο (εδώ vs αλλού) και χρόνο (παρελθόν+παρόν vs μέλλον).

Εδώ (=η πόλις)	Αλλού (=άλλη γη, άλλη θάλασσα, πόλις άλλη)
παρελθόν + παρόν	μέλλον
ρήμαξα-χάλασα	(ενν. θα ξαναφτιάξω
Ερείπια μαύρα της ζωής μου	(ενν. δημιουργία)
κάθε προσπάθεια = καταδίκη γραφτή	(ενν. επιτυχία)
νους : μες στο μαρασμό	(ενν. γνώση-δυνατότητα)
καρδιά = νεκρός, θαμένη	(ενν. βούληση)

Η αντιπαράθεση εμπεριέχει και τελεστικές λειτουργίες: *αποτυχία* απ' τη μια, *βεβαιότητα επιτυχίας* από την άλλη, *θάνατος* από τη μια, *βούληση ζωής* από την άλλη. Αυτό σημαίνει ότι με τα συμβασιακά συντάγματα συναρτώνται, σε επίπεδο συνδήλωσης, τα τελεστικά συντάγματα *Αγώνας vs Ηττα* (για το παρελθόν), *Αγώνας με προοπτική Νίκης* (για το μέλλον).

Το σχήμα της Δοκιμασίας εμφανίζεται λοιπόν ελλειπτικό σε *επίπεδο επιφάνειας* (τίθεται μόνο το σκέλος της Σύμβασης), αλλά σε *επίπεδο βάθους* πλήρες, καθώς στα σημασιακά περιεχόμενα υποδηλώνεται και το τελευταίο

σκέλος (Αγώνας).

Ο αντίλογος που περιέχεται στη δεύτερη ενότητα του ποιήματος εκφέρεται κι αυτός εξ ολοκλήρου με τροπικά εκφωνήματα. Μέσα από πλεοναστικές-αποφατικές και καταφατικές- μεταφορικές εκφράσεις:

"Καινούριους τόπους δε θα βρεις δε θά βρεις άλλες θάλασσες.

Η πόλις θα σε ακολουθεί.

Στους δρόμους θα γυρνάς/τους ίδιους και στες γειτονιές τες ίδιες θα γερνάς...

...Για τα αλλού - μη ελπίζεις - /δεν έχει πλοίο για σε, δεν έχει οδό..." φαίνεται να επιμένει σε μια εξαντικειμενοποίηση του υποκειμενικού βιώματος σε χώρο (η πόλις) και χρόνο (μέλλον). Στην πραγματικότητα κάνει το εντελώς αντίθετο ενώ δήθεν μιλεί για τους εξωτερικούς ανασταλτικούς παράγοντες που συνοψίζονται στο σύνθετο σημείο *"Πόλις"*, στην ουσία απορρίπτει κάθε αντικειμενική παράμετρο του αδιεξόδου και μεταθέτει όλο το βάρος στον υποκειμενικό παράγοντα: *"Έτσι που τη ζωή σου ρήμαξες εδώ / στην κώχη τούτη τη μικρή, σ' όλην τη γη την χάλασες"*. Το εκφώνημα αυτό μεταγράφεται, με αφηγηματικούς όρους, σε μια ταύτιση του Αντίμαχου με το Υποκείμενο - Ηρωα, που είναι ρόλοι ασυμβίβαστοι. Το ασυμβίβαστο των ρόλων αναδείχνει, με τον πιο παραστατικό τρόπο, ως δεσπόζουσα την τροπική κατηγορία της αδυναμίας, που αποκλείει μια επιτυχή έκβαση του Αγώνα. Αυτό εκφράζεται και με την έμφαση και την περισσότητα των αποφατικών εκφωνημάτων (*"δε θα βρεις"*, *"μη ελπίζεις"* κλπ.), που συνυποδηλώνουν την πλήρη επίγνωση της αδυναμίας, δηλ. τη συνείδηση του μάταιου, που συνιστά την αυτογνωσία του ήρωα. Εχομε λοιπόν μια δεύτερη τροπικότητα, αυτήν της γνώσης, που επικαθορίζει την πρώτη (: αδυναμία). Ωστε, *αδυναμία + επίγνωση* αντιπαρατίθενται στη βούληση της πρώτης ενότητας, απορρίπτοντας την προτεινόμενη σύμβαση και επισφραγίζοντας το αμετάκλητο της αποτυχίας. Ως αυτονόητη συνέπεια καταγράφεται η μη επικύρωση της Σύμβασης, δηλ. η εγκατάλειψη της προσπάθειας και η τελεσίδικη αποδοχή του αδιεξόδου.

Συνοψίζομε:

Το μοντέλο της εσωτερικής πολιορκίας συντίθεται πάνω στις τροπικές κατηγορίες που αντιστοιχούν στα ρήματα *"γνωρίζω"* (γνώση vs άγνοια), *"θέλω"* (βούληση vs αβουλία), *"μπορώ"* (δυνατότητα vs αδυναμία).

Πρόκειται για κατηγορίες γενικότατες, που αποσαφηνίζουν την ουσία των μετασχηματισμών και δείχνουν ότι αυτοί αφορούν τη βαθύτερη περιοχή της ύπαρξης, κοινό πεδίο του ατομικού και ιστορικού δράματος του ανθρώπου. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, αναδείχνουν την τραγική διάσταση του μύθου, που, από την άποψη του υποκειμένου, φαίνεται να ορίζεται ως η σύγκρουση ανάμεσα στην κατηγορία της βούλησης αφενός και της γνώσης και δυνατότητας

αφετέρου[8]. Σε σχέση με το μοντέλο δράσης παρατηρούμε ότι το σχήμα της εσωτερικής σύγκρουσης, που αποδίδει στο ίδιο υποκείμενο τους *ασυμβίβαστους ρόλους του Ηρωα και του Αντίμαχου*, αντιπροσωπεύει μια *κλασική τραγική κατάσταση*. Αν προχωρήσομε στην ανάλυση των όρων στους οποίους στηρίζεται αυτή η κατάσταση, διαπιστώνομε ότι η απόπειρα υπέρβασης του αδιεξόδου αποτελεί θετική έκφραση της κατηγορίας της βούλησης, η οποία όμως προσκρούει στην αντικειμενική αδυναμία, που σε πρώτη φάση είναι συνυφασμένη με την άγνοια (έλλειψη αυτοσυνείδησης). Αντίστοιχα, η υπονοούμενη εγκατάλειψη της προσπάθειας και αποδοχή της (παρούσας) κατάστασης (2η φάση) αποτελεί αρνητική έκφραση της βούλησης, έστω και με την υποθετική προϋπόθεση της γνώσης (αυτοσυνείδηση).

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε τη σύγκρουση ανάμεσα στην κατηγορία της βούλησης αφενός και της δυνατότητας και γνώσης (=αδυναμία + άγνοια) αφετέρου. Στη δεύτερη έχουμε τη σύγκρουση ανάμεσα στην κατηγορία της γνώσης αφενός και της βούλησης και δυνατότητας (αβουλία + αδυναμία) αφετέρου.

Το διπλό αυτό σχήμα εκφράζει την άλυτη αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα σε τρεις θεμελιακές κατηγορίες της ατομικότητας *(γνωρίζω-θέλω-μπορώ)*, που συνδέονται με την ψυχική ισορροπία του ανθρώπου, αποκαλύπτοντας μέσα απ' αυτήν, την τραγική ουσία του εσωτερικού δράματος του καβαφικού ήρωα.

Μένει να δούμε -με κάθε συντομία- πώς λειτουργεί το σχήμα της εξωτερικής πολιορκίας στον Καβάφη. Θα πάρομε κι εδώ ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, το ποίημα *"Διακοπή"*: Το παραθέτομε, αφού δεν είναι από τα πιο γνωστά.

Το έργον των θεών διακόπτομεν εμείς,
τα βιαστικά κι άπειρα όντα της στιγμής.
Στης Ελευσίνος και στης Φθίας τα παλάτια
η Δήμητρα κι η Θέτις αρχινούν έργα καλά
μες σε μεγάλες φλόγες και βαθύν καπνόν. Αλλά
πάντοτε ορμά η Μετάνειρα από τα δωμάτια
του βασιλέως, ξέπλεγη και τρομαγμένη,
και πάντοτε ο Πηλεύς φοβάται κι επεμβαίνει.
(Α 102)

Μια προκαταρκτική επεξήγηση : Σύμφωνα με τη σχετική μυθολογία, "ο Αχιλλέας και ο Δημοφών δεν έγιναν τελικά αθάνατοι, γιατί ο πατέρας του

---

8. Το ανάλογο διαπιστώσαμε στο Σεφέρη (Ε.Γ. Καψωμένος, Σεφέρη, "Μυθιστόρημα Γ" : Δομική ανάλυση, περ. Κώδικας Ι (1978), 1: 73).

πρώτου και βασιλιάς της Φθίας, ο Πηλέας, και η μητέρα του δεύτερου και βασίλισσα της Ελευσίνας, η Μετάνειρα, εμπόδισαν αντίστοιχα τη Θέτιδα και τη Δήμητρα να ολοκληρώσουν το πέρασμα των δύο βρεφών από την πυρά της αφθαρσίας", επεμβαίνοντας την τελευταία στιγμή και διακόπτοντας την τελετουργία.[9]

Ο αφηγηματικός άξονας αυτού του ποιήματος είναι η σύγκρουση των ανθρώπων με τους θεούς, ένα τυπικό τραγικό σχήμα. Εχομε, εννοείται, δυο χωριστούς μύθους, που ο ποιητής-αφηγητής συνενώνει σε μια ενιαία, θαμιστική αφήγηση.

Το αφηγηματικό μοντέλο έχει, με συντομία, ως εξής:

Πρόκειται σαφέσπατα για μια (διπλή) *δοκιμασία*, που έχει την ιδιοτυπία ότι ως τελεστής εμφανίζεται ο θεός (Δήμητρα-Θέτις), ενώ τελικά εκείνος που δοκιμάζεται είναι ο άνθρωπος (Μετάνειρα-Πηλεύς), που τυπικά παίζει το ρόλο του συμπαρασπάτη στον Ηρωα-θύμα, που είναι το διάσημο βρέφος (Δημοφών, Αχιλλέας).

Η σύμβαση που ορίζει και σημασιοδοτεί την τέλεση δεν είναι ρητή, αλλά υπονοούμενη : *Εισαγωγή στην μαγική πυρά vs κατάχτηση αθανασίας*. Καθώς η τελετουργία εμφανίζεται αμφίσημη (η άλλη εκδοχή σήμανσης είναι : Εισαγωγή στην πυρά vs φόνος βρέφους), λειτουργεί παραπλανητικά/παγιδευτικά για τα δρώντα πρόσωπα που δε γνωρίζουν τον κώδικά της· είναι μαγικός ή πρακτικός;

Το περιγραφικό εκφώνημα *"αρχινούν έργα καλά..."* αντιστοιχεί στην τελεστική λειτουργία *"Προσπάθεια"* (=Αγώνας). Ακολουθούν η *παρέμβαση* του *Συμπαρασπάτη* (*"ορμά η Μετάνειρα "/" ο Πηλεύς φοβάται κι επεμβαίνει"*) και η ματαίωση της τελετουργίας, δηλ. η φαινομενική επιτυχία της παρέμβασης (σωτηρία βρέφους), αλλά ουσιαστική *αποτυχία του αγώνα* (:μη κατάχτηση της αθανασίας).

Ετσι, τα θετικά σημασιακά περιεχόμενα (επιδίωξη αθανασίας) μετασχηματίζονται, μέσω μιας δοκιμασίας με αρνητική έκβαση (αποτυχία ανάγνωσης του μαγικού κώδικα), σε αρνητικά.

Σε επίπεδο μοντέλου δράσης, η εξέλιξη αυτή καταγράφεται ως μετασχηματισμός ρόλων: το δρων πρόσωπο, ενώ ενεργεί ως Συμπαρασπάτης, λειτουργεί ουσιαστικά ως Αντίμαχος, αφού συντελεί στη μη απόχτηση της αθανασίας κι έτσι έμμεσα συνεργεί στο μελλοντικό πρόωρο θάνατο του αγαπημένου προσώπου.

Εχομε δηλ. μια κραυγαλέα διάσταση ανάμεσα σε πρόθεση και αποτέλεσμα, που συναρτάται με τη διπλή ισοτοπία του ποιήματος (Κοσμική = θεϊκή vs

---

9. Καβάφη, Ποιήματα, Α', 1970 : 124 (Σημειώσεις)

ανθρώπινη) και συνιστά μια συνθήκη *τραγικής ειρωνείας*. Η ειρωνεία αυτή εντοπίζεται στη βασική διχοτομία: *γνώση vs άγνοια*. Παρατηρούμε ότι η επέμβαση του υποκειμένου ορίζεται θετικά, ως *βούληση σωτηρίας*, που τροφοδοτείται από την ανιδιοτελή (πατρική ή μητρική) αγάπη. Η ίδια αυτή αγάπη καθιστά δραστική την παρέμβαση, στοιχείο που μεταγράφεται στην τροπική κατηγορία του δύναμαι (*δυνατότητα*). Πρόκειται λοιπόν για μια εσωτερική εντέλει σύγκρουση, ανάμεσα στη *βούληση και δυνατότητα* απ' τη μια και στην *άγνοια* απ' την άλλη. Η σύγκρουση αυτή ορίζει εδώ - σε Κοσμικά πλαίσια και σε αντιδιαστολή προς το θείο - τη σύνθετη δομή της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτή η τελευταία, συνδυάζοντας στοιχεία αντιφατικά (βούληση=ζωή vs πράξη άγνοιας = θάνατος), πραγματοποιεί τη μετάταξη της εξωτερικής σε εσωτερική πολιορκία εντάσσοντας τα σημασιακά περιεχόμενα του κειμένου μέσα στο τραγικό Σύμπαν της καβαφικής ποίησης.

Με ανάλογο τρόπο πραγματοποιείται και η αναγωγή των ιστορικών και ψευδοϊστορικών ποιημάτων μέσα στο ενιαίο τραγικό Σύμπαν της ποίησης του Καβάφη. Πολύ συχνά παρατηρούμε μια *εσωτερίκευση* των σχημάτων *εξωτερικής πολιορκίας*, όπου η αντίθεση του ήρωα με αντικειμενικούς, κοινωνικούς ή ιστορικούς παράγοντες, μετασχηματίζεται σε εσωτερική αντίφαση που ορίζεται από τις τροπικότητες *θέλω-γνωρίζω- δύναμαι*.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, από την κατηγορία των ψευδοϊστορικών, *"Η Σατραπεία"*, όπου οι τροπικότητες της γνώσης (*"ενώ είσαι καμωμένος για τα ωραία και μεγάλα έργα"*) και της βούλησης (*"άλλα ζητεί η ψυχή σου, γι' άλλα κλαίει"*) συγκρούεται αδιέξοδα με την αδυναμία (*"να σ' εμποδίζουν εντελείς συνήθειες και μικροπρέπειες κι αδιαφορίες"/"η μέρα που αφέθηκες και ενδίδεις"*).

Από τα ιστορικά ποιήματα, θα αναφερθούμε ενδεικτικά στη *"Μάχη της Μαγνησίας"*,[10] όπου εκτίθενται οι φαντασικές αντιδράσεις του Φιλίππου του Ε' της Μακεδονίας, όταν μαθαίνει την πανωλεθρία του Αντιόχου Γ' της Συρίας το 190 π.Χ. από τους Ρωμαίους, οι οποίοι οριστικοποιούν έτσι την επιβολή τους στα ελληνιστικά κράτη των διαδόχων. Το πεδίο ιστορικής αναφοράς του ποιήματος παραπέμπει σε εξωτερικούς αντικειμενικούς όρους αντιφατικών συμφερόντων. Στη Μαγνησία συγκρούστηκαν ο άμεσος ανταγωνιστής του ήρωα για την ηγεμονία στην ελληνική Ανατολή, ο Αντίοχος, με τον κοινό εχθρό των ελληνιστικών δυνασπειών, τους Ρωμαίους. Η ήττα του ενός, όπως εξάλλου και η νίκη του άλλου, είναι ταυτόχρονα επωφελής και επιζήμια για το κράτος των Μακεδόνων. Η ιστορική αυτή αντίφαση εσωτερικεύεται από τον ήρωα του ποιήματος -με μια έντεχνη χρήση της εσπίασης και αξιοποίηση του ελεύθερου

---

10. Ποιήματα, Α 30

πλάγιου λόγου- και εμφανίζεται ως ισχυρή ψυχική σύγκρουση στη συνείδηση του Φιλίππου. Απέναντι στη φοβερή είδηση, ο ήρωας παγιδευμένος ανάμεσα σε αντιφατικά αισθήματα μνησικακίας και αλληλεγγύης προς τον Αντίοχο, θέλει και δε θέλει να γιορτάσει, ξέρει και δεν ξέρει (αρνείται να πιστέψει) την αλήθεια, μπορεί και δεν μπορεί ν' αντιδράσει. Αδυνατώντας να υπερβεί την εσωτερική του πλέον αντίφαση, ταλανίζεται μέσα σ' ένα ψυχικό αδιέξοδο που εκδηλώνεται με μια πλήρη ρευστοποίηση και αμφισημία των τροπικών κατηγοριών. Δεν πρόκειται τώρα απλώς για την αντίθεση ανάμεσα σε διαφορετικές τροπικότητες, αλλά για την ταυτόχρονη θέση και άρση της ίδιας τροπικότητας, τη συνύπαρξη βούλησης και μη βούλησης, γνώσης και άγνοιας, δυνατότητας και αδυναμίας. Μια συνύπαρξη που καταργεί τη λογική αρχή της μη-σύζευξης των αντιθέτων, καταφάσκοντας τη συνύπαρξη των ασυμβίβαστων όρων ως ακραία βίωση του Τραγικού.

Μέσα από τέτοιους μηχανισμούς, ένα σχήμα *"εξωτερικής πολιορκίας"* μετασχηματίζεται σε σχήμα *"πολιορκίας εσωτερικής"*.

Κλείνοντας θα ισχυριστούμε ότι το τραγικό λειτουργεί στον Καβάφη όχι μόνο ως ατομικό, κοινωνικό και ιστορικό βίωμα, αλλά και ως βίωμα πολιτισμικό.

Εχει σωστά παρατηρηθεί ότι μέσα στην ποίηση του Καβάφη λειτουργεί ένας συγκρητισμός λαών και πολιτισμών, χαρακτηριστικός της ανθρωπογεωγραφίας του ελληνιστικού μυθικού του σύμπαντος.Η δομή βάθους που υπόκειται σ' όλα περίπου τα συναφή κείμενα είναι η αξονική αντίθεση ανάμεσα σ' έναν ιδεατό (και ανέφικτον) ελληνισμό και σ' έναν εμπράγματο και πολύμορφον ασιανισμό. Μια αντίθεση που ενυπάρχει ακόμη και στα σημαινόμενα του όρου *"Αλεξανδρινός"*, που συχνά εμφανίζεται δισυπόστατος, αμφίσημος, αντιφατικός.

Θά 'λεγε κανείς πως όλον αυτό τον κόσμο της καβαφικής Ανατολής διαπερνά η αγωνία για μια οργανική σύνθεση *ισορροπίας*. Οι τραγικές ή και κωμικοτραγικές φιγούρες ηρώων όπως ο Οροφέρνης, ο Μυρτίας, ο Δημήτριος Σωτήρ, ο Ιουλιανός, ο Ηρωας - αφηγητής του *Ας φρόντιζαν*, ο Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης κ.α., αποτελούν τεκμήρια αυτής της αγωνίας, όπως και της αποτυχίας να επιτευχθεί η ποθητή σύνθεση. Κοινό χαρακτηριστικό τους η συνύπαρξη των αντιθέτων, που υλοποιείται στη σύγκρουση των τροπικοτήτων *θέλω - γνωρίζω- μπορώ*, σε συνδυασμούς που υπερβαίνουν την τυπική λογική και εισάγουν την αντίφαση ως στοιχείο της δομής των πραγμάτων. Ισως απ' αυτή την ιδιότυπη συνύπαρξη μυστικισμού και ορθολογισμού, ελληνισμού και ασιανισμού, που τροφοδοτεί την τραγική ανθρωπολογία του Καβάφη, να πρέπει να αρχίσομε την ανίχνευση των διακριτικών στοιχείων ενός μεσογειακού πολιτισμικού συστήματος.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ

ΕΝΑ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΟΝ ΚΑΤΖΟΥΡΜΠΟ

Ο Λίνος Πολίτης στην κριτική έκδοση της κωμωδίας του Γεωργίου Χορτάτση *Κατζούρμπος* σχολιάζει το χωρίο Β 69-70:

ΚΟΥ *Δυό πόντους της σκριμίδας*
θα σ' αρμηνέψω ΚΑ. *Επ' άσ' εδά!*

με τα ακόλουθα λόγια : "Το χφ δεν χωρίζει κανονικά τις λέξεις και γράφει επάσεδα (ή επασε δά !). Εγραψα Επ' άσ' εδά !, με τη σημασία :Αφησε με τώρα εδώ. Αλλη πιθανή ανάγνωση είναι Επά 'σαι 'δα !., δηλ.. "Εδώ είσαι τώρα", με τη σημασία περίπου "πού βρέθηκες τώρα κι εσύ εδώ", δηλ.. βρήκαμε τον μπελά μας μαζί σου. - Ισως ο Κατζούρμπος μ' ένα πήδημα ν' απομακρύνεται από κοντά του, και ο Κουστουλιέρης του λέει : Ακόμα και σαν τράγος να πηδούσες, εγώ θέλω σήμερα να σε μάθω να ξιφομαχής". [1]

Ο Θ. Δετοράκης[2] παρατηρεί εύστοχα (σ. 134) : "Είναι ευφυής και φιλολογική η ερμηνεία που προτείνει ο εκδότης, χωρίς όμως να πείθεται και ο ίδιος για την ορθότητά της". Ο Δετοράκης προτιμά να βεβαιωθεί αν η ανάγνωση αυτή ανταποκρίνεται σε κάποιο γνωστό στοιχείο της κρητικής ιδιωματικής γλώσσας, προτού καταφύγει σε υποθέσεις πιθανών γραφών, οι οποίες φυσικά οδηγούν σε διάφορες ερμηνείες. Με το σκεπτικό αυτό υποθέτει ότι υπάρχει ομοιότητα ανάμεσα στο *επάσεδα* του χφ. και το επίρρημα (α) *πασιντά(ς)* = "έξαφνα, αιφνίδια, απροσδόκητα" που ακούγεται σε ολόκληρη σχεδόν την Ανατολική Κρήτη. Και συνεχίζει: "Η έννοια του αιφνίδιου και απροσδόκητου ανταποκρίνεται, νομίζω, στο νόημα της φράσεως : Ο Κατζούρμπος ξαφνιάζεται από την πρόθεση του Κουστουλιέρη να τον μάθει ξιφομαχία, και εκφράζει έντονα την απορία μαζί και την έκπληξή του : "Ε, πώς σου ήρθε έτσι έξαφνα". Με τη σημασία αυτή δικαιολογούνται και τα λόγια του Κουστουλιέρη, που ακολουθούν:

ΚΟΥ. *Ξεσπάθωσε. Αν επήδας*
σαν τράγος, θέλω σήμερον να μάθης να μαλώνης."

---

1. Λ. Πολίτης, *Γεωργίου Χορτάτση, Κατζούρμπος. Κωμωδία. Κριτική έκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο* Ηράκλειο 1964, 100-101.

2. "Γλωσσικές και ερμηνευτικές παρατηρήσεις σε κρητικά κείμενα", *Κρητολογία*, 8, 1979, 133-134.

Από σημασιολογική άποψη η ερμηνεία αυτή του Δετοράκη φαίνεται ναείναι ικανοποιητική, ή τουλάχιστο δεν μπορεί να αποκλειστεί ως εσφαλμένη. Ανακύπτουν όμως προβλήματα σχετικά με την ετυμολογία της λ. (α) *πασιντά(ς)*. Ο Δετοράκης θεωρεί πολύ αμφίβολη την υποψία του Γ. Παγκάλου [3] για την τουρκική προέλευση της λέξης. Σύμφωνα όμως με όλες τις ενδείξεις η λ. είναι τουρκική [4]. Στο Αρχείο του Κέντρου Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών υπάρχει ένα δελτίο (χφ. 1118, 68) με τον τύπο *πασιντά:* "πήραμε τη νύφη πασιντά = σκέτη, χωρίς αποχαιρετισμό, δώρα," και ένα άλλο (χφ. 1043, 18) με τον τύπο *απασιδάς = ξαφνικά. Ο Ιδ. Παπαγρηγοράκης* [5] *καταγράφει το επίρρημα πασιντά* με τη σημασία "απλά, σκέτα" και το παράγει από το τουρκικό pasit. Πρόκειται όμως για το τουρκικό besit, basit. Από τη Στερεά Ελλάδα (Ναύπακτο και Περίσπα) μας είναι γνωστό το ρήμα *πασιντεύω* [6] με τις σημασίες "φροντίζω, επισπεύδω, ενεργώ". Συγκρ. και τα ουσιαστικά *πασίντεμα* = "φροντίδα, ενδιαφέρον, βιασύνη" και *πασιντευτής* = "αυτός που φροντίζει για κάτι". [7]

Στο αμφιλεγόμενο χωρίο του Κατζούρμπου η λύση νομίζω είναι πολύ πιο απλή απ' όσο μπορεί να φανταστεί κανείς. Το *επασεδά* δεν είναι τίποτε άλλο από το *έμπα σ' εδά ! ή έμπα συ 'δα! Η* εμφατική χρήση της προσωπικής αντωνυμίας δεν είναι συνηθισμένη στα κείμενα της Κρητικής Σχολής, εδώ όμως το δεικτικό στοιχείο εξυπηρετεί άριστα τη συγκεκριμένη κειμενική λειτουργία. Η εναλλαγή του ε με το ι είναι συχνή σε κείμενα της ίδιας περιόδου. Για την προτεινόμενη λύση δεν υπάρχει από παλαιογραφική άποψη καμιά απολύτως

---

3. Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης, τομ. 5,104 και 170 Συγκρ. αυτ., 2,52: "abasidά εκ του τουρκ. επιρ. apansizin (=αιφνιδίως)".

4. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Κ. Καραποτόσογλου, ο οποίος έθεσε υπόψη μου, σε επιστολή που μου έστειλε, πρόσθετα στοιχεία που επιβεβαιώνουν τις αρχικές σκέψεις μου. Τον ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή. Δεν είναι, πάντως, εύκολο να ερμηνευτεί η σημασιολογική μεταβολή απλα = έξαφνα, αν θεωρήσουμε ότι είναι η ίδια λέξη με το *πασιντά* =απλά. Ο Καραποτόσογλου υποθέτει ότι στη λέξη υπόκειται το τουρκ. =ba,stan inme= "τελείως απροσδόκητα, έξαφνα".

5. Συλλογή ξενογλώσσων λέξεων της ομιλουμένης εν Κρήτη, Χανιά 1952,111.

6. Οπως με πληροφορεί ο Κ. Καραποτόσογλου, ο συσχετισμός του *πασιντεύω* με το τουρκ. basilmak, που έχει γίνει από ορισμένους ερευνητές, "δεν είναι σωστός ούτε στο σημασιολογικό ούτε στο μορφολογικό μέρος", Το ρήμα αυτό προέρχεται από το τουρκ. basinda beklemek, ή durmek=επιτηρώ εκ του σύνεγγυς" Συγκρ. basinda olmak= "φροντίζω κάποιον" Βλ. K Steuerwald, Turkisch - Deutsches Worterbuch, Wiesbaden 1972, 92, όπου και περισσότερα παραδείγματα.

7. Βλ. Θ. Παπαθανασόπουλου, *Γλωσσάρι ρουμελιώτικης ντοπιολαλιάς*, Αθήνα 1982, 151.

δυσκολία. Η απόδοση του μπ ως π είναι ευρύτατα γνωστή από πολλά λαϊκά κείμενα[8]. Το χφ. του ίδιου του Κατζούρμπου παρέχει π στη θέση ενός μπ. Βλ. π.χ. Α. 129 : *πουζνάρα* = μπουζνάρα, "τσέπη". Το ρήμα *μπαίνω* συνδέεται με τη *μαλιά* = πόλεμος, μάχη και στον Κατζούρμπο, βλ. Β. 90: κι ύστερα θέλομε ευρεί *κιαμιά μαλιά να μπούμε*. Σύγκρ. την όμοια ακριβώς προσπακτική στον Φαλιέρο, Ιστορία και όνειρο, 58: Εις *την ιστιάν έμπα γοργά, φυλάξου*. Επομένως η ερμηνεία είναι σαφής : Μόλις πληροφορείται ο Κατζούρμπος το λόγο για τον οποίο του ζητά ο Κουσπουλιέρης να βγάλει το σπαθί του, για να του μάθει κάποια σημεία της ξιφομαχίας και όχι να ξιφομαχήσει μαζί του στ' αλήθεια, αποκτά, όπως είναι επόμενο, θάρρος και αναφωνεί : *Εμπα σ' εδά !*, δηλ.. τότε άρχισε εσύ πρώτος, μπες τώρα, αυτή τη στιγμή, στον αγώνα. Οπότε ο Κουσπουλιέρης του ανταπαντά: *Ξεσπάθωσε* ! Το κωμικό στοιχείο επαυξάνεται όταν γίνεται φανερό, απ' όσα ακολουθούν, ότι η προτροπή του Κατζούρμπου προς τον Κουσπουλιέρη ήταν μια στιγμιαία εκδήλωση θάρρους. Ενα χτύπημα με το σπαθί ήταν αρκετό να τον κάνει να μετανιώσει : *Ασι με, καλέ, για ίντα με σκοτώνεις;*

---

8. Σύγκρ. Φαλιέρου, *Ιστορία και όνειρο*, στιχ. 748:*ύπα/έμπα V.* Βλ.. ακόμα τα σχετικά παραδείγματα που έχει συγκεντρώσει ο Γ. Τσουκνίδας, "Παρατηρήσεις στη γλώσσα και τον τρόπο γραφής του Στρατηγού Μακρυγιάννη", *Λεξικογραφικόν Δελτίον, 19, 1991, 121-140.*

Ν.Ε. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΡΙΜΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΡΙΣΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΜΑΝΟ

Κυρίες και κύριοι,

Αν *εορτή* σήμαινε αρχικά προσφορά αγάπης στους θεούς και συμφιλίωση μαζί τους, ανεξάρτητα αν, αργότερα, σημασιολογήθηκε και συμπορεύτηκε με την έννοια της διασκέδασης, θα'πρεπε, κάθε εορτή μας, που είναι αφιερωμένη σ' ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός, να είναι μια προσφορά στους ήρωες και μια αφιέρωση του χρόνου μας· να είναι ολοκληρωτικά δοσμένη σ' αυτούς και να στρέφει το νου και την καρδιά μας, στη δική τους προσφορά.

Η εισβολή όμως του "ξένου χρόνου" και στο χώρο μας έχει μετατρέψει και έχει αλλοτριώσει και *το δικό μας χρόνο*, κάνοντάς τον, κι αυτόν, *ένα" οικονομικό μέγεθος* "με συνέπεια να στενεύουν τα περιθώρια της ύπαρξής μας για στοχασμό και αναφορά σε μνήμες, *να κόβεται* ο ομφάλιος λώρος που δένει τις υπάρξεις μας σε μια ευθεία επικοινωνία προς την μήτρα του γένους - ή πολύ πιο απλά - σε μια διαλεκτική επικοινωνία προς την ιστορία, μέσω και από την οποία μόνο μπορούμε να προσδιορίζουμε την ύπαρξή μας ως αιτιατό και ως ταυτότητα.

Ισως, όμως, εγείρεται το ερώτημα: Γιατί αυτές οι μελαγχολικές σκέψεις στην αρχή ενός εόρτιου λόγου;

Ο ομιλητής θα απαντούσε αντερωτώντας : Πόσες από τις μερικές εκατοντάδες χιλιάδες ψυχές στο νησί μας έστρεψαν το νού τους σήμερα, στην 10η Μαρτίου 1905, ή έκαμαν να "*κουλουμουντρίσει*" η καρδιά τους, καθώς θα θυμήθηκαν τις σκιές του *Βενιζέλου*, του *Μάνου*, του *Φούμη* κι όλων των καπεταναίων και των παλληκαριών τους, ν' ανηφορίζουν προς το Θέρισο, "κρυφά κι απ' του Θεού τ' αμμάθια" με μόνο μάρτυρα τ' ολόγιομο φεγγάρι σαν τα *"εκατό δυό αρχοντόπουλα στση λυγερής την πόρτα"*. Ιδια κι απαράλλαχτα κι αυτοί "εκατό δυό αρχοντόπουλα στση Λευτεριάς την πόρτα;

Κι όμως, το Θέρισο της 10ης Μαρτίου 1905 δεν ήταν και δεν είναι υπόθεση μόνο της μικρής ομώνυμης κοινότητας που βασπά αλήθεια ανάλλαχτο από πατέρα σε γυιό τον ψυχισμό της. Δεν είναι υπόθεση μόνο της Κρήτης, που χάρη στο

** Διάλεξη που δόθηκε στην Αίθουσα του Δήμου Χανίων την 10-3-1993 κατά τον εορτασμό της επαναστάσεως του Θερίσου.Δεν έγιναν αλλαγές στο αρχικό κείμενο' προσπέθηκαν μόνο κάποιες απαραίτητες σημειώσεις.*

διορατικό βλέμμα του μεγάλου τέκνου της, γλύτωσε από τον έσχατο κίνδυνο, να καταντήσει μια μικρή ηγεμονία, έρμαιο στα κύματα της Ιστορίας ή προτεκτοράτο κάποιου δυνατού και επίβουλου φίλου. Είναι και υπόθεση και σημείο αναφοράς ολόκληρου του Ελληνισμού, αφού ο μεγάλος αητός της Κρήτης από δω, από το Θέρισο, χτύπησε τις φτερούγες του κι έσυρε τις τύχες του Γένους μέχρι την Πόλη και τη Σμύρνη, αδιάφορο αν

"η Διχόνοια που κρατάει
ένα σκήπτρο η δολερή"

κι ο φθόνος των φίλων, έφεραν το θρήνο και τον όλεθρο στα 1922.

Εορτάζομε σήμερα την 10 Μαρτίου 1905 με εκδηλώσεις περιορισμένου χαρακτήρα, έχοντας αφήσει την τύχη της μνήμης της στα χέρια του ιστορικού, ο οποίος με ψυχρές λέξεις και επιστημονικές αναλύσεις προσεγγίζει και εκτιμά τα γεγονότα, αναδιφώντας τις πηγές.

Μια εόρτιος όμως ημέρα δεν πρέπει να προσδιορίζεται μόνο με μια ψυχρή επικοινωνία με τα γεγονότα, αφού εορτή είναι, όπως ανέφερα στην αρχή, προσφορά αγάπης στο Θεό και συμφιλίωση μαζί του.

Οταν ο Πρόεδρος της Κοινότητας Θερίσου με επισκέφτηκε, πριν από καιρό, στο γραφείο μου και μου ζήτησε να μιλήσω σήμερα, κατά την εόρτιο ημέρα, για μια στιγμή σκέφτηκα: Τι θα μπορούσα να προσθέσω στα τόσα πολλά που έχουν γραφτεί και ειπωθεί για το Θέρισο;

Εκείνη, όμως τη στιγμή θυμήθηκα πως ανάμεσα στα χειρόγραφα του Αρχείου Μάνου[1] που επεξεργάζομαι για έκδοση ύστερα από την ευγενική παραχώρηση του υλικού από τον κ. Κωνσταντίνο Μάνο τον νεότερο, υπήρχαν μερικές φυλλάδες με τραγούδια για το Θέρισο και τον Κωνσταντίνο Μάνο.

"Τα σα εκ των σων", σκέφτηκα, *"προσφέρομεν υμίν κατά πάντα και δια πάντα"*, αφού τα τραγούδια αυτά, οι ρίμες, με χρονολογία 1905, που τραγουδούσαν τα γεγονότα ήταν δημιουργίες οι δύο πρώτες δυο παλληκαριών του *Ε.Αρχοντάκη*[2]

1.- Ν.Ε. Παπαδογιαννάκης- Α. Πετρουλάκης. *Το Αρχείο του Κωνσταντίνου Μάνου, Πεπραγμένα της ΣΤ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Αύγουστος 1986)., Χανιά 1991, τ.3, σελ..

Ν.Ε. Παπαδογιαννάκης *Ο Ποιητής και Επαναστάτης Κωνσταντίνος Μάνος" ΧΑΝΙΑ 1987" Ετήσια έκδοση του Δήμου Χανίων ,σελ. 28-40.*

2.- Ε. Μ. Αρχοντάκη, *Ποίημα των ηρώων επαναστατών υπέρ της Ενώσεως υπό...*, Εν Μετοχίοις τη 21 Μαΐου 1905, σσ.4.Το έντυπο, σχήματος 0,15Χ010,είναι στο συνηθισμένο σχήμα των φυλλάδων,τις οποίες τύπωναν και κυκλοφορούσαν οι ριμαδόροι της εποχής.

από το Φρατζεσκιανά Μετόχια Ρεθύμνου και η δεύτερη του *Ι.Παντελάκη*[3] από την Κάινα Αποκορώνου.

Οι άλλες είναι ανώνυμες από τους *Λάκκους και το Σέμπρωνα*.[4] Εσωτερικά στοιχεία του κειμένου δείχνουν τη συμμετοχή των λαϊκών αυτών ριμαδόρων στον αγώνα. Αλλά και εξωτερικά στοιχεία, στη δεύτερη επώνυμη ρίμα μια φωτογραφία του Παντελάκη που στέκεται πάνοπλος με το ντουφέκι, τα φυσεκλίκια, την κάμα και το πιστόλι δείχνουν αυτή τη συμμετοχή στον αγώνα και τη διπλή ιδιότητα : *του ποιητή και πολεμιστή.*

Ο άντρας στέκεται κατά μέτωπον με ορθό το κορμί ,ρίχνοντας το βάρος στο ένα πόδι με το ένα χέρι στη μέση και τ' άλλο στο ντουφέκι, με προτεταμένο το σαγόνι μπροστά, με γερακίσιο ανάβλεμμα, που καρφώνει το θεατή, σ'όποιαν οπτική γωνιά κι αν στέκεται, θυμίζοντας αρχαϊκό πολεμιστή σε επιτύμβια στήλη, που προτείνει τα ίδια τα στήθεια του και κοιτάζει κατάματα τη Μοίρα ή το Θάνατο.

Διαβάζοντας κανείς αυτόν το διπλό κώδικα, της γραφής και του φωτογραφικού ειδώλου, αποκρυπτογραφεί το μήνυμα. Οσα ιστορούνται στη ρίμα και πλέκονται σ' ένα μακρόσυρτο τραγούδι δεκαπεντασύλλαβο έρχονται να τονίσουν και να στεφανώσουν το πρόσωπο του πολεμιστή. Τα γλωσσικά σημεία μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα. "Εν αρχή ην η πράξις", · ο πολεμιστής.

Ο Αισχύλος δεν ήταν εκείνος που ζήτησε να του γράψουν πάνω στο μνήμα του στη Γέλα το επίγραμμα:

"Αισχύλον Ευφορίωνος Αθηναίον τόδε κεύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας
αλκήν δ' ευδόκιμον Μαραθώνιον άλσος αν είποι
και βαθυχαιτήεις Μήδος επιστάμενος[5]

3.- Ι. Παντελάκη, *Ιστορικό ποίημα της Αρμοστείας Πρίγκ. Γεωργίου, από της αφίξεως του μέχρι σήμερον, υπό...*, εκ Κάϊνας Αποκορώνου, Εν Χανίοις εκ του τυπογραφείου Ιωάννου Παπαδάκη, χ.χ., σ.σ.1-32. Η φυλλάδα αχρονολόγητη,πρέπει να έχει τυπωθεί μετά το 1907, αφού η τελευταία ρίμα της " Βαλκανικής Περιόδος" φέρει χρονολογία 1907. Το έντυπο είναι διαστάσεων *0,205Χ 0,135*,δύο τυπογραφικά,δεμένη με λεπτό εξώφυλλο.

4.- Δημοτικά τραγούδια σχετικά προς την εν Κρήτη δράσιν του Μάνου, αδόμενα εν Κρήτη, ανωνύμου,χωρίς ενδειξη τόπου και χρόνου εκδόσεως. Φυλλάδιο 16 σελ. διαστάσεων 0,23Χ 0155. Οι δυο πρώτες και οι δύο τελευταίες σελίδες χρησιμοποιούνται ως εξώφυλλο.Στην πρώτη σελίδα αναγράφεται με κεφαλαία γράμματα ο τίτλος.Η πρώτη ρίμα φέρει τον τίτλο: Δημοτικόν τραγούδι αδόμενο εις τους Λάκκους *ή δε δεύτερη: Δημοτικό τραγούδι αδόμενον εις τον Σέμπρωνα της Κυδωνίας.*

5.- Anthologia Graeca,(H. Beckby,Tusculum ² 1965), VII, 49.

[Τον Αισχύλο του Ευφορίωνα, τον Αθηναίο, αυτό εδώ κρύβει το μνήμα,
που πέθανε στην πλούσια τη Γέλα.
την δύναμη του την τρανή μονάχα του Μαραθώνα το άλσος
θα μπορούσε να 'ξιστορήσει κι ο μακρυμάλλης ο Πέρσης
εκείνος δα ξέρει πολύ καλά"]

Η μεγάλη αξία, ωστόσο, που έχουν οι ρίμες στην ιστορική διάσταση είναι ότι καταγράφουν με την αμεσότητα της προσωπικής μαρτυρίας τα γεγονότα δοσμένα από το στόμα του ίδιου του πολεμιστή, αδιαχώριστα από τα πιστεύω και τους στόχους του, και στο πεδίο της δράσης, αλλά και δευτερογενώς στο πεδίο του μηνύματος, και το σημαντικότερο αδιάσπαστα και ενιαία, προς τη διάσταση της ποίησης, θα ήταν προτιμότερο να πω και σωστότερο - του τραγουδιού. Το τονίζω αυτό, επειδή οι ρίμες, ανήκοντας στο γένος της λαϊκής ποιητικής δημιουργίας, αποκρατούν- από τον Ομηρο ακόμη - το στοιχείο της αφηγηματικής - *τραγουδιστής αφήγησης*, κατά την οποία λειτουργεί η αμφίδρομη σχέση έκφρασης της ομάδας μέσω του ραψωδού - ριμαδόρου και αντίστροφα.

Ετσι, εκφράσεις, όπου το *"εγώ"* λειτουργεί διαλεκτικά προς την κοινότητα, όπως στους στίχους του τραγουδιού του Αρχοντάκη στην αρχή της ρίμας για το Θέρισο που είναι *ένας τυπικός πρόλογος ρίμας*[6]:

"Στης Ιδης τα απόκρυφα οι πέρδικες πετούνε
αφρουκασθήτε να σας πω οι Κρήτες τί ζητούνε"

συνυπάρχουν με εκφράσεις, όπου το *εγώ* και το *εμείς* συμπίπτουν, όπως στους στίχους:

Λοιπόν και σεις Θερισιανοί μαζί να πολεμούμεν
γι ή ένωση γι ή θάνατον το ένα να ζητούμεν.

Πριν, όμως, προχωρήσω στην παρουσίαση των τραγουδιών, θα πρέπει ν' αναφερθώ σύντομα στη ρίμα.

Η ρίμα[7] ένα πολύστιχο αφηγηματικό τραγούδι, που μέχρι σήμερα κρατιέται ζωντανή συνεχίζει μια μακρά παράδοση της έμμετρης λαϊκής χρονογραφίας της μεταβυζαντινής εποχής και της Τουρκοκρατίας, σε ομοιοκατάληκτο ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο.

Καταγράφει τα ιστορικά γεγονότα χωρίς καμιά ιδιαίτερη καλλιτεχνική πρόθεση, με κύριο στόχο της να τα κάμει ευρύτερα γνωστά, αλλά - και όπως παραπάνω ανέφερα να τα σημασιοδοτήσει από την πλευρά της κοινότητας και του ριμαδόρου, ο οποίος, πολλές φορές ,παραμένει ανώνυμος, ντυμένος το "εμείς"

6.- Πρβλ. Ε.Γ. Καψωμένος, Το σήγχρονο Κρητικό Ιστορικό τραγούδι, Η δομή και η ιδεολογία του (εκδ. Θεμέλιο), Αθήνα 1979, σελ. 148-149.

7.- Σχετικά για τη ρίμα βλ. Ε.Γ. Καψωμένος, ό.π.σελ. 143 κ.ε.

της κοινότητας.

Σε αντίθεση προς τα ριζίτικα, που είναι τραγούδια μιας ορισμένης περιοχής της "ρίζας", η ρίμα καλλιεργείται σ' ολόκληρο το νησί[8].

Ο ριμαδόρος, αντίθετα από τον ριζίτη τραγουδιστή ,- που είναι δωρικός και επιγραμματικός στην έκφραση ,- πλατυάζει, πλάθοντας με ευκολία τα δίστιχα, πράγμα που προσδίδει στη ρίμα μια χαλαρότητα, αφού, προκειμένου να συμπληρωθεί ο στίχος, και μάλιστα ομοιοκατάληκτα, ο ριμαδόρος χρησιμοποιεί περιττές επαναλήψεις ή" *λέξεις - γεμίσματα*", άχρηστες αυτές καθεαυτές στην αφήγηση.

Ο ριμαδόρος βέβαια, όσο κι αν εκφράζει τις σκέψεις, τα πιστεύω και τα αισθήματα της κοινότητας, δεν παύει ωστόσο να έχει και μια -ας το πούμε έτσι- στοιχειώδη συνείδηση προσωπικού δημιουργού [9]. Αυτή η συνείδηση πηγάζει από την εκτίμηση, την οποία τρέφει η κοινότητα στο πρόσωπό του, αφού, κατά κάποιον τρόπο, αυτός είναι ο εκφραστής - το στόμα- του συλλογικού "εμείς".

Αυτή η στοιχειώδης συνείδηση εκφράζεται, κατά τρόπο που συνεχίζει την παράδοση αιώνων, με τις λεγόμενες *"σφραγίδες"* [10]. Ο ριμαδόρος δηλ. στο τέλος της ρίμας ή και στο τέλος της φυλλάδας, που περιέχει μια σειρά από ρίμες δίδει τα στοιχεία ταυτότητας του : όνομα, τόπο καταγωγής ή άλλοτε αφού αναφέρει το όνομά του, με πολλή ταπεινοσύνη παρακαλεί να του συγχωρήσει ο αναγνώστης ή ο ακροατής την ανεπάρκειά του.

Αυτή η συνείδηση του προσωπικού δημιουργού, αλλά και η, πολλές φορές, κακώς εννοούμενη ανεπάρκεια - γιατί ο ριμαδόρος "δεν κατέχει την άρφα - βήτα", τον κάνουν να καταφεύγει σε δανεισμό λέξεων, αλλά και δομικών σχημάτων, παρμένων από το χώρο "της γλώσσας των γραμματισμένων" - καθαρεύουσα στις ρίμες του 19ου αι., νεοελληνική κοινή στις σύγχρονες ρίμες, με αποτέλεσμα τη νόθευση της ρίμας. Για να έλθω, όμως, στενότερα στο θέμα, οι ρίμες που παρουσιάζονται σήμερα εδώ είναι δεμένες με τα γεγονότα όπως εξελίσσονται από το 1897 μέχρι το 1905 και αφορούν το Μάνο και τα μέχρι την επανάσταση του Θερίσου.

Οι ριμαδόροι, άδολοι αγωνιστές, είναι προσηλωμένοι στο μεγάλο ιδανικό, την Ενωση. Δεσπόζουσες μορφές σ' αυτόν τον αγώνα είναι ο Βενιζέλος και ο Κ. Μάνος.

Ας θυμηθούμε επιγραμματικά τη σειρά των γεγονότων :"

- Τον Ιανουάριο 1897 ξεσπούν ταραχές στα Χανιά. Ακολουθεί η μεγάλη πυρκαϊά και σφαγές των Χριστιανών

8.- Ε. Γ. Καψωμένος, ό.π. σ.143.

9.-Ε.Γ. Καψωμένος, ό.π. σελ. 143.

10.- Βλ. Ε. Γ. Καψωμένος, ό.π.σελ. 150.

- Επέμβαση των Δυνάμεων σβύνει την πυρκαϊά και αποκαθιστά την τάξη.

- Τις ίδιες μέρες ο Βενιζέλος περνά με εκατό επαναστάτες στο Ακρωτήρι.

- Ακολουθεί βομβαρδισμός του Ακρωτηρίου από τις Δυνάμεις και το γνωστό επεισόδιο με τον Σπύρο Καγαλέ, που κάνει ιστό της σημαίας το κορμί του.

- Αποστέλλεται στρατός από την Ελλάδα υπό τον Τιμολέοντα Βάσσο. Ξεσπά ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος.

- Ο Κ. Μάνος με το σώμα των αγωνιστών του καταλαμβάνει τον πύργο των Βουκολιών.

- Μετά το τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου αναζητείται η κατάλληλη λύση για το Κρητικό ζήτημα.

- Μεσολαβούν οι ταραχές και η μεγάλη σφαγή στο Ηράκλειο (25 Αυγούστου 1898) και επισπεύδεται η πορεία για τη λύση του ζητήματος.

- Την 3η Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου φεύγει και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης και την 9η Δεκεμβρίου η Κρήτη υποδέχεται τον δευτερότοκο γυιό του Γεωργίου, Γεώργιο ως ύπατο αρμοστή των Δυνάμεων.

Οι Κρητικοί είδαν στο πρόσωπό του "τ' αρραβωνιάσματα" για την ποθητή Ενωση.

- Με την άφιξη του Γεωργίου επιχειρείται η οργάνωση του νησιού διοικητικά.

- Ψηφίζεται το Κρητικό Σύνταγμα (3 Φεβρ. 1899).

- Ο Γεώργιος δίδει τα πρώτα κακά δείγματα γραφής, με την απαίτηση της προσθήκης 10 βουλευτών της προσωπικής του επιλογής.

- Εμφανίζονται οι πρώτες αντιθέσεις Γεωργίου - Βενιζέλου .

- Ο Βενιζέλος εισηγείται Ν/σχέδιο οργάνωσης πολιτοφυλακής.

- Ο Βενιζέλος οργανώνει τον τομέα της Δικαιοσύνης και αντικαθιστά με Κρήτες τους μέχρι τότε δικαστές των Δυνάμεων.

- Το Νοέμβριο του 1900 ο Γεώργιος, επιστρέφοντας από το ταξίδι του στην Ευρώπη, εκθέτει την πρόταση που υπέβαλε προς τις Δυνάμεις να επιβληθεί στην Κρήτη καθεστώς όμοιο προς εκείνο της *Βοσνίας - Ερζεγοβίνης*. Ο Βασιλιάς Γεώργιος δηλ. να διορίζει έναν από τους πρίγκηπες ως Αντιβασιλέα, που θα κυβερνά χωρίς βουλή και σύνταγμα. Από το σημείο αυτό αρχίζει η έντονη σύγκρουση Βενιζέλου - Γεωργίου που θα καταλήξει στο Θέρισο.

- Η κλιμάκωση των επιθέσεων της Αυλής οδηγεί στην παύση του Βενιζέλου (19 Μαρτίου 1901)

- Ολόκληρο το 1902 κλιμακώνεται η ένταση. Διώκονται οι Βενιζελικοί και απολύονται.

- Ο Κ. Μάνος Δήμαρχος Χανίων από το 1901 υποβάλλει την παραίτησή του στις 9.3.1902. Γίνεται αποδεκτή μόνο την 6.6.1902 τηλεγραφικώς από την

Βενετία. Ακριβώς την ίδια μέρα φιλοπριγκηπική εφημερίδα του Ρεθύμνου πρότεινε και κατάργηση του Συντάγματος. Την επομένη ο Βενιζέλος δημοσιεύει το ιστορικό άρθρο του : *"Μολών λαβέ"*: *"Όπου η εξουσία αφαιρεί τας λαϊκάς ελευθερίας δια πραξικοπήματος έγραφε," εκεί ανοίγεται πλέον η νόμιμος οδός των επαναστάσεων."*

- Προκηρύσσονται εκλογές για την 17η Μαρτίου 1903, με οξύτατη αντιπαράθεση των αντιπάλων, στην οποία παίρνει μέρος και η εκκλησία αφού ο Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος τάχθηκε με το μέρος των φιλοπριγκηπικών.Οι βενιζελικοί κατάφεραν να εκλέξουν πέντε μόνο βουλευτές.

- Τον Αύγουστο 1904 επακολουθεί λαοψήφισμα υπέρ της Ενώσεως από την ηνωμένη αντιπολίτευση και η μετάβαση *Βενιζέλου, Μάνου και Φούμη* στην Αθήνα, για να ζητήσουν την παρέμβαση της κυβέρνησης Θεοτόκη στην δύσκολη κατάσταση που περιήλθε το Κρητικό ζήτημα.

- Μετά την άκαρπη προσπάθεια, ακολουθεί στις 26 Φεβρουαρίου 1905 η υπογραφή του Πρακτικού από τους τρεις πρωτεργάτες, το περιεχόμενο του οποίου ήταν η ένοπλη επέμβαση για αποκατάσταση των πραγμάτων.

- Προκηρύσσονται εκλογές στις αρχές Μαρτίου.

- Την 10η Μαρτίου γίνεται η πρώτη συνάθροιση στο Θέρισο και το ξέσπασμα της επανάστασης.

Σύντομα και τηλεγραφικά προσπάθησα να δώσω την πορεία των γεγονότων από το 1897 μέχρι το 1905, τα οποία αναφέρονται και στις ρίμες του Αρχείου Μάνου.

Διαγράφοντας παραπάνω τη δομή της ρίμας, είπα για το προοίμιο, ότι παρουσιάζει μια τυπολογία, είτε αναφέροντας *το χρονικό τοπικό προσδιορισμό του γεγονότος*[11], είτε κινώντας *με μια αποστροφή προς τον ακροατή*[12]. Οι δυο πρώτες ρίμες, μια από τους *Λάκκους* και μια από το *Σέμπρωνα* που αναφέρονται στον Κ. Μάνο ξεκινούν με τη χαρακτηριστική αποστροφή - πρόσκληση. Η πρώτη:

"Οποιος πιστεύγει στο Χριστό και στην αγιά του πίστη
Ας έρθη να του δηγηθώ τι γίνηκε στην Κρήτη.
Ας έρθη να του δηγηθώ τί έκαμεν ο Μάνος,
όπου κατέβη κι έγινε στην Κρήτη καπετάνιος.

11.- Για τα γεγονότα από το 1897 και εξής, βλ.: Α.Μ. Μαρής, *Ο Ελεύθέριος Βενιζέλος και το κίνημα του Θερίσου*, επιμέλεια Στρ. Παπαμανουσάκης, Χανιά 1985. Κ. Σβωλόπουλος, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην*, Αθήνα 1974, Κ. Μητσοτάκης, *Ο Επαναστάτης, Αθήναι 1970.*

12.- Πρβλ. Ε. Γ. Καψωμένος, *ό.π. σελ. 149-150.*

και η δεύτερη, *του Σέμπρωνα:*

Κάθε πρωί με τη δροσιά π' ανοίγει το λουλούδι
αρφουκαστήτε να σας πω του Μάνου το τραγούδι.

Η συνέχεια της αφήγησης, στην α' ρίμα, αναφέρεται στην κάθοδο του Μάνου και στην οργάνωση του σώματος των Λακκιωτών με τους οποίους θα πολεμήσει στο Γαλατά και θα κυριεύσει τον πύργο των Βουκολιών, θα αγωνιστεί στο Σταυρό Καντάνου στο Σέλινο και στη Μαλάξα. Τέλος, αναφέρεται στην εκλογή του Μάνου ως πληρεξουσίου, και κλείνει με την άφιξη του Πρίγκηπα και *με την ευχή προς τον Θεό* (τυπική κατακλείδα στις ρίμες), για γρήγορη 'Ενωση. Ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία της ρίμας (166 στίχοι), άξιο παρατηρήσεως είναι η αφιέρωση ενός σημαντικού τμήματος της ρίμας (26 στίχοι) στην αναφορά στα ονόματα των κυριότερων οικογενειών που παίρνουν μέρος ως σώμα, του Μάνου ,στον αγώνα. Μνημονεύει, μάλιστα, ξεχωριστά εκείνους που λαβώθηκαν ή σκοτώθηκαν.

Το μοτίβο της κατονομασίας των γενών που μάλιστα καθένα συνοδεύεται από τις αρετές του και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, είναι μέσα στο ήθος του ριμαδόρου.

Οι μαχητές δεν είναι κάποιος αριθμός ανθρώπων, είναι προσωπικότητες ξεχωριστές που απαιτούν μέσα στη γενικότερη ηθική του αγώνα να μνημονεύονται ονομαστικά. Θα παρατηρήσει κανείς πως είναι μια ηθική που αποκρατεί από τον 'Ομηρο ακόμη. Είναι μια παιδεία χωρίς σχολειά και δασκάλους που μεταδίδεται από πατέρα σε γυιό κι από μάνα σε κόρη για το "πώς είναι πρεπό να διάξει καθαείς στην κάθε περίσταση": Πώς θα παινέσει, πώς θα ψέξει, πώς θα θρηνήσει και πώς θα τραγουδήσει. ' Ομως, μορφές σαν του μπάρμπα- Πατζελιού ή της θειας Ρουσάκης του Π.Πρεβελάκη δεν κυκλοφορούν πια ανάμεσά μας κι οι μοιρολογίστρες έχουν γίνει είδος σπάνιο. Τους ρόλους έχουν αναλάβει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα κέντρα διασκέδασης, τα γραφεία τελετών. Ο νέος τρόπος στέγνωσε τον τόπο και το ανθρώπινο πρόσωπο το αντικατέστησε ο μαζάνθρωπος.

Παραθέτω ένα δείγμα, όπου, μέσα στη γοργότητα του δεκαπεντασύλλαβου, τα ονόματα απαρτίζουν τον ιερό χορό. Το απόσπασμα αναφέρεται στην προετοιμασία των αγωνιστών του Μάνου:

"Κι έγραφε τ' απανώγραμμα προς το Μαλιντρετάκη
και προς το Γιάννη το Σκουλά και το Μανωλαράκη
Μιχάλην Ακρωτηριανό που είναι παλληκάρι
κι έχει λεονταριού καρδιά κι είναι μεγάλη χάρη.

Εκείνους εσυμβούλευε μετά πολλώ συντρόφω
να σμίξουνε να κάμουνε τρίτον "Ιερό Λόχο".
.....
Και κείνοι " απαντήσανε πώς έχουνε συντρόφους
αντρειωμένους και καλούς και τίμιους ανθρώπους.
Μαντάκηδες, Τζοτζόλιδες, Κοκκαλιανούς, Καντίδες
πούναι στα πόδια γλήγοροι σαν τσι καλούς ατλίδες
Παπαδιανούς, Μιχελιδες, Μαρούλιδες, Μπαλάλους
Μανούσους, Μαυρογένιδες, Σκουλάδες, Μανωλάρους,
Βεριβοφεραρόλιδες, Κοντέντους κι Αντριάνους
Κουκούλιδες και Κάτιδες, Κανίτσους και Βουργάρους
Πρώιμους, Μαλιντρέτιδες, Γαλάνους, Γιωργακάκι,
Χαζίρους, Νικολούδιδες και Γιώργη Παρασκάκη.
Κι απού τον Αποκόρωνα ήσαν δυο Παντελίδες.
Κι οι δυο Μαντωνανάκηδες ούλοι ντελικανίδες.

Ο έπαινος κατανέμεται ισότιμα στα γένη. Ιδιαίτερα όμως εξαίρεται ο ηρωισμός του Μάνου κατά την έφοδο στον πύργο των Βουκολιών:

Μα σαν τον εμποδίσανε μπροστά να προχωρήσει
τον πύργο το Βουκολιανό επήγε να πατήσει.
Με τα κανόνια τρέμανε και με τουφέκια γκράδες
των Τούρκων εφωνάξανε να γίνουνε ραγιάδες.
Κι ο Μάνος με το Λόχον του πριχού να ξημερώση
το φρούριο το Βουκολιανό επήγαινε να ζώση.
Πρώτο τουφέκι πού 'ριξαν έδωκε στη σημαία
και στο κοντάρι βάρεσε και πέρασεν και πέρα.

Στη συνέχεια εξιστορείται η ανδρεία και επιτυχία του Μάνου, πράγμα που, άλλωστε, επιβεβαιώνεται και από μια επιστολή του Τ. Βάσσου προς τον Θρασύβουλο Μάνο τον πατέρα του Κωνσταντίνου, όπου ο Βάσσος συγχαίρει τον στρατηγό για την ανδρεία του γυιου του.[13]

Η κατακλείδα της ρίμας αυτής είναι τυπική, αλλά και χαρακτηριστική για την ανάμειξη στοιχείων από μια σχολική παιδεία με την περιρρέουσα χριστιανική ατμόσφαιρα της ρίμας:

13.- Αρχείο Κ. Μάνου, ανέκδοτη επιστολή.

Και χρεωστούμε στο Θεό να στείλωμ'έναν ύμνο
που 'φερε το Γεώργιο στ' ανάχτορα του Μίνω.
Κι ας τον παρακαλέσωμε να τόνε δυναμώση
γλήγορα με το έθνο μας νάθελε μας ενώση.

Ο σημερινός βέβαια αναγνώστης ανακαλύπτει μια ειρωνεία στα πράγματα (Ο Θεός στέλνει τον Γεώργιο να κατοικήσει στα ανάκτορα του Μίνωος; Πού να γνώριζε ο ταπεινός ριμαδόρος με την άδολη προσευχή του, ποιες διαθέσεις θα έδειχνε ο Πρίγκηπας λίγα χρόνια αργότερα;)

Η ρίμα από το *Σέμπρωνα* (154 στίχοι) παρουσιάζει ένα ρυθμό γοργότερο και πιο ζωντανό, καθώς ο ριμαδόρος πλέκει τα ίδια γεγονότα (κάθοδος του Μάνου στην Κρήτη, οργάνωση σώματος Λακκιωτών, μάχη στις Βουκολιές και στην Κάντανο και Μαλάξα) παρεμβάλλοντας διαλογικά μέρη ανάμεσα στα δρώντα πρόσωπα (Θρασυβούλου- Κωνσταντίνου, Χριστιανών- απίστων, Μάνου-παλληκαριών). Χαρακτηριστικός είναι ο διάλογος στη σκηνή του αποχαιρετισμού κατά την αναχώρηση του Μάνου

'Οντεν εκαβαλίκευσεν ει τ'άλογό του ο Μάνος:
"Κρήτες, θα'ρθη ο Γεώργιος να φύγη ο Σουλτάνος.
Μισεύγεις, Κωνσταντίνε μου, και πάλι να γυρίσης,
γιατί μαυρίσαν τα χωριά ολογυρίς τση Κρήτης.
Μισεύγεις, Κωνσταντίνε μου γκάβγεις, πουλί μου, γκάβγεις,
μα δε μας λέεις τον καιρό που θα γαείρης πάλι.

Η κατακλείδα αναφέρεται σε εγκώμιο προς τον Μάνο:

Γιατί απ' αυτόν ευρέθηκε ετούτηνέ η αιτία
κι έχομε δα οι Κρητικοί μεγάλη ελευτερία.

Αν οι δυο παραπάνω ανώνυμες ρίμες είναι γεμάτες ενθουσιασμό για τον κεντρικό ήρωα, η ρίμα όμως του Ι. Παντελάκη από την Κάϊνα Αποκορώνου με τους 746 στίχους της και τον τίτλο *"Ιστορικόν ποίημα της Αρμοστείας Πρίγκηπος Γεωργίου από της αφίξεώς του μέχρι σήμερον"* έχει ένα διαφορετικό ύφος κι από την αρχή έναν πολεμικό κατά του Γεωργίου τόνο. Το προοίμιο σημασιοδοτεί ήδη με το σχήμα του παραλλήλου την όλη αφήγηση αρνητικά:

Σα βασιλέψει ο ήλιος βγαίνει αποσπερίτης.
ακούσετε τι έκαμεν ο Πρίγκηπας της Κρήτης.

Το ενδιαφέρον στη συνολική δομή της ρίμας αυτής βρίσκεται στην οπτική γωνία της αφήγησης. Ο Παντελάκης δεν ακολουθεί την κλασσική γραμμική αφήγηση, αλλά, έχοντας υπόψη τα τελευταία γεγονότα, το ξέσπασμα στο Θέρισο, παρεμβάλλει με αληθινά αριστοτεχνικό τρόπο ένα *flash-back* αρνητικών εκφωνήσεων μέσα στη γραμμική αφήγηση των γεγονότων, επικεντρώνει το διαφέρον του ακροατή στη συνολικά αρνητική παρουσία του Πρίγκηπα καθ' όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησής του.

Έτσι π.χ. στη σειρά αφήγησης της άφιξής του, ενώ συγκρίνει την υποδοχή του από τον κρητικό λαό με την είσοδο του Ιησού στα Ιεροσόλυμα λέει:

Εβλέπανε τον Πρίγκηπα Χριστός θάρρουν πως ήτον.
Πώς να το ξέρουν οι φτωχοί πως θαν'η ξέβγαρσίς των

Ή πάλι αλλού, όταν αφηγείται την προσπάθεια του Γεωργίου να διαιρέσει το λαό:

Ελπίζαμεν οι γι άτυχοι πως θα μας ωφελήση
άχι και πού το ξέραμεν πως θα μάσε χωρίση.

Με αποστροφές σε αφήγηση β'προσώπου συγκρίνει τον Πρίγκηπα με τον Τούρκο:

Τα όσα Υψηλότατε που έπραξες στην Κρήτη
Πασσάδες δεν τα πράξανε με τον Αμπτούλ Χαμίτη.

Ιδιαίτερα τονίζει πως ο Πρίγκηπας έκαμε υποχείριό του τον Μητροπολίτη της Κρήτης, ο οποίος υπέπεσε στο φοβερό αμάρτημα να εξαπολύσει αφορεσμούς κατά των οπαδών του Βενιζέλου:

Έρχονται τα εκλογικά, στο νουν του ίντα βάνει;
Βρίχνει τον Αγιώτατον αφορεσμόν και κάνει
.....
Σταυρούς και μ'Ευαγγέλια με τον Μητροπολίτην
εβγήκεν ο Υψηλότατος κι αφόρεζε την Κρήτη.
.....
Όσοί σαν Βενιζελικοί πράμα δεν τσοι θεωρούσαν
σα σκύλους στην ξερόστερνα μέσα τσοι παραιτούσαν.

Αναφερόμενος στην προσπάθεια των επιτροπών, οι οποίες με προσωπική παρουσία δοκίμασαν να συνετίσουν τον Πρίγκηπα, εμφανίζει ο Παντελάκης επί σκηνής πρόσωπα σεμνών αγωνιστών, οι οποίοι κατονομάζονται. Η δραματοποίηση των γεγονότων γίνεται με λιτό αλλά και ανάγλυφο ύφος:

Αγωνιστής κια Πρόεδρος γέρω Παπαγιαννάκης,
ο Φούμης κι ο Καλογερής κι ο Μανουσογιαννάκης
Ευθύς ως αρχινήσανε πριν να του πουν το τέλος
των λέει " θα σας έστειλε φαίνεται ο Βενιζέλος".
Το Γιώργη βλέπει άγρια το Φούμη ,και γρυλλώνει
" του Βενιζέλου αν λείπετε κεφάλι δε σηκώνει
Εσύ και ο Παρθένιος Τουρκόπαπας ο σκύλος
κι ο Μάνος που ναι μπιστικός κι ειλικρινής του φίλος,
ο γι είς από τη μια μεριά κι άλλος από την άλλη,
θάρρος του δώκετε ούλοι σας κι εσήκωσεν κεφάλι.
Ο Βενιζέλος το σκυλί πρέπει να παραιτήση
για θα τον κάμω σα δεντρό γλήγορα να μαδήση.

Με ξεχωριστή προσοχή και ακρίβεια αναφέρει ο Παντελάκης τα ονόματα εκείνων που υπέγραψαν το πρωτόκολλο της 26 Φεβρουαρίου του 1905 γύρω από την τριανδρία Βενιζέλου, Μάνου, Φούμη.[14]
Το ξέσπασμα της επανάστασης και η μετάβαση στο Θέρισο περιγράφεται με ξεχωριστή προσοχή.

Αφού ετοιμαστήκανε όλους τσ'ειδοποιούνε
μαζί όλοι στο Θέρισο μια νύχτα να βρεθούνε
Μέρα και νύχτα ορίστηκε εις του Μαρτιού τσι δέκα
κι ο Μάνος χρήμα έστειλε να φέρουνε τουφέκια.
'Ηρθεν η μέρα του Θεού τριά θεριά κινάνε
με παλληκάρια διαλεχτά στο Θέρισο να βγούνε.
Ο Βενιζέλος ήτονε ο Φούμης και ο Μάνος
που τέθηκαν ως αρχηγοί στο κίνημα επάνω.

Ακολουθεί η κλασσική αναφορά στα ονόματα των αγωνιστών, στα χαρακτηριστικά του, στον τόπο καταγωγής.

Ακολουθεί ο κατάλογος των Ρεθεμνιωτών, όπου ξεχωρίζουν ο Λιαντρής, ο Γοβατζιδάκης , ο Σκουλάς, ο Σακλαμπάνης και ο:

Γιατρός Αγιοκωσταδιανός γυιός του Παπά Βασίλη

14.- Βλ. Α.Μ. Μαρής, ό.π. σελ. 121-122/

και το ξαθέρι των αντρώς ο Σταυριανός ο Μπίρης.
'Ηρθεν κι απ'την Ασή-Γωνιά αυτός ο Πετρομάρκος
μ' άν είν'και γεροντούτσικος αντέχει σαν το δράκο.

Ο κατάλογος των ανδρών σχηματίζει μέσα στην αφήγηση μια απέραντη τοιχογραφία με φιγούρες κάθε ηλικίας που ο ίδιος ο ριμαδόρος δηλώνει πως αδυνατεί να τους κατονομάσει και συνέχεται από το φόβο μήπως παραλείψει κάποιον από τον εσμό των σεμνών ηρώων:

Που χίλιο μύριο διάολο να σας τσοι λογαριάσω
σαν των ψυχών το θυμιατό πρέπει ύστερα να πιάσω
'Οσοι αγωνιστήκανε ο κόσμος τσοι γνωρίζει
και κάθε εις κακόσκωτος άστον κι ας μουρμουρίζει.

Αυτή η τεχνική της επαναφοράς στο α' πρόσωπο αφήγησης που γίνεται συχνά στο ξετύλιγμα της ρίμας βοηθά τον ριμαδόρο ν'αλλάζει σκηνή. Είναι μια τεχνική παμπάλαια, ομηρική.*Μ 'αυτήν την τεχνική έρχεται να περιγράψει το αντίπαλο στρατόπεδο:*

Τώρα θα ομιλήσωμεν, μέσα, η Αρμοστεία,
πώς σκέφτεται είς τα Χανιά την αιματοχυσία.

Αν τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν στην προηγούμενη παρίσταση ήταν γεμάτα φώς, κίνηση, αισιοδοξία, στο στρατόπεδο των Πριντζηπικών βασιλεύει το δαιμονικό μαύρο φως του μίσους και της εκδίκησης. Ο Πρίγκηπας χαρακτηρίζεται με λίγες χτυπητές αλλά καίριες πινελιές :

Πρώτον την χωροφυλακή πιάνει και φανατίζει
στο σλαύικόν του φρόνημα πιάνει και τη γυρίζει.
'Οποιος αίμα χριστιανικό εις την καρδιά βασπούσε
τον αδερφό ντου τούρκικα δεν θα τον πολεμούσε.

.....

'Εβγαίνει η χωροφυλακή ούλους να μας επιάσει
να μας επάει του Δανού για να μας εκρεμάση.
Γιατί 'ναι Σλαύος και Δανός, Ελληνισμό δεν θέλει,

Πάντα θέλει να βόσκεται σ'ατρύγητον αμπέλι.
Τσιφλίκι ντου πεθύμησε να του δοθεί η Κρήτη
για να μας έχει πάντοτε τον πυρωμένο τρίφτη.
Ερζεγοβίνη ήθελε, Βοσνία να μας κάμη
μα όποιος πλουταίνει με το νου γλήγορα τόνε χάνει.

Με την ίδια τεχνική γίνεται η μετάβαση στα πεδία των συγκρούσεων: Στις Καλύβες, στη Γεωργιούπολη, στις σκηνές βομβαρδισμού από τα ρωσσικά και γαλλικά πλοία. Ιδιαίτερα σταματά στην μάχη του Ατσιπόπουλου και την εκεί παρουσία του Κ. Μάνου καθώς και στο θάνατο του υπέροχου αγωνιστή Σταυριανού Μπίρη:

Ο Μάνος με εξηνταδυό έμορφα παλληκάρια
ξεδιαλεχτά και δυνατά ωσάν τα λεοντάρια
φεύγουν απού το Θέρισο και πάνε εις το Σπήλι

Στη διαδρομή ο ταχυδρόμος που φθάνει φέρνει την είδηση για την έξοδο των χωροφυλάκων και Ρώσων από το Ρέθυμνο. Και εδώ έρχεται η μαρτυρία του ρημαδόρου να ταυτιστεί με την πληροφορία αναφοράς του Μάνου προς τον Βενιζέλο, για το ποιος έδωσε την πρώτη αφορμή της συμπλοκής[15] Γράφει σχετικά ο Κ. Μάνος:

"Καίτοι δυσφορών, διότι ηναγκαζόμην να παρεκκλίνω του προγράμματός μου, απεφάσισα να σπεύσω προς το Ατσιπόπουλον. Εκεί εύρον πλήρη ησυχίαν. Ενώ δε ητοιμαζόμην να ακολουθήσω την προς το Σπήλι πορείαν μου, πριν εισέτι λάβω την εκείθεν απάντησιν του Βαβουράκη, η Φρουρά του Ατσιποπούλου, όχι ο Καλογερής καπετάν Γιάννης, φαίνεται ότι κατήλθεν άνωθεν του εν τη ζώνη υπό των Ρώσων κατεχομένου Κουμπέ, λίαν προκλητικώς, και ηνάγκασε τους χωροφύλακες να αρχίσουν τους πυροβολισμούς, περί την 10 ½ π.μ. ώραν"[16] Αναφέρεται στη ρίμα' :

Ο ταχυδρόμος έφτασε επιστολή βαστούσε
ήρθε από τ'Ατσιπόπουλου και συνδρομή ζητούσε.
Των έλεγε εις τη στιγμή δύναμις να πλακώση,

15.- Πρβλ.σχετ. Σβολόπουλος *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην, Αθήναι 1974, σελ. 160.*

Ν. Ε.Παπαδογιαννάκης, *Ο Ποιητής και Επαναστάτης Κωνσταντίνος Μανος, ό.π.σ.38.*

16.- Αρχείον Κ. Μάνου. Μέρος της επιστολής στο: Ν.Ε. Παπαδογιαννάκης. Ετήσια Εκδοση Δήμου Χανίων 1988.

γιατί απού το Ρέθεμνος εβγήκανε οι Ρώσοι.
Ετρέξανε κι επήγανε ως είδανε το γράμμα
πάνε εις τ'Ατσιπόπουλου, αλλά δεν ήτον πράμα.
Σαν εξεκουραστήκανε καθίζουν για να φάνε
κι ύστερα να φύγουνε στο Σπήλι για να πάνε.

.....

Στσι δέκα ετοιμάζονται δια να ξεκινήσουν
των λένε παίζουν μπαλοθιαίς μόνο να σταματήσουν.
Ο Μάνος όσους έσερνε περάσαν την καμάρα
κι άλλοι επιάσαν τα μουριά κι άλλοι την πέρα μπάντα.
Ο Μάνος έδειξεν αντρειά κι ηρωϊσμό μεγάλο
και εκινδύνεψεν πολύ παρά κιανέναν άλλο.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σπό θάνατο του ηρωϊκού πολεμάρχου Σταυριανού Μπίρη ,που έπεσε στη θέση Βιολή-Χαράκι, καθώς και του Μαυρομουστακάκη, κουνιάδου του Καπετάν Γιάννη Καλογερή.

Το Μπίρη εσκοτώσανε κρίμα στον τέτοιον άντρα
πουσαν ο τρόμος τση Τουρκιάς σ'εκείνη δα την μπάντα.
Σκοτώνουν του Καλογερή έναν του κουνιαδάκι
απού τσι Κάμπους ήτονε το Μαυρομουστακάκη.

Στη συνέχεια αναφέρεται με τρόπο τιμητικό στους γενναίους μαχητές ονομαστικά, καθώς και στους νεκρούς της μάχης, ενώ με τρόπο ομηρικό και πάλι κάνει αναφορά στη σκληρότητα των αντιπάλων, τον τρόπο των οποίων συγκρίνει με εκείνο των Τούρκων.

Σαν Τούρκοι και χειρότερα παίζουν ένα τακίμι
ετότες, εσκοτώθηκε κι Αράπης ο Ταξίμης.
Αφού εμβήκαν σπο χωριό τα σπίτια εχαλάσαν
τα ζώα των σαν τούρκικα εσφάζαν κι επουλούσαν

.....

Κι άλλα σπίτια χαλάσανε μαζί και του Μπιράκη
που να τσι φάνε τα σκυλιά και οι μαυροκαράκοι.

Με μια αποστροφή στο β'πρόσωπο αφήγησης απευθύνεται προς τους Ρώσους και τους πριγκηπικούς κατηγορώντας τους για τους φόνους:

Στο φόρο (πλατεία) βάνουν το χωριό τον πόλεμο πληρώνει

αυτά καμε ο Ουρμπάνοβιτς, οπού να να λάβη αγχόνη.

.....

Αυτά τα δώρα κύριοι έφερε η Αρμοστεία
κι όχι τ'άλλα που γράφετε με τόσην ατιμία.

.....

'Οσοι κι αν εχαθήκανε εσείς είστε φονιάδες
και γίναν χήρες κι ορφανά, χωρίς παιδιά μανάδες.

Η ρίμα καταλήγει με τη συνθηκολόγηση των επαναστατών και την παροχή αμνηστείας και η κατακλείδα, στην οποία συσσωρεύεται όλη η οργή του ριμαδόρου κατά του καθεστώτος και του Γεωργίου, τελειώνει ως εξής:

'Ο,τι καλό μας έκαμεν τα μάθια ντου να δούνε
τα δάκρυα μας τα αίματα εχθροί να του γενούνε,
Τα αίματα τα δάκρυα μας να γίνουνε μια λίμνη
νσ πέση μέσα να πνιγή και άφαντος να γίνη
Και όσοι αναστεναμοί βγαίνουνε κάθα μέρα
και βγαίνανε με μαύρο αχ και πνίγουν τον αέρα,
να πέσουνε απάνω ντου μόνο στην κεφαλήν του
να δούνε να πιστέψουνε κι αυτός κι οι -γ-εδικοί ντου.

Η πολύστιχη ρίμα για τον Πρίγκηπα και το Θέρισο θα παρέμενε ημιτελής αν δεν συμπληρωνόταν από το λαϊκό τραγουδιστή με το μέρος εκείνο που θα έφερνε την κάθαρση στις ψυχές του τότε ακροατηρίου. Γι αυτό βλέπουμε ότι ο Παντελάκης συνθέτει μια ολιγόστιχη ρίμα μόλις 28 στίχων, όπου σύντομα διεξέρχεται τα γεγονότα που ακολούθησαν την επανάσταση: *την σύσταση από τις Δυνάμεις Εξεταστικής των πραγμάτων Επιτροπής, την υποβολή αλλαγών και διευθέτηση των κακώς κειμένων, τη μεταρρύθμιση στη Χωροφυλακή και τη σύσταση και οργάνωση της Πολιτοφυλακής, καθώς και την αναθεώρηση κάποιων άρθρων του Κρητικού Συντάγματος* και αναφέρεται, τέλος στη δυσαρέσκεια του Γεωργίου:

Μερικά βλέπεν ο Πρίγκηπας πως τον περιορίζουν
και τα χαλιναρόσκοινα βαρειά πως τα κορδίζουν.
Πάντα θελε Δεσποτισμόν και Απολυταρχίαν
μα η -γι- Ευρώπη ένοιωσε την τόσην αδικίαν.

Η ρίμα κλείνει με την τελευταία σκηνή του δράματος:Την παραίτηση και την αναχώρηση του Πρίγκηπα από τα Νταμπακαριά. Η κατακλείδα είναι σ'αυτή την

περίπτωση *λιτή, κοφτή, ειρωνική* και, αν τη συνδέσουμε με την αρχή της πρώτης ρίμας, όπου ο λαός στρώνει "πατανίες και χιράμια" να πατήσει το άλογο του Πρίγκηπα, κατά την άφιξη του, και να περάσει μέσα από τη λαοθάλασσα που κρατεί στα χέρια "τα βαΐα των φοινίκων", μας θυμίζει την άκρα ταπείνωση από δράμα του Σοφοκλέους, όπου τα δρώμενα "δι' ελέου και φόβου περαίνουσι την των παθημάτων κάθαρσιν", αφού, βέβαια, η συνοικία Νταμπακαριά ήταν τότε, λόγω της εκεί κατεργασίας των δερμάτων, η περισσότερο υποβαθμισμένη περιοχή των Χανίων.Έτσι ,κατά ειρωνεία της τύχης, η ιστορία της παρουσίας του Γεωργίου στην Κρήτη μοιάζει πραγματικά με τη δομή μιας αρχαίας τραγωδίας: *Η νεοσύστατη Πολιτεία τον υποδέχεται ως σωτήρα, όπως η πόλις των Θηβών τον Οιδίποδα. Εκείνος όμως δείχνοντας ασέβεια στα ιερά και τα όσια του μαρτυρικού νησιού -ας θυμηθούμε το υπεροπτικό και περιφρονητικό ύφος με το οποίο υποδέχεται τον Παπαγιαννάκη,εσχατόγηρον αγωνιστήν*, αλλά και την καθημερινή καταπάτηση των θεσμών,περιπίπτει στην" ύβριν" (την αλαζονεία) και φτάνει να αιματοκυλήσει το νησί. Η πτώση και η αναχώρηση γίνονται από την πιο υποβαθμισμένη συνοικία για να συμβολιστεί, ακόμη μια φορά, η δυσωδία του τρόπου διακυβέρνησής του.

Στσι δώδεκα του Σεπτεμβριού τ'όμορφο παλληκάρι
νύχτα 'που τα Νταμπακαριά σαν το φονιά βαρκάρει.

Κυρίες κια κύριοι,

Πιστεύω ότι σας κούρασα, γιατί όλοι μας σήμερα έχομε απομακρυνθεί από την τέρψη που πρόσφεραν οι τραγουδιστές αφηγήσεις των ριμαδόρων. Είμαστε σε μια πολύ διαφοροποιημένη εποχή, ζούμε σ'έναν άλλο χρόνο " χρόνο των αλλοτρίων". Είμαστε οι οπαδοί της εικόνας.

'Ομως, έστω κι έτσι ,αναγκασμένοι και πολιορκημένοι από τον "ξένο χρόνο", θεωρώ ότι εξακολουθούμε να είμαστε, - είτε το νοιώθουμε, είτε όχι-, χρεωφειλέτες σ'αυτούς που εορτάζομε σήμερα. Κι αφού εορτή θα πει προσφορά αγάπης, εμείς τους προσφέρομε εδώ κάτι από τα δικά τους τα δώρα, τις δικές τους τις ρίμες, γραμμένες ανάμεσα σε δυο ντουφεκιές, τραγουδισμένες σε σύναξες πένθους και πόνου, αγώνα κι αγωνίας και πόθου για τη λευτεριά την ακριβοθυγατέρα.

Θα' ναι ένα σημάδι αγάπης για κείνους κια σιγουριάς για μας. Μήνυμα προς τα παλληκάρια πως ,κείνη τη νύχτα του Μάρτη "κρουφά κι απ'του Θεού τα μάθια" -με μόνο μάρτυρα τ' ολόγιομο φεγγάρι, δεν πήραν άδικα των αδίκω τον ανήφορο για το Θέρισο.

Κωνσταντίνος Μάνος

αδόμενον εις τους Λάκκους.

Οποιος πιστεύγει στο Χριστό και στην αγία του πίστη
Ας έρθη να του δηγηθώ τι γίνηκε στην Κρήτη
Ας έρθη να του δηγηθώ τι έκαμεν ο Μάνος
Οπου κατέβη κ'έγινε στην Κρήτη καπετάνιος.
Ητον από ψηλή σειρά κι'από μεγάλη γέννα,
Τον Τούρκο πολεμούσανε που τα είκοσι ένα.
Είχε λεονταριού καρδιά και μάθηση μεγάλη
Κ'είχε και πόδια γλήγορα και γνώση στο κεφάλι.
Κατά του Μάη τη σαραγή κατέβηκε στην Κρήτη
Μαζί με άλλους Ελληνες να διώξου το Χαμίτη.
Σαν ετελείωσ' ο καυγάς κ' ήρθ' η γιαποτυχία
Δεν έπαψε να σκέφτεται για την ελευτερία·
Δεν έπαψε να σκέφτεται μηδέ να συλλογάται
Την Κρήτη τη βαριόμοιρη να κλαίη και να λυπάται.
Τόσον καιρό στα σίδερα την είχανε δεμένη
Και τώρα πάλι στο ζυγό του Τούρκου απομένει.
Δεν του εφάνηκε καλόν αλλ' ήτον αμαρτία,
Και την Ευρώπη γύρισεν ευτύς με προθυμία·
Και πήγε και πισκέφτηκε τσ' αδυνατούς του κόσμου
Να ιδή αν έχουν όρεξη λαούς να λευτερώνου.
Και τότες αποφάσισε κ' έκαμε και την κρίση
Και του εφάνηκε καλόν οπίσω να γυρίση,
Να κατεβή στον τόπο του να κάμη ετοιμασία,
Να πολεμήση την Τουρκιά για την ελευτερία.
Γι' αυτ' όμως εχρειάζουντα να κάμη και συντρόφους,
Να λάβου μέρος στα δεινά, τα βάσανα και κόπους.
Και κάνει αμέσως γράμματα και στέλνει τω Λακκιώτω
Απούναι προθυμότατοι εξ όλων των ανθρώπω·
Απούναι προθυμότατοι κ' έχου και την αντρεία
Και πολεμούνε πάντοτε για την ελευτερία
Σε κάθε επανάστασιν αυτοίσανε οι πρώτοι·

Και το γνωρίζει κ' η Ελλάς κι' ακόμη κ' η Ευρώπη.
Μέσα σ'αυτά τα γράμματα έγραφε το σκοπό του
Και με μεγάλη προσοχή το μέγα μυστικό του·
Κ' έγραφε τ' απονώγραμμα πρός το Μαλιντρετάκη
Και πρός το Γιάννη το Σκουλά και το Μανωλαράκη,
Μιχάλην Ακρωτηριανό που είναι παλληκάρι
Κ' έχει λεονταριού καρδιά κ' είναι μεγάλη χάρη.
Εκείνους εσυβούλευγε μετά πολλώ συντρόφω
Να σμίξουνε να κάμουνε τρίτον "Ιερό Λόχο"
Να ορκιστούνε στο Χριστό και εις την Παναγία
Πως θ' αποθάνουνε μαζί για την ελευτερία.
Κι' αυτοί του απαντήσανε πως έχουνε συντρόφους
Αντρειωμένους και καλούς και τίμιους ανθρώπους·
Μαντάκιδες, Τζοτζόλιδες, Κοκκαλιανούς, Καντίδες
Πούναι στα πόδια γλήγοροι σαν τσοί καλούς ακλίδες·
Παπαδιανούς, Μιχέλιδες, Μαρούλιδες,Μπαλάλους.
Μανούσους, Μαυρογένιδες, Σκουλάδες, Μανωλάρους,
Βεριβοφεραρόλιδες, Κοντέντους κι' Αντριάνους,
Κουκούλιδες και Κάτιδες, Κανίτσους και Βουργάρους,
Πρωίμους, Μαλιντρέτιδες, Γαλάνους, Γιωργακάκη,
Χαζίρους, Νικολούδιδες,και Γιώργη Παρασκάκη
Κι' απού τον Αποκόρωνα ήσαν δύο Παντελίδες
Κ' οι δυο Μαντωνανάκιδες ούλοι ντελικανίδες.
Αυτοί θα τόνε κάμουνε του λόχου καπετάνιο
Κι' αυτοί θα τον αναβαστού στα χέρια των απάνω·
Μόνο να κατεβή κι αυτός να συνεννοηθούνε.
Πότε θα φτάξη εποχή του Τούρκου να βαρούνε.
Αρχή του εννενήντα εφτά, τσή πρώτες του Γενάρη,
Εις τα Χανιά ξεβάρκαρε τσ' Αθήνας το καμάρι·
Εις τα Χανιά ξεβάρκαρε, τσοί Λάκκους ανεβαίνει
Και βρίσκει τους συντρόφους του κ' ήσανε μαζωμένοι.
Τότες την ετελειώσανε την κρίση τη μεγάλη
Ν' αρχίσου πάλι πόλεμο πρί νάρθη ο Φλεβάρης.
Κι' αμέσως αποφάσισεν οπίσω να γυρίση
Κι' αφού ετοιμαστή καλά να κατεβή στην Κρήτη.
Κι' άπού τον Αποκόρωνα επήγε να περάση
Κ' έξε Λακκιώτες έσερνε τον κόσμο να ταράξη·
Με τα τουφέκια πήγανε τση Χώρας τ' Ακρωτήρι
Και μπήκανε και στα Χανιά κ' ήταν ένα σείρι.

Κ' οι Τούρκοι επληγώσανε ένα Θερισιανάκι,
Απόξω απού το Χανιά, στο δρόμο, στο σοκκάκι.
Και τότες ηύραν εποχή τα Κρητικά Ρωμιάκια,
Τρείς Τούρκους εσκοτώσανε και κάμαν τσοι κομάθια.
Λακκιώτες και Θερισιανοί δε στέκου να ντηρούνε,
Μόνο αποφασίσανε του Τούρκου να βαρούνε.
Τσή δεκανιά του Γεναριού στον πόλεμο πιαστήκα
Κ' οι Τούρκοι με τσοί Χρισιανούς στο Γαλατά βρεθήκα.
Με τα τουφέκια τρέξανε κ' η μιά μεριά κ' η άλλη
Και γίνηκε καταστροφή περίσσια και μεγάλη.
Τσ'εικοσιδυό του Γεναριού βάζου φωτιά στην πόλη
Και φτάνου τω Δυνάμεω τα πλοία και οι στόλοι.
Τα βάσανα των Κρητικώ δεν ημπορεί να βλέπη
Το έθνος το Ελληνικό κι' ανέγνοιαστο να στέκη.
Διατάσσει στόλο και στρατό να κατεβή στην Κρήτη,
Να τήνε πάρου σήμερο του βάρβαρου Χαμίτη.
Πρι νάρθη Ελληνικός στρατός προτήτερα δυο μέρες,
Ο Μάνος εξεβάρκαρε στα Ροδοπού τσή Μένιες.
Τση Μένιες εξεβάρκαρε, τσοί Λάκκους τσαντιρώνει
Και τη σημαία με χαρές και δέησες υψώνει.
Σημαιοφόρον έκαμε Δημήτρη Μαλιντρέτο
Που την πολλήν άντρεία του την έδειξεν οφέτος.
Φτάν' ο Ελληνικός στρατός, βγαίνει στο Κολυμπάρι,
Μ' ετοιμασίες αρκετές, τσή δύο του Φλεβάρη.
Στον Πλατανιά ξεκίνησε να πάη να κονέψη
Κι'αυτόν το δρόμο τω Χανιώ πολύ να τον κοντέψη.
Κι' ως τόσον η πολιτική άλλαξε στην Ευρώπη
Με τα κανόνια τρέξανε κα με τουφέκια γκράδες,
Των Τούρκων εφωνάξανε να γίνουνε ραγιάδες.
Κι' ο Μάνος με το Λόχο του πριχού να ξημερώση
Το φρούριο το Βουκολιανό επήγαινε να ζώση.
Πρώτο τουφέκι πούρριξαν έδωκε στη σημαία
Και στο κοντάρι βάρεσε και πέρασε και πέρα.
Που το πρωί αρχίσανε κ' ίσα με να βραδιάση
Σαράντα πέντε Χρισιανοί επέσανε στη μάχη
Μάθελ' η χάρη του Θεού κι' ο πύργος επατήθη
Κι' απού τσοί Κρητικούς Ρωμιούς ελαφυραγωγήθη.
Και του φρουρίου τα κλειδιά παρέλαβεν ο Μάνος
Κ' ένα ωραίον άλογο για να καθίζ' απάνω.

Την ίδια μέρα γίνηκε τω Λειβαδιών η μάχη
Οπου ο Κρητικός λαός περίσσια εδοξάστη.
Μα κι ο Ελληνικός στρατός δεν έμεινεν οπίσω
Κ' έχω τη γλώσσ' αδύνατη για να τον εξυμνήσω.
Σα λεοντάρια τρέχανε να πιάσου τη στρατώνα
Και πέσανε δέκα εφτά και λαβωθήκα κιόλας.
Κ' ήταν τρείς αξιωματικοί πούχαν περίσσια χάρη,
Τριγγέτας και Σαράτσογλους μαζί με το Δανάλη.
Ο πόλεμος εβάσταξε που το πρωί ως το βράδυ·
Τούρκοι επέσανε πολλοί και Χρισιανοί ομάδυ.
Μα όταν επαθιούσανε του Τούρκου τη στρατώνα
Δυό ανθρώποι λαβωθήκανε του Μάνου αυτήν την ώρα·
Ο γείς από το Μάλεμε Μανώλης Κοντεντάκης,
Τον άλλο τόνε λέγανε Λευτέρη Αντριανάκη.
Μα πιάσανε κ' αιχμάλωτο και πληγωμένο Τούρκο
Ο Μάνος κι' Ακρωτηριανός ένα μπασιμπουζούκο..
Νάχαν πολεμοφόδια και νάθε μη βραδυάσει
Κανένα δεν αφήνανε εις τα Χανιά να φτάση.
Και στου Σταυρού τον πόλεμο, φρουρίου της Καντάνου,
Περίσσια εβοήθησεν ο ερχομός του Μάνου.
Να περιγράψω δεν μπορώ το κρύο και τα πάθη
Που τράβηξεν ο Λόχος του στα όρη και στα δάση·
Μα πήρε πάλι τα κλειδιά και τούτου του φρουρίου
Και τα δεινά πλερώθηκε και τα κακά του κρύου.
Κ' ευτύς πολιορκήσανε στην Κάντανο τσοί Τούρκους,
Γυναίκες και μωρά παιδιά και τσοί μπασιμπουζούκους.
Εκεί δα τη θαυμάσανε του Μάνου την αντρεία
Και τη μεγάλην όρεξη και την επιθυμία.
Με τα κανόνια τω χτυπού και τούσε πολεμούνε,
Γλήγορα να προδώσουνε και να παραδοθούνε.
Των Τούρκω τα παθήματα είδαν οι Ευρωπαίοι
Και στείλα στόλο και στρατό στη χώρα να τσοί φέρη.
Το τελευταίο φρούριο ήτονε τσή Μαλάξας,
Τον πόλεμο τω Χρισιανώ κ' οι στόλοι εθαυμάσα
Και στο πυργάλι τούτο δα πρώτος ο Ιερός Λόχος
Εστεσε τη σημαία του στο φρούριον απόξω.
Και τότε δά οι Χρισιανοί εκλείσα τον εχθρό τους
Μόνο στην πόλη τω Χανιώ και στην περίχωρό τους
Κατόπιν έφυγε ο στρατός με διαταγή τσ' Ευρώπης

Και λυπημένοι μείνανε τση Κρήτης οι ανθρώποι.
Κι' ευτύς εσκηματίστηκε συνέλεψι στην Κρήτη
Κι' ο Μάνος πληρεξούσιος αμέσως εψηφίστη.
Κ' εργάστηκε στρατιωτικά, πολιτικά στον τόπο
Κ' έτσι θα μένη πάντοτε στο στόμα των ανθρώπω.
Το Μάνο η Κρήτη σήμερο πρέπει να στεφανώση
Γιατί εργάστηκε πολύ να την ελευτερώση.
Νάθε βαστάξει η Ελλάς να μην υποχωρήση
Για λάφυρο την Κρήτη μας ήθελεν αποχτήσει.
Μα ευγνωμοσύνην έχουμε τση τέσσερεις Δυνάμεις
Γιατί αποφασίσανε να διώξου τον Ιμάμη
Και χρεωστούμε στο Θεό να στείλωμ' έναν ύμνο
Πούφερε το Γεώργιο στ' ανάχτορα του Μίνω.
Κι' ας τον παρακαλέσωμε να τόνε δυναμώση,
Γλήγορα με το έθνο μας νάθελε μας ενώση.

αδόμενον εις τον Σέμπρωνα της Κυδωνίας.

Κάθε πρωί με τη δροσιά π' ανοίγει το λουλούδι
Αρφουκαστήτε να σας πω του Μάνου το τραγούδι.
Πρώτη βολά που σκέφτηκε να κατεβή στην Κρήτη
Επήγε στου πατέρα του να του τ' αποφασίση
"Δός μου, πατέρα, την ευκή, μα γώ δε θέλω πλούτος,
Τους Κρητικούς θα πά'να βρώ που τσοίφαγεν ο Τούρκος.
- Ετούτα που μου λες εσύ δε μούρχονται, παιδί μου
Μ' αν ίσως και δεν παραιτάς άμε εις την ευκή μου
Αμε, παιδί μου, στο καλό και βάστηξε την Κρήτη,
Να πολεμήσης την Τουρκιά, όνομα ν' αποχτήσης."
Κι' όταν εμίσευγε από κεί τούπ' ο αδερφός του ο Πέτρος
"Αμε, Κωστή μου, στο καλό κι' όμως και γω θα ν' έρθω."
Κ' οι φίλοι του τόνε ρωτούν "Πού θα ν' υπάγης, Μάνο;
- Θα κατεβώ να πολεμώ στην Κρήτη το Σουλτάνο
Θα κατεβώ με πόλεμο, μ' Ελληνικιά σημαία
Να πολεμήσω την Τουρκιά, να μην αφήσω ένα."
Απίτοι και κατέβηκε τσοί Λάκκους πάει ντρέττα.
Στον καφενέν εκάθισε "Καλώς σας ηύρ', αδέρφια
Ιντα λογής περνάτε σεις με τους αγάδες τώρα;
Αλήθεια πώς δε μπαίνετε που τα χωριά στη χώρα;"
Οτι και των εμίλησε κ' είδεν επιθυμία
Ετράβηξε μερκούς πό κεί, πάει στην εκκλησία.
"Θέλω να σάσε πώ πολλά, μα πρέπει να ορκιστήτε,
Γιατί με χωρίς πόλεμο δε θα λευτερωθήτε.
Αν το δεχτήτε τουτονά μαζί να ορκισπούμε
Γιατί κ' εγώ κατέβηκα μια μέρα να χαθούμε.
Πρώτον από το δήμο σας, που το δικό σας ντόπο,
Θα μου μαζώξετε καλούς να κάμω "Ιερό Λόχο."
Εδώκαν του υπόσκεση και κάνει άλλα σκέδια
Να πάη στην Επιτροπή που θα τσή πη χαμπέρια.
Το δε πρωί σηκώνεται, πάει τσ' Αποκορώνους,

Και βρίσκει την Επιτροπή τσή στράτες κια τσοί δρόμους
"Χίλια καλώς επρόβαλε ο φίλος μας ο Μάνος!
- Και γω καλώς σας ηύρηκα, ήρθα να σας συδράμω."
Εκατσε και κουβέντιασε σε μερικών ανθρώπω
Κι' άφηκε και παραγγελιά στον Ιερό του Λόχο.
Κι'απ' τα Χανιά σηκώθηκε και πήγε στην Αθήνα.
Αμέσως εξεβάρκαρε κι' αρματωσιάν εκίνα.
Γρήγορα κάνει αρματωσιά, φορτωτική μεγάλη,
Και σκέφτηκε να κατεβή, να βγή στο Κολυμπάρι.
Και κάνει ένα σκέδιο, βρίσκει εκατό νομάτους,
Και παίρνει τα μουλάρια των, πάει τα όπλα του τσοί Λάκκους.
Απής και του τα πήγανε τάκαμεν αποθήκη
Κι' ώπλισε τους ανθρώπους του και τη σημαί' ανοίγει.
Το δε πρωί την ύψωσε κ'έπαιξε την καμπάνα
Οι Τούρκοι σαν το μάθανε τους έπιασε τρομάρα.
Παίρνει τα χαμηλά χωριά, τον πόλεμο αρχινίζει,
Κάνουν οι Τούρκοι αντίσπαση, ο Μάνος δε γυρίζει.
Σαν τσοί λαγούς τσοί κυνηγά, τρέμουνε σαν τα φύλλα,
Το βράδυ οπού θελε σταθού των έβανε τορπίλλα.
"Αλλάχ ! Αλλάχ !" φωνάζουνε εκείνηνα την ώρα
Και το πρωί οσ' είχα ζιού εμπαίνανε τη Χώρα.
"Αμέτη Μουχαμέτη μου ! κ' ίνταν' αυτός ο Μάνος
Και θα ξεκάμη την Τουρκιά από την Κρήτη απάνω;"
Ενας που τους ανθρώπους του, Μιχάλης Μιχελάκης,
Στο Πατελάρι βάνει μιά και την Τουρκιά τρομάσσει.
Ως τόσο έφταξε στρατός, βγαίνει στο Κολυμπάρι,
Κ' επήγε να τσ' αποδεχτή ο Μάνος το λιοντάρι.
Πολλή χαρά οι Χρισιανοί είχαν κείνη την ώρα
Πως θα κινήση το στρατός να μπή μέσα στη Χώρα
Στον Πλατανιά σταμάτησε για να καθίση ολίγο
Κ' εκείνα ούλα ήτανε τα σκέδια της Αγγλίας.
Εκάμανε συνέδριο και τόνε λέει ο Μάνος
"Στον πύργο να χτυπήσωμε τσή Βουκολιές απάνω."
Αμέσως εκινήσανε και πάνε τα κανόνια
Και τα τοποθετήσανε και παίξανέ του κιόλας.
Οι Τούρκοι φεύγουνε νυχτός ογιά να μην τσοί δούνε
Και πιάσανε τ'ανάπλαγα στη Χώρα για να μπούνε.
Πρωί πρωί σηκώνεται ο καπετάνιος Μάνος
Φωνιάζει τω στραθιώτω του. "Μωρέ, βασπάτ' απάνω."

Αμέσως σηκωθήκανε· "Τι τρέχει,Κωνσταντίνο;
-Απόψε βρέ νειρεύτηκα πως άδειασεν ο πύργος."
Περίσσια ξαγριεύεται,με πρώτο πόδι σώνει,
Τσιτώνει τη σημαία του πάνω σ' ένα κανόνι.
Επιασε και αλόγατα,πιάνει και λαβωμένους,
Εχει και τους στραθιώτες του περίσσια γυμνασμένους.
" Δε θέλω να καθίσωμε παρά να προπατούμε,
Τσοι δρόμους θα τσοι φτάξωμε και θα εγδικηθούμε".
Στον Κάσπελλο τσοι βάλανε κι αρχίξαν τα Λειβάδια.
Πούτρεμε ο κόσμος να γροικά και να θωρή λιοντάρια.
Οι Ελληνες κ' οι Κρητικοί γινήκανε αδέρφια,
Τσοι Τούρκους εξυγώνανε στη Σηκωλιά πια μέσα·
Θεριά τσ' αποζυγώνανε που νάχα μη βραδιάσει
Κανένα δεν αφήνανε στη Χώρα να προφτάξη.
Ο Μάνος μούνο τσοίπιανε και σαν τ' αρνιά τσοι σφάζει·
Πάντα μαζί του έσερνε κ'ένα παιδί Μιχάλη.
Εκαμεν άλλο διάταγμα ο Μανουσογιαννάκης
Να πάη τα πυρόβολα,την Κάντανο ν'αδειάση·
Και πάνε πάλ' οι Κρητικοί κι' ο καπετάνιος Μάνος
Και πάει τη σημαία του εις το Σταυρό απάνω.
Αρχίξαν τα πυρόβολα και το ψιλό τουφέκι·
Ο Μάνος πάλι ασικιαρέ σαν παλλικάρι στέκει·
Ασικιαρέ των έπαιζε στου πύργου τα μαγδάλια
Και το πρωί βρεθήκανε πολλοί σάσκημα χάλια.
Οι Τούρκοι που το φόβο των,που είδαν την ημέρα,
Επιασε κρύος και βροχή και φύγαν από σπέρας.
Ο Μάνος που την έγνοια του θέτει μα δεν κοιμάται·
" Θα μάσε φύγου τα σκυλιά και να μου το θυμάστε."
Πρωί πρωί πρι σηκωθού, πρι ν' ανοιχτή τουφέκι,
Ο Μάνος κ'η σημαία του στον πύργο απάνω στέκει.
Πολλοί πρεμαζωχτήκανε και λέν." Οι Τούρκοι πούναι;"
Και βγαίνουν τα πυρόβολα,στην Κάντανο χτυπούνε.
Οι Χρισιανοί αρχίξανε να κάμουν ένα μάρσι·
Ο Μάνος πήγαινε μπροστά κι' όλ'η Τουρκιά τρομάσσει.
Ούλοι του παίζανε κεινού κ' ήλεγε ο γεις στον άλλο'
"Βαλλάχ Μπιλλάχ ! ετούτοσας πρέπει να είναι ο Μάνος".
Οι Χρισιανοί του λέγανε: " Οπίσω, Κωνσταντίνο,
Για θα σε φάη η Τουρκιά". Δεν το λογιάζει κείνος.
Σ' ενα δεντρό ανέβηκε γιατί δεν τους εθώρει

Και μπαλλοθιές εφάγανε τα ρούχα που εφόρει.
" Πορίξετε,βρομόσκυλα,των έλεγε, από μέσα,
Να παίξωμε αντρίσπικα μπάλλες να πάνε ντρέττα·
Πορίξετε ν'ακούσετε τση μπάλλες των Ελλήνω
Γιατί εγώ κατέβηκα στη Κρήτη ν' απομείνω".
Σαν είδε πως δε βγαίνουνε γροικά για τη Μαλάξα
Και παίρνει τη σημαία του και τα καλά του αντράκια·
Και παίρνει τη σημαία του,στον πύργο πάει ντρέττα·
Μια κανονιά τόνε τρυπά και μπαίνει ο Μάνος μέσα·
Και γύρισε το όπλο του και του παραδωθήκαν
Και παίρνουν τα μαρτίνια των και τα διαμοιραστήκαν.
Οι Ελληνες τσοι πήρανε για να μη τσοι χαλάσουν
Αντέτι τα βασίλεια τσ' αιχμάλωτους δε βλάφτουν.
Ο Μάνος έχει τα φτερά διπλά εις το κορμί του·
Αλλος κανείς δεν ήτανε νάχη τη δύναμή του.
Εσερνεν ένα Δημητρό πούτονε παλλικάρι
Και βάστα τη σημαία του· μπροσπά δεν πάει άλλη.
Σέρνει τσοι Μαλιντρέτιδες και τ' Ακρωτηριανάκι,
Σέρνει μαζί κ' ενα γιατρό το λένε Γεωργακάκη·
Εσερνε κ' ενα Στυλιανό και άλλα παλλικάρια·
Ο Μάνος με την τέχνη του τσοίκανε λεοντάρια·
Ο Μάνος με την τέχνη του, με την πολλή του αντρεία,
Εκανε τσοι στραθιώτες του και ήτονε θερία.
Με τον καιρόν εδιάταξε τσ' Ελληνες η Ευρώπη
Ν' αφήσουνε τσοι Κρητικούς, μα κείνη θα τσοι σώση.
Εκείνονα το διάταγμα έπιασε και το Μάνο
Να φύγη γλήγορα κι'αυτός από την Κρήτη απάνω.
Οντεν εκαβαλίκευε κ' όντεν αποχαιρέτα·
" Εχετε γειά,ψηλά βουνά,και σείς γλυκά μου αδέρφια!"
Οντεν εκαβαλίκευεν εις τάλογο του ο Μάνος·
"Κρήτες ,θάρθη ο Γεώργιος να φύγη ο Σουλτάνος.
Αν ίσως και δε διώξουνε τ' ασκέρι του Σουλτάνου,
Πλοία πολλά υπάρχουνε και θάρθη πάλι ο Μάνος.
-Μισεύγεις, Κωνσταντίνε μου,και πάλι να γυρίσης,
Γιατί μαυρίσαν τα χωριά κι ολογυρίς η Κρήτη·
Μισεύγεις, Κωνσταντίνε μου, γκάβγεις, πουλί μου, γκάβγεις,
Και δε μας λέεις τον καιρό που θα γαείρης πάλι·
Μισεύγεις , Κωνσταντίνε μας, πάεις,νεραντζαθέ μας,
Και τίνος θα τση λέμε πιο τση παραπόνεσές μας;"

Οσοι πιστεύετε Θεό και τόνε προσκυνάτε,
Τον καπετάνιο Κωνταντή το Μάνο ν'αγαπάτε·
Γιατί απ' αυτόν εβρέθηκε ετούτηνε η αιτία
Κ' έχομε δά οι Κρητικοί μεγάλη ελευτερία·
Αλήθεια χύσαμε κ' εμείς οι Κρήτες πολύ αίμα,
Μα κι' από ούλους τσ' αρχηγούς ο Μάνος ήτον ένας.

Ι. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

Η ΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΑΥΤΟΥ

Σαν βασιλεψ' ο ήλιος βγαίνει αποσπερίτης
ακούσετε τι έκαμε ο Πρίγκηπας της Κρήτης
Σ' την Σούδα τον εφέρανε αι 4 Δυνάμαις
κ' η Κρήτη τον εδέκτηκε με ανοικταίς αγκάλαις.
Ζητοκραυγάζει ο λαός και πίνει και γλεντίζει
και μέσα από την καρδιά γελά κι' αναδακρίζει
Και λέγει δόξα Σοι ο Θεός που θέλησ' η Ευρώπη
να παύσουνε τα βάσανα και οι πολλοί μας κόποι.
Αψίδες είχαν ακριβές και μπέναν εις την χώραν
κι ο νους τ' ανθρώπου εσάσπιζε εκείνηδα την ώρα
Σημαίαις είχαν και μυρθιαίς εικόνες και φανάρια
κι' οι Κρητικοί από την χαράν φαίνονται σαν λιοντάρια
Στους δρόμους όλων των Χανιών ο κόσμος συριανίζει
μήτε η μάνα το παιδί ετότε δεν γνωρίζει
Αι άμαξαις και η φωναίς τον κόσμον εχαλούσαν
και σαν το ρόγδι στιβιακτοί χάμαι επερπατούσαν
Εβλέπανε τον Πρίγκηπα Χριστός θαρρούν πως ήτον
πού να το ξέρουν οι πτωχοί πως θάν'η ξέβγαροίς των
Αφ' ότου εκατάκατσε βγαίνει περιοδίαις
κι απ' όπου κι αν επέρασε ψάλλουν δοξολογίαις
Τα ρούχα των απλώνανε χάμαι και επερπατούσε
και σαν Χριστόν ο Κρητικός λαός τον θεωρούσε
Εδώ κιλήμι έβλεπες παρέκι πατανία
σαν όταν έμβηκε ο Χριστός μέσα στην Βηθανίαν
Ελπίζαμεν οι άτυχοι πως θα μας ωφελίση
άχη και που το ξέραμε πως θα μας εχωρίση
Να μας εκάμη κόμματα και να διαιρεθούμαι
νάρθη να κινδυνεύωμεν όλοι για να χαθούμαι
Καμπόσους εξεδιάλεξε καραβονογλυφτάδες

Σκαμνήδες και Μαλάτιδες κι αυτούς τους Μοσχονάδες
Κι' άλλους πολλούς αγκάλιασε τσοί τουρκαναθρεμμένους
πράγμα δεν ελογάριαζε τσοί άλλους τσ'αγωνισμένους
Ησανε και μερκοί απ' αυτούς με αίσθημα κι' ανδρείαν
και ' κείνοι δεν ηθέλανε στον τόπον τυραννία
Τα σχέδια του ως είδανε αντεθνικά πως ήσαν
μόνον με τους ομοίους του ' φύγαν και τον αφήσαν
Εκείνους δα αγκάλιασε και έκαμε τσοι φίλους
Τσάλλους δεν τσοί λογάριαζε μον τσοίχε σαν τσοίσκύλους
Γιατί δεν ήτο μπουνταλάς να μην το λογαριάζη
πώς άμα γίνη ένωσις δεν θάχη να στιβιάζη.
Λύρες να κάνη θησαυρούς και να κάνη συργιάνια
με έξοδα ξεχωριστά τσ'Ευρώπης τα λιμάνια
'Επιασε και ξεδιάλεξε εκείνους που πουλιούνται
κείνους που την Πατρίδα των ποτέ δεν συλλογούνται
Πάντοτε λέν ας είν' ετσά μόνον παράς να βγαίνη
και ας χαλάση το νησί και όλη οικουμένη
Κάνει μας τρία κόμματα πούναι 'να μέγα πράγμα
μηδ'οι Πασσάδες τση τουρκιάς στην Κρήτη δεν τοκάμαν
Δεν σου πρέπει Υψηλότατε τέθοια να καταφέρης
ς' έτσα φωθιά τον Κρητικόν λαόν να τον φέρης
Γιατ'όσα υποφέραμε ώσπε να'ρθής στην Κρήτη
τα αίματα να ζυμωθούν θα κτίσουν μέγα σπήτι
τίποτε δεν σου φάνηκε της Κρήτης ο αγώνας
μόνόρθες ως κατακτητής και ως απατεώνας
'Ολος ο Κρητικός λαός ως ήρθες σ'υπεδέχθη
μ'αγκάλαις κι ανοιχτή καρδιά σαν άγγελον σ' εδέχθη
Και συ μας αντπέδωκας ως ιοβόλον φείδι
αντί του μάνα την χολήν του ύδατος το ξύδι
Τα όσα Υψηλότατε που έπραξες στην Κρήτη
Πασσάδες δεν τα πράξανε με τον Αμπτούλ Χαμήτη
'Ερχονται τα εκλογικά σπον νούν του ήντα βάνει;
βρίσκει τον Αγιώτατον αφορεσμόν και κάνει
Βρίσκει τσοί πρώτους των χωριών γερόντους καπετάνιους
'κείνους πούχουν λίγα μυαλά και εύκολα τα χάνουν
Πιάνει τσοι με πολιτική καθίζει και των λέει
Ο Βενιζέλος το σκυλί την 'Ενωσιν δεν θέλει
Μήν τον ακολουθήσεται γιατί είναι προδότης

και δεν θέλει την ένωσιν κ' είν' Αντιπατριώτης
Κι' άλλα πολλά των επουλεί καλά τσοί καταφέρνει
και σαν και την τυφλόμυγα τά μάθια των εδένει
Κ' ευθύς οι αλαφρόμυαλοι πιάνουν και τα πιστεύουν
τρέμουν και τον αφορεσμόν στην γνώμην του πηγαίνουν
Αφού και τσοί κατάφερε παύει και διορίζει
το στάρι από τη ταγή πιάνει και ξεχωρίζει
Ουαί καῦμός κι' αλλοίμονον όποιος ήθελε πέση
στα χέρια της Κυβέρνησις να πή πως θα κερδέση
'Αν ήτο Βενιζελικός τα σίδερα του βάζαν
στην φυλακήν τον ρίκτανε και δεν τον εξετάζαν
Δεν είχαν βίαν να ρωτούν τ' είναι το έγκλημά του
μέσα τον παραιτούσαναι ξεχνούσαν το όνομά του
'Οσοι ήσαν Βενιζελικοί πράγμα δεν τσοί θωρούσαν
σαν σκύλους στην ξερόστερνα μέσα τσοί παραιτούσαν
Θέ μου Μεγαλοδύναμε ποιός ήθε να βαστάξη
τέθοιο ζυγό στον ώμον του και να μην τον τυνάξη
Τους εκλεκτούς εμάζεψε στους θρόνους τους καθίζει
και όσοι είν' αντίθετοι καλά τους συγυρίζει
Τον Κούντουρο τον Κατζουρό Κριάρη και Μαλάτο
κι' άλλους πολλούς ώς σαν κι' αυτούς και έκαμε φουσάτο
και έχει και Φραγκόπαπα αλλ' αδελφό στην Ρώμη
Δήμαρχο κάνει τον Σκαμνή τον Αντιπατριώτη
που ό Βάσσος τούχε ένταλμα γιάτί ήτονε προδότης
Ο Κούντουρος ο Κατζουρός μαζύ με τον Κριάρη
κι' ό Παπαδιαμαντόπουλος της Κρήτης οι κουρσάροι
Μαζί κι' ο Υψηλότατος ο Τύραννος της Κρήτης
την Κρήτη την εκάψανε ως αν και τον Χαμήτη
Δεν έχομε παράπονο τόσο για τον Κριάρη
γιατί είν' από οικογένεια κ' είναι και παλληκάρι
Συμπάθια έχει στο Βασιλειά ή οικογένειά του
ανταμοιβή κι' υπόληψιν έχει για τα παιδιά του
Την θέλησιν ακλαβώσανε και του λαού την γνώμη
ως κι'είς την πίστιν τα σκυλιά εγκίξανε ακόμη
Σταυρούς και με ευαγγέλια με τον Μητροπολίτην
εβγήκε ο Υψηλότατος και αφόρεζε την Κρήτη
Του τακημιού του διάλεξε και φίλους του τσοί κάνει
στην Κρήτη του γουστάρισε πάντα του για να κάμη

Αναστενάζει ο λαός κλέει μα δεν γροικάται
τίνος να πή τον πόνο του που τρέμει και φοβάται;
Τόσα πολλά που κάνανε μερκοί δεν τα βαστούσαν
εκείνοι όπου τον εχθρόν ως χθές επολεμούσαν
Σκέπτονται να συναθροισθούν να ιδούν πώς θα τοβρούναι
ή να πραύνουν τον εχθρόν οι άλλοι να χαθούναι
Σχέδιον κάνουνς' τσείκοσι τ' Αυγούστου για ναβγούναι
άοπλοι και ειρηνικά πολλοί να μαζευτούναι
Τα σχέδιά των τάνιωσε η Πύλη της Χαλέπας
και γράψαν μυστικαίς φρουραίς εις τα χωριά κ' έβλέπαν
Σκέπτετ' ο Υψιλότατος μαζύ με τσ' οπαδούς του
να κάμουν λαοψήφισμα είς τσή έξε τ' Αυγούστου
Αφού τ' αποφασίσανε λένε και οι δικοί μας
πρέπει να κάμωμε κ ' εμείς γιατί ενοιώσασί μας
Κουντουρικοί Πριγκηπικοί Βρύσες και Μπουτσουνάρια
τρόφιμα εφορτώσανε γαϊδάρους και μουλάρια
Φουβούδες εφορτώσανε ψωμιά και μπακαλιάρους
λάδι κρασί και κάρβουνα τσοί φίλους να τρατάρουν
Βάζουν οι φίλοι τσή ποδιαίς πολλοί και τυγανίζουν
τρώνε και πίνουν δωρεάν καλά την εγεμίζουν
Το λαοψήφισμα τωνε έλεγε στην Ευρώπη
διά μέσου του Πρίγκηπος θα πληρωθουν οι πόθοι
Πάνε κι' οι Βενιζελικοί Χρυσοπηγή κι' Αρμένους
πάνε μ'υπερηφάνια κι' όχι σαν πεινασμένους
Το ψήφισμά των έλεγε την ένωσιν ζητούμαι
γιατί επέρασ' ο καιρός όπου την καρτερούμαι
Τρείς χρόνοι επεράσανε κι' έξε περπατούναι
που μας υποσχεθήκετε πως θα λευθερωθούμαι
Αυτά λεγε το ψήφισμα η Ευρώπη αν θελήση
ειδ' άλλως αποκρούωμεν πλήν ταύτης πάσαν λύσιν
Κι' από τα τρία κόμματα επιτροπαίς εκλέγουν
με τ α λαοψηφίσματα είς του βλαστού τσή σπέλλουν
Λαμπρά τους υποδέχθηκε τους μπακαλιαριασμένους
μόνο πώς δε εγρέμησε τσοί άλλους τσοί καϋμένους
Λόγια των είπε πρόσποιχα και άπρεπα διόλου
και τότε τόργιστήκανε πλειά παρά του διαόλου
Αφού εκαταλάβανε την γνώμην του τυράννου
πράγματα σπουδαιότερα τότε σπον νούν των βάνουν

Επιτροπή εκλέξανε πάει στον Βασιλιά μας
ταίς πράξαις καταγγέλουναι που κάν'ο Πρίγκηπά μας
Κακούρης και Παπαδερός Σκουλάς και Μαρκαντώνης
κι' ο Γιαμαλάκης Νικολής όλοι με μιά γνώμη
Επήγανε στον Βασιλιά όλοι και του μιλήσαν
κι' οσάκανε ο Πρίγκηπας όλα του τα συστήσαν
Πώς δεν ήρθ' 'ως 'Έλληνας να μας εδιοικήση
μονόρθε ως Αντίπαλος για να μας εχωρίση
Να ξεδιαλέξη τους πιστούς που είχανε μιά γνώμη
τσοι άλλους δεν θέλει να ιδή σαν σκύλους τσοιζυγώνει
'Ολη την προδοτολογιά τσοί τουρκαναθρεμμένους
εκείνους δα εδιάλεξε και τσοί χει αγκαλιασμένους
Του λέν να πή είς τον Βλαστόν την γνώμη του ν'αλλάξη
Εί δάλλως σαν και την τουρκιά πρέπει να μας εκάψη
Των λέγει τότε ο Βασιλιάς πως θα διορθωθούναι
κι'όσα παραμερίσανε στον δρόμον των θα μπούναι
Τον αποχαιρετήσανε και ήρθανε στην Κρήτη
και κάθε είς ησύχασε είς το δικό του σπήτι
ερμένανε καιρό να ιδούνε τί θα γίνη
θωρούναι πλειάφτη η φωθιά και όχι για να σβίνη
Στέλλουν και άλλ' έπιτροπή πάει είς τον Πρίγκηπά μας
να πούν εκ μέρους του λαού ποιάν 'τα παράπονά μας
Αγωνιστής και πρόεδρος γέρων Παπαγιαννάκης
Ο Φούμης και ο Καλλογερής κι' ο Μανουσογιαννάκης
Ευθύς ως αρχινίσανε πρίν να του πούν το τέλος
των λέγει θα σας έσπειλε φαίνετ' ο Βενιζέλος
Το Γιώργη βλέπει άγρια το Φούμη και γρυλώνει
του Βενιζέλο αν λείπετε κεφάλι δεν σηκώνει
Εσύ και ο παρθένιος Τουρκόπαπας ο σκύλος
κι'ο Μάνος πούναι μπισπικός κ' ειλεικρινείς του φίλος
Ο εις από τη μιά μεριά κι' άλλος από την άλλην
θάρρος τού δώκετ' όλοι σας και σήκωσε κεφάλι
Ο Βενιζέλος το σκυλί πρέπει να παραιτήση
για θα τον κάμω σαν δενδρό γρήγορα να μαδήση
Του λέγουν άνδρες τον φρουρούν γιατ' είναι παλληκάρι
και το Σηφάκι τότε δα τον είπε ξεκουθιάρη
Τα πόδια του των εκτυπά σαν το Χατζή αβτάλα
μόνο πώς δε τσοί γκρέμισε όλους από την σκάλα

τότε δεν υποφέρανε κάνουν συνομωσία
και δεκοκτώ μέσ' τα Χανιά κάνουν ορκομωσία
Ο Βενιζέλος κι 'ο Σκουλάς ο Μάνος και ο Φούμης
Μουντάκης και Παπαδερός και Γεώργιος ο Φούμης
Κακούρης και Κολοκυθάς Νικόλας Μπιστολάκης
Μπιράκης και Καλλογερής και ο Σακλαμπανάκης
Παπαδογιάννης άγριος π εύκολα δεν μερώνει
Πλουμίδης Φιώτης κ' ήρωας Μανώλης Μαρκαντώνης
Συνεισφοράς μαζεύουνε κάνουνε κομιτάτο
σκέπτονται τον Δεσποτισμόν να κάμουν άνω κάτω
Χρήματα μας εστείλανε στο κόμμα όσοι ανήκαν
γιατί ήσαν φιλελεύθεροι και δεν τα λυπηθήκαν
Οι Πλούσιοι κ'οι έμποροι αυτοί μας εβασπούσαν
οκτώ μήνες εδώ και' κει μας εδιατηρούσαν
Εδώκανε και συδρομή οι γουμενοπατέρες
σαν αδελφοί βρεθήκανε σ' τση σκοτιναίς ημέραις
Δεν γράφω τα ονόματα γιατί ο Μητροπολίτης
ανέν το μάθει θα συστή γύρου τρυγύρω η Κρήτη
Εις τας Αθήνας ήτονε Κλέαρχος Μαρκαντώνης
κι' ο Μπαλαντίνος στα Χανιά και Γιώργης Μαρκαντώνης
Κι' άλλοι και τυραννούσαν τσοι κι' όλους τσοί βασανίζουν
στη φυλακή τσοί βάζανε και τσοί μπισπαγκωνίζαν
Το κόμμα όπου κι'άν ήτονε αυτοί το ξέραν ούλο
μα εις τα μάτι είχανε το Γιάννη το Μπαούλο.
Με τέχνη εξεσκάλιζε ο Γιώργης ο Πλουμίδης
καί από τον Αλήκαμπο Σίφης ο Λεκανίδης
Και Ταχυδρόμους είχαμε Νικόλα Σφακιανάκη
και ήτονε και ο Μπατός και Αγγελής Χοχλακάκης
Οπλαρχηγοί και Αρχηγοί με μυστικό μεγάλο
με τρόπο πρεμαζεύουναι τον ένα και τον άλλον
Και για να μην τσοι νοιώσουνε να λάβουν τυραννίαν
ελέγαν πως θα φύγουναι εις την Μακεδονία
Αφού ετοιμασθήκανε όλους τσοι ειδοποιούναι
μαζύ όλοι στο Θέρισο μια νύκτα να βρεθούναι
Μέρα και νύκτα ορίστηκε εις του Μαρτιού τση δέκα
κι' ο Μάνος χρήμα έστειλε να φέρουναι τουφέκια
'Ηλθεν η μέρα του Θεού τρία θεριά κινούναι
με παλληκάρια διαλεκτά στο Θέρισσο να βγούναι

Ο Βενιζέλος ήτονε ο Φούμης και ο Μάνος
που ετέθησαν ως Αρχηγοί στο κίνημα απάνω
Πάνε και οι οπλαρχηγοί μ' όμορφα παλληκάρια
παν άφοβα και αντρίσπηκα ωσάν τα λεοντάρια
Ο Γιάννης ο Καλλογερής Νικόλαος Μαλανδράκης
Ο Μπαλαντίνος κι ο Χναράς και ο Μανωλικάκης
Παπαδογιάννης ήρωας Γεώργιος Παρδάκης
Ξενάκης και ο κόκκινος Πανάγος Παρασκάκης
Και μέσα από τον Σέμπρωνα Κυριάκος Μιχελάκης
Ηλιομιχάλης και Μπασιάς Νικόλαος Μπισπολάκης
Ητονε και ο Λαμπρινός Μιχάλης ο Γελάσης
Ο Γιαννακάκης κι' ο Τσαγρής Κωστής ο Κτενιαδάκης
Ο Μαλινδρέτος Γιάνναρης κι' ο Μανουσογιάννης
σέρνουν Λακιώταις διαλεκτούς και ο Σρατής Μπολάνης
Έξω στον Αποκόρωνα πάνω στο Μελιδόνι
Κακούρης ήτον Αρχηγός πολλούς και πρεμαζώνει
Κοτζάμπασης και Περουλής 'πο πέρα ξεσκαλίζουν
Την Πέμπτη βράδι ξεκινούν στην Κάϊνα και σμίγουν
Παντελιανοί Σταυρουλιανοί σπέκουν και τσανημένουν
σαν εμονομεριάσανε στο Παϊδοχώρι πιαίνουν
Πο γύρου γύρου φτάνουναι γερόντοι και κοπέλια
Στου Κουραντώνη πήγαμε εις τα Κυριακοσέλια
και τον Κακούρη βρήκαμε και τον εχαιρετούμαι
και συμβουλή μας έδιδε πώς πρέπει να περνούμαι
Υπακοήν να έχωμεν πάντοτες τσ' Αρχηγούς μας
νάχωμε τους συντρόφους μας ως άν και τσαδερφούς μας
Και άλλα πολλά μας έλεγε σπέκομαι και γροικούμαι
κερνούναι μας εις του κουρή κι' αμέσως ξεκινούμαι
Στσοί Κάμπους που περνούσαμε γροικούμαι παταρία
μα δεν εκαταλάβαμε τι ήτον η φασαρία
Στο Θέρισσο εφτάξαμε μ' υποδοχήν μεγάλην
καλώς ορίσετ' άκουες 'πο μιά μεριά εις άλλη
Ο εις τον άλλον χαιρετά όλοι μικροί μεγάλοι
μα η συμπλοκή μας έφερε μια ζάλη στο κεφάλι
Μας λέν τα ξημερώματα εις του σελιού τσοι πόρους
εφάνη χωροφυλακή με καραβινοφόρους
Των εφωνάζει ο σκοπός οπίσω να γυρίσουν
και εκείνοι επιμένανε εμπρός να προχωρήσουν

Των λένε να γυρίσουνε κ' εκείνοι προχωρούναι
και διατάσσει ο Ιταλός κι ευθύς πυροβολούναι
Εις τον αέρα παίξανε εις την αρχήν η βάρδιαις
παίζουν οι χωροφύλακες σαν τούρκικαις τση μπάλαις.
Η σφαίραις εσημώνανε πολύ των εδικών μας
πρέπει να αλλάξωμε κι' εμοίς αμέσως τον σκοπόν μας
Η παταρία η δεύτερη εγύρισε τον Μπόρνια
μα ένας χωροφύλακας πρέπει ήθελε γαλόνια
Τρέχει μπροστά ολομόναχος κι' έπαιζε μες τα όλα
μια σφαίρα πέρνει ο δυστυχής και έχασέ τα όλα
Αμέσως τον επήρανε στο Θέρισσο τον φέρνουν
κι όσοι γιατροί κι' αν ήσανε ευθύς όλοι πηγαίνουν
Τον επεριποιήθησαν και η παντέρμη μπάλα
ήτον κάτω από το βυζί και πέρνα την κουτάλα
Δεν ημπορούσαν οι γιατροί για να τον ωφελήσουν
γιατί δεν ήσαν και Χριστός για να τον αναστήσουν
Τη μέρα που απέθανε και έκλεισε το φως του
έφθασε κι' ο πατέρας του μαζύ κι' ο αδερφός του
Το Αρχηγείον μ' έξοδα έκαμε την θαμή του
με λόγους και παράταξαις έθαψαν το κορμί του
Ηλθεν κι' από το Ρέθεμνος Κυριάκος ο Μπυράκης
Λιαντρής ο Ατσιπουλιανός κι ανδρέας Μυλωνάκης
Πο τσοί Βεδέρους έρχεται Γιώργης Γοβατζιδάκης
κι' από την Αργυρούπολιν Μάρκος Δεληγιαννάκης
Ο Πετυχάκης και ο Σκουλάς 'πό πάνω πότ' Ανώγεια
Μακράκης Αγιομυριανός με μυρισμένα λόγια
Σακλαμπανάκης Τσιτερής Μπορνόβας ο Μιχάλης
μαζύ κι' ο Αντιπρόεδρος Χατζάκης ο Μιχάλης
Γιατρός Αγιοκωσταδιανός γυιός του Παπαβασίλη
και το ξαθέρι των αντρός ο Σταυριανός ο Μπύρης
Ηρθε κιά από τα Χανιά Νίκος Κουσουρελάκης
και παραΰστερότερα Γιώργης ο Βουρδουμπάκης
Ηρθ' από την Ασή γωνιά αυτός ο Πετρομάρκος
μ' αν είναι και γερνοτούτσικος αντέχει σάν τον δράκο
Ηρθανε οι Γυπάριδες και Ευθύμης ο Μυγιάκης
κι' ο Γέρω μπίκος ήτονε Μανούσος Μπαρμπουνάκης
Αντρίστηκα φανήκανε μα ένας Ασή Γωνιώτης
εφάνηκε στο κίνημα ως αντιπατριώτης

Σήφης Μπαρμπούνης στη Γωνιά δημοφρουρούς να γράψη
και λίγο λίγο λείφτηκε πέντε έξε να γελάση
Ο Κούνδουρος τον έστειλε να πάνε να γραφπούσι
μα τον εγοργονιώσανε και βγάλαν του γιουρούσι
Ερχετ' από τον Αλήκαμπο ο Γρύλλος ο Μανώλης
που τον αδικοφάγανε και τον εκλάψαν όλοι
Ητον και από τα Ρούστικα Νικόλας ο Φουντουλης
και τώρα νε στας φυλακάς και τον λυπούνται ούλοι
Ητον κια από την Πισκοπήν και ο Χατζή Λευτέρης
κι ο Κυμνιωνής και ο Θωμάς κι' άλλο πολύ ασκέρι
Ηρθε και ο Κατσήγαρης με τα πολλά του πάθη
μα ο Παυλής ο Γύπαρης δεν πρόφταξ' για νάρθη
Κατέβηκε στο κίνημα Μαλέκος Λεωνίδας
που δεν κατέει στον καυγά κουκιά μήτε κρομύδια
Μανούσος ο Βαγγελινός πούνε παιδί ανδρείον
πούφυγε σαν τον Λάζαρον που το Νοσοκομείον
Ο Μάρος και οι ποντικοί Μαυρεδονταλετζάκια
Κεραμιανοί και Καμπιανοί Λέδο Κατελανάκια
Πού χίλιο μύριο διάολο να σας τσοι λογαριάσω
σαν του ψυχού το θυμιατό πρέπει ύστερα να πιάσω
Οσοι αγωνιστήκανε ο κόσμος τσοι γνωρίζει
και κάθε εις κακόσκοτος άσπον κιας μουρμουρίζει
Ολοι φθάνουν στο Θέρισσο όμωρφα παλληκάρια
φθάνει κι ' ο Γέρω Καρτερής με τα μακρά σαλβάρια
Ηρθ' ο ζερβός πο τα Σφακιά μάλους πεντέξε φίλους
'στασκύφου τον επιάσανε μια μέρα σαν τσοι σκύλους
Επειτα πρεμαζώνουνται πομιά μεριά ως άλλη
γεωργοί και επιστήμονες Παπάδες και Δασκάλοι
Βρέχει ο θεός με τα σταμιά και καταχνιά μεγάλη
πιάνουνε βάρδιαις και κορφαίς και τα νεμοκεφάλι
Το θέρισσο που έχει αντριά και ανθρωπιά και τάξι
οκτώ μήνες άλλο χωριό δεν ήθε να βασπάξη
Τα σπήθια των αδιάζανε μέσα και μας εβάναν
τόσον καιρόν τόσον λαόν που άλλοι δεν το κάναν
Σαν ετακτοποιήσανε όλα τα σωματία
διατάσσουνε συνάθροισιν πάμε στην εκκλησίαν
Στέκει ο παπάς με ευλάβειαν εις τ' σεκκλησιάς την θύρα
και τση σημαίαις ευλογεί με τρομαγμένη χείρα

Και τα κεφάλια κλίνουνε όλοι και γονατίζουν
και μέσα από την καρδιά κλένε κ' αναδακρύζουν
Αφού ετελείωσ' η ευχή σηκώνεται το πλήθος
κι' ο Βενιζέλος αρχηγός με πληγωμένο στήθος
Στο βήμα σαν ανέβηκε το πρόγραμμα ν' αγνώθη
κι όλα τα πάντα εξιστορεί ο κόσμος και τα νοιώθη
Και ενώπιον θεότητος κ' ενώπιον ανθρώπων
κηρύττουνε την ένωσιν τον αιώνιον πόθον
Ζητοκραυγάζει ο λαός τα μάθια του δακρύζουν
τα βάσανά του σκέπτετε τα χείλη του μαυρίζουν
Τώρα θα ομιλήσωμε μέσα η αρμοστεία
πώς σκέπτεται εις τα χανιά την αιματοχυσίαν
Πρώτον την χωροφυλακή πιάνει και φανατίζει
στο σλαυϊκόν του φρόνημα πιάνει και την γυρίζει
Οποιος αίμα χρισιανικόν εις την καρδιά βασπούσε
τον αδελφόν του τούρκικα δεν τον επολεμούσε
Κείνοι που ειν' τουρκόσποροι και τέκνα του Σακήρη
αυτοί σκοτώσαν τον Χναρά και άλλους και τον Μπύρη
Εβγαιν' η χωροφυλακή όλους να μας επιάση
να μας επάη του Δανού για να μας εκρεμάση
Γιατί είναι σλαύος και Δανός Ελληνισμόν δεν θάλει
Πάντα θέλει να βόσκετε σ' τατρύγητο αμπέλι
Τσιφλίκι του γουστάρησέ να του δωθεί η Κρήτη
για να μας έχει πάντοτε τον πυρομένο τρύφτη
Ερζεγοβίνη ήθελε Βοσνία να μας κάμη
μα όποιος πλουταίνει με τον νουν γρήγορα τον εχάνη
Το Βενιζέλο που λαέ φωνάζεις Τουρκολάτη
αυτός σούβγαλε το δαυλό πο μέσα που το μάτι
Για να μη γίνουν εκλογαίς στη δεκοκτώ του Μάρτη
αντιπολιτευόμενος κανείς δεν θέτει κάλπη
Τα σχέδια του Πρίγκηπος για να χαλαρωθούνε
να προσπαθήσουν όλοι των μαζύ να δελφοθούναι
Σαν είδανε κια απόδανε πως δεν τσοι καταφέρνουν
σε τμήματα πάνε πολλά ταις κάλπαις και των πέρνουν
Εξω στον Αποκόρωνα κάλπαις πολλαίς εσπάσαν
στην Κάϊνα εφέρανε επτά και εκρεμάσαν
Τση κάλπαις των επέρνανε μα κάναν οι διαόλοι
κάλπαις 'πο γαζοντενεκέ σφραγίδα 'πο καρόλι

Και δώδεκα και δεκατρείς φορές μερκοί ψηφίζουν
ξενιτεμένους και νεκρούς τον τενεκέ γεμίζουν
Και πάνε μέσα στη Βουλή όπως είναι ταντέντι
πλειά παστρικά επράξανε ' πο τον Μπηλάλ Εφέντη
Μπένουναι μέσα στη βουλή οι όσιοι πατέρες
διάολε κι ' ανε σου φάγανε εκείναις δα τση μέραις
Ψηφίζουναι δημοφρουρούς μαζεύουν χουρχουδάδες
και κάμαν τίμιαις δουλιαίς που κλάψετε μανάδες
Πολλά γράφουν οι Αρχηγοί δια να τους μερώσουν
κι' αδελφικά τα χέρια των ο εις ταλλού να δώσουν
Μαζύ να σύρουν το σχοινί με μια φωνή να πούναι
ή δώστε μας την ένωσιν ή όλοι να χαθούμαι
Μ' αν σέρνουν πο την μια μεριά κ' οι άλλοι πο την άλλη
θα πέσουναι κι ' η δυο μεριαίς να σπάσουν το κεφάλι
Ο Πρίγκηπας εις την Βουλήν ότι θέλει ψηφίζουν
και ευθύς για τους δημοφρουρούς κονδύλι ξεχωρίζουν
Δημοφρουρούς εγράψανε βρίσκουν και τσ' αρχηγούς των
με μια προδοτική καρδιά να κάμουν τους σκοπούς των
Ο Παπαδάκης Βαφιανός τέθοια άτοπα σαν είδε
επήρε κι άλους Βαφιανούς στο Θέρισσο και πήγε
Σαν έφυγε πο τη Βουλή Αβεσαλώμ ο Γιάννης
φεύγει και ο Μυλωνοκωστής και ο Μπομπολογιάννης
Στην Κίσασμο τον ' ο Λιονής στο Ρέθεμνος ο Μώρος
προδόταις θα ποθάνουνε αν παν κ' εις το Αγιον όρος
Τζαγκαρογιώργης ήτονε κάτω από τσαλώναις
αυτοί κι άλλοι φανήκανε μεγάλ' απαταιώναις
Γιατί μόνο για να σκεφθούν ποιούς ήθε να σκοτώνουν
ώστε να ζουν τα μάθια των δεν πρέπει να σηκώνουν
Στην Κίσσαμο τον Αρχηγός ο λέοντας Λιονάκης
μα ο Μαλανδράκης έφθασε μαζύ κι ο Πισπολάκης
Θυμήσου καπετάν Λιονή προδότ' απατεώνα
το γίβεντο που έπαθες μέσα στον Κουρφαλώνα
Ο Μαλανδράκης σέκαμε μαζύ κι ο Πισπολάκης
και τρύπωναις εις τα κλαδιά κι' όπου και αν ήτο ρυακι
Μέραις πολλαίς σου κάνανε προδότακα χατήρια
μα ύστερα τα χάσετε σαν ξέσπρωτα μπεγήρια
Εννια αιχμαλωτίσανε στην φυλακήν τσοι βάλαν
διάολε κι αν σου βγάλανε μαυροπαντέρμε ζάλα
Σαν τσοι τούρκους Βουκολιανούς εμπήκετε στην χώρα

πρέπει να βλαστημίξετε τη μέρα και την ώρα
Τέθοια μεγάλη προσβολή καλιάτον να ποθάνης
καλά ξεμασκαρώθηκες μα πάλιν νου δεν βάνης
Αυτά καμ' η νερόβραστη Βουλή όπως την λένε
και καμε οικογένειαις μέρα και νύχτα να κλαίνε
Την ένωσιν ζητούσαμε αν ήθελε η Ευρώπη
τάρματα δεν τα πιάσαμε για να χαθούν ανθρώποι
Τα όπλα μας βαστούσαμε μια μέρα να μας σώσουν
να μη μας πιάσουν Σταυρωταί να μας ετελειώσουν
Αν είμεθα ξαρμάτωτοι πο μια μεριά ως άλλη
ήθελε να μας εχυθούν όλοι μικροί μεγάλοι
Να μας εδέσουν σαν λησταίς να μας εφυλακίσουν
και σαν το Φέζο μια φορά στο ξύλο να μας ρίξουν
Εχωμε παραδείγματα πόσοι τουρκοσπαρμένοι
άνδρες εδείρανε θεριά κ' ήσαν κ' αγωνισμένοι
Οι Αρχηγοί ελέγανε πάντοτ' όσον μπορείται
συγκρούσεις να 'ποφεύγεται και να μην προκαλείται
Μα αυτοί δεν μας αφήνανε μόνο μας εσκαλίζαν
κι' οπού 'θελε εύρουν μοναχόν τον εμπισταγκονίζαν
Πόδια χέρια του δένανε και ξύλο του κτυπούσαν
σαν οι εβραίοι τον Χριστόν έτσι τον τυραννούσαν
Κατόπιν μας ελέγανε τάκουες με τα αυτιά σου
καλιά θελε να σκοτωθής παρά για να σε πιάσουν
Μα αυτόν τον τρόπον Κύριοι εσκοτωθήκαν τόσοι
και είσθ' αιτία και αφορμή ο θεός να σαις το δώση
Ολα τάκαμε ο Βλαστός μαζύ κ' οι Σύμβουλοι του
κι ακόμη η νερόβραστη κ' η σαχλερα βουλή του
όπου καμε επιτροπή εις τον Φουρνέ να βγούνε
να σμίξουνε με τσοι αρχηγούς να συνενοηθούνε
Ηλθεν μια μέρα στο Φουρνά κ' ήτον Μεγάλη Τρίτη
για να σκεφθούν τι θα γενή η μαυρισμένη Κρήτη
Και σαν ανταμωθήκανε και εχαιρετικτήκαν
εις του Παπά επήγανε και συνενοηθήκαν
Υπόσχεσι εδώκανε εις τα Χανιά ως μπούναι
να πάρουν τσάλους Βουλευτάς στο Θέρισο να βγούναι
Σαν αποχαιρετίσανε ευθύς καβαλικεύουν
και με καλό στο Θέρισσο αύριο μες ελέγουν
Μπένουναι μέσα στα Χανιά φωνάζουν σαν μεγάλους

παιδιά όλοι 'στο θέρισσο να πάμε με τους άλλους
Γελούναι όλα τα Χανιά που ήσανε θλημένα
μα ως τόσο είχαν τα τεψιά ποτό φούρνο βγαρμένα
Του ενός πασσάρουν μπακλαβά του αλλονού μπουρέκι
κανείς των νε αντρίστηκα στα λόγια του δεν σέκει
Αποσπραβόνουν τον λαόν πως θα διαλυθούναι
και μπένουν μέσα'ς την Βουλήν και εξακολουθούναι
Πόλεμο μας κουρτίζουναι χειρότερ' από πρώτα
να μη γυρίση ένας μας εις των Χανιών την πόρτα
Ποιός πταίει τώρα κύριοι τόσοι και σκοτωθήκαν
και τόσαις οικογένειαις και μαυροφορεθήκαν
Εις την Γεωργιούπολιν ποιός φταίει και χαθήκα
και άδικα τόσα κορμιά και μαυροφορεθήκαν
Οι Ρώσσι τι γυρεύανε για νάρθουν να πατήσουν
εις ξένον διαμέρισμα να μας επολεμήσουν;
Αν ήρθανε για κατοχή να κάμουν τσ' Ιταλίας
γιατί εσέρναν τσ' άτιμους το άλφα τσ' ατιμίας,
Ο Μώρος τι εγύρευε με τσοί τουρκοσπασμένους
και με τσοι χωροφύλακας τσοί κακοβαπτισμένους
Γιατί ήρθανε οι άτιμοι σας τούρκοι και μας φάγαν
τα ρούχα τα στοιβάνια μας επήραν και τα βάλαν
Ας όψωνται οι άτιμοι όπου τσοι προσκαλούσαν
σαν μπόγες εις τον Αλμυρόν και μας εκαταλούσαν
Ο Τσάρος τον Ουρμπάνοβιτσ είχε προσκαλεσμένο
Στης Μαντζουρίας τον πόλεμον που είχε αρχισμένο
Πάει βρίσκει τον Πρίγκηπα του λέει βοηθησέ μου
σκλάβος θα Σούμαι πάντοτε και ότι θέλεις πέσμου
Να μην πάω στον πόλεμον πούναι στη Μαντζουρία
γιατί πολύ φοβήθηκα για την Ιαπωνίαν
Τότε του λέγει ο Πρίγκηπας ότι μπορώ θα κάμω
θα προσπαθήσω να γενή εκτός και να ποθάνω
Και την Μητέρα τούστειλε τον Τσάρο πα και βρίστη
του λέγει ο Ουρμπανοβίτσ να μένει εις την Κρήτη
'Έγεινε το χατήρι της στην Κρήτη τον αφίνει
κι εις την φωθιά μας έβαλε σαν πέτρα στο καμήνι
Σύμμαχος τότε έγεινε πισπότατος του φίλος
το κίνημα πολέμησε σαν λυσιασμένος σκύλος
Με βόμβαις και ψηλή φωθιά πόλεμο μας κάνει

πηγαίνει κι εις τον Πλατανιά και πεζοναύτας βγάνει
έξω στην άμμον τσοι 'βγαλε και πυροβόλο εβάστα
και έστειλε και πιστολή προς τους επανασπάτας
Των έλεγε να φύγουναι για θα πυροβολήση
κι όσοι δεν φύγουν και πιασθούν θα τους αιχμαλωτήση
Το Χράμπερ σπέκει από μακριά 300 Ρώσσοι έξω
και Γαλλικόν Τορπιλικόν εστέκετο παρ' έξω
Ο Παρασκάκης ήτονε στον Πλατανιά σπελμένος
και να σταθμεύση ήτονε εκεί διαταγμένος
Γράφει ταξιωματικού σπέλνει τον Παπαγιάννη
του γράφη αν θέλει πόλεμον ειν' έτοιμος να κάμη
θέσεις ευθύς ως είδανε πως πιάνουν τα βουβάλια
'Αγιο Δημήτρη πιάνουνε κι απάνω την κεφάλα
Η μάχη άρχισε τσ' οκτώ στεργιάς και του πελάγου
πέζουν πλήθος κανονιαίς τον κόσμον να χαλάσουν
Ο άτιμος Ουρμπανοβίτσ δεν πάει στη Ματζουρία
μονόρθε εις τους Κρητικούς να δείξη την ανδρείαν
Απ' όσες κι αν επαίξανε κανένα δεν εβλάψαν
γυναίκα μια πληγώθηκε και δυό σπήθια χαλάσαν
Μια κανονιά μόνο θελε λιγάκι για να βλάψη
τον Νικολή που τη Νοχιά γαμπρός ήν του Γελάση
Οκτώ Ρώσσους εδώκανε του μαυρισμένου χάρου
και το κανόνι κόντεψε κι αυτό για να τον πάρουν
Ηρωϊσμό εδείξανε ο Γιώργης ο Τσαφάκης
Ο Κοκκινάκης Στυλιανός και Γιάννης Τσιβουράκης
Κι ' αυτός ο πληρεξούσιος Γεώργης Παρασκάκης
Ο Μπλεμπλιδάκης Γιαννουρής και Γιώρ. Γκαγκανάκης
Οπλαργηγός των ήτονε Πανάγος Παρασκάκης
Αδειξ' ανδρειά ηρωϊσμό Μανώλης ο Μιγλάκης
Κάτω εις τ' Ατσιπόπουλου εις τη μεγάλη μάχη
όπου αιματοθήκανε το χώμα και οι βράχοι
Ο Μάνος με εξήντα δυό έμωρφα παλληκάρια
ξεδιαλεκτά και δυνατά ως αν τα Λεωντάρια
Φεύγουν από το Θέρισσο και πάνε εις το Σπήλι
περνούν τον Αποκόρωνα σμίγουν και άλλοι φίλοι
Ζερβός Μπολάνης ο Στρατής Γιάννης ο Ποντικάκης
Ο Μαλινδρέτος κι ο Ντολλής, Κωστής ο Τρουλιτάκης
Μέφας και ο Κωστής Χαβρές Κουρούπης και Ρικούνης

πάνε στη Γεωργιούπολιν και κάματσι σιργούνι
Το τελωνείον πιάνουνε παύουν τον Μαρινάκη
και ευθύς εδιορίσανε τον Σταύρον τον Κουκάκη
Τον Δήμαρχο δεν παύουναι διότι υπεσχέθη
πως και αυτός' στο Θέρισσο ογρήγορα θα έλθη
Στην Πισκοπή εφτάξανε το χάσικο ασκέρι
και τραπεζαριστήκανε εις του Χατζή Λευτέρη
Από 'κειδά επήγανε στον 'Αγιο Κωνσταντίνο
και κει τσαποδεκτήκανε σαν μυρισμένο κρίνο
Στα Ρούστικα εφτάξανε πάνε στο Μοναστήρι
Λαμπρό τσοι υποδεχθήκανε Γουμενοκαλογήροι
Εφάγανε και ήπιανε και κει εκοιμηθήκαν
ς'τση τρεις τα ξημερώματα πολύ ανησυχιστήκαν
Ο ταχυδρόμος έφθασε επιστολή βαστούσε
ήρθ' από τ. Ατσιπόπολου και συνδρομή ζητούσε
Των έλεγε εις τη στιγμή δύναμις να πλακώση
γιατί από το Ρέθεμνος εβγήκανε οι Ρώσσοι
Ετρέξανε και 'πήγανε ως είδανε το γράμμα
πάνε εις τ Ατσιπόπουλου αλλά δεν ήτο πράμα
Σαν εξεκουραστήκανε καθίζουν για να φάνε
και έπειτα να φύγουνε σ' το σπήλι για να πάνε
Φτάνουνε οι οπλαρχηγοί, Μαμάλιος με καμπόσους
κι ο Κυμνιωνής που ήρθανε τσοι άλλους ν' ανταμώσουν
Στας δέκα ετοιμάζονται δια να ξεκινήσουν
των λένε παίζουν μπαλοθιαίς μόνον να σταματήσουν
Ο Μάνος όσους έσερνε περάσαν την καμάρα
και άλλοι πιάσαν τα μουριά κι άλλοι την πέρα πάντα
Πολύ κοντά πιαστήκανε κι ο πόλεμος αρχίζει
και παταρίαις σαν βροχή κι όλος ο κόσμος τρίζει
'Ενας καπνός και μιά βροντή πο μιά μεριά ως άλλη
κ' η σφαίραις εκτυπούσανε ωσάν το κουκοσάλι
Ο Μάνος έδιξεν αντρειά κ' ηρωϊσμό μεγάλο
και εκινδύνευσεν πολύ από κανέναν άλλον
Λιαντρής και ο Καλογερής κι Ανδρέας Μυλωνάκης
μαζύ και ο Παπαδερός και ο Γοβατζηδάκης
Ο Μέφας για να μη πιαστή πέφτ' από την καμάρα
που μόνο να στραφή κανείς τον επιάνει τρομάρα
Χωρίς καμμιά εξαίρεσιν όλλοι τα χρειασθήκαν

και είναι θαύμα θεϊκόν πώς εξεμηστευθήκαν
Ρώσσοι και χωροφύλακες με μια μεγάλη λύσσα
σ' αν τούρκοι και χειρότεροι έτσι μας πολεμούσαν
Στας δέκα άρχισ' η φωτιά και βάσταξ ως το βράδυ
και στείλαν άνδρες τα σκυλιά στον μουρισμένον 'Αδη
Τον Μπίρη εσκοτώσανε κρίμα σ' τον τέτοιον άνδρα
πούτον ο τρόμος της τουρκιάς σ' εκείνη δα την πάντα
Σκοτώνουν του Καλογερή ένα του κουνιδάκη
από τσοί Κάμπους ήτονε το Μαυρομουστακάκη
Και του Τρουλήτη του Κωστή σκοτώνετ' αδερφός του
στον ψεύτη κόσμο ως τε να ζη θα τονετρώ ο καϋμός του
Πολύ βαρειά πληγώθηκε Σπύρος το Μαρωπάκη
δύο τρεις ημέραις έζησε κρίμα σ'το τέτοιο ανδράκι
Την περισσότερη φωτιά επήρε ο Τρουλιτάκης
μαζή και ο Καλογερής και ο Γοβατζιδάκης
Μάρτυρας είναι εις αυτό Γιάννης το ποντικάκη
πώς την σημαίαν έσωσε Κωστής ο Τρουλιτάκης
Με πάθη και με βάσανα πέρνη το Μαρωπάκη
λιγάκι εκτυπήθηκε Γεώργης ο Μπουντουράκης
Κι ο Χαβρεδάκης ο Κωστής Γεώργης Μαραγκουδάκης
αντρίσκηκα σταθήκανε κι' ο Γιάννης Πιακουλάκης
Πληγώθη απ' τσοί μαχερούς Βασίλης Χαριτάκης
κι οι Ρώσσοι τον επήρανε εις ένα Καλυβάκη
Νερό ευθύς του δώσανε τον περιποιηθήκαν
στο κάρο τον εβάλανε στο Ρέθεμνος τον πήγαν
Πηγαίνουνε χωροφύλακες να τον αποσκοτώσουν
κι οι Ρώσσοι υποφέρανε για να τονε γλυτώσουν
Πληγώθηκε ο Κυμνιωνής και Γιάννης Ποντικάκης
και νας του πρώτος ξάδερφος Γιάννης ο Παρασκάκης
Σαν τούρκοι και χειρότερα παίζουν ένα τακήμι
ετότε εσκοτώθηκε κι' Αράπης ο Ταξίμης
Αφού εμβήκαν στο χωριό τα σπήτια εχαλούσαν
τα ζώα των σαν τούρκικα εσφάζαν και πουλούσαν
Στον φόρον βάζουν το χωριό τον πόλεμον πληρώνει
αυτά καμε ο Ουρπάνοβιτσ όπου να λάβη αγχόνι
Κι άλλα σπήτια χαλάσανε μαζύ και του Μπιράκη
που να τσοι φάνε τα σκυλιά και οι Μαυροκοράκοι
Αυτά τα δώρα Κύριοι έφερ' η αρμοστεία

κι' όχι τ' άλλα που γράφετε με τόση ατιμία
Τζανή και Καλλογέννητε το λένε δεν το χώνουν
τσ' ανθρώπους όπου εγράφετε για να μας εσκοτώνουν
Αυτά πρέπει αντίχριστοι όλα να θυμηθήται
και όχι νάχετ' ανθρωπιά και μούτρα να μιλήτε
'Οσοι κι αν εχαθήκανε εσείς είστ' οι φονιάδες
και γιναν χήραις και ορφανά χωρίς παιδιά μανάδες
Πάντα το πρώην καθεστώς ηθέλετε για νάναι
και όλλους μας με τα σίδερα ς'την φυλακήν να πάνε
Τσ' Ευρώπης εφωνάζανε να μας επολεμήση
και άλους να βάλη στην φλακή και άλλους ναξορύση
Η Ευρώπη πούχε αίσθημα δεν θέλει να χαθούμε
εγράψανε εις τσ' Αρχηγούς, να συνενοηθούναι
Εσυνθηκολογήσανε όλοι να μνηστευθούμαι.
Αλλά πρώτα στην γνώμην των αφού συμμορφωθούμαι.
Να των απαραδώσωμαι ως οκτακόσια όπλα
κι αυτοί πλην της Ενώσεως θα μας τα δώσουν όλα
Να φύγουνε οι Ιταλοί οι Καραβινοφόροι
και αντ' αυτών να έλθουνε 'Ελληνες βαθμοφόροι
Να γίν' Εθνοσυνέλευσις το Σύνταγμα ναλλάξη
κι ο 'Αρχων να σωφρονισθή στην θέσιν του να κάτση
Και οι Πολυτοφύλακες σαν τακτοποιηθούναι
τσ' Ευρώπης τα στρατεύματα να απομακρυνθούναι
Ο τύπος νάν ελεύθερος κι ο κόσμος να ψηφίζη
'Αρχοντας κι' Αντιπρόσωπους αυτός να διορίζη
Η Ευρώπη εβαρέθηκε πάντα να ακούη κτύπο
και είπε πως ο Πρίγκηπας να είναι για τον τύπον
Να μην αναμιγνύεται ως ένα κομματάρχη
αλλά να κάθετ' υψηλά κι ως 'Αρχοντας να άρχη
Κι αν πάρουνε το δάνειον κι αυτό για να μη σβύσουν
να ήναι υπό 'Ελεγχον ώστε να εξοφλήσουν
Τα όπλα νάν ελεύθερα 'στου καθενός το σπήτι
όπως κι 'εις το Ελληνικόν έτσι και εις την Κρήτη
Μόνον εις τους εγκληματείς κι' όσοι λειποτακτήσαν
αυτούς δεν αμνήστευσαναι αλλά τους βαρκαρίσαν
Μ' ένα μεγάλ' Αυστριακό με μέσον του Προξένου
μ' ηλεκτρικά και μουσική στον Πειραιά τσοί φέρνουν
'Οσοι λειποτακτήσανε εδείξανε ανδρείαν

κι όλα τα παραιτήσανε για την ελευθερίαν
Γιατί δεν ήσαν άτιμοι να μας εμπαλοτέρνουν
και να μας εσκοτώνουνε ρεγάλα για να πέρνουν
Και όλοι των επράξανε άξια και τιμημένα
για δεν εκαταδέχθησαν να παίζουν στην σημαία
Σαν εβαρκαριστήκανε και 'γίνανε ένα τέλος
Μας εκαλεί 'στο Θέρισσο όλους ο Βενιζέλος
Στο Θέρισσο όλλοι τρέξαμε να ιδούμαι τι μας θέλει
'στο βήμα πάνω ανέβηκε με γλώσσα σαν το μέλι.
Μας λέγει, οι αντίπαλοι μας θέλανε χαμένους
αλλά το διορθώσαμε εμείς με τους Προξένους
Μας είπανε την 'Ενωσιν δεν δίδουναι ακόμη
διότι όλοι οι Κρητικοί δεν έχωμε μια γνώμη
Αλλά άλλα προνόμοια φίλοι θα μας δωθούναι
τα βάσανα κι' οι κόποι μας για να δικαιωθούναι
Μας λέγει από τα όπλα μας μερικά θα των δωθούναι
πάλι με γραμματόσημα θα κοντοπλερωθούναι
"Με τα ίδια χαρτόσημα τώρα επήρα μ' άλλα
και τάχωμε ελεύθερα και κρέμωνται 'στην σάλα"
Εις τση Μουρνιές τα πήγαμε με μια τιμή μεγάλη
και φερτ' αρμ' εφέρανε 'στον Αρχηγόν οι 'Αγγλοι
Αφού ετελειώσαμε κι 'αυτήν την φασαρία
στο Θέρισ' ανυμέναμε νάρθη η αμνηστεία
Στου Νοεμβρίου τας εννιά που οκτώ μήνες κλειούναι
φεύγομαι από το Θέρισσο εις τα Χανιά να μπούμαι
Εις τση Μουρνιές επήγαμε και 'κειδά καρτερούμαι
την άμνηστεία για ναρθή εις τα Χανιά να μπούμαι
Την αμνηστεία γράφουνε αμέσως οι Προξένοι
πρόσωπο εξεπίτηδες εις του Βλαστού την πιαίνει
Για να την ετυπώσουνε το παν να τελειώση
το κείμενον αλλάσουναι με την δικήν των γνώσι
Αφού την ετυπώσανε εις τση Μουρνιές την φέραν
κι αμέσως λέγει ο Αρχηγός βρε τι μάς καταφέραν...
Το κείμενον αλλάξανε ανθρώπους να ξεβγάλουν
το κέφι των να κάμουνε στην φυλακήν να βάλλουν
Κι αμέσως ειδοποίησεν όλα τα Προξενεία
Των έγραφε ως είπομεν δεν είν' η αμνηστεία
Και οι Προξένοι απαντούν πως θέλουν νανταμώσουν

κι όλα τα λάθη τ' Αρμοστού να τα εξακριβώσουν
Κι ο Αρχηγός με άμαξα πάει στα Προξενεία
και ως το βράδυ καθαρά βγαίνει η αμνησπεία
Μπένομαι μέσα στα Χανιά φίλοι μας χαιρετούναι
Τελωνοχωροφύλακες σαν σκύλους μας θωρούναι
Εδείξανε βαρβαρισμόν πλειά παρά τσάρναούταις
και από τσοί νηζάμιδες κι' από τσοί χαληκούτες
Με τα μπιστόλια φανερά οι Τελωνοφυλάκοι
και μας, μας αναγέρναναι όλοι οι χωροφυλάκοι
Σαν μας εξαρματώσανε πέφτουν να μας εφάνε
και φάνησαν πλειά άτιμοι παρά και τσι πουτάναις
Αν ήσαν άνδρες τίμιοι όξω 'θελε να δείξουν
αν είχανε παλληκαριά μπέτη να μας κορδίσουν
Αυτά 'σανε τα όργανα που είχ' η Αρμοστεία
εις την Χαλέπα να σας πω μιαν άλλη ατιμία
Σαν θράσιο που τ'ανεργιαστούν οι σκύλοι κι οι κοράκοι
έτσι κι οι χωροφύλακες ήρθαν 'στο κολωνάκη
Εκδίκησι ηθέλανε να κάμουν' ςτην Χαλέπα
γιατί κι από προτήτερα σαν σκύλους τους εβλέπαν
Το κίνημα Χαλεπιανοί συνδράμανε σαν Δράκοι
με το πρωτοπαλλήκαρο Πανάγο Ηλιάκη
Τα ντόδια των ετριζανε μα ο Χατζιμηχελάκης
και ο Ενωματάρχης των ο μέγας Κακουράκης
Δεν ξέρω αν έσειρε ποτέ τούρκου γαργαλιστήρι
και δα κορδίζει τον γελέ σαν άγριο μπεγούρι
'Αλλαις φοραίς τσαούς Κακούρ έπρεπε για να δείξης
εις της τουρκιάς τον πόλεμον τότε έπρεπε να βήξης
'Ενα τακήμι άνανδροι και μουτισμένα μούτρα
θέλτε να ιδήτε τσ' άνδρες σας σήμερον εις τη φούρκα
Τέτοια άτιμη διαγωγή δεν ειδα εκτός εις τούρκους
καλλιά ήτον φέσια να φορούν παρά να βάζουν κούκους
Υπάρχουν χωροφύλακες κ' είναι και παλληκάρια
είν' ανδρες του καθήκοντος κι όχι σαν τα μουλάρια
Εκείνοι όπου σκέπτωνται πως όλοι τους πληρώνουν
τους ταΐζοποτίζουνε τσοι ντυνοκαληκώνουν
Εκείνοι πούχουν αίσθημα και τώρα εις το σώμα
και αύριον που θα παυθούν θα τόχουνε ακόμα
'Οσα μας κάμανε μερικοί προδωτογεννημένοι

έπρεπ' να τά κάνανε νάμαστ' αρματωμένοι
Εκείνοι πούναι άτιμοι και ξεγιβεντισμένοι
δείχνουνε την μπογάρα των όπου ην ξαρματωμένοι
Εις του Παυλή τον καφενέ το πρόστοιχο τακήμι
ήρθαν με τα περίστροφα και κάμανε ταλήμι
Ολο το ψευτοτάκημο κ' η πουστομανκαρία
ήλθαν και μας εβάλανε όλους στην παταρία
Χρέος εξετελέσανε ως είχαν οδηγία
για να ευχαριστήσουνε την πύλην την αγίαν
Κι άλλους κτυπούναι με ξυλιαίς κι άλλους ματοκυλίζουν
και άλλους πέρνουν τα σκυλιά και παν και φυλακίζουν
Στο ξύλο ευθύς τσοί ριχνουνε τα τέκνα του Βρυώνη
κι ο Πρίγκηπας να τα γροικά γελά και καμαρώνει
Γιατ' εκαυχήθη ο αραβών πως θα κάμη κυνήγι
φωθιά θα βάλη στο νησί και έπειτα θα φύγη
'Οτι καλό μας έκαμεν τα μάθια του να ιδούναι
τα δάκρυα μας και αίματα εχθροί του να γεννούναι
Τα αίματα και δάκρυα μας να γίνουν μία λίμνη
να πέση μέσα να πνιγή και άφαντος να γίνη
Κι όσοι τον εσυνδράμανε 'ς την αιματοχυσίαν
από τον δίκαιον θεόν να λάβουν τιμωρίαν
Και όσοι αναστεναγμοί βγαίνουνε κάθε μέρα
και βγαίνουν μ' ένα μαύρο αχ και πνίγουν τον αέρα
Να πέσουνε απάνω των μόνον στην κεφαλήν των
να δούναι να πιστέψουνε κι αυτών οι εδικοί των

Ι.ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ

Σαν συνεφιάση ουρανός δεν δείχν' αποσπερίτης
ακούσετα πώς έφυγε ο πρίγκηπας της Κρήτης
Η Ευρώπη απεφάσισε προνόμια νά δώση
προς χάριν του κινήματος τον τόπον να γλυτώση
Κεινα που με τον Αρχηγόν είχανε μιλημένα
μ' υπογραφήν οι Πρόξενοι του τάχανε ταμένα
Μερκά βλεπε ο Πρίγκηπας πως το περιορίζουν
και τα χαληναρόσκοινα βαρειά πως του κορδίζουν
Πάντα θελε Δεσποτισμόν και Απολυταρχίαν
μα η Ευρώπη ένοιωσε την τόσην αδικίαν
Για τούτο του αφαίρεσε μερκά προνόμοια του
γιατ' ελυπήθη τον λαόν να καίγεται η καρδιά του
Του είπανε ως Αρχοντας πρέπει για να καθίση
και κείνα όπου έκανε πρέπει να παραιτήση
Η Ευρώπη όσα έδιδε εις το χαρτί τα γράφει
και πέρνει τα ο Πρόξενος εις του Βλαστού τα πάει
Δίδει του τα με ευγένειαν του λε να τα διαβάση
κι αν βλέπη πως ταρέσουναι να του τα υπογράψη
Αμέσως ως τα διάβασε επόνεσε η ψυχή του
στον Πρόξενον εδήλωσεν για την παραίτησιν του
Του λεν και οι άλλοι Πρόξενοι για την παραίτησιν του
αμέσως την εδέχωνται με την υπογραφήν του
Αμέσως την υπέγραψε σαν μέλι των την δίδει
μα αμέσως το μετάνοιωσε του φάνει σαν το ξύδι
Ευθύς λέει εις τσοι φίλους του πόλεμον να σηκώσουν
τον κόσμον να τρομάξουναι ίσως τόνε στυλώσουν
Σ' τση δώδεκα του Σεπτεμβριού τ'όμορφο παλληκάρι
νύκτα πο τα Νταμπακαριά σαν τον φονιά βαρκάρει.

Ε. Μ. ΑΡΧΟΝΤΑΚΗ

ΠΟΙΗΜΑ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Στης Ιδης τα απόκρυφα αι πέρδικες πετούνε,
αφρουκασθήτε να σας πω οι Κρήτες τι ζητούνε
Στα χίλια εννιακόσια εις στο πέμπτο έτος μέσα
εσηκωθήκαν οι Κρητικοί και εις την Ευρώπην επέσαν
Και όλοι εφωνάζανε γέροντες και παιδία,
να μας δωθή ή ένωσις και η ελευθερία.
Κι' ο Βενιζέλος ήτονε η πρώτη η αιτία ,
κι' εσηκωθήκαν οι Κρητικοί για την ελευθερίαν
Κι' ο Μάνος ο γραμματικός την έπιασαι την πένα
κ' υπέγραψεν εγκύκλιον με των Κρητών το αίμα.
Κι' υπέγραψεν ο γραμματεύς με ασυμένια μπένα,
και λάβανε οι Κρητικοί τα όπλα τα τιμημένα .
Στο τιμημένο Θέρισο είναι οι ανδριομένοι,
όπου ζητούν την ένωσιν και είνε αποφασισμένοι.
Κι' έχουν ιδέαν σταθερά και του λαού αρέσει,
και αν θέλει ο παντοδύναμος ποτέ της δεν θα πέσει
Δεν είναι όμως δήμουροι ως αν τους Βουλευτάς μας
όπου επήγαν στα Χανιά και κάψαν την καρδιαν μας.
Θάρρος παιδιά των Κρητικών σε εκείνο όπου ζητούμαι
για όλοι θα χαθούμενε γιά να λευθεροθούμεν
Κρήτες το πάλαι λέωντες σας κάλιεν η Ευρώπη,
και σας θαυμάζει ο Ντουνιάς κι όλοι η χριστιανότης.
Κι'όσοι έχουν αίμα ελληνικόν την ένωσιν ποθούνε ,
να δούν την Κρήτ'ελεύθερη κι'αμέσως ας χαθούνε
Πρέπει μας αξιότιμε Μάνε να σε τιμώμεν,
διότι εκατάθεσες χρήματα να τραφώμεν.
Κι'όχι για μάς πού είμεθα μέσα εις την οικίαν,
μόνον για αυτούς που τρέχουνε για την ελευθερίαν.
Σήμερον απεδείχθηκεν εκείνοι τι ζητούνε ,
την 'Ενωσιν και χάνουντε για να 'λευθερωθούνε .
Σήμερον εδηλώσανε ότι δεν παρετούνε .

ειμή Ελληνικό στρατό στο τόπο μας να δούνε.
Και με Σημαία Ελληνική σεμνή και τιμημένη,
να βγή Ελληνικός Στρατός στην Σούδα την παινεμένη.
Νά'ρθη ο αξιότιμός ο κύριος Σμολέσχης,
που θα κάψη την Τουρκιά να σβύση το ντοβλέτι.
Εμπρός παιδιά των Κρητικών σαν λέοντες σταθήτε,
και το θεργιό που σας απηλεί να μην το φοβηθήτε.
Κι άνθρωποι είνε και αυτοί και'χουνε ευσπλαχνίαν,
και θα μας δώσουν Ενωσιν αν θέλη η Παναγία,
Ευρώπη μεγαλιότατη λυπήσου και σπλαχνίσου,
δός μας αυτήν την Ενωσιν δεν είναι και σε πολύ σου.
Δεν θέλουν μεταρίθμησιν την 'Ενωσιν ζητούμεν,
κιάν δεν μας τη νε δώσετε όλοι μας θα χαθούμεν.
Ελάτε Αυτοκράτορες πάλιν να συσκευθήνε
και ότι δεν είναι δυνατό ίσως να δυνηθείτε.
Κάμετε την απόφασιν γιά κείνο που ζητούμεν,
δόστε αυτήν την Ενωσιν κρίμα νε να χαθούμεν,
Γιατί αποφασίσαμεν ένας να μην πομείνη,
για να μας προστατεύσουνε οι ένδοξοι Ελλήνοι.
Πρέπει να τον τιμήσωμεν τον τιμημένο Μάνο,
διότι εκατοίκησεν εις το βουνύ επάνω,
Και όλα τα παρέτησε τα πλούτη και τα μάξια,
και γίνηκεν Γραμματεύς Θερίσσου και Μαλάξας.
Μόνο μας λέγει. Κρητικοί !!καθ' όλου μη φοβάσθε
σείς είσε λεόντο καρδοι την 'Ενωσιν ζητάτε,
Χαρά σε σας παιδάκια μου αφ'ότου ενωθήτε ,
κι'όταν ελληνικόν στρατόν στο τόπο σας να δήτε .
Χαρά σε σας παιδάκια μου κιανέν και σκοτοθήτε
θα πάτε οσάν μάρτυρες και ένωσι αν δεν δήτε
Θα το θαυμάζει ο ντουνιάς κι'όλοι η χριστιανότης
ότι εσκοτοθήκανε της Κρήτης οι ανθρώποι.
Τριακόσια χρόνια σήμερον είναι που πολεμάμε,
την 'Ενωσιν ζητούμενε για να λευθεροθώμεν.
Σείς θέλετε τους 'Ελληνας και τους Φουσπανελάδες,
μα πρέπει να τους διώξεται αυτούς τους τσαρουχάδες
Κι'ας φύγουν από τους τόπους μας να πάνε σπους δικούς των
να πάνε κι'αυτοί ολόχαροι να βρούν τους αδελφούς των
Λοιπόν και σείς Θερισσανοί καλά ν' αντισταθήτε
καλιά 'ναι ν' αποθάνεται ή να παραδοθήτε

Λοιπόν και σείς Θερισανοί μαζί να πολεμούμεν
ή 'Ενωσιν ή θάνατον το ένα θα ζητούμεν.
'Αχ! καϋμέχαρο Νησί πολύ τυρανισμένο
το αίμα με το χώμα σου είναι ανακατομένο.
Λοιπόν και γώ σας εύχομαι καλήν επιτυχίαν
να μας δοθή η 'Ενωσι να παύση η Ηγεμονία.
Κι'άν ερωτάς ποιός το 'βγαλεν αυτό το τραγουδάκι
όνομα και επίθετον Ευάγγελος Αρχοντάκις.
Από χωρίον Μετόχια Φραντζεσκιανά της επαρχίας
Ρεθύμνης Δήμου Ατσιποπούλου.

Ε. Μ. Αρχοντάκις

ΙΑΚΩΒΟΣ ΧΑΝΙΩΤΗΣ

Η ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

(Εισαγωγικό σημείωμα,σημειώσεις: Κώστας Δανούσης)

Αν και στην Κρήτη -στο διάβα της ιστορίας- ποτέ δεν έπαψαν να δίνονται μάχες ηρωικές κι απεγνωσμένες, πάντοτε όμως καθοριστικές για τον Ελληνισμό, με τη φράση "Μάχη της Κρήτης" καθιερώθηκε να εννοούμε τον τιτάνιο αγώνα των κατοίκων της Μεγαλονήσου και των συντεταγμένων Ελληνικών και Συμμαχικών δυνάμεων ενάντια στο ναζί εισβολέα το Μάιο του 1941.

Στον αγώνα αυτόν καθοριστική, και μάλιστα κάτω από αντίξοες συνθήκες, υπήρξε η συμβολή των δυνάμεων της Χωροφυλακής, οι οποίες τον κρίσιμο χρόνο υπολογίζονταν σε 2.250 έως 2.300 άνδρες περίπου. Από αυτούς οι 700 ανήκαν στην Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Κρήτης και επάνδρωναν τις σπατικές υπηρεσίες, ενώ οι υπόλοιποι ανήκαν στο Τάγμα Σχολής Χωροφυλακής Ρεθύμνου, κατανεμημένοι σε 11 λόχους.

Η θέση των δυνάμεων του Σώματος στις παραμονές της ναζιστικής επίθεσης ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Οι σπατικές δυνάμεις ήσαν εξοπλισμένες με ποικίλων τύπων τυφέκια του περασμένου αιώνα, κυρίως Γκρα και Μάουζερ, και ελάχιστα φυσίγγια, ενώ το Τάγμα, αν και πολύ καλύτερα εξοπλισμένο, αποτελείτο από απειροπόλεμους και με ελλιπή εκπαίδευση -μόλις δίμηνη- δόκιμους Χωροφύλακες.

Το μεγάλο, όμως, μειονέκτημα στην περίπτωση της Χωροφυλακής ήταν η έλλειψη σχεδόν κάθε ψυχικού συνδέσμου με τους κατοίκους του νησιού, γεγονός που οφείλετο στήν καθολική αντίθεση των τελευταίων προς το καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Συνηθίζετο -και συνηθίζεται ακόμη- οι αστυνομικές υπηρεσίες της Κρήτης να στελεχώνονται με ντόπιους υπαλλήλους. Μετά το αποτυχημένο Κίνημα του 1938, η Κυβέρνηση Μεταξά απομάκρυνε σχεδόν όλους του Κρητικούς χωροφύλακες από το νησί και τους αντικατέστησε με άλλους καταγομένους από τη χέρσο Ελλάδα, τους επικαλούμενους "Παλιολλαδίτες". Η ένταση της πολιτικής αστυνόμευσης, που επακολούθησε το κίνημα, επέτεινε την ένταση των σχέσεων Χωροφυλακής και κατοίκων με ιδιαιτέρως δυσάρεστα αποτελέσματα.

Την όλη κατάσταση επιβάρυναν οι διαδόσεις της 5ης Φάλαγγας για προδοτική στάση Μεταξικών -άρα και Γερμανόφιλων- αξιωματικών στο Αλβανικό μέτωπο και αθρόους, μη επιβεβλημένους ακρωτηριασμούς στρατιωτών, καθώς και η ανησυχία των κατοίκων για την τύχη της Ύης Μεραρχίας Κρητών,

η οποία είχε αποκλεισθεί στην Πελοπόννησο. Στα τέλη του Απριλίου η κατάσταση στην Κρήτη ήταν ιδιαίτερα έκρυθμη. Μέσα σε αυτό το κλίμα εκτυλίχθηκαν και τα θλιβερά γεγονότα του Καστελλίου Κισάμου με τη δολοφονία του στρατηγού Παπαστεργίου (26.4.1941)[1].

Μετά την εγκατάσταση της Ελληνικής κυβέρνησης στο νησί, ο Κρητικός Πρωθυπουργός Εμμανουήλ Τσουδερός, προκειμένου να εκτονώσει την κατάσταση, απομάκρυνε από την κυβέρνηση και τον όποιον είχε εναπομείνει κρατικό μηχανισμό τα ακραιφνή όργανα της 4ης Αυγούστου (όπως τον Υφυπουργό Δημόσιας Ασφάλειας Κ. Μανιαδάκη, τον Υποστράτηγο Χωροφυλακής Αντ. Αγγελέτο, Δ/ντή της Ειδικής Ασφάλειας, κ.α.) και προέβη σε αθρόες αποκατασπάσεις - ανακλήσεις στην ενέργεια διωχθέντων αξιωματικών[2]. Παράλληλα με ομιλίες του προσπαθούσε να αμβλύνει ένα έρπον μίσος μερίδας του πληθυσμού κατά των "Παλιολλαδιτών", οι οποίοι άδικα εθεωρούντο συλλήβδην προσκείμενοι στο προηγούμενο δικτατορικό καθεστώς[3].

Το Φεβρουάριο του 1941 η Ελληνική Κυβέρνηση με ανεξακρίβωτες, ως σήμερα τουλάχιστον, προθέσεις αποφάσισε την κατάταξη σημαντικού αριθμού Χωροφυλάκων από ασπράτευτους νέους. Στις 11 Μαρτίου στάλθηκαν στην Κρήτη 4 Λόχοι και στις 10 Απριλίου αποβιβάσθηκαν στη Σούδα άλλοι 6, οι οποίοι πεζή μετέβησαν στο Ρέθυμνο. Τέλος στο Ρέθυμνο συγκροτήθηκε και 1 Λόχος Χωροφυλάκων από νεοσυλλέκτους Κρητικούς. Από τους Λόχους αυτούς, οι οποίοι αποτέλεσαν το Τάγμα Χωροφυλακής Κρήτης, οι 4 στρατοπέδευσαν σε δημόσια κτίρια της πόλης (στους στρατώνες του 44ου Συντάγματος και σε άλλα 2 δημόσια κτίρια), 1 στο χωριό Ατσιπόπουλο, 1 στο Πέραμα και ένας στη θέση Ντεπό έξω από το Ρέθυμνο.

Η αποστολή αυτής της δύναμης ήτο φυσικό να παρεξηγηθεί, γιατί θεωρήθηκε σαν προάγγελος συνέχειας του καταρρέοντος δικτατορικού

---

1. Βλέπε Κώστα Δανούση, Η δολοφονία του Στρατηγού Παπαστεργίου μέσα από τα αρχεία της Αστυνομίας, περιοδικό "Αστυνομική Επιθεώρηση", 1991, σσ, 320 - 323.

2. Κων/νου Αντωνίου, Ιστορία της Ελληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής 1883 - 1965, τόμος Γ', Αθήναι 1965, σ.σ. 1562 επόμενες.

3. Γεωργίου Μανωλικάκη, Ο Γολγοθάς της Κρήτης, Αθήναι 1951, σ.σ. 32 - 36. Συγκεκριμένα σε διακήρυξή του της 14ης Μαΐου 1941, ο Εμμανουήλ Τσουδερός τόνιζε "... στο νησί μας έχουν συγκεντρωθεί γενναίοι άνδρες από όλην την Ελλάδα δια να πολεμήσουν δια την ελευθερίαν των λαών. Μεταξύ όλων σας, οι οποίοι ευρίσκεσθε εις τον ένδοξον αυτόν προμαχώνα, συνιστώ αγάπην και αλληλεγγύην. Να ενθυμείσθε ότι εις το Αρκάδι Φρούραρχος ήταν ο ηρωικός Δημακόπουλος εκ Καλαμών, ότι ο Ολύμπιος από τα Ιωάννινα και ο Ξάνθης από το Ναύπλιον, ο Περίδης από την Σύρον, ο Λεοντόπουλος από τας Πάτρας και ο Καλαφάτης από την Άνδρον εθυσιάσθησαν μαζί με τους Κρήτας δια να ανάψη η ιστορική εκείνη λαμπάδα της ολοκαυτώσεως της Μονής..."

καθεστώτος στην Κρήτη. Τις παραμονές της γερμανικής επίθεσης αναπτύχθηκε κάποιος προβληματισμός πάνω στο ζήτημα αυτό και διατυπώθηκαν ποικίλες προτάσεις, η πλέον ακραία από τις οποίες ήταν να αφοπλισθεί το Τάγμα[4]. Τελικά υπήχθη στον επιχειρησιακό έλεγχο του ταγματάρχη Πεζικού Χρήστου Τζιφάκη, ο οποίος είχε ορισθεί στρατιωτικός διοικητής της περιοχής.

Αν και κατά τις διαταγές του Συμμαχικού Επιτελείου οι δυνάμεις Χωροφυλακής θα έπρεπε να περιορισθούν σε καθήκοντα τήρησης τάξης και πολιτικής άμυνας, εντούτοις το Τάγμα έλαβε ενεργό μέρος στην άμυνα της πόλης. Σχετικά με την καθαρά πολεμική του δράση έχουν γραφεί αρκετά. Ανάμεσα σ' αυτά έχει δημοσιευθεί και σχετική έκθεση του διοικητή του Ταγματάρχη Χωροφυλακής Ιακώβου Χανιώτη, καθώς και εκθέσεις άλλων αξιωματικών του[5].

Στα κατάλοιπα, όμως του Ιακώβου Χανιώτη ανακαλύψαμε ένα ανέκδοτο κείμενό του γραμμένο καθ' υπαγόρευση από τη σύζυγό του, γιατί αρκετά νωρίς ο ήρωας αυτός της Μάχης της Κρήτης είχε προβλήματα όρασης, για να τυφλωθεί τελικά ολοσχερώς. Πρόκειται για κείμενο 8 σελίδων γραμμένων με μελάνι σε 2 λευκά δίφυλλα διαστάσεων 295 Χ 200 mm. Αν και λείπει απ' αυτό κάθε χρονολογική ένδειξη, τα υπόλοιπα έγγραφα του φακέλου μας επιτρέπουν να το τοποθετήσουμε χρονικά στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Το κείμενο δεν έχει τον αυστηρό χαρακτήρα του υπηρεσιακού εγγράφου και ατυχώς είναι ατελές. Παρουσιάζει, όμως, μια άλλη, ίσως πιο ανθρώπινη, πλευρά της Μεγάλης Μάχης και νομίζω πως αξίζει να δοθεί στη δημοσιότητα.

Πριν προχωρήσουμε στη δημοσίευση του κειμένου, θεωρούμε αναγκαίο να αναφέρθούμε "δια βραχέων" στον ακέραιο αυτόν πατριώτη[6]. Ο Ιάκωβος Χανιώτης γεννήθηκε το 1898 στο χωριό Λεύκες της Πάρου και το 1918 κατατάχθηκε στη Χωροφυλακή. Υπήρξε άτομο ευρείας μόρφωσης, εγκρατής

---

4. Βλέπετε γι' αυτό στο δημοσιευόμενο κείμενο του Χανιώτη.

5. Σχετικά με τη συμβολή της Χωροφυλακής στη Μάχη της Κρήτης βλέπετε Τ. Ακρίτα (Αν.Ευμορφόπουλου), Οι Γερμανοί στην Κρήτη, Αθήνα 1945, σ.σ. 33 επόμενες, Ι.Δ. Μουρέλλου Η Μάχη της Κρήτης, Μέρος Πρώτον, Ηράκλειον Κρήτης 1946, Κων/νου Αντωνίου, ο.π., σσ. 1557-1590, Νικολάου Κτενιάδη, Οι ήρωες του Ρεθύμνου, περιοδικό "Επιθεώρηση Χωροφυλακής", 1971, σσ. 326-7, Αποστόλου Δασκαλάκη, Ιστορία της Ελληνικής Χωροφυλακής χρονικής περιόδου 1936-1950, τόμος Α', Αθήναι 1973, σσ. 114-166 (σσ. 146-8 η έκθεση Ιακ. Χανιώτη), Αγγέλου Πετρουλάκη, Η Χωροφυλακή στη Μάχη της Κρήτης, περιοδικό "Επιθεώρηση Χωροφυλακής", 1979, σσ. 414-5, Σωτηρίου Διαμάντη, Η Χωροφυλακή στη Μάχη της Κρήτης, περιοδικό "Επιθεώρηση Χωροφυλακής", 1983, σσ. 413-424, και Κώστα Δανούση, Η συμβολή των αστυνομικών δυνάμεων στη Μάχη της Κρήτης, περιοδικό "Αστυνομική Επιθεώρηση", 1992, σσ. 318-321.

6. Βλέπετε Κων/νου Αντωνίου, ό.π., σσ. 1577-9 και Ατομικό Βιβλιάριο Συνταγματάρχη Χωροφυλακής ε.α. Ιακώβου Χανιώτη στο Εφεδρικό Αρχείο της Ελληνικής Αστυνομίας.

της γαλλικής και γερμανικής γλώσσας. Δεν ήταν αξιωματικός των μεγάλων αστικών κέντρων ή των γραφείων. Προτίμησε, όμως, αντί της επ' ανδραγαθία προαγωγής του εκπαιδευτική άδεια για σπουδές στην Αστυνομική Ακαδημία της Βιέννης. Μετά τη λήξη των επιχειρήσεων αρνήθηκε να παραδώσει την πόλη του Ρεθύμνου στις γερμανικές δυνάμεις, όπως είχε διαταχθεί, αρνήθηκε όμως και να εγκαταλείψει τους άνδρες του και να καταφύγει στα βουνά, όπου του είχαν εξασφαλίσει ασφαλές καταφύγιο Κρητικοί συμπολεμιστές του. Παρέμεινε κοντά στους Δοκίμους του και συμμερίσθηκε μαζί τους τις περιπέτειες και τα δεινά της αιχμαλωσίας. Απέναντι σε αυτόν το σεμνό πατριώτη -όπως και σε πολλούς άλλους όμοιούς του- η Ελληνική Πολιτεία υπήρξε ιδιαίτερα άστοργη και "για να μην παραβιασθεί το γράμμα το νόμου" εξίσωσε τον ήρωα του Ρεθύμνου με τους αξιωματικούς του Ταβουλάρη [7]. Πέθανε το 1979 με το παράπονο της μεγάλης αυτής αδικίας![8] (Κώστας Δανούσης).

"Το Τάγμα κατέβηκε στην Κρήτη για να προετομάση την άμυνα της νήσου εν συνεργασία με τας άλλας Αρχάς και να προλειάνη το έδαφος στην περίπτωση της μελλοντικής αφίξεως της Κυβερνήσεως. Είχεν ήδη αποφασισθεί η Κρήτη να αποτελέση το τελευταίον προπύργιον αντιστάσεως κατά του βαρβάρου κατακτητού στην περίπτωση που θα επεχείρη να την προσβάλη. Η πίστις υπήρχεν ακλόνητος για την συνέχισι του αγώνος και ο ενθουσιασμός των ανδρών του Τάγματος, νεαρών κληρωτών, ακράτητος. Ολοι με μια φωνή ζητήσανε πότε θα

---

7. Ο Ταβουλάρης, Υπουργός Εσωτερικών κατά τα δύο τελευταία χρόνια της Γερμανικής κατοχής, προέβη μέσα σε κλίμα πρωτοφανούς φαυλότητας σε αθρόους προβιβασμούς αξιωματικών των Σωμάτων Ασφαλείας, οι οποίοι σκωπτικά επεκλήθησαν "Ταβουλαρίσιοι". Εκτοτε και για μεγάλο διάστημα με το επίθετο αυτό εκοσμούντο οι αναξίως προαγόμενοι.

8. Εγραφε γι' αυτόν στις 28.2.1966 ο συμπολεμιστής του (ως ανθυπομοίραρχος στη Μάχη της Κρήτης) Αντιστράτηγος και Αρχηγός Χωροφυλακής Νικόλαος Παναγιωτακόπουλος προς τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης Χρήστο Αποστολάκο"... Η πράξις της Πολιτείας δια της μη αναγνωρίσεως των θυσιών προς την πατρίδα και των ηρωισμών του ταγματάρχου ΧΑΝΙΩΤΟΥ έτρωσε βαθύτατα την υπόληψίν του, την τιμήν του και εστιγμάτισε την ηθικήν του υπόστασιν, ενώ ούτος, κατά τα ανωτέρω εκτεθέντα, υπήρξε πιστός στην Πατρίδα στρατιώτης, μεγάλος πατριώτης, υπεράξιος, τιμήσας την στολήν του Ελληνος Αξιωματικού και παραμείνας πιστός εις τον όρκον του, πολεμιστής και αγνός Ελλην, ηγήτωρ ουχί ανάξιος...". Και πάλι, όμως κρίθηκε πως "...η μετά πάροδον μακρού χρόνου επάνοδος της Διοικήσεως επί υποθέσεων προαγωγών επ' ανδραγαθία είναι ασυμβίβαστος προς τας αρχάς της ευρύθμου και χρηστής Διοικήσεως..." (Αρ. Πρωτ. 109/11/10-γ από 6.8.1966 έγγραφο του Υπουργού Δημόσιας Τάξης). Ιδού πώς η πατρίδα τίμησε τους ήρωες της!

έλθη η ώρα για να αναμετρηθούν με τον κατακτητή και διψούσανε κυριολεκτικώς για εκδίκησι, νοιώθοντας δείγματα του πολιτισμού του. Δυστυχώς από την πρώτη στιγμή η άφιξις του Τάγματος στο Ρέθυμνο παρεξηγήθηκε και τούτο γιατί κανείς ακόμη δεν ήξερε τον πραγματικό του προορισμό. Αυτό είχε ως συνέπεια να μην υπάρξη κατανόησις ευθύς από την πρώτη στιγμή και πλήρης συνεννόησις ως προς τους πραγματικούς σκοπούς του. Δυστυχώς τούτο συνέβη και με τους Στρατιωτικούς του Ρεθύμνου και μια αδικαιολόγητη υποψία εβάρυνε τις πράξεις και τις ενέργειες του Τάγματος. Τούτο είχε σημασία αργότερα για τον αγώνα, γιατί αν από την πρώτη στιγμή είχεν επέλθει πλήρης επαφή, συνεργασία και συνεννόησις με βάση κοινό σχέδιο ενεργείας, το αποτέλεσμα θα ήτο διαφορετικώτερο. Έτσι το Τάγμα αγνοούσε τι εσκέπτετο η Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκησις και ευρισκόμενο εις την ατμόσφαιραν της συνεχούς υποψίας, δεν ελάμβανε μέρος εις τας συσκέψεις. Αργά μόνον εις τα παραμονάς των επιχειρήσεων εκλήθη εις μίαν σύσκεψιν, αλλά και πάλι δεν έλαβε γνώσιν ωρισμένων λεπτομερειών. Εν τούτοις όταν εσήμανε η σάλπιγξ του συναγερμού σύσσωμον το Τάγμα εν μιά φωνή και με μια διαταγή ρίχτηκε με ακάθεκτον ορμή στον αγώνα υπό τα έκπληκτα βλέμματα και των στρατιωτικών και των κατοίκων που δεν περίμεναν μια τέτοια ενέργεια, είχαν μάλιστα αποφασίσει να αφοπλίσουν το Τάγμα και είχαν αρχίσει και τις σχετικές ενέργειες.

Τότε αποδείχθηκε πως στρατός δεν υπήρχε στο Ρέθυμνο και ελάχιστα πυρομαχικά. Παρά ταύτα το Τάγμα ανέλαβε όλη την ευθύνη και πήρε το βάρος της επιχειρήσεως στους ώμους του, αψηφώντας την έλλειψι του πολεμικού υλικού, την υπεροχή του εχθρού και την έλλειψι των πολεμικών μέσων Αυτή είναι η πραγματική αλήθεια. Ας σημειωθεί εδώ ότι το Τάγμα απετελείτο από κληρωτούς μαθητάς χωροφύλακας απειροπολέμους, που είχαν κάνει μόνο τρεις φορές βολή, και πως δεν διέθεταν παρά το όπλο τους και 150 φυσίγγια, με 4 αυτόματα οπλοπολυβόλα και πως μπορούσε η Διοίκησις να μην τους ρίξη σε πολεμικό αγώνα μια και ανήκανε σε σώμα ασφαλείας που είναι προορισμένο για την τάξι και την ασφάλεια και όχι για πολεμικάς επιχειρήσεις.

Μα η Διοίκησις είχε βαθειά ριζωμένο στην καρδιά της το συναίσθημα του καθήκοντος και της αγάπης για την πατρίδα, που κινδύνευε, και είχε τάξει για προορισμό της να πολεμήση μαζί με τους Αγγλους για την ελευθερία της Πατρίδος.(Στα αρχεία του Λόχου της Νεαπόλεως πρέπει να βρίσκεται μια διαταγή μου, που έλεγε πως η θέσις μας ήτο παρά το πλευρόν των Συμμάχων μας και ότι έπρεπε να πολεμήσωμε με πίστη πως θα νικήσωμε και θα ανακτήσωμε την ελευθερία μας. Αυτή η διαταγή πρέπει να βρεθή, γιατί έχει ιστορική σημασία για τις αντιλήψεις του Τάγματος και για την μετέπειτα διαγωγή του.) Οταν μια μέρα στην αναφορά εξήγησα στους Αξιωματικούς την θέσιν μας στην Κρήτη και ότι απόφασίς μου ήτο να λάβουμε μέρος στον αγώνα κανείς δεν

διαμαρτυρήθηκε, κανείς δεν επρόβαλε αντιρρήσεις, ή καν συνεζήτησε. Ολοι με μια φωνή απάντησαν ό,τι διατάξει ο Διοικητής μας θα το εκτελέσωμεν πιστά. Το απέδειξαν αργότερα και έτσι απέσεισαν τας ύβρεις και τη μομφή πως τάχα είμαστε Γερμανόφιλοι, και τούτο γιατί κάναμε την δουλειά μας χωρίς θόρυβο και χωρίς ρεκλάμες. Αμα ήλθε η στιγμή ύστερα από την κόλαση του βομβαρδισμού στας 20 Μαΐου, που δεν έμεινε τίποτα όρθιο, ξεχύθηκαν όλοι με μια φωνή "αέρα" μόλις φάνηκαν τα πρώτα κύματα των προσγειουμένων αλεξιπτωτιστών, και σαν δαιμονισμένοι, άρχισαν το τουφεκίδι, που απ' την πρώτη στιγμή καθήλωσε τον εχθρό έξω από το εργοστάσιο της ΒΙΟ. Δεν μπόρεσε να προχωρήση περισσότερο, εκεί ήταν ο τάφος του. Τα αυτόματα, τα πολυβόλα, τα κανόνια, οι όλμοι και οι χειροβομβίδες του εχθρού δεν στάθηκαν ικανά να ανακόψουν την ορμή τους. Σκοτώνεται ένας Ανθ/χος[9] τραυματίζονται άλλοι δύο[10] αμέσως την ίδια ημέρα, την ίδια στιγμή της εξορμήσεως, τους αντικαθιστούν άλλοι που προχωρούν ολοένα. Μπαίνουν στη μάχη και οι υπόλοιποι, που τρέχουν για ενίσχυση, και το βράδυ νύχτα πια όταν το σκοτάδι σταμάτησε τη μάχη γίνεται η καταμέτρησις της πλουσίας λείας. Αιχμάλωτοι, ένα κανόνι, αυτόματα, πυρομαχικά που γέμισαν ένα κάρρο, υγειονομικό υλικό και νεκροί που κείτονταν στα χωράφια. Τότε γίνηκε ένα λάθος, για να μη γίνει σύγχυσις λόγω του σκότους μεταξύ των φιλίων Τμημάτων. Σταματήσαμε την συνέχιση της επιθέσεως, αλλοιώς οι λογαριασμοί με τους Γερμανούς θα είχαν καθαρίσει από το πρώτο βράδυ, δεν θα έμενε κανένας. Αυτό έδωκε τον καιρό στον εχθρό κατά το διάστημα της νύχτας, να οχυρωθεί στα σπίτια των περιβολιών, αφού μάζεψε όλους τους κατοίκους και τους μεν θηλυκούς τους έκλεισε σ' ένα σπίτι, τους δε άρρενας τους συγκέντρωσε και τους τουφέκισε όλους σε μια χαράδρα για εκδίκησι.

Μόνον ένας γιατρός, αν θυμούμαι καλά, γλύτωσε και έφθασε ύστερα από λίγες μέρες και πολλές περιπέτειες στις γραμμές μας. Ας σημειωθεί πως το Ρέθυμνο ήτανε πόλις ανοχύρωτος, δεν διέθετε αντιαεροπορικά ούτε άλλα μέσα προστασίας, μόνο δύο πολυβόλα Σεντ - Ετιέν είχε το φρουραρχείο, τα οποία αργότερα χρησιμοποίησαν καταλλήλως. Οι μάχες συνεχίσθησαν και τις άλλες μέρες με την ίδια έντασι, την ίδια ορμή τον ίδιο ενθουσιασμό. Οι Γερμανοί κάθε μέρα και την πλήρωναν ακριβώτερα. Εκείνο που τους έσωζε ήτανε το αεροπλάνο που από το πρωί ως το βράδυ μας καθήλωνε στις θέσεις μας και δεν μας άφηνε να κινηθούμε. Μα ποιος το ψηφούσε κι αυτό;

Οι εξορμήσεις γίνονταν και τα παιδιά, παρ' όλη την πείνα και την κούραση, μένανε στη θέσι τους. Στο τέλος οι Γερμανοί που ήτανε κλεισμένοι στη μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στα Καστελάκια αποφάσισαν να παραδοθούν και

---

9. Πρόκειται για τον ανθυπομοίραρχο Νικόλαο Χλεμπογιάννη.

10. Οι ανθυπομοίραρχοι Νικήτας Πρόκος και Βασίλειος Τραϊφόρος.

αρχίσανε και οι σχετικές συζητήσεις, είχαν μάλιστα έτοιμο και το γράμμα Γερμανού γραμμένο. Μα πάντα ο Ρωμιός είναι έξυπνος και ανυπόμονος και δεν αφήνει την ευκαιρία να του φύγη. Μόλις λοιπόν σήκωσαν την λευκή σημαία και άρχισαν να βγαίνουν από τον περίβολο του νεκροταφείου, τους άρχισαν στο ντουφεκίδι οι ανυπόμονοι και έτσι φοβήθηκαν και ξαναγύρισαν πίσω.

Χάσαμε λοιπόν την ευκαιρία αυτή. Αν παραδίδονταν κανείς δεν ξέρει ποια θα ήταν η συνέχεια, γιατί θα πλησιάζαμε τους Αγγλους που ήσαν από την άλλη τη μεριά στο αεροδρόμιο και θα καθαρίζαμε όλη την περιοχή.

Το Τάγμα της Χωροφυλακής πολέμησε με αξιοθαύμαστο ηρωισμό και έγραψε μια σελίδα της νεωτέρας μας πολεμικής ιστορίας γεμάτη Δόξα και Τιμή για το Σώμα της Χωροφυλακής και για την Ελλάδα. Πάλεψε με μεγάλες δυσκολίες, δεν είχε πυρομαχικά, αυτόματα όπλα, χειροβομβίδες, όλμους, αντιαεροπορικά.

Δεν είχε επιμελητεία και γι' αυτό βρήκε μεγάλη δυσκολία στην τροφή, ιδίως τις πρώτες μέρες που πολεμούσανε οι άνδρες νησιωτικοί, δεν είχε εφεδρείες για αντικατάσταση των μαχομένων, γιατί όλο το Τάγμα μπήκε στη μάχη απ' την πρώτη στιγμή και εκεί έμεινε 10 ολόκληρες ημέρες, μέσα στις χαράδρες, στα ρυάκια, που είχαν γίνει πρόχειρα προχώματα, κάτω από τις κουρμούλες των αμπελιών, χωρίς κουβέρτες χωρίς τίποτα. Και όταν το πρωί φαίνονταν τα αεροπλάνα, τους γάζωναν κυριολεκτικώς με τα πολυβόλα τους, γιατί δεν είχαν καταφύγια για να κρυφθούν. Εν τούτοις μείνανε εκεί και ρίξανε και το τελευταίο τους φυσίγγιο. Η Κυβέρνησις που ήτανε στα Χανιά, τους έστειλε ευαρέσκεια για τη διαγωγή τους αυτή. Στο Ρέθυμνο μόνο το Τάγμα πολέμησε, σ' αυτό προσκολήθηκαν και μερικοί Αξιωματικοί του Πεζικού με γενναία καρδιά και πατριωτικά αισθήματα και πολέμησαν ηρωικά, χρησιμοποιώντας τα μοναδικά πολυβόλα του φρουραρχείου Ρεθύμνου. Ο ανθυπολοχαγός Παπαγιαννάκης, λεβεντόπαιδο από τα λίγα της Κρήτης σκοτώθηκε την τελευταία στιγμή, ο Ανθυπολοχαγός Μιαούλης σκοτώθηκε κια αυτός μαζί με τους άνδρες του. Ο Δόκιμος Ανθ/γός Καφαντάρης απ' την Καρδίτσα, παλλικάρι απ' τα λίγα, που δεν γνώριζε τι θα πει φόβος, κρατώντας στα χέρια ένα Γερμανικό οπλοπολυβόλο λάφυρο, φώναζε: "αέρα, παιδιά, εμπρός όλοι οι Θεσσαλοί μαζί μου". Αργότερα και ύστερα από την κατάληψι της πόλεως βρέθηκε ζωντανός ακόμη αλλά αναίσθητος με το τραύμα του σάπιο πια, έμεινε έξη μέρες χωρίς τροφή, χωρίς περίθαλψι, και πέθανε ο δυστυχής στα χέρια μας, γιατί το τραύμα του δεν ήτανε πια για γιατριά. Πώς λοιπόν να μη θαυμάζη κανείς τους χωροφύλακας και τους Αξιωματικούς τους, που πολεμήσανε μέχρι την τελευταία στιγμή από πατριωτισμό χωρίς να έχουν σπουδάση στην Πολεμική Ακαδημία. Το μικρό αυτό Τμήμα της Χωροφυλακής έγραψε στο Ρέθυμνο της Κρήτης μια εποποιία, που ξεπερνάη κι αυτή του Αλβανικού Μετώπου. Ποια υπήρξαν τ' αποτελέσματα αυτής δεν είναι δύσκολο να τ' αντιληφθή κανείς από την συνέχεια των γεγονότων που επακολούθησαν. Ενα μόνο μπορεί να βεβαιώση

κανείς με απόλυτη ευσυνειδησία, ειλικρίνεια και αντικειμενικότητα. Οτι τα πολεμικά σχέδια και οι σκοποί του κατακτητού εματαιώθησαν μπροστά στην ηρωική αντίσταση του Τάγματος της Χωρ/κής, που τελευταίο ύστερα από ένδεκα ημερών άνισο αγώνα κατέθεσε τα όπλα. Χάρη εις τον αγώνα του κατόρθωσε η Κυβέρνησις και ο Βασιλεύς, καθώς και το Αγγλικό Στρατηγείο, και διεκπεραιώθησαν μετά το τέλος των επιχειρήσεων εις το Κάϊρον, χάριν εις τον αγώνα του απεφεύχθη η αιχμαλωσία απάντων τούτων συμφώνως με το σχέδιό των. Κανείς μέχρι σήμερα δεν ησχολήθη ειδικά με τη δράση αυτή και τ' αποτελέσματά της, καμμιά εξέτασι δεν έγινεν, ουδέ καν και ανάκρισις. Και αυτή η αδιαφορία επλημμύρισε απογοήτευσι και μελαγχολία τους αγωνιστάς της Κρήτης, γιατί δεν είδα από επίσημο Κράτος να επιβραβεύση τας θυσίας των.

Οι Αγγλοι εξεφράσθησαν ευφήμως και εξέδωκαν και συγχαρητηρίους ημερησίας διαταγάς, οι δε Ιάπωνες παίρνοντας ως παράδειγμα τον ηρωικόν αγώνα της Κρήτης επρότειναν την ίδρυση ενός Τάγματος Ιπποτών με την ένδειξι Τάγμα Ιπποτών Κρήτης. Την πληροφορία αυτή την δημοσίευσε Αγγλική εφημερίς επισήμως.

Το Τάγμα της Χωρ/κής συμπαρασταθη του είχε τον Ταγματάρχη του Πεζικού κ. Τζιφάκη, ο οποίος από την πρώτη στιγμή, σύμφωνα και με την διαταγή της Στρατιωτικής Διοικήσεως, ανέλαβε να οδηγήση με τας πολεμικάς γνώσεις του και την πείρα του το Τάγμα εις τον αγώνα, όπως και το έπραξε. Αγωνίστηκε και αυτός σκληρά, γιατί έπρεπε να ανταπεξέλθωμε στον αγώνα χωρίς πολεμικά μέσα και υλικά. Εν τούτοις υπό βροχήν βομβών ευρίσκετο πάντα μαζί με τον Διοικητή του Τάγματος εις τις πρώτες γραμμές, εμψυχώνοντας και ενθουσιάζοντας τους άνδρας. Οι τραγικές στιγμές που επηκολούθησαν δεν περιγράφονται. Το τρομερόν αυτό όπλο, το βομβαρδιστικό Στούκας, από την αυγή μέχρι την βαθειά νύχτα, με τον συνεχή και αδιάκοπο βομβαρδισμό του, ώργωνε τα πάντα και εξουδετέρωνε κάθε κίνηση, καθηλώνοντας τους άνδρας εις τα πρόχειρα καταφύγιά των.

Από το παρατηρητήριόν μας βλέπαμε ,με θλίψι και λύσσα μαζί, τα όμορφα σπιτάκια του Ρεθύμνου να ανατινάσσωνται στον αέρα, τα Νοσοκομεία και τις εκκλησίες να μην μένουν όρθια, τη σκόνη και τους καπνούς, τους εκκωφαντικούς κρότους των εκρήξεων και των καταρρεύσεων, την εποποιία που εδημιουργείτο από τις εμπρησικές βόμβες, και τις ομωγές των δυστυχών πληγωμένων κατοίκων, που δεν μπορούσε κανείς να τους πλησιάση για να τους παράσχη βοήθεια. Σπαρακτικό το θέαμα και άγριο, οι κανίβαλοι εν γνώσει ότι η πόλις του Ρεθύμνου ήτο ανοχύρωτος και απροστάτευτος και ότι ουδεμία αντίσπασις θα υπήρχε, γιατί δεν υπήρχαν αντιαεροπορικά, κατέβαιναν χαμηλά με τα Στούκας τους και εσάρωναν κυριολεκτικά ό,τι εύρισκαν μπροστά τους. Με τα οπλοπολυβόλα των αεροπλάνων τους, με τις σειρήνες και με τις βόμβες δημιουργούσαν, όλη την ημέρα, πανδαιμόνιο και κόλαση πυρός και σιδήρου, που θα μπορούσε να

τσακίση και το υγιέστερο ηθικό, και να κλονίση την πίστι για τον άνισο αυτό αγώνα. Εν τούτοις η ψυχραιμία, η θέλησις, ο ηρωισμός, η πίστις, η αυτοθυσία, το αίσθημα προς το καθήκον και την Πατρίδα υπερίσχυσαν και ατρόμητος ο μικρός αυτός στρατός αντιμετώπισε την αγριότητα της επιθέσεως, με θάρρος, υπομονή και γενναιότητα, που λίγες περιπτώσεις έχει να γράψη η ιστορία, και μάλιστα η Ιστορία της Χωροφυλακής. Την δεύτερη μέρα της επιθέσεως ο Διοικητής της Χωρ/κής Αντ/ρχης Μανιουδάκης και ο Νομάρχης Ρεθύμνου Σαρρής, πιστοί στο καθήκον τους και στην θέσι τους, εφονεύθησαν εις το Μέγαρον της Εθνικής Τραπέζης από βόμβα, που τους έθαψε εκεί, στο ίδιο μέρος που εσπέκοντο, τον Διοικητή μάλιστα με το τηλέφωνο στο χέρι. Με γενναιότητα παρέμειναν στην πόλι καίτοι αύτη εβομβαρδίζετο συνεχώς για να επιμεληθούν της ταφής των νεκρών πολιτών και χωροφυλάκων και για να τους συντροφεύσουν και αυτοί οι ίδιοι ύστερα από λίγο. Θυμούμαι χαράματα της 21ης Μαΐου είδα για μια στιγμή τον αείμνηστον Αντ/ρχη Μανιουδάκη από το Αστυνομικό Τμήμα του Ρεθύμνου, με δύο παιδιά και ένα καροτσάκι, ασχολούμενον για να μεταφέρη το πτώμα του Ανθ/ρχου Χλεμπογιάννη, που είχε τόσο ηρωικά φονευθή την προηγουμένη μέρα, στο Νεκροταφείο. Υστερα δεν τον ξεναείδα πια. Στις 10 η ώρα το πρωί, ύστερα από ένα συνεχή και άγριο βομβαρδισμό, έπαυσε να ζη αφήνοντας να φροντίσουν για την ταφή του.

Αλλοίμονον, όμως, ούτε εδώ δεν ήτο τυχερός, γιατί όπως είχε πέσει απάνω του ολόκληρη η μια πτέρυξ της Τραπέζης, εσπάθη αδύνατον να τον βγάλουν, γιατί χρειαζότανε ολόκληρος ανασκαφή. Μόνο ύστερα από 15 ημέρες και μετά την κατάληψι του Ρεθύμνου από τους Γερμανούς, κατώρθωσαν να τον ανασύρουν και τον θάψουν.

Για την επιδειχθείσα βαρβαρότητα των Ούννων θα διηγηθούμε ένα μικρό αξιοσημείωτο επεισόδιο: Στο Ρέθυμνο υπήρχε Δημοτικό Νοσοκομείο, που έφερε διακριτικά τα σήματα του Ερυθρού Σταυρού. Εις το Νοσοκομείον ενοσηλεύοντο ασθενείς πολίται, μα με την έναρξη των επιχειρήσεων εχρησιμοποιήθη αμέσως ως Σταθμός πρώτων βοηθειών για τους τραυματίας. Ε! λοιπόν το Νοσοκομείο αυτό το εβομβάρδισαν με λύσσα και κατόρθωσαν να πετύχουν τον σκόπο και να κατασπρέψουν δύο διαμερίσματα, σκοτώνοντας άσποργα και τους ασθενείς και τραυματίας που ενοσηλεύοντο. Τρεις χωροφύλακες μου τραυματίαι ετάφησαν εκεί. Σ' αυτό λοιπόν το Νοσοκομείο είχε μεταφερθεί και ένας Γερμανός Αξιωματικός, υπολοχαγός αν θυμούμαι καλά, σοβαρά τραυματισμένος, τον οποίον αμέσως παρέλαβε ένας γιατρός του Νοσοκομείου για να τον περιθάλψη. Γιατρός που παρέμεινε στη θέσι του με στωικότητα και με αλτρουισμό για την εκτέλεσι των ανθρωπιστικών του καθηκόντων. Την ώρα που του επέδενε τα τραύματά του, φάνηκαν τα Στούκας και άρχισαν τον βομβαρδισμό, χωρίς διάκριση, βόμβες δε έπεφταν γύρω από το Νοσοκομείο και έσκαζαν με τρομακτικό κρότο. Ο γιατρός

δεν σταμάτησε τη δουλειά του, για να πάη σε καταφύγιο, παρά αψηφώντας τον κίνδυνο, καθάριζε και έδενε τις πληγές του. Σε μια στιγμή όμως έπεσε μια βόμβα πολύ σιμά και συνεκλόνισε ολόκληρο το κτίριο του Νοσοκομείου, σε σημείο που ο τραυματίας Γερμανός πετάχθηκε επάνω τρομαγμένος και με μάτια έξω από τις κόγχες τους από φόβο και τρομάρα. Τότε ο γιατρός, που διατηρούσε την ψυχραιμία του, του είπε γερμανικά "Δεν πρέπει να έχης παράπονο, εδώ είναι Νοσοκομείο, και αυτοί που ρίχνουν τις βόμβες είναι πατριώτες σου που δεν κάνουν διάκρισι, και έτσι μπορεί να σκοτώσουν και σένα που προσπαθούμε να σε σώσουμε. Αυτά έχει ο πολιτισμός του Γ' Ράϊχ".

Ο Γερμανός κατάλαβε την σημασία και, θέλεις από ντροπή ή από φόβο, άρχισε να κλαίει σαν μικρό παιδί, παρακαλώντας να τον σώσουν. Υστερα από αυτό ο γιατρός, αφού τον περιποιήθηκε όπως έπρεπε, διέταξε την μετακόμισί του το βράδυ, σ' ένα πρόχειρο Σταθμό Βοηθειών μακρυά σ' ένα χωριό. Ισως να ζη ακόμη και να θυμάται την βαρβαρότητα των συμπατριωτών του και την γενναιοφροσύνη των εχθρών τους. Εν τούτοις ο Γερμανός διεκομίσθη εις ασφαλέστερον τόπον και ίσως εσώθη, το Νοσοκομείον όμως μαζί με τους τραυματίες που δεν πρόλαβαν να φύγουν έγινεν ερείπια από τις βόμβες. Εν τω μεταξύ η μάχη εσυνεχίζετο, οι άνδρες του Τάγματος είχαν καταλάβει επικαίρους θέσεις και αμύνοντο κρατερώς. Οι Γερμανοί δεν είχαν κατορθώσει παρ' όλην την τελειότητα και την αφθονίαν των πολεμικών των μέσων να κερδίσουν έστω και μια πιθαμή εδάφους. Το εργοστάσιο της ΒΙΟ έξω από το Ρέθυμνον άλλαξε πολλές φορές κύριο, μα στο τέλος έμεινε δικό μας, αφού γύρω του καλύφθηκε από γερμανικά πτώματα. Μια μέρα που θα την θυμάμαι πάντα ήτο η 21η Μαΐου, η ημέρα της εορτής του Αγίου Κων/νου. Πρέπει να την σημειώσω, γιατί αυτή την ημέρα η πόλις του Ρεθύμνου δέχθηκε τον αγριώτερο βομβαρδισμό. Από τις 5 το πρωί σμήνη ολόκληρα βομβαρδιστικών άρχισαν το καταστρεπτικό έργο τους.

Ο αντισυνταγματάρχης Ιάκωβος Χανιώτης, διοικητής του τάγματος της Σχολής Χωροφυλακής Κρήτης κατά το χρόνο της γερμανικής επίθεσης.

ΑΡΓΥΡΩ ΚΟΚΟΒΛΗ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΘΗΡΙΩΔΙΕΣ ΤΩΝ ΝΑΖΙ
Η ΜΑΝΑ

Κείνη τη νύχτα - την τελευταία του Μάη του 41 - ο Αντώνης πέρασε στα πεταχτά απ' το σπίτι του. Η Κρήτη είχε καταπατηθεί απ' τα φασιστικά στρατεύματα του Χίτλερ. Οι σύμμαχοι είχαν φύγει για την Αίγυπτο. Οι ντόπιοι που κράτησαν δέκα ολόκληρες μέρες πολεμώντας με χέρια και με δόντια έναν πάνοπλο εισβολέα αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Οι ανήμποροι γέροι και τα γυναικόπαιδα που, χωμένοι ολημερίς στα καταφύγια, γλίτωσαν απ' τη φρίκη των ανελέητων βομβαρδισμών γύρισαν στα σπίτια τους. Οχι όμως οι άντρες. Εκείνοι μπαίνανε στα κλεφτά και φεύγανε. Επαιρναν τα μέτρα τους. Καταλάβαιναν πως οι ναζήδες δε θα μπορούσαν να συχωρέσουν την απόφαση ενός μικρού και άοπλου λαού να αντισταθεί, να πολεμήσει με τόσο πάθος για την ελευθερία του και να ξεφτιλίσει την "αήττητη" πολεμική μηχανή του Γ' Ράϊχ. Κι ούτε θα ξεχνούσαν εύκολα πως η αντίσταση των χωρικών πάνω στα υψώματα Αλικιανού - Φουρνέ - Σκηνέ τους εμπόδισε να εγκλωβίσουν και να αιχμαλωτίσουν όλο το συμμαχικό στρατό που υπήρχε στο νησί.

Και να, τις πρώτες πρωινές ώρες η νύχτα αναταράχτηκε στ' Αλικιανού. Ποδοβολητά περίεργα σαν να έτρεχαν αφηνιασμένα άλογα. Πόρτες βροντούσαν και διαταγές των ναζί, που μοιάζαν με άναρθρες κραυγές, σκόρπιζαν την ανατριχίλα.

Η γυναίκα του Αντώνη, η Σταυρούλα, ξύπνησε τρομαγμένη. Σηκώθηκε και σάθηκε πάνω απ'τα μικρά της παιδιά που κοιμούνταν αμέριμνα. Το μικρότερο ήταν δεν ήταν έξι μηνών και τριώ χρονώ το μεγαλύτερο.

Τα απαίσια ποδοβολητά ακούγονταν τώρα στην αυλή της. Κλωτσιές και υποκοπανιές στα πορτοπαράθυρά της. Ουρλιαχτά και πυροβολισμοί. Εντρομα τα παιδάκια της πετάχτηκαν απάνω. Και κείνη για μια στιγμή πάγωσε. Μα αμέσως συνήλθε. Κι ας μπούν οι αντίχριστοι... Ο Αντώνης έφυγε. Τον Αντώνη δεν θα τον βρούν...

Η πόρτα υποχωρεί. Μπουκάρουν μέσα τα φασιστικά ρομπότ με το δάχτυλο στη σκανδάλη. Τα μάτια τους σαν κόκκινες μπίλιες σκορπούν μίσος και φαρμάκι. Ψάχνουν. Αναποδογυρίζουν κρεβάτια, καταχτυπούν ντουλάπια, κραυγάζουν, απειλούν.

Η γυναίκα στέκεται σαν μαρμαρένια κολώνα. Τα δυο μικρά της κρύβουν

τα φοβισμένα προσωπάκια τους στο φουστάνι της. Μια μπούκα τ' αυτόματου ακουμπά στην πλάτη της και τη σπρώχνει:

- Λόοοος!...

Κάνει να πάρει το εξάμηνο μικρό της απ' την κούνια του.

- Νιξ! κραυγάζει και τη σπρώχνει βάρβαρα. Προσπαθεί ξανά να πλησιάσει στην κούνια. Μια κοντακιά στην πλάτη την πετά στην πόρτα. Τα μικρά, τυλιγμένα στο φουστάνι της, ξεφωνίζουν. Τα ανθρωπόμορφα τέρατα στρέφουν τις μπούκες των όπλων καταπάνω στη γυναίκα και τα παιδιά. Οι φάτσες τους έχουν την όψη του στυγνού φονιά. Τα διψασμένα για εκδίκηση και αίμα χείλη τους προσπάζουν άγρια : Λόοοος!

Εκεί στο σχολειό μαζεύανε όλες τις γυναίκες και τα παιδιά -όσους άντρες εύρισκαν τους πήγαιναν χωριστά, στον αυλόγυρο της εκκλησίας. Η Σταυρούλα, μπαίνοντας μέσα, έπεσε στην αγκαλιά της πεθεράς της, της μάνας του Αντώνη. Οι δυο γυναίκες δε μπόρεσαν να κρατήσουν τα δάκρυα. Εκλαιγαν μ' αναφιλητά. Υστερα τραβήχτηκαν προς το βορεινό παράθυρο. Η Σταυρούλα νόμιζε πως από κει θα μπορούσε να δεί το σπίτι της. Ο νους της δεν ξεκόλλαγε απ' το μικρό της παιδί που έμεινε μόνο εκεί. Στ' αυτιά της αντηχούσε συνεχώς το σπαραχτικό του κλάμα. "Αραγε ζει ή γκρούφτηκε;" Τρέμει ολόκληρη. Της φαίνεται πως θα χάσει τα λογικά της. Κάποια σπιγμή τρέχει προς την πόρτα. Μα, μόλις βγαίνει, την αρπάζει ένας Γερμαναράς απ' τα μαλλιά, την κουτουλάει στον τοίχο και την πετάει μέσα. Σωριάστηκε κάτω μισοαναίσθητη.

Τ' απογευματάκι ακούστηκαν ριπές πολυβόλων.

- Οι άντρες μας!... Τα παλικάρια μας!... ξεφωνίζουν οι γυναίκες. Αρχισαν να τρέχουν δω και κει αλαφιασμένες. Και καθώς οι ναζήδες δεν τις άφηναν να βγουν από το σχολειό, ξέσπασαν σε κατάρες και βρισιές. Μια μυριόστομη κραυγή ανέβηκε στον ουρανό: καταραμένοι φονιάδες!...

Οταν πια σουρούπωσε τις επέτρεψαν να φύγουν.

Είχαν εκτελέσει σαράντα. Οσους άντρες βρήκανε τους έστησαν στη σειρά στον τοίχο του αυλόγυρου της εκκλησιάς του Τίμιου Σταυρού.

Οι γυναίκες αναμαλλιασμένες πήραν τους δρόμους. Εψαχναν, ρωτούσαν ποιοι εκτελέστηκαν. Και τι να πεί η μια στην άλλη; Κι αν ήξερε καμιά κάτι πώς να το πει; Ετρεξαν εκεί στον τοίχο της εκκλησιάς. Οι φρουροί δεν είχαν ακόμα εντολή να τις αφήσουν να πλησιάσουν. Τις χτυπούσαν με τα κοντάκια τους. Μα κείνες γαντζώθηκαν στον τοίχο κι αντίκρισαν το φρεσκοσκαμμένο χώμα που έτρεμε καθώς κινιόταν κάτω του τα μισοπεθαμένα κορμιά.

Κι ο Αντώνης; Πού είναι άραγε;

Ανάμεσα στους σαράντα είναι τα δυο του αδέλφια οι Στρατουδάκηδες, Γιώργης και Λευτέρης. Η μάνα τους μόλις το'μαθε έπεσε σαν το δέντρο που κόπηκε.

Αργά τη νύχτα άνοιξε η πόρτα.

- Ο Αντώνης!...

- Να φύγουμε! είπε στη γυναίκα του.

Κι έφυγαν. Πήραν μαζί και τη γριά μάνα του. Αγνόησαν τις αντιρρήσεις της : φύγετε να γλιτώσετε σεις, εμένα λίγες είναι οι μέρες μου...

Στα ορεινότερα χωριά οι άνθρωποι ανάπνεαν πιο λεύτερα.

Δυο μήνες μείνανε στα Μεσκλά. Κι ύστερα αποφάσισαν να γυρίσουν. Οι κατακτητές εκδικήθηκαν, ρήμαξαν, σκότωσαν. Μπορεί να χόρτασαν αίμα.

Μια μέρα πριν πάρουν το δρόμο της επιστροφής πυρετός ψήνει το μεγάλο τους παιδί. Του χρειάζονται βεντούζες - είπαν αυτές που ξέρουν τα γιατροσόφια. Μα αντί για το άδειο ποτήρι, από λάθος αναποδογύρισαν κείνο που είχε το οινόπνευμα. Το πλατάκι του άρπαξε σα δαδί. Το τρυφερό κορμάκι του γέμισε εγκαύματα. Θα του βάλουμε αλοιφές-είπαν. Μα ο Αντώνης δεν εμπιστεύεται. Κάθισε και περίμενε να περάσει η νύχτα. Στην πόλη κάποιος γιατρός θα βρεθεί. Κάτι καλύτερο θα γίνει για το παιδί του.

Πριν ξημερώσει πήρε το παιδί στην αγκαλιά. Πίσω του μια γυναίκα, η αδελφή του η Ελένη, τον ακολουθεί. Περπατάνε γρήγορα. Οταν η αυγή ρόδιζε βρίσκονταν χαμηλά, κοντά στο Φουρνέ. Εκεί ακούνε φωνές. Βλέπουν δεξιά κι αριστερά του δρόμου παραταγμένα αυτοκίνητα.

- Πάμε πίσω! του λέει η Ελένη

- Οχι, το παιδί!...

Προχωρούν ακόμα λίγο. Πιο πέρα συγκεντρωμένοι πολλοί άνθρωποι χωριανοί, κοντοχωριανοί, γνωστοί κι άγνωστοι. Στέκονται χλωμοί, ξάγρυπνοι, τρομαγμένοι. Και οι φρίτσιδες τους έχουν στη μέση με στραμμένα τα όπλα καταπάνω τους.

Τώρα είναι σίγουρος για το τι γίνεται. Μα πάλι ήθελε να τρέφει κάποιες αυταπάτες: υπάρχουν και άνθρωποι. Ενα παιδί άρρωστο κουβαλώ. Παιδιά έχουν και κείνοι... Ισως...

Ενα "άλτ" τους σταματά. Σαν οχιές πετιούνται μπροστά τους, πίσω τους, πλάι τους τα τέρατα με τις πράσινες στολές και τα γυαλιστερά όπλα.

- Το παιδί... - λέει και δείχνει το καμένο κορμάκι του. Και κείνο, με τα έντρομα ματάκια του, με τα φοβισμένα και πονεμένα ξεφωνητά ήταν σαν να ζητά ανθρωπιά και οίκτο.

Ενας τ' αρπάζει βάναυσα απ' την αγκαλιά του πατέρα του και το πετάει στα χέρια της γυναίκας. Την πιάνει απ'τον ώμο τη γυρίζει πίσω και της δίνει μια γερή κοντακιά : πήγαινε...

Ο Αντώνης, δεν υπολόγισε αυτή την ώρα κείνο που καλά γνώριζε: πως δεν υπάρχει ανθρωπιά και οίκτος στην ψυχή των ναζήδων, που είχαν πιστέψει πως το μόνο δίκιο είναι να σκοτώνουν και να εξολοθρεύουν για την επικράτηση

πάνω στη γη της άρειας φυλής, της δικής τους ράτσας.

Και τούτη τη νύχτα -πρώτη Αυγούστου '41- μαζέψανε τους άντρες. Ολους όσους βρήκανε στα σπίτια τους, από τα χωριά του κάμπου : το Φουρνέ, το Σκηνέ, τον Αλικιανό, το Βατόλακκο. Και σε ενέδρα το ξημέρωμα πιάνανε και κείνους που κατέβαιναν απ' τα ορεινά χωριά: Τα Μεσκλά, τ' Ορθούνι, τα Καράνου, τους Λάκκους.

Μαζέψανε εκατοδέκα. Εκεί στην άκρη του ποταμού Κερίτη τους βάλανε τους ίδους και σκάψανε ένα τεράστιο λάκκο, το λάκκο τους. Κάποιοι, κάτι ψιθύρισαν. Κάποιοι φώναξαν δυνατά: Ζήτω η Λευτεριά! Ανάμεσά τους ήταν και η φωνή του Αντώνη.

Η μάνα του δεν άντεξε. Χτυπημένη πριν από δυο μήνες η μητρική της καρδιά έπαψε πια να χτυπά σαν έχασε και τον τρίτο της γιο. Κι η Σταυρούλα χτυπιούντανε και μαδιούντανε. Και μόνο για τα τρία μικρά παιδιά της κρατήθηκε στη ζωή...

Κ. ΧΡΥΣΟΥΛΑΚΗ - ΠΑΤΕΡΟΥ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ.
Η ΕΠΙΤΑΞΗ.

Ο μπαρμπα- Γιάννης δεν ήταν κανείς μεγαλονοικοκύρης στο χωριό του, όμως είχε τ'απαραίτητα να τα βγάζει πέρα με τη φαμελιά του, τρεις γιους και δυο κόρες και τη γυναίκα του την Καλλιώ.

Το σπουδαιότερο πάντως εισόδημά του στη μαύρη Κατοχή ήταν το σταροκρίθαρο που μάζευε για να μην λαχταρίσει το ψωμί σαν εμάς όλους τους άλλους, που το βλέπαμε μόνο στον ύπνο μας.

Στη βάση της καμάρας του Σφακιανού σπιτιού, ακουμπούσε το μεγάλο τραπέζι που χωρούσε όλους και ακόμη περισσότερους να γευματίζουν.

Κάτω απ' αυτό το τραπέζι είχε μια στέρνα [1] σε σχήμα στρογγυλό και μέσα εκεί φύλαγε το μιγάδι [2] της κάθε νέας χρονιάς, αφού την άδειαζε από το παλιό και κρατούσε και χωριστά για το σπόρο.

Κάθε Σάββατο συνήθως η θεια Καλλιώ ζύμωνε για όλη τη βδομάδα και γέμιζε ζεστά μυρωδάτα ψωμιά το ψωμοσάνιδο, που ήταν καρφωμένο ψηλά έξω από την καμινάδα.

Η γειτονιά μοσκομύριζε με το ψήσιμο του μιγαδένιου ψωμιού και στο ξεφούρνισμα όποιος τύχαινε να βρεθεί, αυτό είν' αλήθεια, η νοικοκυρά του 'δινε ένα μεγάλο κομμάτι.

Ξεχωριστά κάθονταν και περίμεναν με υπομονή τα δυο ορφανά με τον σκοτωμένο απ' τους Γερμανούς πατέρα χωρίς αφορμή, γιατί δεν είχε ταυτότητα.

Η θεια Καλλιώ είχε γι αυτά φτιαγμένα με τ' αποζύμια [3] τα λαδοκούλουρα, που είχαν μέσα και λίγο πετιμέζι για να'ναι πιο νόστιμα.

Στο παράσπιτο δίπλα στο φούρνο, η απλόχωρη παραστιά έδινε μια ζέστη

---

1) Στέρνα: Μικρή δεξαμενή για διαφύλαξη γεωργικών προϊόντων.

2) Μιγάδι: Σιτάρι και κριθάρι μαζί αλεσμένο.

3) Αποζύμια: Είναι ό,τι έχει κολλήσει στη σκάφη (ξύλινη) του ζυμώματος από το παρασκεύασμα του ψωμιού. Αυτό με λίγη ζάχαρη, μέλι ή πετιμέζι και λίγο λάδι, γίνεται λαδοκούλουρα.

που σε νάρκωνε από τα χοντρά κυπαρισσένια κούτσουρα που καίγονταν μέσα.

Χιόνι πολύ, κλεισμένο το χωριό ως γίνεται κάθε χειμώνα σχεδόν πάντοτε, κλεισμένες κι οι καρδιές των στερημένων ανθρώπων απ' όλα τ'αγαθά, με άγνωστη την έκβαση της πολεμικής αναμέτρησης.

Την περασμένη νύχτα τρομοκρατημένοι όλοι από την καμπάνα της εκκλησιάς βαθιά μεσάνυχτα, αγουροξυπνημένοι, είχαν σκορπισθεί απ' εδώ κι απ' εκεί, για ν'αποφύγουν τυχόν συλλήψεις που συνήθως έδιναν κι έπαιρναν. Ομως το πρωί μαθεύτηκε πως οι Γερμανοί είχανε καλά νέα και γλεντούσαν ξενυχτώντας με τραγούδια και φαγοπότι και στο μεθύσι τους άρχισαν να χτυπούν και την καμπάνα.

Εκείνο το πρωινό ο μπάρμπα Γιάννης παίρνοντας από το φούρνο λίγο ζεστό ψωμί και τρώγοντάς το πήγε να ρίξει μια ματιά και στα ζωντανά του.

Είχε κόψει το χιόνι με το χοντρό φτυάρι που χρησίμευε σε τέτοιες ώρες να μπορεί να περνά εύκολα στο δεύτερο αυτό παράσπιτο, που ξεχειμώνιαζαν τα ζώα του για τα οποία ένιωθε ξεχωριστή αγάπη.

Μόλις τον είδανε και τα τέσσερα, δυο βόδια, η κατσίκα και το γαϊδουράκι, έδειξαν τη διάθεσή τους για φαγητό κι ο μπάρμπα Γιάννης έβγαλε με το μακρύ ξύλινο χέρι του φτυαριού, ένα μεγάλο δεμάτι σανό, φυλαγμένο στον αχεριώνα [4] που έκλεινε από τα ζώα με μια χοντρή ξύλινη πελεκητή πόρτα.

Έβαλε και μερικά άχερα και λίγο κριθάρι και τα σκόρπισε μέσα στις γούρνες όπως κάθε φορά και σαν άρχισαν να τρώγουν με βουλιμία, άρχισε κι αυτός να μιλεί μαζί τους.

Δεν ήταν δύσκολη η συνεννόηση.

Όλα τον καταλάβαιναν κι εκείνος το ίδιο. Αλλά πάντα χάιδευε το μεγάλο κόκκινο βόδι με τα τεράστια αγαθά μαύρα μάτια, που τον κοίταζαν,έτσι το 'νιωθε αυτός, με υπακοή και αγάπη.

"Αντε Κοκκινιά κακομοίρα να βγάλομε κι αυτό το χειμώνα και παραπέρα ο Θεός έχει. Δούλεψες πολύ και θα φανεί ο κόπος σου. Δεν θα λειφτούμε το ψωμί μουδέ τα μαγερέματα αν έχομε υγεία και ζούμε και του χρόνου". Κοίταξε και τ' άλλα τρία με αγάπη κτυπώντας και τη μαύρη στην πλάτη, δείχνοντας και για κείνη τη συμπάθειά του. Λίγο πιο πέρα στη γωνιά δεμένη η κατσίκα έτρωγε το ξερό της χόρτο και τα δυο μικρά της ,πλαγιαστά χάμω, την βύζαιναν με απληστία.

---

4) Αχεριώνας: Στα Σφακιά λέμε το άχυρο άχερο και τον χώρο που φυλάγονται τα άχερα αχεριώνα.

Αυτές τις στιγμές ένιωθε χαρούμενος ο μπάρμπα Γιάννης και το γαλανό χρώμα των ματιών του άστραφτε από ικανοποίηση. Στάθηκε κάμποσα λεπτά ακόμη ,τα καμάρωσε και μονολόγησε "δόξα σοι ο Θεός" κι έπειτα γύρισε στη δυνατή φωτιά που την τριγύριζαν τώρα όλοι της φαμελιάς, αλλά και μερικοί άλλοι που ήταν κοντά τα σπίτια τους.

Εκεί κουβέντιαζαν πολλά και διάφορα, όπως γίνεται στα χωριά, κι έλεγαν ό,τι νεότερο είχε μάθει καθένας γύρω από τα πολεμικά γεγονότα.

Σε τέτοιες ώρες η θεια Καλλιώ έφερνε και μερικά ρεβύθια, τάβαζε στη ζεστή στάχτη που είχε μείνει από το ξεφούρνισμα και τα μοίραζε καβουρντισμένα έτσι, που μοσκομύριζαν.

Κάποια στιγμή ο σκύλος, που τριγύριζε μέσα κι έξω κι ας ήταν χιόνι, άρχισε να γαυγίζει με όλη του την αγριάδα και τη δύναμη.

Στην αυλή φάνηκε ο πρόεδρος της Κοινότητας μ'ένα Γερμανό στρατιώτη. Ολοι μαρμάρωσαν και σώπασαν απότομα, σαν να δέθηκε με μάγια που λένε η λαλιά τους. Χαιρέτησε ο Πρόεδρος κι εξήγησε πως ο στρατιώτης δεν ήρθε για να ζητήσει κανένα από τα παιδιά του μπάρμπα Γιάννη, που δεν είχαν δώσει ποτέ καμιά αφορμή, αλλά το θέμα ήταν ότι ο στρατός είχε ανάγκη από κρέας και όλοι οι χωριανοί ήσαν υποχρεωμένοι να δώσουν, στην επίταξη αυτή, ό,τι μπορούσε καθένας και φυσικά θα τον αποζημίωναν...

Ο μπαρμπα - Γιάννης έγινε χλωμός και μόλις που μπόρεσε ν' αρθρώσει λίγες λέξεις, πως αυτός δεν είχε τίποτα περίσσιο παρά μόνο το ζευγάρι του (εννοούσε τα βόδια), που ζει μ'αυτά η φαμελιά του κι αν γίνεται να δώσει άλλο απ' ό,τι έχει, αλλά να μην πειραχθεί σε κείνο το ζητούμενο.

Ο Γερμανός ήξερε λίγα ελληνικά και κατάλαβε αλλά δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς είπε, επειδή ο στρατός του λόχου χρειάζεται βοδινό κρέας και όλοι οι χωριανοί που έχουν βόδια θα προσφέρουν, κάθε φορά που χρειάζεται, υποχρεωτικά.

Πού είναι τα ζωντανά; Χρειάζεται να τα δει ο στρατιώτης, είπε ο πρόεδρος. Ο μπαρμπα-Γιάννης προχώρησε δυο βήματα εμπρός και τους έδειξε το παράσπιτο των ζώων.

Κοίταξαν μια ματιά από την πόρτα

'Ησυχα - ήσυχα έτρωγαν ακόμη λίγα από τ' άχερά τους που είχαν μείνει, προστατεμένα από τον άγριο χιονιά μέσα στο μικρό σπιτάκι.

Με το χέρι του 'δειξε ο Γερμανός το κόκκινο κι είπε: αύριο το πρωί στην Κομμανταντούρ.

Ο μπαρμπα-Γιάννης ένιωσε τον πόνο να του παραλύει τα πόδια, αλλά και τη γλώσσα. Στο τέλος κατάφερε να σιγοψιθυρίσει "όποιο μπορώ θα φέρω".

Διάλεξε, του είπε τότε κι ο πρόεδρος που ένιωσε τη λύπη του. Ελπίζω να

μη γίνει παρατήρηση να δώσεις όποιο θέλεις.

Έφυγαν κι η συντροφιά βουβάθηκε. Ο μπαρμπα -Γιάννης κάθισε πάλι δίπλα στη φωτιά, τη σκάλισε αφηρημένος βάζοντας ένα νέο κυπαρισσόξυλο κι ύστερα αναστενάζοντας είπε: Είντα μπορώ να κάμω και πώς θ' αποφύγω τη μεγάλη ζημιά; Αυτοί κρατούνε τα τουφέκια κι εμείς δεν έχομε μουδέ ραβδί.

Έτσι είναι του'πε κι ένας μέσα από τη συντροφιά. Δώσε το ένα βόδι και σκέψου πόσοι δώσανε τα παιδιά τους σ'αυτή τη μαύρη και τη σκοτεινή εποχή που φτάσαμε.

Ας ζήσουμε, μπαρμπα, είπε και κάποιος άλλος και ζωντανά θα ξανακάνουμε. Ανθρώπους να μη χάνουμε.

Θαρρώ πως ανακουφίστηκε μ' αυτή τη συμβουλή.

Αυτό είν' αλήθεια, είπαν και οι άλλοι.

Δυο λεφτά ακόμη και σηκώθηκαν να φύγουν. Κουκουλωμένοι με τα ράσινα [5] καπότα τους βγήκαν από τη ζεστασιά, αλλά η σκλαβωμένη ζωή πάγωσε αμέσως τις καρδιές των.

Ο μπαρμπα-Γιάννης ξαναγύρισε πάλι στο παράσπιτο. Είδε ξανά τ' αγαθό ζευγάρι που του'δινε τη ζωή στο σπίτι, πλησίασε την κόκκινη αγελάδα και, χαϊδεύοντάς την, έκαμε την απόφαση να την κρατήσει, δίνοντας τη μαύρη.

Έτσι του φάνηκε πως θα'ναι καλύτερα. Όμως, όπως γύρισε και τον κοίταξε κι η μαύρη εκείνη τη στιγμή, του φάνηκε σαν να ρώτησε: Γιατί; Κι ένα δάκρυ κύλησε στα μάτια του.

Ανάθεμά σας Γερμανοί! Ανάθεμά σας, όπου κι αν είστε.

Εκείνο το βράδυ ήταν το δυσκολότερο απ'όσα ο αγαθός και φιλήσυχος μπάρμπα-Γιάννης είχε περάσει στη ζωή του.

---

5) Ράσινα: Είναι ειδικά καμωμένο και επεξεργασμένο εν συνεχεία υφαντό από χοντρό μάλλινο υφάδι, που ράβονται τα ράσα, σε σχήμα επανωφοριού με κουκούλα.

ΑΛΕΚΟΣ ΜΙΧ. ΘΕΟΔΩΡΟΓΛΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΤΟΧΗ. ΦΡΑΝΣ Ο ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΣ.Η ΕΞΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΑ.

Ηταν Φλεβάρης του 1943. Πάνω από την Κρήτη ολόκληρη κρέμονταν τα μαύρα κρέπια της κατοχής κι "όλα τα'σκιαζ' η φοβέρα και τα πλάκων' η σκλαβιά".

Οι Κρητικοί πλήρωναν καθημερινά την αποκοτιά τους ν' αντισταθούν στις σιδερόφραχτες ορδές του φασισμού, πιστοί στην αιώνια προσταγή του "επί τας". Μοναδική ελπίδα στην παγωνιά της ατέλειωτης νύχτας της σκλαβιάς, πράξεις γενναίες των παιδιών της Κρήτης, που κρατώντας τον πυρσό με την άγια φλόγα που άναψε στις 20 του Μάη του 1941 εδώ στα βόρεια παράλια της Κρήτης μας, την έφεραν στις Μαδάρες και στα διάσελά της, στα κορφοβούνια και στα φαράγγια της κι άναψαν εκεί φωτιές τρανές, που πύργωσαν ως τον ουρανό, το άλλο, το καινούριο έπος της Κρητικής Εθνικής Αντίστασης που με την αγνότητά του, το μεγαλείο και τη θυσία του, ελάμπρυνε την ιστορία των νεότερων χρόνων του Εθνους.

Στο ρυθμό της φοβισμένης και ράθυμης ζωής στα χωριά και στις πόλεις, ήταν ενταγμένη και η λειτουργία των σχολείων.Μόνο ο πατριωτισμός των εκπαιδευτικών τους έκανε να προσφέρουν το έργο τους με μοναδική αμοιβή την ικανοποίηση πως "φυλάνε Θερμοπύλες".

Ημουν τότε μαθητής της Γ' τάξης του ιστορικού Γυμνασίου Καστελλίου, της πρωτεύουσας της Κισάμου. Το προσωπικό του σχολείου, παρ' όλες τις αντιξοότητες, αγωνιζόταν να κρατήσει ψηλά τη λειτουργία του, χάρη και στην επιμονή του σοφού Γυμνασιάρχη του μα και στην αφοσίωση στο καθήκον των καθηγητών του.Το μαθητικό δυναμικό του σχολείου ήταν λίγα παιδιά από την κωμόπολη και πολλά από τα γύρω χωριά.

Η μετάβαση στο σχολείο και η επιστροφή στο σπίτι για μας που μέναμε στα χωριά, δε γινόταν ούτε με "Μαθητικό Λεωφορείο", ούτε με "Ι.Χ" όπως σήμερα. Επρεπε να πεζοπορήσουμε πέντε, έξι και επτά χιλιόμετρα το πρωί και άλλα τόσα το μεσημέρι, σε δρόμους με λάσπες ή σκύρα, εκτεθειμένοι στα στοιχεία της φύσης, τη βροχή, το κρύο ή τη ζέστη και όχι σπάνια ξυπόλητοι και πεινασμένοι.

Εμείς που προερχόμασπε από τα χωριά που βρίσκονταν ανατολικά του Καστελλιού, έπρεπε υποχρεωτικά να περάσουμε έξω από το γερμανικό

στρατόπεδο που ήταν στον "Κακοπέρατο" ένα χείμαρρο που είναι στην αρχή του Καστελλιανού κάμπου. Ετσι τον έλεγαν τον ξεροπόταμο οι παλιοί, γιστί πριν τον ζέψουν με γέφυρα, κανείς δεν μπορούσε να τον περάσει το χειμώνα που κατέβαινε ψηλά από το Συρικάρι ορμητικός και μανιασμένος.

Εκεί οι κατακτητές, αριστερά από το δημόσιο δρόμο, σε μικρό λόφο είχαν εγκαταστήσει 12 τεράστια επάκτια κανόνια για να ελέγχουν τον κόλπο της Κισάμου και να επέμβουν, αν οι σύμμαχοι τολμούσαν απόβαση στην αμμώδη παραλία του.Τα κανόνια ήταν καμουφλαρισμένα μέσα σε ορύγματα και μόνο οι τεράστιες κάννες τους έχασκαν στραμμένες βόρεια, έτοιμες να στείλουν ατσάλι και φωτιά σε κάθε ύποπτο πλεούμενο από τη Γραμπούσα ως τη Σπάθα.Τριπλές σειρές αγκαθωτά συρματοπλέγματα τριγύριζαν το στρατόπεδο και μόνο από μια μεγάλη είσοδο, που ήταν δίπλα στη γέφυρα μπαινόβγαιναν πεζοί και αυτοκίνητα.Πάνοπλοι σκοποί υπήρχαν σε μικρές αποστάσεις και φυσικά στην είσοδο του στρατοπέδου.Στην όχθη του ποταμού, κοντά στο δρόμο, μέσα σε θάμνους πυκνόφυλλους, ήταν τα μαγειρεία.

Ενα μεσημέρι, γυρίζοντας από το σχολείο πέντε μαθητές των μικρών τάξεων σταθήκαμε για λίγο, ίσως από περιέργεια μα ίσως και γιατί η όσφρηση υποχρέωσε τα πόδια να σταματήσουν, γιατί την ώρα εκείνη γινόταν διανομή συσσιτίου και η μυρωδιά αχνιστού φαγητού γέμιζε τα ρουθούνια. Τη στιγμή αυτή ένας πανέμορφος γλυκύτατος και λεβεντόκορμος στρατιώτης μας πλησίασε, μας έκανε νεύμα καθησυχαστικό κι ήρθε κοντά μας. Μας χτύπησε φιλικά στον ώμο τους μαγαλύτερους και τέλος, χούφτωσε το κεφάλι του μικρότερου με τις παλάμες του χαϊδεύοντάς το ενώ συγχρόνως έκλαιγε με αναφιλητά.Εμείς παραξενεμένοι κοιτάζαμε ο ένας τον άλλο, χωρίς κανείς μας να μπορεί να δώσει εξήγηση σε αυτό που βλέπαμε.Ομως αυτός αμέσως, με μια του κίνηση έδωσε απάντηση στην απορία μας. Εβγαλε από τον κόρφο του μια μικρή θήκη που πιο πολύ έμοιαζε με φυλαχτό και με χέρια που έτρεμαν, έβγαλε από μέσα μια μικρή φωτογραφία και μας την έδειξε.Ηταν αυτός, η γυναίκα του και τα τρία παιδιά του, (δύο αγόρια και ένα κορίτσι) περίπου στην ηλικία μας.Ηταν η οικογένεια του Φρανς του Αυστριακού, έτσι τον έλεγαν, όπως μάθαμε τις επόμενες μέρες. Ηταν απ' αυτούς που στρατολόγησαν βίαια οι Ναζί όταν μπήκαν στην πατρίδα του και που επειδή δεν τους είχαν εμπιστοσύνη, τους χρησιμοποιούσαν σε βοηθητικές υπηρεσίες.Τον είχαν βοηθό μαγείρου τον Φρανς.

Εμείς κινήσαμε να φύγουμε, μα αυτός δε μας άφησε. Μας έκανε νεύμα να περιμένομε λίγο και εκείνος έφυγε για το μαγειρείο.Σε λίγο γύρισε κρατώντας ένα χαρτόδεμα. Κάτι είπαν με το σκοπό που βλοσυρός παρακολουθούσε λίγα μέτρα πιο πέρα και που φαινόταν πως δε συμφωνούσε με όσα έβλεπε.Ο Φρανς ήρθε κοντά μας και έδωσε το δέμα στον μεγαλύτερο της παρέας δείχνοντας πως το περιεχόμενο του ανήκει σ' όλους μας.Πάλι με νοήματα μας έδωσε να

καταλάβουμε πως την επομένη, αν είχαμε κάποιο σκεύος μαζί μας, θα μας έβαζε και φαγητό.Χωρίς καθυστέρηση γύρισε στο μαγειρείο κι εμείς φύγαμε γεμάτοι περιέργεια για το περιεχόμενο του δέματος. Σαν προχωρήσαμε αρκετά και αφού απομακρυνθήκαμε από το δημόσιο δρόμο, σταματήσαμε κι ανοίξαμε το δέμα.Είχε μέσα πέντε μεγάλα κομμάτια ψωμί, πέντε σοκολάτες και πέντε κονσέρβες κρέατος.Πήρε ο καθένας της παρέας το μερτικό του και θεωρώντας το σαν "μάννα εξ ουρανού", φύγαμε για τα σπίτια μας.

Την άλλη μέρα η ιστορία επαναλαμβάνεται.

Μέσα στην υφαντή σάκα που είχαμε στον ώμο για τα σχολικά είδη (λίγα τετράδια κι ένα μολύβι για να κρατάμε σημειώσεις από την παράδοση), υπήρχε και ένα κονσερβοκούτι (δεν υπήρχαν τότε τα πλαστικά) για το... συσσίτιο.Ο Φρανς τώρα μας περίμενε. Μας σέρβιρε στα γρήγορα και φύγαμε.Ηταν μια σούπα νόστιμη από ψιλοκομμένο κρέας, λάχανο από κονσέρβα και ρύζι.Δεν είχαμε βέβαια κουτάλι, μα αυτήν την πολυτέλεια την αναπλήρωσε άριστα το ίδιο το κονσερβοκούτι.

Το ίδιο έγινε και την άλλη μέρα και την άλλη. Θα ήταν η πέμπτη ή η έκτη μέρα που ο καλός αυτός άνθρωπος μας είχε συμπεριλάβει στη δύναμη του συσσιτίου. Ηταν μια παγωμένη φλεβαριάτικη μέρα. Ο βοριάς περόνιαζε ως το κόκαλο και ψιλό χιονόνερο συμπλήρωνε στο ξεπάγιασμα το έργο του. Τα ρούχα μας είχαν μουσκέψει και η παρέα βρεγμένη και παγωμένη έφτασε έξω από τα μεγειρεία του Κακοπέρατου.Ο Φρανς μας περίμενε. Είχε τελειώσει την υπηρεσία του και με μια ζεστή σούπα στη χύτρα (ό,τι έπρεπε για την παγωνιά εκείνη) ήρθε κοντά μας.

Δεν είχε προλάβει όμως να σερβίρει κανένα μας, όταν με βήματα γρήγορα, ένας αξιωματικός, ψηλός, ξερακιανός, κατακόκκινος από θυμό, σταμάτησε μπροστά μας.Ο Φρανς κοκάλωσε σε θέση προσοχής χαιρετώντας τον,ενώ ο σκληροτράχηλος Ναζί ούρλιαζε κοιτάζοντάς τον και απειλώντας τον.

Εμείς παγωμένοι και από το κρύο μα και από το φόβο παρακολουθούσαμε αμίλητοι και ο πιο μικρός έβαλε τα κλάματα.

Αυτός, θηρίο ανήμερο, με μια κλωτσιά στη χύτρα την αναποδογύρισε και με μια κλωτσιά κι ένα γερό σκαμπίλι στον καθένα μας ούρλιαξε. PARTIE!!! Φύγετε, εξαφανισθείτε.

Τις επόμενες μέρες όσο κι αν προσπαθήσαμε να δούμε τον Φρανς αυτός πουθενά δε φαινόταν.

Καημένε Φρανς!!! Ασφαλώς θα πλήρωσες ακριβά την αποκοτιά σου ν' αντιπαραθέσεις το πρόσωπό σου το ανθρώπινο, σ' αυτό το απάνθρωπο του φασισμού, με φυλακή, μετάθεση ή ακόμη και με θάνατο.

Ομως εμείς ποτέ δεν θα σε ξεχάσουμε γιατί ήσουν μια αναλαμπή στο σκοτάδι της μαύρης νύχτας του Φασισμού, ήσουν η Ε ξ α ί ρ ε σ η τ ο υ κ α ν ό ν α.

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΨΥΧΟΥΝΤΑΚΗΣ

Ο Κρητικός Μαντατοφόρος
Ο Λαογράφος της Ασή Γωνιάς
Ο Ποιητάρης
Ο Μεταφραστής του Ομήρου*

" Του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνου
και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνου,
και του καιρού τ' αλλάματα που αναπαημό δεν έχου,
μα στο καλό κ' εις το κακό περιπατούν και τρέχου
και των αρμάτω οι ταραχές, έχθρητες και τα βάρη,
του Ερωτα η εμπόρεση και της φιλιάς η χάρη,
αυτάνα μ'εκινήσασι τη σήμερον ημέρα
ν'αναθιβάλω και να πω τα κάμαν και τα φέρα
σ' μια κόρη κ' έναν άγουρο που μπερδευτήκα ομάδι
σε μια φιλιάν αμάλαγη,με δίχως ασκημάδι.
Κι όποιος του πόθου εδούλεψε εισέ καιρό κιανένα,
ας έρθη για ν' αφουκραστή ό,τι 'ναι εδώ γραμμένα,
να πάρη ξόμπλι κι αρμηνειά,βαθιά να θεμελιώνη,
πάντα σ' αμάλαγη φιλιάν,οπού να μην κομπώνη·
γιατί όποιος δίχως πιβουλιά τον πόθο του ξετρέχει,
εις την αρχή α βασανιστή,καλό το τέλος έχει.
Αφουκραστήτε το λοιπό κι άς πιάνη οπού'χει γνώση,
για να κατέχη αλλού βουλή κι απόκριση να δώση".[1]

Κυρίες και κύριοι,

Ακούσαμε την αρχή του Ερωτόκριτου,του έπους της Κρητικής Αναγέννησης, με το οποίο μεγάλωσαν και γαλουχήθηκαν γενιές και γενιές Κρητικών.

---

*Διάλεξη οργανωμένη από το Σύλλογο Ρεθυμνίων που κατοικούν στα Χανιά "Το Αρκάδι", η οποία πραγματοποιήθηκε στις 19-12-1992, στο Πολιτιστικό Κέντρο της Ιεράς Μητροπόλεως Κυδωνίας και Αποκορώνου.

1. Βιντζ. Κορνάρου, Ερωτόκριτος, Α, 1-18

1. Ο Ερωτόκρτος αποτελείται από 5 μέρη. Τα α' μέρος περιλαμβάνει 2.216 στίχους, το β' 2.464 ,το γ' 1760, το δ' 2.022 και το ε' 1548.

Κρητικών που, ενώ πολλές φορές δε γνώριζαν γραφή και ανάγνωση, ήξεραν απέξω και τους 10.010 στίχους του Κορνάρου και τους σέβονταν ως ιερό Ευαγγέλιο.

Ο Ερωτόκριτος υπήρξε για πολλούς Κρητικούς το καλύτερο σχολείο της ζωής. Ο πόλεμος και η αγάπη. Η μαλιά και ο έρωτας.

Μα πάνω από όλα ο 15σύλλαβος στίχος. Η αγάπη για τραγούδι και μαντινάδα. Ο ποιητικός λόγος της Κρήτης.

Ενας από αυτούς τους Κρητικούς που γνώριζαν και τραγουδούσαν απ'έξω όλο τον Ερωτόκριτο ήταν ο Ασή Γωνιώτης Νικόλαος Ψυχουντάκης, ο πατέρας του Γιώργη , του σημερινού τιμώμενου.

" Οι γονείς μου ήταν φτωχοί και ο πατέρας μου η μόνη δουλειά που ήξερε να κάνει στη ζωή του ήταν να βόσκει πρόβατα. Ηταν κι οι δυο τους εντελώς γράμματοι,δεν είχαν πάει στο σχολείο,όμως ο πατέρας μου είχε μάθει να διαβάζει και έτσι είχε διαβάσει και ήξερε απ'έξω όλον τον Ερωτόκριτο χωρίς να κάνει το παραμικρό λάθος,καθώς και όλα τα τραγούδια της εποχής εκείνης των καπεταναίων κ.λ.π". αφηγείται ο Γιώργης[2]Και αλλού:

" Ο πατέρας μου που πιάνει τα ογδόντα και μόνο πως είχε μάθει να διαβάζει είναι ο μόνος στο χωριό απού κατέει να σου πει ούλο τον Ερωτόκριτο απ' όξω ντου, ποίημα με 319 σελίδες με 36 στίχους η πλήρη σελίδα, χωρίς να κάμη κιανένα λάθος.Κατέει κι ακόμη τη βοσκοπούλα,μα όι εκείνη που κατέτε εσείς με τα λίγα λόγια, μόνο μια άλλη βοσκοπούλα με πολλούς στίχους και όντε τηνέ τραγουδεί σου δίνει ο ένας στίχος περισσότερο μεράκι απού τον άλλο για να τον ακούσεις" .[3]

Αλλά δεν ήταν μόνο οι γονείς του Γεωργίου Ψυχουντάκη αγράμματοι.

Ολοι σχεδόν οι γέροντες της Ασή Γωνιάς ήσαν αναλφάβητοι καθώς και αρκετοί από τους νέους.Αλλά αυτό δεν έχει να κάνει με το διανοητικό τους επίπεδο " που είναι ιδιαίτερα υψηλό ή με την έμφυτη ικανότητα που έχουν σχεδόν όλοι τους να μιλούν γρήγορα,σαφέστατα και διασκεδαστικά" παρατηρεί ο Πάτρικ Λη Φέρμορ[4]

Μέσα σ' αυτό το κλίμα και το περιβάλλον γεννήθηκε στις 3 Νοεμβρίου του 1920,δύο ημέρες μετά τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου κατά τις οποίες ηττήθηκε ο δημιουργός της Μεγάλης Ελλάδας, ο πρωτότοκος γιός του Νικολάου και της Αγγελικής Ψυχουντάκη, ο Γεώργιος.[5]

2.-Νέστορας Μάτσας,το δισάκι του ασκητή,βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 152 και " Η Βραδυνή", Δευτέρα 23 Φεβρουαρίου 1976, σ.13

3.- Γεώργιος Ν.Ψυχουντάκης, Αητοφωλιές στην Κρήτη, Χανιά 1962, σ.65. Βλέπε και σελ 10.

4.- Γεώργιος Ψυχουντάκης, ο Κρητικός Μαντατοφόρος, εκδ. Επιλογές, Αθήνα, 1986, σ.16

5.- Τα μικρότερα αδέλφια του Γιώργη ήταν η Ροδάνθη, η Ελένη και ο Νικόλας.

Στην Ασή Γωνιά άρχισε να μεγαλώνει ο μικρός Γεώργιος με τον Ερωτόκριτο,τα επαναστατικά τραγούδια,τα ταμπού,τις προλήψεις,τους θρύλους και τις παραδόσεις του χωριού του. Οταν θα φτάσει στη σχολική ηλικία,θα εγγραφεί στο Δημοτικό σχολείο του χωριού του.

Στα 1930,δεκάχρονο πια κοπέλι, θέλησε να " κλέψει" 3 δραχμές,ένα δίφραγκο και 1 φράγκο,από το δίσκο του παπά,για να αγοράσει τετράδια και μολύβι. Η πράξη του προδόθηκε από τον ίδιο,που τρέχοντας του έπεσαν τα χρήματα και ήχησαν. Η στάση του παπά και κυρίως το δάσκαλου, ο οποίος ήθελε την κεφαλήν του " κλέφτη" "επί πίνακι" ερέθισε το φιλότιμο του μικρού παιδιού και το οδήγησε σε δύο δραπετεύσεις και σε δύο απόπειρες αυτοκτονίας.

Την πρώτη φορά,αφού απότυχε να αυτοκτονήσει με το όπλο της θείας του,έφυγε στο βουνό και για λίγες μέρες έμενε σαν αγρίμι στις λέσχες.Τη δεύτερη φορά πήγε στο Αρκάδι και έπεσε από το δένδρο.

Ας αφήσουμε όμως τον ίδιο να μιλήσει·

" -Τώρα έγινε, ό,τι έγινε και έλπίζω να μην ξαναγενεί τέτοιο πράμα,όμως εσείς που πήρατε τα λεφτά του παπά πρέπει να του τα γυρίσετε και να του ζητήσετε συχώρεση .Αύριο λοιπόν που είναι πάλι Κυριακή θα πάτε στην εκκλησία κι όταν ο παπάς θα φανεί και θα σταματήσει στη" θύραν του Αγίου Βήματος" κρατώντας στα χέρια του τα Αγια Μυστήρια για να τα περιφέρει στην εκκλησία,θα πλησιάσετε εκεί,θα γονατίσετε στα πόδια του,θα του φιλήσετε τα πόδια ζητώντας συχώρεση και θα του αφήσετε εκεί τα χρήματα!

Τα παιδιά άκουσαν χωρίς να μιλούν την απόφασή του,και μετά από όλα αυτά τα άφησε ελεύθερα να φύγουν και να πάνε στα σπίθια τους για μεσημέρι,που είχαν μείνει νηστικά κάθε μεσημέρι μια ολόκληρη βδομάδα. Βγαίνοντας από το σκολειό χώρισαν χωρίς να μιλήσουν γιατί ήτανε ντροπιασμένα και δεν κατέω και να πω αν πράγματι πήγαν στα σπίθια τους να φάνε ή πού πήγε το κάθε ένα και τι έκανε.Ενα μόνο κατέω για το μαθητή που πραγματικά είχε πάρει τα λεφτά του παπά,τις τρεις δραχμές.

Εκείνο που ο δάσκαλος τους είπε να κάνουν έπεσε σαν κεραυνός πάνω στο κεφάλι του. Σκέφτηκε πως μεγαλύτερος εξευτελισμος δεν μπορούσε να υπάρξει από του να πάει στην εκκλησία κι εκεί μπροστά στά μάθια όλου του χωριού να πέσει στα πόδια του παπά,να του φιλεί τα πόδια ,και να του ζητά συγχώρεση πως τον έκλεψε.Είχε μόνο τη μια δραχμή κρυμμένη,το δίδραχμο δεν το είχε κι ούτε μπορούσε να το βρεί από πουθενά για να το γυρίσει,μια τούτο δεν ήτανε το πρόβλημά του.

Το πρόβλημά του ήτανε η προσβολή και η ντροπή που θα έπαιρνε,να ομολογήσει μπροστά σε όλους τους χωριανούς του πως ήτανε κλέφτης και να πάθει τέτοια ταπείνωση, να γονατίζει να φιλεί τα πόδια το παπά εκεί μπροστά

τους .Μετάνοιωνε τώρα χίλιες φορές που το μαρτύρησε κι ας τον εσκότωνε ο δάσκαλος. Το χωριό όλο τα είχε μάθει κιόλας όλα, μα τούτο που πρόσταζε ο δάσκαλος δεν είχε το κουράγιο να το κάνει.Χίλιες φορές καλύτερα θα προτιμούσε να πεθάνει.

Στο νού του στριφογύριζαν χίλιες εικόνες και πολλές αποφάσεις έβγανε κι η σκέψη του τον εβασάνιζε για το τι να κάνει.

Δεν είχε μάθια να ξαναδεί τους ανθρώπους,όχι να πάει και στην εκκλησία με τις συνθήκες που του επέβαλε ο δάσκαλος. Ποτέ! Ποτέ! Καλύτερα θάνατος!Ολη τη νύχτα δε μπόρεσε να κοιμηθεί και το πρωί σαν ξημέρωσε η Κυριακή και η καμπάνα της εκκλησίας χτύπησε,και ενώ όλοι πήγαιναν στην εκκλησία,αυτός πήρε την απόφασή του.

Να πεθάνει!!!

Δε θυμάται ακριβώς, μα θα ήταν η χρονολογία του 1930.

Οι άνθρωποι τότε δεν είχαν όπλα στα σπίτια τους πολλοί.Ητανε λίγοι εκείνοι που είχαν κι έκρυβαν τουφέκια.Και τα έκρυβαν πολύ καλά μάλιστα,εξαιτίας του φόβου τους για τους χωροφύλακες,γιατί η τιμωρία ήταν αυστηρή σε κείνον που λάχαινε να του το βρούν,και η αστυνομία έκανε συχνά έρευνες στα διάφορα ύποπτα σπίθια.

Ο πατέρας ετούτου του παιδιού ήτανε ένας φιλήσυχος βοσκός και ποτέ δεν είχε απασχολήσει την αστυνομία και ποτέ η αστυνομία δεν είχε ερευνήσει το σπίτι του. Η γυναίκα του είχε έναν ανηψιό,γιο της αδελφής της που πάντα είχε όπλα και που συχνά είχε απασχολήσει την αστυνομία και ,επειδή μπορούσε να του κάνουν έρευνα σε κάθε στιγμή,είχε ένα μακρύ μάλιχερ και κάπου-κάπου το πήγαινε και το έκρυβε εκεί στης θείας του το σπίτι.

Ο μαθητής ετούτος που ήταν ο γιος της θείας του είδε το τουφέκι πάλι που ήταν κρυμμένο στο σπίτι τους.Το τουφέκι ήταν ακουμπισμένο όρθιο πίσω από ένα πυθάρι,σκεπασμένο μ' ένα πανί για να μη φαίνεται μέσα στον μπουλμέ του καμαρόσπιτου. Κρύφτηκε και περίμενε να φύγουν όλοι.Οταν είδε πως κανείς πια δεν ήταν στο σπίτι,πήγε,άνοιξε τον μπουλμέ, ξεσκέπασε το τουφέκι, το πήρε στα χέρια του που έτρεμαν από το φόβο και ετοιμάστηκε για να σκοτωθεί.'Ητανε ξυπόλητος γιατί τότε λίγα ήτανε τα παιδιά του χωριού που ήτανε τσαγκαρεμένα.Οι γονείς τους δεν είχανε τα χρήματα για να τους πέρνουν παπούτσια,αφού δεν είχανε τα χρήματα για ένα τετράδιο κι ένα μολύβι. Φέρνει λοιπόν τη κάννη του τουφεκιού και την κολλά κάτω από το πηγούνι του,να πατήσει τη σκαντάλη και η σφαίρα να βγεί από την κορφή της κεφαλής του ,να τελειώνει.

Με τα δάχτυλα του πόδα του,τεντώνοντας πολύ το πόδι γιατί δεν έφτανε καλά,πιέζει δυνατά τη σκαντάλη. Μα το τουφέκι δεν παίρνει φωθιά.Περνά και ξαναπερνά το δάχτυλο μέσα στη σκαντάλη,πιέζει και ξαναπιέζει,όμως

τίποτα.

Το τουφέκι ασφαλώς δεν είχε σφαίρα στη θαλάμη κι αυτό δεν ήξερε από τουφέκια τότες.Εθαρρούσε πως δεν είχε να κάνει τίποτα άλλο μόνο να τραβήξει τη σκαντάλη και τούτο θα έφτανε.Αρχισε να κλαίει που δεν μπόρεσε να τα καταφέρει. Προσπάθησε να ανακαλύψει την τεχνική του και πήγε το χέρι του και στο κινητό ουραίο μα και τούτο ήταν ακίνητο σα να ήταν γερά κολλημένο στο τουφέκι.

Απογοητευμένο για την αποτυχία του σκοπού του,ξαναβάνει το τουφέκι στη θέση του και το σκεπάζει να μη καταλάβει κανένας ότι του άγγιξε. Χωρίς να το πολυσκεφτεί τότε,παίρνει μια άλλη απόφαση.Να βγεί χαΐνης στο βουνό. Να εγκαταλείψει το σπίτι τους και το χωριό και να βγεί στο βουνό,να μη βλέπει κανένα και να μην τον βλέπει κανείς. 'Εκανε και τη σκέψη να πέσει εκεί στο βουνό από κανένα γκρεμνό και να σκοτωθεί,μα ετούτο το θάνατο τον εφοβάτο γιατί θα τον έβλεπε. Θα χτυπούσε από βράχο σε βράχο ή σε κλαριά κι ίσως δεν θα πέθαινε αμέσως και θα πονούσε.Και θα τον θωρούσε τον θάνατό του, ενώ με το τουφέκι δεν τον εφοβάτο.Μια μπαλωτέ έλεγε και νεκρός.Μια σταλιά είναι ο θάνατος.Για τούτο εγκατάλειψε την ιδέα να τσουρίσει...Χαΐνης λοιπόν.

Ετσά τους λέγανε αυτούς που γυρίζανε τότες σαν τους αντάρτες στα βουνά . Χαΐνηδες.

Δεν πήγε λοιπόν στην εκκλησία να υποστεί την ταπείνωση όπως ενόμιζε, δεν κατάφερε ούτε να σκοτωθεί. Κοιμήθηκε το βράδυ στο σπίτι τους, μα από αύριο δεν θα ξαναπήγαινε στο σκολειό ποτέ πια.

Πριν καλοξημερώσει σηκώθηκε κρυφά,πήρε ένα σακούλι,έβαλε μέσα ένα μεγάλο κριθαρένιο ψωμί, από κείνα τα ψωμιά που ζύμωνε η μάνα του και τα έψηνε στο φούρνο του σπιθιού τους, που το ψωμί θα ήταν πάνω από δυο οκάδες,μπορεί τρεις ή μπορεί ακόμη και παραπάνω, κι ανεβαίνει στο βουνό.Πήγε στο απέναντι του χωριού τους βουνό που είχε και πολλά νερά γιατί έπρεπε να έχει και νερό να πίνει. Ομως επειδή ο σκοπός του ήτανε να μην τον ξαναδεί κανείς και να μη βλέπει κανέναν,κι επειδή αν τον έβλεπαν θα τον μαρτυρούσαν και θα πήγαιναν να τον βρουν,για τούτο δεν πήγε να κρυφτεί εκεί που ήταν τα νερά,που σύχναζαν όλοι οι βοσκοί του βουνού με τα κοπάδια τους, όλες τουλάχιστον τις μεσημεριάτικες ώρες της μέρας..."[6]

Υστερα όμως από λίγες ημέρες τον " ανακάλυψαν ."Και "έτσι με τα πολλά ορμηνέματα,τα συργούλια και τα παρακάλια, έδωκαν θάρρος πάλι στο μαθητή και μαλάκωσαν την ψυχή του και τις κακές ιδέες του και αποφάσισε να πάει πάλι αύριο στο σκολειό μέχρι να δει πώς θα πάνε τα πράματα και πώς θα το σκεφτεί στη συνέχεια.

6.-Αυτοβιογραφία σε τρίτο πρόσωπο (αδημοσίευτη),γραμμένη στις 9-7-1980,σσ.6-8. Διατηρείται σε γενικές γραμμές η ορθογραφία του κειμένου του συγγραφέα.

Μια βδομάδα κράτησε ετούτο το χαϊνιλίκι του,την μια Κυριακή έφυγε από το σπίτι,και την άλλη ξυλοκοπώντας τον τον ξαναγύρισαν πίσω. Αν είχε φύγει μακρυά από το χωριό σκεύτηκε δεν θα τον εύρισκαν να τον ξαναφέρουν.

Αύριο Δευτέρα που χτύπησε η καμπάνα πήγε στο σκολειό μα οι παρέες του με τα άλλα παιδιά ήταν λίγες.θαρρούσε πως όλα τα παιδιά μπορούσαν να του πούν σε κάθε στιγμή:

Κλέφτη ! Που έκλεψες τα λεφτά του παπά από την εκκλησία !

Κι όχι μόνο τα παιδιά του σκολειού μα και όλοι οι άνθρωποι στο χωριό του. Ομως δεν του το είπε ποτέ κανείς, ίσως γιατί συμπάθησαν την περιπέτειά του και δεν ήθελαν να τον πληγώσουν άλλο,αν και δεν την έμαθαν ακριβώς όλη,γιατί αυτός όσο ήταν τουλάχιστον μικρός δεν είπε ποτέ σε κανένα ότι έβαλε το τουφέκι κάτω από το πηγούνι του και προσπάθησε να σκοτωθεί.

Ηταν στο τέλος του Σχολικού έτους και σε λίγες μέρες έκλεινε το σκολειό τους, Ιούνιος μήνας.

Ετούτες τις μέρες ένας χωριανός τους είχε αρχίσει να αγοράζει αρωματικά φυτά για λογαριασμό άλλου εμπόρου, δάφνη ,φασκομηλιά, ρίγανη.Τούτα ήταν τα αρωματικά φυτά που είχανε στο χωριό τους. Μικροί μεγάλοι πήγαιναν κάθε μέρα και μάζευαν από τούτα τα φυτά,γέμιζαν σακκιά,τα ζύγιζαν και τους τα πλέρωναν εκεί γύρω στην μιά δραχμή την οκά.

Να! Μια καλή ευκαιρία που μπορεί να με βοηθήσει,σκεύτηκε. Θα μαζεύω δάφνη, και φασκομηλιά,θα την πουλώ,θα μαζέψω εισιτήρια και θα φύγω μακρυά.Θ' αφήσω για πάντα το χωριό.Τι κι αν δεν μου αναγορεύουν την πράξη μου;

Αυτός νόμιζε ότι του το έλεγαν με τα μάθια τους όταν κατάματα τον κύτταζαν. Εβλεπε συχνά στο σκολειό τους το χάρτη της Κρήτης κι από κεί έκανε σκέδια. Εκειά μελετούσε και θώριε κατά πού θα τραβήξει και πού θα πάει για να μην μπορέσουν να τον ξαναδούν και να μην τον ξαναβρούν. Εβαλε στο νου του να πάει στο Ηράκλειο που θα τον έχαναν για πάντα.Χρήματα λοιπόν. Χρήματα για εισιτήρια.Μα τώρα ήξερε πού θα τα εύρισκε τα χρήματα.Και ασφαλώς όχι στον δίσκο του παπά.

Κάθε μέρα πήγαινε στη δάφνη και τη φασκομηλιά,μάζευε και πουλούσε και φύλαγε καλά τα χρήματά του. Οταν νόμισε πως μάζεψε αρκετά για το ταξίδι του ετοιμάστηκε για το άγνωστο. Πού θα πήγαινε, πώς θα έφτανε, πού θα έμενε και τι θα έκανε δεν ήξερε.Ενα μόνο ήξερε,πως θα έφευγε για το Ηράκλειο.Εκεί θα ρωτούσε και κάποιον πίστευε πως θα εύρισκε που θα ήθελε κανένα παιδί για να του κάνει θελήματα.Τα'βλεπε δύσκολα τα πράγματα γιατί είχε και το πρόβλημα που δεν ήξερε πώς θα κινηθεί. Από το χωριό τους κι έξω δεν είχε πάει πουθενά εκτός από δυο κοντινά γειτονικά τους χωριά, που στο ένα γινότανε μεγάλο πανηγύρι κάθε χρόνο και όλα τα παδιά του

χωριού τους πήγαιναν, στο άλλο χωριό τον είχε πάρει ο πατέρας του κάποτε για να πουλήσουν δυο αρνιά. Σε άλλο χωριό δεν ήξερε να πάει σε κανένα.Σε αυτοκίνητο δεν είχε μπει ποτέ.Πού θα το εύρισκε το αυτοκίνητο; Το χωριό του ούτε αμαξωτούς δρόμους είχε, ούτε αυτοκίνητα. Ομως μπροστά στην απόφαση και το θάρρος όλα τα εμπόδια παραμερίζονται.Θα δραπέτευε για δεύτερη φορά". [7]

Υστερα από τις δυο δραπετεύσεις του ξεθύμαναν μέσα του οι ανταρσίες. Θα τις θυμηθεί μόνο στα 1941.

" Εγινε και κείνος πιο φρόνιμο και καλό παιδί,γιατί μέχρι τότε ήταν ένα άταχτο παιδί,και για το σπίτι τους και για την γειτονιά. Αντάρτης δεν ξανάφυγε πια εχτός μόνον,όταν έγινε άντρας και πέρασε τα είκοσι,κι ήρθαν άλλες περισπάσεις ,κι ανέβηκε πάλι στο βουνό,και περπάτησε όλα σχεδόν τα βουνά της Κρήτης,και τα χωριά της,μια τούτη την φορά το έκανε για την Πατρίδα". [8]

Τώρα ο Γιώργης θα μείνει στο χωριό και θα γίνει βοσκός. Βόσκει τα πρόβατά του, μα αυτό δεν του είναι αρκετό. Θέλει να διαβάζει και να μαθαίνει. Διαβάζει ό,τι βρίσκει. Και τι μπορεί κανένας να βρει,για να διαβάσει, στην Ασή Γωνιά τη δεκαετία του 1930! Πολύ λίγα πράγματα.

Θέλει να ακούει και συνεχώς ρωτάει. Ο Ερωτόκριτος ήταν γι' αυτόν το καλύτερο ανάγνωσμα και κυρίως άκουσμα. Και, όπως είπαμε , ο πατέρας του τον ήξερε απέξω, χωρίς καθόλου να σφάλει. Και έτσι ο Γιώργης τον ακούει συχνά και συχνά και μαγεύεται από το 15σύλλαβο του Κορνάρου.Και πολλές φορές ,εκεί που βόσκει τα πρόβατά του,παίρνει μολύβι και χαρτί και γράφει.Γράφει στίχους. Και τι θα μπορούσαν να ήταν αυτοί οι στίχοι! Πατριωτικά ποιήματα, σπίχοι για τον έρωτα και σάτιρες για τη ζωή του χωριού.

Ανάμεσα σ' αυτά που γράφει είναι η " Ωδή εις την μελανιά στη φούστα της δασκάλας" και η σάτιρα για να σατιρίσει την αμφίεση με πανταλόνια των γυναικών του χωριού κατά το μάζεμα των ελιών. Η σάτιρα γράφτηκε και τοιχοκολλήθηκε στο καφενείο του χωριού. Ο σιχουργός, για λόγους ευνόητους, την υπόγραψε με το όνομα του τσαγκάρη του χωριού.

Και η ρίμα έλεγε:

" Βοριάς σφυρίζει δυνατός και ρίχνει κουκοσάλι
και στου χειμώνα τη βοή και την ανεμοζάλη.
Ετσά που είναι οι ελιές οφέτος φορτωμένες
είναι στρωμένες εις την Γή και χαμοστρωμισμένες.
Και οι κοπελιές οι άμοιρες τρέχουνε και μαζώνουν

7.- Αυτοβιογραφία, ό.π σσ.15-16

8.- Αυτοβιογραφία, ό.π. σ.30

μα κρύο, αέρας και βροχή ολότελα παγώνουν.
Γι'αυτό μερκές επιάσανε,και νέα μόδα εβγάλαν
κι αφήσαν κάτω την ντροπή και πατελόνια εβάλαν.
Δεν ξέρω δα να σασέ πω ποιες να τα βάλαν πρώτες·
Θαρρώ πως ήταν εις τ' Αρμέ τρεις-τέσσερεις μαζώχτρες
και ύστερα στη συνέχεια τα βάλανε κι οι άλλες
και εγώ είδα να φορούν ούλες , μιτσές μεγάλες.
Κι ακούσετε να σας σε πω,να το πιστέψετ' όλοι
επέρασα μια κοπελιά για τον παπά- Μανώλη.
Γιατί εφόριεν το μακρύ κι απ' όξω το φουστάνι
βρε του διαβόλου τον καιρό οφέτος είντα κάνει.
Κι είναι ντροπή μα θα το πω παράκουσα και τ' άλλο
ώσπου να λύση τόνα μια κατάβρεξε το άλλο·
(η κακομοίρα! Δεν εθυμότανε πως εφόριε δυο)
Καλά θα παρακολουθώ να σας ενημερώνω
μα προς Θεού! προσέξετε αυτό το πράμα μόνο.
Μην μάθουνε οι κοπελιές ποιος είμ' εγώ διότι
Αλλοίμονον απάνω μου! Δεν θα μετρώ την πρώτη.
Και αλήθεια τσι φοβούμουνε κι όλας τσι κοπελιές.

Εμαζωχτήκανε οι ελιές με τούτα τα πολλά μα εβασπάξανε ούλο τον χειμώνα και τον Μάρτη.Οι κοπελιές τα ξεχάσανε ύστερα ούλα γιατί επήρανε το μαζωχτικό τους και το πουλήσανε και να τσι θώριες. Παπούτσια, φορέματα και στολίδια. Κλωστές γα κεντήδια,μπαμπάκια,φασίδια,μπογιάδες κι ετοιμασίες. Και μέσα σε τούτα που ετοιμάζουνε,είναι κι εκείνες έτοιμες για τον γαμπρό,όποια ώρα κι άν έρθη".[9]

Ο Ερωτόκριτος,η άγρια φύση της Ασή Γωνιάς και η ανήσυχη φύση δημιουργούν τον ποιητάρη.

Τον ποιητάρη Γεώργιο Ψυχουντάκη.

Να όμως που ήρθε ο πόλεμος. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

" Στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο", αφηγείται,"έβοσκα τα πρόβατά μου και ενθουσιασμένος από τις νίκες του στρατού μας πάνω στα αλβανικά βουνά, που τις άκουγα καθημερινώς από το μοναδικό ραδιόφωνο του καφενείου του χωριού μας, έγραψα τότε το πρώτο μου γραψίδι. Πήρα μαζί μου μολύβι και χαρτί και βόσκοντας τα πρόβατα κάθιζα από πέτρα σε πέτρα και έγραφα.

Σε τρεις μέρες είχα τελειώσει όλη την ιστορία του ελληνοϊταλικού πολέμου σε τραγούδι των δεκαπέντε συλλαβών σε στίχους ομοιοκατάληκτους, που μου έπιασε περίπου 320 στίχους,και τούτο μέχρι που να το γράψω το ήξερα κι απ'

9.- Γεώργιος Ψυχουντάκης,Λετοφωλιές στην Κρήτη ,σ. 26

έξω και δεν το έχω λησμονήσει πια ποτέ".[10]

Από το επικό αυτό ποίημα με τους 314 δεκαπεντασύλλαβους στίχους με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία αξίζει να δούμε μερικούς. Παρακολουθούμε έτσι την πορεία του ποιητάρη Ψυχουντάκη στον Κρητικό 15σύλλαβο, που θα τον δούμε να ολοκληρώνεται στη μετάφραση της Οδύσσειας του Ομήρου.

"Ο ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940)
Να γράψω θέλει μια γραφή ο Κόσμος να διαβάζει
και τον Ελληνικό Στρατό πολύ να τον θαυμάζει
ακούσετε τι γίνετε σε τούτον τον αιώνα
ο Ιταλός δεν εύρισκε να τρώει μακαρόνια
και στο μυαλό του έβαλε την Γή να κατακτίση
κ' όπου πηγαίνει άτιμος τίποτα μην αφείσει.
.....
Κι όπως ξεσπά η κατεγής και ρίχνει την χαλάζη
σ' όλο το μέρος που βροντά κι αστράφτει κι ανταριάζει,
ετσά κι ο Ελληνικός στρατός σαν το κανόνι παύει
ορμάει με ψηλή φωτιά και ρίχνει σαν χαλάζη
την λόχη έχει από μπροστά,εφ' όπλου λόχη τρέχει
σαν συναντήσει τον εχθρό τον πισινό τού βρέχει.
Να δούνε τέτια πράματα του Μουσουλίνη οι άντρες,
να τους ζυγώνουν σαν θεριά στα όρη οι Τσολιάδες,
φεύγουνε όπως οι λαγοί κι όσο μπορούν γλακούνε,
όπλα και πυρομαχικά όλα τα παρετούνε!
-Εμείς τους ονομάζαμε πως είσανε κερένιοι-
οι στρατιώτες οι Ελληνες μ'αυτοί 'ναι ατσαλένιοι!
Απ'την Πήνδο τους εξύγωσαν τσ' Αγιους Σαράντα φεύγουν
τρομάρα τους επλάκωσε και να σωθούν γυρεύουν
ακόμα βοριότερα κι εκεί τρομαριαστήκαν
μόλις την λόγχη αντίκρισαν αμέσως ε...χαθήκαν.
Υποχωρούν κι η Κοριτσά νομίζουν πως τους σώνει
μα όσοι μας σε ξεφύγανε θα τρέχουσιν ακόμη.
που με καλή στρατηγική του ενδόξου Στρατηγού μας
σ' όλον τον κόσμο ακούστηκαν οι νίκες του Στρατού μας
πέρνομε και την Κοριτσά την όμορφη κοπέλα
που 'ταν τσ' Ελλάδας μια φορά κι εκείνη θυγατέρα.
Τάνξ και πυρομαχικά και όπλα και κανόνια
όλα τα παρετούσινε φεύγουν για την Αυλώνα.

10.- Νέστορας Μάτσας,το δισάκι του ασκητή,σ.153, " Η Βραδυνή" ό.π.

Κι ο κόσμος όλος τ' άκουσε με θαυμασμό φωνάζει.
Τι' ναι ο Ελληνικός Στρατός που σαν λιοντάρι μοιάζει;
Θέτε να δήτε τι 'ναι αυτό το τάγμα των Ευζώνων;
Αντάξιοι είν' απόγωνοι των παλαιών προγώνων!

.....

Και στα Χανιά επήγανε κι εκεί και βορβαδίσαν
οικίες εχαλάσανε κι αμάχους εχτυπήσαν.
Οι Κρήτες εθυμώσανε και λαχταρούν την ώρα
για να τους συναντήσουνε να τα πληρώσουν όλα
π' άναντρα βορβαδίζουνε και τσ' εκκλησιές χαλούνε
και σοκομία και λοιπά να λένε πως νικούνε.....

.....

Δεν κατορθώνει τίποτα ο άναντρος κι αλήτης,
έφτασε πέφτει επάνω του η Μεραρχία Κρήτης.
Μ' έτοιαν ορμήν επέσανε με τόση ανδριώτη,
κι αγρίως κατασπρέφουνε των Ιταλών την νιότη.
Εφ' όπλου λόχη πιένουνε και σαν θεριά ορμούνε,
σαν σπάχια τους θερίζουνε και τους τσαλοπατούνε.
Μα ο Καμπαλιέρος δεν πονεί αντεπιθέσεις κάνει,
στρατό πολεμοφόδια να πιένη δεν μπροκάνει.
Ο Μουσολίνης τρόμαξε της Κρήτης τα θηρία
που σπον στρατό του φέρνουνε τόση πανωλεθρία.
"Όλους θα μας τσακίσουνε κιόλους θα μάσε πιούνε
αυτά της Κρήτης τα θεριά πούρθαν και πολεμούνε".
Αναλαμβάνει Στρατηγός πούταν ο Καμπαλιέρος
αντεπιθέσεις πρόσταξε να γίνη ένα τέλος.
Επίθεσην ετίμασε με τάνξ με κανόνια
όλμους οβίδες αύθονα και πλήθος πολυβόλα
και προκυρήξεις έριξαν τους Κρήτες για να πείσουν,
ή να παραδωθούσινε,ή πίσω να γυρίσουν.
Θαρούσιν πως οι Ελληνες είναι μακαρουνάδες
που μάσε παραδίνουντε σαν πρόβατα χιλιάδες!
Εδωσεν την διαταγή κι επίθεση αρχινούνε
μα οι Κρήτε ως τίγρεις όρμησαν στην λόχη τούς περνούνε
όσους δεν ρίξουνε νεκρούς κι όσους δε τραυματίσουν
τους πιάνουσιν αιχμάλωτους να τους απομαχίσουν.
Αυτά παθένουν οι Ιταλοί που τσ' είχεν ονειρέψει,
και τσ'είχε οπλίσει ο Καίσαρας την Γή να καταστρέψει.
Αυτά παθαίνου όσοι έχουνε τη γνώση του κοκόρου,

και τελευταία πάσινε στο τάγμα του διαβόλου.
Η νίκη θάναι μετά μας κι όλοι ας προσκηνούμε
την Παναγιά και τον Θεό όπου μας βοειθούνε.
Κι όταν τελειώσει ο πόλεμος κι οι ήρωές μας έρθουν
πρέπει μεγάλοι και μικροί όλοι να τους προσέχουν.
Τιμή και δόξα νάχουνε όσοι τραυματιστούνε,
να τους βοειθήση η Παναγιά να γοργογιατρευτούνε.
κι εσείς μανάδες πού πεσαν στην μάχη τα παιδιά σας,
τιμή μεγάλη ας τό χετε στην οικογένειά σας.
Αν έλειπαν τα τέκνα σας αυτά τ' αντρειωμένα
χιλιάδες Ελληνόπουλα θελά σαν σκλαβομένα.
ενδόξως εφονεύτηκαν στον ιερό αγώνα,
κι η μνήμη τους θα σπέκετε εις πάντα στους αιώνας."

Μετά τον Ελληνοιταλικό πόλεμο ήρθαν οι Γερμανοί. Καταλήφθηκε η κυρίως Ελλάδα. Επειτα ήρθε η Μάχη της Κρήτης . Καταλήφθηκε και η Κρήτη.

Η Πατρίδα καλεί κάθε πατριώτη να εκπληρώσει το καθήκον του. Καλεί και το ριμαδόρο της Ασή Γωνιάς.

" Τότε που οι Γερμανοί επετέθηκαν στην Κρήτη και την κατέλαβαν,άφησα τα πρόβατά μου και κατέβηκα στην παραλία της Επισκοπής,στον κάμπο Γεωργιουπόλεως- Ασπρουλιάνου. Εκεί φυλάγαμε κάθε βράδυ με άλλους χωρικούς μην τυχόν και βγάλουν οι Γερμανοί στρατό με πλοία στο διάστημα της νύχτας. Τέλος έγινε η κατάληψη και πήρα μέρος στην Αντίσταση της Κρήτης από την πρώτη μέχρι την τελευταία μέρα". [11]

Και έτσι ο Ψυχουντάκης μπαίνει στον Αγώνα.Τον κερδίζει η Αντίσταση της Κρήτης.

Στην αρχή γίνεται οδηγός των συμμάχων,που έχουν απομείνει στην Κρήτη μετά τη Μάχη της Κρήτης, για να φύγουν με το υποβρύχιο στην Αίγυπτο από τη Μονή Πρέβελη.

" Αρχίζει λοιπόν η διαφυγή των Αγγλων για την Αφρική. Καθημερινώς και μια καινούργια ομάδα έφτανε στο χωριό μας και σαν εγίνετο η εξακρίβωση ποιος τους έφερε και από ποιο χωριό και είναι βέβαιο πως είναι Αγγλοι, πήγαινα μαζί τους σαν οδηγός, τους μετέφερνα σε άλλα χωριά,για να πλησιάζουν και πιο κοντά προς το υποβρύχιο. Μόλις ερχόταν μια ομάδα την έπαιρνα εγώ και την πήγαινα ως το Αρολίθι, Ρουμπάδο, Αλώνες, Καλή Συκιά και τους παρέδινα σε δικούς μας εκεί,κι εκείνοι πάλι τους παρέδιδαν σε

11.- Νέστορας Μάτσας,ό.π. και Γεώργιος Ψυχουντάκης, ο Κρητικός Μαντατοφόρος, όλο το βιβλίο.

άλλους παρακάτω και προχωρούσαν...". [12]

Πολλές αποστολές έκανε ως οδηγός των συμμάχων.Τις μέρες της απουσίας του σε μια τέτοια αποστολή κλέψανε όλα τα πρόβατα του πατέρα του.

" Δυστυχώς εγώ μέχρι να γυρίσω στο χωριό μου μια μεγάλη συμφορά με περίμενε. Αγνωστοι,κατά την απουσία μου,σε καιρό νύχτας,κλέψανε του πατέρα μου όλα τα πρόβατα που είχαμε- καμιά εξηνταριά το σύνολο.Ετρεξα από το ένα χωριό στο άλλο για να τα " διαλαλήσω", αλλά του κάκου. Δεν ήμουνα καλός " διαλαλητής". Συνήθως μόνον οι κλέφτες, οι μεγάλοι κλέφτες, αυτοί είναι και καλοί διαλαλητάδες. Μόνον οι μεγάλοι ζωοκλέφτες μπορούν να ξαναβρούν κλεμμένα πρόβατα και να πάρουν πίσω μέρος ή και όλα. Εμένα όμως που μου έλειπαν ετούτα τα προσόντα,τα πρόβατά μου χάθηκαν για πάντα. Η κλοπή των προβάτων μας μου στοίχισε πάρα πολύ, γιατί σ' αυτά τα δύσκολα χρόνια εξήντα πρόβατα σε μια οικογένεια ήταν η ζωή της. Τώρα τι έπρεπε να κάνω εγώ; Επρεπε,σαν όπως γίνεται συνήθως σ' αυτά τα χωριά, ν' αρχίσω κι εγώ να κλέφτω. Ομως αυτό δεν μου πέρασε ποτέ από το μυαλό.Να σκοτώσω αυτούς που μου τα έκλεψαν; Δεν ήθελα να γίνω φονιάς. Να τους στείλω στο δικαστήριο; Κι αυτό δεν μπορούσε να γίνει. Το κράτος είχε διαλύσει- και τα δικαστήρια ολότελα. Μόνο για τον τύπο υπήρχαν. Τους άφησα να τους τιμωρήσει ο Θεός και τους ετιμώρησε. Εγώ τράβηξα όπως και πριν το δρόμο μου,τον δρόμο τον ήσυχο και συνάμα τον δρόμο του αδικημένου", γράφει με παράπονο ο Γιώργης.[13]

Από τον Οκτώβριο του 1941 ο Γιώργης γίνεται αγγελιοφόρος της Αγγλικής Κατασκοπείας και παρακολούθησης των Γερμανών υπό τον Αγγλο Αξιωματικό Σμιθ Χιουζ , το Γιάννη. " Εγώ παράλαβα πια καθήκοντα ταχτικού συνδέσμου με τους δικούς μας στο Αμάρι και πιο πέρα. Επρεπε να πηγαίνω κάθε φορά που θα είχε κάποιο " μέσο" , αποστολή δηλαδή πλοίου από την Αφρική, για να κρατώ την αλληλογραφία της Υπηρεσίας, εκθέσεις κ.λ.π. προς το Στρατηγείο Καΐρου και να πάρω πίσω ό,τι το Κάιρο έστελνε σ' εμάς" [14].

Τον Αύγουστο του 1942 ο Γεώργιος Ψυχουντάκης γνωρίζεται με τον Αγγλο αξιωματικό Πάτρικ Λη Φέρμορ, το γνωστό ως Μιχάλη, τον οποίο συνόδευε το παρατσούκλι " Φιλεντέμ", και γίνεται ο αγγελιοφόρος του.

Η συνεργασία τους θα είναι άριστη. Παράλληλα θα αναπτυχθεί μεταξύ τους και μια φιλία, που μέχρι και σήμερα είναι πολύ δυνατή.

"Συνάντησα για πρώτη φορά τον Γιώργη" αφηγείται ο Λη Φέρμορ " ένα βραδάκι, τέλη Ιουλίου του 1942, όταν είχα περάσει μερικές μέρες στα βράχια

12.-Μαντατοφόρος, σ. 64
13.- Μαντατοφόρος, σ. 78
14.- Μαντατοφόρος,σ. 85

πάνω από τον Βαφέ Αποκορώνου,όπου η οικογένεια Βανδουλάκη είχε προσφέρει για πολύ καιρό καταφύγιο στον Ζαν Φήλντιγκ, νωρίτερα εκείνη τη χρονιά. Τον έφερε εκεί ο Περικλής Βανδουλάκης και η αδελφή του, η Ελπίδα- έφτασαν μπουσουλώντας στα τέσσερα μέσα από τους θάμνους ως το μικρό κρησφύγετό μου που ήταν φτιαγμένο από αγκωνάρια, αγκαθόδεντρα και αγριοφασκομηλιές,και ο Γιώργης, μούσκεμα στον ιδρώτα από τον πολύ δρόμο που έκανε τρέχοντας πάνω στα βουνά, μου παρέδωσε πάνω από μισή ντουζίνα γράμματα από πράκτορες στην Δυτική Κρήτη, όλα στριμμένα σφιγκτά σε μικρά μασούρια και προσεκτικά κρυμμένα στα ρούχα του, άλλο εδώ κι άλλο εκεί.Τα παρουσίαζε με κωμικές κινήσεις ταχυδακτυλουργού ,αφού πρώτα με θεατρινίστικο ύφος κοίταζε κλεφτά πάνω από τον ώμο του και με το δάκτυλο στα χείλη μάς έγνεφε να σωπάσουμε- μια καρικατούρα προφυλακτικών μέτρων ασφαλείας για την παράνομη συνάντησή μας που έφερε γέλια σε όλους μας. Φορούσε μαύρο Κρητικό πουκάμισο,τα ρούχα του ήσαν κουρέλια και οι μπαλωμένες μπότες του-στη μια από αυτές η σόλα είχε ξεκολλήσει σχεδόν ολότελα και ένα κομμάτι χοντρό σύρμα την κράταγε στη θέση της-ήσαν κομμάτια.Οταν έβγαλε το κεφαλομάντηλό του με τα κρόσια για να ξετυλίξει ένα ακόμη από τα μηνύματά του,το μέτωπό του το σκίαζαν πυκνά και ατημέλητα μαλλιά.Ενα μικρό,περιποιημένο μουστάκι κάλυπτε το πάνω χείλος του.Ηταν μικρόσωμος και λεπτοκόκκαλος σαν Ινδιάνος, και έδειχνε δεκαεξάρης αν και είχε συμπληρώσει τα 21. Ηταν λυγερός και ευκίνητος και γεμάτος ενεργητικότητα.Τα μάτια του ήσαν μεγάλα και σκούρα και το πρόσωπό του,όταν ηρεμούσε, σοχαστικό και σφραγισμένο με μια μελαγχολική έκφραση, που όμως εξαφανιζόταν αστραπιαία στις συχνές κρίσεις ασυγκράτητου και μεταδοτικού γέλιου που του το προκαλούσε το κάθετι σχεδόν.

Οταν πια είχα γράψει όλες τις απαντήσεις και ο Γιώργης τις είχε χώσει καλά στις διάφορες κρύπτες πάνω του, βολευτήκαμε κάτω απο τους θάμνους και το ρίξαμε στην κουβέντα μέχρι να νυχτώσει,πίνοντας ρακί από ένα μικρό φλασκί που είχε φέρει μαζί της η Ελπίδα από το σπίτι, και σπάζοντας αμύγδαλα με μια πέτρα.

Ηταν φανερό ότι ο Γιώργης ήταν συνεπαρμένος με τις συγκινήσεις της μυστικής ζωής μας,παρά τις τρομερές πεζοπορίες τις οποίες έκανε αδιάκοπα πάνω στα ανελέητα αυτά βουνά.Οταν ανέβηκε το φεγγάρι,σηκώθηκε όρθιος,κατέβασε μια τελευταία γουλιά ρακί λέγοντας: " Αλλη μια στάλα πετρέλαιο για τη μηχανή", και με μεγάλες δρασκελιές προχώρησε προς το άνοιγμα των θάμνων, με τις κλεφτές κινήσεις ενός Ινδιάνου του κινηματογράφου ή ενός Γκράουτσο Μαρξ.

Οταν έφτασε στην έξοδο και έπεσε στα τέσσερα για να βγεί,γύρισε το κεφάλι του, γούρλωσε τα μάτια του, σήκωσε το δάχτυλο του προειδοποιητικά,

ψιθύρισε" Η Ιντέλιτζενς Σέρβις!" και βγήκε από το άνοιγμα σαν λαγός.

Λίγα λεπτά αργότερα βλέπαμε τη μικρόσωμη μορφή του ένα μίλι μακριά, να διασχίζει το επόμενο φεγγαρόλουστο κοίλωμα των λόφων στους πρόποδες των Λευκών Ορέων, αρχίζοντας άλλο ένα ταξίδι πενήντα μιλίων".[15]

Ο Κρητικός Μαντατοφόρος κρύβεται κάτω από ψευδώνυμο Βλάσιος Μπερτοδουλάκης, από το παρατσούκλι του " Μπερτόδουλος" - ο γελωτοποιός Μπερτόλντο, ο κεντρικός ήρωας της Μεσαιωνικής σάτιρας του Ντέλλα Κρότσε " Οι πονηριές του Μπερτόλδου", η οποία ήταν δημοφιλής στην Κρήτη σε πολύ παλαιότερες εποχές. Ο Μπερτόλντο ήταν ο άξεστος αλλά τετραπέρατος χωρικός, ο οποίος" με την εξυπνάδα και την τόλμη του καταφέρνει να γίνει ο απαραίτητος σύμβουλος του βασιλιά"[16].

Ο Γ.Ψυχουντάκης θα προσφέρει τις υπηρεσίες του στην Αγγλική κατασκοπεία στο ακέραιο.

Οι πολλοί δρόμοι τον έχουν αποδεκατίσει. Εχει γίνει σκελετός. Και έτσι για λίγο καιρό θα φύγει στην Αίγυπτο,Φεβρουάριο 1943, για να ξεκουραστεί. Και με την ευκαιρία αυτή θα επισκεφτεί τους Αγίους Τόπους.

Στην Κρήτη θα γυρίσει τον Ιούλιο του 1943. Και θα αρχίσει πάλι τις αποστολές. Σαν τον Ερμή φεύγει από τα λημέρια τους και μεταφέρει τα μηνύματα όπου πρέπει, μέχρι τις 25 Μαΐου 1945 που απελευθερώνονται τα Χανιά.

Ο Κρητικός Μαντατοφόρος, μέσα στο δύσκολο έργο που επιτελεί, δεν ξεχνά και τη Μούσα. Σε κάθε ευκαιρία που του δίνεται γράφει και κάποιους στίχους.

Στις 28 Οκτωβρίου 1944, όταν γιορτάστηκε η επέτειος του Ελληνοϊταλικού πολέμου,έγραψε και απάγγειλε ένα ποίημα από 86 δεκαπεντασύλλαβους στίχους αφιερωμένο στο Γερακάρι και έδινε μια εικόνα του χωριού,όπως το είχε γνωρίσει, πριν και μετά την καταστροφή του από τους Γερμανούς, κατά τις διελεύσεις του από το χωριό. Επίσης έγραψε και άλλα ποιήματα,τα οποία απάγγειλε σε άλλες γιορτές.

Αξίζει να δούμε, μερικούς από τους στίχους αυτού του ποιήματος:

" Ποια μούσα,ποια καρδιά μπορεί να περιγράψει λίγα
από αυτά που έγιναν στην σκλάβα μας πατρίδα,
ποιος έχει τόση δύναμη να περιγράψει μόνον
λίγα από το διάστημα των σκλαβωμένων χρόνων.

15.- Μαντατοφόρος,σ.σ.10-12

16.- Μαντατοφόρος, α' σκίτσο, σ.241α. Ειρήνη Μπουζάλη, " Η Οδύσσεια" τραγουδισμένη με Κρητική λύρα, " Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ", Κυριακή-Δευτέρα 2-3 Μαρτίου 1980

Ποιος έχει τόση δύναμη απ' τον Θεό, και χάρη
να γράψει λίγα πράγματα για σένα Γερακάρι.
Εγώ δεν έχω δύναμη να γράψω,να μιλήσω,
όπως σ' ανήκει,δεν μπορώ εγώ να σ' εξυμνήσω.
Ολίγα λόγια μοναχά με την πτωχή μου πέννα,
με την πτωχή μου την καρδιά θα γράψω και για σένα.

.....

Κι ανέτειλεν πάλι ξανά της Λευτεριάς ημέρα,
κι απ' άκρου σ' άκρη φώτισε την Κρήτη πέρα ως πέρα.
Εφυγαν κείνα τα πικρά ,τα σκλαβωμένα χρόνια
κι ο ήλιος λαμπερότατος θα λάμπει πια αιώνια.
Κι εσύ ηρωικό χωριό,μές από τη μαυρίλα,
μές από τις κατάμαυρες τις πέτρες και τα ξύλα,
αρχίζεις πάλι τη ζωή στο νέο μονοπάτι
που χάραξε της Λευτεριάς το πονεμένο δάκρυ.
Κι εκεί όπου τα τέκνα σου πέσανε μαζεμένα,
μέσα στα σπίτια ομαδικά με τη φωτιά καημένα,
ένα καντήλι φτωχικό ανάβει κάθε βράδυ,
από της ένδοξής σου γής το τιμημένο λάδι.
Δεν πέθαναν τα τέκνα σου, μα αιώνια θα ζούνε,
τον κώδωνα της Λευτεριάς στην Κρήτη θα χτυπούνε.
Και θα'ναι πάντα μάρτυρες στας τρομεράς θυσίας,
προς χάριν του πολύτιμου δώρου ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ.
Μάρτυρες στις κατασπροφές του τρόμου και της φρίκης,
σ'αυτούς ανήκει σήμερο το στέφανον της νίκης
και η πατρίδα ευλαβικά σε τούτους το προσφέρει,
με τ' άγιό της το δεξί, το τιμημένο χέρι".[17]

Μετά το τέλος του πολέμου στο Γεώργιο Ψυχουντάκη απονεμήθηκε το Μετάλλιο της Βρεττανικής Αυτοκρατορίας (Β.Ε.Μ) (το 1945).[18]

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΜΑΝΤΑΤΟΦΟΡΟΣ

Το 1946 το αγρίμι των Λευκών Ορέων πηγαίνει στην Αθήνα σε αναζήτηση καλύτερης τύχης. Δεν αντέχει όμως τη ζωή της πρωτεύουσας περισσότερο από έξι μήνες.

17.- Μαντατοφόρος, σ.σ. 418-420
18.- Μαντατοφόρος, σ.20

Επιστρέφει στην Ασή Γωνιά και θα γράψει μέσα σε δύο χρόνια, χρόνια επεισοδιακά όμως,τις αναμνήσεις του- τα απομνημονεύματά του από τη συμμετοχή του στην Αντίσταση.

" Ηταν μεγάλο το βάρος των αναμνήσεών μου κι ήθελα να το βγάλω από πάνω μου για να ξαλαφρώσω. Δεν μπορούσα να φέρω τέτοιο βάρος και να το πάρω μαζί μου στον μισεμό μου" εξομολογείται.

Και συνεχίζει:" Αρχισα να γράφω τις αναμνήσεις μου τέσσερα χρόνια μετά την Απελευθέρωση και τελείωσα μετά δυο χρόνια. Δεν κρατούσα πριν καμιά σημείωση που να με βοηθούσε όταν κάθησα για να γράψω." [19]

Είναι όμως τα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου. Και ο Γιώργης, επειδή υπήρξε ένα μπέρδεμα με τά έγγραφα τα σχετικά με τη θητεία του, θεωρήθηκε λιποτάκτης και πέρασε ένα μεγάλο διάστημα στις φυλακές.

Τελικά υπηρέτησε άλλα δύο χρόνια θητεία στην Πίνδο και τη Μακεδονία.

Ευρισκόμενος στις φυλακές έγραφε τις αναμνήσεις του,ενώ κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου αναγκάστηκε να διακόψει το γράψιμο.

Οταν επέστρεψε στην γενέτειρά του έπιασε δουλειά ως εργάτης στο δρόμο Αργυρούπολης- Ασή Γωνιάς.

Οσον καιρό εργαζόταν σ' αυτή τη δουλειά,εγκατασπάθηκε εκεί πλησίον,σε μια μικρή σπηλιά,και τα βράδια " με το φώς του λυχναριού" έγραφε.[20]

" Εγώ προσπάθησα" αφηγείται " και συγκέντρωσα και περίγραψα με την κάθε αλήθεια και αμερόληψία,χωρίς φόβο και χωρίς πάθος κατά κανενός, την αλήθεια,όπως την είδα και όπως την έζησα, σε όλο το διάστημα της Κατοχής.

Εργάστηκα και συνεργάστηκα με δικούς μας και με την αγγλική κατασκοπεία,από την πρώτη ως την τελευταία μέρα,από τρύπα σε τρύπα,και από σπηλιά σε σπηλιά, από χαράδρα σε βουνοκορφή κι από χωριό σε πόλη. Από την άκρη του Σελίνου και της Κισάμου, ως τα Λασιθιώτικα σύνορα.

Δεν ήμουν ο μόνος που ακολούθησα και συνεργάστηκα με την αγγλική κατασκοπεία από την αρχή της Κατοχής στον κοινόν αγώνα,για τον κοινόν εχθρό. Δεν ήμουν ο μόνος, μα και δεν ήσαν πολλοί στην αρχή.Σιγά ακολούθησαν κι άλλοι και προς το τέλος περισσότεροι.Είπα πως εκτιμώ όλους για ό,τι έκανε κάθε ένας και για το πολύ και για το λίγο,και για το ίσιο και για το στραβό,αρκεί να μην ήταν προδότης!"[21]

Και έτσι γράφονται οι αναμνήσεις του Γεωργίου Ψυχουντάκη.

Και οι αναμνήσεις αυτές θα δούν το φως της δημοσιότητας στο Λονδίνο το 1955 από τον εκδοτικό οίκο " John Murray" κάτω από τον τίτλο" The Cretan

---

19.- Μαντατοφόρος, σ. 439
20.- Μαντατοφόρος,σ.σ.26-27
21.- Μαντατοφόρος, σ.440

Runner" με ένα διαφωτιστικό πρόλογο του Πάτρικ Λη Φέρμορ, ο οποίος έκανε και τη μετάφραση του κειμένου στην Αγγλική.

Το βιβλίο το υποδέχτηκε η Βρεττανική κριτική με πολύ κολακευτικά σχόλια. [22]

Την πρώτη αγγλική έκδοση ακολούθησαν και άλλες:

Ανατύπωση 1968.

Πρώτη χαρτόδετη έκδοση 1978.

Ανατυπώσεις 1980, 1981,1983.

Και ελληνική έκδοση στην αγγλική από EFSTATHIADIS GROUP.

Ουγγρική έκδοση 1981 από τον εκδοτικό οίκο " Kossuth" , Βουδαπέστη.

Στην Ελλάδα οι αναμνήσεις του Γεωργίου Ψυχουντάκη κυκλοφόρησαν στα 1986, από τις εκδόσεις " ΕΠΙΛΟΓΕΣ", με τον τίτλο " Ο Κρητικός Μαντατοφόρος".

Ο Γιώργος Θεοτοκάς για το συγγραφέα" του Κρητικού Μαντατοφόρου" παρατηρεί: "τον βλέπουμε να κινήται μέσ' από τις διηγήσεις του,με τη σβελτάδα,την αμεριμνησία και το κέφι ενός ζωηρού εφήβου της Μεσογείου.Δεν έχει μεγαλοστομία,καμμιά καυχησιολογία,καμμιά επίδειξη ηρωισμού.Παίρνει τον πόλεμο,τον αγώνα,το θάνατο σαν πράματα απλά,καθημερινά,που δεν ταιριάζει να τα μεγαλοποιούμε,να τα τραγικοποιούμε. Συχνά μάλιστα τα παίρνει με χιούμορ,με διάθεση παιχνιδιάρικη.Αλλοτε,με την περιέργεια και την παρατηρητικότητα ενός γεννημένου, αυθόρμητου λογοτέχνη που δέν έχει συνείδηση της τέχνης. Πάντα με εξυπνάδα,με τιμιότητα,με καλωσύνη,με αληθινή ανθρωπιά".[23]

Ο Πάτρικ Λη Φέρμορ, στο διαφωτιστικό πρόλογο "του Κρητικού Μαντατοφόρου", βρίσκει πως στο συγγραφικό ύφος του Ψυχουντάκη υπάρχουν πολλές επιροές. Η γλώσσα του Μαντατοφόρου είναι η δημοτική, στην οποία παρεμβάλλονται ιδιωματισμοί της Κρήτης και έχει δεχθεί επιδράσεις από τη Θεία Λειτουργία, από τις εφημερίδες ή από το ραδιόφωνο."Έτσι οι καλύτερες σελίδες του είναι όταν η δημοτική και η Κρητική διάλεκτος υπερισχύουν" [24].

Ο Μιχ. Στασινόπουλος βρίσκει πως το αφηγηματικό ταλέντο του συγγραφέα του Κρ. Μαντατοφόρου "κάνει μοναδική εντύπωση,θυμίζει,αν θέλετε,κάπως μακρινά,ύφος Μακρυγιάννη, και διαβάζεται με αδιάκοπο ενδιαφέρον από την αρχή ως το τέλος.Εχει και δραματικές σκηνές,έχει και χιούμορ. Εχει και γλωσσοπλαστικές στιγμές: "δεν το σπουδαιολόγησα", λέγει κάπου, εννοώντας" δεν το πήρα στα σοβαρά ".

22.- Γ.Μ. Θεοτοκάς, Ο " Κρητικός Αγγελιοφόρος", Ελευθερία, 28 Αυγούστου 1955 και Κρήτη. αφιέρωμα επιθεώρησεως ΗΩΣ, αρ. 76-85,1964, σ.σ.205-206

23.- Γ.Μ. Θεοτοκάς, "Ο Κρητικός Αγγελιοφόρος", Ελευθερία, 28 Αυγούστου 1955 και Κρήτη. αφιέρωμα επιθεωρήσεως ΗΩΣ, αριθ. 76-85, 1964, σ.σ.205-206

24.- Μαντατοφόρος, σ.σ 36-37

Ο Κρητικός Μαντατοφόρος, " είναι ένα αληθινό μνημείο ειλικρινούς αφηγήσεως, με το ιδίωμα το Κρητικό, να έχει πολύ μέρος στη γλώσσα. "[25]

Ο Νικόλαος Τωμαδάκης θέλει να εξάρει " το φυσικόν θαύμα ενός νέου ολιγογραμμάτου, ο οποίος εφοίτησε μόνον εις το δημοτικόν του ηρωικού του χωριού,έμαθεν από τον πατέρα του τον Ερωτόκριτον,εδιάβαζεν ό,τι του τύχαινε εις τα χέρια.Κι όμως εκατάφερεν όχι μόνον να γράφη την σωστήν Κρητικήν γλώσσαν,αλλά να διηγήται με θαυμαστήν άνεσιν και αυθορμησίαν εις την Κοινήν Νεοελληνικήν, εις την οποίαν είναι γραμμένος ο Μαντατόφόρος του.

Πραγματικά, αν εξαιρέσει κανείς μερικάς δημοσιογραφικάς εκφράσεις, η δημοτική του Ψυχουντάκη, διηνθησμένη από κρητικούς διαλόγους,είναι φυσική ,ανεπιτήδευτος, ρέουσα,γλαφυρά,ζωντανή, ικανή ν' αποδώση τόσον φυσικά φαινόμενα όσον και ψυχογραφικούς τύπους. Μελαγχολεί κανείς όταν διαβάζη τον ολιγογράμματον και τον συγκρίνει με τους σοφούς κουλτουριάρηδες,οι οποίοι εκατάντησαν την γλώσσαν μας για κλάματα.Το ύφος,είπαν,είναι ο άνθρωπος.Δεν είναι υπερβολή να είπω ότι ωρισμένα αποσπάσματα θα ήσαν κατάλληλα και δια σχολικά αναγνώσματα.

Το γράψιμον του Ψυχουντάκη δεν είναι συμβατικόν,αλλά αυθόρμητον, όπως υπήρξε και ο ίδιος"[26]

ΑΕΤΟΦΩΛΗΕΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Μετά τη συγγραφή " του Κρητικού Μαντατοφόρου" ο Γεώργιος Ψυχουντάκης και η οικογένειά του έχουν να αντιμετωπίσουν δύσκολες κατασπάσεις. Ο Γιώργης θα αναγκαστεί για μεγάλο χρονικό διάστημα να ζήσει μακριά από το χωριό του. Θα δουλέψει ως καρβουνιάρης στα βουνά,στα σύνορα με τα Σφακιά. Βρισκόμαστε ήδη στα 1953.

Και εκεί επάνω,μέσα στις μουντζούρες των κάρβουνων και των καμινιών, δε θα ξεχάσει την αγάπη του για το γράψιμο.

Κάθε τόσο θα βγάζει το τετράδιο,θα παίρνει το μολύβι και θα γράφει.Θα γράφει τις παραδόσεις,τους θρύλους,τις παροιμίες,τις θρησκευτικές συνήθειες, τα ήθη,τα έθιμα,τη ζωή και τις δραστηριότητες των συγχωριανών του,τα σπίτια και τα πανηγύρια του χωριού του, της Ασή Γωνιάς.

Και όλα αυτά,που θα γράψει,θα αποτελέσουν το υλικό για το βιβλίο του" Αετοφωλιές στην Κρήτη", σε κρητική διάλεκτο, που θα εκδοθεί το 1962 με την οικονομική συνδρομή του Δήμου Χανίων.

Οι " Αετοφωλιές στην Κρήτη" αποτελούν " το πρώτον εις την ιστορίαν της γλώσσης μας εκτενές (εξ 148 σελίδων)πεζόν κείμενον εις κρητικήν

25.- Ενα βιβλίο ,αλλοιώτικο από τ'άλλα ,Νέα Εστία ,16 Σεπτεμβρίου 1986.

26.- Νικόλαος Τωμαδάκης, Νέα βιβλία, ο Μαντατοφόρος, δακτυλογραφημένη κριτική εκ τεσσάρων σελίδων, ευρισκομένη εις το αρχείο του Γεωργ. Ψυχουντάκη.

διάλεκτον"[27]

Υπάρχουν σε κρητική διάλεκτο και τα απομνημονεύματα του Καπετάν Εμμανουήλ Μπαντουβά. Αλλά ο Μπαντουβάς δεν τα έγραψε ο ίδιος. Τα υπαγόρευσε.

Μερικά από τα θέματα τα οποία διαπραγματεύεται σ' αυτό ο συγγραφέας είναι:

Το χωριό και τα σπίτια του,το χωριό και οι Τούρκοι, οι δουλειές του χωριού,τα έθιμα του χωριού (γάμοι,απαγωγές, ζωοκλοπή,τα οικογενειακά,τα πανηγύρια του χωριού, αρρώστιες και γητιές,όνειρα κ.λ.π).

" Επαέ που κάθομαι κι αποφάσισα να πάρω στα χέρια μου την πέννα και το χαρτί και να σας τα πω και να τα γράψω ένα ένα,βρίχνω και τσι πλιά γερόντους του χωριού ογδοηντάρηδες,ενενηντάρηδες και εκατοσταρίτες, απού θα σας τσι πω κι αυτούς πάρα κάτω,και μου λένε μερικές απού τσι ιστορίες τους,κι απού θαρώ πως δεν κάνει να τσι πάρουν μαζί τους στο μισεμό τους", δηλώνει ο συγγραφέας. [28]

Ο Συγγραφέας αποφάσισε να γράψει για να βρούν κάτι οι νεότεροι για το χωριό τους. Να μην το πάθουν,όπως το έπαθε αυτός,που δε βρήκε τίποτα γραμμένο. Και γράφει στη γλώσσα του τόπου του.Γράφει όπως μιλεί αυτός και όπως μιλούν όλοι οι Ασή Γωνιώτες.Και έτσι μας παραδίδει ένα βιβλίο που προσφέρεται να μελετήσουμε την Κρητική διάλεκτο και να αντλήσουμε πολλές λαογραφικές πληροφορίες.

Αξίζει να δούμε κάποια αποσπάσματα από τις " Αετοφωλιές".

" ...Τα δεκαπεντασύλλαβα ομοιοκατάληχτα δίστιχα που τραγουδιούνται σε παρά πολλούς σκοπούς,να πώ διακόσιους,μπορεί να πω και λίγους.Εχομε μαντινάδες τσ' αγάπης ,φιλοσοφικές,πατριωτικές,σατυρικές και για κάθα λογής δουλειά,που ακούεις να τραγουδιούνται από μιτσούς και μεγάλους,στο σπίτι και στο χωράφι,στη δουλειά και στο γλέντι.

Κάτσε και λογάριασε να μου πείς με ποια εκφραστικώτερα λόγια μπορείς να τραγουδήξεις τσ' αγάπης σου,και να τσι πεις με τόσα λίγα λόγια τόσο μεγάλα παινέματα ,σαν ετούτη την μαντινάδα.

" Στον ουρανό'ναι η Αρτεμις,στη Γη η Περσεφόνη
Στη θάλασσα ο Ποσειδών,κι εσύ στο κόσμο μόνη".

Να μια άλλη τση μπιστικιάς και τση κρυφής αγάπης:

27.- Νικ. Γ.Κοντοσόπουλος, Η γλώσσα σύγχρονου πεζού κρητικού κειμένου, τόμος" Μνήμη" Γεωργίου Ι. Κουρμούλη, Αθήναι 1980, σ.1 (του ανατύπου).

28.- Αετοφωλιές, τα παλιά σπίθια, σ. 5

"Ως είναι η σπίθα λαμπερή στη χόβολη χωσμένη
Ετσάναι κι η αγάπη μας κρυφή μα μπιστεμένη".

Σε τούτη την παρακάτω ο ερωτευμένος ξεσυνοριζεται την αγάπη του,που είναι άρρωστη, με το χάρο.

" Ψυχομαχείς μα μπρόκαμα στη πόρτα σου το χάρο
λέγω του χάρε άστηνε,κι εγώ θα τηνέ πάρω".

Μια άλλη απού τσι δικές μου που τσ' έχω ανέκδοτες.

" Ομορφος που 'ναι ο ανθός που βγαίνει μες στ' αγκάθι
κι όμορφο που 'ναι ν' αγαπάς απ' της καρδιάς τα βάθη".

Πατριωτικές:

"Τα Κρητικά τα χώματα με τη βελόνα αν σκάβης
αίμα θα βρης παλληκαριού κόκκαλα θα ξεθάψης".

"Η ματωμένη Λευτεριά πετά ψηλά και κρίνει
και στεφανώνει κάθε νιο,που πολεμά για κείνη".

Του κρασιού:

"Να'ταν η θάλασσα κρασί και τα καράβια κούπες
και τ' άλμπουρα των καραβιών τηγανισμένες βούπες".

"Να'ταν η θάλασσα κρασί και τα βουνά μεζέδες
και οι βάρκες κρασοπότηρα να πίνουν οι λεβέντες".

"Τσι μερακλήδες του ντουνιά Θέ μου ξεμίστευγέ τζι
βάλε τσι στη Παράδεισο και κρασοπότιζε'τζι".

"Πίνουν οι πλούσιοι το κρασί πίνουν το κι οι γ' οβρέοι
πίνει το κι η φτωχολογιά για να ξεχνά τα χρέη ".[29]

Οι" απαγωγές"

"Υστερα απού το σκόλιο του ριζίτικου τραγουδιού και μαντινάδων, θα σασέ διηγηθώ ένα άλλο τρόπο από κείνο που διηγήθηκα, για τσι γάμους,γιατί εκείνος δεν είναι ο μόνος τρόπος που παντρεύουνται στο χωριό μας.

Είναι και οι γάμοι με κλεμμένες γυναίκες. Μερκοί χωριανοί μας δηλαδή κατά διαστήματα,παραλείπουνε τα προξενιά και τσ' αρραβώνες,και να.

29.- Λετοφωλιές, σ. 68

Αμπολιάζει ένας μια κοπελιά όμορφη γ' ή πλούσια, μάλλον το δεύτερο,όμορφη μου είντα θα φάμε κι άσκημή μου κάτσε να φάμε,παίρνει μια παρέα ωπλισμένους και κάνει απαγωγή τσ' αμπολιαρές του δια της βίας.Κλέφτει ο λεβέντης τη κοπελιά σαν όπως θα κλέψη μια προβατίνα.

Ο πατέρας μου διηγήται πάνω απο δέκα κλεψιές γυναικών που γινήκανε στα δικά ντου χρόνια.

Μερκές είναι κιόλας μια ουλιά ασπείες και πρέπει να κάτσω και να σας τοι πώ."[30]

Και ας πάρουμε μια ιδέα για τις απαγωγές.

Στο κοφίνι

"Ένας χωριανός μας που τονέ λέγανε Μυγιανομανώλη,γιατί εδά είναι ποθαμένος,ανακάλυψε μια κοπελιά στο Ρουμπάδο,ένα χωριό μιτσό, σα Μετόχι τσ' επαρχίας Ρεθύμνης,δυο περίπου ώρες απού το χωριό μας.Φαίνεται πως η κοπελιά εκείνη είχε περιουσία μια ουλιά περισσότερη απού τσ' άλλες. Ητανε μοναχοθυγατέρα και έζηε μόνο με το πατέρα τζη.

Αναμαζώνει το λοιπόν ο γαμπρός καμπόσους ντουφεκοφόρους και φεύγουνε για το Ρουμπάδο.Πάνε νύχτα στο χωριό κι αρχινούνε την επιχείρησι.Το χωριό ήταν μιτσό,και δεν φοβούνταντε καμμιά αντίσταση γι' αυτό επήγανε ντρέτα στο σπίτι του γέρο.Δεν κατέω όμως πώς ο γέρος αντιλήφθηκε την υπόθεση πρίχου να σιμώσουνε καλά κι είντα θε να κάμει; Ηθελε να προφυλάξη την κοπελιά ντου να μην του τη πάρουνε ετσά κλεφτάτα, και χωρίς να κατέη είντα μάρκας ήτανε κείνος ο γαμπρός.Επρεπε να ξανοίξη να τηνέ βγάλει όξω,και να σφίξη εκείνη να φύγη. Αλλοίμονόν του όμως του κακομοίρη! ως εσίμωνεν ν'ανοίξη την πόρτα τσ' ακούει απ' όξω στην αυλή. Η παροιμία όμως λέει πως ο φτωχός κι ανήμπορος τέχνες κατεργάζεται.Ωστε να πιάσουνε αυτοί γύρου γύρου το σπίτι,για να βλέπουνε να μην τωνέ φεύγει από ποθές,έκαμε ο γέρος το ρεμέδιο του.

Να και οι γαμουλιώτες χτυπούνε τη πόρτα του σπιθιού.

-Ποιος είναι ; ρωτά ο γέρος.

-Ανοιξέ μας γιαμιάς γιατί θα σπάσωμε τη πόρτα.

Οπως όπως θενά μπούνε και των ανοίγει για να κάνη και τον ξέγνοιο.Εμπήκανε μέσα οι αρματωμένοι, αναγέρνουνε επά,αναγέρνουνε εκεί δεν βρίχνουν την κοπελιά.

-Είντα την έκαμες γέρο την κοπελιά σου; Πού την έχωσες;

-Διάλοσο κοπελιές έχω μωρέ εγώ,μόνο παρατάτε με.

-Δεν έχεις; Διάλε τον πήχεό μας κι αν δεν τηνέ φέρεις αμέσως α δε κάψωμε το σπίτι.

30.- Λετοφωλιές, σ. 69

-Πηγαίνετε μωρέ παιδιά μου στη δουλειά σας μα δεν είναι πά,γιατί από ντέν οψές έφυγε σ' ένα άλλο χωριό και πάει να δη μια(θεια) τζη.

Ξαναγέρνουνε πάλι καλά,μα και πάλι δε βρήκανε πράμα,και σαν είδανε πως δεν την βρίχνουνε αναμαζώνουνε ξύλα και τα βάνουνε καταμεσής του σπιθιού, ακριβώς κάτω απο τη μέση τση καμάρας.

Γέρο, του λενε πάλι,τηνέ φέρνεις γ' ή δεν τηνέ φέρνεις; Και βγάνουν τα σπίρτα κι ετοιμάζουνται να δώσουνε στα ξύλα φωτιά.Ο γέρος το κάτεχε πως το σπίτι δεν του το καίγανε και ούλα ήτανε για φοβέρες,μα τσι θωρεί πως άφτουνε κιόλας το σπίρτο.

Ασπε μωρέ τη φωθιά γιατί θα μου κάψετε το κοφίνι.Ενα κοφίνι που ήτανε κρεμασμένο στο κέρκελο τση κάμαρας πάνω απού τα ξύλα.Πράμμα αυτοί,προσπαθούνε να δώσουνε φωθιά στα ξύλα. Ο γέρος που φοβήθηκε πως κινδυνεύει να χάση ντίμπης τη μονάκριβή ντου τονέ λέει πάλι. Μη βάνετε μωρέ φωθιά για θα τηνέ κάψετε μα στο κοφίνι μέσα είναι και πάρετέ τηνε.

Ξεκρεμούνε το κοφίνι απού τη καμάρα κι η βιόλα βάνει τα κλάματα.Αυτή κλαίει στη μια πάντα κι' ο πατέρας τση στην άλλη.

Ε! σώπα δα γέρο σώπα! Μα ξάνοιξε πα. Ετουτοσές θα τη πάρει. Μη μπανά τσ' ανήκει πλεια καλιάς ! γ' ή, και του δείξανε το πλεια λεβεντονιό τση παρέας.

Ο γέρος τονέ ξάνοιξε από πάνω ως κάτω και δε του φάνηκε και κακός.Λεβέντης ;αλλά δεν είχε κι είντα κι άλλο κάμει,και σώπασε. Απής τηνέ φέρανε στο χωριό,τση βλοήσανε τον άλλο που για κείνον την είχανε πάρει. Και να σας πω!Επεράσανε καλά καλά τη ζωή τους, μόνο πως αυτός επόθανεν πρωτήτερα και την άφηκε χήρα και με μια κόρη που παντρεύτηκε με κανονικό γάμο." [31]

Κλεψιές Γυναικών τσι τελευταίους χρόνους

"....

Σαν εβγήκανε απάνω στου χωριού μας τσι βουνοκορφές,αφήκανε σε μια γωνιά το ζευγάρι για να τα κουβεδιάσουνε οι δυο τους.

Γιαμμιάς όμως εκείνη άρχιξε το ξύλο κατά του εραστού που ήθελε με το ζόρε να του χαρίσει τα φιλιά και τα χάδια της.

Και είντα ντροπή! Ο λεβέντης έβαλε τσι φωνές και πηγαίνουνε οι άλλοι για να τονέ ξεμιστέψουν. Τση λένε τότες πως αν δεν θελήσει να γενή δική ντου με το καλό,θα την εξαναγκάσουνε με την βία.

Απελπισμένη η κοπελιά εσκέφτεντον είντα να κάμη,και πώς θα διάξη. Για μια στιγμή τση φάνηκε πως το ηύρε.

Λέει σ' τσι γαμουλιώτες πως θέλει να τωνέ μιλήσει ιδιαιτέρως και

31.- Λετοφωλιές, σ. 69-70

απομακρύνουν τον γαμπρό,για να δούνε είντα θέλει να πη.

Η κοπελιά άρχιξε πάλι να κλαίη και να παρακαλή.

-" Μέσα σ' εσάς βρε παιδιά,δεν υπάρχει ένας άνθρωπος; Μή! Μην με βιάζετε να δεχθώ στην αγκαλιά μου εκείνο το χτήνος! Δεν μπορώ να τονέ πάρω. Δεν μπορώ να ζήσω μ' αυτόν. Εχω μόνο να σασέ πω ένα πράμμα. Δέχομαι να γενή άντρας μου και να πάρω έναν από όλους εσάς,και όποιος με θέλει. Αυτόν,δεν τον θέλω.Δεν τονέ παίρνω. Θέλω ένα από εσάς τσι Γωνιώτες".

Ετούτα τα λόγια πάλι τση κοπελιάς εξαναφέρανε τα παλληκάρια σε μεγάλη δυσκολία Εκάμανε σα τη σύσκεψη και το κουβεδιάσανε μεταξύ τους μα στην υστεριά κιανείς δεν ήθελε να τη πάρει.

Ετσά αποφασίσανε αν και πάλι δεν ήθελε να σταθή με το πρώτο, να πάρουν άσκημα μέτρα. Πάλι όμως εκείνη τον αρχινά στο ραβδί και δηλώνει πως δεν τονέ παίρνει αν τηνέ κάμουνε μπουκιές και κομμάθια.

Τα παρακάτω πώς να σας τα πω όμως που το λογικό μου σαλεύει και η πέννα μου αμπερδέχνει σα να μη θέλει να τα γράψει κι αυτή. Με το συγνώμη όμως θα τα πώ ούλα σα ξεκίνησα κι ακούσετέ μου.

Αναμεσίς σε δυο πέτρες εβάλανε τη κεφαλή τση κοπελιάς,και ένας τση πλάκωνε τα μαλλιά τζη χάμες ετσά,που να μη μπορεί η κεφαλή να ταράση καθόλου. Δυο άλλοι τση βαστούσανε τα χέρια,πλακωμένα κι εκείνα χάμες. Ακόμη άλλοι δυο τση βαστούσανε τα πόδια μα ο ένας, εκείνος που μου δηγάται τσι λεπτομέρειες,εντρεπούντονέ λέει να βασπά με τη χέρα ντου τον πόδα τζη,τονέ περάσενε στη κατσούνα ντου και τον ετάνιζε.Και τέλος σε τούτη την στάση που ήτανε το ίδιο,σα να'τανε κολλημένη στη Γη,εξετελέστηκε η κατάκτησή της!

Τη κατέβάσανε ύστερα στο χωριό μας για λίγες μέρες και ήρθε και η μάννα τζη,που μη θέλοντας να βασανίζουνε και να ταλαιπωρούνε το μονάκριβό τση παιδί,έδωκε το θέλημα και τσι στεφανώσανε αμέσως.

Εφύγανε ύστερα στο χωριό του και από τότες είναι λίγοι χρόνοι ως το σήμερο, μα όπως μαθαίνω,δεν τα πηγαίνουνε καθόλου καλά μεταξύ τους." [32]

Κλείνοντας τις " Αετοφωλιές στην Κρήτη" ο συγγραφέας (τους) μας εκμυστηρεύεται:

" Ετούτα μόνο ήθελα να σασέ πω, κι επά τελειώνω την Λαογραφία του χωριού μου και σας την παραδίδω σε σας ούλους σας σήμερο και σε κείνους τσ'άλλους που θάρθουνε ταχειά.

Εκείνο που μ' έκαμε να κάτσω και να γράψω τη σημερινή μας ζωή,είναι που πολλές φορές διερωτούμαι το είντα άνθρωποι εκατοικούσανε παληά σε

32.- Αετοφωλιές, σ.σ.84-85

τούτο το χωριό.

Ποιες ήτανε οι συνήθειές τους; Και ποιος ο τρόπος τση ζωής τους; Δεν υπάρχει όμως κιανένας άνθρωπος για να κατέη να μου πή,μούδε και κιανένα χαρτί απού να τα γράφει.

Ετσά,έγραψα εγώ ετούτα,σε τούτο το χαρτί σήμερο,γιατί δεν κατέεις! Η σφαίρα γυρίζει. Οι χρόνοι διαβαίνουν. Οι άνθρωποι αλλάζουν. Ωρα καλή σας".[33]

Διαβάζοντας τις "Αετοφωλιές" βλέπουμε έντονη τη συναισθηματική παρεμβολή του συγγραφέα γι'αυτά που γράφει.Ο Γεώργιος Ψυχουντάκης ζεί την ιστορία του χωριού του. Ο,τι γράφει το έχει βιώσει ο ίδιος.Το έχει μέσα του.

Οι "Αετοφωλιές" δίκαια χαρίζουν στο Γεώργιο Ψυχουντάκη τον τίτλο "Ο λαογράφος της Ασή Γωνιάς" (και γιατί όχι της ορεινής Κρήτης;).

Ο μελετητής της Κρητικής διαλέκτου Νικόλαος Κοντοσόπουλος βρίσκει ότι στις Αετοφωλιές " υπάρχει υψηλόν ποσοστόν λέξεων και εκφράσεων λογίας προελεύσεως, ιδία εις τας παραγράφους του έργου που αναφέρονται εις γενικωτέρας φύσεως θέματα ή περιέχουν σχόλια και κρίσεις του συγγραφέως επί γεγονότων και καταστάσεων.Η χρήσις των λογίων στοιχείων, κατά μέγα μέρος αναπόφευκτος,οφείλεται εις την εξοικείωσιν του συγγραφέως με το στρατιωτικο-πολεμικόν λεξιλόγιον και τον επηρεασμόν του από την διοκητικήν γλώσσαν και την γλώσσαν της ειδησεογραφίας του τύπου"[34]

Ο ΕΡΩΤΙΚΟΣ ΨΥΧΟΥΝΤΑΚΗΣ

Οταν ο ποιητάρης της Ασή Γωνιάς θα νιώσει μέσα του έντονα τα ερωτικά σκιρτήματα της καρδιάς του και θα " κουζουλαθεί" με μια Ρεθεμνιώτισσα,για ένα διάστημα,όπως λέγει ο ίδιος, θα πάρει χαρτί και μολύβι και θα της γράψει περισσότερα από είκοσι ποιήματα.Και το ένα από αυτά ήταν πολύ μεγάλο.Είχε 1124 στίχους! Τόσους στίχους όσους έχουν μαζί 2 ραψωδίες της Οδύσσειας του Ομήρου ή όσο είναι το 1/8 του Ερωτόκριτου.

"ΚΑΤΙ ΚΙ ΑΠΟ ΜΕΝΑ

Θέλω να πω ακόμημμια κι άρχιξα,για μερκές τέτοιες κλοπές που γινήκανε τσι τελευταίους χρόνους,κι εγώ ο ίδιος κατέω πρόσωπα και πράματα .Είναι κιόλας πλεια αξιοπερίεργες απού τσι προηγούμενες.

Μη θαρέψτε όμως με τούτα που λέω πως κι εγώ επήγα σε κιαμμιά τέτοια κλεψιά γαμουλιώτης! Μου το προτείνανε να πάω μια φορά,μα τούτο δεν συμφωνούσε με τσ' αρχές τσι δικές μου.

33.- Αετοφωλιές, σ. 148

34.- Νικ. Κοντοσόπουλος, ό.π.,σ.13

Κατά την γνώμη όμως μερκωνών ήθέλησα λέει ν'αρπάξω κι εγώ μια απού το Ρέθυμνος. Μια,που στην άληθεια ήμουνε κουζουλαμένος μαζί τζη ένα διάστημα,κι αν δεν ήμουνε δειλός στην αγάπη, θελά να τη πάρω.

. Τσ' έγραψα πάνω από είκοσι κομμάθια,ποιήματα.Ενα από τούτα τα κομμάθια,"υπομονή αλήθεια που την είχα..." να σας πω στ' αυτί, είχε 1124 στίχους!

Θέλω κιόλας να σας πω ένα -δυο,μα όι εκείνο το μεγάλο,γιατί τότε θα δήτε και ούλο το μέγεθος τση βλακείας μου,αν και το προσδιώρισα. Θα πούμε δυο μιτσά και ακούσετέ τα.

ΕΔΙΑΛΕΞΑ ΕΣΕΝΑ

Πήρα το δρόμο ένα πρωί, πήρα το μονοπάτι
τράβηξα κατά τη κορφή αναζητώντας κάτι.
Κάποιο λουλούδι για να βρω να'χει ομορφιά και χάρι
κι ας ήτο από το πιο μικρό πιο ταπεινό χορτάρι.
Χιλιάδες κι οριοπλούμιστα συνάντησα μπροστά μου.
Δεν είχαν όμως το άρωμα που ζήταν η καρδιά μου.
Συνάντησα πολλών λογιών,κάθε λογής δεντράκι
με κάθε χρώμα κι ευωδιά 'πό κάθε δεντρουλάκι.
Χωρίς να χάσω το καιρό κακοστραθιές να μπλέξω
πολλά λουλούδια απ'αυτά μπορούσα να διαλέξω.
Ομως ζητούσα για να βρω ένα λουλούδι μόνο,
να το κερδίσω με καϋμό με κόπο και με πόνο.
Και τράβηξα το δρόμο μου,δρομάκι ερημωμένο,
με πέτρες,βάτους και κλαριά,κι αγκάθια γεμισμένο.
Ετράβηξα ξυπόλητος με πόδια ματωμένα,
Κι έφταξα. Πάνω. Στη κορφή! Κι εδιάλεξα εσένα!" [35]

Και ένα άλλο.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΡΑΝΤΕΒΟΥ ΜΑΣ

Οταν σε πρωτ' αντίκρυσα,κι όταν σε πρωτοείδα
κι ένοιωσα στη καρδούλα μου τη μυστική ελπίδα.
Κι αισθάνθηκα μες στη καρδιά του έρωτος οδύνη
σα σμίξαμε στο ραντεβού τη πρώτη μέρα κείνη.
Θυμήσου πως βαδίζοντας έτσι αγάλι αγάλι
σουρούπωνε σα φτάναμε σιμά στο περιγιάλι.
Καθίσαμε εκεί κοντά απάνω σ 'ενα βράχι,
Κι απλώνετο παντού σιγή κι είμαστε οι δυο μονάχοι.

35.- *Λετοφωλιές,σσ.73-74*

Και λέγοντας τόσα γλυκά αγάπης λόγια, κρίμα!...
χάιδευε τα ποδάρια μας το αφρισμένα κύμα.
Θυμήσου που σαν άρχιζε να λάμπη κάθε αστέρι
κι επιάνετο σφικτά σφικτά το'να με τ' άλλο χέρι,
και τ' άλλο χέρι πλειο σφικτά αγκάλιαζε τη πλάτη
και άστραφτεν από χαρά το'να με τ' άλλο μάτι,
κι ακόμη πλησιάζοντας σιμά το πρόσωπό μας,
πάνω στη μέθη που'μαστε την ώρα αυτή τα δυο μας
πάνω στη μέθη τη πολύ, στου έρωτος τη ζάλη,
στο ξάντλημα τσ' υπομονής, πέσαμε στην αγκάλη,
κι αφήκαμε να ξεχυθή ευθύς στόμα με στόμα,
αυτό, το πρώτο μας φιλί , που αισθάνομαι ακόμα.
Και σαν όπως η μέλισσα ορέγεται τον Μάη
επάνω στα ολάνθιστα κλωνάρια να πετάη.
Και πέρνοντας κατά σειρά το'να με τ ' άλλο άνθος,
καρφώνει όσο να μπορή στου λουλουδιού το βάθος
κι απορροφά κι απορροφά όσο να βρίσκη μέλι,
μαζεύει και ζυμώνει το το βράδυ στην κυψέλη,
ετσά κι εμείς την ώρ' αυτή λαχταρισπά τα χείλη
ανοίξαμεν και παρευθύς, ο γ'είς τον άλλο εφίλει.
Και μοιάσαμε της μέλισσας όταν στα μάγουλά μας
ξεσπούσε το κατάπρωτο εκείνο φίλημά μας.
Κι απορρουφούσαμε και οι δυο σαν μέλισσες το μέλι,
για άνθη ήτο τα χείλη μας! και η καρδιά κυψέλη!
Κι έφτανε μέσα στην καρδιά η γλύκα τ' αχειλιού μας
κι ήταν αυτό. Θυμήσου το . Το πρώτο ραντεβού μας!

Ως επά: Δε θα πω άλλο για να μην βγαίνω κι απού το θέμα μου. Θέλω μόνο να πω πως και οι δικοί τζι μαζί με τσ' άλλους εθαρρέψανε πως θα την κλέψω.

Εγώ όμως των εμήνυσα πως απού τη μια μεριά με υποτιμά μια τέτοια κουζουλάδα στον εικοστόν αιώνα,κι απού την άλλη:

"Η κοπελιά που στη ζωή θα πάρω συντροφιά μου
θέλω να μ' αγαπά κι αυτή,να'χη και τη καρδιά μου".
Και να σας σε πω, δεν έψαξα να τη βρώ ακόμη."[36]

36.- Λετοφωλιές,σ.σ.74-75

Και παροιμίες ερωτικές έχει γράψει το "κουζουλαμένο"παιδί της Ασή Γωνιάς,όπως αυτήν που προαναφέραμε:

" Ομορφος που'ναι ο ανθός που βγαίνει μές στ' αγκάθι
Κι όμορφο που'ναι ν' αγαπάς απ'της καρδιάς τα βάθη" [37]

Και ο ποιητάρης της Ασή Γωνιάς δε θα ψάξει πολύ να βρεί "την κοπελιά που στη ζωή θα πάρει συντροφιά του" που " ' θελε να τον αγαπά κι αυτή, να'χει και την καρδιά του".

Τη βρήκε. Την έλεγαν και τη λένε Σοφία. Και η Σοφία είναι απόψε ανάμεσά μας.

Ο Γιώργης και η Σοφία θα παντρευτούν στα 1959 και από το γάμο τους θα αποκτήσουν ένα γιό και δύο κόρες.

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Μετά την έκδοση των" Αετοφωλιών" ο Γιώργης, αναζητώντας καλύτερη τύχη ,φτάνει στο Οστερβαλντ,ένα χωριό κοντά στο Αννόβερο της Γερμανίας.

" Από την πρώτη μέρα που πάτησα στην Γερμανία με το τραίνο," αφηγείται, " καθώς φτάσαμε στο Μόναχο μαζί με πολλούς άλλους που επίσης πήγαιναν για δουλειά σαν εμένα,όταν είδα τις τηλεοπτικές κάμερες να μας παίρνουν στον σιδηροδρομικό σταθμό,έμεινα με την εντύπωση πως βρισκόμαστε στα χρόνια του πολέμου και μας έπιασαν οι Γερμανοί και πήγαινα για τα κάτεργά τους. Φεβρουάριο πήγα και Μάιο έφυγα" .[38]

Το 1966 καταφεύγει στην Αθήνα,όπου θα εργαστεί για λίγους μήνες σ' έναν αγγλικό σύλλογο προστασίας των ζώων. Στη συνέχεια θέλησε να πάρει άδεια για φούρνο," αλλά κατάλαβα πως με κορόϊδευαν,όπως πράγματι", θυμάται με πικρία.

Μια τυχαία συνάντηση τότε με τον κουμπάρο του Μανούσο Μανουσάκη θα του αλλάξει " προσανατολισμό".

"Είχα κατά νου να γράψω κάποιο μυθιστόρημα,δεν ξέρω αν θα τα κατάφερνα,μα τούτο είχα κατά νου και είχα μεγάλο μεράκι.Δεν είπα στον κουμπάρο μου τι θα έγραφα, καί είναι η πρώτη φορά που το λέω μέχρι σήμερα.Ο κουμπάρος μου, σαν του είπα πως θα καταπιαστώ με το γραψίδι, μου είπε: "Κουμπάρε,ξέρω πως έχεις μια ευκολία να γράφεις στίχους. Δεν καταπιάνεσαι να μεταφράσεις την Οδύσσεια του Ομήρου στον στίχο του

37.- Αετοφωλιές,σ.68
38.- Μαντατοφόρος,σ. 41

Ερωτοκρίτου; Εγώ θα αναλάβω την έκδοσή του". Διηγείται στον Πάτρικ Λη Φέρμορ ο Γιώργης.[39]

Και έτσι ο κύβος ερρίφθη. Ο ριμαδόρος της Ασή Γωνιάς θα καταπιαστεί με τη μετάφραση του Ομήρου.Θα αρχίσει ένα πολύ δύσκολο έργο και θα το φέρει σε πέρας. Το είπαμε και πιο πάνω. Ο Ερωτόκριτος ήταν ο δάσκαλος του Γιώργη. Ο Κρητικός 15σύλλαβος ήταν στο αίμα του. Ο ποιητής βρήκε το δρόμο του.

"Είχα πάντα και έχω ένα μεγάλο μεράκι για την Αρχαία μυθολογία μας,κι όταν ακούγω κάτι ή διαβάζω κάτι απ'αυτά,στις μεταφράσεις βέβαια,γιατί δεν μπορώ να τα καταφέρω απ'ευθείας από τα αρχαία κείμενα, παίρνω ψυχικά μέρος σ'αυτά.Θαρρώ πως ζω σε κείνη την εποχή, πως τα γεγονότα ξετυλίσσονται μπροστά μου,και τα θωρώ όλα σαν αληθινά.

Με τέτοιο μεράκι πήρα στα χέρια μου το μολύβι το 1968, αφού βρήκα στην αρχή την μετάφραση του Πολυλά και από κεί ξεκίνησα.

Λίγο αργότερα βρήκα τη μετάφραση των Καζαντζάκη -Κακριδή και μετά του Σιδέρη και Εφταλιώτη-Ποριώτη. Εβαζα μπροστά μου όλες τις μεταφράσεις,αλλά πολύ συχνά δεν συμφωνούσαν μεταξύ τους και δεν μπορούσα να βγάλω νόημα από την ερμηνεία τους.Αναγκάστηκα λοιπόν να ρωτήσω ανθρώπους πιο γραμματισμένους,για να μου λύσουν κάποια απορία.Π.χ. στην Ραψωδία η στίχος 107: " Κι είναι τα υφάσματα κρουστά που επάνω ρέει το λάδι" ,στο αρχαίο κείμενο" Καιροσέων δ'οθονέων απαλείβεται υγρόν έλαιον", δεν μου φάνηκε σωστή η απόδοση, δεν μπορούσα να το νιώσω πώς έτρεχε το λάδι επάνω στα κρουστά πανιά!.

Ενας δάσκαλος μου έδωσε την αστεία ιδέα μήπως λέει ύφαιναν ελαιόπανα!

Τελικά κατάφυγα να γράψω σ'έναν φίλο μου Γάλλο καθηγητή με πτυχίο Ελληνικής Φιλολογίας και Κλασσικής Φιλολογίας και τούτος μου έλυσε όλο το πρόβλημα με σκίτσο Ομηρικού αργαλειού και επεξήγηση.

Ενας καλός φίλος μου στο Ρέθυμνο βρέθηκε να έχει ένα σπάνιο ομηρικό λεξικό Γερμανού συγγραφέα,που είχε εκδοθεί το 1936 στη Λειψία της Γερμανίας και είχε μεταφραστεί στα Ελληνικά . Αλλά ο φίλος μου αρνήθηκε να μου το δανείσει,γιατί δεν ήθελε να το διακινδυνέψει,επειδή ,λέει,δεν υπήρχε άλλο στην Ελλάδα. Ομως το έργο που ξεκίνησα έπρεπε να το τελειώσω και δεν ήθελα να έχω και τούτες τις δυσκολίες.

Ο Ομηρος,είπα,πρέπει να γίνει κοινό κτήμα,δεν πρέπει να παραμένει για πάντα προνόμιο των γραμματιζούμενων.Ηταν ποίημα γραμμένο,όπως λένε,στη δημοτική γλώσσα της εποχής του και ο ποιητής του γύριζε από χωριό

39.- Μαντατοφόρος,σ.41

σε πόλη,έπαιζε τη λύρα του και τραγουδούσε τους στίχους του.Τέτοιο ήθελα να το δούμε και να το ακούσουμε και σήμερα.Ολοι να το καταλαβαίνουν κι όλοι να το χαρούν με λύρα και με σκοπό σαν όπως τον Ερωτόκριτο. Ο ποιητής του Ερωτόκριτου ήταν,κατά τη γνώμη μου,ένας μακρινός απόγονος,συγγενής του Ομήρου", [40] εξομολογείται " εκ βαθέων" ο ποιητάρης της Αση Γωνιάς.

Εξι χρόνια ο μεταφραστής θα είναι σκυμμένος πάνω στην Οδύσσεια του Ομήρου. Από το 1968 έως το 1974.

Το 1979 η δουλειά του , η μεταφορά του Ομήρου σε ζωντανό Κρητικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο,θα δεί το φώς της δημοσιότητας.Το βιβλίο θα προλογίζει ο καθηγητής Στυλιανός Αλεξίου.

Τη μετάφραση θα συνοδεύει ένα λεξιλόγιο,για να βοηθήσει τον αναγνώστη " να αντιμετωπίσει τους Κρητικούς ιδιωματισμούς αλλά και να επαληθεύσει τη συγγένεια πολλών απ' αυτούς με την ομηρική γλώσσα".

Και" Ετσι σ' ένα μικρό χωριό της Κρήτης,μέσα σε μια σειρά από μαθητικά τετράδια που γέμισαν από μεγάλα αδέξια γράμματα,μια περίεργη σύνθεση συντελέστηκε. Ο Ομηρικός λόγος, περνώντας μέσα από ένα ποιητικό κλίμα που ζήσαμε στον " Ερωτόκριτο", έρχεται ν' ακουμπήσει τελικά πάνω σε μια γεμάτη γοητεία ποιητική αίσθηση, όπου κυριαρχεί η λιτότητα και η γνησιότητα του λαϊκού τραγουδιστή. Ο συγκερασμός της ποίησης δυο τόσο μακρινών μεταξύ τους εποχών πραγματοποιείται μέσα στο χωνευτήρι μιας και μοναδικής διάθεσης, τόσο τέλεια και τόσο αρμονικά, ώστε σου δίνει την αίσθηση μιας ολότελα προσωπικής δημιουργίας".[41]

Νομίζω όμως πως έφτασε ο χρόνος να δούμε δείγματα από τη μεταφραστική δουλειά του Ασή Γωνιώτη ποιητάρη.

Και κατ' αρχή ας δούμε το προοίμιο της Οδύσσειας και πώς το έχουν μεταφράσει οι κατά καιρούς μεταφραστές.

Ανδρα μοι έννεπε, μούσα, πολύτροπον,ος μάλα πολλά
πλάγχθη, επεί Τροίης ιερόν πτολίεθρον έπερσεν,
πολλών δ'ανθρώπων ίδεν άστεα και νόον έγνω
πολλά δ' ο γ' εν πόντω πάθεν άλγεα ον κατά θυμόν,
αρνύμενος ην τε ψυχήν και νόστον εταίρων.
Αλλ'ουδ' ως ετάρους ερύσατο ιέμενός περ·

40.- Νέστορας Μάτσας,το δισάκι του ασκητή, σ.σ 154-155" Η Βραδυνή" ό.π.
41.- Επίκαιρα ,6 Δεκεμβρίου 1979,στήλη " Βιβλίο," Μια καινούργια Οδύσσεια.

αυτών γαρ σφετέρησιν ατασθαλίησιν όλοντο,
νήπιοι,οι κατά βους Υπερίονος Ηελίοιο
ήσθιον· αυτάρ ο τοίσιν αφείλετο νόστιμον ήμαρ.
Των αμόθεν γε,θεά θύγατερ Διός ,ειπέ και ημίν.

Ο Ιάκωβος Πολυλάς μεταφράζει:

Τον άνδρα, μούσα, λέγε μου, πολύτροπον 'που εις μέρη
πολλά επλανήθη, αφού έρριξε την ιερήν Τρωάδα·
Κι ανθρώπων είδε αυτός πολλών ταις χώραις και την γνώμην
έμαθε,και'ς τα πέλαγα πολλά'παθε ζητώντας
με τους συντρόφους άβλαπτος να φθάση 'ς την πατρίδα.
αλλ' όμως δεν κατόρθωσε να σώση τους συντρόφους·
ότι εχαθήκαν μόνοι τους απ' τ' ανομήματά τους·
μωροί,'που τ' Υπερίονα Ηλιου τα βώδια 'φάγαν,
κ' εκείνος της επιστροφής τους πήρε την ημέρα.
Τούτα ειπέ κάπουθε κ' εμάς,Θεά,κόρη του Δία.

Ο Αργύρης Εφταλιώτης μεταφράζει:

Τον άντρα τον πολύπραγο τραγούδησέ μου, ω Μούσα,
που περισσά πλανήθηκε,σαν κούρσεψε της Τροίας
το ιερό κάστρο,και πολλών ανθρώπων είδε χώρες
κ' έμαθε γνώμες, και πολλά στα πέλαα βρήκε πάθια,
για μια ζωή παλαίβοντας και γυρισμό συντρόφων.
Μα πάλε δεν τους γλύτωσε, κι αν το ποθούσε εκείνους,
τι από δική τους χάθηκαν οι κούφιοι αμυαλωσύνη,
του Ηλιου του Υπερίονα σαν έφαγαν τα βόδια,
κι αυτός τους πήρε τη γλυκειά του γυρισμού τους μέρα.
Απ' όπου αν τάχης, πές μας τα, ω Θεά, του Δία κόρη.

Ο Ζήσιμος Σιδέρης μεταφράζει:

Τον άντρα τον πολύτροπο πές μου,θεά, που χρόνια
παράδερνε,σαν πάτησε της Τροίας τ' άγιο κάστρο,
κι ανθρώπων γνώρισε πολλών τους τόπους και τη γνώμη
κι έπαθε πλήθος συμφορές στα πέλαγα,ζητώντας
πώς στην πατρίδα του άβλαβος να πάει με τους συντρόφους.
Μα κι έτσι αυτούς δε γλύτωσε, μ'όσον καημό κι αν είχε.

Γιατί μονάχοι χάθηκαν από δικό τους κρίμα,
οι άσεβοι ,που φάγανε τ' Ουρανοδρόμου Ηλιου
τα βόδια και τους στέρησε του γυρισμού τη μέρα.
Πές τα από κάπου και σε μας,θεά,του Δία κόρη.

Ο Κακριδής και ο Καζαντζάκης μεταφράζουν:

Τον άντρα, Μούσα ,τον πολύτροπο ,τραγούδα μου,που πλήθος
διάβηκε τόπους ,αφού πάτησε της Τροίας το κάστρο το άγιο,
και πολιτείες πολλές εγνώρισε,πολλών βουλές ανθρώπων,
και αρίφνητα τυράννια ετράβηξε στα πέλαγα η καρδιά του,
για να σωθεί κι αυτός παλεύοντας και πίσω τους συντρόφους
να φέρει. κι όμως δεν τους γλίτωσε,κι ας το ποθούσε τόσο·
τι από τις ίδιες τους εχάθηκαν τις ανομιές εκείνοι-
οι ανέμυαλοι,που τ'ουρανόδρομου τα βόδια εφάγαν Ηλιου,
κι αυτός τη μέρα τους αρνήστηκε του γυρισμού.Για τούτα
και μας για λέγε,κάπου αρχίζοντας,κόρη θεϊκιά του Δία.

Ο Πάικος Νικολαΐδης,ένας σύγχρονος του Ψυχουντάκη μεταφραστής (η μετάφρασή του κυκλοφόρησε το 1974), **μεταφράζει:**

Μούσα, τον τετραπέρατο τραγούδησέ μου άντρα,
που σαν της Τροίας κούρσεψε την ιερή την πόλη
παράδειρεν εδώ κι εκεί κι ανθρώπων πόλεις είδε
πολλές και ήθη γνώρισεν που τράβηξε τα τόσα
στα πέλαα για να σωθεί και για να φέρει πίσω
μοχθώντας τους ανθρώπους του. Ομως κι ας το ποθούσε
δεν μπόρεσε τι χάθηκαν οι κούφιοι απ' αμυαλιά τους
του ουρανοδρόμου Ηλιου τι φάγανε τα βόδια·
και πήρε τους του γυρισμού τη μέρα εκειός.Του Δία,
κορούλα,τούτα ψάλλε μας κι απ' όπου θες αρχίνα.

Και ο Ψυχουντάκης μεταφράζει:

Αρχισε, Μούσα, να μιλείς,να βγάνεις μελωδία.
Ψάλε τον άντρα πού 'ριξε την ιερή την Τροία.
Ψάλε τον πολυμήχανο που κι ύστερα πλανήθη
σε θάλασσες και σε στεριές, πολλά ταλαιπωρήθη
κι ανθρώπων έμαθε πολλών τις χώρες και τη γνώμη.
Αρχισε, Μούσα, να μιλείς, να μου τα λές ακόμη

που βάσανα 'παθε πολλά στα πέλαγα ζητώντας,
άβλαφτος στην πατρίδα του να φτάσει προσπαθώντας,
με τους συντρόφους του μαζί .Μα δεν το κατορθώνει
να σώσει τους συντρόφους του και τούτο τον πληγώνει,
γιατί χαθήκαν μόνοι τους με τ' ανομήματά τους,
όλοι χαθήκαν, οι μωροί, με τ' αμαρτήματά τους.
Πήγαν του κοσμογυριστή Ηλιου τα βόδια φάγαν
και την πατρίδα και δικούς ποτές δεν εξανάδαν.
Εκείνος των αφαίρεσε τσ' επιστροφής τη μέρα.
Κάποτε πές μας τα, θεά,του Δία θυγατέρα.

Ας δούμε τώρα πώς μεταφράζει ένα απόσπασμα από τη θ Ραψωδία (στιχ. 499-531) ένας σύγχρονος μεταφραστής ,ο καθηγητής Δημήτρης Μαρωνίτης, και πώς ο Γεώργιος Ψυχουντάκης.
Το απόσπασμα αναφέρεται στο Δούρειο Ιππο.

Ο Δημήτρης Μαρωνίτης μεταφράζει:

Ο Δούρειος ίππος (θ, στ.499-531)

Ετσι του μίλησε, κι αυτός θεόπνευστος φανέρωσε
του τραγουδιού του την αρχή. Απ'το σημείο κινώντας,όταν
οι άλλοι,ανεβαίνοντας στα πλοία με τη γερή κουβέρτα,
πήραν να φεύγουν,βάζοντας στις σκηνές φωτιά.
Ενώ οι υπόλοιποι,γύρω στον περιβόητο Οδυσσέα,
βρέθηκαν στην αγορά των Τρώων κρυμμένοι στην κοιλιά του αλόγου,
που μόνοι τους οι Τρωές το'φεραν στην ακρόπολή τους.
Ο δούρειος ίππος ήταν εκεί στημένος,κι εκείνοι,ένα γύρο
καθισμένοι,αγόρευαν πολλά και ανόητα.Τότε μοιράστηκε
στα τρία η γνώμη τους:
ή να κεντήσουν το κούφιο ξύλο με τον άσπλαχνο χαλκό τους·
ή να τον σύρουν στην κορφή,να γκρεμιστεί πάνω στους βράχους·
ή άθικτο να τον αφήσουν ,για τους θεούς εξιλαστήριο
αφιέρωμα.Κι έμελλε να συντελεστεί η τρίτη γνώμη·
γιατί ήταν το γραφτό της μοίρας τους να αφανιστούν,αν τον προστάτευε
η πόλη αυτόν τον μέγα δούρειο ίππο,όπου
ήσαν κρυμμένοι οι άρισποι των Αχαιών,στους Τρώες
απειλώντας θανατικό και φόνο.
Και τραγουδούσε πώς των Αχαιών τα παλικάρια πάτησαν

το κάσπρο,όταν ξεχύθηκαν από τον δούρειο ίππο,αφήνοντας
την κούφια δολερή κοιλιά του.
Και τραγουδούσε πώς σκορπίστηκαν,ένας εδώ άλλος αλλού,
ρημάζοντας την πάνω πόλη ·ο Οδυσσέας όμως,σαν τον Αρη,
με τον ισόθεο μαζί Μενέλαο,πώς τράβηξαν ορμώντας
στο παλάτι του Διηφόβου · κι εκεί ,διηγήθηκε,το πώς εκείνος
τόλμησε πόλεμο ανελέητο,και τέλος νίκησε
με τη βοήθεια της αντρειωμένης Αθηνάς.
Αυτά τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός · ωστόσο ο Οδυσσέας
έλιωνε,το δάκρυ του έτρεχε ασταμάτητο μουσκεύοντας
τα μάγουλά του.
Πώς μια γυναίκα μοιρολογεί τον άντρα της πεσμένη πάνω του,
που εκεί μπροστά στην πόλη του και στον λαό του πέφτει,
για την πατρίδα πολεμώντας και τα τέκνα του, να τα γλιτώσει
από τη μαύρη μέρα·
κι εκείνη, όπως τον βλέπει τώρα να σπαρταρά και να τελειώνει,
γύρω του σωριασμένη, σπαράζει από το κλάμα · ενώ οι εχθροί
με τα κοντάρια τους πισωχτυπούν αλύπητα στην πλάτη και τους ώμους,
τη σέρνουν να την πάρουν σκλάβα τους,για να βουλιάξει
στης δυστυχίας τον πόνο-
πώς το πικρότατό της πάθος μαραίνει πρόσωπο και παρειές,
έτσι κι ο Οδυσσέας θρηνώντας ,έχυνε τότε το πικρό του δάκρυ. [42]

Ο Γεώργιος Ψυχουντάκης μεταφράζει:

Κι αυτός με φώτιση θεού σκοπολαλεί κι αρχίζει
κι εκειά που κάψαν τσι σκηνές κινά την ιστορία,
που μπήκασιν και φύγανε οι Αργίτες με τα πλοία
και οι γι άλλοι με τον ένδοξο Δυσσέαν εκρυβόνταν
μέσα στ' αλόγου την κοιλιά, στην Τροία εβρισκόνταν.
Π' οι Τρώες το'χαν μοναχοί στην Τροία κουβαλήσει
και το 'στεσαν στην αγορά και το'χαν τριγυρίσει·
διάφορα λέγαν και πολλά συναναμεταξύ τους,
τρεις ήσαν γνώμες χωριστές εις την συζήτησή τους.
Το κούφιο ξύλο μ' άσπλαχνο πελέκι να τ' ανοίξουν,
γι' από περίχειλο γρεμνού σπους βράχους να το ρίξουν;

42.- Το Βήμα, 29 Νοεμβρίου 1992, Τμήμα Β, Νέες Εποχές, (επιφυλλίδες) Το Ποίημα και ο ποιητής

Είτε μνημείο στους Θεούς να 'ν' αφιερωμένο;
Οπως κι εγίνη τελικά,γιατ'ήτανε γραμμένο
της μοίρας να κατασταφεί το κάστρο σαν πατούσε
μέσα του τούτο τ' άλογο,το μέγα, που σφαλούσε
κι έφερνε φόνο και κακό των Τρώων,γιατί κι ήτο
κι εκρύβουνταν εις την κοιλιά οι πρώτοι των Αργίτω.
Κι έψελνε πώς οι γι Αχαιοί ρημάξανε την πόλη
από τ' αλόγου τη βαθιά κοιλιά που βγήκαν όλοι.
Κι έψελνε πώς επά κι εκεί πολλοί τους διαγουμούσαν,
αλλ'ο Δυσσιάς κι ο θεϊκός Μενέλαος ορμούσαν
σαν Αρης εις του Δήφοβου το σπίτι μ' έτοια ανδρεία
κι ήταν η μάχη που'δωκεν η πιο σκληρή στην Τροία.
Και νίκησε γιατ' άγρια στην ώρα που μαχόταν
η μεγαλόψυχη θεά,η Αθήνη,του βρισκόταν.
Ο ξακουστός τραγουδιστής ετούτα τραγουδούσε
κι έλιωνεν ο Δυσσιάς μ' αυτά,το δάκρυ του κυλούσε
τα μάγουλά του κι έβρεχε. Κι ως μια γυναίκα κάνει
'πο πάνω 'πο τον άντρα της απού'χεν αποθάνει
κι έπεσε'ς τσ'άλλους εμπροστάς εις το καστρότειχός τους
για να σωθούνε τα παιδιά κι η πόλις κι ο λαός τους
από τη μέρα την κακή,τη μαύρη,και σιμά του
τόνε θωρεί που σπαρταρεί στο ψυχουμάχημά του,
σκληρίζει,κλαίει πέφτοντας πάνω στο παλικάρι
και τη χτυπούν στους ώμους της και πλάτες με κοντάρι
και τήνε σπρώχνουν στης σκλαβιάς το δρόμο που θα λάχει
θλίψες κι ασήκωτους καημούς και βάσανα για να'χει·
και μάγουλα κι η γι όψη της μέσα στον πόνο λιώνουν·
και του Δυσσέα σαν κι αυτής τα μάθια του βουρκώνουν·

Ας δούμε τώρα άλλα αποσπάσματα μεταφρασμένα από τον Ψυχουντάκη.

Ραψωδία ε, 61-80

Γλυκοτραγούδιεν η θεά,στον αργαλειό της ήτα
κι εκτύπα κι έφαινε πανί μ' ολόχρυση σαΐτα.
Κλήθρα και λεύκα φουντωτά δάσος τριγύρω στήνα
και μυρωδάτοι βρίσκουνταν κυπάρισσοι με κείνα.
Κουρνιάζαν απλωφτέρουγα πετούμενα στα κλώνια,
μέσα σου δάσους τα κλαδιά,κι ήσαν γεράκια,γκιώνια.

Κουρούνες οι στενόγλωσσες παντού 'σαν 'πού περάσεις,
θαλασσινές, που τη ζωή κι αρέσκουν της θαλάσσης.
Τριγύρω στις βαθιές σπηλιές τση νύφης απλωμένο
ήμερο κλήμα'ν' θαλερό,σταφύλια φορτωμένο.
Τέσσερις βρύσες στη σειρά,π' άσπρο νεράκι βγαίνει,
σιμές σιμές,μα κάθα μια κι αλλού κυλά και πηαίνει.
Βιόλες,λιβάδια τριγυρού σελίνων εφαινόταν
πράσινα,που κι αθάνατος αν λάχαινε να 'ρχόταν
σ' αυτόν τον τόπο,να τα δούν τα μάθια τα δικά του,
θα 'χαιρε και θα θάμαζε και θ' άνοιγε η καρδιά του.
Κι άγγελος των Θεών εκεί και ψυχολάτης στάθη,
κι αφού τα πάντα στης καρδιάς εθάμασεν τα βάθη,
μέσα στο σπήλαιο γιαμιάς τ' απλόχωρον εσέρθη
κι ουδ' άργησεν η Κυλυψώ να νιώσει,κι ως ευρέθη
αντίκρυτά της της θεάς,να τον ιδεί,ποιος ήταν
π' άγνωροι δεν 'πομένουσιν θεοί στα μεταξύ των
κι έστω κι αν ένας θα βρεθεί να κατοικεί στα βάθια,
μακριά 'πο τσ' αλλους τσοι Θεούς σ' αλαργινά παλάτια.

Ραψωδία ι, 187-192

Κι ένας αντρούκλακας εκειά θεόρατος πλαγιάζει,
βόσκει κοπάδια μοναχός,ποτές δε συντροφιάζει
με άλλους,μα παράμερα στη μοναξιάν απ' έχει
πάντα γυρεύει το κακό και τ' άδικο ξετρέχει.
Τέρας θεόρατο'τανε στην όψη και στο μπόι
κι ουδέ και μ' άνθρωπο 'μοιαζε κι ουδέ ψωμί να τρώει,
μόνον με δασερή κορφή βουνών που ξετρουλίζει
και μέσα στα ψηλά βουνά μονάχη ξεχωρίζει.

Ραψωδία ι, 212-249

Ασκί μεγάλον απ'αυτό το γέμισα και παίρνω
κι ένα με τρόφιμα σακί το πήρα γεμισμένο,
γιατ' απαρχής που κίνησα ψυχανεμίστηκά το
πως άντρα πήγαινα να δω μ' αντρειά πολλή γεμάτο
κι άγριο,δίκιο π' αψηφά και νόμους που δεν κράτει.
Στο σπήλιο τότες παίρνομε και πηαίνομε τρεχάτοι
Μ' αυτός δεν ήταν εκειδά γιατ' είχε πορισμένα
κι έβοσκεν έξω τα παχιά τ' αρνιά τ' αντρομιασμένα.

Κι ως μπήκαμεν εις την σπηλιά κοιτάζαμε να δούμε
ίντα 'χε μέσα στη σπηλιά,σαν ίντα θε να βρούμε.
Κι είχε τυριά,τυρότουπες μεγάλες γεμισμένες
κι είχε με ρίφια και μ' αρνιά τις μάντρες στοιβιασμένες.
Και τά 'χε σε κατατομές και ξέχωρα'χε βάλει
ούλα τα πρώιμα κι αλλού τα μεσιακά 'χε πάλι
και τα ψημάρια χωριστά. Κι εμείς και προχωρούμε
και από τυρόγαλα χρειγιές ολόγεμες θωρούμε.
Σκάφες και κάδους πού'φτιαχνε κι άρμεγε κεια το γάλα.
Και παρακάλια μού 'καναν οι σύντροφοι μεγάλα
να φορτωθούμε με τυριά και βιαστικά να πάμε
και να γυρίσομε ξανά στις μάντρες εκειά χάμαι,
ρίφια ν' αρπάξομε κι αρνιά μές απ' το μαντροσπάσι,
στο πλοίο μας πάλι ξανά γυρίζοντας, με βιάση
να φύγομε μακριά 'πο κεια πα στ' αρμυρό το κύμα.
Μα γώ δεν άκουγα κανιούς ίντα 'λεγε. Τι κρίμα!
Που κερδισμένοι θα 'μαστε. Μα μού'ρθεν εις την σκέψη
τον ίδιο κι ήθελα να δω,δώρα να με φιλέψει.
Κι άχις! Δεν έμελλεν κεινού,μες στην σπηλιά του κείνη,
οι σύντροφοί μου για να δούν καμιά του καλοσύνη.
Και σαν ανάψαμε φωθιά και κάναμε θυσία,
τυρί να φάμε πήραμεν εκειά σε μια γωνία.
Μείναμε καρτερώντας τον.Κι ήρθεν απού βοσκούσε
κι ένα φορτίο φοβερό ξύλα ξερά βαστούσε
που για το δείπνο τά' θελε να τά'χει. Και ως εμπήκε
και τα 'ριξε μες στη σπηλιά, χτύπος βαρύς εβγήκε
κι ο βράχος αντιβούιξε κι εμείς στον τόσο βόβο
στο μέσα μέρος της σπηλιάς τρυπώξαμε με φόβο.
Κι αυτός απόξω στην αυλή τα ζα στειροχωρίζει,
στον σπήλιο τον απλόχωρο τα βάνει και κουρτίζει
κι απ' έξω μένουν οι κριγιοί κι οι τράοι χωρισμένοι
μες στην αυλή πού'χε ψηλά τοιχομπεντενιασμένη.
Μεγάλη τότες σήκωσε πορόπετρα και κλείνει
κι ούλος ο πόρος τση σπηλιάς εσφάλιξε με κείνη
κι εικοσιδυό μονομερές αμάξια δεν αρκούσαν
τετράτροχα και δυνατά την πέτρα να κινούσαν.
Κι ως έφραξε μ' ετσά βουνό κι αρχίζει τη δουλειά του
και τσ' εγκαλόγες άρμεξε και τα γκαλοσφαχτά του

με τάξη, και σαν άρμεξε για τα μικρά φροντίζει
και κάθε μάνας έδωκε τ' αρνί τζη να φλουμίζει.
'Πο' τ' άσπρο γάλα το μισό πήσει τυρί και κάνει
και στις πλεχτές τυρότουπες μαζώνει και το βάνει
Σε κάδους τ' αλλο το μισό το βάνει και τ' αφήνει,
στην ώρα που 'θέλα δειπνά να παίρνει να το πίνει.

Ραψωδία λ, 180-203.

Κι η σεβαστή μάνα γυρνά κι απηλογήθηκέ μου:
" Το ταίρι σου μ' υπομονή περίσσια κλειέται,γιε μου,
στους πύργους σου μερονυχτίς με θλίψες και με δάκρυ,
ετσά κι οι μέρες της περνούν μια μια με δίχως άκρη.
Κι άλλος το βασιλίκι σου κανείς δεν κυβερνάει
κι ανέγνοιος ο Τηλέμαχος τ' αρχοντικό φυλάει
και στα τραπέζια τον τιμούν και τον καλιούσιν όλοι
κι όπως ταιριάζει σε κριτή.Αλλά ποτές στην πόλη
τα πόδια του δεν τα πατεί ο κύρης σου, μα πηαίνει
εις τα χωράφια του και ζεί,στην εξοχή και μένει.
Το στρώμα πια δε χαίρεται,σε κλίνες πια δεν πέφτει
λαμπρά στρωμένες,μα περνά και τον χειμώνα θέτει
στο σπίτι του μες στη γωνιά της στάχτης και κλειδώνει
και με τους δούλους του μαζί κατάχαμας ξαπλώνει
κι όλο παλιόρουχα φορεί. Και σαν θα ρθει το θέρος
και μέχρις το φθινόπωρο το καρπερό ,στο μέρος
που θα βρεθεί και βραδιαστεί,μες στα κλαδιά και ξύλα,
χάμαις κοιμάται καθ' αργά,στα σαπισμένα φύλλα,
στ' αμπέλι γή στο κτήμα του.Και χολοσκάζει μόνος
που δεν γυρνάς κι αμέτρητος τόνε πλακώνει πόνος,
με τα γεράματα μαζί κι ο πόνος του πληθαίνει!
Ολόιδια κι ετσά καημός μ' έχει κι εμέ παρμένη
κι εδά στον Αδη με θωρείς. Δεν ήρθεν η τοξεύτρα
η γι 'Αρτεμις στο σπίτι μου, η τοξοσημαδεύτρα
πού'χει τα βέλη τα λεπτά,το τόξο να τεντώσει
και να μου ρίξει σαϊτιές και να με θανατώσει.
Μήτε κι αρρώστια μ'εύρηκε σαν κείνες που μαραίνουν
ανθρώπου κάθα 'νιούς κορμί και την ψυχή του παίρνουν.
Μα μένα μ'έφαγ' ο καημός, η γ' έγνοια σου και μόνο,
οι χάρες σου και γι αρετές και χάθηκα με πόνο,
λαμπρέ Δυσσέα, κι η γλυκιά σβήστηκε η ζωή μου!"

Ο Ιωάννης Θ. Κακριδής,μεταφραστής μαζί με το Νίκο Καζαντζάκη του Ομήρου,υποστηρίζει πως" όταν μελετούμε την ιστορία μιας γλώσσας σε μιαν ορισμένη χρονική περίοδο,ένα από τα πιο γοητευτικά θέματα είναι να παρακολουθήσει κανείς τη βαθμιαία προκοπή της, όπως φανερώνεται στις διαδοχικές δόκιμες μεταφράσεις ενός συγγραφέα κλασικού,παλιού ή ξένου,του ίδιου πάντα. Αυτό που επιχείρησε ο Gundolf στη γερμανική γλώσσα παρακολουθώντας την εξέλιξή της από τις μεταφράσεις που έγιναν του Shakespeare, πρέπει να γίνει και σε μας κάποτε" [43]

Να βοηθάει άραγε η μετάφραση του Ψυχουντάκη στη μελέτη της εξέλιξης της γλώσσας μας στη δεκαετία του 1970; Η μήπως μας βοηθάει να μελετήσουμε τη γλώσσα του Κρητικού σε σχέση με τον Ερωτόκριτο; Μήπως μας δείχνει ότι η γλώσσα του σημερινού Κρητικού είναι κοντά στη γλώσσα της Κρητικής αναγέννησης,παρά τις πολλές αλλοιώσεις που έχει υποστεί αυτή από τον Κορνάρο μέχρι σήμερα;

Στη μετάφραση του Γεωργίου Ψυχουντάκη βρίσκουμε το ρωμαλέο και ζωντανό επικό στίχο του Ερωτόκριτου και γενικά το δροσερό Κρητικό λόγο.Το έπος μεταφράζεται σε έπος. Η μετάφρασή του έχει ακρίβεια και ζωντάνια.

" Ο Ομηρος και ο Κορνάρος αδελφωμένα ξαναζούσαν στον σύγχρονο Κρητικό " βάρδο".Τρείς διαφορετικές γενιές ποιητών με λαϊκή βάση,τρεις διαφορετικοί κόσμοι,συμφιλιώνονται" υποστηρίζει ο καθηγητής Αλεξίου .[44]

Ο καθηγητής Νικόλαος Τωμαδάκης θεωρεί κατόρθωμα τη μετάφραση του Ψυχουντάκη, διότι" η νέα μετάφρασις αποδίδει περισσότερον τον Ομηρον από ό,τι αι παλαιότεραι,και αυτή του Νίκου Καζαντζάκη". [45]

Αν κάποιος καλόπιστος μελετητής ήθελε να βρει αδυναμίες στη μετάφραση του Ψυχουντάκη ,σίγουρα θα έβρισκε.Γιατί δεν είναι δυνατόν ένα τόσο μεγάλο κατόρθωμα να μην έχει και αδυναμίες.

Ο Γιώργος Σεφέρης, έχοντας δει κάποια χειρόγραφα του μεταφραστή, παρατηρεί:

"Κάποτε η έννοια των στίχων της μετάφρασης είναι πιο συγκεχυμένη από το πρωτότυπο-δεν βγαίνει έννοια, λ.χ. ε, 117-124

Επειτα, εδώ παραβάλλω με το Ρωτόκριτο, ο στίχος του Ψυχουντάκη είναι πολύ συχνά χαλαρός, χωρίς ραχοκοκαλιά, λ.χ.

43.- Ομήρου Οδύσσεια, μετάφραση Ν.Καζαντζάκη- Ι. Κακριδή, Αθήνα, 1965, σ.12

44.- Γ. Ψυχουντάκη, μετάφραση Ομήρου Οδύσσειας, προλογικό σημείωμα.

45.- Νικ.Τωμαδάκη, ό.π. σ.2

Και όταν φτάνει στο νησί το απομακρυσμένο
ή στίχοι ξαστοχημένοι, λ.χ.
Γυρ' απαλά από βιολών λειβάδια και σελίνων
ή ακόμη:
κι αν κάποιος μένη στα μακρυά δεν κατοικεί μαζί τους" [46]

Και ο Στυλιανος Αλεξίου παρατηρεί πως" κάποια μικρή αδεξιότητα ή χασμωδία εδώ και εκεί,θα μπορούσε εύκολα να θεραπευτεί" [47]

Μια αδυναμία,κατά τη γνώμη μου, είναι ο αυξημένος αριθμός στίχων στη μετάφραση σε σχέση με το πρωτότυπο.

Οι δέκα στίχοι του προοιμίου στη μετάφραση γίνονται δεκαεξι.Και οι 444 στίχοι της α' ραψωδίας του πρωτότυπου γίνονται 586 στη μετάφραση.

Εχουμε δηλαδή κάπου μια αύξηση πάνω από το 30% των στίχων της μετάφρασης σε σχέση με το πρωτότυπο.

Ακόμα αδυναμίες θα μπορούσε να διαπιστώσει κανείς και στην πιστή απόδοση κάποιων στίχων.

Αλλά αυτό είναι φυσικό, αφού ο μεταφραστής πλησίασε τον Ομηρο μέσω άλλων μεταφράσεων και με τη βοήθεια "ενός Ομηρικού λεξικού."

Αλλά οι όποιες αδυναμίες και ατέλειες είναι πολύ μικρές και λίγες,ώστε να μη μειώνουν την όλη προσπάθεια και το αποτέλεσμα.

Ο μεταφραστής θυσιάζει το δένδρο,για να χαρούμε εμείς το δάσος.

Και τον ευχαριστούμε γι' αυτό.

"Έστω κι αν δεν έχει συντελεστεί μια ερμηνευτικά άψογη μετάφραση του μεγάλου έπους-κάτι που μόνον οι ειδικοί μπορούν να κρίνουν-με την"Οδύσσειά του" μας έδωσε ακόμα ένα δείγμα πρώτ' απ' όλα της διαχρονικής ποιητικής ταύτισης,της λαϊκής δεκτικότητας, αλλά και της ανυπολόγιστα μεγάλης εκφραστικής δυνατότητας της δημοτικής μας γλώσσας", αποφαίνεται ο βιβλιοκριτικός των " Επικαίρων". [48]

Και ο καθηγητής Αλεξίου προσθέτει:

" Μαζί με το ριζίτικο τραγούδι που δεν πέθανε, όπως έδειξε πρόσφατα ο Ερατοσθένης Καψωμένος, ζει λοιπόν ακόμη στην Κρήτη, ενώ παντού αλλού τυποποιείται και στειρεύει η γλώσσα,ένας λόγος τόσο ζωντανός και εκφραστικός, άξιος να αποδώσει τον Ομηρο. Υπάρχουν και άλλα δείγματα του εξαιρετικά σημαντικού αυτού φαινομένου. Και είναι ευτύχημα το ότι η

46.-Επιστολή του Γιώργου Σεφέρη,στις 11 Ιουνίου 1970, στο Λη Φέρμορ ,η οποία βρίσκεται (αντίγραφό της) στο αρχείο του μεταφραστή. Με την επιστολή ο Σεφέρης θα ήθελε να μάθει και " τι βοηθήματα χρησιμοποίησε ο μεταφραστής για να προσεγγίσει το αρχαίο κείμενο".

47.- Ομήρου Οδύσσεια, μετάφρασις Γεωργίου Ψυχουντάκη,προλογικό σημείωμα.

48.- Επίκαιρα, 6 Δεκεμβρίου 1979, στήλη " βιβλίο", Μια καινούργια Οδύσσεια.

μετάφραση αυτή,που βγήκε από τη συνάντηση του έμφυτα προικισμένου ανθρώπου με το μεγαλύτερο αριστούργημα της έντεχνης ποίησης όλων των εποχών,ολοκληρώθηκε και σώθηκε με την πρώτη αυτή έκδοση". [49]

ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ

Το 1971,όταν ο μεταφραστής μας βρίσκεται στα μισά του μεταφραστικού του δρόμου,διορίζεται φύλακας στο Γερμανικό Νεκροταφείο του Μάλεμε,απ' όπου πριν από λίγα χρόνια συνταξιοδοτήθηκε.

Ο άνθρωπος,που πολέμησε τους Γερμανούς στα χρόνια της Κατοχής όσο πολύ λίγοι,τώρα προσλαμβάνεται να τους φροντίζει εκεί στην αιώνια κατοικία τους.

" Αν στην περίοδο του πολέμου θα μου το έλεγε κανένας, θα το θεωρούσα για την πιο μεγάλη ύβρη και προσβολή και θα μπορούσα να τον σκότωνα!", δηλώνει με πόνο.

Εκεί, στο Νεκροταφείο του Μάλεμε, το 1986, ο Κρητικός Μαντατοφόρος θα γνωρίσει τον Πρόεδρο της Γερμανίας Βαϊτσέκερ και θα του απαγγείλει ένα ποίημα αφιερωμένο στους νεκρούς πολέμου.Σ' όλους τους νεκρούς.Και στους Γερμανούς νεκρούς.

Για εκείνον,τον ποιητάρη και τραγουδιστή ,ο Βαϊτσέκερ, αργότερα ,σε μια συνέντευξή του θα καταθέσει:

" Και ο άνθρωπος αυτός,με βαθιά ευαισθησία και συγκίνηση, απέδωσε πανανθρώπινες ιδέες και έννοιες, που δεν διδάχτηκε σε πανεπιστημιακές έδρες,αλλά που αναβλύζουν μέσα του από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της Κρήτης.Τα ψηλά βουνά,τους αρχαίους μύθους,την απέραντη καταγάλανη θάλασσα,την παροιμιώδη φιλοξενία...

Ενας απλός άνθρωπος, δεν θυμάμαι δυστυχώς ούτε το όνομά του. Τι σημασία όμως έχει;

Είναι Ελληνας με όλον τον πλούτο και τις καταβολές αυτού του λαού !

Δεν θα μπορούσε ίσως να φαντασεί όταν απήγγειλε τους στίχους του,πόσο μεγάλη υπηρεσία προσέφερε στην πατρίδα του, αποκαλύπτοντας τις αρετές των ανθρώπων που γεννιούνται σ' αυτήν". [50]

Δεν ξέρω αν η ποιήτρια Βικτωρία Θεοδώρου,γράφοντας την ενότητα "φύλακας στο πολεμικό κοιμητήρι" της ποιητικής συλλογής "άρειος ύπνος", η οποία γράφτηκε στα χρόνια 1979-1981,αναφέρεται στο Γεώργιο Ψυχουντάκη ή στο φύλακα- επιμελητή γενικά τού Γερμανικού Νεκροταφείου στο Μάλεμε.Διαβάζοντας όμως κανείς τα ποιήματα της Ενότητας και γνωρίζοντας ότι ο Γεώργιος Ψυχουντάκης εργάστηκε εκεί ως φύλακας- επιμελητής των

49.- ό.π.

50.- Συνέντευξη στο Βάσο Μαθιόπουλο," Τα Νέα" Πέμπτη 8 Οκτωβρίου(1992;)

τάφων, νομίζει πως η ενότητα αυτή θα μπορούσε να αναφέρεται σ' αυτόν, πως είναι σιγοτραγουδίσματα που έβγαιναν απο μέσα του όταν φρόντιζε τους τάφους των Γερμανών αλεξιπτωτιστών, των ουρανιτών, όπως τους πρωτοαποκάλεσαν οι Κρητικοί.

Από την ενότητα αυτή ας δούμε τέσσερα ποιήματα. [51]

Εδώ είναι θαμμένα τα σκληρά εμβατήρια
τα λυκίσια μάτια τα επηρμένα
Κλείνει ο αιώνας κι είναι ακόμα είκοσι χρονώ-
η λεηλατημένη νιότη τους
πρώιμος ανθός, καρπός υποταγής.

Υπομονή .Η γη τούς υποφέρει
θέλει να τους πετάξει ως ξένο σώμα
κι εγώ την αγωνία της μαρτυρώ
μα κάποτε θα σπάσω το κλουβί του ελέους
θα βάλω το στάρι να τους πνίξει
κι ας έρθουνε συφάμελο να με πάρουν.
Ας στήσουνε το στέν να μ' εκτελέσουν πάλι.

"Αρεια κόκαλα
όπου το κλίμα αργά ωρίμαζε τη λήθη
όπου λύχνος ελιάς
Στον ύπνο μας τα φύτεψαν τον πρώτο
μες στο σκοτάδι
και στον απάνω άδη σφυρηλάτησαν
το χάλκινο σταυρό όπου κάποτε
θα μας σταυρώσουν πάλι.

Σπάρτε, που σε ξερίζωσαν για να σκεπάσουν
τη φρίκη τους ,πότε θα σηκωθείς;
Χαμόγελο,χέρι,που να δίνεις ξέρεις
πότε θα κλείσεις τις πύλες και θ' αναθυμηθείς;
Κοίτα τους πώς με την ανατολή ανεβαίνουν
στο κοιμητήρι των νεκρών τους

51.- Βικτωρία Θεοδώρου, άρειος ύπνος, εκδ. " Σύγχρονη εποχή ", σ.σ. 8,9,11,16.

που κλέβει της χαρουπιάς το χώμα
και της λιγνής αίγας το χορτάρι μεσ' από το στόμα,
της μέλισσας το έργο εμποδίζει
και τ' αγνάντεμά μου στο πέλαγος το μητρικό.

Εδώ τους έχουν στον άδη τους το φωτεινό
χωρίς να τους ρωτήσουν-
στους αρμυρούς λόφους,στους βράχους
που τους αφάνισαν,νέους ,ακμαίους,
μακριά απ' τα μαλακά τους χώματα
τα λυρικά νερά των ποταμιών τους."

" Δράκοντα συρμός,κατάπιε τον ελαιώνα- ο δρόμος,
στο ντόπιο κυπαρίσι καρφωμένο το verdoten
γιατί ΕΔΩ πάντα ruhen...ruhen...ruhen...

Εως πότε θ' αντέξω μές στην απόπνοια του θανάτου
την τόσο περίτεχνα καλυμμένη.
Γνωρίζω εγώ και δεν αναπαύομαι
από το θυμαρίσιο φώς, απ' τις γαλάζιες κυψέλες.
Στη βίγλα του μοναστηριού που βλέπει
στο πάνω πέλαγος είμουνα κι είδα
να φτάνουν τα πειρατικά,τ' αδηφάγα
τα στούκας του σαρανταένα να προβάλλουν πάλι
κι άλλες ιπτάμενες δυνάμεις που παραλύουν
τη θέληση και τη φωνή...

Θέλω να ζω στην ερημία να διάγω
στο κοιμητήρι με τους πρώην νέους,
να ιερουργώ στο κοιμητήρι των απόκοτων του βουνού.
Να προστατεύω τον ύπνο τους
μ' ενα καλάμι να παίζω το παράπονό τους,
όταν άδικος Μάης μοιράζει τα στεφάνια.
Αυτοί θα μ' έκαναν ποιητή,θα μ'ανάπαυαν
τα θερινά μεσημέρια.-Τις νύχτες
θα μου'διναν όνειρα.Οι τάφοι τους
στρώματα εαρινά

Μα αυτοί δεν έχουν γη.
Δεν έχουν μάρμαρο,γρανίτη,δάφνη."

Εργο μου η γη. Πόσο σιτάρι
για των παιδιών τ' ανάστημα
κριθάρι και ταγή για των αλόγων τα φτερά,
σπορέας,στ' αλώνια κύριος και θεός.
Τώρα εδώ να σκάβω, να σπέρνω και να βοτανίζω
το χορτάρι
και ταχτικά να το κουρεύω
αποκεφαλίζοντας μαζί του Αδωνη την ανεμώνα,
αγνώμονας στο ραδίκι που μ'έθρεψε.
Χλόη σφαγμένη,ανώφελα πεταμένη
στο λάκκο να σαπίσει όχι να θρέψει
να ξεκινήσει του γάλατος τις φλέβες
Εδώ, που ήταν αμπέλια και σπαρμένα,
με το ζιζάνιο έστω, στάχια ελπιδοφόρα
τάπητας για να πατηθεί απ' αυτούς.

Τώρα πονώ
γιατί τους άφησα,γιατί τους παραχώρησα
με τέτοιο αντάλλαγμα,όπου ακόμα
με απειλούν και με περιφρονούν θαμμένοι
ανάβαθα στης Αρετής το ύψωμα. "

Το 1980 ο Γεώργιος Ψυχουντάκης ξεκίνησε να γράφει την αυτοβιογραφία του σε τρίτο πρόσωπο. Εχει γράψει ένα μέρος της μόνο,το μέρος που αναφέρεται στη μαθητεία του στο σχολείο και τις δύο προσπάθειες δραπέτευσής του.

Το κείμενο αυτό,σε πεζό λόγο,αποτελούμενο από τριάντα δακτυλογραφημένες σελίδες,δεν έχει δει ακόμα το φώς της δημοσιότητας.

Είναι κείμενο ωριμότητας.Είναι κείμενο λογοτεχνικών αξιώσεων και θα το υπέγραφαν και έγκυροι συγγραφείς. Δυο αποσπάσματά του είδαμε πιο πρίν.

Ελπίζω πως ο συγγραφέας θα ολοκληρώσει την αυτοβιογραφία του και πως μια μέρα αυτή θα δεί το φώς της δημοσιότητας.

Το 1981 ο μεταφραστής της Οδύσσειας τιμήθηκε με βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών.

Από το 1978 ο μεταφραιστής μας έχει καταπιαστεί με τη μετάφραση της

Ιλιάδας του Ομήρου.Και,όπως με πληροφόρησε,την ολοκλήρωσε πριν από δεκαπέντε περίπου μέρες.

Ελπίζουμε πως σύντομα θα τη δούμε σε βιβλίο και θα χαρούμε πάλι τον Ομηρο στον Κρητικό δεκαπεντασύλλαβο.

Θα άξιζε οι μεταφράσεις του ριμαδόρου της Ασή Γωνιάς να μπούν στα σχολεία, είτε παράλληλα με τις άλλες μεταφράσεις είτε αυτόνομα.

Πάνω σ' αυτό το θέμα θα είχα να κάνω μια συγκεκριμένη πρόταση: Στα σχολεία να διδάσκονται όλες οι μεταφράσεις του Ομήρου.

Εχουμε πέντε-έξι μεταφράσεις του Ομήρου.

Ο μαθητής θα μπορούσε να τις χαρεί όλες.Πώς όμως; Ενας τρόπος είναι να διδάσκεται ορισμένος αριθμός ραψωδιών από την κάθε μετάφραση, π.χ.

4 ραψωδίες του Πολυλά, 4 του Εφταλιώτη , 8 των Καζαντζάκη-Κακριδή κ.λ.π.

Ετσι, εκτός από το αισθητικό αποτέλεσμα που θα είχαμε για τους μαθητές,θα παρακολουθούσαν οι νέοι" τη βαθμιαία προκοπή της (γλώσσας), όπως φανερώνεται στις διαδοχικές δόκιμες μεταφράσεις ενός συγγραφέα κλασικού, παλαιού ή ξένου,του ίδιου πάντα".

Θα παρακολουθούσαν δηλαδή οι νέοι μας τη σταδιακή εξέλιξη της νεοελληνικής μας γλώσσας μέσα από τις διάφορες μεταφράσεις του Ομήρου (γιατί όχι και άλλων κλασικών συγγραφέων;).

ΑΓΝΑΝΤΕΥΟΝΤΑΣ ΤΑ ΛΕΥΚΑ ΟΡΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ.

Τα τελευταία χρόνια ο αποψινός τιμώμενος, μετά τη συνταξιοδότησή του από το Μάλεμε- τα χρόνια που εργαζόταν στο Γερμανικό Νεκροταφείο στο Μάλεμε έμενε στον Ταυρωνίτη- ζει στα Χανιά,στη πόλη που άλλοτε τη λέγανε" "πόλη των γιασεμιών".

Το σπίτι του το έχτισε στην περιοχή Μόντε Βάρδια,πάνω από τα Λενταριανά και πάνω από τη Σούδα.

Και από εκεί αγναντεύει άλλοτε προς την Ασή Γωνιά,το χωριό που τον γέννησε,τον ανάθρεψε,τον γαλούχησε,τον έκανε επαναστάτη,λαογράφο και ποιητάρη,άλλοτε προς τα Λευκά Ορη και αναπολεί τα χρόνια που σαν αετός πεταγόταν από τις λέσχες και τους σπήλιους,χωρίς φτερά και με ξεσχισμένα παπούτσια- αλλά με τα φτερά της καρδιάς-να μεταφέρει τα μηνύματα,που του έδιναν, από την Κίσαμο μέχρι τα λασιθιώτικα σύνορα, και άλλοτε αγναντεύει προς το Μάλεμε και θυμάται τις υπηρεσίες που προσέφερε για να έχουν καλό ύπνο εκείνοι, τους οποίους πολέμησε στην Αντίσπαση.

Και εκεί που αναπολεί και θυμάται στριφογυρίζουν στο μυαλό του " του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνου" και νομίζει πως ο Ερωτόκριτος

γράφτηκε γι'αυτόν.Γιατί η δική του η ζωή ήταν" του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνου":

Από αντάρτης στα Λευκά όρη έγινε φροντιστής των Γερμανών νεκρών στο Μάλεμε.

Ο Γεώργιος Ψυχουντάκης, όπως αναφέραμε, ζει στα Χανιά και δεν μένει άπραγος· δεν μένει ήσυχος.

Είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ενωσης Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης 1941-1945 Ε.Ο.Κ. Νομού Χανίων.

Είναι αντιπρόεδρος του Ελληνονεοζηλανδικού Συνδέσμου Χανίων.

Οπως πιο πάνω αναφέρθηκε, ο Γεώργιος Ψυχουντάκης ολοκλήρωσε,πριν από 15 μέρες,τη μετάφραση της Ιλιάδας του Ομήρου και η προσπάθειά του αυτή διήρκεσε από το 1978 ώς το 1992.

Ελπίζουμε πως με κάποιο άλλο ευγενικό και γενναίο έργο θα καταπιαστεί πάλι.

Εμείς το περιμένουμε και είμαστε σίγουροι πως θα το φέρει και αυτό σε πέρας,γιατί,όπως κι ο ίδιος λέγει: " Μ' επιμονή κι υπομονή και θέληση άλλη τόση, άνθρωπος ίντα θα σκεφτεί να μην το κατορθώσει".

Φίλες και φίλοι,

Κυρίες και κύριοι,

Αυτός είναι ο Γεώργιος Ψυχουντάκης και αυτό το έργο του.Είναι άνθρωπος του λαού με έργο αξιόλογο για το λαό.Τον θαυμάζουμε,τον καμαρώνουμε και τον τιμούμε. Οι τιμές ανήκουν στους μεγάλους και ο Γεώργιος Ψυχουντάκης είναι μεγάλος.

Είναι ο μικρός και ο μέγας.

Κύριε Ψυχουντάκη,

Σας ανήκει ο δίκαιος έπαινος.

Παρακαλώ,δεχτείτε τον.

Ευχαριστώ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Στις αρχές Δεκεμβρίου 1992 ο Γεώργιος Ψυχουντάκης ολοκλήρωσε τή μετάφραση της Ιλιάδας του Ομήρου, την οποία είχε αρχίσει το 1978.

Δεν έχω δεί τη μεταφραστική δουλειά του Ψυχουντάκη στην Ιλιάδα.

Ελπίζω όμως, και πιστεύω, ότι τα αποτελέσματα θα είναι ανάλογα,αν όχι καλύτερα, με τα αποτελέσματα της μετάφρασης της Οδύσσειας.

Πρόσφατα διάβασα τη γνώμη του καθηγητή Στυλιανού Αλεξίου, ο οποίος διάβασε τα χειρόγραφα του μεταφραστή, για τη μετάφραση της Ιλιάδας.

Θεώρησα σκόπιμο να δημοσιευθεί εδώ ως κατακλείδα η κριτική του κ. Αλεξίου.

Ηράκλειο Κρήτης, 16-2-1993

Η μετάφραση της ομηρικής Ιλιάδας από τον Γεώργιο Ψυχουντάκη ολοκληρώνει,έπειτα απο τη μετάφραση της Οδύσσειας την οποία εξέδωσε στα 1979, την απόδοση του ελληνικού έπους που είναι το αριστούργημα της παγκόσμιας ποίησης όλων των εποχών. Η μετάφραση είναι πολύ ανώτερη από όλες τις προηγούμενες,είναι η μόνη που διατηρεί την άνεση και τη μαγεία του ομηρικού λόγου. Στη μετάφραση αυτή δεν μιλεί ένας λόγιος μεταφραστής, αλλά ο απλός άνθρωπος που διατηρεί ακέραιο το γλωσσικό ένστικτό του και αναδημιουργεί το ομηρικό έπος που το ένιωσε και το αφομοίωσε πολύ περισσότερο από τους φιλολόγους.

Στη μετάφραση αυτή δένεται ο κρητικός λόγος του Κορνάρου, της μαντινάδας και του ριζίτικου με τον ομηρικό,και η χρησιμοποίηση της ρίμας όχι μόνο δεν νοθεύει το κείμενο αλλά το πλουτίζει. Δεν διακρίνεται ο μόχθος που χαρακτηρίζει τις συνηθισμένες μεταφράσεις της ποίησης και που αφαιρεί κάθε γοητεία από αυτές.Διατηρείται το ποιητικό στοιχείο,η ψυχή του ομηρικού πρωτότυπου.

Υπάρχει ακρίβεια και ευγένεια στο κείμενο αυτό,που οι σύγχρονοι μελετητές δεν την αντιλήφθηκαν ακόμη, αλλά που χωρίς αμφιβολία θα απασχολήσει στο μέλλον την έρευνα για να διαπιστωθεί το υφολογικό μυστικό του.

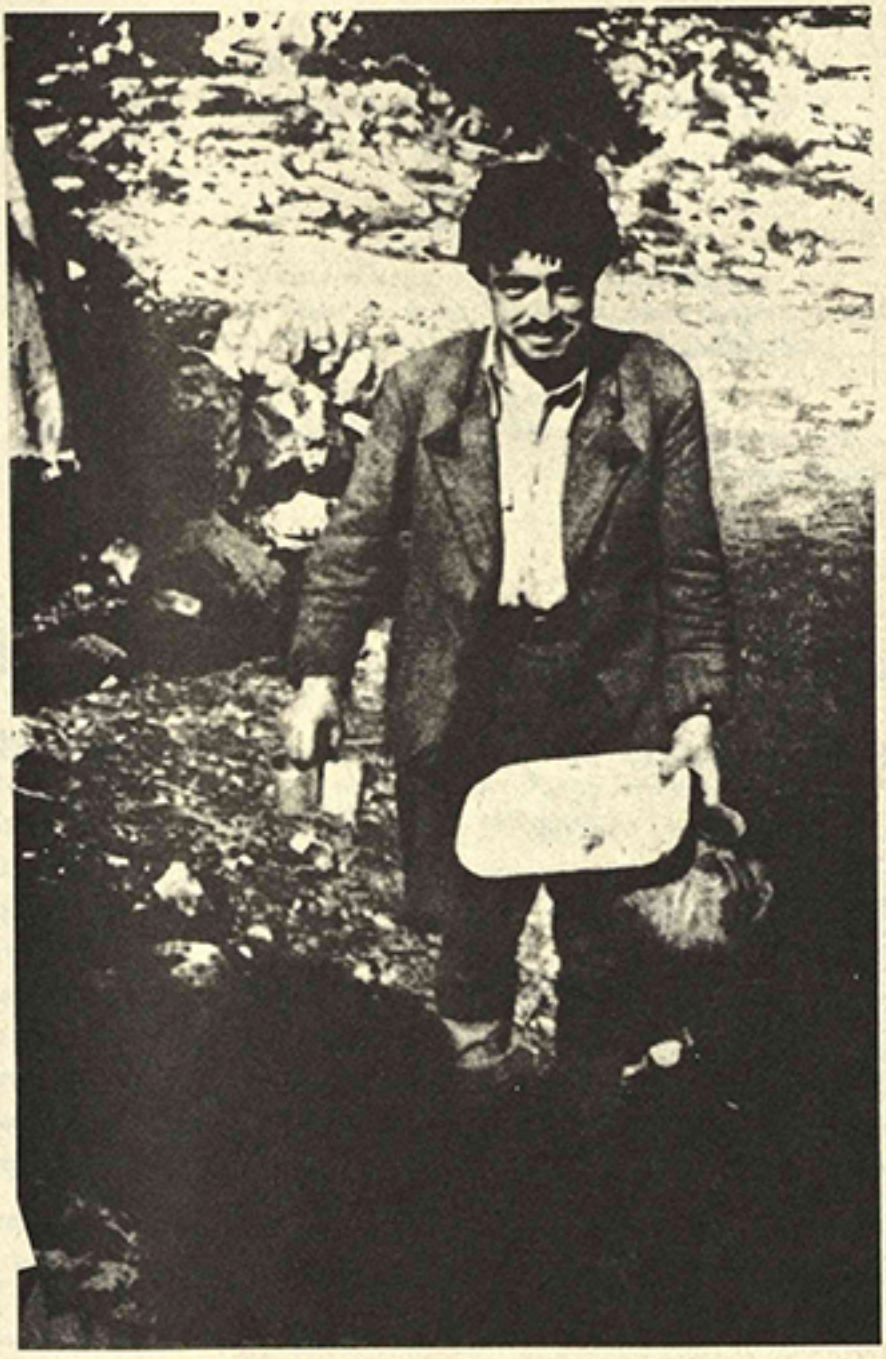
Είναι από κάθε άποψη ευκταία η έκδοση της μετάφρασης της Ιλιάδας από τον Γεώργο Ψυχουντάκη και κάθε διευκόλυνση που θα καταστήσει την έκδοση δυνατή, ώστε να ολοκληρωθεί η παρουσίαση του ομηρικού διπτύχου στη νεολληνική μορφή του.

Στυλιανός Αλεξίου
ομότιμος καθηγητής Παν/μίου Κρήτης
α.μ. Ακαδημίας Αθηνών.

Γιώργος Ψυχουντάκης. Εχει το όνομα Βλάσιος Μπερτοδουλάκης απο το παρατσούκλι του "Μπερτόδουλος" - ο γελωτοποιός Μπερτόλντο σε μια ιταλική κωμωδία ή οποία ήταν δημοφιλής στην Κρήτη σε πολυ παλαιότερες εποχές.

Απο τον " Κρητικό Μαντατοφόρο" σελ. 241 α.

Ο Συγγραφέας Γιώργος Ψυχουντάκης στα χρόνια του πολέμου.
Από τον " Κρητικό Μαντατοφόρο " Σελ. 241 η .

EIIR

The Lord Chamberlain is
commanded by Her Majesty to invite

Mr George Psychoundakis

to an Afternoon Party in the Garden of Buckingham Palace
on Thursday the 21st July 1960, from 4 to 6 o'clock p.m.,
(Weather Permitting)

Morning Dress or Uniform or Lounge Suit

Πρόσκληση για το Μπάκιγχαμ.

ΣΤΑΜΑΤΗΣ Α. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ

Κρητική Λαϊκή Τέχνη
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ Τ' ΑΡΓΑΛΕΙΟΥ

Έκατό εξαρτήματα, έχει το αργαστήρι,
κι όμως σα λείπει το φτερό, χαλά τ' ανυφαντήρι".
(Κρητική μαντινάδα)

Όλη 'ναι η θάλασσα αργαλειός,
κι'η Κρήτη κάθεται και φαίνει!
(Ν. Καζαντζάκης : "Οδύσσεια".)

Από την αυγή του πανάρχαιου πολιτισμού μας, ο αργαλειός, ή αλλιώς: υφαντικός ιστός, τελάρο, αργαστήρι[1], και το έργο της υφάντρας ή ανυφαντούς, είναι παγνωστα!

Μαρτυρίες γραπτές, λεξιλογικός πλούτος σχετικός, μουσειακά εκθέματα και άλλα σχετικά, θεμελιώνουν και στερεώνουν του λόγου το αληθές!

Υπολείμματα λινών υφασμάτων, υπάρχουν στα μουσεία από της **Προϊστορικής εποχής**[2], ενώ βελούδινα και λινά υφαντά, σώθηκαν σε τάφους **της Βαβυλώνιας** και **Προβαβυλώνιας εποχής**, από 2.500 χρόνων προ Χριστού και πλέον[3].

Από **της εποχής του Ομήρου**, τα κύρια έργα των γυναικών, έπρεπε να είναι ο ιστός και η ηλακάτη (ρόκα). Πολλές οι αναφορές που έχομεν αποδελτιώσει στους στίχους των δύο αθάνατων, του πανάρχαιου ποιητικού λόγου, μνημείων (Ομήρου :"Ιλιάδα", Ομήρου :"Οδύσσεια"). Μεταφέρομε μόνον τρεις, χαρακτηριστικές :

Από την **"Ιλιάδα"** :

...Μόν' τώρα εσύ στο σπίτι πήγαινε και τις δουλειές σου κοίτα,

---

1. Ιωάν. Χαβάκη: "Ο Κρητικός αργαλειός και τα Κρητικά Μεσαιωνικά και Μεταμεσαιωνικά ρούχα", χ.τ.χ., Εκδ. Β'., σ.11 κ.ε.
(Παράρτημα του Θ' τόμου των "Κρητικών Χρονικών", Ηράκλειον, 1955)
2. Θ. Κοντέου: Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία "Κόσμος", Θεσ/νίκη, 1978, τομ. 16, σ.401.
3. Θ. Κοντέου : Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία "Κόσμος", Θεσ/νίκη, 1981, τομ. 26, σ.322

τον αργαλειό, την αλακάτη σου, και πρόσταζε τις βάγιες
να πιάνουνε δουλειά..."[4] Ομήρου: "Ιλιάδα", Ζ! 490-492

Και από την "Οδύσσεια":

α) "...Τρανό **αργαλειό** στο ανώι της έστησε και κίνησε **να υφάνει**
πανί μακρύ πολύ, ψιλόκλωστο, κι αυτά μας είπε τότε:
Εσείς οι νιοί που με γυρεύετε, μια κι ο Οδυσσέας εχάθη,
για καρτεράτε με, κι ας βιάζεστε για γάμο, να τελέψω
καν το διασίδι αυτό, **τα νήματα** να μη μου παν χαμένα.."[5]
Ομήρου: "Οδύσσεια" β' 94-98

β) "...να βρίσκεται την πέτυχε στο σπίτι
φωτιά τρανή στο τζάκι ελάβριζε, και το νησί ένα γύρο
μοσκοβολούσε απ' τον καλόσκιστο τον κέδρο και τη θούγια,
ως καίονταν, κι εκεινής η γάργαρη φωνή ακουγόταν μέσα,
καθώς **στον αργαλειό της ύφαινε μ' ολόχρυση σαγίτα...**"[6]
Ομήρου : "Οδύσσεια", ε! 58-62

Στα χρόνια της ακμής του **Μινωικού Πολιτισμού,** πέραν των άλλων στοιχείων, ο ερευνητής Καθηγητής Paul Faure, μας καταθέτει:

"...Δουλειά ακόμη των γυναικών [της υπαίθρου] είναι να κλώθουν και να υφαίνουν. Αφού απολιπάνουν, πλύνουν και βάψουν τις τουλούπες το μαλλί, τις μπήγουν σε μια ρόκα και στρίβουν το μαλλί με το αριστερό χέρι. Η κλωστή τυλίγεται σ' ένα αδράχτι, που κάθε τόσο το κάνουν να στριφογυρίζει με το δείχτη και τον αντίχειρα του δεξιού χεριού. Στο κάτω μέρος της ρόκας, περνούν, για να βαραίνει και να ισορροπεί, ένα μικρό δίσκο που έχει μια τρύπα στο κέντρο του.

Ο αργαλειός ανήκει στον όρθιο τύπο, επειδή τα δωμάτια όπου τον στεγάζουν είναι μικρά. Ανάμεσα σε δυο ξύλινους στύλους, σφηνωμένους στο έδαφος ή στο δάπεδο, έχουν τεντώσει τους καλολαδωμένους λεπτούς στήμονες, πλάι-πλάι τον ένα στον άλλο, σε ένα αντί, με βαρίδια που αποτελούνται από ένα πήλινο δίσκο με μία ή περισσότερες τρύπες. Ενα εγκάρσιο μιτάρι χωρίζει τα ζυγά νήματα από τα μονά. Τα τελευταία αυτά είναι δεμένα μ' ένα λεπτό κορδόνι σε μιά άλλη μιταρόβεργα που επιτρέπει να τα ανασηκώνουν όλα μαζί. Το υφάδι περνάει ανάμεσα στις κλωστές του

4.Ομήρου: "Ιλιάδα" Μετάφραση: Ν. Καζαντζάκη Ι.Θ. Κακριδή Αθήνα, 1979, σ. 103

5. Ομήρου : "Οδύσσεια" - Μετάφραση : Ν. Καζαντζάκη - Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1979, σ. 30

6. Οπ. παραπάνω, σ. 74

στήμονα, με τη βοήθεια μιάς βέργας (της μελλοντικής σαΐτας), το σφίγγουν με το χτένι και κατόπιν, όταν η μιταρόβεργα ξαναπάρει τη θέση της, ρίχνουν τη σαΐτα στην αντίθετη κατεύθυνση. Οι υφαντές λωρίδες δεν ξεπερνούν σε φάρδος τα πενήντα εκατοστά του μ. Μια σειρά από πολύχρωμα μαλλιά επιτρέπει στις νοικοκυρές να φτιάχνουν μεγάλη ποικιλία από σχέδια.

Τα αγαλματίδια στα διάφορα ιερά, τα ζωγραφισμένα αγγεία και οι διάφορες ζωγραφικές παραστάσεις που απεικονίζουν Κρητικές με μπολερό, φούστες και ζακέτες, μας δείχνουν με πόση εξυπνάδα και ακόμη με πόσο ωραίους συνδυασμούς ήξεραν να υφαίνουν τα σειρήτια, τα ζιγκ - ζαγκ, τα ελικοειδή σχέδια και τα διακοσμητικά πλέγματα. Πρόκειται για ολόκληρη λαϊκή τέχνη που μεταβιβάζεται από μάνα σε κόρη και όπου η μόδα παίζει, καμιά φορά, κι αυτή το ρόλο της.

Εκτός από τα ρούχα, οι γυναίκες υφαίνουν τα σεντόνια και τα σκεπάσματα, τα χαλιά, που στρώνουν χάμω και στους τοίχους, τα καλύμματα που στολίζουν τις καρέλες και τα καθίσματα. Λεβέτια για βάψιμο και για να βγάζουν το λίπος, σαν αυτά που βρέθηκαν το 1968 στην Φούρνου Κορφή, κοντά στο Μύρτο (Ιεράπετρας), πρέπει να υπήρχαν σε πολλά χωριά της Πρωτομινωικής..."[7]

Ειδική μελετήτρια, εξ άλλου, η **Ροδούλα Κούμαρη - Σταθάκη**[8], ύστερ' από έρευνές της αποφαίνεται πως"είναι γνωστή η Κρήτη από τα Μινωικά χρόνια για τα πλούσια και περίτεχνα υφαντά και κεντήματά της. Χιλιάδες χρόνια πέρασαν και οι γυναίκες της Κρήτης κράτησαν πιστά την παράδοση της Υφαντικής και Κεντητικής τέχνης μέχρι τα τελευταία ακόμη χρόνια".

Στα **Κλασικά χρόνια** οι επιβεβαιωτικές μαρτυρίες είναι άπειρες.

Στα **Ρωμαϊκά χρόνια**, θ' αφήσομε το λόγο του **Carcopino Jerome**, να μας μεταφέρει στο απόγειο της αυτοκρατορίας:

"...Τη νύφη βάζουν δυο με τα χέρια στο σπίτι χωρίς να πατούν τα πόδια της στο κατώφλι. Πίσω της μπαίνουν οι τρεις συντρόφισσές της... Η μιά φέρνει τη ρόκα της, η άλλη το αρδάχτι της, εμβλήματα που μαρτυρούν τις αρετές της και την οικιακή της δραστηριότητα..."[9]

Ο αργαλειός και η υφαντική στο Βυζάντιο, βρίσκεται σε ακμή:

"...Εδώ πρώτ' απ' όλα θα γνωρίσουμε την υφαντική τέχνη και τους

---

7. Paul Faure: "Η καθημερινή ζωή στη Μινωϊκή Κρήτη, 1500 π.Χ." Αθήνα, 1976, εκδ. "Ωκεανίς", μετάφρ. Ελλης Ι. Αγγέλου, σ. 148 - 149

8. Ροδούλας Κούμαρη - Σταθάκη: "Οι υφαντές πατανίες της Κρήτης" στην ετήσια εκδ. "Φιλολ. Πρωτοχρονιά", Αθήνα, έτος ΚΕ' (1968), σ. 160-162.

9. Carcopino Jerome: "Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της αυτοκρατορίας", Αθήνα, 1971, εκδ. "Ωκεανίς", μεταφρ. Κ. Παναγιώτου, σ. 113.

ανθρώπους που την ασκούσαν καθώς επίσης και τη θέση της ανάμεσα στα προσοδοφόρα επαγγέλματα, που βρήκαν πρόσφορο έδαφος ανεπτύξεως στο Βυζάντιο..."[10]

Οπως κατά τον Ομηρο τα κύρια έργα της γυναίκας έπρεπε να είναι ο ι σ τ ό ς (τελάρο, αργαλειός, αργαστήρι) και η η λ α κ ά τ η (ρόκα), έτσι και στα χρόνια του Βυζαντίου.

"**Κλήμης ο Αλεξανδρεύς** απήτει, ίνα η γυνή ασκήται εις την ταλασιουργίαν και ισπουργίαν, **Ο Λιβάνιος** παριστάνει τινά επαινούντα την μέλλουσαν νύμφην ως σώφρονα "και τα περί τον ιστόν πεπαιδευμένην", **ο ιερός Χρυσόστομος** λέγει ότι η γυνή δεν δύναται να βασπάση δόρυ, δύναται όμως να λάβη ηλακάτην και να υφάνει ιστόν, αφ' ου αυτά τα έργα έχουσι δι'αυτήν προορισθή. **Γρηγόριος ο Θεολόγος** λέγει ότι προς τιμήν της γυναικός είναι να γνωρίζη να μεταχειρίζεται την ηλακάτην και να υφαίνη... και ο **Μιχ. Ψελλός** τονίζει ότι η κυρία ασχολία της γυναικός πρέπει να είναι ο ι σ τ ό ς , η η λ α κ ά τ η και το έριον.

Πόσον δε σταθερά, ήτο η αντίληψις αύτη δεικνύουν το τε του Πετρίτση εν τη διατυπώσει του **Επους του Διγενή** λεγόμενον, των γυναικών δεν εδόθη πόλεμος,

... αλλά να πιχειρίζουνται **τη ρόκκα και λινάρι**
να κάθονται στα σπίτια των **να κλώθουν, να κεντούσι,**

και τα δημοτικά ημών άσματα, καθ' α το παλληκάρι το καλό θέλει γυναίκα:

να ξέρη **ρόκκα κι αργαλειό,** να ξέρη **να υφαίνη**
να ξέρη και το κέντημα, να ξέρη να κεντάη"[11]

Στης **Βενετοκρατίας** και στης **Τουρκοκρατίας** τα χρόνια, τα τεκμήρια είναι πλούσια[12]. Εδώ το Κρητικό Δημοτικό τραγούδι, είναι μια βασική αξιόπιστη πηγή[13], ενώ τα σχετικά αντικείμενα ομιλούν μεσ' από τις προθήκες των μουσείων

---

10. Περιοδικό: "Πειραϊκή - Πατραϊκή: "Η Υφαντική στο Βυζάντιο" έτος ΚΣΤ', τεύχ. 192, Ιούλιος - Σεπτ. 1980, σ. 3η, Αθήνα (Δ/ντής Α. Δεληγιάννης)

11. Φαίδωνος Κουκουλέ : "Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός", τ. 2ος, τευχ. ΙΙ., σ. 112 - 113

12. Δες: Εμμ. Μ. Παπαδάκη : "Μορφαί του Λαϊκού Πολιτισμού της Κρήτης, του 15ου και 16ου αι. κατά τας Γραμματειακάς πηγάς", Αθήναι, 1976, σ. 34, κ.ε.

"....εις το κατώγειον αστικού ανωγοκάτωγου υπήρχον συνήθως, πλην των άλλων χώρων, και το "αργαστήρι..." κ.α.π.

13. Παύλου Βλαστού :"Ο γάμος εν Κρήτη... " Αθήναι, 1893, σ. 58:

"- Εφα η ρόκα τα πλευρά μου,
κ' η κλωνιά τα δάχτυλά μου,
κ' έπεσε και το σφεντήλι,
κι έσπασε μου το δακτύλι..."

μας[14].

Κι ενώ "το ανεβοκατέβασμα των τελάρων των μίτων, που γίνεται με τις πατητήρες, ανακαλύφτηκε μόλις το 1.300μ.Χ.", ο 18ος αιώνας χάρισε στο χώρο τ' α ρ γ α λ ε ι ο ύ τρεις σημαντικές εφευρέσεις· την κλωστική μηχανή, στα 1769 από τον Rich Arkwright, τον μηχανικό αργαλειό, στα 1785 από τον Edm. Carthwright και τον αργαλειό Jacguard, στα 1805 από τον J. Jacguard"[15]

"Κατά τα μέσα της παρελθούσης εκατονταετίας, η υ φ α ν τ ι κ ή έφθασεν εις ύψιστον σημείον ακμής διά τα υφάσματα της οικιακής χρήσεως. Από καμμίαν σχεδόν χωρικήν ή αστικήν οικίαν δεν έλειπεν ο αργαλειός.

Η ιδιαζόντως γυναικεία αύτη ενασχόλησις ησκήθη εις τινά μέρη της Ελλάδος επαγγελματικώς και υπό των ανδρών των α ν υ φ α ν τ ά - δ ω ν . . . " [16]

Στην Κρήτη, πάντως, μέχρι χθες και το φτωχότερο σπίτι, άπλωνε στις δέμπλες τ'οντά του, κάθε καλή μέρα του χωριού και σε κάθε χαρά του νοικοκυριού, τα ωραιοπλούμιστα προικιά της νοικοκυράς, κιλίμια και κουσκουσέδες, δεξιμάτες και σιντζαντέδες, κεντητές πατανίες τ' αργαλειού και πετσέτες, βούργιες και προσονώμια κι άλλα πολλά νοικοκεράτα, που σήμερα πάνε ν' αντικατασταθούν με τα βιομηχανικά προϊόντα του είδους.

Παρ' όλ' αυτά και επειδή υπάρχουν αρκετές ακόμη εστίες μ'αργαλειούς στο Νησί, σε χωριά και σε πόλεις, δεν είμαστε απαισιόδοξοι και δεν πιστεύομε

Αριστ. Κριάρη: "Πλήρης συλλογή Κρητικών Δημωδών Ασμάτων...", Αθήναι, 1920, Εκδ. Β', σ.277

"Μαλαματένιος αργαλειός κ' ελεφαντένιο χτένι,
κι έναν κορμί αγγελικό και κάθεται και φαίνει,
μ' εξήντα δυο πατήματα, σαράντα δυο καρούλια,
κι ο βρόντος ήταν έρεγος..."

- Ιδομ. Ι. Παπαγρηγοράκη: "Τα Κρητικά Ριζίτικα Τραγούδια", Χανιά, 1957, σ.243: "

"Κοράσιο στην Ανατολή έφαινε κι ετραγούδιε,
κι ο συριγμός του μασουριού κι ο χτύπος του πετάλου
κι αηδονισμός της λυγερής, στον συρανό διαβαίναν..." κ.α.π.

14. Δες: Ιστορ. Αρχείον Κρήτης :"Οδηγός Ιστορικού Μουσείου και Κρητ. γωνιάς" Χανιά, 1968, σ. 33 κ.ε. (Αίθουσα Λ', ένθα: "Κρητική Χειροτεχνία αρίστης τέχνης, εξ υφαντών, κεντημάτων, αργαλειού,...")

Επίσης: Σωσώς Λογιάδου - Πλάτωνος : "Η Υφαντική στην Κρήτη", περ. "ΗΩΣ" Αθήνα, 1964, έτος Ζ!, τ. 76 - 85, αφιερ. στην Κρήτη. Στις σ. 221-226, η ενδιαφέρουσα αυτή μελέτη, εικονογραφείται από εκθέματα του Ιστορ. Μουσείου Ηρακλείου.

15. Ερατούς Αγγελοπούλου Βόλφ "Ο Αργαλειός" Πρώτα βήματα στην Τεχνική της Υφαντικής, Αθήνα, 1986, σ. 16 κ.ε.

16. Αγγελικής Χατζημιχάλη : "Λαϊκή Τέχνη - Υφαντική", άρθρο στη Μεγάλη Ελλ. Εγκυκλοπαίδεια "Πυρσού", τομ .10ος (ΕΛΛΑΣ), σ. 226 κ.ε. (Αθήναι, 1926).

ότι "απέσβετο το λάλον ύδωρ".

Πολύ σωστά η Σωσώ Λογιάδου - Πλάτωνος, γράφει : "...Η Κρήτη φ α ί ν ε ι αδιάκοπα τη Μοίρα και την Ιστορία της. Κι αιώνες τώρα, από τα νεολιθικά κι όλας χρόνια, οι θυγατέρες της τραγουδούνε τη δική τους μοίρα μπροσπά στον αργαλειό. Γι' αυτές θα μπορούσε κανείς να πει, όπως για τις γυναίκες των Φαιάκων (των Φοινίκων πιθανά, που είχαν στενή σχέση με τους Μινωίτες) πως παραβγαίνανε με την δεξιοτεχνία τους στην υφαντική, την άφθαστη ικανότητα και εμπειρία των ανδρών τους στη θάλασσα, γιατί τους έδωσε η Αθηνά "έργα τ' επίστασθαι περικαλλέα και φρένας εσθλάς". Τη μεγάλη τους επίδοση στην **υφαντική**, στα προϊστορικά χρόνια μαρτυρούνε τα πλούσια και περίτεχνα μινωικά φορέματα που ξέρομε από παρασπάσεις και ειδώλια, και τα υφαντικά βάρη που βρίσκομε άφθονα στα παλάτια και τα σπίτια τους. Κι ακρογιαλιές ολόκληρες της Κρήτης είναι σπαρμένες με τα άδεια κογχύλια της πορφύρας που έβαψαν ρούχα βασιλικά. Η παράδοση πέρασε από τα μινωικά στα ελληνικά και στα βυζαντινά χρόνια, και μέσα από τη Βενετοκρατία και την τουρκική κατάχτηση έφτασε ως την εποχή μας. **Ποτέ δεν πάψανε οι γυναίκες της Κρήτης να υφαίνουν, ακόμη και τότε που έτοιμα έρχονταν από την Ανατολή κι από τη Δύση τα πιο ακριβά και όμορφα υφάσματα, τα "καμουχά" και τα βελούδα. Στα ερειπωμένα βυζαντινά και βενετσιάνικα κάστρα του Νησιού, ακούνε τη νύχτα οι κοπελλιές το πέταλο του αργαλειού της στοιχειωμένης αρχοντοπούλας. Αυτής που τη θέλει το δημ. τραγούδι:**

"...νάχει το χτένι ολόχρυσο με ασημένια δόντια,
και τη σαΐτα μάλαμα, μασούργια διαμαντένια".[17]

Μ' αυτές τις συγκινήσεις και τους ενθουσιασμούς, ας ξεχυθούμε **στα λαογραφικά τ' αργαλειού, των πρώτων υλών που μας χρειάζονται και στης πανάρχαιας τέχνης της ανυφαντούς** τα μυστικά και πάθια. Το περιβόλι της Κρήτης έχει και σ'αυτόν του το μπαξέ πολλά να μας χαρίσει και να μας δείξει. Ας τα παρακολουθήσουμε:

Α' ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ

Πρώτ' απ' όλα, ο λόγος για τις απαραίτητες πρώτες ύλες: μαλλί, μετάξι, λινάρι και βαμβάκι και την επεξεργασία των.

1. Το μαλλί: Οι νοικοκυρές της Κρήτης εξασφάλιζαν (και συνεχίζουν) από τα δικά τους οικόσιτα πρόβατα, το μαλλί που χρειάζονταν. Αν δεν έφτανε, αγόραζαν

---

17. Σωζώς Λογιάδου Πλάτωνος: "Οπ. παραπάνω, σ. 221. Οι υπογραμμίσεις δικές μας.

και από τους κτηνοτρόφους της περιοχής.

Υστερ' από το **"κούρεμα των προβάτων"** αρχές του θέρους, παραλάβαιναν το μαλλί οι γυναίκες, κι ακολουθούσεν μια ατέλειωτη σειρά εργασιών, ώσπου να είναι έτοιμο φάδι, για τον αργαλειό.

Κατάπρωτη εργασία **το ξεχώρισμα του μαλλιού** σε είδη.

"Τα ξεχώριζαν σε **"αρνιές"** (από μικρά ζώα), σε **"στειρόμαλλα" ή "γκαλόμαλλα"** (από τις προβατίνες που έχουν γεννήσει)"[18], κι ακόμη ως προς τον φυσικό χρωματισμό τους.

Ακολουθούσε **πλύσιμο**, για να φύγει ο μαρόλιπος (η ορθή λέξη είναι μαλλόρυπος (μαλλιά + ρύπος), η ακαθαρσία δηλ. των μαλλιών), **άπλωμα**, για να στεγνώσουν, **"ξάσιμο"**, που γίνονταν συνήθως βράδια, και **"τουλούπιασμα"**. Εκείνες οι ανάλαφρες "τουλούπες" στα κοφίνια, χωρίς να πιέζονται, έδιναν μια ξεχωριστή αισθητοποίηση της έννοιας πούπουλο!

Χαρά ήταν, τα χειμωνιάτικα απόβραδα, ύστερ' από τον κάματο της δύσκολης πάντα αγροτικής μέρας, π' άρχιζαν οι γυναίκες (γιαγιά, μητέρα, κόρη) **το ξάσιμο και το χειροχτένισμα!** Τώρα, ύστερ' από σαράντα χρόνους, που έζησα στο σπίτι μας, στον Καμπανό - Σελίνου, αυτές τις εικόνες, σαν πηγαίνω προσκυνητής ή βιαστικός επισκέπτης (γιατί αλήθεια;)κοιτάζω στο "μαγατζέ" (αποθήκη) μας εκείνα τα μισοφαγωμένα **χειρόχτενα** της αείμνηστης "λάλης" μου, κι αναθυμούμαι μια ζωή - όνειρο που ζήσαμε στα μικρά μας χρόνια, στο χωριό ![19]

Κι οι εικόνες του ευλογημένου εργαστηριού, διαδέχονται η μια την άλλη...! **Εβγαιναν τα "σκουλιά" απ' τα χειρόχτενα**, κι ακολουθούσε **"το κλώσιμο"**, μιά ακόμη κουραστική εργασία για τα γυναίκεια χέρια του σπιτιού, κι ύστερα χωρίς ανάσα **το "βάψιμο" και τ' ανέμισμα"**!

Κι ως εδώ, ας τα θεωρήσουμε σαν γλέντι και διασκέδαση, κατά που λέει και η μαντινάδα:

" Το κέντημα 'ναι γλέντισμα, κι **η ρόκα 'ναι σεργιάνι,**
μα το παντέρημ' αργαλειό, είναι σκλαβιά μεγάλη!" [20]

και το παλαιότερο δημοτικό τραγούδι:

"...να ξέρει ρόκκα κι αργαλειό, να ξέρει να υφαίνει
να ξέρει και το κέντημα...", που είδαμε και πιο πριν" .[21]

---

18. Σωζ. Λογιάδου - Πλάτωνος : όπ. παραπάνω, σ. 221-222

19. Μανόλη Ι. Πιτυκάκη : "Η Υφαντική στην Κρήτη", σ. 179, (όπου και χαρακτηριστική φωτ.) ανάτυπο από το περ. "Αμάλθεια", τ. 43-44-45, 1980, Αγ. Νικόλαος Κρήτης.

20. Φρ. Γ. Πλατάκη - Ειρ. Α. Κοντάκη : "Η Υφαντική και Κεντητική στο οροπέδιο Λασιθίου" - Λαογραφία - Οροπέδιο, Καλοκαίρι 1985, σ.28 (εκδ. Πολιτιστ. Συλλ. Μαρμακέτου Λασιθίου).

21. Φ. Κουκουλέ: "Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός", τομ. Β', τεύχ. ΙΙ.σ. 113.

Η ρόκα με τ' αρδάχτι της και το απαραίτητο **σφεντήλι**, δε λείπανε από τον "κόκκαλο" (τη μέση) καμιάς γερόντισσας! Ηταν η μόνιμη απασχόληση - συμβολή των, ώσπου να τελειώσουν τα προυκιά για τις κόρες του σπιτιού.

Και σαν δεν προλάβαιναν τις ανάγκες τ' αργαλειού σε μαλλί οι γιαγιάδες, έμπαιναν στο χορό κι οι μανάδες και γιατί όχι κι οι κόρες των. Από τις τελευταίες θά 'χε την αφορμή ο κρητικός μαντιναδολόγος για να πεί και να τραγουδήσει:

"Πάρε Μαριώ τη ρόκα σου κι έλα το φράχτη - φράχτη,
κι ά σε ρωτήξ' η μάνα σου, πέ τση · έχασα τ' αρδάχτι"[22]

Το **αρδάχτι** γεμάτο, για να' ρθουμε στο έργο, έμπαινε στην **τυλιγάδα**[23] κι εγίνονταν **"μονά"** (ποσότητα μάλλινου νήματος ενός αρδαχτιού) που φυλάσσονταν ώσπου να γίνουν αρκετά για την ύφανση της πατανίας, του κιλιμιού, του σαντζαντέ, που προορίζονταν.

Η ανέμη, ένα ακόμη ευκίνητο σύνεργο για το κουβάριασμα. Στηριγμένη ψηλά στον **ανεμόποδα**, τον λεπτό ξύλινο άξονά της, που κρατιέται στέρεα καρφωμένος σε μια βαριά ξύλινη βάση, **το κουτσούρι**, είναι ένα ακόμη απαραίτητο σύνεργο στην όλη κατεργασία του μαλλιού[24].

Πάντα δίπλα στην ανέμη, περιμένει **το "θρομύλι" με τον άρδαχτο"** για το ατέλειωτο **"μασούρισμα"**.

Ομορφη εργασία διασκεδαστική. Κάθεσαι στο σανιδένιο **"θρομύλι"** για ν' ακινητοποιείται, προσαρμόζεις τον άρδαχτο στο βαθούλωμα του θρομυλιού (οπή ενός μισι πόντου περ. βάθους, όπου θα περιστρέφεται ο άρδαχτος), αφού του 'χεις περάσει **μασούρι**, και έχεις φέρει το νήμα από την ανέμη για να **μασουρίσεις, να καλαμίσεις**, όπως λένε!

2. Το λινάρι: Για να φτάσει ως τα χέρια της νοικοκυράς το νήμα του λιναριού, περνά πολλά και επίπονα στάδια.

Ισως απ'αυτά να βγήκε η παροιμιώδης φράση: **"Επαθε... του λιναριού τα πάθη"**, που λέγεται για όσους βασανίστηκαν ανυπόφορα.

Το λινάρι σπέρνεται το Δεκέμβρη σε γόνιμα χωράφια, σιμά σιμά, κατά που λέει και η σχετική φράση:

"Σιμά σαν το λινάρι..."[25]

---

22. Αλεξ. Κ. Δρουδάκη :"10 χιλ. μαντινάδες τση Κρήτης", Χανιά, 1982, σ. 268

23. Μανόλη Ι. Πιτυκάκη : "Γλωσσικά : Τεχνικοί όροι υφαντικής στην Ανατολική Κρήτη", περ. "Αμάλθεια", τευχ. 37, Αγ. Νικόλαος, 1978, σ. 337 κ.ε.

24. Φρ. Γ. Πλατάκη, Ειρ. Αλ. Κοντάκη: οπ. παραπάνω, σ. 31 (όπου και χαρακτηριστική φωτογραφία, αλλά και η ονοματολογία κατά το Οροπ. Λασιθίου)

25. Τη φράση καθώς και άλλες σχ. συναντήσαμε σε πολλά χωριά της Κρήτης. Εδώ καταγράφεται από τη γερόντισσα Αναστασία Α. Αποστολάκη, 86 χρόνων (1993), αγραμμ., Καμπανός.

Φτάνει το μέτρο στο ύψος ο βλαστός του που είναι ανθεκτικός, λείος και χωρίς "αδερφούς", μονόφυτρος, όπως ακούγεται.

Στην κορυφή του βγάζει ένα μπλέ ανθάκι, απ' όπου θα προκύψει ο καρπός, ο λινόσπορος.

Λέει η παροιμία: "Απού τρώει το λινόσπορον του
τρώει το 'ποκάμισόν του!" [26]

ενδεικτική της προδιαγραμμένης χρήσης του λινόσπορου, μόνον για σπορά. Μόνη εξαίρεση, οι θεραπευτικοί λόγοι. Στην Κρήτη, η λαϊκή ιατρική χρησιμοποιεί το λινόσπορο, κοπανισμένο και ζυμωμένο με γάλα, σαν επίθεμα σε "βουβάλες" ή "πλακώνια", γιατί μαλακώνουν ανώδυνα κι ανοίγουν και καθαρίζουν, χωρίς χειρουργικές επεμβάσεις[27].

Ξαναγυρίζομε όμως στο λινάρι... Το ξεριζώνομε όταν φτάνει η ωρίμανσή του, το δένομε μάτσο - μάτσο από τρία σημεία (κορυφή, μέση, ρίζα), το "πετρώνουμε" μέσα στο νερό του ποταμού ή σπέρνας για οχτώ τουλάχιστον μέρες, κι ύστερα τ' "ανασέρνουμε", το στεγνώνουμε στον ήλιο αρκετά για ν' ακολουθήσει το σπάθισμα, κοπάνισμα δυνατό, ώστε ν' αποχωριστούν από τις ίνες του, όλα τα ξυλώδη μέρη του βλαστού και ν'ακολουθήσει ο χτενιάς με τα διπλά χτένια[28] και να μας δώσει το νήμα του λιναριού σαν πλεξούδα, σκουλούδι, τουλούπα. Απ' εκεί και πέρα, αρχίζει η ρόκα το έργο της [29] για το πολύτιμο νήμα του λιναριού, το ψιλό για στημόνι και το χοντρό για υφάδι, αφού πλυθεί πλούσια και γυαλίσει σαν μετάξι. Ούτε τις "χοντράδες" δεν πετάμε. Μ' αυτές κάνομε τις ψωμομαντήλες και τα μπουγαδόπανα.

Συμβολή στην οικονομία του αγροτικού σπιτιού της Κρήτης, η καλλιέργεια του λιναριού, παρά τα βάσανά της[30] τα παροιμιώδη, μας δίνει το υγιεινό ύφασμα, το λιναρένιο, αξεπέραστο, ανθεκτικό, που αν το καλοψήσεις θα κοντέψεις την απόσταση του απ' το μετάξι. Και θα κάμεις κοσπούμια ρούχα, ανδρικά και γυναικεία, σεντόνια, σακκιά, ντρουβάδες, βούργιες, πετσέτες, τραπεζομάντηλα, φασκιές, αθομαντήλες, κ.α.[31] Και βέβαια το τόσο χρήσιμο "κανάβι" (λινάρι με

---

26. Μαν. Ι. Πιτυκάκη: "Γλωσσικά : Τεχνικοί όροι υφαντικής...! (όπ. παραπ.), σ. 334.

27. Ιωάννου Ε. Χαβάκη: "Φυτά και βοτάνια της Κρήτης", σ. 229, κ.ε. (Ιατρ. εκδ. ΖΗΤΑ, χ.τ.χ.)

Επίσης : Ευαγγ. Κ. Φραγκάκι : "Η δημώδης Ιατρική της Κρήτης", Αθήναι, 1978, σ.210

28. Δες και Μαν. Ι. Πιτυκάκη : "Γλωσσικά : Τεχνικοί όροι υφαντικής...", σ. 335.

29. Η ρόκα εδώ είναι καλαμένια σε αντίθεση με τη ρόκα του μαλλιού που είναι από "φουρφούλακα".

30. Μαν. Ι. Πιτυκάκη : "Γλωσσικά: Τεχνικοί όροι υφαντικής..." σ. 334

31. Μαν. Ι. Πιτυκάκη : "Η Υφαντική στην Κρήτη", σ. 161

μακριές (νες) για τις υδραυλικές εργασίες και στεγανοποιήσεις.

Για όλ' αυτά ο γεωργός προσέχει την πορεία της ανάπτυξής του από κοντά. Κι όταν στο δέσιμο του καρπού του, το γλυκαθούν τα πουλιά, καταφεύγει στη γηθειά, ξορκίζοντάς τα και ψιθυρίζει: "Το λινάρι, το λινάρι,
του πουλιού το χαλινάρι,
να θωρεί και να διαβαίνει,
και να μη μπορεί να μπαίνει.." [32]

3. Το μετάξι: Πολύτιμη πρώτη ύλη για τον αργαλειό της Κρήτης, το μετάξι, απ' **το μεταξαργιό** και τα απαραίτητα φύλλα της μουριάς, γιατί:

"Να' λειπαν τα μουρνόφυλλα, δεν είχαμε μετάξι,
δεν έκανες χρυσά φτερά, μικρή μου, να πετάξεις!" [33]

"Των Αγιώ Σαράντω, στσ' εννιά του Μάρτη, εβάνανε οι κοπελιές στ' ασπήθια των, **το μεταξόσπορο** κι επηγαίνανε στην εκκλησία να λουτρουηθούνε και να ευλοηθεί κι **ο κουκουλόσπορος** και να **ξεπουλιάσει** δίχως εμπόδια". [34]

Αλλες, τον βάνανε στον ήλιο και πάνω σε τρυφερό μουρνόφυλλο, για ν' ανοίξει με τη ζέστη του, ανοιξιάτικα.

Υστερα, τα σκουλικάκια, τα θέταν πάνω σ' εφημερίδες που είχαν απλώσει στις καλαμωτές και τα τάιζαν με ψιλοκομμένα μουρνόφυλλα. Αργότερα το τάισμα γίνεται συχνότερο. Ο μεταξοσκώληκας περνά τα στάδια της ζωής του και φτάνει στον επίλογο, ανεβαίνοντας στο κλαδί για να πλέξει **το κουκούλι.** [35]

Ως τότε πολλά τα βάσανα και τα προβλήματα του μεταξαριού. **Αρρωσταίνει, "ματιάζεται"** και **"γητεύεται"** για να **"ξεματιαστεί"**, από τις γυναίκες **που το "πολεμούν"**. Του λένε τρεις φορές την παρακάτω γητειά και το θυμιάζουν συγχρόνως με λουλούδια του Επιταφίου, που φυλάσσουν, από πέρυσι:

"- Ως έξυσεν ο Αϊ Ζωσιμάς το ποδαστράγγαλόν του,
κι έβγαλε τρία μαμούνια,
το 'να το χρυσομάμουνο,
τ' άλλο τ' αργυρομάμουνο.
και το τρίτο το μεταξομάμουνο,
και ριζιασε και μύριασε
και σαρανταδιασπόλιασε,

---

32. Μας την υπαγόρεψε η Ελένη Χριστοφ. Μπουλταδάκη, από τον Καμπανό, γραμμ. γνώσεις Γ' Δημοτικού, 66 χρόνων σήμερα (1993).

33. Πασίγνωστη. Δες πρόχ. Μαν. Ι. Πιτυκάκη : "Το γλωσσ. ιδίωμα της Αν. Κρήτης", Αθήνα, 1983, τ. β'σ. 652.

34. Μας υπαγόρεψε: Αναστασία Α. Αποστολάκη, ετών 86 (1993), αγράμματη από τον Καμπανό. Την ενέργεια που περιγράφει, έκανε κάθε χρόνο ως νέα.

35. Ν. Γερμανού : "Ο βίος των Ζώων", Αθήναι, 1932, σ. 81 κ.ε. Εκδ. Οίκος "Ελευθερουδάκη".

και πέρασ' η γειτόνισσα,
η κακή γειτόνισσα,
και γρύλωσε τ' αμάθια τζη,
και σύρισε τ' αντόδια τζη,
και εψύγη κι εμαράθη,
σαν το χόρτο στο λιβάδι,
κ' είντα θα κάμω να σωθεί;
Πάρε αμίλητο νερό
και κόψ' ελιάς κλωνάρι,
να ταΐσεις, να ποτίσεις,
το μεταξαργιό να σταματήσεις.
Στάμα μια, στάμα δυό
στάσου 'κεια μεταξαργιό! [36]

Σ' άλλα χωριά της Κρήτης, αποθησαυρίζεται διαφορετική **γηθειά**, την οποία συνοδεύει, κι εδώ, **θυμίαμα του μεταξαριού με λουλούδια Επιταφίου**, αλλά και με **πέταγμα ανάποδα** (προς τα πίσω δηλ.) **μουρνόφυλλων** για τροφή "διαβασμένη". Λέει η γητειά:

"Ιησούς Χριστός εξύστηκε
στα γόνατ' αποκάτω,
κι έβγαλε χρυσομάμουνα.
Μ' αυτά δεν ήταν χρυσομάμουνα
παρά μεταξομάμουνα,
των αρχόντων η πρεπειά,
των φτωχών η σωτηριά.
Και μια γυναίκα πέρασε
σμιχτοφρύδα κι' αροδόντα
κ' είδεν το και έρριξέν το
σαν το βρούλλο τση βρουλλιάς,
Κι άραγες να υπάρχει πενταδάχτυλη
πέντε φορές απ' Αγια περασμένη
να του πει: - Στάμωνα, σταμωναρή
στάμα,
το μεταξαργιό μου, να σταθεί.
Κι Αγιε Γιάννη πλήσιαινέ το
και Χριστέ μου βλόησέ το!" [37]

---

36. Μας την υπαγόρεψε η Ελένη Χριστοφ. Μπουλταδάκη, ετών 66 (1993), από τον Καμπανό. Γραμμ. γνώσεις : Γ' Δημ. Της την έμαθε η γιαγιά της...

37. Αλ. Ρωμανιά :"Η Λεβεντογέννα", Αθήνα, 1965, σ. 19-20

Πάντως, όλη η απασχόληση με το μεταξαριό είναι και "επίζηλη" και επίπονη, όπως λένε στα χωριά μας. Και το άγχος τους δεν τελειώνει ώσπου να μαζέψουν τα κουκούλια και να τα λιάσουν αρκετά στον δυνατό καλοκαιρινό ήλιο. Η συνέχεια είναι στο εργαστήρι τ' αναλυτή, π' έχει στήσει τα σύνεργά του κοντά σε βρύση. Σιγανή η φωτιά στο καζάνι του και μέσα τα κουκούλια. Τ" αναλύει και σέρνει τα **κυκλιά** για να τα παραδώσει στη συνέχεια στη νοικοκυρά που "πολεμούσε το μεταξαργιό".

Κι εκείνη μετά **ξεχωρίζει** και **καλαμίζει** μετάξι για **"τσι χασιλαμάδες"** (φάδι, στημόνι, μετάξι, για να γίνουν στρώσεις, σεντόνια, κρεβατόγυροι, κ.λ.), και το υπόλοιπο **το ψήνει** με προσοχή, γιατί το ξέρει πως το υπερβολικό ψήσιμο αποβαίνει σε βάρος της στιλπνότητας και της αντοχής του[38]

"Το μετάξι θέλει τάξη,
κι ' απού δεν κατέει ας κάτσει!"

παραγγέλνει η "λάλη" της Κρήτης στις εγγόνες της. Κι η παραγγελιά της επιβεβαιώνεται σε κάθε κίνηση σ' αυτή τη δραστηριότητά της. Ακόμη και το απλό **στέγνωμα** του ψημένου μεταξιού φροντίζει να γίνεται μεσημεριανές ώρες του καλοκαιριού που είναι δυνατός ο ήλιος. Και στο **μασούρισμα** (όσο μετάξι θα γενεί υφάδι) και στο **καλάμισμα** (όσο προορίζεται για στημόνι) η προσοχή και η ηρεμία της είναι διαρκής.

Μ' αυτές τις **πρώτες ύλες μαλλί, λινάρι** και **μετάξι,** γιατί το βαμβάκι μας έρχεται έτοιμο στην Κρήτη, μια τεράστια ποικιλία υφαντών γεννιέται, από τα επιδέξια χέρια της ανυφαντούς που δε λέει να ξαποστάσει, κι ας:

"Εκομποδέσαν οι κλωστές, κι εσπάσανε το χτένι,
κι' αρρώστησ' η γι' ανυφαντού να λύνει και να δένει".

και να γεμίζει την κασέλα της, με τα ωριοπλούμιστα:

μάλλινα: κιλίμια, κουσκουσέδες, σιντζαντέδες, μπροσονώμια, σακκούλια, σακκούλες, καπότα ράσινα, ρασιές (ρασόκαιρτσες, γαμπαδομανίκες, κ.α.π.) σεντόνια ράσινα, φασκιές, ζώνες κοντοφάσκια, κ.α.

λιναρένια: σεντόνια, ρούχα ανδρικά, γυναικεία, μαντήλες ψωμιού και σουρωμαντήλες (αθομαντήλες), φασκιές, σακκιά, ντορβάδες, πετσέτες, κ.α.

μεταξωτά: πουκάμισα, πετσέτες, σεντόνια (χασιλαμάδες) κρεβατόγυρους, ανδρικές ζώνες μέσης, πετσέτες λούσου, "σακκουμάδες για παράδες", καμιζιόλες για τα κονίσματα και τα στεφάνια, μανικέλια για τα ποκάμισα του γαμπρού, κρουσολιδάτα κεφαλομάντηλα και πολλά άλλα.

μπαμπακερά σκέτα ή μεταξοβάμβακα: πουκάμισα, μισοφόρια, πετσέτες φαγητού και τοίχου, σεντόνια, τραπεζομάντηλα, σακκούλια, πετσετοθήκες, πάντες, κουρτίνες κ.λ. (μαζί με μερσελιζέ που επίσης αγοράζαμε).

---

38. Μαν. Ι. Πιτυκάκη : "Η Υφαντική στην Κρήτη", σ. 174

Β' Ο ΑΡΓΑΛΕΙΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ:

Αυτό το αναπόσπαστο εξάρτημα του Κρητικού νοικοκυριού, το ευλογημένο, υπήρξε το καύχημα και το στολίδι της γυναίκας του Νησιού, αλλά και το μεγάλο βάσανό της.

"Εμπήκε στ' αργαστήρι" έλεγε στην κουβέντα της η μάνα για την κόρη και καμάρωνε για την πρόωρη... ενηλικίωσή της.

"Ανε θέλεις να γεράσεις, αργαστήρι ν' αγοράσεις", επέμενε και τρόμαζε η γιαγιά την εγγόνη της, σαν εκάθιζε στον αργαλειό!...

Ακουγε και τα παράξενα του σπίχου, πως:

"Εκατό ένα μηχανήματα έχει το αργαστήρι,
κι' όντες θα λείψει το... φτερό, χαλά τ' ανυφαντήρι".

μ' όλες τις παραλλαγές του και τις... μετρήσεις · μιά εκατό, μια εκατό ένα και μια τρίτη εκατό και... μισό, κι αγωνιούσε.

Λογάριαζε και μετρούσε τα εξαρτήματα τ' αργαστηριού τους:

- 4 όρθια πόδια (κολώνες) με "φωλιές" για τ' αντιά.
- 2 σκαμνιά, για κάτω. Συγκροτούν τη βάση τ' αργαλειού.
- **2 κουρούνες** (τα πάνω από τα σκαμνιά παράλληλα ξύλα)
- **4 κλειδιά,** που σπερεώνουν τον αργαλειό **με τις ισάριθμες σφήνες των.**
- **3 κλειδιά,** ακόμη, **με τις σφήνες των** (ένα κατ' από το κωλοσάνιδο, ένα κάτω από τ' αντί, και το τρίτο πάνω στη μέση).
- **Το πέταλο, με τις δύο σπάθες** απ' όπου κρέμεται. Στη μέση του πετάλου, η χούφτα, λειτουργεί σαν χειρολαβή.
- **Το χτένι,** μεταλλικό ή ξύλινο με τις θύρες του. Τοποθετείται ανάμεσα των δύο σανιδιών του πετάλου.
- **Οι μίτοι,** περασμένοι από **τα μιτοκάλαμα.** Κι ο **κλέφτης.**
- **Τα 2 αντιά** με τις ενσκαφές των για να τοποθετείται εκεί ο **γκάρδης** (σιδερένια βέργα) και τρύπες στ' αντί για να σπερεώνεται με **το κομποδετήρι** ο γκάρδης.
- **Οι πατητήρες,** λουριά σπερεωμένα στα καλάμια των μίτων. Κινούνται με τα πόδια της υφάντρας και κανονίζεται με τ' ανεβοκατέβασμά των η διασταύρωση του στημονιού ώστε να σπερεώνεται το υφάδι.
- **Το πατητηρόξυλο,** όπου σπερεώνονται οι πατητήρες. Τοποθετείται κάτω στο πάτωμα.
- **Ο μεγάλος σφίχτης,** με τον οποίο παίρνομε κόρφο στο πίσω αντί.
- **Ο μικρός σφίχτης,** στο μπρος αντί, για την ανάλογη κίνηση.
- **Οι σίγκλες,** σιδερένιες, με δόντια, και με την ευχέρεια να κονταίνουν και να μακραίνουν, τεντώνοντας το πανί στο σημείο που υφαίνεται!
- **Οι σβούροι** (ράγκλοι), τροχαλίες που διευκολύνουν την κίνηση των μίτων.

- **Τα κατσικούλια**, είναι τα άγγιστρα που εξαρτώνται οι σβούροι προσαρμοσμένα στο **μιτοξυλο**.
- **Οι καβαλάρηδες**, πάνω στις φωλιές των κουρούνων. Εδώ στηρίζονται οι μίτοι και το πέταλο.
- **Οι πίτες**, λεπτά "σανιδάκια" καλαμένια. Χρησιμοποιούνται στο τύλιγμα του στημονιού στ' αντί και τυλίγονται κι αυτές μαζί.
- **Τα καλάμια** της σταύρωσης, ή **σταυροκάλαμα**. Είναι δύο.
- **Το βαρίδι**. Κρέμεται κάτω από το πίσω αντί, σαν αντίβαρο. Σ'αυτές τυλίγεται το χοντρό νήμα (μαλλί, κουρέλια).
- **Τα μασούρια**, πολλά. Γεμάτα υφάδι.
- **Οι σαΐτες**, τόσες όσα τα χρώματα του φαντού, μ' όλα τα μικροεξαρτήματά τους (άξονας, φτεράκι).
- **Οι τσίτες**
- **Το φτερό**, τούτο το χιλιοπαραγγελμένο εκατοστό και μισό εξάρτημα τ' αργαλειού, το λεπτεπίλεπτο. Κλείνει την έξοδο στον άξονα, όπου το μασούρι με το φάδι, μεσ' από μια τρυπίτσα πλάι της φωλιάς της σαΐτας!...

Λογαριάσαμε κι εμείς μαζί με την νιά ανυφαντού τα εξαρτήματα τ' αργαλειού και δεν τα... φτάσαμε στα εκατό.[39]

Δεν αποκλείεται βέβαια, ο παλαιός τεχνίτης κατασκευαστής του, να ... λογάριαζε κι όλα τ' άλλα εξαρτήματα, τα βοηθητικά, ώσπου να φτάσουμε στην ύφανση, οπότε:

- Ρόκα, αρδάχτι, σφεντήλι, κι' αγγινάρι,
- Τυλιγάδα, ανέμη, ανεμόποδας,
- Αρδαχτος, θρομύλι, μασούρια και καλάμια,
- Διάστρα (καλαντάρα), καλαμοκάνια[40],
- Και τα ατέλειωτα σύνεργα για την όλη κατεργασία των πρώτων υλών, θα ξεπερνούν, με βεβαιότητα, τα εκατό.

Ας παρακολουθήσουμε τώρα την πολύπλοκη σειρά εργασιών ώσπου, από

---

39. Συμφωνώντας με τον αείμν. Παντ. Βαβουλέ και τη σημείωσή του: "Τα μέτρησα, μα δε βγήκαν 101. Μόλις πιάνουν τα 60. Ισως να περιλαμβάνονται και τα πάσης φύσεως βοηθητικά", στη μελέτη του : "Ο Κρητικός αργαλειός", στο περ. "Κρητική Εστία", τεύχ. 66, Γενάρης 1957, σ. 35.

40. Οφείλομε μιάν εξήγηση ως προς την ορολογία. Στην εργασία μας αυτή χρησιμοποιείται κυρίως ονοματολογία Δυτικής Κρήτης. Ομως η περί τον αργαλειό και την ύφανση ονοματολογία είναι αρκετά πλούσια και διαφέρει από τόπο σε τόπο. "Ο λαός μας με την πλούσια γλώσσα του, δεν περιορίζεται σ'ένα μονάχα όνομα για να δηλώσει ορισμένο είδος υφαντών", μας λέει η Αλκη Κυριακίδου-Νέστορος, στα :"Υφαντά Μακεδονίας και Θράκης", Αθήνα, 1965, σ.23.

τα εξαρτήματα, να στηθεί ο αργαλειός.

- Στελιώνεται (στήνεται) τ' αργαστήρι σε ίσιο (επίπεδο) πάτωμα.

- Τοποθετείται το πέταλο και μέσα στις φωλιές του, το χτένι.

- Κρεμνιούνται οι μίτοι από τα κατσικαντήλια (ράγκλους) και σπερεώνονται στο μιτόξυλο που είναι ήδη τοποθετημένο στις υποδοχές που έχουν οι κουρούνες αντίστοιχα.

- Δένονται οι πατητήρες στο κάτω καλάμι των μίτων και στη συνέχεια κάτω στο πατητηρόξυλο.

- Εχομε πιο πριν διαστεί το στημόνι (το διάσιμο είναι πολύπλοκη και δύσκολη εργασία) και το έχομε τυλίξει σ' αντί κι έχομε βάλει τα σταυροκάλαμα. Τοποθετούμε τώρα τ' αντί με το τυλιγμένο σ' αυτό στημόνι στο ζευγάρι των πίσω ορθοστατών και στις κατάλληλες υποδοχές (φωλιές) του.

- Κρεμνούμε από τα σταυροκάλαμα τ' αντίβαρο.

- Τραβούμε μιάν απλωσιά στημονιού κι ακινητοποιούμε το πίσω αντί με τον μεγάλο σφίχτη, τον οποίο έχομε προσαρμόσει στις αντίστοιχες οπές τ' αντιού.

- Περνούμε από τους μίτους το στημόνι, με προσοχή και με πολλή επιδεξιότητα.

- Περνούμε, στη συνέχεια, με τη βοήθεια του κλέφτη (ενός απλούστατου καλαμένιου εργαλείου με εγκοπή), τις περασμένες από τους μίτους κλωστές του στημονιού, στις θύρες του χτενιού.

- Δένομε στον γκάρδη του μπρος αντιού τις άκριες του στημονιού και τον τοποθετούμε στη φωλιά τ' αντιού, σπερεώνοντάς τον (τον γκάρδη) με τον κομποδέτη.

- Παίρνομε όσους κόρφους (στροφές) απαιτηθούν για να τεντωθεί το στημόνι και ν' αρχίσει το έργο της η υφάντρα.

- Στερεώνομε τους σφίχτες, προσδένοντάς τους σφιχτά!

- Ετοιμος πια ο αργαλειός μας για το έργο του!

Δίπλα, στη θέση της υφάντρας, το καλαθάκι γεμάτο μασούρια με το νήμα του φαδιού. Κοντά, κάπου εκεί, και η σαΐτα με τα εξαρτήματά της (ξυλάκι ή σύρμα για άξονας, φτερό για τη στήριξή του, μασούρια).

Οταν υφαίνονται μάλλινα (πατανίες, κιλίμια, κ.τ.ο.) αντί για μασούρια, χρησιμοποιούμε "τσίτες", μήκους 25 πόντων περίπου, με τυλιγμένο το υφάδι στην έκτασή των.

Πριν αρχίσει το έργο της η υφάντρα, επιθεωρείται ο αργαλειός κι όλα τα σύνεργά του, από τη μητέρα της, ή κάποια γειτόνισσα, επιδέξια σ'αυτά, κι ερευνάται αν όλα είναι στη θέση τους. Οταν επιβεβαιωθεί πως όλα είναι σωστά, κεράσματα κι ευχές δίνουν και παίρνουν:

"- Χίλιες πήχες και σωστές οι πενταρές!"

"- Τα στημόνια σας να σύρουν,

και τα φάδια ν' απομείνουν!" κ.α.σχετικές.

Και το έργο της ανυφαντούς αρχίζει!... Παίρνει δύναμη από τον πόθο να φάνει τα προυκιά της, από τη λαχτάρα να φτάσει στην ευτυχισμένη ώρα του γάμου, στέλνοντας την προηγούμενη, πλούσια τα προυκιά της στο νέο νοικοκυριό που στήνεται. Την κούρασή της, τη διασκεδάζει με το τραγούδι της τ' ατέλειωτο, με τα όνειρά της τ' αξεδιάλυτα, με τους πόθους της τους τρυφερούς!

Κι όταν θά 'ρθει η ώρα **"της ξύφασης"**, θα γιορτάσει το σπίτι το γεγονός και θα γλεντίσει. Είναι η ώρα που θ' ακουσπούν. **ριζίτικα τραγούδια** και **μαντινάδες** θ' αναθυμηθεί η παρέα των γυναικών **προλήψεις** και **δεισιδαιμονίες** που τις βασάνισαν, **ευχές** που των έδωσαν κουράγιο, και **ροζοναρίσματα**, γιαγιάδων και παπούδων που τους διασκέδασαν όλους... Ας χαρούμε λοιπόν από αυτή την ανεξάντλητη φιλολογική και μουσική Λαογραφία του Νησιού μας, ένα μικρό έστω ανθολόγημα:

Α' Από τα Ριζίτικα τραγούδια:

1. Κοράσιο στην Ανατολή, **έφαινε** κι ετραγούδιε,
κι ο συριγμός του μασουριού κι ο **χτύπος του πετάλου**
κι αηδονισμός τση λυγερής στον Ουρανό διαβαίναν,
Καραβοκύρης το γροικά ανάμεσα πελάγου,
το κάτεργόν του σίμωσε... (Παπαγρ. σ. 243) [41] 5.

2. Κόρη **γαϊτάνιν έπλεκε** χρόνο και πέντε μήνες,
και δεκαπέντε Σάββατα και δεκοχτώ Δευτέρες.
Μέσα **'πλεκε** τον Ουρανό, τ' άστρη και το φεγγάρι,
μέσα **'πλεκε** τη θάλασσα, κάτεργα και καράβια,
μέσα **'πλεκε** τη μαύρη γης, δέντρα ξεκλωνισμένα, 5.
μέσα **'πλεκεν** Ανατολή μαζί με τα σεράγια,
μέσα **'πλεκε** τη Βενεθιά μ' όλα τση τα παλάθια,
μέσα **'πλεκε** τον άντρα τζη, στη φούρκα φουρκισμένο,
μέσα **'πλεκε** το μπέλλο τζη, στ' άλογο καβαλλάρη,
πλέκει το κι αποπλέκει το του μπέλλου τζη το δούδει 10.
κι ο μπέλλος τζη το ζώστηκε και στο χορό πηγαίνει...[42]

3. - Μαλαματένιος **αργαλειός** κι ελεφαντένιο **χτένι**
κι ένα κορμί αγγελικό και κάθεται και **φαίνει,**
μ' εξήντα δυό πατήματα σαράντα δυό καρούλια,
κι **ο βρόντος** ήταν έρεγος απ'τα πολλά τραγούδια...[43]

---

41. Ιδ. Ι. Παπαγρηγοράκης: "Τα Κρητικά Ριζίτικα τραγούδια", Χανιά, 1957, σ. 243
42. Κριάρης Αρ. "Πλήρης συλλογή Κρητ. δημωδών ασμάτων..." Αθήναι, 1920[2] σ. 244.
43. Κριάρης, σ. 277.

4. Μια Μυλοποταμίτισσα, μια Καστρινή μαργιόλα,
ασήμι **ανεκύκλιζε, μετάξι καλαμίζει**
και το παιδί τζη τη ρωτά μάνα είντα θα κάμεις;
Εσένα γυιέ μ' **ποκάμισο** και του κυρού σου **βράκα**
και του μικρού σου αδερφού **χρυσά πουκαμισάκια...** [44] 5.

5. Μια Μυλοποταμίτισσα 'νιούς μυλωνά γυναίκα,
μετάξι κλώθει κι **αναλεί** και σύρμα **μασουρίζει.**
Εις τσ' Ουρανούς **το διάζεται**, στσί κάμπους **τ'αναλύσει**
κ' εις τον αφρό τση θάλασσας **έστεσε τ'αργαστήρι.**
Κι ο μπέλλος τση επέρασε ρωτά την είντα **'φαίνει** 5.
Τ' αφέντη σου **'ποκάμισο**, κι εσένα **γελεκάκι!...** [45]

6. Ποιός είδε τέθοια λυγερή, τέθοια πανώρια κόρη,
νάχ' **ασημένιον αργαλειό** και **φιλντισένιο χτένι,**
να 'φαίνει τα μεταξωτά, να **φαίνει τα βελούδα,**
ν'αφήσει τα μεταξωτά, ν'αφήσει τα βελούδα
να πάει κλέφτης στο βουνό, στσι κλέφτες καπετάνιος... [46] 5.

Β' Από τις Μαντινάδες μας:

1. Ανάθεμα τη μάνα σου που 'σ έμαθε **να φαίνεις**
κι όντε χτυπάς το πέταλο, το νου τ' ανθρώπου παίρνεις.

2. Το **κέντισμα** 'ναι γλέντισμα, κι **η ρόκα 'ναι σεργιάνι**
μα το παντέρημ' **αργαλειό**, είναι σκλαβιά μεγάλη.

3. Δικό μου είναι **τ'αργαλειό**, δικό μου και το **χτένι**
δική μου και η πέρδικα, που κάθεται και **φαίνει.**

4. Οσοι βασπούνε τ' άρματα, θαρρείς παιγνιώτες είναι,
κι όσες χτυπούν το **πέταλο κι ανυφαντούδες** είναι;

5. Πόσες καημένες κοπελιές κάθονται κι αγρυπνούνε,
για τα παντέρημα **προυκιά** και μοίρα δε θα δούνε.

6. Τση μαντιλίδας τον αθό να κάμεις κακομοίρα,
θαρρείς και τα πολλά **προυκιά** την έχουνε τη μοίρα.

7. Πέρνα **σαΐτα** μ'ασπραπή, **να φάνω τα προυκιά μου,**

---

44. Ταχατάκη, σ. 101.
45 Παπαγρ. σ.118.
46. Κριάρης, σ. 220.

να παντρευτώ τον αγαπώ, για να χαρεί η καρδιά μου.

8. Εις τα νοικοκεράτα μου, **έφανα** να **γ' κιλίμι,**
μα σα δε βρίσκεται γαμπρός, έρημο θ' απομείνει.

9. Σχαράς τ' αργυροδάχτυλα που πιάνουν **το βελόνι,**
και κάνουν τέθοιο **κέντημα,** π' ούλη τη γης θαμπώνει.

10. Πέτα **σαΐτα,** πέταξε, **να φάνω, να ξυφάνω,**
γιατ' ο καλός μου έρχεται και **τα προυκιά** μου κάνω!

11. Καλά τα κάνεις μάθια μου, καλά τα **κομποδένεις,**
μ' έπεσε ο νούς σου **στο φαντό** και δε με συντυχαίνεις!

12. Επεσ' ο νούς μου **στο πανί** και δε σε συντυχαίνω,
μα μέσα **στα μιτάργια** μου, σ'έχω περιπλεγμένο.

13. Αγάπα τον τον άντρα σου, μ' αγάπα με και μένα,
κάνε του δυό **ποκάμισα,** κι εμένα κάμε ένα!
- Εκείνου να ν' από **λινό,** κι εμέν' από **μετάξι**
να πρωτολύσει το **λινό,** κι εμένα να βασπάξει!

14. Ως διαφεγγίζει **το αντί,** χαρά μεγάλη κάνω,
τελειώνουνε τα βάσανα και το στεφάνι βάνω!

15. Εγώ 'μαι η γι **ανυφαντού** κι η μάνα μου η **διάστρα,**
και **φαίνω και ξομπλιάζω** τον, τον Ουρανό με τ'άστρα!

16. Να 'μουνε στα χεράκια τζη, **πέταλο** με το **χτένι,**
τσι πατητήρες να πατεί, να το χτυπά, να τρέμει!

17. Ερνήθης με που να καείς, μοίρα να μη γνωρίσεις,
και τα **προυκιά** όπου κεντάς, παντέρημα ν'αφήσεις!

18. Οσα **προυκιά** μου δώκανε, ήταν καλλιά να δώσω,
να πάρω κόρην όμορφη, να μην το μετανοιώσω!

19. Σαν τη **κλωστή** που **κλώθουνε** τα χέρια τα δικά σου,
μ' έκαμες διαολόπιστη με τα πεισματικά σου!

20. Δε μου βολεί να σ' αγαπώ και **τα μεταξαργιά** ' ναι
και **τα λιναροβγάρματα** και τα κουκιά ξερά 'ναι!

21. Κοντό δεν ήμουνα κι εγώ νοικοκερά στ' **αρδάχτι,**
κι έκανα **την αμπελονιά** σαν την ορά του κάτη!

22. 'Γω 'μαι καλή νοικοκερά και **φαίνω και καπότα,**
τον Αγουστο τα **διάζομαι, ξυφαίνω** τα τα Φώτα!

23. Χαρήνω τη τη γλώσσα σου, γροικώ σε που μ'ευκάσαι
στον **αργαλειό μου φαίνω σου, σεντόνια** να κοιμάσαι!

24. Ποιά σου τήνε πρωτόδωκε, νύφη μου, **τη σαΐτα,**
κι έφανες όμορφα προυκιά, μα την Ευαγγελίστρα! [47]

Και μόνο μια απλή λεξιλογική κατάταξη γλωσσ. υλικού από τα παραπάνω δημοτικά ποιητικά δείγματα του Νησιού μας, πιστοποιεί ως πόσο βαθιά στη γλώσσα του λαϊκού μας ποιητή, συνυπάρχουν από αιώνων, εικόνες, βιώματα και συναισθήματα, μ' επίκεντρο τον αργαλειό και τις περί αυτόν εργασίες. Στοιχεία βαθιά ενδιαφέροντα κι αποδείξεις για το πόσο ζει η Κρήτη τον αργαλειό και την ποίησή του, την οποία προικοδοτεί με τόσον πολύτιμο και ενδιαφέρον υλικό!...

Ομως καιρός για ένα επίσης συναρπαστικό κεφάλαιο :

Γ' Προλήψεις, δεισιδαιμονίες, παραντηρήματα, γύρ' από τον αργαλειό.

1. Ανέ διάζεσαι την Πέφτη, καταπέφτουν τα δεκάδια.
2. Σαββάτο μην περαματάς και Τρίτη μην ξυφαίνεις,
ά θες να δεις το πεθυμάς, κι εκείνο π' ανημένεις!
3. Μουδέ στ' εχθρού σου την αυλή Πέφτη αργά μην αναλείς.
4. Απ' αναλεί τη νύχτα τση Δευτέρας
μπέμπει τσι ξενιτεμένους τση, πλιά αλάργο.
5. Μάη μη διάζεσαι προυκιά, γιατί κακαποδούδου.
6. Τσή Τρίτης το κομπόδεμα, σαν το γαϊτάνι τρέχει,
τση Πέφτης το κομπόδεμα, σαν τον αέρα πιαίνει!
7. Αν θές κερά ανυφαντού, να 'φαίνεις, να ξυφαίνεις,
Σάββατο μην περαματάς και Τρίτη μην ξυφαίνεις. (πρ/γή της δεύτερης)
8. Οντες χτυπά 'σπερνό ο παπάς, παραιτούνε το πέταλο, γιατί:
"- Το πέταλο θα τσακιστεί, το χτένι θα ραΐσει,
και τ' αργαλειό θα σαπιθεί κι η κόρη θ' αρρωστήσει!"
9. Απού χει αγάπη στα μακριά και πεθυμά να του 'ρθει

---

47. Οι μαντινάδες ανθολογήθηκαν από τις συλλογές ή μελέτες των : Σταμ. Α. Αποστολάκη : "Κρητικές Μαντινάδες" (ανέκδοτη) αρ. 8-12, 14-16, 19... Παντ. Βαβουλέ: "Ο Κρητικός αργαλειός", περ. "Κρητ. Εστία", τευχ. 67, αρ. 5,22,23... Αλεξ. Κ. Δρουδάκη : "10χ. μαντινάδες τση Κρήτης", Χανιά, 1982, αρ. 6,7 Μαν. Πιτυκάκη : "Η Υφαντική στην Κρήτη", Αγ. Νικόλαος, 1980, αρ. 1. Μαν. Πιτυκάκη :"Τεχν. όροι Υφαντικής στην Ανατ. Κρήτη", Αγ. Νικόλαος, 1978, αρ. 20,21.. Φρ. Πλατάκη - Ειρ. Κοντάκη : "Υφαντική και Κεντητική στο ορ. Λασιθίου, "Οροπέδιο, 1985, αρ. 2, 24,

Κάποιες, συνυπάρχουν στις συλλογές με ή χωρίς διαφοροποιήσεις!

την Πέφτ' αργά μην αναλεί, την Παρασκή μην κλώθει!

10. Οντεν αρχίζουν να καλαμίζουν, βάνουνε στο πρώτο καλάμι μια μπουκιά ψωμί, "για να χορτάσει το διασίδι" και να μη λειφτούν δεκάδια.

11. Οντεν αρχίζουν να διάζονται, όσες βοηθούν τρώνε καλά, γιατί αλλοιώς δε βγαίνουν τα δεκάδια.

12. Σαν αποτυλίξουν το στημόνι, παίρνει μια γυναίκα απού τσι παριστάμενες "το μικρό σφίχτη" και τόνε πετά δύο - τρία μέτρα αλάργο και λέει : "Οσο αλάργο πήγε ο σφίχτης, τοσονά πανί να φαίνεις την ημέρα!"

13. Τον "πεταμένο σφίχτη" παίρνει η πιο γερόντισσα παρισταμένη και τον πετά μέσα στ' αργαστήρι και εύχεται: - Εκειά μέσα νά' ναι ο νους τση, ώς που να "ξυφάνει".

14. Απού το κομπόδεμα (το πρώτο τμήμα του υφαντού) δεν κάνομε ποκάμισο τ' άντρα μας, γιατί "δένεται" (γίνεται ανίκανος για τα συζυγικά του καθήκοντα), μούδε ναυτικού γιατί θα 'χει άτυχο ταξίδι[48].

15. Οντε βγαίνει απού τ' αργαστήρι η γι' ανυφαντού, πρέπει να βάνει ξανάστροφα τη σαΐτα για να μη γρουσουζέψει.

16. Στον αργαλειό δε φέρνουνε ψωμί (προσφάγι) τσ' ανυφαντούς, γιατί θα "τση λειφτούν τα φάδια".

17. Τσι κρουσιές (τα τελευταία νήματα του στημονιού) τσι βάνει η γι' ανυφαντού στην κεφαλή τζη, γιατί κόβουνε τον πονοκέφαλο.

18. Για να προκόψει το μεταξαργιό, πρέπει να λουτρουηθεί των Αγιώ Σαράντω.

19. Οντε σπελιώνουνε τσι καλαμωτές του μεταξαργιού, κρεμνούνε πεντάκουκο λουβί, για να γενεί πέντε οκάδες το μετάξι.

20. Κοπελιές που ταΐζουν το μεταξαργιό, γδύνονται ολότελα, του ρίχνουν φύλλο και ψιθυρίζουν : "Τδυμνή 'μαι και ντύσε με, ξυπόλυτη και παπούτσωσέ με".

---

48. Οι δεισιδαιμονίες, προλήψεις και παραντηρήματα που δημοσιεύομε στην εργασία αυτή, συγκεντρώθηκαν από το Σέλινο. Αρκετές υπάρχουν και στις δημοσιευμένες εργασίες των: 1) Παντ. Βαβουλέ :"Ο Κρητικός αργαλειός", περ. "Κρητ. Εστία", τευχ. 68 του Μάη 1957, σ. 33-34. β) Μαν. Ι.Πιτυκάκη : "Η Υφαντική στην Κρήτη", περ. "Αμάλθεια", τ. 43-45, Απριλ. - Δεκ. 1980, σ. 201-206. γ) Παντ. Π. Βαβουλέ :"Παραντηρήματα", β' Λαογρ. Παράρτημα των "Κρητ. Χρονικών" τόμου Γ'(1956), σ. 37-39 κ.α.

21. Οντε κιτρινίσει το σκουλίκι, το καπνίζουν με θειάφι.
22. Το ματιασμένο μεταξαργιό το λιβανίζουμε με λουλούδια από τον Επιτάφιο
23. Το μεταξαργιό προκόβει ανε φάει κλεψύμιο φύλλο, Πρωτομαγιά γή Μεγάλη Παρασκευή.
24. Για να μην πιάνει το λάβωμα (μάτιασμα) τον αργαλειό, του κρεμνούμε γαλαζόπετρα.

Δ' Παροιμίες και παροιμιώδεις φράσεις:

1. Ανέ θέλεις να γεράσεις, αργαστήρι ν' αγοράσεις.
2. Το μετάξι θέλει τάξη, κι απού δεν κατέει ας κάτσει.
3. Απού τρώει το λινόσπορον του, τρώει το 'ποκάμισον του.
4. Το καλό μεταξαργιό, εφτά φορές γεννάει.
5. Το μετάξι ξύπνησε, τρώει και χιμίζεται, και το κακό σκορπίζεται[49]
6. Ψωμί και λάδι δάνεισε, μα φάδια μη δανείσεις
(γιατί όσα και να έχεις θα σου χρειαστούν)
7. Η σαΐτα θέλει φάδι, κι η γι' ανυφαντού να φάει.
8. Η καλή νοικοκερά με το κουτάλι κλώθει.
9. Ανάθεμά τηνε τη ρόκα,
κι απού τηνε πρωτορώτα,
και τσι γράδες κουζουλαίνει
και τσι κοπελιές μαραίνει (κοπιώδης, μονότονη εργασία)
10. Αφήκες τ' αρδάχτι σου και παίζεις με τον κάτη σου.
(χάνεις άσκοπα το χρόνο σου)
11. Το χωράφι ν' άμε κι έλα, το σκαπέτι ναι γλεντζές,
το παντέρημο τ' αρδάχτι όλο πρίκες και χολές.
12. Ακούσετε την Προφωνή, στέσπε γυναίκες το πανί.
(φτάσανε Απόκριες, μπροσπά ο αργαλειός για νά 'ναι έτοιμα το Πάσχα λαμπριάτικα υφαντά ρούχα).
13. Σα δεν ξέρεις να υφάνεις, τα μασούρια είντα τα βάνεις;
14. Ακορφογύριστο πανί, ασαιράντιστο παιδί.

---

49. Λέγεται μετά από ενεργητικά αποτελέσματα γητειάς, στο "ματιασμένο" μεταξαργιό μας.

15. Οντε ν' έβγαινα στη συκιά, άκουσα μιαν πεταλιά,
κι όντε ν'έκοβγα το σύκο, άκουσ' άλλον ένα χτύπο.
(σε βραδυκίνητη ανυφαντού)

16. Επαθε του λιναριού τα πάθη. (βασανίστηκε πολύ)

17. Αρπά σαν τα λινόξυλα (Είναι ευέξαπτος)

18. Σιμά σαν το λινάρι (πυκνοφυτεμένο περιβόλι)

19. Στρίβε τ' αρδάχτι σου, κι άχνα. (Γύρευε τη δουλειά σου)

20. Ολο μπρός μου τηνε βρίστω, την παντέξερη μου ρόκα.

21. Τ'αγιού Λαζάρου το σπερνό, καματέρεψε κι η νύφη μας.
(Αργησε να γίνει εργατική. Τώρα πια δεν προλαβαίνει τίποτε)

22. Κώλος καθιζόμενος, αρδάχτι γεμισμένο.

23. Αλλη 'φαινε κι άλλη 'κλωθε, κι' άλλη 'χε τσι μπελάδες,
κι εποφανίστηκε κι αυτή με τσι νοικοκεράδες.
(για όσες έχουν βοηθούς, κι εκείνες αργούν...)

24. Ας έχουν μοίρα τα προυκιά κι ας είν' ναι κορκιδένια
(ας είναι τυχερά τα προυκιά, κι ας είναι δεύτερης ποιότητας)

25. Πέρα ρόκα, πέρα αρδάχτι, πέρα σκοτεινό σφεντύλι [50]
(επιφώνημα ανακούφισης, με το τέλος της ασχολίας με τη ρόκα)

Ε' Ευχές και χαιρετισμοί:

1. Τα στημόνια σας να σύρουν και τα φάδια ν' απομείνουν

2. Πέντε - δέκα την ημέρα κι εκατό την εβδομάδα (δηλ. μέτρα)

3. Χαιρετισμός επισκέπτη : Χίλια πηχοδέκαδα και το 'ποκάμισό μου!
- Απάντηση ανυφαντούς : Χίλια καλά στην αφεδιά σας!

4. - Χίλιες πήχες κι εκατό δεκάδια,
και να μη λειφτείτε φάδια.

5. - Χίλιες πήχες και σωστές οι πενταρές !

6. Απανωπήχιζε πανί και λίγα φάδια βάνε.

7. Χαιρετισμός επισκέπτη : - Πολλές πήχες - Πολλά τα έτη σας!
- Απάντηση ανυφαντούς : - Δυό χιλιάδες - Καλώς ωρίσετε, κ.α.

---

50. Η υποσημ. αρ. 48, ισχύει και στις παροιμίες - παρ. φράσεις.

Στ' Αινίγματα:

1. Από σέντε - μέντε ξύλο, κι από Βενεθιά καλάμι,
   και χτυπά το σέντε - μέντε και σφυρίζει το καλάμι.
   (Ο αργαλειός)

2. Τέσσερα καλογεράκια, τόνα τ' άλλο κυνηγούνε;
   (η ανέμη)

3. Ανεβαίνει ο κουτεντές, κατεβαίνει ο κουτεντές,
   μουδέ τρώει, μουδέ πίνει και παχιές μασέλες κάνει;
   (τ' αρδάχτι)

4. Πέρα βουνό, πώδε βουνό, στη μέση κόρη και λαλεί;
   (αργαλειός)

5. Σαράντα μέρες πολεμώ και δώδεκα 'πουργεύω,
   χωρίς ασβέστη και πηλό, οντάδες ξετελεύγω,
   κι απής και τσι ξετέλεψα, μου'διωξε να πετάξω,
   κάτω στο γυροπόταμο, στη σφάκα να κοιτάξω
   (Οι σαράντα μέρες εκτροφής του μεταξαργιού και οι δώδεκα ημέρες του πλεξίματος του κουκουλιού).

Ζ' Νάκλια :

(Το **πρώτο** ανήκει στην προσωπική γραφή της πασίγνωστης "Τζαμπιώς στο μικρόφωνο" - της **Μαρίκας Τζεράκη - Βλασσοπούλου** και βρίσκεται δημοσιευμένο σε περιοδικό των Χανίων [51]. Εχει τίτλο:

"- Το γήτεμα του μεταξαργιού"

Διάλε την τρίχα τόθελε να μην απομείνη πάρε διάοτσε τόνα μαμούνι...

Κι απόις ήτονε καλό σόϊ μεταξαρειό... Τόσοι -νε με το συμπάθειο, ήτονε οι σκουλήκοι ντου κι εδά απού πλεξανιάσανε τσ' αγουδούρους κι εχερικώσανε να κάνουνε το κουκούλι ψοφούνε. Για τούτο - να δά μ' εφωνιάξανε να πάω λέει να το γητέψω. Νυχτιάτικα ήρθανε, απού τ' Απανωχώρι και εσέρνανε και το καλό ντωνε μουλάρι και τούχανε στρωμένη την κουσκουσελίδικη πατανία για να κάτσω, τσ ' αναπαής μου και να πάω, λέει, γιατί η γι' εδική μου γηθειά πιάνει.

Είπα τωνε κι εγώ πως μ' ετούτη νέ την κάψα καλλιά 'τονε να στρώσουνε

---

51. Μαρ. Τζεράκη - Βλασσοπούλου : "Το γήτεμα του μεταξαργιού", περ. "Κρητ. Εστία", τ. 95, σ. 413. (Σημ.: Θα μεταφέρουμε, γιά ιστορικούς λόγους, την τότε γραφή των νακλιών. Μακάρι να ήταν δυνατόν και για τον τονισμό).

χιόνι να κάτσω από πάνω παρά πατανία.

Στην υστεριά σαν εχαζηρεύτηκα να πάω κι ανέβαινα στο μουλάρι απανωδιώχνει του γέρου μου:

- "Πού θα πάης, μπρέ, και πότες θα γαείρης και είντα θα γενούνε τα μαρθιά ώστε νάρθης;"

- Να παραιτήσης, του λέω κι εγώ, τούτες -σας τσι μέρες το σκαμπίλι και τσι μαγατζέδες και να τα πολεμάς ατός σου ώστε να γαείρω. Οι γι' αθρώποι μ' επροτιμήσανε να με φωνιάξουνε για το μεταξαρειό ντωνε κι ελόγου σου θα μ' αβιζάρης πότες θα γαείρω;

Κοντενταρισμένη ήμουνε να τήνε κρατήξω τη γηθειά μυστική ώστε ν' αποθάνω μα ο συμπέθερος μ' εκάντισε και του την είπα, γιατί ελυπήθηκα τσι κόπους του κι ύστερα δεν μου μπαντίζει να γλακώ κάθε μιά και τρεις να γητεύω. Οντε το ταΐζομεν το λοιπός, λέμε τούτα νε τα λόγια:

"Μπαίνω βγαίνω και ξαργιώ πλείσιαινε μεταξαρειό".

Κι ανέ τόχουνε λαβωμένο λέμε:

"Ο Χριστός εξύστηκε στο γόνατο από κάτω, κι έβγαλε ένα χρυσομάμουνο. Εκείνο να δεν ήταν χρυσομάμουνο, παρά το μεταξομάμουνο, των αρχόντω η πρεπειά, τω φτωχώ η σωτηρία.

Μια γυναίκα σμιχτοφρύδα, αραντότα επέρασε κι είδεν το κι ελάβωσεν το, έριξέν το, σαν ένα βρούλο τση βρουλιάς και δεν ευρέθηκε ένας άνθρωπος πεντάνυχος, πενταδάχτυλος, πέντε βολές απού τ' άγια περασμένος να πη σταμάτα, σταμάτα μάνα στα μαμή, σταμάτησέ μου το μεταξαρειό μου να σταθή".

Εγώ έκαμα το χρέος μου. και τη γηθειά των έμαθα κι έκατσα κι εγήτεψά ντο.

Και σήμερις έρχεται η γι' Αργυρώ και μου λέει:

- Κατέεις πράμα θεια; Διάλε το ψίχαλο το μεταξαρειό τ' απόμεινε του συμπεθέρου σου του Κωνσταντή στ' Απανωχώρι.

Κάνω το σταυρό μου, τση κάνω, και γιάντα δεν έπιασε μαθώς η γηθειά: Γη'ς τσί τρεις ημέρες εξαναχερίκωσε το θανατικό ;

-"Οσκες' μόνο η γι' Ελενιά άφηκε την πόρτα ανοιχτή και εμπήκε, η γουρούνα και τόφαε. Κι όντε τζ' είπανε γιάντα άφηκε την πόρτα ανοιχτή κατέεις είντα 'πε; Είντα γητεμένο ήπονε κι απόϊς ήθελε να το φυλάω κιόλας;Είντα διάστσο εκάμαμε τόση - να τραβάγια να κουβαλήσωμε την θειά Τζαμπιώ απού το Κατοχώρι να το γητέψη; δεν εκάτεχε να πη πράμα να μη σιμώνη ο χοίρος;"

"Κρίμας, το λοιπός, τα μεροκάνταλά ντωνε και το δικό μου σκεντζεμό να γλακώ στ' απανωμέρια.

(Το δεύτερο, δημοσιευμένο σε έγκριτη τοπική εφημερίδα (των Χανίων) ανήκει στη χαρακτηριστική γραφίδα του Λυκούργου Μ. Καμηλάκη, από το

Καστέλλι Κισάμου. Αντιπροσωπεύει το γλωσσικό ιδίωμα των δυτικών επαρχιών του νομού Χανίων, ενώ το προηγούμενο ανήκει περισσότερο στο χώρο των ανατολ. επαρχιών του Νομού) [52]

Θέμα του: "Το μεταξαργιό"

"- Καλημέρα ξαδέρφη Μαριγώ. Ιντα κάνετε ούλοι σας, καλάστε;

- Καλώς τη Θεανώ, καλώσηνε!

- Ζαμάνια έχομε να νταμώσουμε. Σανάμαστε απ' αλάργο κόσμο και απού μακρινό.

- Ιντα να σου πω Μαριγώ μου. Εμπλέξαμε με τσι δουλειές και τα βάσανα και δεν έχουμε αναπαημό. Εμπα να κάτσεις.

- Οϊ επαέ στην αυλή θα κάτσω λιγάκι.

Η Μαριγώ, έφερε καθέκλες και ένα σκαμνάκι και πάνω ένα δίσκο με καλοχερίδια.

Επιάσανε την κουβέντα. Ηπιανε και τη ρακή τωνε.

- Κατέεις Μαριγώ μου, ίντα σύθελα; Δουλειά δεν είχα οφέτος και πήρα μια κούτα μεταξόσπορο και τον άνοιξα και δα είνια κοτζά μου μαμουνάκι και θαρώ πως θέλει να ταπλοχωρήσω. Απατή σου ξαδέρφη θα πολεμάς οφέτος;

- Οϊ Θεανώ. Ντα πώς; Επάντρεψα τσοι κοπελιές και ποιος θ' ανεβοκατεβαίνει τσι μουρνιές;

- Το λοιπός Μαριγώ μου. Ηθελα όντε μπορείς νάρχεσαι να ρίχνεις μια ματιά, γιατί εγώ δε γκαλοκατέω από τουτηνά τη δουλειά. Πάντα μας στο σπίτι μας επολεμούσαμε μεταξαριό. Μα η συγχωρεμένη η μητέρα μου, έκανε κουμάντο και δεν άφηνε και τον καθένα να μπαίνει να το θωρεί.

- Θανέρχομαι Θεανώ μου και θα σε βοηθήξω όντες μπορώ. Ταχιά του καημάτου θανέρθω και θα τα κουβεδιάσουμε ούλα τα καθέκαστα.

- Ευχαριστώ Μαριγώ μου. Εγώ θα σ' ανημένω. Παρά εδά θα πάω να μαζώξω λιγάκι φύλλο απού τσι μουρνοπούλες πούχουμε στο "Βουκολιά".

Την άλλη μέρα το κολατσιό, η Μαριγώ πάει τση Θεανώς. Ετρώγανε.

- Καλώς τηνε, Ελα να φάμε.

- Οϊ ίδια δα σηκωθήκαμε και μεις απού το τραπέζι.

- Μα έλα δα να πιείς ένα κρασί.

- Θα πιώ. Μη βάλεις πολύ, ένα δαχτυλάκι.

Πίνει. Εις υγεία. Ο Θεός να συγχωρέσει των αποθαμένων μας. Και καλά διάφορα Θεανώ μου στο μεταξαριό.

- Καλά νάσαι.

Σαν εφάγανε, λέει η Μαριγώ.

---

52. Λυκ. Μ. Καμηλάκη : "Το μεταξαργιό", εφ. "Χανιώτ. Νέα", 21-6-1986.

- Βάλε σ' ένα γαστράκι δύο - τρία κάρβουνα και φέρε λιγάκι λιβάνι και έλα να πάμε στο μαμουνάκι. Σταματά στη πόρτα ή Μαριγώ. Κάνει το σταυρό της. Μπαίνει μέσα εθύμιασε το μεταξαριό και ούλο το σπίτι. Θέτει χάμες το γαστρί με το λιβάνι, σπένεται ανατολικά και ξανακάνει το σταυρό τση και σιγά σιγά μουρμουρισπά είπε τη γηθιά για το λάβωμα του μεταξαριού... Το σπράφηκε καλά - καλά.

- Μια χαρά είναι Θεανώ μου, μόνο καλή ξετέλεψη. Παρά να μην αφήνεις τον καθένα να μπαίνει μέσα να το θωρεί, γιατί δεν υπάρχει πράμα του κάμου του, να το πιάνει το μάτιασμα σαν το μεταξαριό και συχνά - συχνά να το θυμιάζεις και να του λέεις και τη γηθιά. Γκατέεις τηνέ;

- Οϊ δε τη γκατέω

- Εγώ θα σου τη μάθω, μα πρέπει να σου την πει και να την ακούσεις απού άντρα, γιατί αλλιώς δεν πιάνει. Εδά πρέπει να το βάλεις στσι πατωσιές. Είναι χαζήρικο. Τρεις πατωσιές θα πιάσει.

- Ούλα τάχουμε αναμαζωμένα. Ο Μανούσος έχει κρεμάσει τσοι σπάτες, ξύλινες πλατανένιες χοντρές δέμπλες, με χαχάλια, για να πιάσουνε γερά οι πατωσιές. Σε λιγάκι θα βάλομε και τσοι πλαϊνές δέμπλες και απού πάνω τσοι καλαμωτές. Υστερα τα βρούλα και εφημερίδες.

- Εγώ θα γαέρνω ταχιά να σε βοηθήξω να το στρώσουμε στσί πατωσιές και ν' απλοχωρίσει. Μη ξεχάσεις να πεις του Μανούσο απάνω στσι κορφές του κάθε σπάτη να βάλει ένα αγκάθι να μην μπορούν οι ποντικοί να κατεβούνε στο μαμούνι και απού κάτω να πατούνε σε ντενεκέδες με νερό να μην μπορούν να περάσουνε μελιγκούνια. Ούλα τουτανά τα μιαρά μπορεί να το ρημάξουνε το μεταξαριό.

Την άλλη μέρα οι δυό τωνε, η Μαριγώ με τη Θεανώ, πήγανε στον οντά. Οι πατωσιές ήτονε χαζήρικες. Εθυμιάσανε ούλο το σπίτι, ανάψανε και το λύχνο στο καντηλέρι, εκάμανε το σταυρόν τωνε και αρχινίξανε ν' απλώνουνε το μαμούνι και στσι τρεις πατωσιές. Απλοχώρισε καλά, του 'ριξαν μπόλικο φύλλο.

- Μια χαρά γινήκανε Θεανώ μου. Μόνο καλή ξετέλεψη να δώσει ο Θεός. Εδά δε θα λιανοκόβεις τα φύλλα, θα του πετάς μπόλικα και ολανάκαιρα και κάθε μέρα όλο και περισσότερα. Ετσα θα ξεπεταχτεί και θα μεγαλώσει μονομιάς. Πάω δα και θα ξαναπροβάλω.

Πέρασε η βδομάδα. Τη Δευτέρα νταμώσαν οι δυο ξαδέρφες στη μακρά πεζούλα. Η Μαριγώ πήγε να ξεκηπίσει και η Θεανώ μάζωνε φύλλο.

- Ε! πώς πάει Θεανώ μου το μαμουνάκι;

- Καλά Μαριγώ μου. Εδά καημένη μου, δε μπροκάνω να του πετώ φύλλο.

Την άδιαρε η Μαριγώ εμαζώξανε το φύλλο, και πήγανε ύστερα στση Θεανώς. Στραφαίνει η Μαριγώ τσι πατωσιές.

- Μια χαρά πάει Θεανώ μου. Θωρείς πώς άλλαξε χρώμα και κιτρινίζει; Σε

δυο - τρεις μέρες θα δεις να κόψει το φαϊτό. Τότεσας θέλει κλάδεμα. Θα πάτε να κόψετε αγουδούρους, ημεροβίκους, σπάρτους και κουμάρους. Εγώ θαν έρθω και θα σου πως πώς θα το κλαδίσεις.

Η Μαριγώ εκάτεχε πότες θάναι έτοιμο και πετάχτηκε στση Θεανώς. Είχανε αναμαζωμένα τα κλαδιά. Το στράφηκε και γερά - γερά το κλαδίσανε ετσά που πρέπει. Την ίδια ώρα αρχήνιξε ν' ανεβαίνει στο κλαδί. Σε τρεις μέρες, ούτε ένα σκουλίκι δεν εθώριες στσι καλαμώτές. Ούλα είχανε πιάσει τα κλαδιά κι αρχίξανε το κουκούλι. Σ' οχτώ μέρες μαζωχτήκανε οι γειτόνισσες και η Μαριγώ στση Θεανώς να την αδιάρουνε, να μαζώξει τα κουκούλια. Μ'ασπεία και παρατσάφαρα η δουλειά ξέμπλεξε χωρίς να το καταλάβουνε.

Καλά πήγε το μεταξιαριό! 25 οκάδες κουκούλια!

- Να τα λιάσεις καλά Θεανώ να ψωφήσουνε τα σκουλίκια γιατί ανέ μείνουνε ζωντανά τρυπούνε τα κουκούλια και βγαίνουνε πεταλούδες και γεννούνε το σπόρο. Μα το κουκούλι άμα τρυπήσει δεν αναλεί. Είναι άχρηστο.

Επαέ τέλειωσε το μεταξαριό. Εφάγανε κι ήπιανε οι αδιαρηστάδες καλά.

- Ε! και του χρόνου Θεανώ και πάντα πετυχεμένο το μεταξαριό σου."

(Το τρίτο, ανθολογημένο από τη δυσεύρετη πια έκδοση "Η Κρητική βράκα" του αξέχαστου αυτοδίδακτου λαογράφου - γιατρού **Εμμ. Ι. Φραγκεδάκη**, από το Ρέθυμνο, μας μεταφέρει στα χρόνια όπου η ρασιά ήταν το ένδυμα του Κρητικού, με την ιδωματική γλώσσα του όμορου νομού[53].) Τίτλος του:

"- Το ράσο του Κρητικού"

"- Πριν ακόμη ο Ευρωπαίος ράψει το παλτό του ο κρητικός έκαμε το ράσο του.

Χρόνια πολλά φορούσε ο κρητικός το ράσο του κι ο ευρωπαίος δεν είχεν ακόμη κόψει και ράψει το παλτό του.

Με τα μαλλιά του προβάτου η έξυπνη Κρητικιά τάπλυνε, τα ζεμάτιζε, τα στέγνωνε, τάξενε, τάκλωθε, τάφανε στον αργαλιό της κι έκαμε τη ρασέ.

Την πήρε ο άνδρας της κι επήγε στην ακρογιαλιά. Κυλούσε τη ρασέ στα καθαρά χαλίκια ώστε ν' αρχίση ν' αφήνη τρίχες και να γίνεται μαλακή, από στετή και αδρέ που την ύφανεν ο αργαλιός τ' αργαστήρι.

Επειτα την έφερεν εις το σπίτι του την έβαλε μέσα σε μια μεγάλη σκάφη που την κτυπούνε με τα πόδια των άνδρες για να μαλακώση καλά ν' αφίση χνούδι τρίχες μεσσοσηκωμένες να γίνη καλή ρασέ για ράσο.

Μικρός παρακολούθησα στο σπίτι μας την διαδικασίαν όλην. Δέκα

---

53. Εμμ. Ι. Φραγκεδάκη :Η Κρητική βράκα", Ρέθυμνο, 1963, σ. 43-45

συγγενείς και χωριανοί πατούσανε το βράδυ τη ρασέ και δείπνον καλό παρετέθη μετ' αφθόνου οίνου κι εσυγοτραγουδούσαν, μετά λύρας.

Ευλογημένο το όνομα του Κυρίου που έδωσε στην Κρητικιά νοικοκερά τη σοφία και δύναμι να κάμη τη ρασέ να τη συγκόψη, να τη ράψει σε ράσο και μάλιστα εφαρμοστό εις δεκάδας σωμάτων και προσώπων ως να είναι δικό των.

Προστατεύει το γεωργό, από το κρύο, τον άνεμο και τη βροχή.

Είναι το κινητό σπίτι του γεωργού στο βουνό και στο κάμπο, είναι το κινητό σπίτι του εν κινήσει διότι τον προστατεύει από τα άγρια στοιχεία της φύσεως δίχως να σταματά τη δουλειά του.

Είναι η ολονύχτιος παραισθιά του βοσκού, το κρεββάτι του, ή ξεπαγιάστρα του, η τράπεζά του, ο παραβοσκός του μαζύ με το σκύλο του.

Μονάχα οι διατελέσαντες γεωργοί και βοσκοί γνωρίζουνε την χρησιμότητα του ράσου, εν αντιθέσει προς το παλτό του ευρωπαίου.

Το παλτό του ευρωπαίου εφαρμοστό στο κάθε σώμα δεν επιδέχεται αλλαγή κυρίου.

Μακρύς ή κοντός ήτο ο μακαρίτης λένε σε όσους φορούνε ξένα παλτά.

Το ράσο είναι αδιαπέραστο από τη βροχή, όταν περπατά ο Κρητικός και βρέχει, προστατεύει το κεφάλι του η κουκούλα του ράσου όπως είναι φαρδειά συγκομένη και βλέπει μακράν και κύκλω ανενόχλητα, το νερό πέφτει κάτω δίχως να μπαίνει στα μάθια του γή στα αυθιά του το νερό της βροχής τρέχει από παντού ξεπερνά την σιβανοδεσά του χωρίς να μπαίνη μέσα στα πόδια του, όπως γίνεται με το παλτό του ευρωπαίου.

Οπως είναι το ράσο φαρδύ, μακρύ, και στετό δεν έχει ανάγκην από κουμπιά.

Εάν θέλει ο γεωργός να αποσκάψη λίγο χωράφι το βράδυ βράδυ που συνήθως βρέχει τον χειμώνα, φορεί το ράσο του και σκάβει ανενόχλητα.

Εάν θέλει να βασπά ένα δεματάκι ξύλα το βράδυ στο σπίτι του και βρέχει, βάζει το ράσο από τη μανίκα και βαδίζει άνετα.

Αν σέρνει την αίγα του και βασπά τη σκαλίδα του περνά τα χέρια του από τις μανίκες του ράσου και βαδίζει υπό βροχήν αξέγνοιαστος.

Ο βοσκός βλέπει τα πρόβατά του στο βουνό όλη μέρα και βρέχει, σπέκεται όρθιος στη ρίζα ενός βράχου χωρίς να βρέχεται.

Η κάπα της Ηπείρου καμωμένη από τρίχες της κατσίκας είναι βαρειά και φοβερά δυσκίνητος.

Δεν έχει τη χάρη του Κρητικού ράσου.

Αν κατά λάθος πέσει στη στράτα του κρητικού το ράσο, ο σκύλος του παραμένει μαζύ μ' αυτό ώστε να τ' αναζητήσει ο αφεντικός του να γυρίση να το παραλάβει.

Το ράσο στο βοσκό, είναι η ομπρέλλα του, η σεντόνα του, το σπίτι του ή τράπεζά του το τραπεζομάνδηλό του.

Δυό πράγματα έχει πάντα ο βοσκός μαζύ του το βουργίδι, και το ράσο του."

Επιλογικές Σκέψεις

Εδώ κάπου όμως οφείλομε να σταματήσουμε. Ετσι κι αλλιώς πολλά από τα επί μέρους κεφάλαια του ανεξάντλητου θέματος "Λαογραφικά του αργαλειού", θα μείνουν για μια μελλοντική συνέχεια.

Απ' αυτά που μένουν, μας στενοχωρεί ιδιαίτερα πως δεν περιλαμβάνονται εδώ, λόγω χώρου, : **"Ο αργαλειός στην Κρητική Μουσική Διοσκογραφία"** [54], **"Ο αργαλειός και οι σχετικές μ' αυτόν εργασίες, στα Κρητικά ανέκδοτα"** [55], **"Ο αργαλειός και το πλήθος των επαγγελμάτων που χρειάζεται"** [56]. **"Ο αργαλειός στις Κρητικές ρίμες"** [57], κ.α.

Μας παρηγορεί όμως το ότι έγινε ένα ακόμη ξεκίνημα, το οποίο ασφαλώς θα δώσει αφορμή ν' ασχοληθούν και άλλοι, από τους λάτρεις του θαυμάσιου αυτού προσώπου της μαγευτικής μας Κρήτης [58]. Μιας Κρήτης που κοντεύει να

54, Σημειώνουμε πρόχειρα λίγες από τις εκλεκτές σχετικές εκτελέσεις :

Α' Ριζίτικα τραγούδια:

1. "Μαλαματένιος αργαλειός", του Καλλ. Συλλόγου Χανίων "Οι Κρητ. Μαδάρες", Δίσκος 33 1/2 στροφ., στέρεο, Κ.Σ.Χ. -2, Τα Ριζίτικα, Νο 2", όψη Β.4

2. "Κοράσιο στην Ανατολή", του Καλλ. Συλλόγου Χανίων "Οι Κρητ. Μαδάρες", Δίσκος 33 1/2 στροφ., στέρεο, Κ.Σ.Χ. -10, "Τα Ριζίτικα, Νο 10", όψη Β.4.

3. "Επήραμεν τα τα προυκιά", του Καλλ. Συλλόγου Χανίων "Οι Κρ. Μαδάρες", Δίσκος 33 1/2 στροφ., στέρεο, Κ.Σ.Χ. -11, "Τα Ριζίτικα Νο 11", όψη Α2

Β' Χορευτικά:

1. "Ο αργαλειός", Κώστα Μουντάκη, "Οι μεγάλες επιτυχίες", όψη Α1.

2. "Η ανυφαντού", Νίκου Ξυλούρη, "Κρητικά τραγούδια, όψη Α1, κ.α.

55. Ενα μόνο δείγμα σπιρτόζικο:

(Διάλογος με... υπονοούμενα, με την αρραβωνιαστικά και γειτόνισσα του γαμπρού.)

- Κοπελιά, ο γαμπρός αναρωτά : Είντα κάνει το μαμουνάκι σου; (ενν. το μεταξαριό, τους μεταξωσκώληκες). Είντα να του πω;'

- Μεγαλώνει, πέτου, μεγαλώνει. Κι όχι άλλο...

- Ξιά σου, λέει, να του το προσέχεις!...

- Σαν τα μάθια μου, να του πεις!...

56. Ας θυμηθούμε μερικά από τα πάρεργα επαγγέλματα, κι ας λογαριάσουμε πως χωρίς την προσφορά των, δεν θα είχαμε αυτά για τα οποία μιλούμε, και που τώρα χάνονται σιγά - σιγά, όπως : Ο ρασοπατητής, ο χτενιάς, ο αναλυτής, ο στιβαχτής, το τριβείο, ο μπογιατζής, ο σιδεράς εργαλείων λαϊκής τέχνης, κ.α.

57. Εδώ η παραγωγή είναι πλούσια γιατί είναι θερμός ακόμη ο ανάλογος βιωματικός ερματισμός των λαϊκών ποιητών μας!

58. Οφείλουμε να αναμνησθούμε της πολύτιμης προσφοράς των : Ροδούλας Σταθάκη - Κούμαρη, Ιωάννου Χαβάκη, Μανόλη Πιτυκάκη, Παντελή Βαβουλέ, Ευαγγελίας Φραγκάκι, Αννας Αποστολάκη, Σωσώς Λογιάδου - Πλάτωνος, Φρ. Πλατάκη, Ειρ. Κοντάκη, Ειρ. Ταχατάκη, Χρ. Καρύδη, κ.α.π..

γίνει παρελθόν. Ναί ! παρελθόν. Γιατί το βλέπομεν όλοι εμείς οι νοσταλγοί της Κρήτης που ζήσαμε, πως χάνεται ανεπίστρεπτα.

Η "χαρουμπία", μπρος από την Αγορά των Χανίων και τις άλλες πλατείες της πόλης, έγινεν η κόκα - κόλα των βιομηχάνων μ' όλα της τα δυσάρεστα επακόλουθα, στην υγεία και την τσέπη.

Η "σουμάδα", πάει να γίνει άγνωστη λέξη στη σημερινή Κρήτη. Την εξετόπισεν το "τέιον Κεϋλάνης"!

Το καροτσάκι με το παγωτό, από αγνό γάλα χτυπημένο και με κρύσταλλο χιόνι της Μαδάρας παγωμένο, έγινε το βιομηχανοποιημένο προϊόν που μήνες πριν φτιαγμένο και με επικίνδυνα ίσως συντηρητικά κρατημένο, προορίζεται για μας και μας... κυνηγά, ώσπου να το καταναλώσουμε.

Τα σπανακοπιτάδικα μας πάνε να γίνουν φαστφουντάδικα και τα καφενεία μας παμπ και μπαρ κι άλλα ξενόφερτα στέκια που συχνά απεργάζονται μές στο σκοτάδι τους, πολλά σε βάρος των παιδιών μας.

Ο ίδιος "ρέφουλας" πήρε και το "μεταξαριό" απ' τα χωριά μας.

Η όμορφη και όχι ιδιαίτερα κοπιαστική, αλλά αποδοτική ανοιξιάτικη αυτή εργασία των κοριτσιών των χωριών μας... ξεπούλησε. Παρ' όλο που : Οι μουριές μας συνεχίζουν ν' ανοίγουν, να φορτώνονται τα βαθυπράσινα φύλλα των, και να περιμένουν... το φθινόπωρο, για να ξεραθούν και να πέσουν αχρησιμοποίητα!

Οι "καλαμωτές" μας, σαπίσανε στον ήλιο και στη βροχή, κι έγιναν παρελθόν κι αναμνηστικό υλικό ωραίων περασμένων εποχών.

Ο αργαλειός διαλύθηκε, κι αν δεν σάπισε, μπήκε στο τζάκι για καυσόξυλα, το χειμώνα!

Οι κοπελιές των χωριών μας, βρήκαν πιο εύκολο να στρώνουν και να ξεστρώνουν κρεβάτια σε ξενοδοχεία της πόλης, να χτυπούν νεσκαφέδες στα μπαρ, παρά να "πολεμούν" αρχόντισσες του νοικοκυριού των, μεταξαριό!

Χάσανε τον ήλιο και τον αέρα τον μυρωδάτο, και βρήκανε τ' αφεντικό της εκμετάλλευσης και της εξάρτησης στην πόλη!

Αφήσανε το πατρικό και τα όνειρα μιας όμορφης σωστής οικογενειακής ζωής και βρήκανε τα ένσημα και τα δωρόσημα τ' ακριβοπληρωμένα με ιδρώτα, άγχος και πολλή πίκρα.

Κι αφήσαμε κι αυτές κι εμείς, τελικά, τα χωριά μας και ρημάξανε, κι εγίναμε της πολιτείας νυχτοπούλια και παράσιτα, ξένα θαρρείς, σε ξένον τόπο μεταφυτεμένα...

Με τις σκέψεις αυτές κλείνομε τούτη τη συμβολή στα " Λ α ο γ ρ α φ ι κ ά τ ' α ρ γ α λ ε ι ο ύ " , τα με βαρύτιμη παράδοση της Κρήτης φορτωμένα, που : - Πραγματικά σαγηνεύουν, όποιον τα μελετά συγκινούν, όποιον τα σιγοψιθυρίζει, και φορτώνουν νοσταλγία, όποιον τ' αναθυμάται.

1. Το μεταξαργιό ανοίγει... (φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη) ΠΙΝ Α.

2. Το κουκούλι χτίστηκε... (φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη) ΠΙΝ. Β.

3. Το ευλογημένο αργαστήρι του Κρητικού σπιτιού...
(φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

4. Μια πολύ δύσκολη δουλειά. Το μιτοπέρασμα...
(φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

5. Κι από τους μίτους στο χτένι. Το μιτοχτένιασμα...
(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

6. Και το έργο αρχίζει (φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

7. Μια δεξιμάτη πατανία με δεσιά. Σέλινο 1960.
(φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

8. Ενας κουσκουσές με κούμαρα... από τον Καμπανό Χανίων
(φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

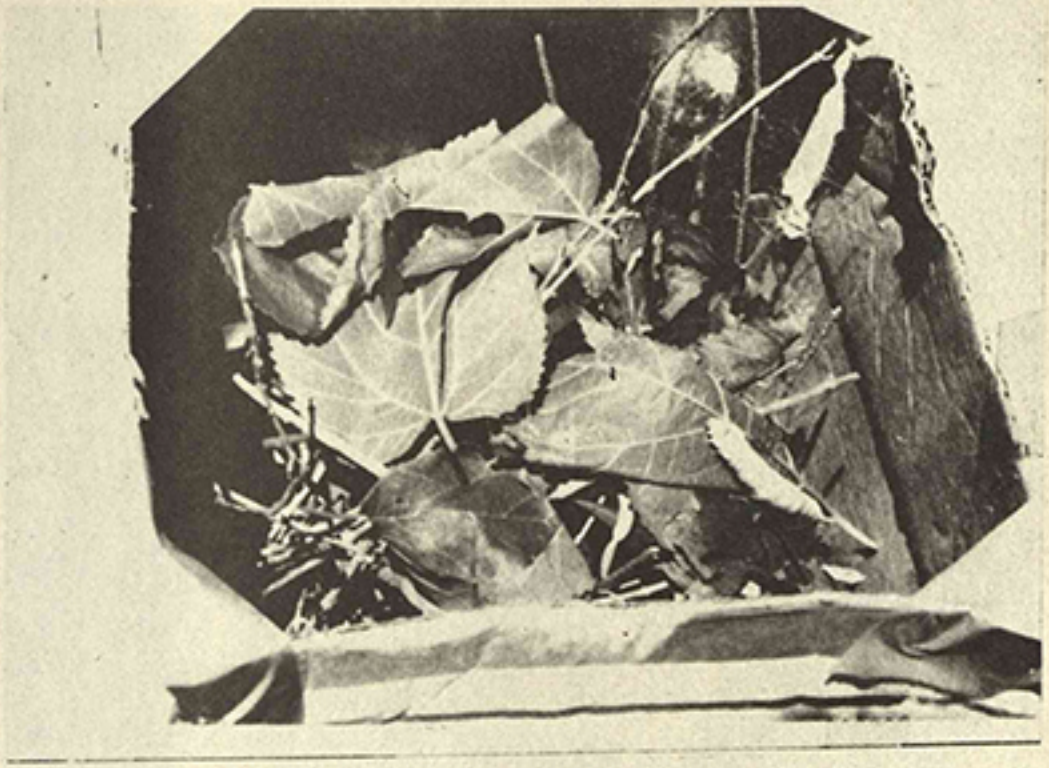
9. Ο σιντζάντές αυτός είναι ηλικίας δυό αιώνων. Βρίσκεται σε νοικοκυριό του Καμπανού Χανίων (φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

10. Κι ένα κιλίμι με γεωμετρικά σχέδια. Καμπανός, 1957
(φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

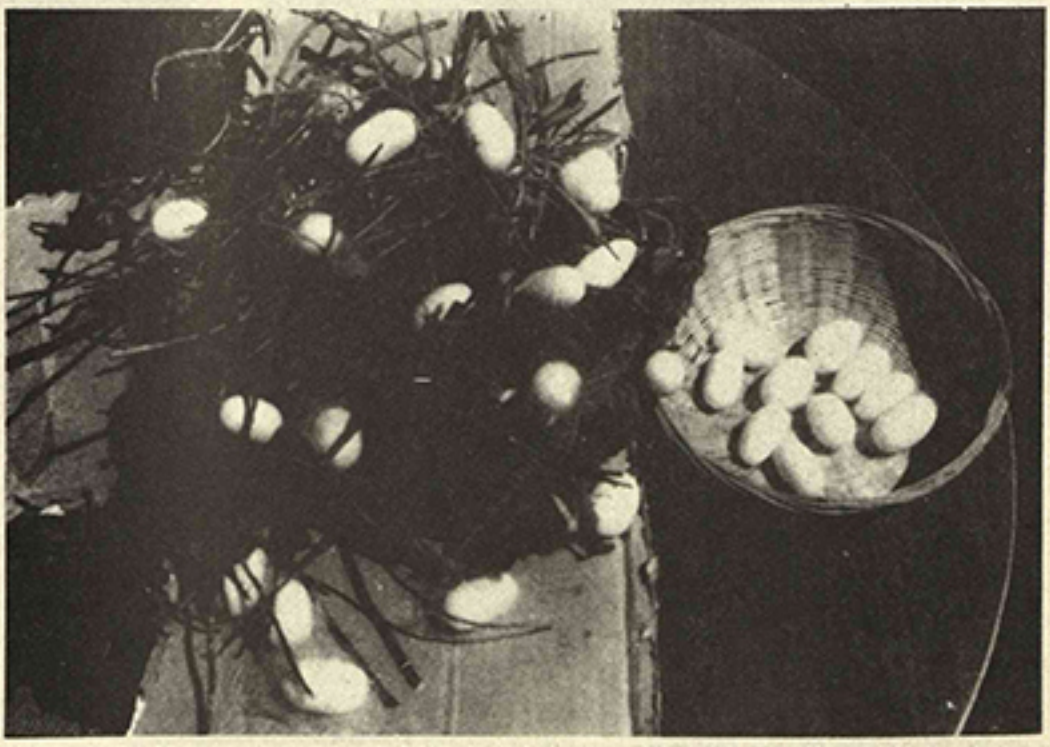
11. Κι ένας πιο σύγχρονος αργαλειός
(φωτ. από το περ. "Προς την Νίκη", τ. 500/14. 2. 1993)

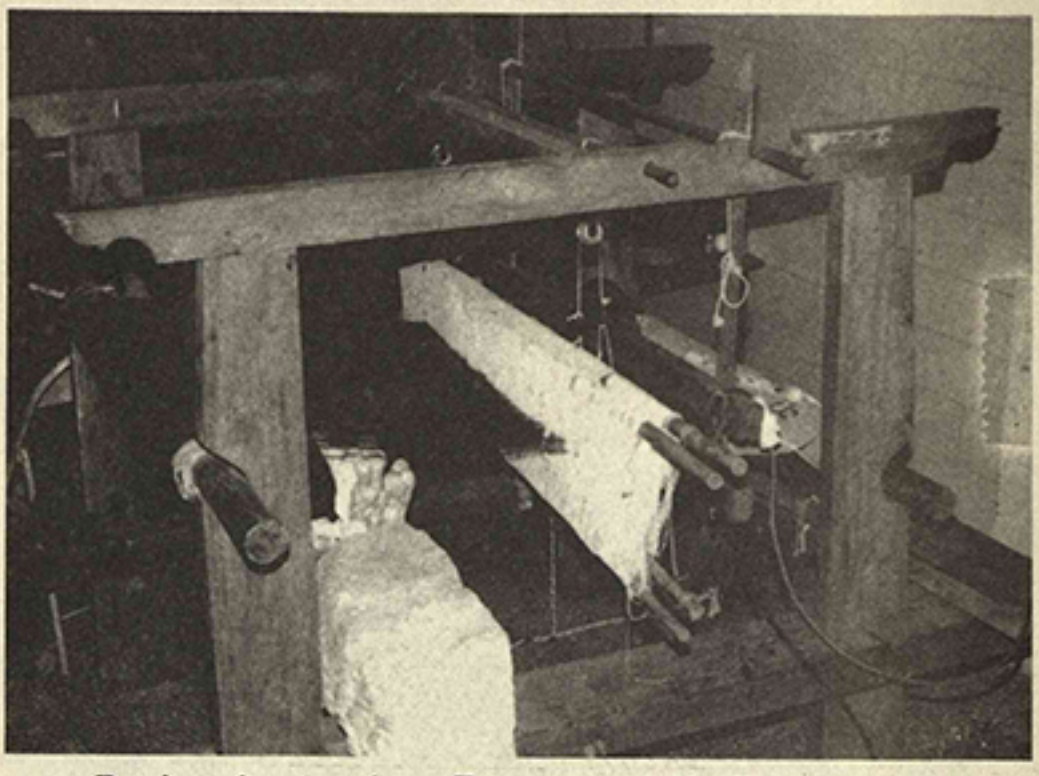
Κι ένας πιο σύγχρονος αργαλειός...
(φωτ. από το περ. " Προς την Νίκην" τ. 500 / 14-2-1993)

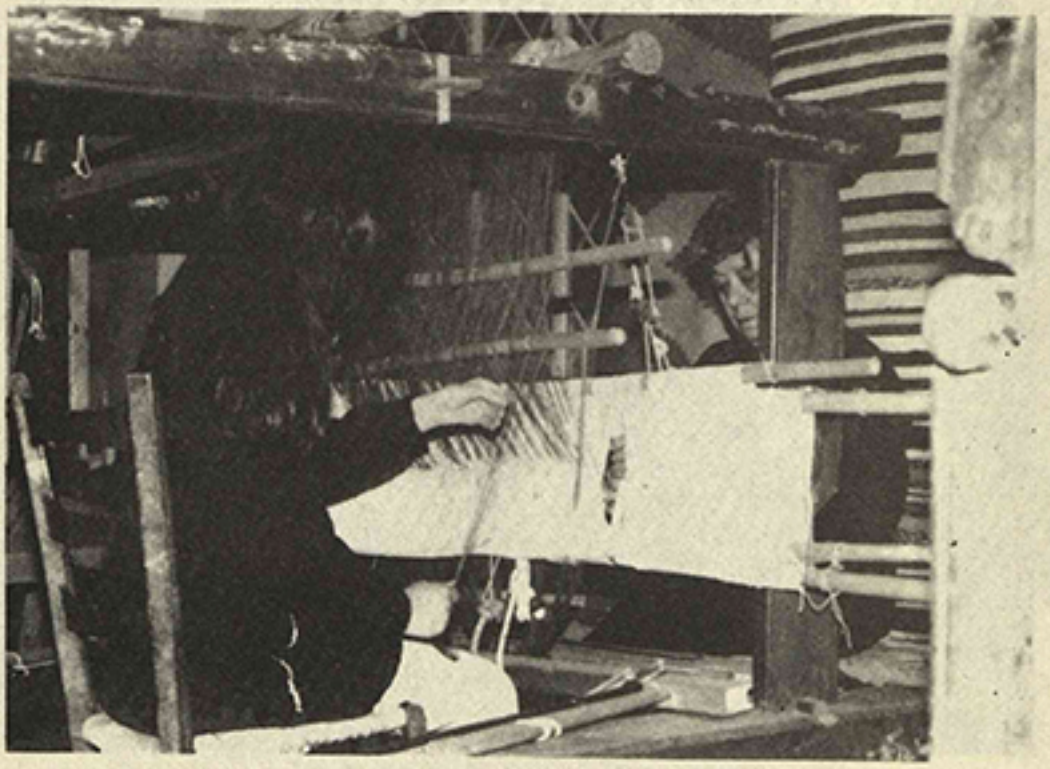
Το μεταξαργιό ανοίγει...(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

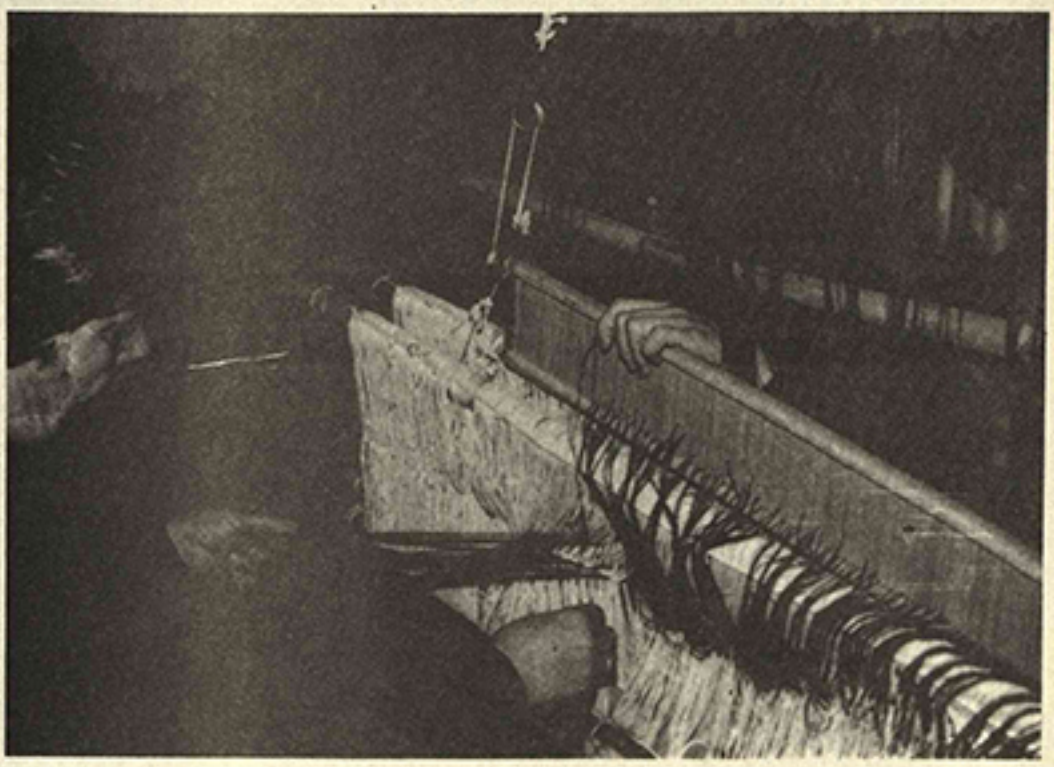
Το κουκούλι χτίστηκε...(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

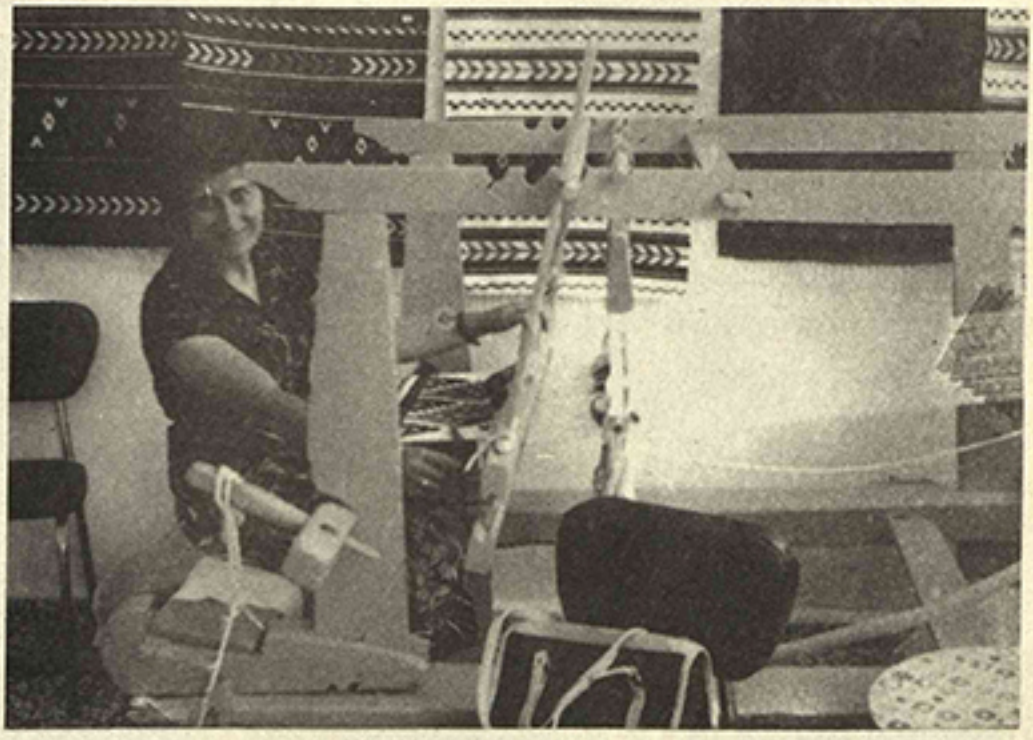
Το ευλογημένο αργαστήρι του Κρητικού σπιτιού...(Φωτ.Σταμ.Α. Αποστολάκη).

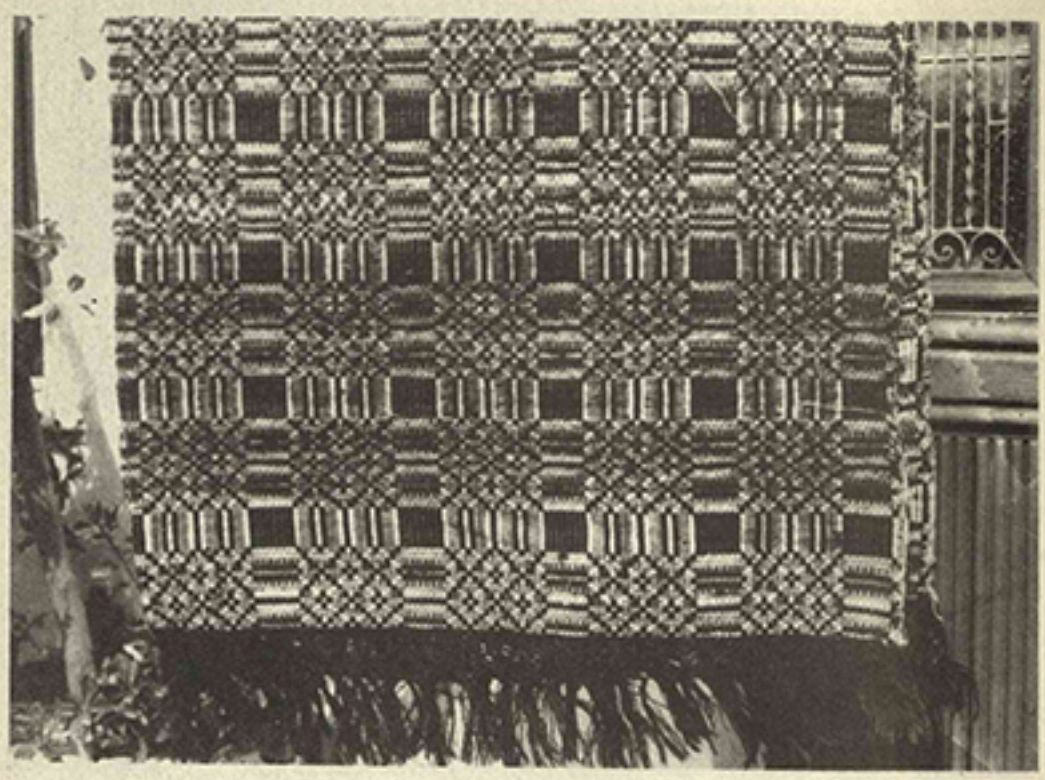
Μια πολύ δύσκολη δουλειά.Το μιτοπέρασμα...(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

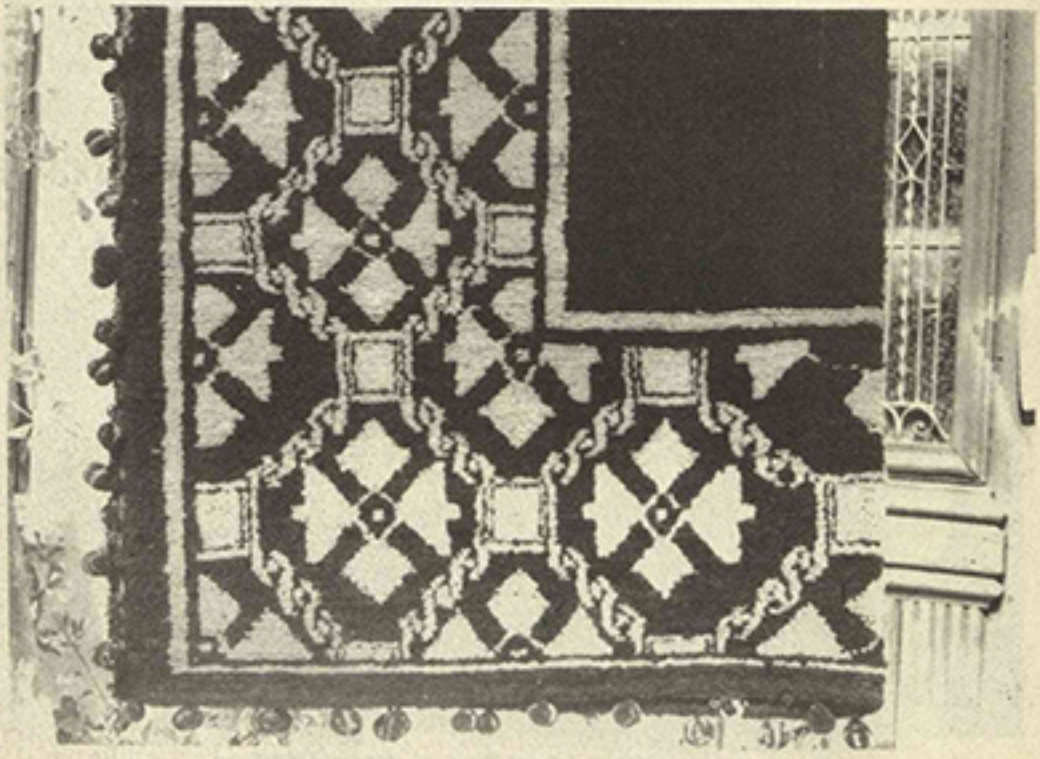
Κι από τους μίσους στο χτένι. Το μιτοχτένιασμα...(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

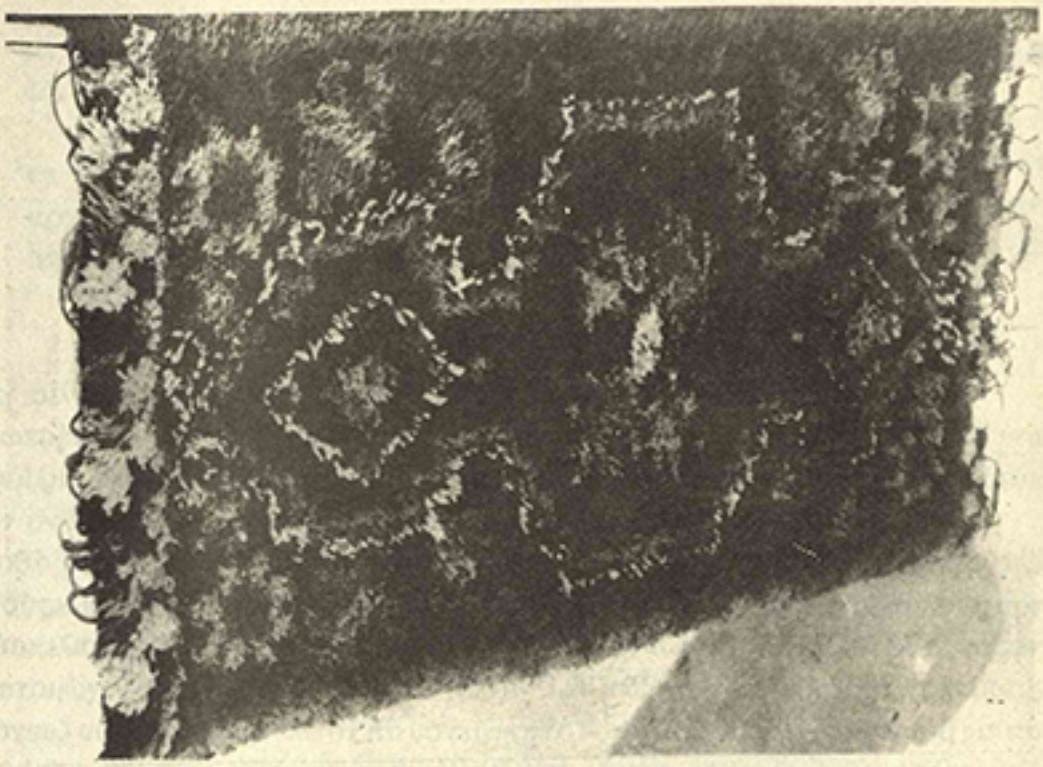
Και το έργο αρχίζει....(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

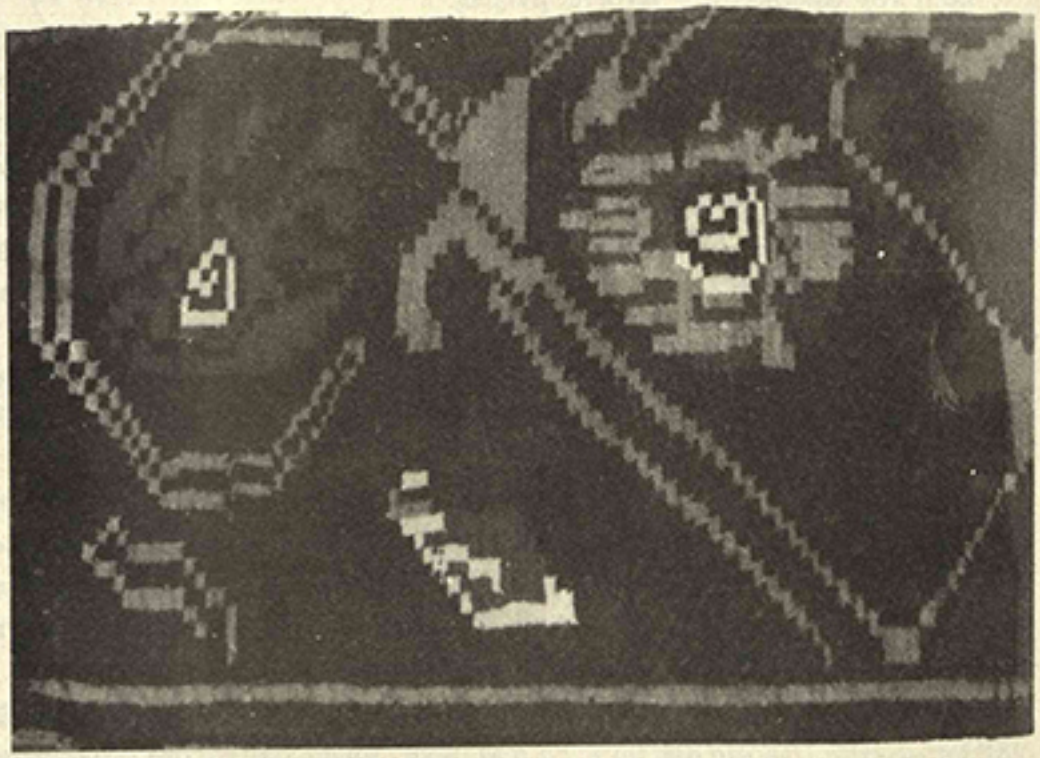
Μια δεξιμάτη πατανία με δεσιά.Σέλινο . 1960. (Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

Ενας κουσκουσές με κοϋμαρα απο τον Καμπανό Χανίων(Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

Ο Σινιζαντές αυτός είναι ηλικίας δύο αιώνων. Βρίσκεται σε νοικοκυριό του Καμπανού Χανίων. (Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκη).

Κι ένα κιλίμι με γεωμετρικά σχέδια. Καμπανός, 1957.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΚΑΤΣΑΚΗΣ

Η ΚΡΗΤΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΘΩΜΑΔΑΚΗ*

Μιλώντας πριν από τρεις περίπου μήνες στα **Πεμόνια**, στη γενέθλια γη του Β. Θωμαδάκη για το έργο του, αναφέρθηκα στη **συμμετοχή των αισθήσεων** κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας αλλά και της πραγματοποίησης της ομιλίας.

Είχα μιλήσει τότε για το **κελάηδημα μιας ποταμίδας** που πρέπει να το έλεγε όθεν την Ελληνική Καμάρα, για **μια τρανή φωτιά** που άναβε στο βάθος του μυαλού μου, στο Μπούμπουλο, στο Αγιο Πνεύμα, για τη **γεύση του κρύου νερού**, από το Στύλο, στον ουρανίσκο, για τη **διάχυτη ευωδία του βασιλικού**, βασιλικού από πεμονιανή αυλή και για το **άγγιγμα του χώματος**, χώματος απ'τις βαμιανές χαλέπες, χώματος αναχυμένου απ'το αλέτρι ενός γέρου ζευγά. Και τέλος είχα μιλήσει για τη **συνένωση** όλων αυτών των επί μέρους αισθητηριακών ερεθισμάτων **σε μια οπλή κυπαρισσιού** από κάποιο κοιμητήρι, μια οπλή που αρέσκεται ν' ανοίγει μνήμες.

Μιλώντας απόψε, ύστερα από τρεις μήνες, στο χώρο αυτό δεν έχω λόγους να μην αναφερθώ στο **ίδιο αισθητηριακό γιορτάσι**. Κι ας μη **"στάσει απόψε το φεγγάρι"**, όπως εκείνο το θεσπέσιο αυγουσιάτικο βράδυ στα Πεμόνια, που ήταν πράγματι "θεού θάμαση". Σίγουρα και ο τόπος αυτός, ο χώρος που υπηρετείται το βιβλίο, έχει μεταφορικά βέβαια, και καλή "οβγοράδα" και "αερινάδα" και "δροσινάδα" για να μεταχειριστώ τρεις από τις αγαπημένες λέξεις του συγγραφέα αμέσως μετά τη χρησιμοποίηση μια πανωραίας του φράσης.

Το σημερινό μου "καλησπέρα" λοιπόν, στην αγάπη σας, αμέσως μετά τις ευχαριστίες μου στον καθένα ξεχωριστά για την παρουσία του, αρχίζει πάλι

** Διάλεξη που έγινε στο βιβλιοπωλείο ΓΝΩΣΗ (Γ & Θ. Κουρμούλη) της πόλης μας στις 13 - 11 - 92. Η ίδια περίπου διάλεξη (περισσότερο πάντως λεπτομερειακή κυρίως σε ό,τι αφορά τόπους και πρόσωπα του Αποκόρωνα) με τίτλο "Ο Βασίλης Θωμαδάκης και ο Αποκόρωνας" έγινε στις 19.8.92 στα Πεμόνια, με οργανωτή το ίδρυμα της Αγίας Σοφίας και τους φορείς της κοινότητας Πεμονίων.*

Να σημειωθεί ότι τα κείμενα του συγγραφέα που αναφέρονται στη διάλεξη διαβάστηκαν στα Πεμόνια από την κ. Ρόζα Μοτάκη - Κονταδάκη και στη ΓΝΩΣΗ από τη κ. Μαρίκα Βλασσοπούλου - Τζεράκη.

με τις λέξεις. Το κελάηδημα της ποταμίδας που είπαμε παραπάνω.

α. Το κελάηδημα της ποταμίδας

Οι λέξεις, στην περίπτωση του Β. Θωμαδάκη, έρχονται από παλιά. Από τα χρόνια του **Μίνωα** και του **Επιμενίδη**. Απ'τα χρόνια των **δώδεκα αρχοντόπουλων**, του **Διγενή** και του **Νίκωνα**, αυτουνού που τον ονόμασαν Μετανοείτε. Απ' τα χρόνια των **Καλλέργηδων** και του **Ερωτόκριτου**, όπου:

"Τα μάτια δεν καλοθωρούν στο μάκρεμα του τόπου
μα πλια μακριά και πλια καλά θωρεί η καρδιά τ' ανθρώπου.
Εκείνη βλέπει στα μακριά και τα κοντά γνωρίζει
και σ' ένα τόπο βρίσκεται και σε πολλούς γυρίζει."

Απ'τα χρόνια του **μπάρμπα Μπατζελιού** που τραγούδησε το σηκωμό του **Δασκαλογιάννη** και που:

"Πολλά είδαισι τα μάθια του κι ακούσασι τ'αυθιά του
βάσανα, πάθη και καημοί, ασπρίσαν τα μαλλιά του".

Κι ακόμη απ' τα χρόνια του **Σήφακα** και του **Κριτοβουλίδη** όπου:

"Εις ένα ληόφυτο εκατό κι εις το τουφέκι χίλια
Να το θωρούν τ' αγαδικά, να ζώνουνται τα φίδια
Να μην ορπίζουν πλεια να δουν κορίτσια σκλαβωμένα."

Λέξεις που πρωτάκουσε ο **Βασίλης Θωμαδάκης** στα **Πεμόνια**, το **1901** με τη γέννησή του, που διδάχτηκε στο Δημ. Σχ. του Φρε, από το δάσκαλο το **Λαγουμιτζάκη**, που υποψιάστηκε το βάρος τους στο Γυμνάσιο του Βάμου, που πήρε μαζί του στην **Μικρασιατική Εκστρατεία** και ύστερα στη **Νομική Σχολή** της Αθήνας που φοίτησε στη συνέχεια.

Λέξεις που κουβαλούσε πάντα στο μυαλό του και στην καρδιά του, σ'όλες τις βαθμίδες της διοικητικής ιεραρχίας του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και που στο τέλος, κάνοντας αρχή το **1957**, μην αντέχοντας το βάρος τους, τις έβαλε, για να μείνουν στον αιώνα, στα βιβλία του: **"Απ' όσα σέρνει ο χρόνος"**, **"Ο Ατεκνος"**, **"Οι καλές γειτόνισσες"**, **"Πλάι στον θολό χείμαρο"**, **"Ταξιδιωτικές περιπέτειες σε ορεσίβιους μετανάστες"**, **"Οι παλιοί καλοί γειτόνοι"**, και σε πλήθος δημοσιεύματα σε περιοδικά και εφημερίδες.

Λέξεις φορτισμένες συγκινησιακά στον υπέρτατο βαθμό, ειδικά καμωμένες για να σηκώσουν την καθημερινή έγνοια και να χωρέσουν **το πρόσωπο της Κρήτης** έτσι όπως το βλέπει από την Αμερική που βρίσκεται, ένας από τους ήρωες του βιβλίου του **"Ταξιδιωτικές περιπέτειες σε ορεσίβιους μετανάστες"**, **ο Γιώργης ο Χουμάς:**

"Να σου πω Παντελιό την αλήθεια, σε ζηλεύγω που θα ξαναγαΐρεις οπίσω στον όμορφο τόπο μας, που μου φαίνεται πως αξίζει πλια πολύ από ούλο το χρουσάφι τσ' Αμερικής και θα πάεις να ξανακάμεις πάλι το καλυβάκι σου στην "Αναγυρού" στ' αλώνι σας, και να φχαριστιέσαι την αερινάδα και τα

σταφύλια οντάν θαν ωρμάνσουνε. Και τσοι μυγιοχαΐτες μωρέ να κυνηγάς με το λάστιχο, πάλι καλιά θα περνάς παρά μας, άφης εδά οντέ θαν ωρμάνουνε τ' απίδια σας, τα δροσάπιδα, τα μαυράπιδα, τα κοντοχεράκια και τα μελάπιδα, απού γροικάς και μυρίζει ο κόσμος γύρου - γύρου. Μη στεναχωράσαι μωρέ μα καλιά 'σαι συ παρά μας, που είδες και θωρείς τα χάλια τση ξενηθειάς και τα δικά μας. Το λοιπός όξω νου, και πλέξε και μιαν ασφεντόνα, όιμε τσοι κόρδες παρά με το λινάρι και βάλε τση μετάξι στην ατσίδα, απού βροντά σαν το κανόνι, σιάξε κι ένα θιαμπόλι να το παίζεις καθ' αργά, γή μάθε τη λύρα να τηνέ παίζεις, τη νύχτα που θα βλέπεις τα οζά, να περνάς ζωή χαρισάμενη. Ετσά θα βρεις και το ταίρι σου ν' απογείρεις στο χωριό μας, να φαμελέψεις και να χαίρεσαι τη ζωή."

(Από το βιβλίο του συγγραφέα: "Ταξιδιωτικές περιπέτειες σε ορεσίβιους μετανάστες" ,σελ. 192 - 193)

β. Η φωτιά στο βάθος του μυαλού μας

Το καλυβάκι στην Αναγυρού, τα ώρμια απιδοσπάφυλα, το κυνήγι με το λάστιχο, μια ασφεντόνα από λινάρι, ένα θιαμπόλι που ακούγεται καθ' αργά, ο σκοπός της λύρας που συνοδεύει τα ωζά τη νύχτα, **εικόνες και ήχοι της Κρητικής υπαίθρου,** σαν τοπίο που ανασαίνει, σαν μαρτυρίες που επιβεβαιώνουν την παρουσία τους στα βιβλία του Βασίλη Θωμαδάκη, διαρκώς και αδιαλείπτως.

Η φωτιά στο βάθος του μυαλού μας που λέγαμε στην αρχή. Η **πανταχού παρούσα στις 1550 σελίδες των βιβλίων του Θωμαδάκη Κρήτη,** που έχοντας συνήθως σαν σημεία εκκίνησης, τις πεμονιανές αυλές και τις τοπικές τοποθεσίες ανακλαδίζεται και φτάνει ονομαστικά σε τοπία και σε τόπους της Κρητικής υπαίθριας χώρας, όπου άνθρωποι και ζωντανά συνυπάρχουν και συμβιώνουν δίπλα δίπλα σε εικόνες καθημερινής έγνοιας.

Εικόνες που μπορείς να δεις ανάμεσα στ' άλλα: "κι ένα κοπέλι να βαστά μια ροδαρέ πούλουδα". "κι ένα μαυριδερό άντρα με μαύρα γένεια που φορεί ακόμη το γρίντζο και βασπά κι ένα σεσωπό καινούριο με πολλά μπιλεζίκια και δυο σπούρδες φυσέκια· και μερικά κοπέλια να πετροβολούνε μιαν απιδιά· και τέσσερις νοματαίους να πίνουν ρακί και να τρώνε αθότυρο και χαλιά παξιμάδι· και μια μικιή κοπελιά να τακτοποιεί τα έχνη. Και "μια πατούλια να λαλούνε τα χτήματα ντωνε φορτωμένα, άλλος με καρπό, άλλος με λάδι κι άλλος με πουλιά και να πχαίνουνε στη Χώρα"· και μια παρέα παιδιών να κρατούνε και να λένε από πόρτα σε πόρτα το Λάζαρο που τον έχουνε στολισμένο "με ρόδα, με κατημέργια και με νερατζαθούς"· και κουκουγέρους να γυρίζουνε από πόρτα σε πόρτα τα σοκάκια του χωριού· και τέσσερις νοματαίους να λαλούνε ένα ολάκερο κουράδι (κλεμμένο) ωζά όθεν το Πορορράαγγο.

Και βέβαια εικόνες όπως: του σπειρότραου που 'χει μαγγανισμένο τον πόδα του μέσα σ' ένα χαράκι· των ορνίθων "που κοιτάζουνε σ' ένα μουρέλο" του κάτη που "δούδει μια χυτερέ κι αρπά έναν όφι από τη μέση και τον τσακοτανύζει στα ντόδια του κι ο όφις κουλουργιάζεται και πολεμά να τυλιχτεί απάνω του"· της ασκελετούρας που γλακούνε πάνω της λιανιδάκια, χοχλιδάκια, μικιά μικιά, αλλά και μεγάλοι γερόντοι· των μπουμπούρων που έχουνε ξεσμιλωθεί και κεντρώνουνε ένα μουλάρι.

Κι ακόμα ήχους: τη φωνή της ραϊσμένης καμπάνας που θέλει φτιάξιμο· τη φωνή του κούργιαλου που διώχνει τους αρκάλους από τ' αμπέλια· τη φωνή της πύργιας που δυναμώνει τη φωνή του αλετριβιδιάρη για να φτάσει ως τ' αυτιά αυτουνού πού 'ρθε το νομπέτι του· τη φωνή του ντουφεκιού που ειδοποιεί το χωριό για το ξεκίνημα του γάμου· τη φωνή της λύρας που ανάβει πιο πολύ τα αίματα των χορευτών· τη φωνή του ριζίτικου που αναδεύει το γλέντι και αναδύεται απ' τη βοή του:

"Ήλιε, τσοι κόσμους που περνάς, τσοι κόσμους που διαβαίνεις
τσι θάλασσες και τσι στεργιές ρώτηξε να σου πούνε
που πάλεψεν ο Διγενής στα σιδερένια αλώνια.
Πες το τ' αητού να μας το πει που σπι κορφές κοιμάται
Πες το στ' αέρι που φυσά σε όρη σε λαγκάδια
Πες το στ' αηδόνι την αυγή όντε γλυκοχαράζει.
Κελαϊδισπά να μας το πει..."

Εικόνες και ήχοι της Κρητικής υπαίθρου: Εικόνες που σισυλίζουν ακόμη στα μάτια μας και ήχοι που χαϊδεύουν ακόμη τ' αυτιά μας. Εικόνες και ήχοι που χάθηκαν ή που χάνονται από.και, τους και στους ανέμους των καιρών και που τα "εντύματά" τους έρχονται και ξανάρχονται στη σκέψη μας και μένουν μετέωρες, σαν "τσι λαχταρίδες που φωλεύγανε στ' αλετριβιδιό του Ρόμπολα".

γ. Η αφή του χώματος

Εικόνες που ανασυνθέτουν και ζωντανεύουν την πραγματική Κρήτη, την παντέρμη Κρήτη με τσι παλικαριές της, εκείνα τα χρόνια, **τα χρόνια της φτώχειας και της ανέχειας,** μα και της αθρωπιάς και της ελπίδας. Πρόκειται για την αφή του χώματος που λέγαμε και στην αρχή, του χώματος που το 'χει αναχύσει το αλέτρι του γέρου ζευγά, και που το φροντίζει με **σεβαστικιά αγάπη** ο Βασίλης Θωμαδάκης.

Ηταν η εποχή που πολλές φορές δεν υπήρχε τίποτ' άλλο "όξω απ' το νερό στη λαήνα" και "η φτώχια τρόζαινε τσ' αθρώπους κι απάνω στην απορπισία τους χτυπούσαν των ομαθιών τους"· η εποχή όπου τα κρομύδια και η φρατζόλα θεωρούνταν ξελιξίδια· η εποχή που υπήρχαν μέρες που οι νοικοκυράδες δεν είχαν "χαράμι τη δροσιά" να ψήσουν:

'Ντα δεν είχα ο Θεός το κατέει να τωνέ ψήσω σήμερο χαράμις την δροσιά, κι έπιασα και των έσπεσα δυο παπούδια, κι έβαλα μέσα σπαράκι, ψαρές, και μιας και δεν είχα να βάλω και μπίζια, επάστρεψα μια χαχαλέ ρόβι και τό 'ριξα μέσα κι αυτό.

Θαν έκαψα ένα τσουβάλι κουτσούργια ως εδά να τα βράζω, γιατί οι ψαρές και το σπάρι ελυώσανε, και μόνο το ρόβι απομαύρισε, και σαν να απάλυνε μόνο λίγάκι, κι αποΐς τσαγανίζει οντέ το μασείς, σαν να το κοκαλίζει κιαείς.

Σίμωσε μα το Θεό σου γειτόνισσα να πιάσης ανέ θέλης δυο παπουδάκια μα σουρωμένα τά 'χω κι ανάλαδα, γιατί δεν είχα χαράμις την σταλιά να τωνέ βάλω. Πιάσε και μια μπουκιά αθοπιτταράκι απού των τό 'ψησα γιατί είχα ένα κουκί αλεύρι μα δεν μ' έφτανε να ζυμώσω.

Δε με γνοιάζει παρά μόνο η κακομοίρα η μάνα μου, θωρείς τηνε πως πολεμά να τα καταλύσει στο τσόμα τζη, γιατί χαράμις τό 'ναν αντόντι πού 'χει παρά τα σριφογυρίζει και τα κατεβάζει ετσεδά αλάκερα. 'Ηλεγα να κάμω χώρια δυο σριψουλίδια, να τση τα δώσω να τα φάει, κι όμως ίντα να πρωτοκάμω, απού δεν μπροκάνω.

Φοβούμαι τάξε να μην τηνέ κόψουνε, κι ο γέρος είν' επίζηλο πράμα, ωσκαθώς θα κατέης μπιλέ μου, κι απατή σου, από δυο πράματα, το τσιλατόριο και τη πεσιά. Εφαέ μας γειτόνισσα η δυστυχία κι η κακοπέραση, μα ίντα να κάμωμε και που να δώσωμε, απού δεν μπορούμε πάλι να μπούμε και ζωντανοί στο λάκκο".

(Από το διήγημα "Ο τρουλίτης" που βρίσκεται στο βιβλίο του συγγραφέα "Οι καλές γειτόνισσες" ,σελ. 55 - 56).

Κι ακόμα **η εποχή της αγραμματοσύνης και της αφέλειας**, η εποχή που πολλές από τις πράξεις των ανθρώπων καθοδηγούνταν από το ένστικτο. Κι οι μαλιές, οι κλεψιές, τα φονικά, τ' αναπάθια (παράνομοι έρωτες), οι κοπελοτροζάδες, δεν ξέλειπαν. Οι προλήψεις, τα πειρασμικά (οι πιλάτιδες) και τα φαντάσματα, οι γηθειές, τα μαγικά και τα χαϊμαλιά ήταν καθημερινές συνήθειες.

Είναι κι αυτά η Κρήτη και ζωντανεύουν κι αυτά μέσα στις σελίδες του Βασίλη Θωμαδάκη. Μαζί με το μεταξουργειό, τους μυλωνάδες, τους βοσκούς, τις στραθιές, τις συζεψιές, τ' αμπελοσκάματα, τα τρυγοπατήματα, τα πανηγύρια και τους κουκουγέρους. Μαζί με τη λαχτάρα για μια καλύτερη ζωή, τις μεγάλες στιγμές της ανθρώπινης ύπαρξης, τη γέννηση, το γάμο, το θάνατο.Ολα αυτά που λέμε ήθη και έθιμα, που είναι **ο λαϊκός μας πολιτισμός**, οι ρίζες μας.

Εδώ **οι λαογράφοι έχουν πολλή δουλειά**. Εξάλλου **"κύριος στόχος (του Θωμαδάκη) είναι η διάσωση του παραδοσιακού υλικού"**, θα μας πει ένας απ' αυτούς, ο καθηγητής της Λαογραφίας ο **Μ. Μερακλής**. Κι ένας

άλλος, ο Δημήτριος Οικονομίδης, θα τονίσει εμφαντικά: **"Εις όλα τα διηγήματα υπάρχει εγκατεσπαρμένον πολύτιμον υλικόν της λαϊκής ζωής και του πολιτισμού της Κρήτης"**.

Πρώτη δουλειά λοιπόν του λαογράφου είναι να ανιχνεύσει στις 1550 σελίδες των βιβλίων του Θωμαδάκη: τις οικιακές ασχολίες, τις θεραπευτικές μεθόδους (γιατροσόφια και κτηνογιατροσόφια), τις γηθειές, τα σκεύη της Κρητικής κατοικίας, την αρχιτεκτονική και την επίπλωσή της, το αγροτικό διαιτολόγιο, τις αγροτικές ασχολίες, τα παρατηρήματα, τις προλήψεις, τη λαϊκή φιλοσοφία όπως εκφράζεται σε τραγούδια, παροιμίες, μαντινάδες και μοιρολόγια, τα ήθη και έθιμα στις γιορτάδες και στα πανηγύρια, στο προξενιό, στο παζάρεμα της προίκας, στην αρραβώνιαση, στο γάμο, στη βάπτιση και στο θάνατο, το πρόβλημα της ζωοκλοπής και της μετανάστευσης, και γενικά **όλες τις παραμέτρους και εκφάνσεις του Λαϊκού μας πολιτισμού.**

Κι ακόμα παραπέρα: τη δομή της πατριαρχικής οικογένειας, τις σχέσεις των μελών της οικογένειας μα και της κοινότητας μεταξύ τους, το αίσθημα της φιλοξενίας και βέβαια τη διαρκή παρουσία του Θεού παντού και πάντοτε.

Η ανίχνευση αυτών των στοιχείων στα βιβλία του Βασίλη Θωμαδάκη είναι σίγουρα μια ευχάριστη ενασχόληση, γιατί η λογοτεχνική δεξιοσύνη του, του επιτρέπει να στήνει **ολόκληρες ιστορίες - διηγήματα** που διαβάζονται με πολλή ευχαρίστηση.

Η πλοκή είναι πάντα ενδιαφέρουσα και οι λαογραφικές πληροφορίες δίνονται μέσα απ' αυτή με έμμεσο τρόπο. Αυτό όμως δεν εμποδίζει σε καμμιά περίπτωση την εξέλιξη που είναι πάντα ζωντανή και συχνά κινηματογραφική, με διαρκώς εναλλασσόμενες εικόνες:

"Ως τσ' είπε δα το κοπέλι το χαμπέρι, παραιτά το χειρόμυλο βάνει το φουσπάνι τζη, γιατί 'τανε με το μεσοφούσπανο, δένει και το φακιόλι στη κεφαλή τζη και χωρίς τζεμπέρι ξεκινά να πάει στο σπίτι τ' αποθαμένου.

Σαν επήγε δα, κι' ειδ' αναμαζωμένους τσ' αθρώπους δικολογιές και ξένους στο σπίτι του Μιχάλη, και είδε τ' αναμίγι των κοπελιώ και τση γυναίκας του, εσίμωσε στον αποθαμένο, και η γυναίκαν του ως την είδε εκρεμάστηκε στο λαιμό τζη και τση λέει.

"Σίμωσε, έλα καλή μου Στυλιανή να μου στολίσεις τον κανακάρη μου, τον όμορφο λεβέντη μου, που τονέ καμαρώναν ούλοι, μα μου τονε πήρε ο χάρος ο άπονος..."

(Από το διήγημα "Ο τελάλης" που βρίσκεται στο βιβλίο του συγγραφέα "Οι παλιοί καλοί γειτονοι" ,σελ. 53)

Ο Θωμαδάκης με την έννοια αυτή δεν είναι μόνο λαογράφος και ηθογράφος, όπως συνήθως χαρακτηρίζεται αλλά και αυτοχαρακτηρίζεται. Είναι **κυρίαρχα λογοτέχνης**. Και αυτό γιατί, η λειτουργική τοποθέτηση της λέξης

μέσα στη φράση, η οργανική σύνδεση τη φράσης μέσα στο μύθο, η εικονοπλαστική ικανότητα που υπηρετείται από την ακρίβεια στην περιγραφή, και κυρίως η μεμονωμένη φράση, ιδίως όταν περιέχει **παρομοίωση**, που μπορεί να σταθεί αυθύπαρκτη, λες κι είναι σολωμικός στίχος, είναι τεχνικές και ικανότητες που μόνο σε φτασμένους λογοτέχνες μπορούμε να συναντήσουμε.

Φράσεις όπως: "να ζεις και να στέκεις σαν τση Γρες το Σωρό", "μουδέ στη γη τό 'θεκε μουδέ στον ουρανό", "είναι να φάει κανείς τα κομμάθιαν του και να φυσήξει ο νους του", εκουλουμούντρισεν η καρδιά μου", "έγινε σαν την βιόλα κόκκινη", "κι είναι τάξε λυπημός τ' ανθρώπου", "έριχνε ο Θεός με τσι λαήνες το νερό", "αγαπώ σε σαν τα βουνά", "εξυμιγίστηκε σαν το βοΰϊ", "τ'αμπέλια ήσανιε σαν τσι βασιλικούς αμάλαγα", "αν πεις για την παντέρμη μου κεφαλή, ανάλεμά με κι αδέ θαρώ πολλές βολές πως είνιε αναμιαζωμένοι ούλοι του κόσμου οι τζιτζίροι μέσα και τζιτζιρίζουνε", "όντεν επήγε ένα κονταρόξυλο η Πυλιά", αλλά και μεμονωμένες λέξεις όπως: αναμύγι, αθιβολές, διχοπέτυχο, εβγανιά, εκοντετάρουμουνε, κουζουλαμιός, συγκλονιάζει, αργαδινή, ευγιά, αποθενετουδά, και βέβαια όχι μόνο αυτές, είναι φράσεις και λέξεις που μυρίζουν χώμα, **"φράσεις και λέξεις που δεν μπορούν ν' αποδοθούν σε καμμιά ίσως γλώσσα του κόσμου"**, όπως γράφει ο **Νίκος Αγγελής** και θά 'ναι εθνική συμφορά η απώλειά τους.

Και βέβαια έχει **δουλειά, και μάλιστα πολλή, ο γλωσσολόγος** με τα βιβλία του Θωμαδάκη. Οπως επίσης έχουν δουλειά και άλλοι ειδικοί επιστήμονες.

δ. η γεύση του κρύου νερού

Οι σελίδες, που μας έχει αφήσει ο Βασίλης Θωμαδάκης, αντέχουν σε πολλές αλλεπάλληλες αλλά και παράλληλες αναγνώσεις. Ισως γιατί **ζωντανεύει μια εποχή που ήξερε, ευχαριστιόταν και μπορούσε να κουβεντιάζει, να γελά και να ελπίζει.**

Εχω τη γνώμη, και θα το πω, έστω κι ακρυζυγιάζοντας τη σκέψη μου, ότι η αίσθηση που μου δημιουργήθηκε την ώρα της ανάγνωσης των βιβλίων του Βασίλη Θωμαδάκη, οφείλεται ακριβώς σ' αυτό, δηλαδή στα τρία ζεύγη που σχηματίζονται, λες και χορεύουν σούστα, από τα έξι ρήματα που προανέφερα. Η εποχή που ήξερε να κουβεντιάζει, ευχαριστιόταν να γελά, μπορούσε να ελπίζει. **Η εποχή της προσφοράς, της αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής.** Είναι ακριβώς η γεύση του κρύου νερού στον ουρανίσκο, που λέγαμε στην αρχή. Δε θα βρεις σελίδα του Θωμαδάκη που δεν το διαπιστώνεις αυτό. Οι καλές γειτόνισσες και οι παλιοί καλοί γειτόνοι βρίσκουν πάντα την ευκαιρία να κουβεντιάζουν και να γελούν, αφήνοντας σε κάθε περίπτωση περιθώρια ελπίδας.

Οι καλές γειτόνισσες και οι παλιοί καλοί γειτόνοι! **ο απαραίτητος χορός**

(όπως στις αρχαίες τραγωδίες), που συζητά τα καθημερινά συμβάντα, δίνοντας έμφαση στην αποκλίνουσα συμπεριφορά, αναλύει τις διαστάσεις τους, κριτικάρει τις πράξεις και καταθέτει άποψη. Με δυο λόγια, όντας κοινή γνώμη κι έχοντας συσσωρευμένη πείρα, εκφράζει γνώμη. Κι αυτό γίνεται **με βάση κάποιο ηθικό κώδικα**, αυτό που λέμε σήμερα αξίες.

Ετσι για παράδειγμα, ύστερα από τη διήγηση ενός άγριου γυναικοκαυγά, όπου "η Βροντορήνη και η Μουχροκαλίτσα, φαωθήκανε και σουρομαδιστήκανε, οψές που πηγαίνανε για νερό" κι αφορμή ήτανε πως το Σηφαλιό τση Καλίτσας "ήβρε μια λιανίδα, τσή 'βγαλε το ξύγκι, κι απής τό 'τριψε καλά καλά στα δαχτύλια του, πήγε κι άλειψε τα ματόκλαδα του Γεωργιού (τσ' Ερήνης) για να κολλήσουνε και να μην μπορεί ύστερα ν' ανοίξει τ' αμάθια του", η μια απ' τις δυο γειτόνισσες θα καταλήξει:

"Εχωρίσανε τζι ύστερα οι γι'άλλες, μα τα κακά λόγια απού 'πε πρέπει η μια τσ'άλλης δεν εξανακουστήκανε, κι εδά φοβούνται να μη γενούνε σουχλιά και μπούνε και σκοτωθούν οι γι' άντρες.

Ετσεδά συντέκνισσα γίνουνται οι μαλιές και τα φονικά, πολλές βολές για χωρίς πράμα.

Το πως είχε δίκηο η γι' Ειρήνη, είχε και καλό 'χε, μα να μπούνε 'δα να σκοτωθούνε για κοπελοτροζάδες, δεν ταιργιάζει.

Επά πρέπει να μπούνε άθρωποι σπάμενοι και γνωστικοί στη μέση να τα σιάξουνε, γιατί η κακή ώρα κάνει πολλά.

Ως για το Σηφαλιό, απού δεν καταλαγιάζει, καλά 'τονε 'βγάλανε χάσκα πρέπει να πρεμαζωχτή, γιατί όλο τραβάγιες βάνει με τ' άλλα κοπέλια κάθα μέρα, κι' ούλην την ώρα το θωρείς κι είναι ξελουρισμένη πότες η κάρτσαν του, πότες οι μανίκες του, και δεν είναι τρεις μήνες απού 'πεσε κι έσπασε την ζερβήν του χέρα και την έκαμε δυο κομμάθια, γιατί 'θελε λέει να χιλμιντρά και να τζιριτά σαν το τσιγάρικο μπεγίρι.

Μα κι εντοί που τό 'χουνε τάξε πρέπει να τ'αναμαζώξουνε, γιατί στην υστεργιά θα του θέση κιαείς ποθές κανένα χτύπο, να τ' ασβολώση".

(Από το διήγημα "Τα μούρνα" που βρίσκεται στο βιβλίο του συγγραφέα "Οι καλές γειτόνισσες", σελ. 114.)

Με την έννοια αυτή ο Βασίλης Θωμαδάκης, όντας εξαρχής **δάσκαλος**, με την ευρύτερη θεώρηση του όρου, αποκτά και την **ιδιότητα του διδάχου**. Αυτό σημαίνει ότι ο λόγος του διδάσκει, χωρίς να απωθεί, χωρίς να γίνεται αποκρουστικός.

Στο ρόλο τους αυτό βασικό στοιχείο είναι και το **χιούμορ**, που υπάρχει και ενεδρεύει σχεδόν σε κάθε σελίδα, σε κάθε φράση του συγγραφέα, έτοιμο πάντα να προκαλέσει το γέλιο. Πρόκειται για ένα χιούμορ που είναι πολλές φορές **αρμυρό**, με ιδιαίτερη τάση για ευφημολογήματα γύρω από τις γεννετήσιες

σχέσεις, που ίσως κάποιες φορές περνά το μέτρο. Άλλοτε πάλι είναι απλά σπαρταριστό που σού 'ρχεται "να βασπάς τη κοιλιά σου από τα γέλια". Κάποιες άλλες φορές είναι ωμό και κυνικό· και αρκετές **πικρό** που δεν ξέρεις αν θα πρέπει να κλάψεις ή να γελάσεις, να χαρείς ή να λυπηθείς.

Είναι όμως, κι αυτές τις φορές, σε τελική ανάλυση, **λυτρωτικό και αισιόδοξο**, ένα τεράστιο ΝΑΙ στη ζωή. Στη ζωή που, πολλές φορές, ή μήπως τις περισσότερες, διαψεύδει τις ελπίδες μας, όμως ακριβώς επειδή συνεχίζεται, ο άνθρωπος, ως σπάνιο είδος στη φύση και στη ιστορία, είναι, εξ ορισμού υποχρεωμένος, να ζει και να ελπίζει, περιπαίζοντας πολλές φορές τα ίδια του τα παθήματα.

Ακριβώς όπως κάνουν ο **Γιώργης ο Χουμάς** και ο **Κόσολας**, δυο απ' τους Κρητικούς ορεσίβιους μετανάστες, που πήγαν στην Αμερική για να φτιαρίζουν στο δρόμο "χρουσάφι", κι έχουν καταλήξει στα ανθρακωρυχεία του Βαγιόμιγκ, βγάζοντας κάρβουνα κι έχοντας σαν "μοναδική κοινωνική επαφή τις συναντήσεις και τις συζητήσεις μεταξύ τους και τη συμμόρφωσή τους προς τα παραγγέλματα και τις οδηγίες του Μπόση, που δινόταν φυσικά μόνο με νοήματα και συμβολικές χειρονομίες".

Είναι απόγευμα και οι μετανάστες μας μόλις έχουν βγει από τη μίνα, ντυμένοι με τον ειδικό επενδύτη, το βραχιόλι, όπως το λένε. Πλύνονται λοιπόν και κάθονται λίγο να ξεκουραστούν. Και τότε ο Γιώργης ο Χουμάς, γελαστός, αρχίζει να λέει, μεταξύ σοβαρού και αστείου τα εξής:

"Είδετε μωρέ ιντά 'τανε το χρουσάφι που θαρούσαμε πως 'θελε να φθυαρίζωμε, πως ήταν μαύρο κάρβουνο σαν την πίσσα;

Και ποιος απού μας τ'αποθάρηε μωρέ πως 'θελα μασέ κατεβάζουνε τοσεσάις οργυές μέσα στη γης και να πελεκούμε με τον κασμά να ξεκουφώνωμε τη γης, να πελεκούμε το κάρβουνο και να βγάνει σπίθες; Βάνω πολλές βολές στο νου μου, όπως μας ήλεγε μια φορά και η λάλη μου, μήμπα να 'τάνιαι ούλα ευτά τα κάρβουνα χρουσάφι, και να το 'νειρεύτηκε κιαείς και το μολόησε, που λένε πως δεν πρέπει, και το χρουσάφι εσποίχιωσε κι εγίνηκε ύστερα κάρβουνο; Ετσά μού 'λεγε μια φορά η λάλη μου, πως ο παππούς μου ο Χριστόδουλος ονειρεύτηκε μιαν αργαδυνή πως στη ρίζα τση χοντρής ελιάς που είναι στου περβολάρη την πλαγάδα είναι μια λαήνα γεμάτη χρυσά φλουριά, και να πα να σκάψει να τα βρεις. Ευτός όμως το μολόησε στη λάλη μου, και οντενέ πήγε κι έσκαψε, ηύρηκε τη λαήνα, αλλά γεμάτη κάρβουνα. Ετσά κι εδά, δεν το κατέεις αν τ' ονειρεύτηκε κιαείς και το μολόησε και ούλο το χρουσάφι εγίνηκε κάρβουνο. Δεν το θωρείτε μωρέ πως γυαλίζει, ας και είναι και κάρβουνο;"

Κανείς απ' την συντροφιά δεν έδειξε αντίδραση ή άλλη αντίρρηση στην απλοϊκή κριτική του "Χουμά", μόνο ο "Κόσολας" σε ύφος αστείο και περιπαιχτικό, λέγει: "Ετσά πάνε μωρέ Γιώργη στο φούντος κι οι δικές μας

ορπίδες, μα κι οι παραγγελιές του Μελεταναγνώστη, απού 'θελε να του μπέψει καθαείς μας με τον ταχυδρόμο, από ένα βολαράκι χρουσάφι για την Εκκλησία μας και το καμπαναριό τζη, που κρέμεται να πέσει και για την καμπάνα που δείχνει ραϊσμένη, κι οντέ παίζει θαρείς πως γροικάς να παίζουνε έναν γκαζοντενεκέ. Ας μασέ βοηθήσει όμως η Χάρη τση Παναγίας να γλυτώσομε απού τα πηγάδια που κατεβαίνομε κάθα μέρα, κι ας δώσωμ 'ο καθαένας μας κατιντίς να σιάξουνε μπάρε μου το καμπαναριό και την καμπάνα. Για τα άλλα που μας ήλεγεν ο Αναγνώστης, δηλαδής για τσοι κλεψιές...δε βαριέσαι..θαρώ πως έφαε πού 'φαε κι έχασε πού 'χασε, γιατί κι ανέ μπορούσαμε δε θα βρίσκαμε άκρα. Αμαρτίες πολλές μπορεί να κάμαμε, μ'ανέ μπορέσωμε ν'αποσιάξωμε την Εκκλησία μας, μπορεί να μασέ συχωρέσει ο Θεός".

(Από το βιβλίο του συγγραφέα "Ταξιδιωτικές περιπέτειες σε ορεσίβιους μετανάστες" ,σελ. 206 - 207)

ε. Η ευωδία του βασιλικού

Είναι φανερό, ότι το απόσπασμα που διαβάστηκε δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο για το πικρό χιούμορ, το χιούμορ της απελπισμένης ελπίδας ή της ελπιδοφόρας απελπισίας που σίγουρα ενυπάρχει στις αράδες του. Είναι, εκτός των άλλων, και μια **βαθιά ανθρώπινη φωνή**. Μια **φωνή κρητικιά** που ξεκινά και επιστρέφει από, και σε, μια καμπάνα. Από μια καμπάνα παλιά, ραϊσμένη, βραχνή, μια αγαπημένη, σε μια καμπάνα καινούρια, ολοκάθαρη, ελπιδοφόρα, επίσης αγαπημένη.

Από την χθεσινή καμπάνα των παππούδων στην αυριανή δική μας καμπάνα. Από το χθες στο σήμερα. Η ευωδία του βασιλικού που υπήρχε και υπάρχει στις κρητικές αυλές.

Αυτή η αίσθηση και η συναίσθηση της έννοιας ανθρωπιά, κατατίθεται ως αγάπη για τη γενέθλια γη με τη μορφή του χρέους σε ώρες ανάγκης και της νοσταλγίας σε μέρες απουσίας· εκφράζεται μέσα από τη λαϊκή ορθοδοξία ως διαρκής έγνοια για τη σωτηρία του υπέρτατου αγαθού· και τέλος δηλώνεται ρητά και βιώνεται σε φράσεις και από πράξεις όπως: "δεν πάει άλλος να σκα κι άλλος να γελά" · "απάνωθιό στο κόσμο δεν υπάρχει καλύτερο πράγμα, παρά ν' αγαπά και να σαϊντίζει ο ένας τον άλλο" · "ούλα σιάζουνε, εκείνο όμως απού δεν σιάζει, είναι η τσίπα τ' ανθρώπου ότι να σπάσει".

Η ευωδία αυτή **της ανθρωπιάς ως αγαπητική σχέση** του συγγραφέα με τον τόπο, την κρητική υπαιθρο χώρα δηλαδή, ως τοπίο, ως ιστορία, ως ανθρώπινη παρουσία και ως μελλοντική προοπτική, διαχέεται σ' όλες τις σελίδες του Βασίλη Θωμαδάκη, και προσφέρεται σαν αντίδωρο σ' όσους τις διαβάζουν. Αντίδωρο από την πένα ενός συγγραφέα που γνώρισε βαθιά και αγάπησε πλέρια το γενέθλιο χώμα · και γι αυτό ό,τι έγραψε είναι **καρπός γνώσης και ανθός αγάπης, σε τελική ανάλυση μήνυμα ανθρωπιάς και ελπίδας.**

Ετσι όπως αβίαστα βγαίνει από το διήγημα "Ο σουστατζής" του συγγραφέα, όπου περιγράφεται η γέννηση ενός παιδιού πάνω σε μια σούστα. Και τι άλλο αλήθεια, είναι η γέννηση ενός παιδιού παρά ελπίδα, αφού αυτή καθεαυτή η πράξη της γέννησης, όχι μόνο παιδιού, αλλά και κάθε οργανισμού, είναι σημάδι πως δεν ξέχασε ο Θεός τον κόσμο:

"- Καλησπέρα γειτόνισσες. Απονωρίς απονωρίς θωρώ κι εμονομεργιάσαμε, να ξελινίσωμε πάλι λιγάκι απόψε. Ως κι η γι' Αρετή θωρώ και δεν ξελείπει απού τ' αποσπερίδια μας, απού 'χει μια κουμέ κοπέλια, μα δεν κατέει κιαείς τάξε πότες βρίσπει καιρό και τα πολεμά και τα λαβανταρεύγει.

Ας είναι καλά η γληγοράδα τζη, γιατί αν εκουλουκούτιζε σαν την Καλίτσα θα 'σανιε άσκημα τα βάλιαν τζη.

Μα για έλα μα το Θεό σου Αρετώ, να μασέ πης, πώς σου τά πε εσένα ο Αναγνώστης, για τα κοιλιοπονέματα τση Πελαλιάς, μέσα στη σούστα του Πέπονα, την παραπάν' άργαδινή που πχαίνανε στη Χώρα.

Πρέπει πως ο κακορίμαλος ο Πέπονας, κάτεχε δεν εκάτεχε, ήθελε δεν ήθελε, αποχρεώθηκε να κάμη τη μαμή και να πχιάση το κοπέλι. Για πέ μας το να χαρής Αρετώ.

Και η Αρετή αρχινά.

- Ντα ετέθοιο ικιμέτι τάξε, λέω πως δεν εξαναφανερώθηκε ποτές στη γη σπον κόσμο. Ευτηνής τσή 'γραφε λέει ο άντρας της ο Βαγγέλης, πού 'ναι οθέν ετουδά μέσα στα μεροκάματα, να μπη το δίχως και δίχως άλλο στη Χώρα, απού θα 'ρχέντονε κι ευτός, να πουσουνίσουνε μαζί τα πανικά που θέλανε, γιατί μοναχός του δεν εκάτεχε να ξεσύρη, μουδέ να πουσουνίση δροσιά.

Μια και τση το παράγγελε ετσεδά βιαστικά ο Βαγγέλης, πιάνει και χαζηρεύεται και η καλή σ' η Πελαλιά, που κάνει κιανένα τάξε να τηνέ λέη Πελελή, και μια και δυο, πάει τα μεσάνυχτα στ' αργαστήρι του Πέπονα, την ώρα που φόρτωνε τη σούστα με πυρίνα, και του λέει πως θα μπή κι ευτή στη σούστα να πάη στη Χώρα.

Ανημένανε πρέπει κι άλλοι δυο- τρεις νομάτοι για να μπούνε στη σούστα, κι ήτανε και το μικιό κοπέλι του Κακουσογιάννη, το Μιχελιό, που είναι σαν το πατρακλό, κι εφόρηε τ' αναγκαιμένο ένα ψαθάκι άσπρο, που του τ' άφηκ' ο αδελφός του το καλοκαίρι, οντέν ήρθε απού την Αθήνα.

'Ιντα τό 'θελε δα τ' αγοϊσμένο τη νύχτα και χειμώνας καιρός, να το φορή στη κεφαλήν του, παρά 'θελε 'δα πρέπει, μια και πήγαινε στη Χώρα να κάνη τον καμπόσο και τον μεγάλο.

Απής κι' αποφόρτωσε 'δα ο Πέπονας τη σούστα, θωρεί την Πελαλιά και τση λέει. "Καλιά τό 'χω συντέκνισα, μια και είσαι όπως είσαι, να κάτσης

αναπαῦμένη και να μη μπης στη σούστα, να σε τραντάζη και να σε καταχτυπά, να μη μασέ τύχη πράμα, Θέ μου ξεμύστευγε, γιατί δείχνεις πως δεν μπορείς να ξεσύρης".

Αλλά η Πελαλιά γυρίζει και του κάνει. " 'Οι σύντεκνε νά 'ρθω θέλει, γιατί μου μήνυσ' ο Βαγγέλης, να μπω το δίχως άλλο, στη Χώρα ταῦτέρου ταῦτέρου, και όπως όπως θά 'ρθω".

Και ο Πέπονας τση ξαναλέει. "Έγώ θαρρώ πως δεν πρέπει, μ' αν επιμένης, ξειά σου, έβγα και κάτσε ομπρός ομπρός, να μη σε πολυονταντουλίζει, η σούστα".

Ξεκινούμε 'δα τα μεσάννυχτα, πίσσα σκοτάδι όπως ήτανε, μα ο δρόμος λωδά ήτανε όλο λάκκους, κι ως έκανε να τζιριτίξη λιγάκι το μπεγίρι, ως κι αν επιδεξεύγεντονε, ο κακομοίρης ο Πέπονας εγροίκα την Πελαλιά ν' αγκομαχή ντάι ντάι.

Ως επερνάσανε το Καλάμι, κι επιάσαν τα γυρίσματα, που είναι αποκάτω γρεμνά και πάνε ώς στη θάλασσα, πιάνει ένα ανεμοτσάπουρο, και παίρνει το καπέλλο του Μιχελιού, και το κυλίντριξ' ίσια κάτω σπον γρεμνό.

Σέρνει δα τσι φωνές τ' αγοϊσμένο, κι εγύρευγε να κατεβή να βρή το καπέλλον του και του λέει κι ο Πέπονας. "Συγχώρα του φιλιότσιο, μα εκειά πού 'πεσε, επήγε σπον αγύρισπο".

Κι οντεμώς το Μιχελιό παίζει 'ναν πήδο και κατεβαίνει απού τη σούστα, και σιμώνει οθέν εκειά πού 'πεσε το καπέλλο και ξάνοιγε γύρου γύρου στο σκοτίδι, μα δεν έδειχνε η φανιά τση φανιάς του.

Ως και πάτησε δα όξω όξω κοντά στο γρεμνό, ξεγλυστρά και πάει κάτω, κι εκυλίντρα κουλουμουντρισπά κάτω οθέν τη θάλασσα.

Ηθελε όμως ο Θεός κι εσπάλιξε σ' ένα αγκάραθο, κι αρχινά να φωνιάζη, να του πετάξουνε σκοινί και να το σύρουνε απάνω. Σα μιαν ώρα πρέπει πως επολεμούσανε, να το δέσουνε και να το σύρουν απάνω, μά 'χε μισερωμένα τα πλευράν του και δεν το δικούσανε τα χάλιαν του, παρά αρχινά και τον ταμπουρά, κι έκλαιγε το καπέλλον και παρηγορημό δεν είχε.

Ούλα κι ούλα 'δα τούτανά, μαζί με τα τραντάσματα τση σούστας, πρέπει πως εκάνανε την κακοροΐζικη την Πελαλιά, και την έκοψε το αίμα, κι ως επήγανε παρέκει, γροικά κι ετρέχαν από πάνων τζη τα αίματα και τα νερά.

'Ιντα να κάμη η κακομοίρα, ίντα να γενή, κι ίντα να πη και σε ποιον να το πη μόνο πως αγκομάχηε απομέσαν τζη σιγανά σιγανά, και τση φαίνεντονέ λέει πως θα λιγομαριαστή.

Ο Πέπονας τηνέ κατάλαβε και τηνέ ρωτά. "Ίντα 'χεις συντέκνισσα". και κείνη ξεθαρεύτηκε και του λέει. "'Οφου σύντεκνε, μα λιγομαριάζομαι, Θέ μου συχώρεσέ μου, δεν έχω πράμα, μα πάλι δεν κατώ 'ντα μου μέλλεται".

Παρακεί όμως την αρχινούνε οι βασιλικοί πόνοι, κι άρχινά να μουγγάται

σαν το βούι και νά λέη.

"Οφου σύντεκνε ίντα 'πάθα και μου φάνεται πως 'χανω τον κόσμο, κι ίντα θα γενώ σε τέθοιον τόπο που βρέθηκα, σταμάτησε μα το Θεό σου να κατεβώ γιατί δε νταγιαντίζω. Σφάζομαι σύντεκνε, μόνο στο Θεό και στα χέρια σου".

Ούλοι 'δα καταλάβανε πως κοιλιοπονά, και τηνέ κατεβάζουνε σηκωτή απού τη σούστα, ολόγρη όπως ήτανε και τηνέ παραμερίζουνε εκειδά σ' ένα δεντράκι και κάθεται.

'Ίντα να κάμουν όμως και πού να βρούνε σε τέθοια ώρα και τέθοιο μέρος μαμή, και τση Πελαλιάς πάλι τση φουρτινέψανε οι πόνοι, και τά 'βαλε με τον άντρα τζη και τον ατίμωνε τσουτσουρισπά και τού 'λεγε:

- "Αχι σκύλε 'ντα μού 'καμες, μα ήτανε το πρώτο και δεν έκάτεχα, μα μη θαρείς πως θα σε ξαναφήσω μπλιό να μου σιμώσης, καλιά το θάνατό μου. Μα ίντα σε γνοιάζει σένα, εγώ ξεμασκαρώνομαι και μουγγούμαι, απού να το βρής απού τον Θεό".

Τοτεσάς όμως σέρνει μιαν αδυνατή φωνή, και σκλήριξε και λέει:

"Έλα σύντεκνε γλάκα, μπρόφταξε γιατί χάνομαιιι.... Σίμωσε σύντεκνε πιάσετο, μα ξεφλούμωσε κι εστάλιξε στ' απομεσύρουχά μου, και μη μου κρουφτή κιόλας".

Ο κακορίζικος ο Πέπονας εσαρσίντισε, και δεν εκάτεχε πώς να διάξη και πώς να μεταχεριστή, κι εφύσα κι εξεφύσα γιατί εντρέποντονέ πρέπει κιόλας να βάλη τα χέριαν του και να τση γκίξη γή να τηνέ πασπατέψη σε τέτοιο μέρος.

Εκείνη όμως ξανασέρνει τσι φωνές και του λέει: "Σίμωσε και μη ντρέπεσαι σύντεκνε να χαρής το στεφάνι σου πιάσε το, γιατί κι εγώ 'μαι πρωτόγεννη και δεν εξανάπαθα τέθοιο πράμα, και φοβούμαι να μη μου κρυφτεί, και δε με γνοιάζει μπάρε μου , παρά μπορεί νά 'ναι σερνικό, και τα σερνικά λένε πως είναι λιγόψυχα."

Τοσεσάς ακούστηκε και το "ουά" του κοπελιού κι ο Πέπονας ήθελε δεν ήθελε σιμώνει και τση λέει. "Μα ίντα να κάμω συντέκνισσα, απού εγώ δεν κατέω τέθοια πράματα", και δεν αποφάσιζε να βάλη τα χέριαν τ' αποκάτω.

Και η Πελαλιά του κάνει. "Λύσε μου σύντεκνε τ' απομεσόρουχό μου, γή σύρεμού το να βγη γερά γερά, να μη κρουφτή το κοπέλι γιατί δεν έχω νάκαρα να κουνήσω τα χέρια μου".

Και ο Πέπονας τση λέει. "Μα κατέω 'δα γω συντέκνισσα πώς και πού τά 'χεις δεμένα μόνο λύσε τα μοναχή σου".

Και η Πελαλιά του ξαναλέει.

"Αχι σύντεκνε, μα είναι εύκολο να βρης τα σπαούλια ως βάλης τη χέρα σου ομπρός ομπρός θα τα βρης, και σύρε τα γιατί 'ναι σταλισμένο το κοπέλι

και θα μου κρουφτεί".

Οι γι' άλλοι 'δα που ήσανιε κοντά, θωρούσανε και γροικούσανε το κατάντιο κι εγελοχαχαρίζανε, χωρίς να τσι θωρή ο Πέπονας, που πήγαινε να κρεπάρη απού το κακόν του. 'Εκανε δα ύστερα όπως τ' ωρμήνεψε η Πελαλιά και πέφτει το κοπελάκι στα χέρια του, κι ήτανε και σερνικό και γουμανό γουμανό.

'Εβγαλε και την πετσέταν του και τηνέ κάνανε φασκιά, κι απόις βγαίνουνε πάλι στη σούστα, και λέει ο Πέπονας πως έχει μια ξαδέρφη στσ' Αλυκές να πάνε, γιατί εθώρηε πως δεν ύπαρχε άλλο ρεμέδιο.

Φτάξανε 'δα στο σπίτι τση ξαδέρφης του, με τη λουχούνα και το κοπελάκι στην ποδιά τζη, κι' ότι κι εχτυπήσανε και των άνοιξε, ο Πέπονας αγαναχτισμένος μα και μισογέλασπος τση λέει:

"Επάθαμε Ζωϊτσα απόψε μια δουλειά, απού δεν ξαναγίνηκε. Η συντέκνισσά μου, τηνέ πιάσαν οι πόνοι στη σούσπα κι έκαμε το κοπέλι μάνι μάνι, μόνο κάμε μου το χατήρι, γιατί θωρείς τα χάλια μας, να βοηθήσης σ' ό,τι μπορείς και δε θα σού το ξεχάσωμε, μουδ' εγώ μουδ' η συντέκνισσά μου".

Και η Ζωϊτσα, εκουρφογέλασε στην αρχή, μα ύστερα εγίνηκε πεσήχαρη και λέει. "Κοπιάσετε μέσα, μα είναι λόγος να λέγεται, κόπιασε καλότυχη, μα'γω κατέω πώς θα διάξω, κι ανέ με θέλετε γίνομαι και σάντουλάν του".

Αφήκανε δα τη Πελαλιά 'κειδά, κι επήγανε στη δυλειάν τωνέ, και στη χώρα βρίσπουνε τον Βαγγέλη και του λένε: "Να σου ζήση ο γυιός" και ούλα όσα γινήκανε, κι ευτός πάλι έληξε να τα κάμη απάνων του απού τη χαράν του.

Γροικάτε το γειτόνισσες; Γροικώ το να μου λέτε".

Από το βιβλίο του συγγραφέα "Οι καλές γειτόνισσες", (σελ. 127 - 130).

στ' Μια οπλή κυπαρισιού

Είναι ακριβώς το μήνυμα που γροικούμε. Ισως γιατί, τώρα που ξωντάνεψε ακέριος ο λόγος του Β. Θωμαδάκη δε γροικούμε μόνο την ευωδία του βασιλικού, βασιλικού από πεμονιανή , πάει να πει από οποιαδήποτε κρητικιά αυλή. Είναι μαζί με αυτήν και το κελάηδημα της ποταμίδας, και η φωτιά που ανάβει στο βάθος του μυαλού μας, και η αφή του χώματος, και η γεύση του κρύου νερού στον ουρανίσκο. **Ολα αυτά μαζί, που τελικά γίνονται ένα:** Μια οπλή κυπαρισιού από κάποιο κοιμητήρι που ανοίγει **μνήμες.**

Μνήμες που, όπως είναι σπαυρωμένες πάνω στις ρίζες, έρχονται από μακριά. Μνήμες που μας οδηγούν στα μνήματα για να πάρουμε τα μηνύματα. Κάποτε και σε σβησμένες, σήμερα, παρασιές, εκεί που οι λάλες μας αρμόδεναν σε παραμύθια και τραγούδια το χτες με το αύριο.

Μνήμες που σίγουρα τις έχουμε ανάγκη ως Κρήτη, ως Ελλάδα στην

εποχή μας. Προπάντων στην εποχή μας που οι κάθε λογής κίνδυνοι παραμονεύουν στα σύνορα του έθνους και υφέρπουν στις φλέβες του, επιβουλευόμενοι τον αφανισμό του.

Μια εποχή όπου, για να θυμηθούμε τους στίχους μιας συμπατριώτισσάς μας ποιήτριας, της **Στέλλας Αρκάδη,**

"Οι αυριανοί συμπολίτες μου
δεν μπορούν να διαβάσουν.
Τα παιδιά των αρχόντων μας
είναι αλλόφωνα
Κι οι παρίες αρκούνται
σε κάποια μηνύματα.
Και μερικές λέξεις κλειδιά..."

Νιώθουμε άραγε όλοι μας αυτή την αγωνία; Ο Β. Θωμαδάκης, όπως έχει γράψει ένας σοφός συμπατριώτης μας παιδαγωγός, ο **Νίκος Πετρουλάκης,** την ένιωθε κι έκανε το χρέος του και με το παραπάνω. **"Ο Β.Θ. μας έδωσε αρκετά όπλα, ας τα χρησιμοποιήσουμε"**, έχει γράψει συγκεκριμένα στη εφημ. **"Φωνή του Αποκόρωνα"** · ενώ ακριβώς στην προηγούμενη περίοδο είχε τονίσει, και μ' αυτό θα τελειώσω: **"Με το χέρι στην καρδιά ας κάμει καθένας το καθήκον του".**

Βιβλιογραφία

1) Αποστολάκη Α. Σταμ.: *Πνευματικά πένθη - Βασίλειος Στ. Θωμαδάκης (1901 - 1988), εφ. Χανιώτικα Νέα, 8.11.1988*

2) Αρκάδη Στέλλας: *Χωρίς εισαγωγικά (ποιήματα), εργαστήριο τέχνης και λόγου, Αθήνα 1991*

3) Θωμαδάκη Βασ.: *Απ' όσα σέρνει ο χρόνος (κρητική ηθογραφία) ,Αθήνα 1957*

4) Θωμαδάκη Βασ.: *Ο άτεκνος (κρητική ηθογραφία), Αθήνα 1967*

5) Θωμαδάκη Βασ.: *Οι καλές γειτόνισσες (κρητικά λαογραφικά ηθογραφικά διηγήματα), Αθήνα 1973*

6) Θωμαδάκη Βασ.: *Πλάϊ στο θολό χείμαρο (Ηθογραφικά - κοινωνικά κείμενα), Αθήνα 1975*

7) Θωμαδάκη Βασ.: *Ταξιδιωτικές περιπέτειες σε ορεσίβιους μετανάστες (κρητικό λαογραφικό), Αθήνα 1979*

8) Θωμαδάκη Βασ.: *Οι παλιοί καλοί γειτόνοι (κρητικά λαογραφικά διηγήματα), Αθήνα 1986*

9) Θωμαδάκη Βασ.: *Πολλά δημοσιεύματά του στις εφημερίδες "Φωνή του*

Αποκορώνου" και "Χανιώτικα Νέα".

10) Κορνάρου Βιτσέντζου: *Ερωτόκριτος, Εκδόσεις ΠΕΛΛΑ*

11) Μιράσγεζη Μαρίας: *Νεοελληνική Λογοτεχνία (τόμοι 2), Αθήνα 1978*

12) Πετρουλάκη Νικ.: *Παρουσίαση του βιβλίου του Β.Θ. "οι παλιοί καλοί γειτόνοι" από παιδαγωγική και κοινωνιολογική προσέγγιση (26.5.86 στην Κρητική Εστία Αθηνών), εφημ. " Φωνή του Αποκόρωνα", αρ. φύλλου 92 (Ιούν. 80) και 93 (Ιούλιος 86)*

13) Σοφούλη Αγγελικής: *Παρουσίαση του έργου του Β. Θωμαδάκη (13.8.89 στο Φρε Αποκορώνου), αδημοσίευτη εργασία που μας δόθηκε από την ίδια.*

14) Σπανάκη Στεργ.: *Κρήτη (Β' τόμος), Εκδ. Σφακιανάκη, Ηράκλειο*

15) Τσουράκη Λευτέρη: *Ο Βασ. Θωμαδάκης και το έργο του, εφημ. Χανιώτικα Νέα, 11.12.88*

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΠΡΙΦΤΗ

ΜΙΑ ΜΑΘΗΤΡΙΑ ΜΙΛΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΑΣΚΑΛΑ ΤΗΣ ΛΕΛΕ Χ. ΦΑΝΔΡΙΔΟΥ

Θα πρέπει να ήταν στις αρχές του 1931, που ο πατέρας μας έφερε την αδελφή μου και μένα στο Παλιό Ωδείο, στο Πανελλήνιον στου Μπόλαρη, να μας εγγράψει στη σχολή πιάνου.

Ημουν πολύ μικρή και ο Γραμματέας δίσταζε να με εγγράψει και φώναξε τον τότε Δ/ντή Κώστα Σφακιανάκη να πάρει τη γνώμη του.

Θυμάμαι που μέτρησαν τα δαχτυλάκια μου και αφού έπιαναν τις πρώτες πέντε νότες, με εγγράψανε. Οκτάβα δεν έφταναν. Θυμάμαι ακόμα το δέος που με κατέλαβε αντικρίζοντας τον Σφακιανάκη. Ψηλός, επιβλητικός, με τα ωραία του γκρίζα μαλλιά...

Μα δάσκαλός μου δε θα ήταν ο Σφακιανάκης, μα μια όμορφη δροσερή κοπέλλα με υπέροχα μάτια και γλυκό χαμόγελο και αφέθηκα δίχως φόβο πια και τρακ να με οδηγήσει στον υπέροχο κόσμο της Μουσικής που μου αποκάλυψε.

Με περισσή τρυφερότητα, μου δίδαξε την κλίμακα. Το - ντο - πλάι και κάτω τα δυο μαύρα πλήκτρα. Κι ύστερα η μεγάλη προσοχή που έδινε στην ελευθερία των αρθρώσεων από τον ώμο ώς τον καρπό και τα δάχτυλα.

Μ'άρεσε που μου χάιδευε τα χέρια και προσπάθησα να μην την απογοητεύσω. Ο καθαρός ήχος των πλήκτρων και το καθάριο βλέμμα της Δασκάλας μου με γοήτευαν.

Ηταν όμορφα κείνα τα χρόνια. Τα Χανιά είχαν μια ενδιαφέρουσα προϊστορία στη μουσική παιδεία, από τη σύμβαση της Χαλέπας το 1878 και με τους ξένους στόλους, τους αξιωματικούς και προξένους είχαν μια παράδοση ευρωπαϊκή, με μπάντες κι ορχήστρες. Δασκάλες λαμπρές στο πιάνο από χρόνια πολλά. Η Μαντζεβελάκη, η Στρατηγάκη, αργότερα η θεωρητικός Αύρα Θεοδωροπούλου, ο Μανώλης Σκουλούδης και τόσοι άλλοι είχαν προσφέρει τόσα πολλά,ώστε, τα τελευταία 15 χρόνια πριν το 1940, το Ωδείο να έχει Πανελλήνια ακτινοβολία με την άρτια και πλήρη διδασκαλία θεωρητικών και οργάνων αλλά και μεγάλη αίγλη με το καινούριο Ωδείο και τη θαυμαστή ακουστική της αίθουσα συναυλιών. Από το 1927 ως το 1940 με διευθυντές πρώτα τον Ιταλό Αλμπέρτι και στη συνέχεια τον Κώστα Σφακιανάκη, η πορεία

του Ωδείου ήταν μια συνεχής άνοδος με τους λαμπρούς καθηγητάς του, με τις συναυλίες, τις ματινέ και τις επίσημες τα βράδια, τις εκθέσεις και την έκδοση του φιλολογικού - λογοτεχνικού περιοδικού ο *Ερωτόκριτος*.

Μέσα σ'αυτή την ευγενική - καλλιτεχνική ατμόσφαιρα, μεγάλωσε η Λελέ Φανδρίδου κι είχε έτσι την ευκαιρία να καλλιεργήσει τα φυσικά δώρα που της χάρισε η Θεία Πρόνοια. Η Λελέ γεννήθηκε καλλιτέχνις. Από ιστορική οικογένεια αγωνιστών και πολιτισμικές καταβολές. Δισεγγονές των Χάληδων οι αδελφές Φανδρίδου και θυγατέρες του Χαραλ. Φανδρίδη,που πρόσφερε αφάντασια πολλά για την άνοδο του πολιτισμού στα Χανιά και επί 31 χρόνια ήταν πρόεδρος του Χρυσόστομου στις χρυσές εποχές της δόξης του ιστορικού πολιτισμικού αυτού κέντρου των Χανίων.

Πολύπλευρα τάλαντα στόλισαν τη μικρή κορασίδα που οι μοίρες με απλοχεριά της χάρισαν. Πρώτα - πρώτα την ομορφιά σώματος, νου, καρδιάς, ψυχής.

Τότε, σε κείνα τα πρώτα μου βήματα, δεν ήταν δυνατόν να ξεχωρίσω τούτες τις πολλές της χάρες. Αγαπούσα τη Δασκάλα μου γιατί ήταν όμορφη, γιατί με σοργή και τρυφερότητα μου παράστεκε και μου άνοιγε σιγά - σιγά, όμως σταθερά, τη θύρα, την 'Αγια Θύρα της Τέχνης.

Ακουγα να μου μιλά για κάθε ήχο των πλήκτρων, μ' έμαθε να ξεχωρίζω τη χάρη κάθε νοτούλας. Μ' έμαθε ν' αγαπώ αυτούς τους ήχους που καθρέφτιζαν χτύπους καρδιάς ανθρώπινης. Από το Ράιζερ στο Ντιβερνουά και στις Σονατίνες...

Κι έτσι άρχισε η Θύρα ν' ανοίγεται σ' ένα υπέροχο κόσμο ήχων, χρωμάτων, αισθημάτων, ιδεών. Η γεμάτη αγάπη, για κάθε κομμάτι μικρό ή μεγάλο, διδασκαλία της Λελές ήταν, για μένα και για τις μαθήτριές της όλες, αποκάλυψη.

Είναι αλήθεια ότι είχαμε τότε λαμπρούς καθηγητάς στο Ωδείο.

Ο Αντωνακάκης βιολί και DICTEE, ο Σφακιανάκης Πιάνο και SOLFEGE, η Λελέ πιάνο και Ιστορία της Μουσικής. Κι έτσι γνώρισα εκτός από τη διδασκαλία των ήχων και το άλλο χάρισμα της Λελές να μας διδάσκει την Ιστορία μ' έναν τρόπο ζεστό και ποιητικό και γνώρισα και θαύμασα και τη διδασκαλία της στο Λόγο. Πολύ πριν ακόμα ο Δημήτρης Μητρόπουλος πάρει τη θέση του σαν ένας από τους μεγαλύτερους μαέστρους του κόσμου, η Λελέ μας είχε μάθει ότι η Ελλάδα πρέπει νά'ναι περήφανη γιατί είχε τέκνο της ξεχωριστό, τον μεγάλο Μαέστρο. Διάβαζε, παρακολουθούσε όλη την παγκόσμια μουσική κίνηση και μας μετέδιδε κάθε νέα πληροφορία, σίγουρη πάντα για ό,τι μας δίδασκε και πολλά πέραν της διδακτέας ύλης.

Τα χρόνια περνούσαν, τώρα είχαμε να διδαχτούμε, να εκτελούμε τις συνθέσεις μεγάλων Μουσουργών. MOZART, CHOPIN, SCHUMANN, BEETHOVEN, LISZT, SCHUBERT. Η ερμηνεία δε στηριζόταν μόνο στα

μουσικά κείμενα. Τα βιώματα καθενός από τους μεγάλους αυτούς Δημιουργούς έπρεπε να μας είναι γνωστά για να μπορέσουμε να διεισδύσουμε στις κρυφές πτυχές της ψυχής που δημιουργεί και τραγουδά με το δικό της τρόπο χαρά, έρωτα, πόνο, θάνατο, θείο μεγαλείο, Λύτρωση.

Η γνώση και η ευρυμάθεια της Λελές γύρω από τα μουσικά κείμενα ήταν και είναι ίσως από τις σπάνιες.

Το παιδί - θαύμα, ο MOZART, στα παλάτια της Μαρίας - Θηρεσίας, η φτωχική ζωή του, ο θάνατός του ύστερα από το στερνό του έργο το REQUIEM, προάγγελος του θανάτου του, ο άγνωστος τάφος του. Ο γλυκύτατος CHOPIN, η φυματίωση κι ο έρωτας με τη Σάνδη, ο τραγικός SCHUMANN που πέθανε τρελλός, η μονομαχία στα Παρισινά σαλόνια LIZST - CHOPIN, ο τρυφερός SCHUBERT και τα περίφημα LIEDER που χάθηκε στα 31 του χρόνια...κι ο Θεός, ο ένας ο μοναδικός ο BEETHOVEN, ο γίγαντας της μουσικής, ο απελπισμένος κωφός και η τραγική του Διαθήκη...Μας τα μετέδιδε με συγκίνηση και με το λόγο και με την ερμηνεία της μουσικής γραφής.

Ίσως σήμερα, που όλα έχουν αυτόν τον απάνθρωπο ρυθμό της ταχύτητας, αυτά να μην είναι κατανοητά. Όμως αν μάθαμε κι αν αγαπήσαμε τη Μουσική, αν την νιώθουμε σαν την υπέρτατη Τέχνη, τη μόνη που μιλά τη γλώσσα της ψυχής και του Υπερτάτου όντος, το χρωστάμε στη Λελέ.

Κι η Αλίκη, η φίλη η αγαπημένη, που μας έδωσε χαρές μεγάλες και περηφάνια με το μουσικό της τάλαντο, που την έφτασε στις άκρες του κόσμου, ίσως να μην το ξέρει κι η ίδια αυτό που θα επισημάνω. Όταν η Αλίκη, μικρή πολύ κι αυτή, μπήκε στο χώρο της Μουσικής, η Λελέ με τη διορατικότητα που πάντα την διέκρινε είχε διαβλέψει από την πρώτη στιγμή το πηγαίο τάλαντο της Αλίκης από κείνα τα μακρινά χρόνια όπως και του αξέχαστου Ηρακλή Θεοφανίδη και πίστευε στη λαμπρή τους εξέλιξη κι, όπως ξέρουμε όλοι, δεν απατήθηκε.

Ο χρόνος κυλά. Τώρα δεν είμαστε πια η μαθήτρια και η Δασκάλα. Τώρα είμαστε δυο φίλες. Κι ο κόσμος δεν ήταν μόνο το Ωδείο. Ήταν κι η φιλική σχέση κι η αγάπη που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα σε μαθήτριες και Δασκάλα. Κι έτσι άρχισαν οι καινούριες εκπλήξεις για τη θαυμαστή Δασκάλα που τύχη αγαθή μας χάρισε. Γιατί η Λελέ ήταν σεμνή, όπως όλοι οι αληθινοί καλλιτέχνες. Δεν έκανε επίδειξη των χαρισμάτων της. Πρόσφερε, δίχως να επιδιώκει δημοσιότητα και BRAVO. Γι αυτήν τα χαρίσματα αυτά ήταν κάτι το φυσικό. Δεν ξεχώριζε τον εαυτό της σαν κάτι το ανώτερο από τους άλλους. Κι αυτό ακριβώς γιατί ήταν πλήρης.

Σαν κάποια Χριστούγεννα την επισκεφθήκαμε για να ευχηθούμε και μπήκαμε στον άλλο άγνωστό μας κόσμο της, της Σκηνοθεσίας, μείναμε βουβές απ'τη μαγεία που μας τύλιξε στο σαλόνι της. Ένας παραμυθένιος κόσμος μας

αποκαλύφθηκε, νιώσαμε όλη την παλιά παιδιάστικη χαρά μπροστά στο Χριστουγεννιάτικο θαύμα. Η έμφυτη καλαισθησία, η λεπτομέρεια, ο συνδυασμός χρωμάτων.

'Οχι δεν ήταν το τυπικό Χριστουγεννιάτικο δέντρο με τα πολύχρωμα μπιχλιμπίδια και συχνά ακαλαίσθητα στολίδια.

'Ηταν ένας μαγικός κόσμος όλο το σαλόνι, που Νεράιδα καλή, η Δασκάλα μας, μας ζωντάνεψε. Οι κούκλες με το αγνό βλέμμα που έχουν τα μικρά παιδιά, οι Αγγελοι, τ' αστεράκι, οι ποιμένες, οι ασημένιες γιρλάντες, η κάθε λεπτομέρεια σοφά μελετημένη και τοποθετημένη, ήταν η αποκάλυψη του άλλου μεγάλου της τάλαντου. Της σκηνοθεσίας.

Η έλευση του Θεανθρώπου μέσα σ' έναν κόσμο, όπως ο ίδιος θα τον ήθελε και θα τον επιθυμούσε. Σ' έναν κόσμο αγνότητας, ομορφιάς, θείας καλοσύνης.

Μακριά από ψαλμωδίες και λιβάνια ήταν τα Χριστούγεννα που μιλούσαν για τη χαρά των Αγγέλων που έβλεπαν τον εκπεσόντα 'Ανθρωπο να λυτρώνεται και να ενώνεται με το Θείο πνεύμα, εξαγνισμένος και παρθένος, σαν τότε, πριν γευθεί τον καρπό της Γνώσεως. 'Ηταν η αίσθηση που έχει ένα 8χρονο παιδάκι για το μέγα μυστήριο της ενανθρωπίσεως ενός Θεού.

Δεν ξέρω αν είδαμε ποτέ στα μεγάλα θέατρα αυτή την ευγενή απεικόνιση του θαύματος όπως μας την έδιδε και μας τη δίδει ακόμα, τις Χριστουγεννιάτικες ημέρες, η Λελέ. Η Λελέ, με όλη τη σοφία που έχει αποκτήσει και σωρεύσει σαν στολίζει το Χριστουγεννιάτικο σαλόνι της, είναι ένα μικρό κοριτσάκι 8 χρονών. Κάθε φορά της αποκαλύπτεται και μας αποκαλύπτει τη θεία ομορφιά, γιατί την κλείνει η ίδια εντός της.

Το θάμβος αυτό δεν είναι το μόνο που έχει να μας δώσει η Λελέ Φανδρίδου. Οι σκηνοθετικές υπέροχες ικανότητές της έχουν τη βάση τους και στο άλλο της χάρισμα, τις εικαστικές της ικανότητες. Οι θαυμαστές της μινιατούρες. Χαράστον που θα έχει την τύχη να τις χαρεί.

Θαυμάζουμε τις μινιατούρες των παλιών καλογήρων που στόλιζαν τα άγια βιβλία και τις άγιες γραφές με την τόσο λεπτή αυτή τέχνη και απεικόνιζαν με εξαίσιο τρόπο όσα οι Υμνοι έψαλλαν. Το ίδιο πνεύμα της βαθιάς θρησκευτικής κατάνυξης θα καταλάβει όποιον αντικρίσει αυτά τα μικρά αριστουργήματα της Λελές μας. Αυτή η μαγεία της απειροελάχιστης λεπτομέρειας που ο Πλάστης με περισσή αγάπη δούλεψε σ' ένα τόσο δα "μη μου άπτου", σε μια χρυσή καρδούλα μιας "φρέζιας", σ' ενός αγριολούλουδου τα πέταλα την ίδια τούτη θεϊκή μαγεία μας δίνουν οι μινιατούρες της.

'Ομως η Λελέ δεν τραγουδά μόνο με τους ήχους και τα χρώματα το μεγαλείο του Θεού και της Φύσης. Η τρυφερότητα και η αγάπη για το δώρο που μας δόθηκε απ' τον Αόρατο, τη Ζ Ω Η, βρίσκει μέσα σ' αυτήν την

πλούσια ψυχή κι άλλους δρόμους για να εκφράσει τούτη τη χαρά και την ευτυχία, που είναι, όπως είπα, η Ζ ω ή. Ο Λόγος, ο ποιητικός λόγος, που ξεχειλίζει απ' την ψυχή κάθε Κρητικού, δεν μπορούσε να μείνει βουβός μέσα σε τούτη την τόσο αισθαντική ύπαρξη. Η ποίηση, ένας άλλος τρόπος εκφράσεως, θα βρει κι αυτή την πραγμάτωσή της στη ζάπλουτη τούτη καρδιά. Τρυφεράδα, ευαισθησία, λυρικότητα η ποίησή της, δυστυχώς ανέκδοτη, είναι όμως ρέουσα κι αναβλύζει αυθόρμητη σαν τα γάργαρα νερά καλοκαιριάτικης νυχτιάς με τα πουλιά να κελαϊδούν, τ' άνθια ν' ακούν και οι ανθρώπινες καρδιές να αγάλλονται.

Δεν είναι σχήματα λόγου, όσα σας διηγούμαι. Αυτή είναι η Λελέ Φανδρίδου, η Λελέ μου, η Λελέ μας. Αν χρησιμοποιώ κι εγώ, αν και πεζογράφος, ποιητικές εκφράσεις, είναι γιατί μόνο έτσι μπορώ να δώσω όσα η ποίησή της κι η ίδια κλείνουν μέσα της, και γιατί και μόνο η παρουσία της κι οι θύμησες με κάνουν και μένα να μιλώ το Λόγο τον ποιητικό.

Μα τούτο το πηγαίο ποιητικό της τάλαντο δεν περιορίζεται μόνο στη λυρική ποίηση. Είναι και κείνα τα τρισχαριτωμένα σατιρικά της δημιουργήματα που πειραχτήρι σωστό συλλαμβάνει και σατιρίζει γεγονότα και πρόσωπα με ένα τόσο χαρούμενο και διασκεδαστικό τρόπο, που τα κρύβει όμως μακριά από τους πολλούς, σαν παιδικές αταξίες και σκανταλιές.

Μα το πέρασμα της Λελές απ' τη ζωή δεν είναι μόνο μουσική, εικαστική και λυρική έκφραση. Είναι γεμάτο Γνώση. Γεμάτη από τη λαχτάρα της γνώσης. Ξέρει πως η Γνώση είναι μεγάλη, απέραντη, άφταστη κι όμως θέλει να μάθει, να γνωρίσει, να εμβαθύνει όσο μπορεί, κάθε ώρα, κάθε στιγμή.

Αν και γαλλομαθής, δε δίστασε σε μεγάλη σχετικά ηλικία να παρακολουθήσει μαθήματα γερμανικής στο Ινστιτούτο Γκαίτε, για να έχει έτσι την ευκαιρία να διαβάζει στο πρωτότυπο τα γερμανικά συγγράμματα και να παρακολουθεί αδιάλειπτα όλη τη μουσική εξέλιξη και με πλουσιότατη συλλογή δίσκων.

Πριν λίγα χρόνια μου μιλούσε με θαυμασμό για τη Λελέ ένα καλός φίλος, ο αξέχαστος δημοσιογράφος Γιάννης Μανωλικάκης:

" - *Είναι ένας θησαυρός γνώσεων η Λελέ Φανδρίδου. Και τι θα την ρωτήσεις και δεν το ξέρει; Μια αληθινή εγκυκλοπαίδεια.*" Οπως είπε ακριβώς. Πράγματι η Λελέ έχει πλήρη επίγνωση με πόσο ακριβό τίμημα εξαγόρασε ο άνθρωπος, σύμφωνα με τις Γραφές, τη Γνώση.

Προτίμησε τη Γνώση από την Αθανασία.

Κι η Λελέ, η αγαπημένη μας, την πάσα στιγμή πλουτίζει τις γνώσεις της.

Η Λελέ έμεινε πάντα η Δασκάλα. Δεν έμεινε στείρα και απομονωμένη.

Πασχίζει πάντα για την αυτογνωσία και διδάσκει πάντα με την Ιστορία.

Τα άρθρα της ,που μέσα απ' τον τύπο τα τελευταία χρόνια μας προσφέρει,

τόσο θαυμάσια και με ακρίβεια ζωγραφίζουν τις παλιές όμορφες εποχές, που όλοι νοσταλγούμε, σαν κάτι το ανεπανάληπτο και τόσο μακρινό πια.

Ομως η γνώση μιας άλλης εποχής είναι παντα Δ ι δ α χ ή.

Κι η Λελέ δε σταματά. Με τρόπο λαγαρό μας ζωντανεύει ολόκληρες εποχές που και μόνο με τον απλό και τρυφερό της λόγο μας συγκινεί, μας προβληματίζει και ίσως μας προτρέπει έστω και στο ελάχιστο να μιμηθούμε.

Γιατί κείνες οι εποχές ήταν γεμάτες από ευγένεια, από έρωτα για μάθηση, για υψηλό καλλιτεχνικό επίπεδο, μακριά από προχειρότητες και επιπόλαιες γνώσεις που νομίζουμε πως καλύπτουν τα κενά.

1931 - 1992 σήμερα. Εξήντα χρόνια από τη στιγμή της πρώτης μας γνωριμίας. Η μαθήτρια και η Δασκάλα έχουν καλύψει την απόσταση του χρόνου. Τα χιόνια στολίζουν σήμερα τα άλλοτε χαριτωμένα κεφαλάκια. Μα η Λελέ κι εγώ είμαστε πάντα δυο φίλες, που χωρίς σταματημό αλληλογραφούν, ανταμώνουν, συζητούν. Γνώμες, απόψεις, γεγονότα, κοινωνικές αλλαγές, διαφοροποιήσεις, όλα τα κουβεντιάζουμε, τούτα τα εξήντα χρόνια με τη Λελέ. Δεν είναι η αλληλογραφία μας τυπική αλλά ουσιαστική, δυο ανθρώπων που κάτω από το ίδιο σχεδόν πρίσμα αντικρίζουν τη Ζωή, την εξέλιξη, την πτώση ή την ανάταση.

Λίγοι έχουν γνωρίσει το βάθος , την αξία, την απεραντοσύνη της γνώσης και τη βαθιά ΑΝΘΡΩΠΙΑ της. Γιατί σάθηκε πάντα, ως είπα, απλή, σεμνή, είδος πια σπάνιο στην εποχή μας, δίχως να κάνει ποτέ επίδειξη των Αρετών της.

Σαν το ξεχασμένο πια σήμερα ευωδιαστό λουλούδι, που κάποτε πλημμύριζε τούτη την πολιτεία, τα Χανιά μας, τους μενεξέδες. Ταπεινό, κρυμμένο λουλουδάκι, ο μενεξές με την μοσχοβολιά του άλλοτε ευώδιαζε την χαριτωμένη μας πόλη. Χάθηκε μέσα στο τσιμέντο.

Ένας ωραίος μυρωμένος μενεξές κρυμμένος κάτω από τα πράσινα φύλλα η Λελέ Φανδρίδου. Ετσι την ένιωσα από πάντα. Ενας μενεξές.

Η πόλη των Χανίων πρέπει να υπερηφανεύεται για τη Δέσποινά της, τη Λελέ Φανδρίδου, όπως κι εγώ υποκλίνομαι και σεμνύνομαι μπροστά στη Δασκάλα μου, που αν έχω κάτι κι εγώ στην ζωή μου προσφέρει στην Τέχνη του Λόγου, τις βάσεις τις πήρα από Αυτήν.

Πριν τελειώσω αυτή τη μικρή εικόνα της Δασκάλας μας, θα πρέπει να κάμω αναφορά και στην αγάπη, τη σύμπνοια, την κατανόηση που είχε η Λελέ μέσα στην οικογένειά της κι ιδιαίτερα από την αγαπητή μου αδελφή της, την Ασπασία. Η Ασπασία είναι αυτή που πάντα ήξερε την αξία της Λελές, που πίστεψε και πιστεύει στη Λελέ. Πάντα σήριγμα και πλάι η μια στην άλλη, οι αδελφές Φανδρίδου είναι ένα υπέροχο παράδειγμα για όλους.

Η Λελέ, όπως όλοι οι μεγάλοι, οι αληθινοί Καλλιτέχνες, σεμνή, αθόρυβη,

ανάλωσε τη ζωή της για την Τέχνη τη Μεγάλη, την καλή, την καρποφόρα, που δίνει ό,τι μπορετό για να δυνηθεί να νιώσει ο άνθρωπος, γυναίκα κι άντρας, την αληθινή θέση του, τον αληθινό προορισμό του μέσα στον Συμπαντικό χώρο.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ BOURBAKI ΕΝΑ ΟΝΟΜΑ ΑΝΑΖΗΤΑ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟ ΤΟΥ

'Οταν μελετήσει κανείς το ρόλο που διαδραματίζουν οι επιστήμες στην ιστορία του πολιτισμού, διαπιστώνει ότι η ιστορία της επιστήμης έχει μεγάλη σπουδαιότητα ως ανεξάρτητος τομέας έρευνας αλλά και σαν γέφυρα ανάμεσα στις επιστήμες και τις ανθρωπιστικές μελέτες. Αρκετά ιστορικά γεγονότα αντιμετωπίζονται περισσότερο αντικειμενικά με το φως της ιστορίας της επιστήμης, αλλά και επιστημονικά παράδοξα και αινίγματα βρίσκουν ικανοποιητική ερμηνεία κάτω από το πρίσμα της ιστορικής και κοινωνικής τους διάστασης.

Από τα αινίγματα των Μαθηματικών κανένα δεν είναι τόσο απροσπέλαστο όσο το αίνιγμα για την ύπαρξη ενός ατόμου με το όνομα Νικόλας Βούρβαχης (Nicola Bourbaki).

Σαν όλα τα άλυτα μαθηματικά προβλήματα έτσι και αυτό δεν μπορεί να λυθεί με καμιά αυστηρή απόδειξη.

Το όνομα Νικόλας Βούρβαχης συνδέει την ιστορία της Κρήτης με την επιστήμη των Μαθηματικών.

Από το 1939 μέχρι και το 1967 δημοσιεύεται ένα επαναστατικό μαθηματικό έργο με το γενικό τίτλο Elements de Mathematiques σε 33 τόμους και με συγγραφέα τον Nicola Bourbaki.

Ενώ όμως το έργο είναι υπαρκτό και συγκεκριμένο, μελετήθηκε και επηρέασε την εκπαίδευση όλου σχεδόν του κόσμου, η ύπαρξη του συγγραφέα είναι άλυτο πρόβλημα. Κανένας δήμος ή κοινότητα δεν έχει γραμμένο στα αρχεία του το όνομά του.

Η αινιγματική ιστορία άρχισε μετά τον πόλεμο, όταν ο Bourbaki αρνήθηκε να παραλάβει όλα τα τιμητικά και χρηματικά βραβεία που δόθηκαν στο σημαντικό έργο του. 'Ετσι άρχισε η έρευνα για την ύπαρξη του ατόμου αυτού στη Γαλλία και αργότερα επεκτάθηκε και στην Κρήτη.

Το 1958 ο μαθηματικός Henri Cartan σε ένα λόγο του στο Dusseldorf χρησιμοποιώντας γραπτές πηγές, λαϊκές Κρητικές παραδόσεις και

αποτελεσματική ρητορική ενέπλεξε την Κρήτη στην ιστορία ως εξής: [1]

Τον 17ο αιώνα Κρητικοί πατριώτες πολέμησαν τους Τούρκους εισβολείς κάτω από την αρχηγία δύο αδελφών, του Εμμανουήλ και Νικόλα Σκορδύλη.

Ο ηρωισμός τους ήταν τόσο μεγάλος ,που εντυπωσίασε τους Τούρκους και τους Ενετούς που τους ονόμασαν Vourbachi δηλαδή Αρχηγούς της μάχης.

Οι Εμμανουήλ και Νικόλας έχασαν σταδιακά το όνομά τους και οι απόγονοι τους ονομάστηκαν Βούρβαχη εξελληνίζοντας το Λατινικό V σε Β και το ch σε χ.

Συνεχίζοντας ο H. Cartan και διασχίζοντας τους αιώνες επιβιβάζει από τις νότιες ακτές της Κρήτης σε πλοίο του Ναπολέοντα έναν απόγονο του Βούρβαχη, που παίρνει μέρος στην εκστρατεία της Αιγύπτου. Στη συνέχεια μέσα από τον Πρώσσο - Γαλλικό πόλεμο το 1871 εμφανίζει το Γάλλο Στρατάρχη Κάρολο - Σωτήρη - Βούρβαχη και φθάνει στον 20ο αιώνα στο μαθηματικό Nicola Bourbaki που είναι μέλος της "Royal Paldavian Academy".

Ενώ όμως όλα τα πρόσωπα που αναφέρει τα έχει σκιαγραφήσει η ιστορία και τα έχουν ζωγραφίσει οι άνθρωποι, το Νικόλα σχεδόν κανείς δε τον έχει γνωρίσει αν και η παράδοση αναφέρει ότι το 1920 μίλησε στο Ecole Normale Superieure στο Παρίσι. [2]

Ο H. Cartan ίσως κατόρθωσε να δώσει την ιστορική πορεία του ονόματος Bourbaki δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε όμως να προσδιορίσει ακριβώς το άτομο ή τον λόγο για τον οποίο τα βιβλία φέρουν το όνομα αυτό.

Είναι ιστορικά γνωστό ότι στα Σφακιά εγκαταστάθηκε ο Βυζαντινός άρχοντας Σκορδύλης. Ο ζωγράφος Ιωάννης Παγωμένος απεικόνισε σε τοιχογραφία στον 'Αγιο Γεώργιο Κομητάδων (1313-1314) τους άρχοντες Εμμανουήλ Σκορδύλη και Γεράσιμο Φορογιώργη. [3]

Από ιστορικές πηγές είναι επίσης γνωστό ότι ο οπλαρχηγός Στρατής Βούρβαχης από του Ασφένδου και 30 άλλοι πατριώτες σκοτώθηκαν υπερασπιζόμενοι το 1770 την Ανώπολη. Ο ηρωικός θάνατος του αναφέρεται στο τραγούδι του Δασκαλογιάννη. Οι αδελφοί Τζουάνος, Εμμανουήλ και Βαρδής Βούρβαχης, το Μάρτιο του 1821 πολέμησαν με γενναιότητα μαζί με άλλους Σφακιανούς στη Μολδοβλαχία δίπλα στον Δ. Υψηλάντη. Κατά τον ιστορικό Β.Ψιλάκη, ύστερα από τις κατά καιρούς επανασπάσεις, μέλη της οικογένειας εγκατασπάθηκαν στην Κεφαλλονιά.Ένας απόγονός τους ήταν ο συνταγματάρχης του γαλλικού στρατού Διονύσιος Βούρβαχης, ο οποίος

1.-Cartan Henri "Nicolas Bourbaki and Contemporary Mathematics" mathematical Intelligencer 2, 1980,175-80

2.- Halmos Paul " Nicolas Bourbaki. Reading from Scienteific American. San Francisco W.H. Freeman 1968

3.- Κρήτη Το Αφιέρωμα Ιστορία, τόμος 9, σελ. 100 ανάτυπο από Gerola

πολέμησε και στην Ελλάδα εναντίον των Τούρκων. Σκοτώθηκε το 1826 στο Καματερό πολεμώντας εναντίον του Κιουταχή.

Γιος του παραπάνω ήταν ο στρατάρχης Κάρολος - Σωτήρης Βούρβαχης, που αναφέρει ο H. Cartan, την εποχή του Ναπολέοντα του Γ.

Σημαντική είναι η πληροφορία του κ. Γεωργίου Αγγελάκη, απόγονου της οικογένειας Βούρβαχη:"... η οικογένειά μας ήρθε με τα δώδεκα Αρχοντόπουλα από το Βυζάντιο, εγκαταστάθηκε στα Σφακιά και όταν κινδύνευε η Πόλη γύρισαν και την υπερασπίστηκαν."

Πολύ σημαντική είναι και η πληροφορία του Νικολαΐδη-Βουρβακί:..."Ένας από τους αρχηγούς της ηρωικής αντίστασης των Κρητών εναντίον των Τούρκων ήταν ο Ευστράτιος Σκορδύλης που ονομάστηκε Βουρ- Μπαχί που σημαίνει κτυπώ τον Αρχηγό τον πρώτο....Αυτό το τιμητικό παρατσούκλι παρέμεινε το τιμητικό μας όνομα..."

Ομως το μυστικό των βιβλίων ίσως να περνά από εκεί που περνούν τα μυστικά πολλών βιβλίων 'από την Αίγυπτο.

ΟΙ ΚΥΝΗΓΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ο Joseph Fourier (1768-1830), Βενεδικτίνος μοναχός,από τους διασημότερους μαθηματικούς και φυσικούς, αφηγείται ότι το Μαϊο του 1798 τον ειδοποίησαν από το υπουργείο Εσωτερικών να προετοιμαστεί για μια υψηλή μυστική αποστολή και να είναι έτοιμος να αναχωρήσει αμέσως μόλις λάβει τη σχετική ειδοποίηση.Είχε εκλεγεί επιστημονικό μέλος της εκστρατείας του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο. [4]

Ηταν η εποχή που το όνομα του Κορσικανού ηλέκτριζε όχι μόνο τα πλήθη , αλλά και τους ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών.Μαζί με τις στρατιές έσπερνε ιδέες και προκαλούσε πνευματικές ανησυχίες.

Ο Μπετόβεν σύνθεσε την " Ηρωική " συμφωνία του. Οι κάτοικοι των ελληνικών νησιών έγραφαν ύμνους και του απηύθυναν ευχές και επικλήσεις για την ελευθερία τους. Ο Ρήγας του έστειλε επιστολή από τη Βιέννη η οποία δεν έφθασε όμως στον προορισμό της.

Ο Γεωμέτρης Gaspar Monge (1746-1818) ο οποίος συμμετείχε στην αποστολή, θεμελίωσε την Παραστατική Γεωμετρία και την εφήρμοσε στα πεδία των μαχών. Γρήγορα έγινε κρατικό μυστικό της Γαλλίας.[5]

Στις 19 Μαϊου 1798 τριακόσια πενήντα γαλλικά σκάφη απέπλευσαν από την Τουλώνα.

4.- R.J. Webster. Joseph Fourier- His Life and Work Mathematical Spectrum V. 13 1980.

5.- T. Bell Οι Μαθηματικοί- Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης Λήμμα B. Monge.

Μετά τη Μάλτα ο Ναπολέων,σύμφωνα με τον Albert Schurman της Εταιρείας Ιστορικών Μελετών των Παρισίων,στάθμευσε στις νότιες ακτές της Κρήτης.[6]

Στο Λουτρό θαύμασε το παράστημα των ντόπιων και παρακολούθησε τη σκοποβολή στην οποία με επιτυχία επιδίδονταν.

Σύμφωνα με λαϊκή παράδοση, το ριζίτικο τραγούδι " από την άκρη των ακρών" αναφέρεται στη διέλευση του Ναπολέοντα από την Κρήτη.[7]

Οταν απέπλευσε παρέλαβε 80 Σφακιανούς με αρχηγό τον Ιωάννη Δασκαλάκη,εγγονό του πρωτομάρτυρα των Σφακίων.Ενας από αυτούς ήταν ο Εμμανουήλ Βούρβαχης από το Ασφένδου.Αρκετοί άλλοι είχαν το όνομα Σήφης και μερικοί την κατάληξη "άκης" στο επίθετο. [8] Οι εθελοντές αυτοί μαζί με άλλους Ελληνες που θα έρθουν αργότερα στην Αίγυπτο,κατατάχτηκαν στο πρώτο τάγμα των " Κυνηγών της Ανατολής". Στη γαλλική σημαία τους τοποθέτησαν τον Ελληνικό σταυρό και τη φράση "Συν Θεώ δια την Πατρίδα." [9] Στο τέλος του Ιουνίου ο στόλος αγκυροβόλησε στον όρμο του Αμπουκίρ. Στην ημερήσια διαταγή του ο Ναπολέων αναφέρει:... Η πόλη στην οποία θα βρίσκεσθε αύριο έχει κτισθεί από τον Αλέξανδρο..." Πράγματι την άλλη μέρα εισέρχεται στην Αλεξάνδρεια,την πόλη που την κατοικούσε ένα μωσαϊκό λαών και που κατά τους περιηγητές έχει τη μορφή χλαμύδας.

Στις 21 Ιουλίου λίγο πριν από την περίφημη μάχη των πυραμίδων θα πει προς το στρατό του τη φράση που θα τον συνδέσει με τον μυστικισμό της Αιγύπτου..".Από τις κορυφές των Πυραμίδων σας ατενίζουν σαράντα αιώνες".Δυο μέρες αργότερα εισέρχεται στο Κάιρο.

Ενώ το μουσουλμανικό στρατόπεδο ήταν παραδομένο στις φλόγες, προσήλθε στο Ναπολέοντα ένα μυστηριώδες πρόσωπο με πομπώδη Ασιατική περιβολή που δήλωσε ότι είναι Ελληνας και ενδιαφέρεται για την απελευθέρωση της πατρίδας του. [10]

Το όνομά του ήταν Νικόλαος Παπάζογλου ή Τσεμελής. Αργότερα αναδείχτηκε σε επιτελάρχη του Ναπολέοντα.

Ο Παπάζογλου ανέλαβε να στρατολογήσει και άλλους Ελληνες, κυρίως από την Κρήτη και τα παράλια της Ελλάδας.Ορισμένες πληροφορίες ανεβάζουν τελικά τη δύναμη αυτή σε έξι λόχους.Ενας από αυτούς με τα κρητικά τμήματα αναλαμβάνει τη φρούρηση του Καΐρου .

6.- Albert Schurman L' Itineraire General de Napoleo Παρίσι 1908.

7.- Πάρι Κελαϊδή- Ριζίτικα για τα Σφακιά, Εκδόσεις Αφοί Βαρδινογιάννη Τόμος Α.

8.- Γ. Μαρκόπουλου. Το πέρασμα του Ναπολέοντα από την Ιεράπετρα. Θρύλος ή πραγματικότητα, Πεπραγμένα Ε' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου.

9.- Κώστας Αθάνατος Ναπολέων Α., Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ηλίου.

10.- Βλέπε 9.

Σπουδαίο ρόλο για τη στρατολόγηση των Ελλήνων έπαιξαν οι διακηρύξεις του Α. Κοραή που μορφώθηκαν στο " Σάλπισμα Πολεμιστήριον.[11]

"...δράμετε με προθυμίαν και γρηγορότητα εις την Αίγυπτον διά να αυξήσετε τον αριθμόν των αδελφών σας.Υπηρετήσετε τους Γάλλους με προθυμίαν,προσφέρετε εις αυτούς τα προς ζωήν αναγκαία..."αλλά και στο " Ασμα πολεμιστήριον" που από λόγιο επαναστατικό έργο έγινε με τον καιρό ένα λαϊκό εθνικό τραγούδι.

Παρά την καταστροφή του στόλου του τον Αύγουστο του 1798 ο Ναπολέων εκστρατεύει εναντίον των Τούρκων στη Συρία.Στη Ναζαρέτ συνάπτει αποφασιστική μάχη και εκμηδενίζει τις τουρκικές δυνάμεις.Δεν κατάφερε όμως να εκπορθήσει το οχυρό του Αγίου Ιωάννη της Ακρας και αναγκάστηκε να γυρίσει στην Αίγυπτο όπου έριξε στη θάλασσα τους Τούρκους που είχαν αποβιβαστεί στο Αμπουκίρ με τη βοήθεια του αγγλικού στόλου.Επισκέπτεται με τον G.Monge την αρχαία μονή του Σινά και διαβεβαιώνει τους Ελληνες μοναχούς για την προστασία των προαιωνίων προνομίων τους.

Αλλά η επίσημη ιστορία πολλές φορές σφραγίζει τη ζωή των ατόμων με μικροϊστορίες που είναι δυνατόν να προκαλέσουν τροπές απροσδόκητες.

Ενώ συνέβαιναν αυτά στην Αίγυπτο με έναν τουλάχιστον Κρητικό με το όνομα Βούρβαχης να μάχεται στις γραμμές της Ελληνικής Λεγεώνας των Κυνηγών της Ανατολής, η Αγγλία προσπαθούσε να επιτύχει ένα Ευρωπαϊκό συνασπισμό εναντίον της Γαλλίας.Ηδη είχε επιτύχει να κηρύξει η Οθωμανική Αυτοκρατορία τον πόλεμο κατά της Γαλλίας, η δε Ρωσία με την υποκίνηση της είχε προσβάλει τα Ιόνια νησιά. Το Διευθυντήριο στο Παρίσι ήταν ανίκανο να αντιμετωπίσει την απειλή.Ο αδελφός του Ναπολέοντα,Ιωσήφ, αισθάνθηκε επείγουσα την ανάγκη να τον ειδοποιήσει.Η μετάβαση όμως στην Αίγυπτο ήταν αρκετά δύσκολη γιατί νότια της Κρήτης μέχρι τις ακτές της Αφρικής περιπολούσε ο αγγλικός στόλος του Νέλσονα.

Για καλή τύχη του βρέθηκε ταχυδρόμος ο οποίος εδέχετο να διακινδυνεύσει μια μετάβαση στην Αίγυπτο,και υποσχότανε να διαπλεύσει τη Μεσόγειο χωρίς να συλληφθεί από τους Αγγλους.Ο γενναίος αυτός άνθρωπος δε ζήτησε χρήματα αλλά μόνο ελπίδες για την απελευθέρωση της Ελλάδας.

Το όνομά του ήταν Σωτήρης Βούρβαχης, είχε γεννηθεί στο ηρωικό Ασφένδου και διέμενε στην Κεφαλλονιά. Ο αδελφός του Εμμανουήλ πολεμούσε στην Αίγυπτο ως εθελοντής.[12]

Οι μόνες πληροφορίες που διαθέτουμε είναι ότι οι Αγγλοι ενήργησαν αυστηρή νηοψία στο πλοίο του Βούρβαχη χωρίς να ανακαλύψουν τίποτε το

11.- Αδ. Κοραή- Σάλπισμα Πολεμιστήριον,επιμέλεια Φιλ.Ηλιού.

12.- Νικολαΐδης- Βούρβακι, Διοκητής της Λεγεώνος Τιμής, Το Ιστορικό της Οικογένειας BOURBAKI Επιστολή 1959 παρουσίαση Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης. Χανιώτικα Νέα. 1 Φεβρουαρίου 1990.

επιλήψιμο και ότι αυτός τελικά παρέδωσε την επιστολή στο Ναπολέοντα.

Ο Σωτήρης Βούρβαχης και τα δυο παιδιά του, Ιωσήφ και Διονύσης, εγκαταστάθηκαν στη Μασσαλία και έτυχαν ειδικής φροντίδας από το Γαλλικό κράτος. Ο Ιωσήφ διορίστηκε πρόξενος της Γαλλίας στην Κεφαλλονιά και ο Διονύσης σπούδασε στη στρατιωτική σχολή του Σαίν-Σύρ. Αργότερα πολέμησε στην επανάσταση του 1821 στην Ελλάδα.

Με την ξαφνική και μυστική αναχώρηση του Ναπολέοντα από την Αίγυπτο αρχίζουν οι αναπάντητες απορίες για το συγγραφέα των βιβλίων. Μαζί του έφυγε και ο γεωμέτρης B. Monge ενώ και ο ίδιος, κατά μαρτυρία του Laplace, είχε επίδοση στη Γεωμετρία. Σήμερα ένα θεώρημα φέρει το όνομα του Ναπολέοντα. [13]Στην Αίγυπτο παρέμεινε το σύνολο του στρατού με διοικητή τον στρατηγό Κλεμπέρ και με τη σαφή παραγγελία προς τον υπασπιστή Ζυνό : "Χρησιμοποιείτε τους Ελληνες σε κάθε δύσκολη επιχείρηση, είναι ακατάβλητοι". [14]

Κατά τη δύσκολη στιγμή της δολοφονίας του Κλεμπέρ από ένα " φανατικό μουσουλμάνο" η Ελληνική Λεγεώνα ανέλαβε την καταδίωξη του δράστη και την αποφυγή γενικότερης εξέγερσης. Ατυχώς το υλικό των ιστορικών πηγών είναι αποσπασματικό και μας δημιουργεί προβλήματα στην ανίχνευση της πορείας του Ε. Βούρβαχη στη Λεγεώνα.

Ορισμένες πληροφορίες αναφέρουν ότι ο Ε. Βούρβαχης σκοτώθηκε στις μάχες αλλά δεν είναι πλήρως τεκμηριωμένες. [15] Ακόμη δεν γνωρίζουμε αν μετά τις στρατολογήσεις του Παπάζογλου συμμετείχαν και άλλοι από την οικογένεια Βούρβαχη στην εκστρατεία. Η μαρτυρία του κ.Γεωργίου Αγγελάκη είναι ελαφρά διαφοροποιημένη στο σημείο αυτό." : ... Η οικογένεια Βούρβαχη τον καιρό εκείνο κατοικούσε στους Κομητάδες Σφακίων. Κατά την επιστροφή του Ναπολέοντα από την Αίγυπτο δύο μέλη της οικογένειάς μας επιβιβάστηκαν από την παραλία,κάτω από το χωριό,στα πλοία του και πήγαν να υπερασπιστούν τα Επτάνησα που κινδύνευαν από τους Τούρκους...αυτοί αργότερα εγκατασπάθηκαν στη Γαλλία,...όταν επισκέφτηκα το Παρίσι με πληροφόρησαν ότι οι απόγονοί τους ζούν στη Νότιο Γαλλία..."

Από γραπτές μαρτυρίες αλλά και από τη σωζόμενη παράδοση γνωρίζουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των Σφακιανών μαχητών εγκατασπάθηκε το 1801 στη Γαλλία.

Αρκετοί ασχολήθηκαν σαν εκπαιδευτές στη σκοποβολή. Το 1839 ζούσε ακόμη στη Μασσαλία ο Σήφης Ασκορδαλός που ήταν εκπαιδευτής στη

13.- Nathan Alister Kord-Modern Geometry Poland σ. 33. Αν σε τρίγωνο ΑΒΓ κατασκευάσουμε εξωτερικά στις πλευρές του ισόπλευρα τρίγωνα,τα κέντρα τους σχηματίζουν ισόπλευρο τρίγωνο.

14.- Βλέπε 9.

15.- Βλέπε 12.

σκοποβολή. [16]

Είναι σχεδόν περιττό να προσθέσουμε ότι η μαθηματική κοινότητα ερεύνησε μόνο την περίπτωση του Κάρολου- Σωτήρη Βούρβαχη,χωρίς να ασχοληθεί με τα άλλα μέλη της οικογένειας που εγκαταστάθηκαν στη Γαλλία.

Ακόμη δεν ερεύνησε ποια άτομα προστάτευσαν οι J. Fourier και B. Monge όταν ανέλαβαν διοικητικά καθήκοντα στη Γαλλία. Ενώ είναι σχεδόν βέβαιο ότι και τους δύο έσωσαν στο Κάιρο και στο Νείλο τα Κρητικά τμήματα. Ακόμη δε γνωρίζουμε πολλά στοιχεία για τη ζωή του Νικόλα Βούρβαχη εγγονού κατά τον Δ. Μουρέλλο του Ιωσήφ Βούρβαχη. [17]

Ετσι ο συνδυασμός των ιστορικών ψηφίδων δεν μας οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα για την ύπαρξη του μαθηματικού Nicola Bourbaki.

Η ΑΜΦΙΛΕΓΟΜΕΝΗ ΛΥΣΗ

Αρκετές φορές στην επιστήμη παρουσιάζονται εργασίες με ψευδώνυμα. Ενδιαφέρουσες και πρωτότυπες μελέτες έχουν τυπωθεί με ψευδώνυμα. Αυτό έδωσε την αιτία σε αμερικανικούς κύκλους να ισχυριστούν ότι ο Nicolas Bourbaki είναι ψευδώνυμο κάποιου μαθηματικού ή ομάδας μαθηματικών που είχε έδρα το Παρίσι. Ομως εδώ δεν πρόκειται για μια μεμονωμένη εργασία περιορισμένη χρονικά. Πρόκειται για ένα τεράστιο έργο που δημιουργήθηκε σε περισσότερα από 28 χρόνια.Ακόμη η κατανομή των εργασιών του Bourbaki σε μια ομάδα ατόμων,λόγω της ποιότητας της εργασίας θα έπρεπε να γίνει αιτία για έριδες.Πράγμα που δεν έγινε.

Μεταξύ των ετών 1945 και 1950 ο Ralph Boas ενώ ήταν εκδότης του μαθηματικού περιοδικού Mathematikal Reviews, προσκλήθηκε να γράψει ένα άρθρο στα Μαθηματικά για την εγκυκλοπαίδεια Britannica στο παράρτημά της Book of the year. Στον σχολιασμό των διαφόρων τόμων της εργασίας του Bourbaki, ο Boas σημείωσε για πρώτη φορά ότι ο συγγραφέας ήταν συλλογικό ψευδώνυμο και ότι μαθηματικός με το όνομα Nikolas Bourbaki δεν υπάρχει. [18].Η αναφορά ήταν σημαντική και προξένησε μεγάλη εντύπωση στη διεθνή μαθηματική κοινότητα.Δεν άργησε όμως να λάβει ένα οργισμένο γράμμα που άρχιζε ως εξής: " ζήλεψες τη δόξα μου που φθάνει τα Ιμαλάια, άθλιο σκουλίκι και τολμάς να γράφεις ότι δεν υπάρχω..." Το γράμμα έφερε την υπογραφή του N. Bourbaki. Ο R. Boas παρατήρησε ότι ο Bourbaki δεν επέδειξε την ακρίβεια που έχουν τα μαθηματικά του κείμενα γιατί αυτός αμφισβήτησε μόνο την ατομικότητά του, όχι την ύπαρξη. Αμέσως ο Bourbaki διέδωσε τη φήμη ότι και το όνομα Ralph Boas είναι συλλογικό ψευδώνυμο μιας ομάδας νεαρών Αμερικανών που εκδίδουν το περιοδικό " Mathematical

---

16.- Βλέπε 8.

17.- Ιωάννη Μουρέλλου, Η ιστορική οικογένεια Βούρβαχη και η Κρήτη .Ομιλία στον Παρνασσό 4-2-1977.

18.- Boas R.P " Bourbaki and me, Mathematical Intelligencer 8, (4th quarter 1986) σ. 84.

Reviews" Το αποτέλεσμα ήταν να επέλθει η σύγχυση. Αργότερα όταν ο Nicolas υπέβαλε αίτηση για να γίνει μέλος της Αμερικάνικης Μαθηματικής Κοινότητας (A.M.S.) ο γραμματέας J. R. Kline απέρριψε την αίτηση με το αιτιολογικό ότι δεν προέρχεται από ένα υπαρκτό άτομο. Ο Bourbaki δεν απάντησε. Ηταν ήδη μέλος άλλων εταιρειών.

Τη δεκαετία του εξήντα ένα δεύτερο περιοδικό το Dictionary of Scientific Biography ζήτησε από τον R.Boas να γράψει ένα ακόμη άρθρο.

Αυτός αρνήθηκε γιατί το περιοδικό περιλάμβανε μαθηματικούς που δεν ήταν στη ζωή ενώ ο Bourbaki εξακολουθούσε να δημοσιεύει βιβλία.

Την ίδια εποχή ξεσπάει ένας ύποπτος Γεωμετρικός πόλεμος μεταξύ ενός περιοδικού με την ονομασία " Νίκο" που υποτίθεται ότι καθοδηγούσε ο N. Bourbaki και του βελγικού με την επίσης ελληνική ονομασία " Mathesis".Τα περιοδικά είχαν ακραίες θέσεις κατά της Γεωμετρίας και υπέρ της Γεωμετρίας, αντίστοιχα. [19]

Οι απόψεις του περιοδικού" Νίκο" θα επηρεάσουν τα επόμενα χρόνια τη διδασκαλία της Γεωμετρίας στη Μέση Εκπαίδευση.

Ασυνήθιστες σε ένταση έρευνες έκανε και η χιτλερική Γερμανία για την ανακάλυψη του Nicola. Ηδη οι Γερμανοί γνώριζαν ότι ένας πρώην μαθηματικός του Gottingen εργαζόταν τώρα στο Princeton με τον Albert Einstein και είχε επαφές με τον Bourbaki στο Παρίσι. [20] Στην προσπάθειά τους να βρουν τον Bourbaki έστειλαν στη φυλακή το διευθυντή του εκδοτικού οίκου Hermann, που εκτύπωνε τα βιβλία, χωρίς να του αποσπάσουν το μυστικό .[21] Το επεισόδιο αυτό δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο στην υπόθεση των βιβλίων. Ποιός ήταν ή ποιοί ήταν ο Nicolas Bourbaki; Σύμφωνα με τον H. Cartan το όνομα είναι Κρητικό και το πήρε μια ομάδα Γάλλων μαθηματικών του Ecole Normale Superieure που άρχισε το 1934 να γράφει ένα βιβλίο στην Ανάλυση .Στην ομάδα ανέφερε τους Claude Chevalley, Jean Dieudonne, Andre Weil που δεν έκαναν καμιά προσπάθεια για μυστικότητα. Με την πάροδο του χρόνου, όταν η ηλικία των μελών πέρασε τα πενήντα και δ ιευρύνθηκε η ομάδα, ήταν ανάγκη να βρεθεί ένα ψευδώνυμο που να εκφράζει την " κοινή προσωπικότητα" των μελών. Τότε το 1939 επιλέχτηκε το Nicolas Bourbaki για τη συνέχιση του συλλογικού έργου. [22]

Ο J. Dieudonne αναγνώρισε ότι υπήρξε ομάδα αλλά και ότι ένα μέλος της ομάδας ήταν ο Nicolas Bourbaki, τον οποίο μάλιστα συνήθιζε να ευχαριστεί στον πρόλογο κάθε βιβλίου του.

Και ενώ η ύπαρξη της ομάδας δε φαίνεται να αμφισβητείται, η ονομασία

19.- Δ. Κοντογιάννης Η στοιχειώδης Γεωμετρία χθες και σήμερα, 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Μαθηματικής Παιδείας, Αθήνα 1983, σελ.259.

20.- H. Weil- Συμμετρία,εκδόσεις Τροχαλία, σ. 7

21.- Βλέπε και 12.

22.- Βλέπε 1.

και η ύπαρξη του ατόμου δημιούργησαν εικασίες που με τη σειρά τους δημιούργησαν ερείσματα για μυθολογικές εκδοχές.Ενα χρονικό διάστημα επικρατούσε η άποψη ότι η ομάδα συνεδρίαζε στην οδό Bourbaki των Παρισίων από την οποία πήρε την ονομασία.[23]Αποψη που ελάχιστη σχέση φαίνεται να έχει με την πραγματικότητα. Ανεπαρκώς αιτιολογημένη και ελάχιστα διαφωτιστική είναι η προφορική παράδοση σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος που μίλησε το 1920 στο Ecole Normale ήταν ένας Φινλανδός μεθύστακαας του Παρισιού ,που ορισμένοι Γάλλοι φοιτητές του έδωσαν και αποστήθισε μια δύσκολη εργασία τους,τον γέμισαν παράσημα και τον έβαλαν να μιλήσει στην αφρόκρεμα της γαλλικής διανόησης. [24]Φυσικά δεν κατάλαβε κανείς τα δήθεν μαθηματικά που ανέπτυξε και που αργότερα ονομάστηκαν " Μοντέρνα".

Εντονες αμφιβολίες συνοδεύουν και τη γνώμη που αναφέρει ο Νικολαΐδης-Βουρβακί .[25]

"...Το 1949 εις το πανεπιστήμιο της Νάνσης είχα την τιμή και το προνόμιον να κάμω την γνωριμίαν του περιώνυμου Βουρβαχίστα, εγώ, ένας πραγματικός Βουρβακί, αυθεντικός, αγνοών τα μαθηματικά,δεκτός από μαθηματικούς κρύπτοντας την ανωνυμίαν των υπό το κολακευτικόν όνομα του προγόνου μου του οποίου αγνοούσαν και την ύπαρξιν ακόμη."

Το 1923 εις το ανώτερον Διδασκαλείον της οδού Ulm δύο παλαιοί διδάκτορες της Ανώτατης Ακαδημίας έθεσαν τυχαίως το ερώτημα: "Γνωρίζετε το πρόβλημα Βουρβακί....; " ' Εκτοτε δε οσάκις δεν μπορούσε να λύσει κανείς ένα πρόβλημα τον παρέπεμπαν- χάριν ασπειότητος- στο ανύπαρκτο πρόβλημα Βουρβακί...

Επειδή πολλά Πανεπιστήμια και οργανώσεις απένειμαν τιμητικά βραβεία και χρηματικά ποσά στο Nicola χωρίς ποτέ να τα παραλάβει ,δημιουργήθηκε μια Ενωση Φίλων του Bourbaki, για να διαχειριστεί ορισμένες κρατικές χορηγίες.

Το 1966 στη εφημερίδα Saturday Evening Post δημοσιεύτηκε ανακοίνωση ότι οι φίλοι του Bourbaki θα έχουν συνεστίαση με καλό κρασί και καλό φαγητό σε ένα εξοχικό εστιατόριο. Επειδή τα βιβλία δεν είναι μόνο στοιχεία γοήτρου αλλά και στοιχεία κυριαρχίας και δύναμης δεν έλειψαν με τη διακριτική παρουσία τους και οι μυστικές υπηρεσίες. Από τους είκοσι συνδαιτημόνες οι δέκα συζήτησαν μαθηματικά θέματα και κριτίκαραν διάφορες μαθηματικές εργασίες. [26] Ενα χρόνο μετά τα βιβλία έπαψαν να τυπώνονται.

23.- Εγκυκλοπαιδικό Βιογραφικό Λεξικό, Εκδοτική Αθηνών, Λήμμα Βούρβαχης.

24.- Αναστασιάδης Νικόλαος, Νικόλαος Βούρβαχης, Φυσικός Κόσμος Αρ. 67, 1978.

25.- Βλέπε 12.

26.- Kobler John " Who is Bourbaki, Saturday Evening Post February 1966 s. 34-35.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΟΜΩΝ

Γιατί ο N. Bourbaki έγραψε τα βιβλία: Ποιά είναι η βασική τους ιδέα; Ο Πλάτωνας (427π.Χ) στο διάλογο του Φίληβος όρισε μια πολλαπλότητα την οποία θεώρησε ως μονάδα και την ονόμασε " μεικτόν". Ηταν μια έννοια αρκετά δύσκολη που απασχόλησε στο πέρασμα των χιλιετιών τους φιλόσοφους. Το 1877 ο George Cantor θεωρώντας μια συγγενή έννοια δημιούργησε την θεωρία των συνόλων. Ο Ευκλείδης (300 π.Χ), μαθητής της Ακαδημίας και σχολάρχης του Μουσείου της Αλεξάνδρειας, στο περίφημο έργο του " Στοιχεία" θεμελίωσε την αξιωματική μέθοδο. Ο N. Bourbaki συνδύασε την έννοια του συνόλου με την αξιωματική μέθοδο. Ο συνδυασμός αυτός οδήγησε σε μια ενοποίηση και ενιαία οικοδόμηση των Μαθηματικών. Για τη μελέτη των εργασιών,που περιέχουν και αρκετά ιστορικά στοιχεία, χρειάζονται τουλάχιστο δύο χρόνια πανεπιστημιακών σπουδών. Οι διάφοροι κλάδοι των μαθηματικών θεωρούνται σαν χωριστές όψεις μιας γενικής έννοιας που στηρίζεται μέσα από ιδιότητες πράξεων στις λεγόμενες" δομές".Θεώρησε ότι βασικοί τύποι δομών είναι οι αλγεβρικές δομές, οι τοπολογικές δομές και οι δομές διάταξης. Ακόμη θεμελίωσε τις πολλαπλές δομές,όπως είναι η τοπολογική άλγεβρα,στις οποίες συνδυάζονται ορισμένες από τις βασικές δομές. [27] Ενα από τα πιο βασικά και ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά των δομών είναι ότι κατά τη μελέτη μιας δομής σε ένα σύνολο δεν μας ενδιαφέρει η φύση των στοιχείων του συνόλου. Αλλά μόνο πώς συμπεριφέρονται αυτά σε σχέση με την πράξη που είναι εφοδιασμένο το σύνολο.

Ακόμη ο N. Bourbaki θεώρησε σαν βασικό πλεονέκτημα της αξιωματικής μεθόδου, την οικονομία της σκέψης που γίνεται με τη χρήση της.

Οταν σε ένα πρόβλημα αποδειχτεί ότι υπάρχει κάποια από τις γνωστές δομές τότε η αξιωματική μέθοδος παρέχει σαν εργαλεία έτοιμες θεωρίες για την αντιμετώπισή του. [28]

Σαν μεγάλος μαθηματικός που είναι ο N. Bourbaki αντιλαμβάνεται ότι είναι επικίνδυνο να ισχυρίζεται ότι οι ιδέες του μπορούν να συμπεριλάβουν την ολότητα και την πολλαπλότητα των Μαθηματικών. Για τον λόγο αυτό ανέφερε ότι ...η περιγραφή αυτή είναι μια πρώτη προσέγγιση της πραγματικής κατάσπασης των μαθηματικών...[29]

Στο μεγάλο ερώτημα για τη σχέση των μαθηματικών με την πραγματικότητα,εκφράζει μια απροθυμία: " δεν σκοπεύουμε να ερευνήσουμε τη σχέση των Μαθηματικών με την πραγματικότητα ή τις μεγάλες κατηγορίες

27.- Egbert Brieskorn Η διαλεκτική στα Μαθηματικά ,Ευκλείδης γ Τ. 12 σ. 3 Μτφ .Ζαχαρίας Αντύπας.

28.- V. Ilyin, A. Kalinkin-The Nature of Science, Progress Publishers Moscow σ. 90-91.

29.- Bourbaki N. Die Architektur der mathematik in: Physik Blatter 17, 1961, 161-166 und s 212-218.

της σκέψης. Εχουμε σκοπό να παραμείνουμε στη περιοχή των Μαθηματικών"...[30]

Αυτή η απουσία της κατευθείαν συσχέτισης με την πραγματικότητα ,που πέρασε και στα σχολικά προγράμματα, και η έμφαση στην τυπική αφηρημένη και αυστηρή προσέγγιση ήταν οι αιτίες για να κατηγορηθεί ο Bourbaki για "Ταιυλορισμό". Οπου οι πολλοί μαθαίνουν να εφαρμόζουν και να χρησιμοποιούν αυτά που βρίσκουν οι λίγοι και οι εκλεκτοί.

Οι ιδέες του Bourbaki βρήκαν στήριξη από τα ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα της δεκαετίας του πενήντα και κυρίως από την εκτόξευση των πρώτων Sputnik. Οι κοινωνίες ζητούσαν εξοικείωση με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Τα Μαθηματικά ονομάστηκαν " Μοντέρνα",απόκτησαν μια μεταφυσική αίγλη και βρήκαν την παλιά σωτηριολογική τους διάσταση. Τα σύνολα, οι απεικονίσεις, οι δομές, οι χώροι, η θεωρητικοποίηση των συναρτήσεων ήταν κυρίως ιδέες του N. Bourbaki.

Παρά το μυστήριο για το όνομα και την ύπαρξη του συγγραφέα και το μαθηματικό ενδιαφέρον για το περιεχόμενο, η πλευρά των βιβλίων που επηρέασε περισσότερο τον ελληνικό χώρο είναι η παιδαγωγική.

Ο μεγάλος ψυχολόγος και ιστορικός της ανθρώπινης νόησης Jean Piaget (1896-1980) θεώρησε τις εργασίες του Bourbaki "...προέκταση μιας μακράς σειράς προσπαθειών προς την ίδια κατεύθυνση".[31]Στην πραγματικότητα ανακάλυψε το βαθύτερο νόημα της θεωρίας του Bourbaki και το μετέφερε στην παιδαγωγική θεωρία και πράξη. Παρατήρησε ότι οι τρείς βασικές δομές του Bourbaki ,που περιγράφονται με τις ιδιότητες των πράξεων στα σύνολα, παρουσιάζουν μια αντιστοιχία με τις ενεργητικές δομές της νόησης.Ακόμη οι μορφισμοί μεταξύ των μαθηματικών χώρων στη θεωρία του Bourbaki μπορεί να μεταφερθούν σε μορφισμούς μεταξύ οργανικών ρυθμίσεων και γνωστών διαδικασιών της γνώσης.

Κατά τον Piaget η Λογική γεννιέται με το γενικό συντονισμό των πράξεων, (εσωτερικοποιημένες πράξεις,μορφικές πράξεις, δομές Λογικής). Ο συντονισμός αυτός των πράξεων στηρίζεται στους νευρικούς συντονισμούς και αυτοί με τη σειρά τους στηρίζονται στους οργανικούς συντονισμούς (δομές οργανισμού). [32]

Αξιόλογη είναι η συσχέτιση που έκανε ο J. Piaget μεταξύ του Ευκλείδη και του N. Bourbaki όσον αφορά την ιστορική συνειδητοποίηση των πράξεων στις θεωρίες που ανέπτυξαν. Σε μια συνέντευξή του ανέφερε : [3] ..".Οι Ελληνες περιφρονούσαν αυτό που αργότερα ονομάστηκε Αλγεβρα, δεν το θεωρούσαν

30.- Βλέπε 29.

31.- Ζαν Πιαζέ, Ψυχολογία και Παιδαγωγική,εκδόσεις Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης σ. 55.

32.- Ζαν -Κλωντ Μπρενγκιέ, Ελεύθερες συζητήσεις με τον Ζαν Πιαζέ εκδόσεις Καστανιώτη σ. 130-132.

33.- Βλέπε 32 σ. 129-130.

επιστήμη σαν τη Γεωμετρία,αλλά κάτι σαν εσωτερικό μαγειρείο του υποκειμένου που χρησιμοποιεί ορισμένες διαδικασίες για να φτάσει στη Γεωμετρική αλήθεια..."Έτσι ο Ευκλείδης χρησιμοποιούσε αδιάκοπα αυτό που ονομάζουμε " ομάδα μετατοπίσεων" αλλά δεν τη θεματοποίησε.

Σε αυτόν η πράξη προηγήθηκε από τη συνειδητοποίησή της.Το ίδιο έγινε και με τον Bourbaki που έφτιαξε μια θαυμαστή θεωρία μαθηματικών δομών.

Την έκτισε μέσα από μια σειρά συγκρίσεων διαφορετικών μαθηματικών θεμάτων για να βρεί την κοινή δομή τους, χρησιμοποιώντας σαν εργαλείο διαδικασίες που δεν υπήρχαν στη θεωρία του. Η θεωρία του περιέχει ακόμη τους μορφισμούς και τις κατηγορίες. Αυτοί οι μορφισμοί, που είναι συγκρίσεις, απασχολούν και μένα για να δούμε ποιος είναι ο ρόλος τους στις πράξεις και την εξέλιξη του παιδιού.

Για τη συσχέτιση των διανοητικών και των μαθηματικών δομών ο J. Piaget ανέφερε μια συνάντηση στο Μελέν στην οποία παρεβρέθηκε και ο J. Dieudonne. Δεν μνημόνευσε όμως τον N.Bourbaki. [34] Τότε τέθηκαν τα θεμέλια της διδασκαλίας των σύγχρονων Μαθηματικών .Ενα μείγμα από τις ιδέες του J.Piaget και του N.Bourbaki διδάσκεται στα Μαθηματικά στη Βασική και Μέση Εκπαίδευση της χώρας μας.Μετά το 1985 κοινωνικοί και εκπαιδευτικοί λόγοι συνετέλεσαν ώστε να μειωθεί η επιρροή των ιδεών αυτών στην Μέση Εκπαίδευση.

ΨΙΘΥΡΟΙ ΜΗ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Η πολλαπλότητα των αντιφατικών γνωμών σχετικά με την ύπαρξη του Nicola πηγάζει και από τη σαφή προσπάθεια του Εκδοτικού Οίκου Hermann and Company να διατηρεί το μύθο. Με στενό πρίσμα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτό είναι αποτέλεσμα εμπορικών λόγων.

Αρκετά κράτη έδειξαν επιφυλακτικότητα για την εισαγωγή των μοντέρνων Μαθηματικών στο σχολικά τους προγράμματα. Μεταξύ αυτών και οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Ακόμη οι κοινές δηλώσεις των μελών της ομάδας N. Bourbaki είναι ανύπαρκτες.Το ίδιο και οι δηλώσεις των εκπροσώπων του Εκδοτικού Οίκου.Υστερα από πολλές προσπάθειες ένας δημοσιογράφος το 1966 πήρε την παρακάτω ολιγόλογη συνέντευξη απο τον E. Freymann έναν από τους διευθυντές του εκδόσεων Hermann. [35]

" Να είσθε βέβαιοι ότι κυνηγάτε ένα φάντασμα. Ο Bourbaki είναι εδώ και παντού. Εσείς θέλετε να τον παγιδεύσετε. Τι ανοησία.Ενα(ον) που δεν έχει ανθρώπινα όρια.Εμείς θέλουμε να δημιουργήσουμε ένα νέο άνθρωπο,σε αρμονία με το ανθρώπινο είδος.Κάτι μεταξύ ανθρώπινης ύπαρξης και Κυβερνητικής.Αυτός ο νέος άνθρωπος είναι ο Bourbaki".

34.- Βλέπε 33.σ.169.

35.- Βλέπε 26.

Αντιπροσωπεύουν οι δηλώσεις του Freymann την αβασάνιστη και υπεροπτική άποψη του θετικισμού και την προσδοκία της δήθεν προόδου της διαστημικής εποχής; ' Η μας ωθούν στη σκέψη ότι στην υπόθεση των βιβλίων αρκετές φωνές που ειπώθηκαν και αρκετές λέξεις που γράφτηκαν δεν έχουν το νόημα που δείχνουν, αλλά μας μιλούν για ένα μυστικό; Είναι ψίθυροι μη Μαθηματικών μυστηρίων; Η απάντηση είναι δύσκολη. Και γίνεται δυσκολότερη από την ισχύ του αξιώματος του J. Dieudonne:" Κάθε έρευνα που γίνεται για τον N. Bourbaki περιέχει σφάλματα".

Στο τέλος του 1992 στάλθηκε από απογόνους της οικογένειας Bourbaki το πιάτο του C. Bourbaki δώρο στην Αμερικάνικη Μαθηματική Εταιρεία. [36] Ακόμη τον Απρίλη του 1993 ο Λοράν Σβαρτς μέλος της ομάδας Bourbaki έδωσε μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. [37]Το θέμα της ύπαρξης του Nicola ήρθε ξανά στην επικαιρότητα και αποτέλεσε την αιτία της συγγραφής της μικρής αυτής εργασίας.

Ευχαριστώ τους κ.κ .Γεώργιο Α. Αγγελάκη και Θεόδωρο Γεωργ.Βούρβαχη για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου έδωσαν.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Nicolas Bourbaki, Elements de Mathematiqus εκδόσεις Hermann Παρίσι 33 τόμοι

2. Β. Ψιλάκη, Ιστορία της Κρήτης

3. Ζάν Πιαζέ, Ψυχολογία και Επιστημολογία, υποδομή.

4. Ζαν Πιαζέ Προβλήματα Γενικής Ψυχολογίας, υποδομή.

5. Bourbaki Nicolas The architecture of Mathematics A.M. Monthly 57, April 1950.

6.- J. Dieudonne, Foundation of Modern Analysis Academic Press, 1969.

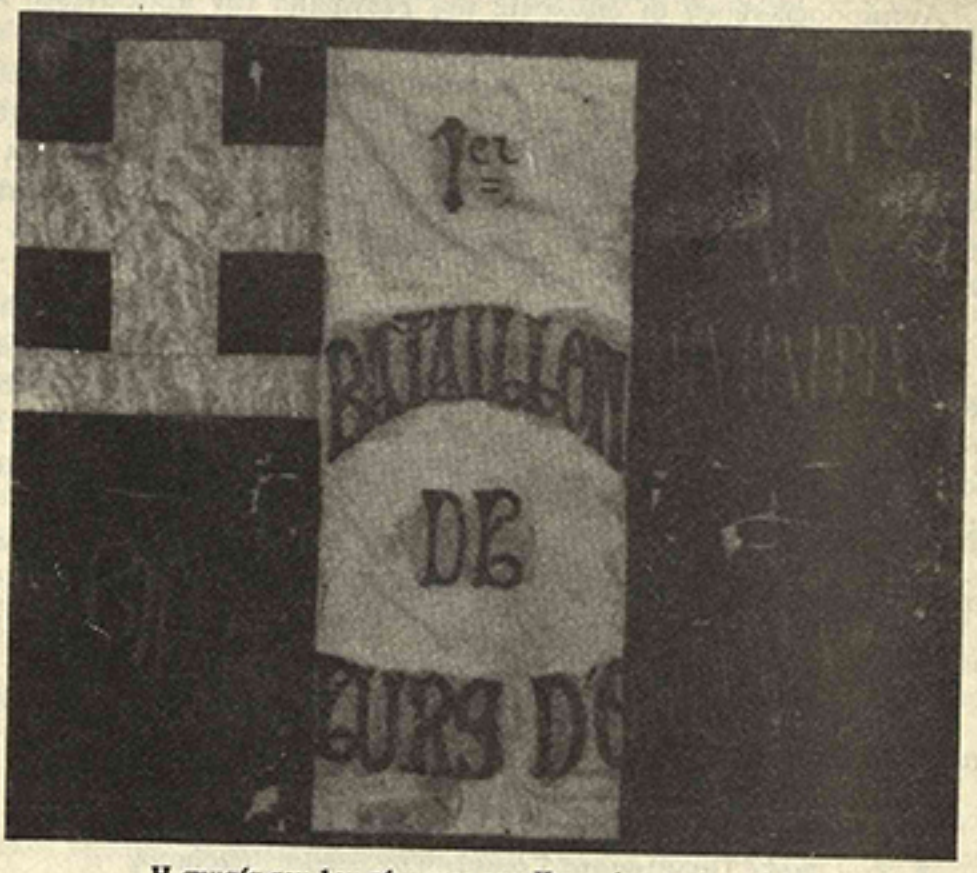

Οι αφιερωτές Σκορδύλης και Φορογεώργης

Αγιος Γεώργιος Κομητάδων

36.- *More Evidence for Bourbaki. The A.M. Monthly January 93 σ. 89.*

37.- *Ελευθεροτυπία Τρίτη 27 Απριλίου 1993, σχόλιο με τίτλο" δεν είμαι με κανένα".*

Η σημαία του 1ου τάγματος των Κυνηγών της Ανατολής.

Διονύσιος Βούρβαχης.

Κάρολος Βούρβαχης

ACTUALITÉS SCIENTIFIQUES ET INDUSTRIELLES

1261

N. BOURBAKI

XXIII

ÉLÉMENTS DE MATHÉMATIQUE

I

LES STRUCTURES FONDAMENTALES DE L'ANALYSE

LIVRE II

ALGÈBRE

CHAPITRE 8

MODULES ET ANNEAUX SEMI-SIMPLES

HERMANN

Ο 23ος τόμος των βιβλίων του N.Bourbaki με θέματα από την Ανάλυση και την Αλγεβρα.

ACTUALITÉS SCIENTIFIQUES ET INDUSTRIELLES

1175

DEUXIÈME ÉDITION REVUE ET AUGMENTÉE

N. BOURBAKI

XIII

ÉLÉMENTS DE MATHÉMATIQUE

INTÉGRATION

CHAPITRES 1,2,3 et 4

INÉGALITÉS DE CONVEXITÉ

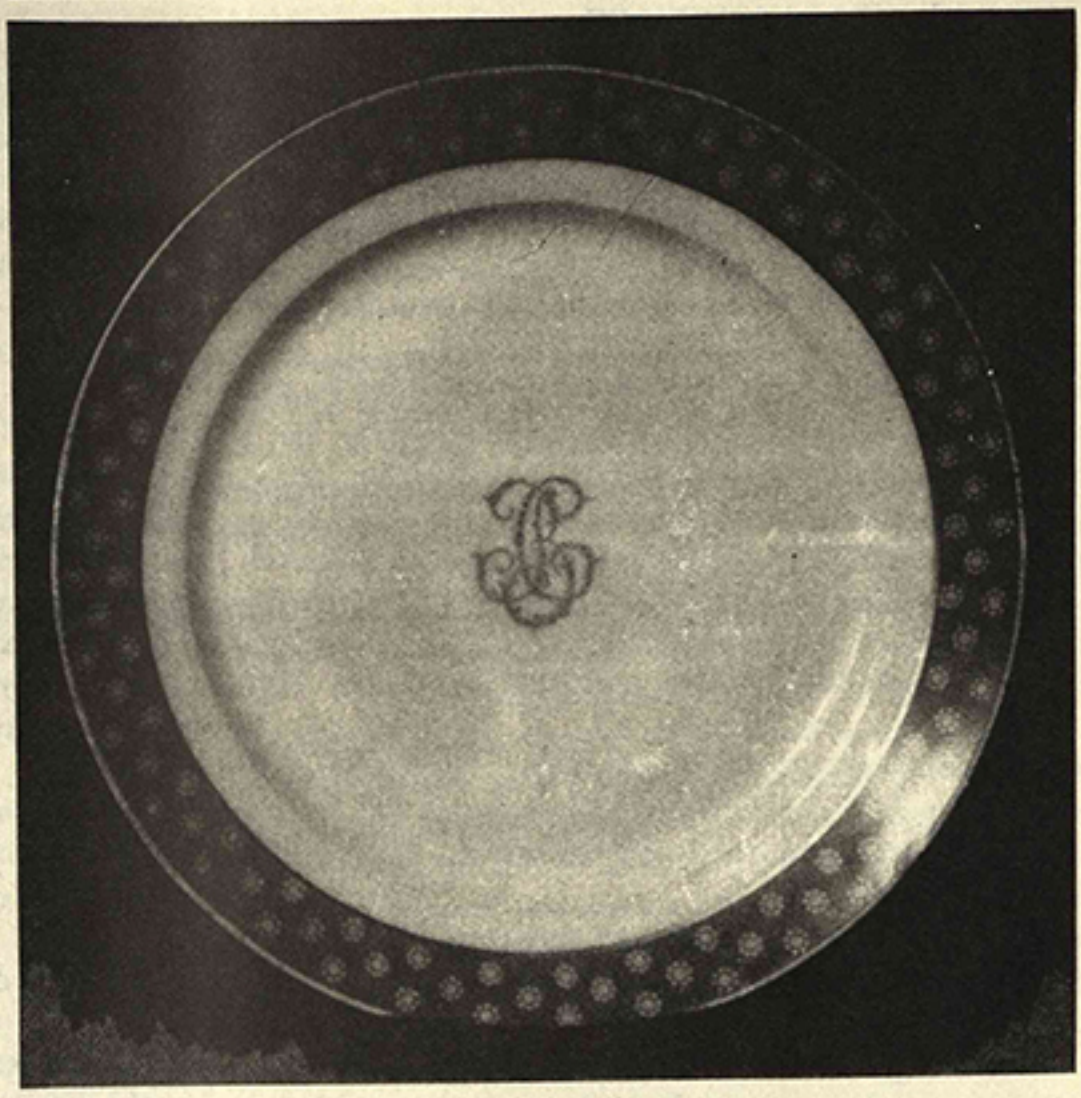
ESPACES DE RIESZ

MESURES SUR LES ESPACES LOCALEMENT COMPACTS

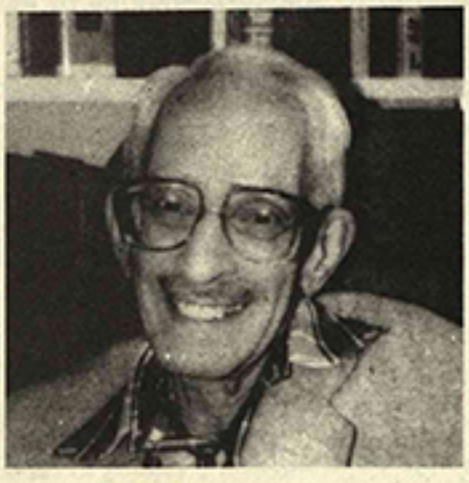
PROLONGEMENT D'UNE MESURE ESPACES L^p

HERMANN

Ο 13ος τόμος των βιβλίων του N.Bourbaki με θέμα την ολοκλήρωση συναρτήσεων.

Το πιάτο του C. Bourbaki

Ralph Boas

ΣΩΤΗΡΗΣ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΩΝ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Μια μικρή απόπειρα κριτικής των θετικών επιστημών θα επιχειρήσω και σπεύδω να διευκρινίσω ότι θ' αναφερθώ σε κάποια αρνητικά τους στοιχεία. Οχι ότι δεν υπάρχουν θετικά, αλλά επειδή νομίζω θα 'ταν ανιαρό ν' αρχίσω ν'αναφέρομαι στο πόσο σπουδαία είναι τα μαθηματικά στην εξέλιξη και τον πολιτισμό και στη μεγάλη συμβολή γενικά των θετικών - πρακτικών επιστημών σε πάρα πολλούς τομείς της ζωής.

Ας δούμε λοιπόν μερικές πτυχές της άλλης πλευράς, δηλαδή του πώς και πόσο οι λεγόμενες καθαρές και ουδέτερες επιστήμες συμβάλλουν στη στήριξη και προαγωγή του κακού και της καταστροφής.

Είναι γενικά δυσκολότερο να κριτικάρεις τις θετικές επιστήμες απ' ό,τι τις λεγόμενες ανθρωπιστικές, γιατί για τις τελευταίες είναι πιο φανερές οι ιδεολογικές και κοινωνικές συνέπειές τους μιας και είναι πιο προφανείς οι συνέπειες π.χ. της κοινωνιολογίας απ' ό,τι της φυσικής ή των μαθηματικών. Μ'άλλα λόγια οι απόπειρες κριτικής των θετικών επιστημών φθάνουν μέχρι του σημείου όπου λέμε: είναι αντικειμενικά ουδέτερες οι μαθηματικές ή τεχνολογικές γνώσεις και μόνο οι συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσονται αυτές οι γνώσεις διαφοροποιούν τα αποτελέσματά τους.

Αυτό βέβαια είναι γενικά σωστό, δηλαδή σίγουρα παίζει ρόλο μέσα σε ποιες κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες αναπτύσσεται η έρευνα και η επιστήμη άρα και πώς θα χρησιμοποιηθούν τα επιτεύγματά της. Ομως αυτή είναι μόνο η μια πλευρά της πραγματικότητας. Αν δεν αλλάξει και η βασική δομή και αντίληψη αυτού που λέμε "κάνω επιστήμη" μαζί με τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες, τότε, αργά ή γρήγορα, θα ξαναφτάσουμε στο σημείο η επιστήμη να γίνεται από λίγους, να είναι απρόσιτη και ακαταλαβίστικη για τους πολλούς και το πολύ - πολύ να θεωρείται απ' αυτούς αναγκαία και χρήσιμη. Ας σκεφτούμε το επιστημονικό σώμα ορισμένων γιατρών που τόσο πεισματικά κρατάει τα μυστικά της επιστήμης του απ' τους απλούς ανθρώπους, που μόνο ανάγκη επιδιόρθωσης της υγείας τους έχουν και τίποτα παραπάνω.

Νομίζω ότι δεν είναι τυχαία η αδύνατον να διαβαστεί ιατρική συνταγογραφία, η οποία είναι καλλιγραφική. Ομως διαβάζεται απ'τους φαρμακοποιούς και τις φαρμακοβιομηχανίες. Και αυτό είναι το περίεργο. Βέβαια,

αν δεν ασχοληθεί κάποιος με κάτι, πώς θα είναι σε θέση να γνωρίζει αυτό το αντικείμενο; Ομως δεν είναι μόνο αυτό. Πρόκειται για το εάν υπάρχει ή όχι επιστημονική αρετή και διάθεση η επιστήμη να ανοιχτεί και να δοθεί ως αγαθό σε, όσο γίνεται, περισσότερους ανθρώπους. Οταν όμως υπάρχει ο φόβος απ' τη μεριά των κατεχόντων την επιστημονική γνώση να μη χαθεί ο έλεγχος της, τότε μπαίνει σε στεγανά.

Θα αναφέρω στο σημείο αυτό ένα απλό παράδειγμα απ' την εμπειρία μου ως καθηγητή.

Οταν προσπάθησα να παρουσιάσω στους μαθητές το πώς λύνεται η εξίσωση $2X+4\Psi=20$, τότε σχεδόν κανένας μαθητής δεν καταλάβαινε τι γινόταν. Αυτή ήταν η καθαρή επιστήμη. Ομως όταν τους είπα ότι το 20 ήταν το 20άρικο που είχα στη διάθεσή μου να αγοράσω δύο είδη π.χ. λεμονάδες και πορτοκαλάδες και ότι τα Χ και Ψ ήταν αντίστοιχα το πόσες λεμονάδες και πορτοκαλάδες θα μπορούσα να πάρω μ' αυτά τα λεφτά και τα 2 και 4 οι τιμές τους αντίστοιχα, τότε άνετα κατάλαβαν ότι θα μπορούσα να κάνω τους φυσικούς συνδυασμούς αγοράς (0,5), (2,4), (4,3), (6,2), (8,1), (10,0). Είχα τη διάθεση η γνώση να γίνει και δική τους γνώση.

Οι κριτικές που γίνονται συνήθως στην επιστημονική ανάπτυξη αφορούν κυρίως τη χρησιμοποίηση των επιστημονικών ανακαλύψεων και δε θίγουν καθόλου τη θεμελιακή έρευνα, παρά μόνο στο βαθμό που η πορεία της έρευνας σχετίζεται με τις εφαρμογές της.

Θα 'χαμε και μεις να πούμε πάρα πολλά, λίγο πολύ γνωστά ,όσον αφορά το πώς χρησιμοποιείται η επιστήμη.

Ο πόλεμος στον Περσικό αυτός καθ' εαυτόν, έχει να παρουσιάσει πολλά. Οπως επίσης και οι τρόποι με τους οποίους λάβαμε γνώση των πολεμικών περιστατικών με τη βοήθεια των μέσων πληροφόρησης π.χ. C.N.N. Επειδή όμως αυτός ο πόλεμος είναι πολύ πρόσφατος στο μέλλον θα μάθουμε περισσότερα αν γυρίσουμε λίγο στο παρελθόν.

Μπέρτολτ Μπρεχτ: "Φαίνεται ότι όσο περισσότερο υποτάσσουμε τη φύση, με την οργάνωση της εργασίας και τις μεγάλες ανακαλύψεις κι εφευρέσεις, τόσο η ύπαρξή μας γίνεται πιο αβέβαιη. Εχω την εντύπωση ότι, αντί να κυριαρχούμε πάνω στα πράγματα βρισκόμαστε κάτω απ' την κυριαρχία τους. Και αυτό συμβαίνει, γιατί μερικοί άνθρωποι χρησιμοποιώντας τ' αντικείμενα, κυριαρχούν πάνω στους άλλους ανθρώπους. Δεν θ' απελευθερωθούμε από τις φυσικές δυνάμεις, αν πριν δεν απελευθερωθούμε από τη βία των ανθρώπων. Αν θέλουμε να επωφεληθούμε ως ανθρώπινο είδος, πρέπει να προσθέσουμε στη γνώση της φύσης και τη γνώση της ανθρώπινης κοινωνίας".

Είναι φανερό ότι ο Μπρεχτ -αλλά και εγώ μ' αυτή την παρουσίαση - υπαινίσσεται την ηθική της κοινωνίας αλλά και την ηθική της επιστήμης, αν

θέλετε. Ομως μπορούμε σήμερα να μιλάμε και να περιμένουμε τέτοια ηθική; Πράγματι πέρασε η εποχή , όπου ο κάθε επιστήμονας κλεισμένος μέσα στο αυτοσχέδιο εργαστήριο του δοκίμαζε τα πειράματά του με την προσωπική του αγωνία και το δικό του μεράκι και ελάχιστα ή καθόλου δεν του υπαγόρευε κανένας με τι θ' ασχοληθεί. Σήμερα δε γίνεται έτσι.

Σήμερα, μπορεί να μην υπαγορεύεται στο κάθε άτομο χωριστά το τι θα κάνει και πώς θα το κάνει, αλλά οι οικονομικοί, κοινωνικοί και στρατιωτικοπολιτικοί κανόνες, άλλοτε αόρατα και άλλοτε διακριτικά, καθορίζουν τι και πώς θα γίνει.

Το καθαρό επιστημονικό της καθήκον πίστευε πως έκανε μια ομάδα επιστημόνων βιοχημικών του ελεύθερου Παν/μίου της Μ. Βρετανίας με τη συμμετοχή της σε συνέδριο με θέμα "Πρωτεΐνες του νευρικού συστήματος" το 1967 και παρόμοια για καθαρό επιστημονικό καθήκον επρόκειτο, όταν μαθηματικοί και φυσικοί συμμετείχαν σε θερινά σεμινάρια στην Αμερική την ίδια εποχή. Η χρηματοδότηση όμως όλων αυτών γινόταν από επιστημονικές - στρατιωτικές επιτροπές του ΝΑΤΟ. Διάφοροι μαθηματικοί, γεωφυσικοί και τεχνικοί του διαστήματος έκαναν τις ανακαλύψεις που ήταν απαραίτητες για την κατασκευή των βαλιστικών διηπειρωτικών πυραύλων. Χρειάστηκε η ερευνητική δουλειά βιολόγων, βιοχημικών, νευροψυχολόγων για να τελειοποιηθούν τα μέσα του χημικο - βακτηριολογικού πολέμου στο Βιετνάμ, οι φυλλοβόλες και βλαστησιοκτόνες ουσίες και τα μηχανήματα που μετρούν την επίδραση αερίων σε πληθυσμούς. Εμειναν κατάπληκτοι οι ανθρωπολόγοι που μελετούσαν τα κοινωνικά συστήματα των ορεινών φυλών της Αμερικής, όταν η CIA χρησιμοποίησε τα συμπεράσματά τους σε επιχειρήσεις καταστολής εξεγέρσεων.

Δεν αναφέρομαι σε παρόμοια περιστατικά που είχαν τα σοσιαλιστικά συστήματα όχι γιατί δε θα υπήρχαν ανάλογες εφαρμογές , αλλά επειδή δε γινόταν εύκολα γνωστές.

Δε θα τέλειωνε εύκολα κανένας, αν ήθελε να απαριθμήσει όλες τις σκανδαλώδεις εφαρμογές της θεμελιακής έρευνας.

Ας εξετάσουμε όμως την οικονομική πλευρά του ζητήματος, δηλαδή πώς, ενώ η πρόοδος της επιστήμης υπόσχεται λύση διαφόρων προβλημάτων της κοινωνίας τελικά αποβαίνει προς όφελος μόνο ενός μέρους της.

"Η επιστημονική γνώση και τα προϊόντα της, όπως κάθε άλλο προϊόν ή υπηρεσία, γίνονται μέσα στην κοινωνία μας εμπόρευμα με σκοπό το κέρδος, δηλαδή διανέμονται άνισα, δεν είναι το ίδιο προσιτά σε όλους, και δεν έχουν όλες οι κατηγορίες των ανθρώπων τις ίδιες δυνατότητες να τα χρησιμοποιήσουν. Παρ' όλο που τ' αποτελέσματα της επιστήμης θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τις υλικές συνθήκες ζωής πολλών ανθρώπων, διοχετεύονται μέσα από ένα σύστημα οργάνωσης και διανομής της σπέρησης, με αντικειμενικό σκοπό ένα μεγαλύτερο

ορθολογισμό της οικονομικής εκμετάλλευσης και του κοινωνικού ελέγχου. Απ' την άλλη μεριά, γίνονται συχνά το προνόμιο των μεσαίων και ανώτερων τάξεων, πράγμα που καταλήγει στην ένταση της μειονεκτικής θέσης των πιο καταπιεσμένων τάξεων της κοινωνίας.

Για παράδειγμα, οι έρευνες στη συγκριτική και εξελικτική ψυχολογία απόδειξαν ότι, πλουτίζοντας την εμπειρία των μωρών και των μικρών παιδιών, αυξάνοντας την ποικιλία και την πολυπλοκότητα των σχημάτων, των χρωμάτων και των μορφών που σχηματίζουν το περιβάλλον τους, θα μπορούσαμε ν' αναπτύξουμε την εξυπνάδα τους.

Ομως η ,όλο και μεγαλύτερη ,τυποποίηση αυτών των μεθόδων δίνει τη δυνατότητα στους κατασκευαστές να τις χρησιμοποιούν για να βγάλουν στο εμπόριο παιχνίδια διαφόρων ειδών που προορίζονται, από την τιμή τους, για τις μεσαίες και ανώτερες τάξεις και είναι απλησίαστα για τους φτωχούς. Τα αποτελέσματα της έρευνας στη γενετική των φυτών και την αγρονομία επιτρέπουν τεράστιες συγκομιδές δημητριακών .Θα μπορούσε να ελπίσει κανείς ότι μ' αυτές τις μεθόδους θα δινόταν μια λύση στο πρόβλημα διατροφής των υπανάπτυκτων χωρών. Ομως για να πραγματοποιηθούν τέτοιες συγκομιδές, είναι απαραίτητη η χρησιμοποίηση πανάκριβων λιπασμάτων, που μόνο οι πλούσιοι γαιοκτήμονες μπορούν να πληρώσουν, κι έτσι η "πράσινη επανάσταση" έχει τελικά σαν αποτέλεσμα την όξυνση των ταξικών διαφορών. Διάφορες μελέτες που έκαναν κοινωνιολόγοι και ανθρωπολόγοι πάνω σε κοινωνίες του τρίτου κόσμου, χρησιμοποιήθηκαν για να στηριξουν στην εξουσία κυβερνήσεις που εξυπηρετούν τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα σ' αυτές τις χώρες. Διάφοροι γεωλόγοι που έκαναν εδαφολογικές μελέτες π.χ. στην Καλιφόρνια, είδαν τις οικοδομικές επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν τ' αποτελέσματα των ερευνών τους για σχέδια κατοικιών σε μεγάλες εκτάσεις, που αντιπροσωπεύουν τεράστια κέρδη για μερικούς και οικολογική καταστροφή, που αφορά ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Σ' ευρύτερη κλίμακα, όλοι σχεδόν οι λαοί και οι περισσότεροι οργανισμοί δε διαθέτουν τη χρηματική ευχέρεια που θα τους επέτρεπε να ωφεληθούν από τ' αποτελέσματα που μπορεί να έχει η πρόσφατη πρόοδος της θεμελιακής έρευνας. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, οι δορυφόροι, η διαφήμιση,- αναφέρω μόνο μερικούς από τους μεγάλους τομείς δραστηριότητας,- στηρίζονται όλοι πάνω στις ανακαλύψεις που πηγάζουν απ' αυτή την έρευνα. Αυτές οι τεχνικές όμως, δεν ανήκουν στη μάζα των ανθρώπων, δε χρησιμοποιούνται απ' αυτούς, δε λειτουργούν γι' αυτούς, λειτουργούν για τα συμφέροντα των μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Οχι μόνο στερούνται οι άνθρωποι τα οφέλη που θα μπορούσε να τους αποφέρει η επιστημονική έρευνα, αλλά ο ιδιωτικός καπιταλισμός βρίσκει σ' αυτή νέους τρόπους για ν' αποκομίσει καινούργια κέρδη. Παραδείγματος χάρη, η χρησιμοποίηση, από τις τηλεφωνικές εταιρείες, της επιστημονικής

έρευνας πάνω στις ακτίνες λέηζερ, θα τους επιτρέψει να κατασκευάσουν καινούρια μέσα επικοινωνίας που, με τη σειρά τους, θα επιτρέψουν να συνδεθεί καλύτερα και ν' απλωθεί εμπορικά, στρατιωτικά και πολιτιστικά η υπάρχουσα εξάρτηση.

Απ' όλα αυτά τα παραδείγματα, που θα μπορούσαν εύκολα να πολλαπλασιαστούν και ν' αναπτυχθούν, προκύπτει ότι οι δυναμικές κατακτήσεις της επιστημονικής τεχνολογίας δεν ξεφεύγουν από το πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο. Αντίθετα, μετατρέπονται σε προϊόντα που διανέμονται άνισα και δίνουν σ' αυτούς που κατέχουν την εξουσία νέες δυνατότητες για τον καθορισμό και την εκπλήρωση των οικονομικών τους στόχων. Οι νέες γνώσεις, που η εφαρμογή τους θα μπορούσε ν' ανακουφίσει πολλές αδικίες ,είτε δεν χρησιμοποούνται είτε χάνουν την αξία τους, γιατί αυτοί που τις έχουν ανάγκη δεν έχουν τη χρηματική δυνατότητα να τις χρησιμοποιήσουν.

Αν λοιπόν δεχτούμε ότι η ανακάλυψη και η εφαρμογή της επιστήμης είναι πρακτικά αδιαχώριστες, βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι επιστήμονες έχουν μεγάλη ευθύνη για τις εφαρμογές που μπορούν να έχουν τ' αποτελέσματα της εργασίας τους. Οι πιθανές συνέπειες των ερευνών που πραγματοποιούνται ή ο τρόπος εξέλιξής τους στο μέλλον πρέπει να υποβάλλονται σε προσεκτική εξέταση. Κι αυτό δεν είναι πάντα εύκολο, όπως θα δείξουν τα παραδείγματα που ακολουθούν.

Η θεμελιακή έρευνα στη μετεωρολογία και γεωφυσική γεννά ελπίδες πως ο άνθρωπος θα είναι σε θέση κάποια μέρα ν' ασκεί έναν έλεγχο πάνω στο χρόνο. Οι τεχνικές αυτές όμως, θα μπορούσαν κάλλιστα να χρησιμοποιηθούν για να κατευθύνουν κατασπρεπτικούς τυφώνες ή να προκαλέσουν ξηρασία σ' "εχθρικές" χώρες.

Οι φυσικοί που δουλεύουν στην οπτική και σε θέματα σχετικά με τις τροχιές των πλανητών, έδωσαν γνώσεις που οι στρατιωτικές δυνάμεις εφαρμόζουν για να τελειοποιήσουν τους δορυφόρους που σταθμεύουν σε τροχιά πάνω από τη γη εξοπλισμένοι με γιγάντιους καθρέφτες για ν' αντανακλούν τον ήλιο και να φωταγωγούν μεγάλες περιοχές τη νύχτα.

Ενώ οι ερευνητές πραγματοποιούν πειράματα πάνω στους τρόπους προφορικής επικοινωνίας των δελφινιών, εδώ και αρκετά χρόνια μελετάται η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν τα δελφίνια για τη μεταφορά τορπιλών και υποβρύχιων κινηματογραφικών μηχανών, στερεωμένων στην πλάτη τους. Δεν πρέπει λοιπόν να εκπλαγούμε αν μάθουμε ότι η θεμελιακή έρευνα πάνω στα δελφίνια χρηματοδοτείται στο μεγαλύτερο μέρος της από κάποιο Γραφείο Ερευνών του Ναυτικού.

Οι νευροφυσιολόγοι προσπαθούν να τελειοποιήσουν μια τεχνική που ονομάζεται ηλεκτρική διέγερση του εγκεφάλου και που επιτρέπει τον έλεγχο ορισμένων αντιδράσεων, φυτεύοντας μόνιμα, μέσα σε ειδικά τμήματα του εγκεφάλου, μικρο-ηλεκτρόδια ικανά να δέχονται ραδιο-σήματα. Μια επιλογή

των ραδιοσημάτων που μεταδίδονται στα ηλεκτρόδια είναι ικανή να προκαλέσει ορισμένες αντιδράσεις όπως την οργή ή το φόβο και να διεγείρει την όρεξη ή τη σεξουαλική επιθυμία. Δεν θα 'πρεπε να υποτιμήσουμε τη δυνατότητα που υπάρχει, να φυτεύονται αυτά τα ηλεκτρόδια, στον εγκέφαλο ψυχασθενών ή φυλακισμένων ή και όταν μάλιστα μιά τέτοια χρησιμοποίηση προτείνεται στο όνομα των πιο ευγενών και ανθρωπιστικών σκοπών. Ας το επαναλάβουμε, ο κατάλογος των παραδειγμάτων μπορεί να συνεχιστεί για πολύ ακόμα, και σε τομείς όπου δεν βάζει ο νούς του κοινού ανθρώπου.

Η επιστήμη δεν είναι πολιτικά ουδέτερη;

Η ανάλυση της επιστημονικής έρευνας αρχίζει πάντα με την περιγραφή της ολέθριας χρησιμοποίησης της και της άδικης κατανομής της. Στο επόμενο στάδιο πρέπει να δηλώσουμε ότι, αναμφίβολα, η επιστημονική δραστηριότητα σε μια τεχνολογική κοινωνία δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι πολιτικά ουδέτερη. Μερικοί το αναγνώρισαν, κυρίως μετά τη Χιροσίμα.

Δεν εννοώ όμως ότι θα πρέπει να σταματήσει η επιστημονική δραστηριότητα, επειδή η έρευνα δεν είναι ουδέτερη, αλλά ότι θα πρέπει να τεθεί πραγματικά στην υπηρεσία του λαού.

Το αισιόδοξο στοιχείο μέσα σ' όλη αυτή την περιγραφείσα απαισιοδοξία είναι το γεγονός ότι αρκετοί επιστήμονες είτε μεμονωμένα είτε με συντονισμένες προσπάθειες αντιδρούν μέσα στα σημερινά πολιτικο - οικονομικά πλαίσια, όπως μπορούν, στο πατρονάρισμα της επιστήμης από τα οργανωμένα συμφέροντα. Έτσι δημιουργούνται κάποιες, όχι πολλές, ελπίδες.

Τελειώνοντας, θα σας δώσω μερικά αποσπάσματα απ' την απάντηση ενός Γάλλου μαθηματικού στην πρόσκληση σε συνέδριο με θέμα τις Συναρτήσεις, όταν έμαθε ότι το συνέδριο χρηματοδοτείτο απ' το ΝΑΤΟ:

"Δεν είμαι για πούλημα σε κανένα είδος στρατιωτικού · έκανα ένα λάθος στη ζωή μου, να πάρω μέρος σε μια συνάντηση χρηματοδοτημένη, ολοκληρωτικά ή μερικά, από μια στρατιωτική οργάνωση και νομίζω ότι αυτό είναι ήδη πάρα πολύ για μένα. Δε βλέπω καμιά σχέση ανάμεσα στις Γνωμονικές Συναρτήσεις και στο θεσμό της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας. Αν εσείς βρίσκετε κάποια σχέση, αυτό αποδείχνει ότι οι εκπαιδευτικές αρετές των μαθηματικών είναι πραγματικά πολύ περιορισμένες · κι αυτό γιατί σε όλα τα μέρη του κόσμου υπάρχουν δεκάδες χιλιάδες πρωτοετών φοιτητών, που θα ήσαν σε θέση να σας εξηγήσουν ότι ένας αξιοπρεπής επιστήμονας δεν μπορεί να συνεργάζεται, κι ακόμα περισσότερο για την υπόθεση της επιστήμης, με ανθρώπους που έχουν σα μόνο επιστημονικό προορισμό τη μετατροπή της επιστημονικής προόδου σ' εξοπλισμούς.

Διαπνεόμαστε πραγματικά απ' την περίφημη "ηθική της γνώσης", όπως υποστηρίζουν τόσοι επιστήμονες, ή διαπνεόμαστε από μια εκφυλισμένη αίσθηση της αξιοπρέπειάς μας που μας οδηγεί να κάνουμε τους μαθηματικούς μόνο αν μας πληρώνουν όλα τα έξοδα ταξιδιού και παραμονής σ' ένα αστικό περιβάλλον, ακόμα κι αν πρέπει να εκλιπαρήσουμε αυτά τα χρήματα από τις στρατιωτικές οργανώσεις, που τόσα έκαναν για να ρίξουν την υπόληψη της επιστήμης στα μάτια των ανθρώπων ; Για φανταστήτε να ισχυριζόταν ο Βαν Γκόγκ ότι δεν πρόκειται να ζωγραφίσει άλλο, αν δεν πάρει λεφτά απ' το NATO! Είμαστε διανοούμενοι ή εμποροκοί αντιπρόσωποι;..."

Ο καθηγητής Ροζέ Γκοντμάν καταλήγει:

"Νομίζω ότι ένα πρώτο συμπέρασμα είναι πως πολλοί ανθρωποι, κι εσείς οι ίδιοι, δεν ενοχλούνται καθόλου όταν προσπαθούν να μας δώσουν να καταλάβουμε ότι, αν θέλουμε να κάνουμε μαθηματικά, έχουμε συμφέρον να υποταχτούμε στους στρατιωτικούς.

Αν πιστεύουμε ότι μπορούμε να δεχόμαστε χρήματα από οποιονδήποτε προς όφελος των μαθηματικών και ή των "απάντων" μας, αν συμπεριφερόμαστε σα να συμφωνούμε με τους πιο διεφθαρμένους πολιτικούς, εκείνους που πιστεύουν ότι η επιστήμη και η παιδεία είναι απλώς κλάδοι της Αμυνας, πώς μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα ξανακερδίσουμε κάποτε το σεβασμό των νέων ή των εαυτών μας;

Η τελευταία απόδειξη ειλικρίνειας για ένα μαθηματικό είναι ν' αποδεχτεί να θυσιάσει λίγο τα μαθηματικά του, για να μην πούμε τα λεφτά του, για να βρεθεί σε συμφωνία με τις προσωπικές του ηθικές αξίες (αν υποθέσουμε πως έχει και δεν έχει καταντήσει να τοποθετεί τα μαθηματικά πάνω απ' όλα). Η πρόσκλησή σας μου ζητά να κάνω ακριβώς το αντίθετο. Ξέρω πολύ καλά τι θα χάσω, αλλά δε θα υποχωρήσω. Θα περιοριστώ να σας εκφράσω, με ενθουσιασμό, τις ευχαριστίες μου για τη λαμπρή ιδέα σας να οργανώσετε ένα Συνέδριο για τις γνωμονικές Συναρτήσεις, όπου ξέρατε από πριν ότι δεν μπορώ να παρευρεθώ χωρίς να προδώσω τον εαυτό μου."

Θα τελειώσω την κινδυνολογία μου με το εξής τετράστιχο προς όλους τους επιστήμονες σημερινούς και αυριανούς:

"Ένα κορίτσι από το Λάγκαρ
σε μια τίγρη πάνω πήγαινε καβάλα·
γύρισαν ξανά·
η τίγρη χαμογέλασε
με το κορίτσι μέσα της".

[Διευκρίνιση : Κορίτσι = επιστήμη
τίγρης = πόλεμος, πολ. βιομηχανία., στρατ. εξοπλισμοί, οικονομικά, γενικά συμφέροντα].

ΑΘΗΝΑ ΜΠΛΑΖΟΥΔΑΚΗ - ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ

ΡΩΜΕΪΚΟ ΦΙΛΟΤΙΜΟ
(Διήγημα)

Φόρτωσε το σάκο με τις προμήθειες στο μουλάρι του κι ετοιμάστηκε να καβαλικέψει ο καπετάν Αναγνώστης. Η μέρα είχε προχωρήσει αρκετά κι ο ήλιος πήρε να γέρνει προς τη δύση.

-"Πώς τα καταφέρνω κάθε φορά που έρχομαι στη χώρα και αργώ!" μουρμούρισε δυσαρεστημένος με τον εαυτό του. "Δεν έχω, βλέπεις, μόνο τις δικές μου δουλειές, μου φορτώνει κι η Αναγνώσταινα τις δικές της. Τα φάδια και τα στημόνια της μου τρώνε την ώρα. Φοβούμαι πάλι πως θα νυχτωθώ στο δρόμο και δε θα προλάβω να πάω στο σπίτι μου νωρίς".

Από τις στενόχωρες αυτές σκέψεις τον έβγαλε φωνή γνώριμη:

- "Πολύ θα χαρώ, Αναγνώστη, να συμπερπατήσομε ως το χωριό μου. Ο μακρύς δρόμος με τη συντροφιά και την κουβέντα γίνεται κοντύτερος κι ευχάριστος".

Ο Αναγνώστης στράφηκε απότομα να δει το συνομιλητή του κι αναγνώρισε τον Τούρκο φοροεισπράχτορα της γειτονικής επαρχίας.

Ητανε παλιοί γνώριμοι, γιατί κάνανε την ίδια δουλειά. Εισπράττανε τους φόρους, καθένας της επαρχίας του, και τους καταθέτανε στο ταμείο της πόλης. Σε τούτο το χάνι, που τώρα φορτώνανε τα ζώα τους, είχανε συναντηθεί πολλές φορές.

Ησυχος και καλός ανθρωπάκος φαινόταν ο Τούρκος συνάδελφός του.

Δεν είχε ακουσπεί να'χει βλάψει τους χριστιανούς, ούτε είχε δημιουργήσει εχθρότητες στην άσκηση της δουλειάς του. Κι ήταν ομολογουμένως μια δουλειά άχαρη η είσπραξη των φόρων από φτωχούς κι ανήμπορους.

'Ομως ο Αναγνώστης θα προτιμούσε να του 'λειπε τούτο το συναπάντημα με τον Τούρκο. Δεν του άρεσε να τον βλέπουν οι χριστιανοί να συμπερπατεί με έναν άπιστο. Τι να κάμει όμως, που δεν υπήρχε τρόπος να τον αποφύγει. Ούτε χρόνο είχε, για να προφασιστεί κάποια δουλειά ακόμη και να καθυστερήσει λίγο. Σε λίγο θα 'κλεινε και η δυτική πύλη που χώριζε την πόλη από την εξοχή, και θα 'μενε αποκλεισμένος μέσα. Επιπλέον ο δρόμος των ήταν κοινός και μάλιστα ο Αναγνώστης θα συνέχιζε ακόμη περισσότερο μέχρι το δικό του χωριό.

Την αμηχανία του απομάκρυνε η σκέψη, πως δεν κινδύνευε να κατηγορηθεί σαν φιλότουρκος. Ήτανε γνωστή σε όλη την περιφέρεια η διαγωγή του, ο πατριωτισμός του, η λεβεντιά και η τιμιότητά του.

Όλοι ήξεραν πως σε κάθε προσπάθεια ή κίνημα για το καλό και το λευτερωμό του τόπου ήτανε μέσα. Και το επάγγελμα του εισπράχτορα το έκανε με φιλανθρωπία και δικαιοσύνη για τους φτωχούς κι όσους δεν είχαν στον ήλιο μοίρα. Δεν υπήρχε λοιπόν περίπτωση να παρεξηγηθεί για την συμπόρευσή του με τον Τούρκο, γιατί είχε καθαρό το μέτωπό του. Πάντως την πρόταση του Τούρκου τη δέχτηκε με κρύα καρδιά.

Σε λίγο καβάλα και οι δυο, ο Τούρκος σε ένα θαυμάσιο ψαρό άλογο και ο Αναγνώστης σ'ένα μαύρο μουλάρι, έβγαιναν από την πόλη παίρνοντας το δρόμο προς τα δυτικά.

Περπατούσαν πλάι πλάι μέσα στη χλιαρή ατμόσφαιρα του καλοκαιρινού δειλινού, σαν δυο παλιοί, καλοί φίλοι. Το δροσερό αεράκι ανέμιζε τα μαλλιά τους κι αλάφρωνε τις καρδιές. Μιλούσαν για χίλια δυό πράματα. Για τη σοδειά, που φέτος προβλέπονταν μεγάλη, για τις βοσκές, τα κοπάδια και τις αρρώστιές των , για τις χαρές και τα βάσανα της απλής, αγροτικής ζωής.

Για μια στιγμή ξέχασαν την έχθρητα, που χώριζε τα δυο μιλέτια αιώνες τώρα, και πολλές φορές αφέθηκαν να γελούν καλόκαρδα με τα αστεία επεισόδια, που διηγούνταν, πότε ο ένας και πότε ο άλλος.

Καθώς προχωρούσαν, ο Τούρκος έριχνε κρυφά βλέμματα θαυμασμού στο χριστιανό φίλο του. Ήταν ωραίος άντρας ο Αναγνώστης. Λεβέντης, με επιβλητική κορμοστασιά, φαρδιές πλάτες, μαλλιά σγουρά, κορακάτα, που ξέφευγαν ατίθασα από το μαύρο κεφαλομάντηλο.

Αντίθετα ο Αναγνώστης δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από τον Τούρκο συνοδοιπόρο του. Ήτανε ένα μισό ανθρωπάκι, κοντό, αδύναμο και κακοσκαρωμένο, κι η διαφορά τους φαινόταν μίλια μακριά, έτσι, καθώς πορεύονταν πλάι πλάι. Το μόνο που του ζήλευε ο Αναγνώστης ήταν το αραβικό άλογο, που καβαλίκευε."Ε! καιρός λαγού, καιρός λαγουδίνας", σκέφτηκε.

Οι δυο καβαλάρηδες συνέχιζαν το δρόμο τους ήμεροι και φιλικοί μέσα σε ένα εκπληκτικό, εναλλασσόμενο τοπίο. Αριστερά τους τα αμπέλια καταπράσινα σκέπαζαν τις πλαγιές, φορτωμένα με τον ευλογημένο καρπό τους. Στις πεζούλες και τους λόφους οι ελιές ασημόφυλλες, κυματιστές κατηφόριζαν ως το δρόμο, ενώ δεξιά τους η θάλασσα στραφτάλιζε σαν απέραντος γαλανός καθρέφτης. Τα τζιτζίκια χαλούσαν τον κόσμο με το διαπεραστικό, μονότονο τραγούδι τους και τα πουλιά ξετρελαμένα συνέχιζαν τα ερωτικά παιχνίδια τους ανάμεσα στις φυλλωσιές των δέντρων.

Κόντευαν να φθάσουν στο χωριό του Τούρκου Αγά. Είχανε πάρει τώρα το δρόμο παράλληλα στο ποτάμι.

Στο θόλο τ'ουρανού ανατολικά φάνηκε το φεγγάρι, σαν ένα πελώριος αναμμένος δίσκος. Ο αποσπερίτης από κοντά, πιστός του ακόλουθος, το συντρόφευε στην ουράνια πορεία του. Το ποτάμι κυλούσε ήσυχα προς τη θάλασσα κι η δροσιά του έγινε αισθητή στους δυο καβαλάρηδες. Μια παράξενη γλύκα απλώθηκε και δροσέρεψε τη γη. Αμήχανη σιωπή είχε πέσει ξαφνικά ανάμεσά τους. Οι κουβέντες φαίνονταν τώρα βέβηλες, μπροστά στη μαγεία, που σκόρπιζε απλόχερα στην πλάση το ασημόφωτο φεγγάρι...

Γνωστοί θόρυβοι, παιδικές φωνές και γέλια, ζώα που γύριζαν από τη βοσκή, πρόβατα με τα τσομπανόπουλα, γυναίκες με τις αίγες των, όλο το βουητό της ανθρώπινης παρουσίας τους ειδοποιούσε, πως έφθασαν στο χωριό.

Μπροστά στη μεγάλη αυλόπορτα του αρχοντικού του, ο Τούρκος Αγάς στράφηκε στο συνοδοιπόρο του: " - Μεγάλη χαρά θα μου δώσεις, Αναγνώστη, αν κατεβείς για μια τσικουδιά στο κονάκι μου. Τη χρειαζόμαστε, νομίζω, ύστερα από τόσο δρόμο".

Ο Αναγνώστης αρνήθηκε ευγενικά. Είχε ήδη σκοτεινιάσει, έπρεπε να βιαστεί, γιατί είχε να κάμει αρκετό δρόμο ακόμη, και η γυναίκα του θα ανησυχούσε.

'Ομως ο Αγάς επέμενε φορτικά κι ο Αναγνώστης αναγκάστηκε να κατεβεί, έστω για μια τσικουδιά στα όρθια, που την τραβούσε κι η δική του όρεξη τώρα.

Μια γριά Τουρκάλα, χωμένη μέσα στη μαύρη μιλάγια της, έτρεξε να τους βοηθήσει να ξεπεζέψουν, μα ο αφέντης της την πρόσταξε να φέρει γρήγορα ρακή να τους κεράσει.

Η γριά εξαφανίστηκε στο εσωτερικό του σπιτού και σε λίγο ξαναφάνηκε μ' ένα δίσκο ξερούς καρπούς, γλυκό του κουταλιού, ποτήρια και τσικουδιά. Απόθεσε το δίσκο πάνω σε ένα μαρμαρένιο τραπέζι, κάτω από την κληματαριά της αυλής κι έτρεξε να ποτίσει και να φροντίσει τα κουρασμένα ζώα.

Ο Αναγνώστης έριξε γρήγορη κατατοπιστική ματιά γύρω, στο εσωτερικό της αυλής. Ηταν ευρύχωρη, στρωμένη με πλάκες, γεμάτη γλάστρες με λουλούδια και πρασινάδες. Η μυρωδιά από τα βασιλικά, τα γιασεμιά και τις μαντζουράνες έπνιγε τον αέρα. Απέναντι στο μεγάλο καφασωτό παράθυρο του οντά ήταν αναριγμένες ολάνθιστες περιπλοκάδες με κατακόκκινα λουλούδια.

Για μια στιγμή του φάνηκε πως πίσω από το καφασωτό είδε ένα λεπτό γυναικείο πρόσωπο να κρυφοκυττάζει. "Σίγουρα θα'ναι η γυναίκα του Αγά" σκέφτηκε. Είχε ακουστά για την ομορφιά αυτής της Ανατολίτισσας, που πλάνταζε κλεισμένη μέσα στο χρυσό κλουβί της.

Καμώθηκε πως δεν αντιλήφτηκε την παρουσία της. Μπορεί και να του φάνηκε.

Ωσπόσο ο Αγάς γέμισε τα ποτήρια τους ρακή, ευχήθηκαν υγεία και

ειρήνη στον τόπο, γεύτηκαν με όρεξη το γλυκό και τα καλοχερίδια κι ο Αναγνώστης βιαστικά σηκώθηκε να φύγει. Είχε νυχτώσει αρκετά κι έπρεπε να βιαστεί. Είχε ακούσει και μια είδηση ανησυχητική στη χώρα, πως οι χαΐνηδες σε συμπλοκή σκότωσαν έναν Τούρκο ζαπτιέ στην επαρχία του, κι αυτό θα δημιουργούσε φανατισμό και εκδίκηση εκ μέρους των Τούρκων.

Γι αυτό ο Αγάς τον κράτησε από το χέρι και του είπε συμβουλευτικά, μόλις τον είδε να σηκώνεται: "Κάτσε, Αναγνώστη, να ξωμείνεις απόψε στο κονάκι μου. Ενύχτωσε και δεν είναι φρόνιμο να βγεις στους έρημους δρόμους μοναχός σου. Ύστερα από το χθεσινό φόνο, νιζάμηδες αγριεμένοι θα τριγυρίζουν και θα γυρεύουν αφορμή, για να χύσουν αίμα χριστιανικό. Το καλό που σου θέλω, μη φύγεις. Αν σου τύχει κακό, θα το'χω βάρος, που σε καθυστέρησα στο σπίτι μου".

Ο Αναγνώστης ήτανε παλικάρι. Δεν ήξερε τι θα πει φόβος. Πολλές φορές είχε αναμετρηθεί με Τούρκους και τα'χε βγάλει πέρα.

Μα τώρα ήτανε νύχτα, ήτανε μοναχός και ξαρμάτωτος και θα είχε ίσως την πιθανότητα να αντιμετωπίσει απόσπασμα οργισμένων αλλοφύλων.

Ο Αγάς κάτι ήξερε για το φανατισμό τους. Κρίνοντας τα λόγια του τα βρήκε λογικά, το φιλικό μάλιστα ενδιαφέρον του και τα αισθήματά του τον συγκίνησαν και τελικά τον έπεισαν να δεχθεί να ξωμείνει στο κονάκι του. Αύριο με την αυγή θα συνέχιζε το δρόμο για το χωριό του.

Το βράδυ οι δυο άνδρες εδείπνησαν κάτω από την κληματαριά, ρούφηξαν απολαυστικά τον ναργιλέ τους, μόνοι, χωρίς την παρουσία της γυναίκας του Αγά. Η μόνη, που τους υπηρετούσε, ήταν η γριά υπηρέτρια. Οι γυναίκες των Αγάδων δε βγαίνανε ποτέ να περιποιηθούν τους ξένους.

Το φαγητό και το πιοτό, η κούραση του δρόμου, αλλά και οι μεθυστικές μυρωδιές από τα λουλούδια της αυλής, βάρυναν και νάρκωσαν τα κορμιά των.

Ο Αγάς οδήγησε τον ξένο του να πλαγιάσει σε ένα καναπέ στο ισόγειο κι εκείνος τράβηξε στον οντά του...

Η νύχτα ήτανε χλιαρή. Το φεγγάρι ουρανοδρομούσε απόκοσμο, μυστηριακό κι έλουζε την πλάση με το ασημένιο φως του. Οι θόρυβοι της μέρας είχαν καταλαγιάσει. Απέραντη ησυχία βασίλευε παντού και μόνο κάπου κάπου ένας σκύλος αλυχτούσε μακριά σε κάποιο χωριατόσπιτο.

....

Μέσα στα βαθιά του ύπνου του ο Αναγνώστης ένιωσε ξαφνικά μια ζεστή ανάσα στο πρόσωπό του, ενώ κάποιος τον έσπρωχνε πιο μέσα στον καναπέ. Ξύπνησε τρομαγμένος. Ανακάθισε στα σεντόνια του και προσπαθούσε να καταλάβει τι του συνέβαινε. Θυμήθηκε πως κοιμόταν στο κονάκι του Αγά και ήταν ξαρμάτωτος. Μια τρομερή υποψία πέρασε από το μυαλό του. Μήπως ο Αγάς του 'στησε παγίδα, τον κατάφερε να κοιμηθεί στο σπίτι του, για να τον

βγάλει από τη μέση; Ήτανε ψυχωμένος άντρας, υπολογίσιμος στην περιοχή του, ένα στέρεο αγκωνάρι στης επαρχίας.

Οι Τούρκοι θα'βλεπαν με μεγάλη χαρά την εξόντωσή του.

Κι ενώ ετοιμαζόταν να πεταχτεί όρθιος και να αντιμετωπίσει τον εχθρό, διακρίνει στο φως του φεγγαριού, που έμπαινε από μικρό παράθυρο, μια λευκή οπτασία, μια πανέμορφη γυναίκα να σκύβει πάνω του και να του κλείνει το στόμα με το χέρι επιβάλλοντάς του σιωπή.

Τα μάτια της μέσα στο σκοτάδι γυάλιζαν σαν αναμμένα κάρβουνα κι η ανάσα της μυρωμένη, γρήγορη και λαχανιασμένη χάιδευε το πρόσωπό του. Σφίχτηκε με πάθος πάνω του, τον αγκάλιασε και άρχισε να τον φιλεί παράφορα, απελπισμένα.

Ο Αναγνώστης τα'χασε την πρώτη στιγμή. Μα αμέσως κατάλαβε πως αυτό το φλογισμένο πλάσμα ήταν η όμορφη Ανατολίτισσα χανούμη του Αγά.

Ανακάθισε στον καναπέ και η γυναίκα λούφαξε στην αγκαλιά του.

Του προσφερόταν καλοπροαίρετα, σαν πολύτιμη προσφορά.

Εκείνος εξακολουθούσε νάναι ταραγμένος, αναστατωμένος. Ο ιδρώτας κρουνέλιζε στο μέτωπό του. Μια πάλη γινόταν μέσα του. Να επωφεληθεί από αυτό το δώρο του Θεού, το ουρί του παραδείσου, που του'στειλε η αγαθή του μοίρα; Την κρατούσε στην αγκαλιά του και την κανάκευε, σαν μικρό παιδί. Καταλάβαινε τον καημό της μ' αυτό τον παράωρο άνδρα που ζούσε.

Ομως μια άλλη φωνή μέσα του τον απότρεψε από τη φωτιά, που του άναψε για μια στιγμή η χανούμη. Σκεπτόταν πως δεν ήταν τίμιο να εκμεταλλευτεί την εμπιστοσύνη, τη φιλοξενία, τη φιλία ενός ανθρώπου, κι ας ήταν αλλόφυλος, κι ας ήταν εχθρός. Θα'ταν παλιανθρωπιά και προδοσία από μέρους του.

Ωστόσο η γυναίκα ησύχαζε στην αγκαλιά του και περίμενε...

Την απώθησε μαλακά, σχεδόν στοργικά. "Δεν είναι σωστό, καλή μου, δεν είναι τίμιο. Ο άντρας σου είναι φίλος μου" της ψιθύρισε. Δεν μπορώ να του κάμω κακό, να τον προδώσω". ... .

Τον άκουσε αποσβολωμένη. Δεν περίμενε τέτοιο φέρσιμο, τέτοια προσβολή. Τραβήχτηκε απότομα. Αστραπές μίσους πετούσαν τα μάτια της στα σκοτεινά. "Ενιωθε αυτός ο γάιδαρος, ο βλάκας, ο χωριάτης, ο χοντροκέφαλος, να εκτιμήσει την προσφορά της;"

Σαν λαβωμένη λιονταρίνα χάθηκε στο βάθος του σκοτεινού σπιτιού. Στον αέρα ανάλαφρο έμεινε το άρωμά της.

Ο Αναγνώστης δεν μπόρεσε να ξανακοιμηθεί. Τον βασάνιζε το περιστατικό, που του 'τυχε απόψε. Η αγριεμένη ματιά της γυναίκας τον έκαιγε ακόμη. Σκεφτόταν πως πολλοί θα γελούσαν σε βάρος του, για τη βλακεία του ν' αποδιώξει μια γυναίκα πεινασμένη, και μάλιστα τέτοια καλλονή. Γνοιάστηκε αλήθεια για τον Τούρκο φίλο του; αναρωτήθηκε. Μα ήταν πράγματι φίλος;

Ενας σκέτος γνώριμος ήταν, που του πρόσφερε όμως τη στέγη του, προστασία και φιλοξενία.

"Έτσι έπρεπε να κάμω" ψιθύρισε. " Ο άνδρας λογαριάζεται για το φιλότιμό του, τη μπέσα του" Ενιωσε ξαλαφρωμένος σ' αυτή τη σκέψη. 'Υστερα θυμήθηκε τη γυναίκα του, τη γλυκιά και υπομονετική Αναγνώσταινα, που δε θα'κλεισε μάτι απόψε περιμένοντάς τον...

Με το θαμποχάραμα σηκώθηκε, ντύθηκε, πήρε το ζώο του από το σταύλο, καβαλίκεψε αθόρυβα κι ετοιμάστηκε να δρασκελήσει τη μεγάλη αυλόπορτα. Μα κείνη τη στιγμή έπεσε πάνω του από ψηλά ένα κόκκινο γαρύφαλο. Το πήρε, το'φερε με τρυφερότητα στα χείλη του και στράφηκε να δει ποιος το έριξε.

Από το καφασωτό του οντά δυο λεπτά γυναικεία χέρια, ανοιγμένα διάπλατα, τον μούτζωναν.

ΤΑ ΣΥΓΧΑΡΗΤΗΡΙΑ

Το χωριό μου το ρήμαξαν οι χιτλερικοί. Τις μέρες της καταστροφής διασκορπιστήκαμε, άλλος εδώ, άλλος εκεί, σε κοντινά ή μακρινότερα χωριά κι αποζητήσαμε την ανθρωπιά και τη στοργή γνωστών και αγνώστων ανθρώπων.

Κανείς δεν μας την αρνήθηκε...

Αμα πέρασε κάμποσος καιρός, ξαναγυρίσαμε στον πατρογονικό τόπο και βαλθήκαμε να του ξαναδώσομε τη ζωή που, αναπάντεχα, είχε στερηθεί.

Εκείνο τον καιρό εμείς τα παιδιά γυρίζαμε στα βουνά και στις πλαγιές. Σχολειό δεν κάναμε γιατί ήταν κι αυτό κατεσπραμμένο κι έτσι οι γονείς μας μας έστελναν σε άλλες δουλειές.

Μια μέρα ακούστηκε ότι έπρεπε όλα τα παιδιά του Σχολειού να μαζευτούμε γιατί θ' άρχιζαν τα μαθήματα.

Πήγαμε, αλλά το σχολειό μας δεν άνοιξε. Μας πήραν και μας πήγαν στο Ηράκλειο. Μας έκλεισαν σ' ένα κτίριο, που όπως μάθαμε ήταν το 1ο Δημοτικό Σχολείο της πόλης. Ηταν ένα πολύ μεγάλο κτίριο που τέτοιο εγώ τουλάχιστον δεν είχα ξαναδεί. Εκεί κάναμε μάθημα, διαβάζαμε, τρώγαμε, παίζαμε και κοιμούμασταν. Ηταν δηλαδή σπίτι και σχολείο μαζί.

Οι πόρτες ήσαν κλειστές και δεν μπορούσαμε να βγούμε. Γύρω γύρω περικλεινόταν με τοίχο που δεν άφηνε να δούμε τον έξω κόσμο.

Πόσο μείναμε σ' εκείνο το Σχολείο δε θυμούμαι. Οι μνήμες από κείνο τον καιρό είναι θολές. Πολύ ζωντανά όμως μένουν τα παρακάτω:

Σε όλα τα παιδιά που πηγαίναμε στην Εκτη, που τελειώναμε δηλαδή το Δημοτικό, μας είπαν ότι η χρονιά τέλειωσε και όσοι θέλαμε να συνεχίζαμε τα γράμματα έπρεπε να το δηλώσομε. Είπα ότι ήθελα να συνεχίσω κι έτσι με πήραν μαζί με τα περισσότερα παιδιά της Εκτης και μας πήγαν στο Γυμνάσιο να δώσομε εξετάσεις. Οι εξετάσεις ήσαν προφορικές και γραπτές. Αμα πετύχαινες και στις δύο έμπαινες στο Γυμνάσιο. Αλλιώς... αντίο σπουδές και γράμματα.

Στην αυλή του Γυμνασίου βρίσκονταν πολλά παιδιά, που μας κοίταζαν περίεργα, έτσι που μας είδαν και φτάσαμε μαζεμένα. Στάθηκα σε μιαν άκρη, ώσπου με φώναξαν και μπήκα μέσα. Μαζί μου μπήκαν κι άλλοι, καμιά δεκαριά συνολικά, που δεν τους γνώριζα.

Ενας καθηγητής έστεκε μπροστά σ' ένα τραπέζι και φώναξε τ' όνομά μου.

Δειλά-δειλά πλησίασα και στάθηκα μπροστά του.

- Ξέρεις Γεωγραφία; με ρώτησε
- Οχι !
- Ξέρεις Φυσική Ιστορία;
- Οχι!
- Φυσική Πειραματική;
- Οχι!
- Ιστορία;

Οι ερωτήσεις διαδέχονταν η μια την άλλη κι εγώ με απάθεια απαντούσα μονολεκτικά

- Οχι!
- Ξέρεις Θρησκευτικά;
- Οχι!

Τότε, ο καθηγητής, χτύπησε το χέρι στο τραπέζι κι αγριεμένος φώναξε:

- Κι αμ' ίντα διάολο γυρεύεις επαέ;

Τον κοίταξα καλά καλά και με σταθερότητα απάντησα

- Ο,τι γυρεύουνε και οι άλλοι...

Ο καθηγητής σαν να ξαφνιάστηκε, πετάχτηκε επάνω. Με παρατήρησε στα μάτια και με ήπιο τρόπο με ρώτησε

- Ξέρεις να διαβάζεις;
- Ξέρω! του απάντησα με τρόπο που δεν έδειχνε αμφιβολία.

Ανοιξε ένα βιβλίο στην τύχη, το άπλωσε μπροστά μου, λέγοντας :

- Διάβασε!

Διάβασα χωρίς να δυσκολευτώ, με τις τελείες και τα κόμματα. Ευχαριστήθηκε.

- Ξέρεις και να λογαριάζεις;
- Ξέρω!

Μ' έβαλε κι έλυσα μερικές απλές ασκήσεις αριθμητικής στον πίνακα. Εμεινε και πάλι ευχαριστημένος.

- Καλά, πολύ καλά, μου είπε στο τέλος. Πήγαινε, κι αύριο το πρωί νά 'ρθεις να διαγωνιστείς στην Εκθεση.

Την άλλη το πρωί βρέθηκα σε μια αίθουσα γεμάτη παιδιά. Μας μοίρασαν κόλλες και μας είπαν ν' αναπτύξομε το θέμα "Πώς περνώ την Κυριακή".

Οι άλλοι άρχισαν αμέσως το γράψιμο, μα εγώ έμεινα ακίνητος. Το θέμα της Εκθεσης μου ήταν ακατανόητο.

Για μένα όλες οι μέρες ήταν ίδιες. Πήγαινα στα πρόβατα, στα ξύλα, στο χωράφι και τη Δευτέρα και την Πέμπτη και το Σάββατο και την Κυριακή...

Γιατί μας ζητούσαν να γράψομε πώς περνούμε την Κυριακή; αναρωτιόμουν. Τι το ξεχωριστό είχε εκείνη η μέρα και δεν το ήξερα;

Πέρασε ώρα κι είχα βαρεθεί να κάθομαι. Λέξη δεν είχα γράψει.

Ο καθηγητής που μας επιτηρούσε, ένας καλοσυνάτος άνθρωπος, ήρθε και στάθηκε από πάνω μου.

- Γιατί δε γράφεις; με ρώτησε.

- Τι να γράψω;

- Κοίταξε, ο διπλανός σου έχει γεμίσει σχεδόν την κόλλα του...

Τότε πρόσεξα περισσότερο το παιδί που καθόταν πλάι μου. Διάβασα αυτά που είχε γράψει κι έμεινα.

"Η Κυριακή είναι η μέρα του Θεού", έγραφε, "γλυκόλαλα μας ξυπνούν οι καμπάνες και μας καλούν στις εκκλησίες να προσευχηθούμε όλοι μαζί και να παρακολουθήσομε τη θεία λειτουργία...".

Κοίτα, σκέφτηκα, τι γίνεται την Κυριακή κι εγώ δεν το ξέρα. Στο χωριό μου ο παπάς ήταν αντάρτης και πάλευε για τη λευτεριά μας... σπάνια τον βλέπαμε... Η καμπάνα τις περισσότερες φορές χτυπούσε για άλλα πράματα στον τόπο μου...

Με γρηγοράδα βάλθηκα τότε ν' αντιγράφω αυτά που έβλεπα γραμμένα. Ο διπλανός μου ήξερε πολλά: Εγραφε για κηρύγματα, για θεία κοινωνία, για Κατηχητικό, για πλούσιο φαγητό στο σπίτι κι εγώ, αν και πολλά μου ήταν άγνωστα, τα έγραφα με το νι και με το σίγμα, χωρίς να παραλείπω ή να προσθέτω το παραμικρό.

- Αντιγράφεις μωρέ; Ακούστηκε δυνατή φωνή κοντά μου. Σήκωσα το κεφάλι μου και κοίταξα. Ενας άλλος καθηγητής είχε μπει στην αίθουσα και βάδιζε αγριεμένος κατά πάνω μου!

Ενιωσα να παραλύει το κορμί μου. Τα χέρια μου άρχισαν να τρέμουν. Τον κοίταζα χωρίς να μπορώ ν' αρθρώσω λέξη ή να κάνω οτιδήποτε. Από την απελπιστική μου θέση μ' έβγαλε ο πρώτος καθηγητής.

- Δεν αντιγράφει, κύριε συνάδελφε, είπε. Εγώ του είπα να κοιτάξει τα γράμματα του διπλανού του. Είναι από τα ξεριζωμένα παιδιά, που έκαψαν το χωριό τους οι χιτλερικοί. Ασπον, μα δεν έχει ανάγκη ν' αντιγράψει. Το θέμα είναι πολύ εύκολο...

Αναπάντεχα, σταμάτησε, με κοίταξε λίγο, και χωρίς να πει άλλη λέξη γύρισε κι έφυγε.

Στράφηκα και πάλι στο γραφτό του διπλανού μου, μα εκείνος στο διάστημα που μεσολάβησε, γύρισε σελίδα κι έχασα τη συνέχεια. Διάβασα στα γρήγορα όσα είχα γραμμένα κι είδα πως δεν μπορούσα να συνεχίσω μόνος μου.

- Γυρίζεις τη σελίδα από την άλλη μεριά, γιατί δεν πρόλαβα να τα γράψω; του είπα με σιγανή, παρακαλεστική φωνή.

Αμίλητος, άφησε το γραφτό του στη διάθεσή μου...

Εγραφε για επισκέψεις και χαρούμενες συντροφιές, σαν να τα ζούσε, κι εγώ τον ακολουθούσα κατά γράμμα. Εκεί, που δεν το περίμενα, διάβασα: "Το απόγευμα πηγαίνομε στο γήπεδο".

Εμεινα με το στόμα ανοιχτό. Τι ήταν αυτό το "γήπεδο"; Η λέξη μου ήταν άγνωστη. Δεν ήθελα όμως να τον ρωτήσω για να μη φανεί η άγνοιά μου.

Πέρασαν έτσι κάμποσα λεπτά αμηχανίας και κάποια στιγμή, σαν να φωτίστηκε ο νους μου, σκέφτηκα: "Αφού τα άλλα είναι σωστά κι αυτό, δεν μπορεί σωστό θα είναι, μόνο που εγώ δεν το ξέρω"...

Ετσι πήγα και στο γήπεδο κι έζησα μια θαυμάσια Κυριακή, τέτοια που ούτε τη φανταζόμουν πως υπήρχε.

Την άλλη μέρα γράψαμε Αριθμητική, αλλά δε χρειάστηκα βοήθεια. Ηξερα να λύνω και τα πιο δύσκολα προβλήματα...

"Αμα τέλειωσαν οι εξετάσεις, ξαναγυρίσαμε στην παλιά ζωή του σχολειού-οικοτροφείου.

Πέρασαν κάμποσες μέρες κι ένα απόγευμα με φώναξε ο δάσκαλός μου, με χάιδεψε λίγο και μου 'πε:

- Συγχαρητήρια, Βασίλη.

Τον κοίταξα, μα δεν κατάλαβα τίποτε ! Τι άραγε ήθελε να μου πει μ' αυτά τα λόγια; Δε ρώτησα όμως κανένα παιδί, μπορεί και να μην ήξεραν, μόνο ζήτησα αλλού την απάντηση.

Είχα μια θεία στο Ηράκλειο, ζήτησα άδεια από το σχολείο κι έτρεξα στο σπίτι της.

- Θεία, της είπα, ο δάσκαλός μου μου είπε "συχαρητήρια". Τί ήθελε να μου πει μ' αυτή τη λέξη ;

- Ηθελε να σου πει, ότι πέτυχες στο Γυμνάσιο.

- Και δεν μπορούσε να μου πει "Βασίλη, πέτυχες στο Γυμνάσιο", μόνο μου είπε "συχαρητήρια";

- Ετσι το λένε οι μορφωμένοι...

Υστερα από μερικές μέρες γράφτηκα στο Γυμνάσιο, μα δεν υπήρχαν θρανία για όλα τα παιδιά.

- Να φέρεις μια καρέκλα! μου είπαν.

Καρέκλα δεν είχαμε και κάθισα, μαζί μ' ένα χωριανάκι μου, στο περβάζι του παραθυριού.

Ετσι ξεκίνησα για τον άγνωστο κόσμο της μάθησης...

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΜΑΡΙΑΝΑΚΗ - ΚΟΥΤΖΟΓΛΟΥ

ΤΟ ΓΕΡΟΝΤΑΚΙ

Οσο κι αν παρακάλεσα, τούτο το βράδυ, το ζωοδότη ύπνο να με πάρει για να με ταξιδέψει στη χώρα του υποσυνείδητου, χαρά κι ικανοποίηση να νιώσω με την εκπλήρωση των πόθων και ονείρων μου, σαν άνθρωπος, σαν μάνα και σα σύντροφος, δεν ήρθε.

Αιτία ήσουνα, εσύ, απελπισμένο γεροντάκι!
Ξεπόρτισα κοντά σου να 'ρθω για να σε παρηγορήσω!

Και να'μαι έξω από το σπίτι σου. Λάμπει το φως. Ακούσματα χαρούμενα των εγγονών σου και παιδιών σου.
Χτυπώ το πόμολο, ανοίγει η πόρτα.
Ανήσυχη η ματιά μου σ' αναζητά στην πολυθρόνα που καθόσουνα.
Ελειπες. Η απουσία σου απαρατήρητη!

Λες και δεν ήσουνα αυτός που στάλα - στάλα τον ιδρώτα του ερούφηξαν για να πετάξουν κλώνους και κλαδιά. Λες και δεν ήσουνα αυτός που τους ανάστησες, στα γόνατά σου χόρεψες, που θυσιάστηκες!

Τους ρώτησα για σένα, παράξενα με κοίταξαν.Κυνηγημένη έφυγα. Φτάνω στο Καφενείο της Πλατείας με τη λαχτάρα να σε βρώ το τάβλι σου να παίζεις μ' αγαπημένα πρόσωπα και φίλους.
Ολοι τους ήτανε εκεί. Η θέση η δική σου παραπονιάρικο τραγούδι.
Τους ρώτησα. Αδιάφορα μ' απάντησαν για σένα.
Λες και δε φάγατε μαζί, δεν ήπιατε, δεν τραγουδήσατε. Λες κι ήσουνα το τίποτε.

Απελπισμένη, με το φεγγάρι συντροφιά και την ελπίδα, στο γνώριμο παγκάκι του μικρού πάρκου έφτασα. Εδώ καθόσουνα πολλές φορές κι έβλεπες τη ζωή ολόγυρα σου να χορεύει, ωσάν την ανθισμένη μυγδαλιά και την καμάρωνες! Μήπως ξεχάστηκες κι αποκοιμήθηκες;

Φοβήθηκα για σένα! Κι εδώ δεν ήσουνα.
Πού να'σαι τώρα, χειμώνα της ζωής, πες μου ,πού να'ρθω να σε βρω;

Ενα βιβλίο άνοιξα με τίτλο του: "Στο σήμερα, όταν γεράσουν οι γονείς". Κι έπεσε η ματιά μου σ' αυτές τις λέξεις: ΓΗΡΟΚΟΜΕΙΟ, ΟΙΚΟΣ ΕΥΓΗΡΙΑΣ, ΟΙΚΟΣ ΑΝΙΑΤΩΝ. Τρεις λέξεις, Τρία μαντήλια μουσκεμένα από το δάκρυ της απελπισίας και του παράπονου, της τρίτης ηλικίας, όπως λένε.

Το βρήκα. Κάπου εδώ θα πρέπει να'σαι.

Ναι, δε γελάστηκα! Σ'ένα κρεβάτι ξεχασμένος ενός γηροκομείου. Μια γελοιογραφία ανθρώπινη από του χρόνου το πινέλο. Με βλέμμα απλανές με κοίταξες, όταν το χέρι σου'πιασα, σε ρώτησα, ενδιαφέρθηκα!

Θεέ μου, πώς κατάντησες, εσύ, ο τόσο αψεγάδιαστος! 'Η να'λεγα καλύτερα, πώς σε κατάντησαν οι πιο αγαπημένοι σου και λατρευτοί σου!

Από αντίδραση το σήμερα και το παρόν σου, ολότελα τ' απέρριψες. Στης αμνησίας το καλύβι κατοικείς. Μικρό παιδί ξανάγινες να παίξεις με τους φίλους σου, την ακριβή χαρά να ξανανιώσεις!

Πες μου, ποιος συνηγόρησε και ποιος συνηγορεί υπέρ εσού; Μήπως, όλοι και όλα τα ενημερωτικά, δε συναινούν στη δυστυχία σου;

Αλίμονο! Οι νέοι άνθρωποι, ηδονισμένες βδέλλες, τη νομοτέλεια περιφρονώντας, δε λογιάζουν τ'αύριο που δεν αργεί. Δε σκέπτονται πως τη δική σου θέση στο θέατρο της ζήσης, θα καταλάβουν. Τραγικά θύματα κι αυτοί της μίμησης!

ΔΗΜ. ΝΙΚ. ΚΑΡΤΑΚΙΣ

Ο ΞΗΡΟΥΧΑΣ

Θεριό, που συχνά γινόταν ανήμερο, ήταν ο μπαρμπα Ξήρουχας. Δεν ξέρω ακριβώς το ύψος του, μα εμένα τότε μου φαινόταν να ξεπερνά τα δύο μέτρα. Οι πλάτες του, κάποτε που τον είδα να κοιμάται στο δροσιό της "μεγάλης αχλάδας" μου φάνηκαν σαν μια μικρή πλατεία. Οι χερούκλες του είχανε τόση δύναμη και οι ποδάρες του τέτοια γρηγοράδα, που στο άψε - σβήσε έπιανε τον τράο στο τζιρίτι, όσο γρήγορος και όσο δυνατός κι αν ήτανε.

Περισσότερον όμως απ' όλα τα σουσούμια του θυμούμαι τη μούρη του. Τα μάτια του ήτανε μεγάλα, γουρλωτά και μάλλον άσκημα, μα πετούσανε σπίθες και απόφευγες να τα αντικρίσεις. Τα φρύδια του σμικτά και το μουστάκι ολόμαυρο, πάντοτε αναχουρδισμένο όπως και η γενειάδα του. Εκείνο όμως που έκανε ιδιαίτερη εντύπωση ήτανε η μύτη του Ξήρουχα. Και μόνο η μύτη του έφτανε, εάν τον έβλεπες μιά φορά, να μην τον ξεχάσεις ποτέ. Εμοιαζε, ας πούμε σαν ένας μικρός μακρουλός λοφίσκος κολλημένος ανάμεσα στα μάτια και το στόμα του. Στη βάση είχε δύο μικρές σπηλιές, που υποτίθεται πως αντιστοιχούσανε στα ρουθούνια του. Ομως το πιο περίεργο είναι, ότι στη ράχη και στις πλαγιές του λοφίσκου βρισκότανε διάσπαρτα μερικά μικρά υψωματάκια, που τα αποκαλούσανε οι χωριανοί "τα μυτάκια του Ξήρουχα".

Περιττό να πούμε πως φορούσε πάντοτε την κλασική Κρητική φορεσιά, με τη βράκα, το γελέκο, την πετσέτα στην κεφαλή και τη μακρά και πλατιά ζωνάρα. Η κατσούνα ,με τις πολλές κάγκλες - μάγκλες, δεν έλειπε από τη χέρα του όπως και το μαυρομάνικο μαχαίρι από τη μέση του.

Αυτός ήτανε ο Ξήρουχας στη θωριά, όπως τουλάχιστον τον έβλεπα τότε, μα εάν δεν τον άκουγες να μιλεί, ποτέ δε θα σχημάτιζες σωστή εντύπωση γι' αυτόν τον άντρα. Μόλις άνοιγε το στόμα του και βγαίνανε οι πρώτες λέξεις, ανατρίχιαζες γιατί εθάρρειες πως ερχότανε από έναν τεράστιο σπήλιο, που ποιος ξέρει τι έκρυβε. Η φωνή του δυνατή και απότομη, σαν τις βροντές του Δία, δεν άφηνε περιθώρια για αμφισβητήσεις ή για διάλογο.

Πολύ νέος παντρεύτηκε τη Στελιανή. Κάπου νταμώσανε, είδε πως ήτανε πολύ όμορφη και την πήρε. Δεν ξέρω εάν θέλανε οι δικοί της να τον κάμουνε γαμπρό, μα αφού του άρεσε, έτσι κι αλλιώς θα την έπαιρνε. Τότε, παρακατιανοί άντρες κλέφτανε γυναίκες και ο Ξήρουχας δε θα έπαιρνε την κοπελιά που του

άρεσε;

Είπαμε πως τη λέγανε Στελιανή. Ο Ξήρουχας όμως ποτέ δεν τη φώναξε με αυτό το όνομα. Από την ημέρα που τη στεφανώθηκε μέχρι την ώρα που παράδωσε την ψυχή του στον Κύριο, πάντα την έλεγε φασκομηλιά. Φασκομηλιά και μόνο Φασκομηλιά, και στις καλές και στις κακές ώρες.

Για τον Ξήρουχα, η Στελιανή του ήτανε όμορφη σαν τη φασκομηλιά, και εμύριζε πάντοτε το ωραίο άρωμα της φασκομηλιάς, και τον αναζωογονούσε σαν το βραστάρι της φασκομηλιάς. Εάν ζούσε στην εποχή μας μπορεί αντί για φασκομηλιά, να την έλεγε "αγαπούλα μου" ή "φως μου" ή δεν ξέρω πώς αλλιώς. Πάντως, όπως και να την έλεγε, η προσφώνησή του θα είχε σίγουρα το άρωμα και την ομορφιά της φασκομηλιάς και όχι την επιδεικτικότητα και την υποκρισία της εποχής μας. Οχι γιατί στην εποχή μας δεν υπάρχουν αληθινές αγάπες, παρά γιατί περισσεύει η ψευθιά.

Συχνά ο Ξήρουχας μάλωνε και καμιά φορά έβριζε τη Στελιανή, όμως πάντα δίπλα στη βρισιά κολλούσε και τη φασκομηλιά. Και η φασκομηλιά ποτέ δεν έχανε την ψυχραιμία της. Τον άκουγε ατάραχη χωρίς να σβήνει το χαμόγελο από τα χείλη της. Καμιά φορά μόνον του απαντούσε με χωρατό, για να του μαλακώσει τη μάνητα και του' λεγε: Ξηρούχη, μη διαολίζεσαι μπρε, γιατί θα πάθει κακό η φτώνη σου και είντα θα γενούμε ύστερα.

"Ανάθεμά σε κουζουλή", της απαντούσε ο Ξήρουχας και σταματούσε ο καυγάς.

Πάντα όταν έμπαινε στο χωριό, γυρίζοντας από τα χωράφια ή από στραθιά, έπρεπε να γίνει αντιληπτός από τους χωριανούς του. Εάν δεν του δινότανε αφορμή να σύρει δυο - τρεις αγριοφωνάρες, θα βολόσερνε με τις ποδάρες του κανένα χαράκι για να γίνει θόρυβος και να καταλάβουνε οι άλλοι ότι έφτασε στο χωριό. Δεν εννούσε να αγνοείται η παρουσία του, όπου κι αν βρισκόταν.

Μέγας ζωοκλέφτης ο Ξήρουχας. Ο πρώτος σε ολόκληρη την επαρχία. Ποτέ όμως δεν επείραζε τους ανθρώπους της περιοχής του και ποτέ δεν εμαγάριζε τα χέρια του για μερικές ψοφοπροβατίνες. Ηταν ζωοκλέφτης περιωπής και εδούλευε μόνον σε επίπεδο επαρχιών. Αυτόν στέλνανε οι συνεπαρχιώτες του για να εκδικηθούνε τις άλλες επαρχίες όταν τους πειράζανε.

Μια φορά λοιπόν στείλανε οι Κισαμίτες τον Ξήρουχα να πάρει "το αίμα πίσω" από τους Σφακιανούς που είχανε κλέψει μια μεγάλη "κομματέ" ωζά από την επαρχία τους. Του άρεσε του μπαρμπα Ξηρούχη να διηγείται αυτή την ιστορία που ο ίδιος την εύρισκε αρκετά διασκεδαστική. "Μαζωχτήκαμε" έλεγε "δυο - τρεις, βάλαμε καινούργια προκαδούρα στα σιβάνια μας, κρεμάσαμε τα τουφεκάκια στον ώμο και πήγαμε στα Σφακιά. Κάτεχα απατός μου ποιοι είχανε πάρει τα ωζά και πήγαμε κατευθείαν στον τόπο τους. Ενα μερόνυκτο μείναμε σε μια κορφή, τρυπωμένη στα δάση, για να κυαλάρομε καλά την περιοχή και

να ντουσουντήσομε το σχέδιό μας. Και την ημέρα που είμαστε έτοιμοι να αρπάξομε το κουράδι και να φύγουμε, είδαμε εκειά κοντά στο χωριό να γίνεται μάζωξη και μεγάλη τραβάγια. Ούλοι τους ήτανε αρματωμένοι και παίζανε και μπαλωτές στον αέρα. Είπα για μια στιγμή· "θεόψυχα μου και μάθανέ το οι Σφακιανοί πως ήρθαμε και μαζωχτήκανε για να μας φοβερίσουνε". Μα όταν γινήκανε κοντά - κοντά σαν χίλιοι, είπα πάλι : "Ξηρούχη, δεν είναι για τον απατό σου παρά πράμα γίνεται". Τοτεσάς πήρα και τσ' άλλους και, κατσιά - κατσιά, σιμώσαμε στον τόπο που ήταν μαζωμένοι. Ρωτήξαμε ένα πριν κοντοφτάσομε : "είντα γίνεται μωρέ εκέ;" και μας λέει· "επανάσταση". Ξεκρεμάσαμε αμέσως τα τουφέκια από τον ώμο, τα πιάσαμε στα χέρια μας, ξετινάξαμε και τις βράκες μας που ήτανε γεμάτες κατσοπρινόφυλλα από κεια που καθόμαστε τόσες ώρες και αρχίσαμε να φωνάζομε. "Ζήτω η επανάσταση!!"

Πήγαμε κατ' ευθεία στον καπετάνιο και του λέω: "επαέ είμαστε και εμείς" κι αυτός έγραψε τα ονόματά μας σε ένα τεφτέρι.

Εκειδά αντάμωσα πολλούς γνωστούς μου που πολλές φορές είχαμε νυκτοπορπατήσει και ούλοι με ρωτούσανε πώς βρέθηκα εκειά από τόσονα κόσμο. "Για την επανάσταση μωρέ ήρθα" τους έλεγα και ετσά που το 'λεγα το πιστεύανε ούλοι. Και που λέτε, μωρέ κοπέλια, τέλειωσε η επανάσταση και διαλυθήκαμε επιτόπου χωρίς να γενεί πράμα. Γι' αυτό την είπανε, αν δεν κάνω λάθος, ψευτοεπανάσταση.

Εγώ μια φορά, έκαμα κανονικά τη δουλειά μου. Οταν φύγαμε από τα Σφακιά με την πατούλια μου πήραμε μαζί μας μια μεγάλη κομματέ ωζά. Οϊ, θα τσ' άφηνα τσοι Σφακιανούς, να θαρρούνε πως είναι ξέφραγο αμπέλι η Κίσαμος; Α!! Να σας πω μωρέ, το πιο παράξενο από τούτηνα την ιστορία: Σαν ενώθηκε η Κρήτη με την Παλιά Ελλάδα, ύστερα από κάμποσα χρόνια, μου μηνύσανε να πάω, λέει να πάρω από το Ταχυδρομείο τη σύνταξή μου. "Είντα σύνταξη "ρώτηξα "και μου' πανε επειδή ήμουνα στην ψευτοεπανάσταση!! Ναι, του κερατά το Κράτος, σε τόσες επανασπάσεις πολέμησα και για την ψευτοεπανάσταση πήρα τη σύνταξη. Φαίνεται πως βρήκανε το τεφτέρι που ήμουνα γραμμένος και γι' αυτό".

Ο Ξήρουχας δεν είχε αδέλφια. Ητανε "ανάδελφος" που λένε. Είχε όμως ένα πρώτο ξάδελφο, το Δημήτρη, στο διπλανό χωριό. Εάν περνούσε μια μέρα, δεύτερη δεν περνούσε δίχως να πάει να τον δει. Η αγάπη τους φαινόταν πιο δυνατή και από την αδελφική. Τα ξαδέλφια μοιάζανε αρκετά στο χαρακτήρα αλλά στα σουσούμια ήτανε διαφορετικοί. Και ο Δημήτρης ήτανε ψηλός και γεροδεμένος, το πρόσωπό του όμως θύμιζε τον Μωυσή του Μιχαήλ Αγγέλου, με τη γενειάδα να φτάνει μέχρι τη μέση του. Αυστηρός στους τρόπους, σαν τον Ξήρουχα, μα αγαπούσε και βοηθούσε τους φτωχούς, χωρίς να υπολογίζει το συμφέρο του.

Ο Ξήρουχας εστράλιζε κάθε καϋμάτου τις αίγες του στη Χαλέπα και αντί

να πάει στο σπίτι του, πήγαινε στο χωριό του ξαδέλφου. Μόλις έμπαινε στο σπίτι και αφού έλεγε σε όποιον τύχαινε μπροστά του ένα βιαστικό "ώρα καλή", κατευθυνόταν ακάθεκτος στην κουζίνα, όπου βρισκόταν το μπουκάλι με το κρασί. Μετά από την κουζίνα, πήγαινε στο σώχωρο και έβρισκε τον ξάδελφό του να αναπαύεται στην ξαπλωτούρα ή να διαιτητεύει στους καυγάδες των πολυπληθών εγγονιών του.

Πολύ συχνά χωρίζανε τσακωμένοι, και το τί έλεγε ο ένας στον άλλο δεν περιγράφεται. Ομως την άλλη μέρα, και την παραπάνω, όπως τις περισσότερες μέρες της ζωής τους, ήτανε πάλι μαζί. Στην ανάγκη γινότανε ένα τόπι και δεν μπορούσε κανείς να τους πειράξει. Ο Δημήτρης όμως, δεν συγχωρούσε στον Ξηρούχη το ελάττωμα της ζωοκλοπής. Γι' αυτό εξάλλου τσακώνονταν τόσο συχνά. "Να μην έκλεφτες μωρέ Ξηρούχη και να σε' κανα κόνισμα" του 'λεγε κάθε λίγο και λιγάκι. Και ο Ξήρουχας, ήρεμος και με ήσυχη συνείδηση, του απαντούσε "Γιάντα μωρέ εξάδελφε κλέβω, για να φάω; Για να με φοβούνται κλέβω και ετσά γλιτώνω τα δικά μου ωξά. 'Η θαρρείς πως του λόγου σου θα είχες κουράδια εάν δεν εφοβούντανε εμένα;

Και είχε δίκιο ο μπαρμπα Ξηρούχης, γιατί όπως λέει και η παροιμία "ο φόβος φυλάει τα έρημα". Ιδίως εκείνα τα χρόνια που ο νόμος της Ζούγκλας είχε μεγαλύτερη ισχύ από σήμερα, οι ζωοκλέφτες σέβονταν μόνο τους δυνατούς και τους εκδικητικούς. Και ο Ξήρουχας δεν ήξερε αστεία. Οποιος τον πείραζε θα υφίστατο τη δική του τιμωρία. Εκλεφτε για να τον σέβονται οι άλλοι και να γλιτώνει τα δικά του ζώα και του ξαδέλφου του. Ο Δημήτρης όμως δε δεχόταν αυτήν τη διήθεν εξυπηρέτηση του ξαδέλφου του και όταν του το 'λεγε γινόταν άγριος καυγάς. Χωρίζανε τόσο θυμωμένοι που έλεγες πως δεν θα ξανασμίξουνε. Ομως , την άλλη μέρα ήτανε πάλι μαζί.

Μεγάλη η περηφάνια του Ξήρουχα για το γιό του τον Αντρέα το ληστοφάγο. "Ο Αντρέας δεν θ' αφήσει ούτε ένα ληστή στην Παλιά Ελλάδα έλεγε του ξαδέλφου του. Ούλους θα τους ξεκάνει. Καλά να τωνε κάνει των κερατάδων. Τρεις έχει μέχρι δα σκοτωμένους και δεν κατέω πόσα γαλόνια του 'χουνε δώσει. Αυτός, ετσά που το λαλεί, φοβούμαι πως στο τέλος θα γενεί και στρατηγός στους χωροφυλάκους".

Και ο ξάδελφός του ο Δημήτρης συμμεριζόταν την περηφάνια του μπαρμπα Ξηρούχη, μόνον που του παρατηρούσε πως είναι πολύ δύσκολο να γίνει στρατηγός γιατί δεν έχει τις απαιτούμενες γραμματικές γνώσεις. "Αν είχε μυαλό" του έλεγε, "να πηγαίνει στο σκολειό όταν τον έπεμπε ο Γούμενος, δε θα 'χε εδά ανάγκη". Γιάντα μωρέ ξάδελφε πρέπει να κατέει γράμματα για να γενεί στρατηγός; Ντα εγώ κατέω και είμαι στρατάρχης ; 'Η είναι κιανείς ανώτερός μου και δεν το κατέω;

"Ανομις σου, κουζουλέ, αν δεν έχεις αλληλοΐσει" του απαντούσε ο Δημήτρης

και η συζήτηση έκλεινε πάλι με καυγά.

Ο Ξήρουχας φαινόταν αγριάνθρωπος αλλά είχε πολύ πλούσια και λεπτά αισθήματα που φρόντιζε με μεγάλη επιμέλεια να τα κρύβει. Δεν ήθελε να ξέρει ο κόσμος τις ευαισθησίες του. Ερχότανε όμως ώρες, που δεν μπορούσε να τις κρύψει.

Μια φορά ο ληστοφάγος, ο Ανδρέας, του έστειλε το γιό του στο χωριό. Αλλος άνθρωπος ο Ξηρούχης τις μέρες πούχε κοντά του τον εγγονό. Και η φωνή του είχε μαλακώσει και το μουστάκι και η γενειάδα του φαινόταν περιποιημένη και η περπατησιά του δε γινόταν με σάλτους παρά με κανονικά βήματα και γενικά φαινόταν ένας μερεμένος άνθρωπος. Κείνη την εποχή δεν πήγαινε κάθε μέρα στου ξαδέλφου, παρά κάθε μια κι άλλη, και όλο του 'λεγε για τον εγγονό του. Οταν πλησίαζε η ημέρα να φύγει, ο Ξήρουχας το θεριό, έπεσε του κάτω κόσμου. Τα μάτια του ήτανε κόκκινα, οι μιλιές του λίγες και δεν εσήκωνε από κανένα κουβέντα. Και μια στιγμή που μείνανε οι δυο τους με τον εγγονό, του 'λεγε και του ξανάλεγε 'Γιάντα μου το κάνεις τουτονά Λευτεράκι; Γιάντα φεύγεις αντράκι μου; Κάτσε επαέ, μην πάεις στου αφέντη σου και εγώ θα σε κάμω άρχοντα, τον καλύτερο σ' ολόκληρη την επαρχία. Κάτσε μη φεύγεις άντρα μου!!!"

Αυτός ήτανε ο Ξήρουχας. Πρωτόγονος αλλά πλούσιος σε αισθήματα που τα χάριζε με μεγάλη απλοχεριά. Στην εποχή μας εξακολουθούν δυστυχώς να υπάρχουν ζωοκλέφτες και παντός είδους κλέφτες, άνθρωποι όμως με αγνά και πλούσια αισθήματα σαν τον Ξηρούχη σπανίζουν.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΕΖΟΝΙΑΡΑΚΗΣ

ΕΩΡΑΚΑ ΚΑΙ ΟΠΩΠΑ
(Διήγημα)

"Εώρακα και όπωπα,
εωράκειν, εωράκειν, εωράκειν..."

Δε χρειάζονταν άλλες ενδείξεις ούτε είχαν χρεία μαρτύρων οι γυναίκες του χωριού, πρώτα οι νεότερες κι ύστερα οι γεροντότερες, όσες ανέβαιναν προς τα πέρα πλάγια κι όσες κατέβαιναν προς το χωριό, για να ανακηρύξουν επίσημα τρελό το νεαρό που, καθισμένος κάτω απ' τη μεγάλη χαρουπιά, διάβαζε φωναχτά για τις εισαγωγικές του εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο.

Μιλούσε μόνος του: "Ντέλεο.... ντελέρε. Ποτέ ντέλερε; Ποτέ, γιατί όλα αλλάζουν. Λοιπόν : ντελέρε, ντελέρε, ντελέρε!"

Είχαν χρεία μαρτύρων; Τα λόγια του, αντί να μπουν στο αφτί και να δώσουν νόημα, έπεφταν χάμω στο χώμα και στα γκρίζα βράχια και στα πεσμένα ξερά φύλλα της χαρουπιάς.

Η χαρουπιά, λένε, κάνει γλυκό ίσκιο - ο ύπνος στον ίσκιο της μακάριος - είχε όμως δίπλα του και της λυγαριάς το αψύ άρωμα να τον ξυπνά, όπως και όλης της κατηφορικής πλαγιάς το θυμάρι και τη φασκομηλιά να του φτιάχνουν με την αναπνιά τους όση διαύγεια χρειαζόταν.

Τέρμα κάτω, εκεί που οι λόφοι τέλειωναν το χορευτό τους κατήφορο, άρχιζε η απέραντη άπλα του Λιβυκού, άλλοτε άπλα γυάλινη και άλλοτε, με μια ξαφνική ριπή του αυγουστιάτικου μελτεμιού, ανατριχιασμένη σε ψιλό πλισέ. Ηταν και φορές που είχε ταυτόχρονα ζώνες γυαλί και ζώνες πλισέ: πέφτει ξάφνου το μελτέμι, όλη γυαλί.

Ωρες - ώρες βυθιζόταν σε ρεμβασμό και ηδυπάθεια στοχαστική, σαν να τον υπνώτιζε ο μονότονος βόμβος των τζιτζικιών · σαν να ήταν μέσα του όλα όσα έβλεπε ή σαν να ήταν αυτός απλωμένος παντού ένα γύρο. Τότε έκλεινε τα βλέφαρα και το βιβλίο του 'πεφτε απ' το χέρι, μέχρι που κάποιου κόρακα κραυγή τον ανακαλούσε στην τάξη.

Ο πατέρας του δεν τον έστειλε στα Χανιά για φροντιστήριο : μακριά απ' το κέντρο το σπίτι του θείου, υποχρέωση προς τη θεία, θόρυβοι στην πόλη, ακόμα και φόβος για ξεμυάλισμα από καμιά προκομμένη: όταν οι θεές Αθηνά και Αφροδίτη συνερίζονται το ίδιο μήλο, ο νεαρός, από του Πάρη την εποχή, πολύ συχνά γυρίζει την πλάτη στη θεά της σοφίας και δίδει το μήλο στην άλλη.

Οχι Χανιά το λοιπόν. Στο χωριό θα διαβάσει μόνος του και ό,τι κάνει.

Υπήρχε βέβαια και το ακαταμάχητο επιχείρημα, που αιωρούνταν "αποσιωπώμενο αλλά πλήρως κατανοούμενο " από το νεαρό: Δεν έχομε λεφτά. Τελεία και παύλα.

"Εώρακα και όπωπα" λοιπόν, και μάλιστα φωναχτά, προς ενόχληση μάλλον των πουλιών που είχαν -στίφη αναρίθμητα- τη χαρουπιά στην αποκλειστική κατοχή τους πριν αυτός τους την πάρει και τα αναγκάσει σε συγκατοίκηση με το να φτιάξει το κάθισμά του στη ρίζα της: κλαδιά χοντρά στα χαμηλά, ψιλά πιο πάνω και φούντες στην κορφή.

Εντωμεταξύ το βλέμμα των χωριανών, που διάβαιναν απ' το μονοπάτι μπροστά στο αναγνωστήριό του, άρχισε να γίνεται εξεταστικό και φιλύποπτο. Η "καλημέρα" τους αβέβαιη· σαν να την ξεστόμιζαν και πάλι να την έπαιρναν πίσω κι έμενε η καλημέρα μετέωρη ανάμεσά τους.

"Κρίμας το παλικάρι" μουρμούριζαν, μισοειλικρινά-μισοϋποκριτικά, όπως συμβαίνει δα με την ξένη συμφορά που, επειδή είναι συμφορά, μας θλίβει, μα επειδή δεν είναι δική μας, καμιά φορά...ας μην πούμε τίποτ' άλλο.

Ο καιρός περνούσε και το σούσουρο φούντωνε, ώσπου ανάλαβε εθελόντρια η θεια η Φραγκογιάνναινα να λύσει το αίνιγμα.

Η κομπογιαννίτισσα γιατρός χωριού. Δαιμόνιο γραΐδιο.

Ξερακιανή, γυρτή εμπρός, μαγκουροφόρα, με πρόσωπο σταφιδιασμένο να προβάλλει απ' το μαύρο τσεμπέρι και με βλέμμα σχεδόν εωσφορικό : σαν να διαπερνούσε ανθρώπους και τοίχους ακόμα, για να δει από πίσω.

Κύρια ειδικότητά της τα ορθοπεδικά περιστατικά και οι κοιλιακοί πόνοι, αλλά, ελλείψει ψυχιάτρου, ποιος άλλος θα ήταν τώρα στο χωριό αρμοδιότερός της να κάμει διάγνωση...

Παρακάτσεψε λοιπόν μια μέρα πίσω απ' τη λυγαριά και άκουσε το παραλήρημα του ασθενούς : "Λέξω και ερώ, έλεξα και είπον..." Έξυσε το μηλίγγι της, περιέφερε το βλέμμα αμήχανο προς το κενό και ύστερα το κάρφωσε στην καίρια λεπτομέρεια : ο νεαρός κρατούσε βιβλίο! Ναι μεν μιλούσε φωναχτά μόνος του, αλλά έβλεπε και στο βιβλίο· διάβαζε!

Φως διαγνωστικής επιτυχίας έλαμψε στην αφυδατωμένη της όψη, κάνοντάς την για μια στιγμή να φαίνεται σαν νεότερη.

Πετιέται μπροστά του, τον σημαδεύει με τον παλλόμενο δείκτη του δεξιού της χεριού όσο και με το λοξό τροπαιοφόρο της βλέμμα, και :

"Δεν είσαι τρελός! του κάνει, δεν είσαι !"

Και κατεβάζοντας το δάχτυλο και τον τόνο·

"Είσαι ;" τον ρωτά με νέα σκιά αμφιβολίας.

"Οχι, θεια! Γιατί νά 'μαι ;"

"Αυτά που λες είναι γραμμένα στο χαρτί;"

"Και βέβαια, θεια".

"Και τα χρειάζεσαι πουθενά;"

"Και βέβαια. Ετσι κι έτσι..."

Αυτό ήταν. Από την άλλη μέρα τα φιλύποπτα εξεταστικά βλέμματα εξαφανίστηκαν. Η καλημέρα των χωριανών σταθεροποιήθηκε και έφθανε στον αποδέκτη. Το μυστήριο εξιχνιάστηκε.

Μέρα με τη μέρα ωστόσο, βδομάδα με τη βδομάδα αυτός συνέχισε το φωναχτό του διάβασμα.

Τα όρη έμαθαν το "ορώ" και τα κοράκια το "εωράκειν".

Οι ασπάλαθοι έμαθαν το "φιλοκαλούμεν μετ' ευτελείας" : με φτηνοπράματα, λίγο χώμα, λίγη νυχτερινή δροσιά και να το κίτρινο ανθάκι.

Η κουκουβάγια έμαθε το "φιλοσοφούμεν άνευ μαλ(θ)ακίας". Το παραέμαθε μάλιστα και έγινε μέχρι και αγριωπή.

Το γεράκι έμαθε το " λογισμός όκνον φέρει" και αμέσως συμμορφώθηκε: λίγη σκέψη ζυγισμένη και... έφοδος στο στόχο καρφωτή.

Τα πουλιά στη χαρουπιά έμαθαν το "ου τοι συνέχθειν αλλά συμφιλείν έφυν", το εννόησαν πλατιά και έβαλαν ένταση στη συμφιλητική φλυαρία τους.

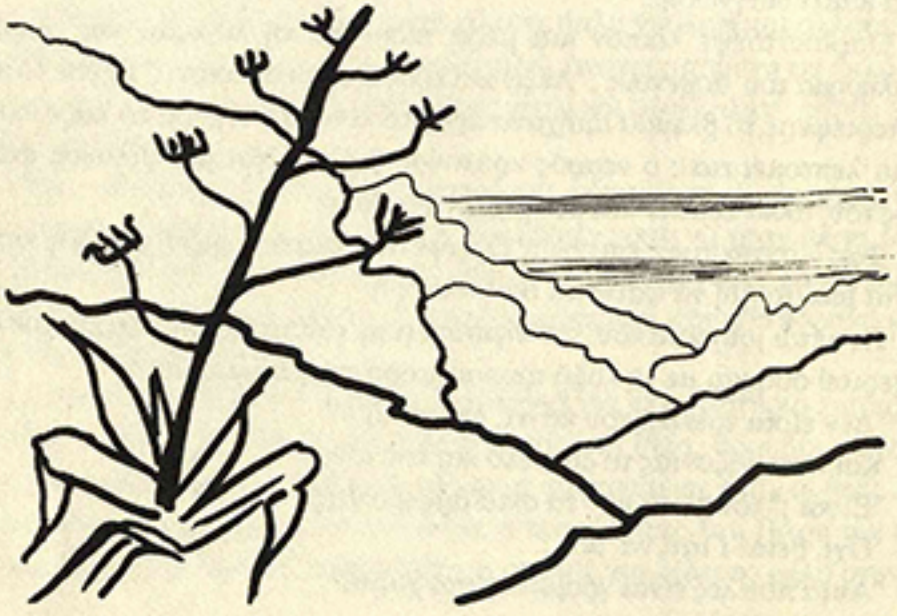
Ολοι οι αθανατόθαμνοι* σε πλαγιές, χαράδρες και γκρεμούς έμαθαν τα αθάνατα γράμματα των προγόνων...

Εγιναν οι εξετάσεις και στις 25 Νοεμβρίου βγήκαν τα αποτελέσματα.

Ηταν καλά.

---

* *Οι γνωστοί αθάνατοι.*

ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΡΑΚΑΚΗΣ

Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

(Διήγημα)

Το Μήτσο τον γνώρισα στον Ευαγγελισμό όταν έσπασα το πόδι μου. Υπέφερε από χρόνια αρθρίτιδα. Γίναμε φίλοι. Τον επισκεπτόμουν κάθε φορά που πήγαινα στο Ηράκλειο. Παντρεμένος με μια θαυμάσια κοπέλα δεν απέκτησε παιδιά. Διατηρούσε κατάστημα πώλησης και επισκευής τηλεοράσεων στη Λεωφόρο Καλοκαιρινού, στα μισά του δρόμου για τη Χανιόπορτα. Κείνη την εποχή αυτό το εμπόρευμα τραβιόταν. Μέχρι και ρακένδυτοι τρωγλοδύτες έτρεχαν να το προμηθευτούν από το υστέρημά τους. Δεν υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός γιατί λίγες σχετικά επιχειρήσεις το διακινούσαν. Διέθετε λέγειν και πειστικότητα. Κατάφερε να καπαρώσει τους ικανότερους πωλητές και τεχνίτες της πόλης να δουλέψουν για λογαριασμό του.

Μια ζεστή καλοκαιρινή μέρα έφτασα στο μεγάλο Κάστρο από τα Χανιά κατά τη μία το μεσημέρι με το λεωφορείο. Διασχίσαμε την παλιά Εθνική οδό. Η καινούργια κατασκευάστηκε αργότερα. Εγκαταστάθηκα στο REX στη Λεωφόρο Καλοκαιρινού, στο τμήμα της που σήμερα λέγεται Δικαιοσύνης. Καλό ξενοδοχείο, καθαρό, αξιοπρεπές και καθόλου ακριβό. Μετά το φαγητό και το μεσημεριανό ύπνο έτρεξα να προφτάσω τις δουλειές μου. Τότε τα μαγαζιά και τα γραφεία λειτουργούσαν και Σάββατο απόγευμα.

Κόσμος κάθε λογής συνωστιζόταν στα παρατέλεμα πεζοδρόμια στις πολύχρωμες βιτρίνες.Στην άσφαλτο τα τροχοφόρα κυλούσαν χωρίς σταματημό.

Μπήκα στο μαγαζί του φίλου μου γύρω στις οκτώ παρά δέκα. Η κίνηση είχε αραιώσει. Με υποδέχτηκε εγκάρδια. Ψηλός, γύρω στο ένα και εβδομήντα εφτά, με ασθενικό παριουσιαστικό και στενούς ώμους, κασπανός με ίσια μαλλιά και έξυπνο εκφραστικό πρόσωπο. Τριανταπεντάρης αλλά φαινόταν μεγαλύτερος. Ώρες, ώρες η αρρώστια τού 'δινε μελαγχολική όψη. Έσερνε ελαφρά το αριστερό του ποδάρι. Μου έδωσε το χέρι του με τα εξαρθρωμένα δάχτυλα. Έβλεπε τηλεόραση με τους υπαλλήλους του και μερικούς επισκέπτες, συνολικά πέντε ή έξι άτομα.

Προτού προλάβουμε να ανταλλάξουμε μερικές λέξεις εισέβαλε ο μπαρμπα - Αντώνης. Γέρο χωρικός από το Γάζι, όπως έμαθα αργότερα. Κοντοστούπης, κάτω από ένα και εξήντα, φτενός ασπρομάλλης, αξύριστος, με μπερδεμένο

ακάθαρτο μουστάκι, μεγάλα μπλε μισογουρλωμένα μάτια, μαύρο σαρίκι στα γλιτσιασμένα του μαλλιά, βρώμικο άσπρο πουκάμισο, μπλε μπαλωμένο σαλβάρι, γκρίζα κυλότα, καφετιά βρακοζώνη και άβαφτα στιβάνια, που δύσκολα μπορούσες να ξεχωρίσεις το χρώμα τους. Ολότελα αγράμματος, το σώμα του και τα ρούχα του έξεχναν από την ανηπλυσιά. Η κατσούνα που κουβαλούσε τον ξεπερνούσε στο μπόι. Εριστικός, εμπαθής και δικομανής, μόνιμα απένταρος, όλη μέρα τριγύριζε στο Ηράκλειο. Πολεμούσε να ανοίξει δίκες βερεσέ. Ο κακός μπελάς των δικηγορικών γραφείων, σκέτη φύρα. Το εκατοστάρικο το μέτρουνε δραχμή, δραχμή. Ζάλιζε όποιον τον πλησίαζε με ατέλειωτες ιστορίες για χωράφια που τού 'φαγαν.

Το μυαλό του τάρασσε, όλο ανίσχυρη κακία και θεόρατα χάσματα. Τις ασύνετες κουβέντες του ήταν αδύνατο να τις παρακολουθήσεις όση καλή θέληση και εάν διέθετες. Πηγαινοερχόταν από το χωριό του με τα πόδια ή έκανε ωτοστόπ.

Σπάνια χρησιμοποιούσε τη συγκοινωνία. Τα παιδιά του σαν μεγάλωσαν τον εγκατέλειψαν στην τύχη του. Δεν ενδιαφέρθηκαν ποτέ να μάθουν εάν ζει ή πέθανε. Η γυναίκα του έφυγε από τη ζωή εδώ και χρόνια. Με τα αδέλφια του δε μιλιόταν. Καλησπέρισε την ομήγυρη. Θρονιάστηκε αδέξια σε μια καρέκλα.

Ενα μήνα μετά την προσεδάφιση στη Σελήνη ο απόηχος των δικαίων πανηγυρισμών συνεχιζόταν.

Τη στιγμή που μπήκε ο νεοφερμένος, η εκφωνήτρια μιλούσε για αυτό το πραγματικά εξαιρετικό επίτευγμα, που δυστυχώς έμεινε χωρίς συνέχεια. Ο γέρος κάθησε για λίγο σιωπηλός ξύνοντας τη λιγδιασμένη κεφάλα του. Τέλος δε βάσταξε.

- Μην πιστεύετε μωρέ κοπέλια τούτεσες τσοι κουζουλάδες, γάβγισε. Νάσαστε πονηροί ανθρώποι.Σκατά φεγγάρι, με το συμπάθειο. Στην έρημο της Μαγάδας (μάλλον Νεβάδας ήθελε να πει) πήγανε οι γι Αμερικάνοι. Κι απόεις μας επεριπαίζουνε πως τάχατες γαείρανε από τη Σελήνη. Τον κακό τους τον καιρό. Ποιανού πάνε να περάσουνε τούτανε τα ψώματα. Δεν τρώμε άχερα.

- Ιντα λέεις ,μωρέ σύντεκνε. Πετάχτηκε κάποιος ανυποψιάστος επισκέπτης.

Ο Μήτσος αλληλοΐστηκε. 'Εκανε με τρόπο στο γέρο νεύμα με το χέρι του να σωπάσει. Τού 'δειξε με το κεφάλι ένα μικρόσωμο υπόξανθο καλοζωισμένο ανθρωπάκο με καθαρό άσπρο κοντομάνικο πουκάμισο, παχουλά μπράτσα, .ελάκρα, κοιλίτσα και πράσινα λιονταρίσια μάτια. Από την γωνιά του τρούλωνε τα αυτιά σαν λαγός.

Ο μπάρμπα - Αντώνης δεν τό 'πιασε. Συνέχισε απτόητος.

- Εγώ μωρέ μούσκαροι μπορεί να μην κατέω γράμματα επειδής ο αφέντης

μου δε μ' έστειλε στο σκολειό παρά με κράτησε για τη βοσκική αλλά ούλους σασέ πουλώ και σασέ αγοράζω, γροικάτε;

Το μυαλό μου δούλεψε αστραπιαία. Ο κοντός δεν μπορούσε παρά να είναι αστυνομικός. 'Ηξερα πως ο Μήτσος μισούσε τη χούντα. Ο αδελφός της γυναίκας του έκανε ένα χρόνο και κάτι μήνες στην εξορία. 'Υστερα οι ασφαλίτες του'κλεισαν την επιχείρηση. Πλεύριζαν τους πελάτες του. Τους συμβούλευαν να μην ψωνίζουν από αυτόν. Είναι κομμουνιστής. Κινδυνεύουν να μπλέξουν. Να τους κάνουν φάκελο. Κάλλιο να γυρεύουν τη δουλειά τους.

Παρ' όλα αυτά ανεχόταν την παρουσία τους. Σε καμιά περίπτωση δεν τους πετούσε κόκαλο. Σιωπούσε όταν μιλούσαν ή έλεγε ναι, ναι,ναι. Και ο κάθε λεβέντης ας προσέχει τα λόγια του. Δικτατορία έχουμε.

Ο Κώστας ο τεχνικός των τηλεοράσεων μπήκε αμέσως στο νόημα. Τριαντάρης γύρω στο ένα και εβδομήντα, καστανός με μαλλιά στο πρώτο στάδιο της αραίωσης, καλοσυνάτο βλέμμα και ρωμαλέα καμωσιά. Του ένευσε και αυτός να σταματήσει. Ο μπάρμπας ούτε και τώρα κατάλαβε. Αναγκάστηκε να παρέμβει με μελισπάλακτη φωνή και πλατύ ευχάριστο χαμόγελο, κοιτάζοντας διαδοχικά το χωρικό και τον ασφαλίτη.

- Να σου πω, κυρ Αντώνη, η αλήθεια είναι πως τους τελευταίους εκατό χρόνους η επιστήμη προόδευσε πάρα πολύ. Ο κόσμος θωρεί τους άθλους και τα μέγιστα κατορθώματά της και λόγω τιμής α δε νομίζει πως ονειρεύεται. Δεν πιστεύει στα μάθια του. Τι να σου πρωτοαναφέρω: Το αυτοκίνητο, το αεροπλάνο, το ηλεκτρικό φώς, την τηλεόραση που ξανοίγεις; Σήμερα έχουμε το περπάτημα στην Σελήνη. 'Ενα από τα θαύματά της. Θα το χωνέψουμε και αυτό όπως τόσα και τόσα άλλα. Αύριο θα μας θαμπώσει με κάτι πιο μεγάλο...

- Μπηλαρίο μπουνταλά, τον διέκοψε τραχιά ο γέρος. Σταμάτα να ξαγλείς το πετσί σου γιατί απομυαλόκοψες.

Ούλοι οι διαόλοι και ανε σου απόμεινε νους σαν του κοκόρου. Την πίνουνε μωρέ οι γι Αμερικάνοι στο Βιετνάμι.Για να σκεπάσουνε τσοι πομπές τωνε αμολούνε τουτεσές τσοι τροζάδες.

Κάτι αφελείς σαν και σένα τσιμπούνε σαν ρούφακες.

Ο ασφαλίτης έγινε κατακκόκινος, φούσκωσε και ξεφούσκωσε κάμποσες φορές, ολόιδιος γδιάνος. Ξαφνικά με δυο πήδους γράπωσε τον Αντώνη από το γιακά. Τον τράνταξε.

Τού'τριψε στη μούρη την υπηρεσιακή του ταυτότητα.

- Χωροφύλαξ Ευριπίδης Μασπρολιναράκης του Τμήματος Ασφαλείας Ηρακλείου. Σφύριξε σαν φίδι.

Πώς σε λένε ;

- Αντώνη Πετριτονικολάκη, ψέλλισε εμβρόντητος ο χωριάτης.

- Δηλαδή, χαμένε, - ούρλιαξε - ο πρωθυπουργός της Εθνικής μας

κυβερνήσεως κύριος Γεώργιος Παπαδόπουλος και το υπ' αυτόν υπουργικόν συμβούλιον ειναι αφελείς; Ως γνωστόν την ημέραν της κατακτήσεως της Σελήνης υπό των μεγάλων μας συμμάχων των Αμερικανών διέταξαν να αργήσουν οι δημόσιες υπηρεσίες.

Ο Αντώνης τον κοίταζε σαν αποσβολωμένος. Μπήκαν στην μέση μερικοί να τον καλμάρουν. Του είπαν πως ο άνθρωπος είναι αναλφάβητος και μισότρελλος.

Τους έκανε πέρα.

- Παύσασθε μην βρείτε και σεις τον μπελά σας.

Στράφηκε προς το γέρο.

- Δώσε μου την ταυτότητά σου.

Του την έτεινε με χέρι που έτρεμε.

Τη βούτηξε και την έχωσε στην τσέπη του.

- Πήγαινε να ξεμεθύσεις, του είπε. Να παρουσιαστείς οπωσδήποτε αύριο το πρωί στις εννέα η ώρα εις το Τμήμα Ασφαλείας Ηρακλείου.

Τον άρπαξε από το μπέτι. Τον έσπρωξε μέχρι την πόρτα από όπου τον εκσφενδόνισε στο πεζοδρόμιο.

Παραλίγο να σωριασπεί κάτω. Με μερικές κωμικές προσπάθειες κατάφερε τελικά να βρει την ισορροπία του. Έφυγε σκυφτός, σέρνοντας την μπαστούνα του, χάσκοντας απορημένος.

Κάθε τόσο στεκόταν και μονολογούσε.

- Διάλε τσ' αποθαμένους τση για Σελήνης.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡ. ΑΡΧΟΝΤΑΚΗΣ

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ Ο ΣΦΥΡΗΛΑΤΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

Πριν από 52 χρόνια (3 Ιουνίου 1941) οι Γερμανοί κατάστρεψαν την πρωτεύουσα της επαρχίας Σελίνου, την Κάντανο, γιατί οι κάτοικοί της μαζί με τους κατοίκους όλων των γύρω χωριών είχαν αντισταθεί σθεναρά, στο φαράγγι, κοντά στο χωριό Φλώρια.

Στην αναμέτρηση αυτή σκοτώθηκαν 25 στρατιώτες από τους επίλεκτους του Γ' Ράιχ.Εξαγριωμένοι οι Γερμανοί έκαψαν και ξεθεμέλιωσαν την Κάντανο "για να μην ξαναχτισθεί ποτέ", όπως αναφέρει και η σχετική επιγραφή που άφησαν.

Την πράξη τους δικαιολόγησαν γράφοντας ότι η καταστροφή έγινε "ως αντίποινο γιατί οι κάτοικοι της Καντάνου τόλμησαν να αντισταθούν κατά του μεγάλου Ράιχ". Έγινε "προς εξιλασμόν 5 Γερμανών στρατιωτικών που τους σκότωσαν.. " αναφέρουν σε άλλη επιγραφή.

Η Κάντανος όμως ξαναχτίσθηκε. Στο ύψωμα χτίσθηκε ο μεγαλοπρεπής ναός της Αναλήψεως, καμάρι της περιοχής.

Στην είσοδο της κωμόπολης, εκεί που είχε τοποθετηθεί η μία πλάκα, έχει χτισθεί τώρα το Γυμνάσιο Καντάνου.

Όταν τελείωσε ο πόλεμος και ο γερμανικός λαός δημιούργησε πάλι το κράτος του οι Γερμανοί ξαναήρθαν στην Ελλάδα για να φτιάξουν, λέει, έργα ειρήνης, να εξιλεωθούν για τις αμαρτίες των...

Ήρθαν και στην Κάντανο και μαζί με ντόπιους κατοίκους έφτιαξαν το υδραγωγείο Καντάνου. Τυχαία, εκεί που έγινε το Γυμνάσιο, εκεί που έθεσαν την αρχική επιγραφή "για να μην ξαναχτισθεί ποτέ πια η Κάντανος", στα σπλάχνα της γης βρέθηκε να περνά ποταμός υδάτων. Πηγή αληθινή! Στον τοίχο λοιπόν του περίγυρου του Γυμνασίου έθεσαν πάλι πλάκα με επιγραφή σε γλώσσα γερμανική και ελληνική, η οποία τελειώνει με τη φράση: "Τιμή και δόξα μόνο στο Θεό... "

Έφτιαξαν "οι μετανοημένοι" και νεκροταφείο στο Μάλεμε για τους Γερμανούς στρατιώτες. Στο λόφο 107, στο ωραιότερο τοπίο, βρίσκεται το μνημείο τους. Μάζεψαν εκεί τα κόκαλα 4465 στρατιωτών που σκοτώθηκαν στο απροσκύνητο νησί μας. Στον οδηγό του νεκροταφείου, που είναι γραμμένος στα ελληνικά και τα γερμανικά , αναφέρονται μεταξύ άλλων: "Δια 4465

Γερμανούς στρατιώτες, οι οποίοι έπεσαν μαχόμενοι κατά τη διάρκεια της Μάχης της Κρήτης για ένα αξιοπρεπές τέλος".

Κάθε τάφος φιλοξενεί δύο άτομα και πάνω στην κάθε πλάκα είναι γραμμένο το όνομα και η ημερομηνία γεννήσεως και θανάτου καθενός φιλοξενουμένου.

Οι περισσότεροι ήταν νέοι 17-22 ετών, που το ναζιστικό σύστημα τους είχε κάμει όπως ήθελε, τους είχε αποκτηνώσει.

Στο μνημείο δεσπόζει ένας τεράστιος, σφυρήλατος Σταυρός ύψους 8 μέτρων. Τα υλικά για την κατασκευή του, όπως και όλα τα υλικά του νεκροταφείου (πλάκες κλπ), έχουν έρθει από τη Γερμανία, πελεκημένα και σφυρηλατημένα από σφυριά του σύγχρονου βιομηχανικού Πολιτισμού.

Τα φυτά όμως και τα λουλούδια που φυτρώνουν στους τάφους (δίκταμο, δεντρολίβανο, θύμος, μαργαρίτες κ.λ.π) τα πήραν από το σώμα της Κρήτης που ξέρει να χωνεύει και να κάνει λίπασμα. Και το πολυτελές νεκροταφείο που έφτιαξαν "για να ζήσωμε ειρηνικά" θα το χωνέψει η κρητική γη, όπως έχει χωνέψει τώρα και χιλιάδες χρόνια τόσα μνημεία και τόσους τάφους κατακτητών που θέλουν να την αλλοτριώσουν, αλλά δεν μπορούν.

Δεν έχει κανείς παρά να προχωρήσει λίγα μέτρα πιο πέρα, ανατολικά από το νεκροταφείο, για να καταλάβει πόσο πρόσκαιρα είναι και τα μνημεία...

Εκεί υπάρχει ένα αμπέλι και ένας άδειος μινωικός τάφος γεμάτος σπάρτα, βάτους και ασπαλάθους να μας θυμίζει ότι και οι ωραίοι εξωτερικά τάφοι μέσα έχουν τροφή για τις μαργαρίτες. Και αύριο, για βάτους και ασπαλάθους.

Γυρίζω και κυττάζω το σφυρήλατο Σταυρό. Μου προξενεί δέος.

Νομίζω πως βλέπω να καρφώνουν πάνω του τους νέους και τα παιδιά που κραυγάζουν, παλεύουν και σπαρταρούν.

Θέλουν τα παιδιά να ζήσουν.
Θέλουν τα παιδιά μια θέση
κάτω από τον ήλιο, λίγο ψωμί
λίγο γάλα, νερό,
λίγα ρούχα, λίγα βιβλία
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ και ΑΓΑΠΗ.

Η τραγική κραυγή των νέων όμως δεν εισακούγεται από τους σημερινούς ηγέτες.

ΜΑΙΡΙΛΗ ΚΟΡΦΙΑΤΗ

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

Με καλούν και με φωνάζουν
χιλιάδες υπόκωφες φωνές
τις φέρνουν τα κύματα
και τις παίρνουν πάλι πίσω
στην κοιτίδα των χιλιετηρίδων
εκεί που βούλιαξαν στ' αμπάρια
οι θησαυροί των καιρών
εκεί που οι πέτρες έγιναν
μνημεία των βυθών.
Μεγάλη θάλασσα πικρή
σε πότισαν δάκρυα
Κύπρος Αίγυπτος Κρήτη
το αλάτι σου ψήνει τις πληγές.
Ακόμη κι αν το φιλί μιας Αφροδίτης
χαϊδέψει το ηλιοκαμένο κορμί
η καρδιά πάλλεται και πονεί.
Μεσόγειος υγρή χώρα
των ερώτων αλλοτινών πειρατών.

ΝΙΚΗ ΚΑΠΠΑ

ΚΑΡΑΒΙ ΚΙ ΕΣΥ

Στο πίσω δωμάτιο της φωνής του
καρτερούσε ο φόβος
να ορμήσει στον προθάλαμο
στην πρώτη του κίνηση
και να φωνάξει
περίμενε μην έρθεις ακόμα.
Το βλέμμα μου ν' αφήσω εκεί
πάνω στην πέτρα του βασιλικού
δεξιά της εξώθυρας
να χαϊδεύει τις Κυριακές
τις γυναίκες που κατηφορίζουν στην πλατεία.
Τα χέρια ν' αγκιστρώσω
στις φωλιές του φράχτη
- Λόλα, να το τόπι-
Στο τσίτινο φουστάνι του χρόνου
αγριοπίπερα, άσε με, να σπείρω.
Περίμενε, μην έρθεις ακόμα.
Το ναυαγισμένο καράβι "Ο ΑΦΟΒΟΣ" ονομαζόταν.

ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ ΜΕΝ. ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τον καιρό της Οθωμανικής κυριαρχίας, η έδρα της περιφέρειας της Γεωργιουπόλεως - που δεν ονομαζόταν βέβαια έτσι - ήταν στο χωριό Μαθές. Στην περιοχή αυτή του Αποκόρωνα, η τοποθεσία δυτικά της Γεωργιούπολης, πολύ πριν αυτή δημιουργηθεί, το "Στενό του Αλμυρού" ή "Κισός" η κατ' άλλους το "Γιουμουρούκ" όπως λεγόταν, χρησίμευε ως κρησφύγετο κλεπτών και εγκληματιών. Πάνω από το στενό του Αλμυρού υπάρχει λοφοσειρά της οποίας ο υψηλότερος λόφος ονομαζόταν "Ληστής". Εξ αιτίας των ερειπίων του ενετικού φρουρίου στην είσοδο του Αλμυρού (κατελήφθη από τον Πρωτοπαπαδάκη το 1821 που το κατεδάφισε), αλλά και των ερειπίων του τουρκικού πύργου της Επανάστασης του 1866 πάνω στον λόφο "Ληστής", τα κατεστραμμένα κάστρα και η περιοχή μετονομάσθηκαν σε "Παλιοκάστελλα" και "Αλμυρός", εξ αιτίας του Αλμυρού ποταμού. Μεταξύ αυτών και της "Κεφάλας του Βένου" τοποθετείται, κατά τους αρχαιολόγους, η αρχαία Αμφίμαλλα, επίνειο της Λάππας, της Υδραμίας και της Κορισίας. Η περιοχή του Αλμυρού αρχίζει από το στενό του Αλμυρού και καταλήγει στον ποταμό Μουσέλα, το τελευταίο όριο της Επαρχίας Αποκορώνου. Η περιοχή αυτή έχει μήκος πάνω από 10 χιλιόμετρα και πλάτος σχεδόν 4 χιλιόμετρα και σ' αυτήν περιλαμβάνονται οι ποταμοί Βρυσών, Αλμυρός, Βλυχάδας, Περαστικός, Δέλφινας, Καβρός, Μουσέλας, καθώς και η λίμνη του Κουρνά.

Εξ αιτίας των επαναστάσεων και αργότερα της δράσεως των κακοποιών στοιχείων, οι περιοχές αυτές δεν καλλιεργούνταν, πλημμύριζαν ποταμοί, μεγάλα ρυάκια και λάκκοι και σχηματιζόταν έλη προς την ανατολική όχθη του ποταμού Αλμυρού, με αποτέλεσμα την εξάπλωση της ελονοσίας που προσέβαλε τους κατοίκους σε ποσοστό 90%. Αν και επί Τουρκοκρατίας επισκέφθηκαν τα Παλιοκάστελλα οι Γενικοί Διοικητές Κρήτης Πασάδες Αδοσίδης και Ανθόπουλος, με σκοπό την επί τόπου εξέταση των προβλημάτων της εξυγίανσης, καλλιέργειας και αποκατάστασης της δημόσιας ασφάλειας στην περιοχή, το μεγάλο προβλεπόμενο κόστος κατέστη αποτρεπτικό στοιχείο και τα σχετικά σχέδια εγκαταλείφθηκαν.

Το 1880 έρχεται από την Αθήνα ο Μιλτιάδης Παπαδογιαννάκης και από τη γενέτειρά του, το Καλαμίτσι, επισκέπτεται συχνά την περιοχή του Αλμυρού, αλλά και τις γύρω περιοχές δίνοντας συμβουλές στους κατοίκους σχετικά με

την γεωργία. Από το 1883 βάζει ως σκοπό του την εξυγίανση και καλλιέργεια της περιοχής, και προχωρεί σε διάφορες ενέργειες προς τους Διοικητές και προκρίτους των επαρχιών Αγίου Βασιλείου, Σφακίων, Αποκορώνου και Ρεθύμνης. Το 1884 με το υπ' αριθμ. 2185 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Βάμου Γ.Ι. Παπαδάκη αγοράζει το πρώτο οικόπεδο μέσα στα ερείπια του ενετικού φρουρίου και οικοδομεί ένα μικρό σπίτι. Σταματά για μερικά χρόνια, το 1890 επαναλαμβάνει τις ενέργειές του, και το 1892 εγκαθίσταται μόνιμα εκεί, και συνεχίζει την επικοινωνία του με τους προκρίτους. Συναντάται με τον Διοικητή του Νομού Σφακίων Κ. Παπαδογιάννη και του ζητά να μεταφέρει την έδρα του Δήμου Μαθέ και το Σταθμό της Χωροφυλακής στα Παλιοκάστελλα. Αρχίζει εξυγιαντικά έργα μόνος του, αντιμετωπίζοντας όχι μόνο την καχυποψία, αλλά και συκοφαντίες από διαφόρους, καθώς και κλοπές και διαρρήξεις - αλλά συνεχίζει απτόητος. Προγραμματίζει τα επίσημα εγκαίνια της νέας κωμόπολης για τις 30 Μαρτίου 1895 και καλεί τον Διοικητή Σφακίων Μιχ. Παπαδάκη, τους δικαστές, τους Αξιωματικούς της Χωροφυλακής, τον Διευθυντή του Κοινωφελούς Ταμείου Κρήτης, τον Επίσκοπο Ρεθύμνης, τους κατοίκους των γύρω χωριών και τον Γιούσμπαση (λοχαγό) του τουρκικού στρατού (που ήλθε μάλιστα επί κεφαλής 160 νιζάμιδων οι οποίοι απέδωσαν τιμές). Στην τελετή προσήλθαν περίπου 3000 άτομα, και μετά τον αγιασμό που τελέσθηκε από επτά ιερείς, ο Παπαδογιαννάκης, σε πανηγυρικό λόγο που εξεφώνησε, ονόμασε τη νέα κωμόπολη Αλμυρούπολη.

Την ίδια μέρα εκλέγεται τριακονταμελής εκτελεστική επιτροπή, η οποία συντάσσει αναφορά προς τον Μαχμούτ Τζελαλεδίν Πασά, Γενικό Διοικητή Κρήτης, με την οποία ζητείται η αποστολή μηχανικού για να χαράξει τη ρυμοτομία της νέας κωμόπολης, να σχεδιάσει την αποξήρανση των ελών, την κατασκευή γέφυρας στον πλωτό ποταμό Αλμυρό, κι ακόμη την επίσημη μετονομασία των Παλιοκάστελλων σε Αλμυρούπολη, την καθιέρωση ως επέτειο εορτή την ημέρα της Αναλήψεως και την τέλεση αγοράς (παζαριού) δύο φορές το μήνα.

Ο Παπαδογιαννάκης προωθεί με ιδιαίτερη θέρμη τα ζητήματα της Αλμυρούπολης, με έγγραφα και προσωπικές παραστάσεις, αλλά και με εργασίες και αγορές εργαλείων, ευρωπαϊκού αρότρου, κ.λ.π. και η Αλμυρούπολη βελτιώνεται, μεγαλώνει και εξελίσσεται. Ο κόλπος του Αλμυρού γίνεται ναυτικός και στρατιωτικός σταθμός και δημιουργείται σχολείο στο οποίο, για πρώτη φορά, παρακολουθούν τα μαθήματα 95 μαθητές από την περιοχή και τα γύρω χωριά. Μεσολαβούν τα γεγονότα των ταραγμένων χρόνων 1896 - 1898, η ανακήρυξη της Κρήτης σε Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία και η άφιξη του πρώτου Ύπατου Αρμοστή Κρήτης Πρίγκηπα Γεωργίου. Στις 8 Μαΐου 1899 με απόφαση της Δημοτικής Επιτροπείας Μαθέ εκδίδεται ψήφισμα και, σε ανάμνηση της απελευθέρωσης της Πατρίδας, μετονομάζεται η Αλμυρούπολη σε Γεωργιούπολη.

Τον Απρίλιο του 1902, με το Ηγεμονικό Διάταγμα 66[1]· η Γεωργιούπολη ορίζεται ως πρωτεύουσα του νομού Σφακίων για τους μήνες από Νοέμβριο έως και Απρίλιο και για τους λοιπούς μήνες ο Βάμος, αλλά με το Διάταγμα 231[2] τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ανακαλείται το προηγούμενο και ορίζεται προσωρινώς ο Βάμος "μέχρι πέρατος των εν ενεργεία εξυγιαντικών έργων εν Γεωργιουπόλει".

Η πρώτη Κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας χορηγεί για την εξυγίανση της περιοχής κονδύλι 6000 δρχ. και παραχωρούνται οικόπεδα και αγροί για κατοικία και καλλιέργειες. Ηδη από το 1899 είχε προκηρυχθεί μειοδοσία φανερής δημοπρασίας[3] για την κατασκευή 13 χανδάκων και την εκχωμάτωση 2500 κυβικών μέτρων στη Γεωργιούπολη, για την αποξήρανση των ελών. Η επαναληπτική δημοπρασία είχε ορισθεί για την Κυριακή 9 Ιανουαρίου 1900, στην κωμόπολη, και η πληρωμή στον δικαιούχο θα γινόταν τμηματικά ανάλογα με την πρόοδο του έργου. Τον ίδιο χρόνο επίσης είχε προκηρυχθεί μειοδοτική δημοπρασία[4] για την επισκευή της γέφυρας των Βρυσών, σύμφωνα με τα σχέδια του μηχανικού Μιχαήλ. Σαββάκη. Ο προϋπολογισμός του έργου ήταν 2.682 δρχ., και η δημοπρασία είχε ορισθεί να γίνει στη Γεωργιούπολη την Κυριακή 26 Σεπτεμβρίου του 1899.

Αργότερα έρχεται στη Γεωργιούπολη ο Αριστείδης Μουράτογλου, Διευθυντής του Γεωργικού Σταθμού Αττικής[5] ο οποίος, με εντολή του Συμβούλου των Εσωτερικών της Κρητικής Πολιτείας, είχε έλθει για να εξετάσει γεωργικά θέματα της Κρήτης και συντάσσει σχετική έκθεση, καθώς επίσης οι γιατροί Σουμαρίπας, Καμπάνης και Τσεπετάκης και ο ορυκτολόγος Ιωάννης Δοανίδης.

Ο Δήμος Μαθέ μετονομάζεται σε Δήμο Γεωργιουπόλεως, προσαρτώνται τα χωριά Καλαμίτσι και Εξώπολη, συμπληρώνεται ο αριθμός των κατοίκων (ήταν πάνω από 5000) και με το υπ' αριθμ. 23 Διάταγμα της 7ης Μαρτίου 1902, ο Δήμος Γεωργιουπόλεως κατατάσσεται από Β' Τάξεως σε Α' Τάξεως Δήμο[6].

---

1. Ηγεμονικό Διάταγμα αρ. 66/24-4-1902 - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 18/Α/29-4-1902

2. Ηεγεμονικό Διάταγμα αρ. 231/1-11-1902 - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 53/Α/5-11-1902

3. Προκήρυξη Επαναληπτικής Δημοπρασίας, αριθμ. πρωτ. 1276/23-12-1899 του επί των Εσωτερικών Συμβούλου του Ηγεμόνος Μ.Ρ. Κούνδουρου - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 114/31-12-1899.

4. Προκήρυξις Μειοδοσίας για την επισκευή της γέφυρας των Βρυσών του επί των Εσωτερικών Συμβούλου του Ηγεμόνος Μ.Ρ. Κούνδουρου της 3/9/1899 - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 78/Α/10-9-1899

5. Η Ανωτέρα Διεύθυνσις Οικονομικών προς τον κ. Αριστείδην Μουράτογλουν, Διευθυντήν του Γεωργικού Σταθμού Αττικής και Βοιωτίας, αριθμ. πρωτ. 501/24-7-1899. - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 66/Α/8-8-1899.

6. Ηγεμονικό Διάταγμα αρ. 23/7-3-1902 - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 11/Α/15-3-1902.

Στις 4 Μαρτίου 1903 ο Υπατος Αρμοστής Γεώργιος επισκέπτεται τη "συνόμισά" του, όπως την έλεγε, και ενημερώνεται για το φλέγον θέμα της εξυγίανσης της περιοχής. Στις 29 Απριλίου του ίδιου χρόνου το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Γεωργιουπόλεως ζητά από την Βουλή των Κρητών την ίδρυση στην κωμόπολη Γεωργικού Σταθμού, τη σύσταση αλαταποθήκης και την κατασκευή δημοσίας οδού, κι ακόμη να χορηγηθεί κονδύλι για την εκβάθυνση του στομίου του πλωτού ποταμού Αλμυρού, για να ελλιμενίζονται τα ιστιοφόρα και να διευκολυνθεί η ταχύτερη μεταφορά προϊόντων και εμπορευμάτων. Η Γεωργιούπολη αυτήν την εποχή[7] διαθέτει αδιαίρετο Δημοτικό Σχολείο, Ταχυδρομικό Γραφείο και Τελωνειακό Σταθμό που υπάγεται στο Υποτελωνείο Καλυβών. Ασκεί μικρό εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο, με ιστιοφόρα, όπως προαναφέρθηκε, από τον κόλπο του Αλμυρού, και τα προϊόντα που παράγονται στην περιοχή είναι δημητριακά, λάδι, κρασί, βαμβάκι, λινομέταξα, πολλά οπωρικά, χαρούπια και κτηνοτροφικά προϊόντα. Το 1904 τα Δημοτικά Συμβούλια Φρε, Γεωργιουπόλεως και Λαππαίων με δημοψηφίσματα προς τον Αρμοστή ζητούν τη συνδρομή του για την πρόοδο της κωμόπολης, και ο Σύμβουλος Αριστείδης Κριάρης χορηγεί ποσόν 150 δρχ. για την εκβάθυνση του Αλμυρού.

Το 1906 ιδρύεται από τον Μιλτιάδη Παπαδογιαννάκη, που τόσο είχε προσφέρει στη δημιουργία και ανάπτυξη της Γεωργιούπολης, η Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως. Συγκεκριμένα στις 5 Φεβρουαρίου 1906 συντάσσεται το παρακάτω επίσημο πρακτικό[8] στο οποίο επισυνάπτεται και κατάλογος των ιδρυτών και εταίρων της Γεωργικής Εταιρείας Γεωργιουπόλεως και το οποίο αναφέρει επί λέξει τα εξής:

Συνελθόντες σήμερον 5 Φεβρουαρίου ημέραν Κυριακήν εν Γεωργιουπόλει οι κάτωθεν υποφαινόμενοι, προς σύστασιν Γεωργικής Εταιρείας εν αυτή, ής σκοπός έσται η ταχεία ανάπτυξις και πρόοδος της Γεωργίας ανά την Νήσον, η εξυγείανσις των νοσωδών μερών και η ίδρυσις τμήματος αλιείας, ιχθυοτροφίας και προστασίας των ζώων και πτηνών, προέβημεν εις σύνταξιν και έγκρισιν καταστατικού, συγκειμένου εξ 28 άρθρων, αποφασίζομεν είτα και εκ συμφώνου εκλέγομεν τρακονταμελές Συμβούλιον προς διοίκησιν των της Εταιρείας, ου η ισχύς άρχεται μετά την σύνταξιν του καταστατικού της Εταιρείας γενομένην και την έγκρισιν της Κυβερνήσεως, αποτελούμενον εκ των κυρίων

Μιλτιάδου Παπαδογιαννάκη εμπόρου ως Προέδρου
Ιωάννου Μουζουράκη Σακελαρίου, Αντιπροέδρου

---

7. Ι. Νουχάκης: Κρητική Χωρογραφία.

8. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Αναπ. Διευθύνσεως Εσωτερικών Κρητικής Πολιτείας - Αντίγραφον εκ των επισήμων πρακτικών της Εταρείας.

Εμμανουήλ Βαλαδάκη διδασκάλου, Γραμματέως
Βαρδή Καβρουδάκη εμπόρου, ως Ταμίου
Κυριάκου Αλιγιζάκη διδασκάλου
Γεωργίου Γαλάνη Νομάρχου Σφακίων
Ιωσήφ Μανουσομανωλάκη Δημάρχου Ασκύφου
Εμμανουήλ Μανουσέλη Δημάρχου Καλλικράτους
Ευσταθίου Παπαδάκη Δημάρχου Λαππαίων
Ευσταθίου Περουλή Δημάρχου Βάμου
Μιχαήλ Διγενή Δημάρχου Φρέ
Ηρακλέους Μανταδάκη δημαρχεύοντος Γεωργιουπόλεως
Παύλου Αναγνωστάκη κτηματίου
Χρήστου Βολουδάκη κτηματίου
Ανδρέου Χατζηβουρδουμπάκη αρχηγού
Εμμανουήλ Θεοδωράκη ιατρού
Μανούσου Παπαδογιάννη φοιτητού
Παύλου Ζολινδάκη Γυμνασιάρχου
Χαραλάμπους Πωλογεώργη δικηγόρου
Γεωργίου Φραγκιαδάκη οπλαρχηγού
Γρηγορίου Α. Μοράκη Ελληνοδιδασκάλου
Μανούσου Χατζηγρηγοράκη κτηματίου
Σταματίου Μυλωνογιαννάκη αρχηγού
Γεωργίου Πανηγυράκη δικηγόρου
Ιωάννου Παπαδάκη δικηγόρου
Ανδρέου Πολέντα υπαλλήλου
Ιωάννου Γ. Παπαδάκη δημοσιογράφου
Ελευθερίου Κιαγιαδάκη κτηματίου
Γεωργίου Δασκαλογιάννη δικηγόρου
Κωνσταντίνου Φούμη δικηγόρου
Προς ους εντελλόμεθα την πλήρη εφαρμογή του υφ' ημών συνταχθέντος κατασπατικού συμφώνως τοις υπό των άρθρων αυτού οριζομένοις.

Εν Γεωργιουπόλει τη 5 Φεβρουαρίου 1906

Η παράθεση των ονομάτων και ιδιοτήτων των μελών του πρώτου Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας έγινε για να καταδειχθεί ότι σ' αυτήν συμμετείχαν άτομα με διάφορα επαγγέλματα και αξιώματα και όχι μόνο εκείνα τα αποκλειστικά σχετιζόμενα με τη γεωργία.

Αυθημερόν το Διοικητικό Συμβούλιο υποβάλλει με αίτησή του[9] το

---

9. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών Κρητικής Πολιτείας, αριθμ. πρωτ. 1052/27-2-1906

Καταστατικό προς την Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών της Κρητικής Πολιτείας. Ο Υπατος Αρμοστής Πρίγκηπας Γεώργιος με το Διάταγμα 39 της 9ης Μαρτίου 1906[10] εγκρίνει το Καταστατικό της Γεωργικής Εταιρείας Γεωργιουπόλεως, με την επισήμανση ότι η Εταιρεία ώφειλε να υποβάλλει κατ' έτος τον ισολογισμό της στην Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών. Κάθε τροποποίηση έπρεπε να υποβάλλεται για έγκριση, ενώ το Διάταγμα μπορούσε να ανακληθεί σε περίπτωση παράβασης όρων του Καταστατικού ή του εγκριτικού Διατάγματος.

Το Διάταγμα του Αρμοστή και το Καταστατικό της Εταιρείας δημοσιεύθηκαν στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας[11], αλλά και εκδόθηκαν από την Εταιρεία σε αυτοτελές φυλλάδιο που κυκλοφόρησε με τη σφραγίδα της στο εξώφυλλο. Το Καταστατικό[12] είχε ως εξής:

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ
ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Σκοπός και εργασία της Εταιρείας.

Αρθρον 1. Ιδρύεται εν Γεωργιουπόλει Εταιρεία Γεωργική, σκοπούσα την πρόοδον της Γεωργίας και την εξυγείανσιν νοσωδών μερών. Αρθρον 2. Την επίτευξιν των σκοπουμένων επιδιώκει διά των εξής εργασιών:

Α') Διά της προμηθείας και διαδόσεως ανά την νήσον

1) Καταλλήλων αρότρων, μηχανών και εργαλείων.

2) Καθαρού θείου, θειϊκού χαλκού και παντός άλλου φαρμάκου, χρησίμου εις πρόληψιν ή θεραπείαν φυτικών νόσων.

3) Σπόρων νέων δημητριακών, οσπρίων, ζωοτροφικών φυτών, καπνού, βάμβακος κλπ. εκ των αποδεδειγμένων, δυναμένων να ευδοκιμήσωσιν υπό καλούς οικονομικούς όρους εις την νήσον, ή σπόρων εγχωρίων βελτιωμένων ή και απλώς καθαρών.

4) Εκλεκτών οπωροφόρων δένδρων ή εμβολίων τοιούτων, ων η καλλιέργεια δύναται να είναι επικερδής και κυρίως εκείνων, ων οι καρποί δύνανται να ευρίσκωσιν αγοράν καταναλώσεως ιδίως εν τω εξωτερικώ.

---

10. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ηγεμονικών Διαταγμάτων - αριθμ. 39/9-3-1906

11. Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας, φ. 14/Α/27-3-1906

12. Το πρωτότυπο χειρόγραφο Καταστατικό της Εταιρείας απόκειται στο Αρχείο της Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών της Κρητικής Πολιτείας, στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

5) Ανόσου σπόρου μεταξοσκώληκος προς ευρυτέραν διάδοσιν της σηροτροφίας, ούτως ώστε να καταστή αύτη ή κατ' εξοχήν εθνική και κατ' οίκον βιοτεχνία.

6) Χημικών λιπασμάτων

Β') Διά της συστάσεως (εν τη έδρα της εταιρείας και αλλαχού) ή συντηρήσεως ιδία δαπάνη ή διά συμμετοχής εις τας δαπάνας:

1) Φυτωρίων μορεών, την εμφύτευσιν μορεώνων και λοιπών οπωροφόρων και εξυγειαντικών δένδρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περί Εταίρων.

Αρθρον 3. Ο αριθμός των Εταίρων είναι απεριόριστος ήτοι : α') τακτικοί, β') επίτιμοι, γ') αντεπιστέλλοντες.

α') Τακτικοί εταίροι εκλέγονται προτάσει ενός μέλους του Συμβουλίου, κτηματίαι, γεωργοί, κτηνοτρόφοι και οι μετερχόμενοι οιανδήποτε γεωργικήν βιοτεχνίαν, αλλά και πάντες οι επιθυμούντες να συντελέσωσιν εις την επιτυχίαν του σκοπού της Εταιρείας.

β') Επίτιμοι εκλέγονται υπό του Διοικητικού Συμβουλίου, προτάσει τριών μελών αυτού, άνδρες παρασχόντες ή δυνάμενοι να παράσχωσι σπουδαίας υπηρεσίας εις την εταιρείαν, ής σκοπός είναι η γεωργική πρόοδος του τόπου, διά δωρεών ή άλλων μέσων.

γ') Αντεπιστέλλοντες εταίροι εκλέγονται, ως ανωτέρω, πάντες οι δυνάμενοι να συντελέσωσιν υπέρ του σκοπού της εταιρίας.

Αρθρον 4. Οι εταίροι απεκδύονται εντός του κύκλου της δράσεως της Εταιρείας πάσης πολιτικής ή κομματικής χροιάς.

Αρθρον 5. Οι τακτικοί εταίροι καταβάλλουσι ετησίως συνδρομήν 5 δραχ. οι δε επίτιμοι και αντεπιστέλλοντες εις ουδεμίαν ωρισμένην συνδρομήν υπόκεινται.

Αρθρον 6. Αναγράφονται εκ των εταίρων 1) Ιδρυταί, οι καταβαλόντες εφ' άπαξ δραχ. 50 2) Δωρηταί, οι καταβαλόντες τουλάχιστον εφ' άπαξ δραχμάς 100 3) Ευεργέται, οι καταβαλόντες άνω των 200 δραχμών.

Τα ονόματα πάντων τούτων αναγράφονται επί πίνακος, αναρτωμένου εν τη αιθούση των συνεδριών του Διοικητικού Συμβουλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Αρθρον 7. Πόρους η Εταιρεία έχει τους εξής:

α') Τας συνδρομάς των τακτικών εταίρων. β') Τας προσφοράς των επιτίμων και αντεπιστελλόντων εταίρων. γ') Τας δωρεάς των φιλογεώργων πολιτών δ')

Τας ετησίας επιχορηγήσεις του δημοσίου, των δήμων και των Ιερών Μονών, και ε') Τας εισπράξεις πάσης άλλης επαχειρήσεως, ήν το Διοικητικόν Συμβούλιον ήθελεν αποφασίσει.

Αρθρον 8. Τα χρηματικά κεφάλαια της Εταιρείας κατατίθενται ετησίως επ' ονόματι αυτής και επ' ανοικτώ λογαριασμώ εις μίαν των Τραπεζών, οίαν το Συμβούλιον της πρώτης περιόδου ήθελεν αποφασίσει· τα εις ακίνητα μεταγράφονται επ' ονόματι αυτής, τα δε εις εργαλεία και άλλα είδη φυλλάσσονται υπό του Ταμίου της Εταιρείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Αρθρον 9. Η Εταιρεία διοικείται υπό τριακονταμελούς Συμβουλίου, ούτινος τα μέλη εκλέγονται υπό της Γενικής Συνελεύσεως, δια μυστικής ψηφοφορίας κατά πλειονοψηφίαν εκ τακτικών Εταίρων.

Αρθρον 10. Η εντολή των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου είναι 4ετής.

Αρθρον 11. Το Διοικητικόν Συμβούλιον εκλέγει κατά τριετίαν διά μυστικής ψηφοφορίας εκ των μελών αυτού, Πρόεδρον, Αντιπρόεδρον, Ταμίαν και Γραμματέα.

Αρθρον 12. Τον Πρόεδρον κωλυόμενον αναπληροί ο αντιπρόεδρος.

Αρθρον 13. Το Συμβούλιον διοικεί τα της Εταιρείας, λαμβάνον οιαδήποτε μέτρα εγκρίνει ως συντελεστικά προς επίτευξιν του σκοπού αυτής, ορίζει πάσαν δαπάνην και υποχρεούται εις λεπτομερή λογοδοσίαν διά τε τα πεπραγμένα εις την οικονομικήν διαχείρισίν του εις την Γενικήν Συνέλευσιν των Εταίρων.

Αρθρον 14. Αι αποφάσεις του Συμβουλίου γίνονται δια πλειονοψηφίας των παρόντων εν τη συνεδριάσει συμβούλων, εν ισοψηφία δε νικά η ψήφος του προεδρεύοντος. Μόνο επί προσωπικών ζητημάτων, αι αποφάσεις γίνονται δια μυστικής ψηφοφορίας και εν ισοψηφία δίδωσι την νικώσα ψήφον ο προεδρεύων.

Αρθρον 15. Προς απαρτίαν εν ταις συνεδριάσεις του Συμβουλίου απαιτείται η παρουσία 10 τουλάχιστον μελών αυτού.

Αρθρον 16. Το Συμβούλιον συνεδριάζει τακτικώς άπαξ κατά τριμηνίαν, εκτάκτως δι' οσάκις ο πρόεδρος ή τρία μέλη του Συμβουλίου κρίνωσιν αναγκαίαν την συνεδρίασιν.

Ο πρόεδρος καλεί άπαντας τους Συμβούλους τους μεν εν τη έδρα της Εταιρίας προ τριών ημερών, τους δε εκ των Δήμων ή επαρχιών προ οκτώ ημερών διά προσκλήσεως. Κηρύττει την έναρξιν και λήξιν του Συμβουλίου, εκπροσωπεί την Εταιρείαν εις πάσαν περίστασιν και πάσας τας σχέσεις αυτής ενώπιον πάσης αρχής και παντός δικαστηρίου. Υπογράφει πάντα τα έγγραφα και εντέλλεται την πληρωμήν των υπό του Συμβουλίου ψηφιζομένων δαπανών, υπογράφων τα προς τούτο χρηματικά εντάλματα, εξελέγχει τον ταμίαν και αναγγέλλει τα αποτελέσματα εις το Διοικητικό Συμβούλιον.

Αρθρον 17. Ο Γραμματεύς κρατεί εν βιβλίω, ακριβή περίληψιν των κατά την συνεδρίασιν αποφασισθέντων. Συντάσσει και συνυπογράφει μετά του Προέδρου πάντα τα εξερχόμενα εκ του Γραφείου του Συμβουλίου έγγραφα, προς δε κρατεί τα αναγκαία λογιστικά βιβλία, απουσιάζοντος δε ή ασθενούντος καλεί ο Πρόεδρος ένα οιονδήποτε εκ των μελών του συμβουλίου.

Αρθρον 18. Ο ταμίας ουδεμίαν ενεργεί πληρωμήν, άνευ εντάλματος προσηκόντως εκδεδομένου και υποβάλλει άπαξ του έτους λεπτομερή απολογισμόν εμφαίνοντα την περιουσίαν της Εταιρείας.

Αρθρον 19. Η γενική συνέλευσις συνέρχεται τακτικώς μεν άπαξ του έτους, εκτάκτως δε εάν το συμβούλιον ήθελεν αποφασίσει την πρόσκλησιν αυτής.

Αρθρον 20. Η Γενική συνέλευσις είναι εν απαρτία οιοιδήποτε και αν παρίστανται εταίροι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Αρθρον 21. Παρά τη Γεωργική Εταιρεία ιδρύεται και τμήμα διά την αλιείαν, ιχθυοτροφίαν, προστασίαν των ζώων και πτηνών ου σκοπός έσται:

Αρθρον 22. Προαγωγή της αλιείας των ιχθύων, αυστηρά καταδίωξις των δια δυναμίτιδος μέσων προς αλίευσιν, και ίδρυσις ιχθυοτροφείου.

Αρθρον 23. Προαγωγή της σπογγαλιείας δια διατηρήσεως του σωτηρίου νόμου της απαγορεύσεως των σκαφάνδρων, της καταδιώξεως του καρχαρίου και άλλων μέτρων.

Αρθρον 24. Η νόμιμος καταδίωξις των τε καραγωγέων, ονηλατών, δρομέων (ιππέων) και πάντων των μη οικτιρόντων τα ζώα φορτηγά και μη, αλλ' ανηλεώς βασανιζόντων αυτά, είτε διά φορτίων άνω των δυνάμεων αυτών, ή δια ξυλοκοπημάτων, ή επιφορτώνοντες αυτά όντα πληγωμένα.

Η περίθαλψις και θεραπεία παντός είδου ζώων, από επιδημικάς ή άλλας νόσους, δια των μάλλον ευχρήστων και καταλλήλων μέσων.

Αρθρον 25. Η Γεωργική Εταιρία έχει ίδιαν σφραγίδα φέρουσαν εν τω μέσω την Δήμητραν και πέριξ τας λέξεις Γεωργική Εταιρεία Γεωργιούπολις.

Αρθρον 26. Εορτή της Εταιρείας ορίζεται η ημέρα της αναλήψεως.

Αρθρον 27. Εάν δι' οιονδήποτε λόγον ήθελε διαλυθή η Εταιρεία, η περιουσία αυτής κινητή και ακίνητος, μετά την εξόφλησιν πάσης προς τρίτους οφειλής, περιέρχεται εις το Δημόσιον, επιτροπή δε συγκειμένη εκ τριών εταίρων εκλεγομένων παρ' αυτής, του Νομάρχου και του Διευθυντού του Γεωργικού σταθμού όπου υπάρχει τοιούτος, εκκαθαρίζει την περιουσίαν αυτής.

Αρθρον 28. Το παρόν καταστατικόν υπογραφέν υπό των ιδρυτών της Εταιρείας, υποβάλλεται υπό την έγκρισιν της Κυβερνήσεως δεν δύναται δε να μεταβληθή ή υπό της τακτικής συνελεύσεως τη προτάσει 50 τουλάχιστον μελών της εταιρείας ή 18 μελών του Διοικητικού Συμβουλίου.

Εψηφίσθη εν Γεωργιουπόλει τη 5 Φεβρουαρίου 1906 και ήρξατο έκτοτε ισχύον, επιδοθέν συνάμα τη Σεβαστή Κυβερνήσει προς έγκρισιν.
(Επονται αι υπογραφαί των μελών του Συλλόγου)

Η ίδρυση της Γεωργικής Εταιρείας Γεωργιουπόλεως έκανε ιδιαίτερη εντύπωση, αφού ήταν πρωτοπόρος στο είδος της. Δεν είχε ιδρυθεί άλλος παρόμοιος φορέας και μόνο αργότερα, το 1908, ιδρύθηκε ο Γεωργικός Σύνδεσμος Ηρακλείου[13], κατά τα πρότυπα της Γεωργικής Εταιρείας. Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι υπήρχαν από παλαιότερα οι κρατικοί Γεωργικοί Σταθμοί, ενταγμένοι στο σύστημα διοίκησης της Κρητικής Πολιτείας[14].

Ενθουσιασμένοι και εντυπωσιασμένοι και οι ξένοι διπλωμάτες που παρέμεναν στα Χανιά εκείνη την εποχή, υπόσχονται να βοηθήσουν τη νεοσύστατη Γεωργική Εταιρεία. Έτσι ο Πρόξενος της Αγγλίας υπόσχεται να προμηθεύσει την Εταιρεία με διάφορους σπόρους από τις αποικίες, για παραγωγή δενδρυλλίων. Ο Πρόξενος της Ιταλίας επρόκειτο να ενεργήσει ώστε να συναφθούν σχέσεις της Εταιρείας με το Ιταλικό Υπουργείο Γεωργίας και για την αποστολή των εκδιδομένων γεωργικών περιοδικών. Και ο Πρόξενος της Γερμανίας προμήθευσε την Εταιρεία με διάφορους σπόρους και καταλόγους εργαλείων.

Με συνεχή δημοσιεύματα στον Τύπο[15]· αλλά και διανέμοντας σχετικά φυλλάδια, από το 1906 και έως και το 1912, η Εταιρεία επικαλείται την συνδρομή παντός φιλοπροόδου προς ευόδωσιν των κοινωφελών σκοπών της, και ζητά να της αποστέλλονται σπόροι, φυτά, γεωργικά εργαλεία, περιοδικά, συγγράμματα και μελέτες σχετικά με τη γεωργία, αλιεία, ιχθυοτροφία, και την καταπολέμηση της ελονοσίας, ενώ δεχόταν και τη σύναψη σχέσεων με άλλες Γεωργικές Εταιρείες.

Κατά το πρώτο έτος λειτουργίας της η Εταιρεία παραλαμβάνει κιβώτια με μοσχεύματα κιτρεών και τα διανέμει δωρεάν για φύτευση, προμηθεύεται θείο από τη Γαλλία, και αρχίζει να καλλιεργεί τις νησίδες "Καλαμιώνας" και "Μύτισος", στις οποίες εγκαθιστά αγροκήπια. Σ' αυτά παράγει δενδρύλλια (και μάλιστα τις γαλάζιες ακακίες της οδού Χαλέπας) και τα αποστέλλει δωρεάν ακτοπλοϊκώς

---

13. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών Κρητικής Πολιτείας, αριθμ. πρωτ. 1298/7-3-1908 [Αίτηση εγκρίσεως Καταστατικού (4/3/1908) και συνημμένο Καταστατικό "Γεωργικού Συνδέσμου Ηρακλείου" (3/3/1908)]

14. Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας φ. 93/21-10-1899 (αριθμ. Νόμου 90 - Διάταγμα περί Οργανισμού Γεωργικής Υπηρεσίας) και φ. 100/19-11-1899 (Διάταγμα αρ. 22 περί διορισμού Επιμελητού Γεωργικού Σταθμού των νομών Χανίων και Σφακίων)

15. Εφημερίδες Χανίων "Σύνταγμα" φ.10/1906, "Κήρυξ" φ.253/1912, "Νέα Ερευνα" φ. 842/1912, "Ελεύθερον Βήμα" φ. 365/1912 και μονόφυλλο στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

σε όλα τα παράλια του Νησιού. Φυτεύει 2.000 ευκάλυπτους εντός του σχεδίου της Γεωργιουπόλεως, θεμελιώνει υδροχαρή φυτά στους ποταμούς Αλμυρό και Βρυσών, επιχωματώνει ρυάκια και λάκκους, ανοίγει χαντάκια για να διευκολύνει την ελεύθερη ροή των στασίμων υδάτων προς τη θάλασσα, και αποξηραίνει σάπια χόρτα στις παραλιακές εκτάσεις.

Το 1907 ο γεωπόνος Γ.Χ.Ελευθεριάδης αποστέλλει στην Εταιρεία το περιοδικό "Γεωργική Ανθοδέσμη" του οποίου είναι εκδότης, ενώ ο καθηγητής Φλεγέλ, γνωστός για τις μελέτες του για τη σπογγαλιεία, δημοσιεύει στο παραπάνω περιοδικό πολλά άρθρα για τη Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως.

Από κατοίκους γειτονικών Δήμων αποστέλλονται προς τον Πρόεδρο της Κρητικής Βουλής Αντώνιο Μιχελιδάκη τέσσερις αναφορές με τις οποίες ζητείται μεταξύ άλλων η αποστολή ειδικού γεωπόνου για να διδάξει τη χρήση του ευρωπαϊκού αρότρου. Ένα από τα αιτήματα είναι και η υποστήριξη της Εταιρείας, η οποία κατά το 1907 φυτεύει 2300 ευκαλύπτους σε δρόμους και πλατείες, στην προκυμαία και σε λιμνάζουσες εκτάσεις και διανέμει δωρεάν δενδρύλλια.

Στις 10 Απριλίου 1907 η Γεωργική Εταιρεία, δια του Προέδρου και του Γραμματέα της, υποβάλλει στη Διεύθυνση Εσωτερικών τον πρώτο ισολογισμό της, από 5 Φεβρουαρίου 1906 έως 30 Μαρτίου 1907[16] . Στον ισολογισμό αναφέρονται ως έσοδα οι εισπράξεις από συνδρομές, δωρητές και καθυστερούμενα. Ως έξοδα καταχωρούνται οι πληρωμές για γραφική ύλη, διπλώματα, αποδείξεις, γραμματόσημα, χαρτόσημα, σφραγίδα, προμήθεια και ναύλα δένδρων και κοπριάς, γεωργικά εργαλεία και σύρμα, ημερομίσθια και καθυστερούμενα.

Στο μεταξύ οι εξελίξεις στους τομείς της επιστήμης και τεχνολογίας τρέχουν. Και ενώ στην Κρήτη χρησιμοποιούνται ακόμη οι παλιές μέθοδοι, στην εφημερίδα Χανίων "Αγών"[17] και κάτω από τον τίτλο "Τα αυτοκίνητα και η γεωργία" αναφέρεται ότι "ενώ ημείς εξακολουθούμεν να νομίζομεν τα αυτοκίνητα ως ζώα παράδοξα, οι Αγγλοι, οι αιωνίως πρακτικοί, τα εφήρμοσαν ήδη εις την γεωργίαν". Είχαν κάνει δηλαδή τις πρώτες δοκιμές θερισμού με αυτοκίνητη μηχανή η οποία σε διάστημα τριών ωρών και 35 λεπτών είχε θερίσει 15 στρέμματα αγρού και μάλιστα υπό το φως των προβολέων ασετυλίνης, ώστε να καταδειχθεί ότι η μηχανή μπορούσε να δουλεύει νυχθημερόν. Σημειωνόταν μάλιστα ότι επρόκειτο να συντομευθεί όχι μόνο η εργασία του θερισμού αλλά και το σκάψιμο των αγρών, εφ' όσον ήδη είχαν αρχίσει να χρησιμοποιούνται αυτοκίνητα και ως άροτρα. Αλλά και στην Κρήτη φθάνει και εφαρμόζεται σιγά σιγά η τεχνολογία,

16. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 1257/12-4-1907 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 745/10-4-1907)

17. Εφημερίς Χανίων "Αγών" φ. 26/19-6-1908

όπως διαπιστώνουμε από τις σχετικές διαφημίσεις στις εφημερίδες της εποχής, για διάφορα γεωργικά μηχανήματα τα οποία επωλούντο σε καταστήματα όχι μόνο της πόλης των Χανίων, αλλά και της επαρχίας.

Το Μάϊο του 1908 η Εταιρεία προσκαλεί με έγγραφο της[18] στην εορτή της Αναλήψεως και επέτειο εορτή της, τον Σύμβουλο των Εσωτερικών Χαράλαμπο Πωλογεώργη, αλλά και, με πρόσκληση που δημοσιεύεται στον Τύπο, τους "βουλομένους να προσέλθωσιν και τιμήσωσιν την λαμπράν ταύτην εορτήν", ώστε να συνεορτάσουν με την Εταιρεία "επί το επισημώτερον και συσκεφθώσιν περί πολλών ζητημάτων αφορώντων τους κοινωφελείς σκοπούς αυτής". Στην εφημερίδα μάλιστα "Αγών" και με τίτλο "Εν Γεωργιουπόλει",[19] σημειώνεται ότι θα έπρεπε να μεταβούν στην Γεωργιούπολη όσο το δυνατόν περισσότεροι, όχι μόνο χάριν διασκεδάσεως, αλλά και διότι τέτοιες εορτές φέρνουν σε επικοινωνία τις διάφορες κοινωνικές τάξεις και δίδεται αφορμή σύσφιγξης των δεσμών μεταξύ τους. Σ' αυτήν την δεύτερη επέτειο από την ίδρυση της Εταιρείας, κατά την οποία, μετά της θεία ακολουθία ο Παπαδογιαννάκης εξεφώνησε τον πανηγυρικό λόγο, προσήλθαν πάνω από 2000 άτομα από τους γειτονικούς Δήμους και η εορτή στέφθηκε από επιτυχία.

Αν και το 1908 η Εταιρεία δεν έχει τη δέουσα υποστήριξη, εν τούτοις έχει ιδέες και προγράμματα, σύμφωνα με το Καταστατικό της, τα οποία προωθεί προς τους αρμοδίους. Έτσι με έγγραφο της[20] προς τον Σύμβουλο των Εσωτερικών Χαράλαμπο Πωλογεώργη προτείνει τη δημιουργία ιχθυοτροφείων στη Λίμνη του Κουρνά και στους ποταμούς της Γεωργιούπολης. Στο έγγραφο σημειώνεται επί λέξει "Γνωρίζομεν δε τη Υμετέρα Εξοχότητι ότι προ χρόνων και προ της χρήσεως της δυναμίτιδος εις τους ποταμούς Αλμυρού, Βρυσών και Βλυχάδας, ετρέφοντο εν αυτοίς άφθονοι ιχθύες και ότι και σήμερον καθ' εκάστην εισέρχονται εις τους ποταμούς εκ της θαλάσσης αρκετοί τοιούτοι, και ότι εκ του κόλπου Αλμυρού πολλοί ιχθύες προσέρχονται εις την ακτήν της Γεωργιουπόλεως, τρεφόμενοι εις τα ρέοντα ύδατα των ποταμών, και ότι είναι εύκολον να κατασκευασθώσι και εις την παραλίαν τεχνητά ιχθυοτροφεία." Και καταλήγει "Διά να κατασπώσι δε οι ποταμοί μας ως και η του Κουρνά λίμνη ιχθυοτροφεία, σπουδαίως θα ωφεληθεί ο τόπος μας υπό υγιεινήν έποψιν καθότι θα εξαφανισθώσι τα εν αυτοίς υπάρχοντα επιβλαβή φυτά και ένεκα της μεγάλης ταχύτητος της ροής των υδάτων θα καθαρίζονται οι ποταμοί και επομένως θα συντελέσωσιν

---

18. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 2661/16-5-1908 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 1354/15-5-1908).

19. Εφημερίς Χανίων "Αγών" φ. 26/19-5-1908

20. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 3587/26-6-1908 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 1704/24-6-1908).

εις την εξυγείανσιν του τόπου μας". Στο ίδιο έγγραφο όμως δίδονται και χρήσιμες πληροφορίες για τούς ποταμούς της περιοχής, όπως ότι ο ποταμός Αλμυρός ήταν εκτάσεως 1500 μ. και είχε βάθος 2μ. από τις πηγές του και ως το μέσον, ενώ στο σημείο που ενωνόταν με τον ποταμό των Βρυσών είχε βάθος 3μ. Ο ποταμός των Βρυσών ήταν χείμαρρος μέχρι τον πύργο Ντελή Προβγιά, κάτω από τον οποίο άρχιζαν οι πηγές του, εκτάσεως 2000μ. Είχε βάθος από το Αμπέλι Χήρας Διακονιάρη μέχρι την ένωσή του με τον ποταμό Αλμυρό 4μ , και από την ένωσή του αυτή μέχρι το στόμιο είχε βάθος 3 και 4μ., εκτός από την περιοχή όπου απλωνόταν τα νερά και το βάθος έφτανε το 1 και πλέον μέτρο.

Τον Μάιο του 1908 η Εταιρεία υποβάλλει και πάλι τον ισολογισμό της [21] στην Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών, ο οποίος δημοσιεύθηκε και στον Τύπο[22]. Τα έσοδά της ήταν από ευεργέτες, δωρητές, συνδρομητές και Δήμους, ενώ είχε πληρώσει διάφορα ποσά εκτός των άλλων, για ναύλα και αγορά δένδρων, κοπριάς, στηριγμάτων δένδρων και περίφραξη αγροκηπίου, κι ακόμη για σπόρους, εργαλεία, ημερομίσθια, μισθοδοσία υπογραμματέως και συνδρομές σε γεωργικά περιοδικά και βιβλία.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε τρία περίπου χρόνια ζωής, η Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως είχε να παρουσιάσει αξιόλογο έργο, έστω με πενιχρούς πόρους, γι' αυτό και ζητούσε την κρατική ενίσχυσή της. Συντηρούσε αυτήν την εποχή τρία αγροκήπια με χιλιάδες δενδρύλλια, τα οποία επρόκειτο να διανεμηθούν και πάλι δωρεάν στους κατοίκους της περιοχής, ώστε τα καρποφόρα να χρησιμοποιηθούν ως πόροι ζωής και οι ευκάλυπτοι να φυτευθούν σε δενδροστοιχίες για την εξυγίανση από τα έλη. Η Εταιρεία είχε διανείμει εκτός από τα δενδρύλλια και πάλι δωρεάν βαμβακόσπορο, θείο και διάφορα άλλα λιπάσματα και φάρμακα στους κατοίκους των γύρω χωριών.

Αλλά η ύπαρξη, οι εργασίες και ο τρόπος αντιμετώπισης των γεωργικών θεμάτων από τη Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως είχαν γίνει γνωστά και έξω από το Νησί. Έτσι η υπό την προεδρία του Βασιλέως Ελληνική Γεωργική Εταιρεία με έδρα την Αθήνα, με έγγραφο[23] του Γενικού Διευθυντή της Πηλέα Παπαγεωργίου, τον Φεβρουάριο του 1909, ζητά από την Γεωργική Εταιρεία Γεωργιουπόλεως δύο υποτρόφους για να παρακολουθήσουν τα τρίμηνα μαθήματα της Μελισσοκομικής Σχολής της στο Χαλάνδρι, αλλά και τα μαθήματα σηροτροφίας στο πρότυπο σηροτροφείο και να ασχοληθούν με τη δενδροκομία

---

21. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 2808/5-5-1908 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 1173/1-5-1908)

22. Εφημερίς Χανίων "Αγών" φ. 27/26-5-1908

23. Εγγραφο υπ' αριθμ. πρωτ. 531/23-2-1909 της υπό την Προεδρίαν της Α.Μ. του Βασιλέως Ελληνικής Γεωργικής Εταιρείας- Εφημερίς Χανίων "Αγών" φ. 71/30-3-1909

στο Αγροκήπιο της. Η Ελληνική Γεωργική Εταιρεία μάλιστα ήταν διατεθειμένη να δεχθεί τους δύο υποτρόφους χωρίς προκαταβολή των οριζομένων διδάκτρων, οι οποίοι, μετά το πέρας της εκπαίδευσής τους, θα μπορούσαν να διδάξουν στην Κρήτη "τους δύο σπουδαιοτάτους τούτους κλάδους της γεωργικής παραγωγής".

Η Εταιρεία Γεωργιουπόλεως όμως, θέλοντας να βοηθήσει στην καταπολέμηση των ελωδών πυρετών, είχε αναλάβει και την ευθύνη να αγοράζει κινίνη από την Ελληνική Κυβέρνηση και να την διανέμει στους χωρικούς που μαστιζόταν από τους πυρετούς. Και πράγματι η Ελληνική Κυβέρνηση έστελνε την κινίνη, χωρίς μάλιστα να χρεώνει ούτε την αξία της ούτε και τα ταχυδρομικά έξοδα. Δεν συνέβαινε το ίδιο και με την Κρητική Κυβέρνηση, η οποία δεν είχε δώσει απάντηση σε σχετικό αίτημα της Εταιρείας, ακόμη μάλιστα και μετά την αποστολή 30 δρχ. "δι εμπίστου προσώπου" για την αποστολή ανάλογης κινίνης. Αυτά αναφέρονται σε έγγραφο του Αντιπροέδρου της Εταιρείας ιερέα Ιωάννου Σακελλαρίου[24], τον Ιούλιο του 1909, με το οποίο ζητείται, εκτός την κινίνης, και η ψήφιση 500 δρχ. για την επίτευξη των κοινωφελών σκοπών της Εταιρείας και των εν γένει αναγκών του τόπου. Καθώς φαίνεται δεν υπήρξε άμεση ανταπόκριση από την Πολιτεία, τουλάχιστον ως προς τη διανομή χρηματικών κονδυλίων. Γι' αυτό και στα τέλη Αυγούστου του 1909, η Εταιρεία επανέρχεται [25], ζητώντας χρηματική ενίσχυση από τον Επίτροπο των Οικονομικών, εφ' όσον "ο σκοπός είναι τόσο ιερός, ίνα μη συν τω χρόνω φθίνει και μη αποβώσιν εις μάτην τόσοι κόποι και έξοδα, όπερ θα ήτο μέγα δυστύχημα διά τον τόπον.... " Στον αγώνα για εξεύρεση πόρων, η Εταιρεία ζητά τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους (1909) [26] από την Ολομέλεια της Εκτελεστικής Επιτροπής, να της παραχωρηθούν τουλάχιστον 2000 δρχ. από τα χρήματα του καταργηθέντος Φιλανθρωπικού Ασύλου, ώστε να μπορέσει να αγοράσει και διανείμει στους αγρότες καρποφόρα δενδρύλλια, σπόρους, λιπάσματα και να δημιουργήσει πρασιές και δενδροφυτείες ευκαλύπτων σε όλη την περιφέρεια. Αρωγός στην προσπάθεια της Εταιρείας για εξεύρεση πόρων και χρηματοδότησή της από τα υπόλοιπα του Φιλανθρωπικού Ασύλου, είναι, με σχετικό έγγραφο του προς την Εκτελεστική Επιτροπή, και ο Επίσκοπος Κυδωνίας και Αποκορώνου Νικηφόρος[27]. Οι προσπάθειες αυτές

---

24. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Εκτελεστικής Επιτροπής, αριθμ. πρωτ. 585 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 2878/17-7-1909).

25. Ιστ. Αρχείο Κρήτης -Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 2751/1-9-1909 (αριθμ. πρωτ. Γ.ΕΓ. 2890/31-8-1909). Παραπέμφθηκε στην Εκτελεστική Επιτροπή (αριθμ. πρωτ. 699)

26. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Εκτελεστικής Επιτροπής, αριθμ. πρωτ. 720 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 2894/11-9-1909)

27. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Εκτελεστικής Επιτροπής, αριθμ. πρωτ. 1737 (έγγραφο Ιεράς Επισκοπής Κυδωνίας και Αποκορώνου, αριθμ. πρωτ. 336/διεκπ. 191/16-9-1909).

είχαν ένα -έστω εν μέρει- ικανοποιητικό αποτέλεσμα. Με το Διάταγμα 145/12-9-1909, ή Εκτελεστική Επιτροπή, ύστερα από απόφαση της Ολομέλειάς της, σύμφωνα με Ψήφισμα της Βουλής και πρόταση του Επιτρόπου των Οικονομικών, χορηγεί υπέρ της Γεωργικής Εταιρείας, από τα αδιάθετα ποσά του καταργηθέντος Φιλανθρωπικού Ασύλου, 500 δρχ.[28]

Το ποσόν βέβαια που δόθηκε ήταν πολύ μικρό σε αναλογία με το τεράστιο έργο της Εταιρείας, η οποία όπως φαίνεται και στον ισολογισμό του έτους αυτού που κάλυπτε το χρονικό διάστημα από την ίδρυση της έως τότε, είχε ένα σεβαστό έλλειμμα στο ταμείο της[29]. Αυτό βέβαια δεν ήταν ανασταλτικός παράγων για τα μέλη της Εταιρείας, που συνέχιζαν απτόητοι και με ιδιαίτερο ζήλο το έργο τους και μάλιστα το χρόνο αυτό είχαν φυτέψει 800 ευκαλύπτους. Σε έγγραφο της προς την Εκτελεστική Επιτροπή στης 14 Μαΐου του 1909 [30], φαίνεται ότι η Γεωργική Εταιρεία είχε ξεριζώσει τα επιβλαβή φυτά από τις δύο νησίδες Καλαμιώνα και Μύτισο και είχε θερίσει τα υδροχαρή φυτά μέσα στους ποταμούς. Είχε διοχετεύσει τα λιμνάζοντα νερά της παραλίας, είχε καθαρίσει την όχθη του ποταμού Αλμυρού, είχε επιχωματώσει πολλούς λάκκους στασίμων υδάτων και είχε καθαρίσει και επιχωματώσει το μεγάλο ρυάκι από τη γέφυρα ως τον ποταμό. Κι ακόμη είχε φυτέψει διάφορα εξυγιαντικά δένδρα και συντηρούσε τέσσερα αγροκήπια στα οποία υπήρχαν 340 πρασιές. Επειδή μάλιστα ήταν ανάγκη να κοπούν εκείνη την εποχή τα υδροχαρή φυτά των ποταμών Αλμυρού, Βρυσών, Βλυχάδας και Περαστικού, και να γίνουν κι άλλα εξυγιαντικά έργα αλλά και να συντηρηθούν τα υπάρχοντα, εζητείτο η αρωγή της Πολιτείας προς την Εταιρεία, για να εξακολουθήσει τα κοινωφελή της έργα.

Το 1910 διανέμει και πάλι αρκετά δενδρύλλια, όχι μόνο στους περιοίκους της Γεωργιουπόλεως, αλλά και σε άλλες επαρχίες, όπου τα αποστέλλει με την Κρητική Ακτοπλοΐα, ισοπεδώνει το απόκρημνο ύψωμα πίσω από τον Σταθμό της Χωροφυλακής και απέναντι από την ένωση των ποταμών και κατά μήκος της όχθης του ποταμού φυτεύει άνθη και πρασινάδες.

Τον Απρίλιο του 1910 επισκέπτονται τη Γεωργιούπολη ο Σύμβουλος Οικονομικών και Εξωτερικών Κ. Φούμης, ο Σύμβουλος Εσωτερικών και Δημοσίας Ασφαλείας Α. Παπαχατζάκης, ο Διευθυντής των Δημοσίων Εργων Λουδοβίκος Φιγγάρι, ο Διευθυντής Γεωργίας Μ. Φούμης και ο Νομάρχης

---

28. Διάταγμα Εκτελεστικής Επιτροπής αρ. 145/12-9-1909 - Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας, φ. 60/Α/22-9-1909.

29. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών, αριθμ. πρωτ. 3572/12-6-1909 (αριθμ. πρωτ. Γ.Ε.Γ. 2872/8-6-1909).

30. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Εκτελεστικής Επιτροπής αριθμ. πρωτ. 3(;) / 18-5-1909.

Αποκορώνου - Σφακίων Μιχ. Σγουρός, και αφού περιηγούνται την περιοχή, συντάσσουν έγγραφο για την εξυγίανσή της με το οποίο αποδίδονται και τα εύσημα στον Μιλτιάδη Παπαδογιαννάκη, πρόεδρο της Γεωργικής Εταιρείας, για το ενδιαφέρον του ίδιου και της Εταιρείας για τον τόπο. Ειδικά ο Λουδοβίκος Φιγγάρι, μετά το τέλος της επίσκεψης, συντάσσει ειδική αναφορά με ημερομηνία 25/5/1910 και τίτλο "Περί εξυγειαντικών έργων Γεωργιουπόλεως"[31], την οποία υποβάλλει στην Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών, και όπου αναφέρει ότι επισκέφθηκε με τον αντιπρόσωπο Λεκανίδη, τον Νομάρχη και τον Πρόεδρο της Γεωργικής Εταιρείας, την κοιλάδα της Γεωργιούπολης, το στόμιο του πλωτού ποταμού, τη λίμνη του Κουρνά και το δημόσιο Γεωργικό Κατάστημα, και αναλύει λεπτομερώς τα έργα που θα έπρεπε να πραγματοποιηθούν για την εξυγίανση της περιοχής, αλλά και άλλα έργα υποδομής στον ποταμό: κατασκευή λιμενοβραχίονα και γέφυρας κινητής με σιδηροδοκό, προμήθεια βυθοκόρου, κ.λ.π.

Τον επόμενο χρόνο η Γεωργική Εταιρεία αντικαθιστά τους ευκαλύπτους που είχαν ξεραθεί η κατασπραφεί. Εκτός των άλλων προβλημάτων, οι ευκάλυπτοι αναπτύσσονταν δύσκολα και εξ αιτίας των ζώων, τα οποία, ασυνείδητοι προφανώς κτηνοτρόφοι και αγρότες έδεναν μέσα στα φυτώρια των ευκαλύπτων, με αποτέλεσμα να τους κατατρώγουν και να τους καταστρέφουν. Εζητείτο μάλιστα και δια των εφημερίδων[32] να εκδοθεί σχετική αστυνομική διαταγή επί ποινή προστίμου, ώστε να διασωθούν οι ευκάλυπτοι, προς όφελος της εξυγίανσης της κωμόπολης. Διαμαρτυρίες ακούγονται επίσης γιατί ασυνείδητοι ψαράδες ψαρεύουν με δυναμίτιδα ή ακόμη και με τορπίλλες μέσα στον πλωτό ποταμό. Σημειώνεται ότι η αλιεία με δυναμίτιδα απογορευόταν - είχε μάλιστα εκδοθεί σχετική εγκύκλιος - από το 1899[33] και οι παραβάτες ετιμωρούντο αυστηρά, σύμφωνα με τις διατάξεις του ποινικού νόμου.

Η εφημερίδα "Ελεύθερο Βήμα" [34] σημειώνει την υπόσχεση της Πολιτείας για την πραγματοποίηση εξυγιαντικών έργων στη Γεωργιούπολη "χάριν της πασχούσης υγείας των δυστυχισμένων εκείνων ανθρώπων", ενώ γίνεται και υπενθύμιση των αναληφθεισών υποχρεώσεων απέναντι στους κατοίκους της Γεωργιούπολης και των περιχώρων, με την ελπίδα ότι, παρά την ανισοσκέλεια του προϋπολογισμού εκείνου του έτους, θα ψηφιζόταν εγκαίρως κάποιο ποσόν για τα αναγκαία αυτά έργα στην κωμόπολη.

---

31. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Ανωτ. Διευθύνσεως Εσωτερικών (Δημόσια Εργα) αριθμ. πρωτ. 3559/25-5-1910 (αριθμ. πρωτ. αναφοράς 2003/ διεκπ. 1647/25-5-1910)

32. Εφημερίς Χανίων "Ελεύθερον Βήμα" φ. 318/21-4-1911

33. Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, φ. 66/Α/8-8-1899

34. Εφημερίς Χανίων "Ελεύθερον Βήμα" φ. 307/27-1-1911

Το ενδιαφέρον για τη Γεωργιούπολη αναζωπυρώνεται και πάλι, ύστερα από πρόσκληση και επίσκεψη εκεί του δημοσιογράφου Εμμ. Φραντζεσκάκη, ο οποίος και δημοσιεύει σειρά άρθρων στην εφημερίδα του "Ελεύθερον Βήμα"[35]. Τριακονταμελής επίσης επιτροπή μεταβαίνει στα Χανιά και επιδίδει στην Κρητική Συνέλευση αίτηση, με την οποία ζητείται να ψηφισθούν κονδύλια για εξυγιαντικά έργα, μεταξύ των άλλων και στη λίμνη του Κουρνά. Υστερα από έκθεση του Επιτρόπου των Οικονομικών Κ. Φούμη προς την Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών, η Συνελευση ψηφίζει κονδύλι 10.000 από τις οποίες 6.000 δρχ. διατίθενται για την κατασκευή γέφυρας στον ποταμό Αλμυρό, 2000 δρχ. για την εξυγίανση της Γεωργιούπολης και 2000 δρχ. για τη λίμνη του Κουρνά.

Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι στη Γεωργιούπολη δεν υπήρχαν μόνο τα αγροκήπια της Γεωργικής Εταιρείας, αλλά και τουλάχιστον ένα κρατικό που πιθανόν ανήκε στον Γεωργικό Σταθμό. Κι αυτό γιατί σε επιστολή του Γεωργ. Καυκαλά στην εφημερίδα "Ελεύθερο Βήμα" [36] τον Ιούνιο του 1911 επισημαίνεται η σημασία του αγροκηπίου της Γεωργιούπολης και η σπουδαιότατη συμβολή του στην εξάλειψη της ελονοσίας και στην εξυγίανση του τόπου. Δυστυχώς το προσωπικό του αγροκηπίου είχε περιορισθεί από πέντε εργάτες σε ένα μόνο[37], με αποτέλεσμα αυτό να υποβαθμίζεται και να υπολειτουργεί. Σε υποσελίδια σημείωση της εφημερίδας γινόταν συστάσεις προς το Γεωργικό Τμήμα και την Κυβέρνηση να μεριμνήσει για την καλή διατήρηση του αγροκηπίου Γεωργιουπόλεως, από οποίο διανέμονταν χιλιάδες δενδρυλλίων, σπόρων και παντοειδών εμβολίων. Οπως και να έχουν τα πράγματα, το έργο που επιτελείται εκεί είναι πολύ αξιόλογο και πολύπλευρο, γεγονός που κατενθουσιάζει και τον Πρόξενο της Ρωσίας, όταν πραγματοποιεί επίσκεψη στη Γεωργιούπολη.

Τον Μάϊο του 1912, η Επαναστατική Διοικούσα Επιτροπή, συνεχίζοντας το έργο της προκατόχου της, ψηφίζει ποσόν 1.200.000 δρχ. για την προέκταση και αποπεράτωση των υπαρχουσών οδών και την κατασκευή νέων. Από το ποσόν που ψηφίσθηκε για τα δημόσια έργα, δόθηκαν 70.000 δρχ. για την προέκταση της οδού Βρυσών - Γεωργιουπόλεως και για το χάνδακα της Γεωργιούπολης 6.000 δρχ. [38]

Ενα θέμα που απασχόλησε τους κατοίκους της Γεωργιούπολης και των χωριών Μαθέ, Καλαμίτσι, Εξώπολη και λοιπών περιχώρων, ήταν, κατά το 1912,

---

35. Εφημερίς Χανίων "Ελεύθερον Βήμα", φ. 320/5-5-1911 και φ. 321/12-5-1911

36. Εφημερίς Χανίων "Ελεύθερον Βήμα" φ. 326/23-6-1911

37. Βλ. και Ηγεμονικό Διάταγμα αρ. 301/2-2-1902 "Περί Οργανισμού της Γεωργικής Υπηρεσίας" - Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας φ. 6/A/8-2-1902

38. Εφημερίς Χανίων "Κήρυξ" φ. 260/22-5-1912

η σχεδιαζόμενη τοποθέτηση γέφυρας στον ποταμό Αλμυρό, ή Γαργαδόρο όπως τον έλεγαν. Με αίτησή τους [39] προς την Ανωτέρα Διεύθυνση Εσωτερικών ζητούν να τροποποιηθούν τα σχέδια της γέφυρας, επισημαίνοντας τα τρωτά σημεία των σχεδίων και το ανέφικτο της εξυπηρέτησης τους, αλλά και τα προβλήματα που θα παρουσιαζόταν από τη μη τελειοποίηση των σχεδίων της γέφυρας. Η σιδερένια γέφυρα όμως τοποθετείται τελικά στην ένωση των δύο ποταμών. Έτσι καθίσταται πλέον αδύνατη η διέλευση ιστιοφόρων πλοιαρίων προς το εσωτερικό του κόλπου - λιμενίσκου, και το θέμα φθάνει και στον Τύπο, όπου δημοσιεύονται σχετικά άρθρα.

Η Γεωργιούπολη, με την αμέριστη συμπαράσταση, βοήθεια και ακάματη εργασία της Γεωργικής Εταιρείας, εξελίσσεται σε σημαντικό για την περιοχή κέντρο. Σαφής ένδειξη γι αυτό, μεταξύ άλλων, και οι διαφημίσεις στον Τύπο της εποχής για διάφορα προϊόντα, μεταξύ των οποίων και οι ραπτομηχανές Σίνγγερ, που πωλούνται σε διάφορα σημεία, και "Έν Γεωργιουπόλει παρά τω κ. Γ. Καυκαλά και Σία".

Δυστυχώς το 1912 η Γεωργική Εταρεία Γεωργιουπόλεως, εξ αιτίας της κήρυξης του Πολέμου αναγκάσθηκε να σταματήσει τις εργασίες της, αφού - εκτός των άλλων- στερήθηκε και τις συνδρομές των εκτάκτων μελών της. Αφησε όμως πίσω της ένα σημαντικότατο έργο, το οποίο εθαύμασαν και οι Πρόξενοι της Γαλλίας, Γερμανίας και Ιταλίας, που επισκέφθηκαν την Γεωργιούπολη τον επόμενο χρόνο. Η Εταιρεία είχε εργασθεί για έξι χρόνια συνεχώς, φυτεύοντας πολλά δένδρα εντός σχεδίου της Γεωργιούπολης, ώστε να συμπληρωθούν οι δενδροστοιχίες. Διένεμε χιλιάδες δενδρυλλίων και σπόρων, άνοιξε χαντάκια και διοχέτευσε λιμνάζοντα στάσιμα ύδατα, προχώρησε σε εκχωματώσεις και επιχωματώσεις ρυακιών και λάκκων, προμηθεύθηκε από τη Γαλλία θείο, καθώς και άροτρα για τη βελτίωση της Γεωργίας, ενώ η συμβολή της στη θεραπεία των κατοίκων που υπέφεραν από ελώδεις πυρετούς, με τη διανομή δωρεάν κινίνης, υπήρξε σωτήρια. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Εταιρεία από το έτος ίδρυσής της, το 1906, έως το έτος παύσεως των εργασιών της, το 1912, εισέπραξε συνολικά 3.459 δρχ. και δαπάνησε 3.798 δρχ., όχι μόνο σε δαπάνες αγοράς μεταφοράς, διανομής δενδρυλλίων, σπόρων, λιπασμάτων κ.λ.π. αλλά και για την ανακούφιση απόρων οικογενειών της περιοχής.

Είναι ενδεικτικό ότι από το 1892 που ξεκίνησε η πρωτοβουλία για το άνοιγμα των πρώτων χανδάκων στη λιμνάζουσα ελώδη έκταση και τη διοχέτευση

---

39. Ιστ. Αρχείο Κρήτης - Αρχείο Διοικούσης Επαναστατικής Επιτροπής, αριθμ. πρωτ. 268/20-6-1912). (Διαβιβάσθηκε στην Κεντρική Διεύθυνση των Δημοσίων Εργων την 20/6/1912).

των στασίμων υδάτων, μέχρι το 1912, έτος που η Γεωργική Εταρεία έπαψε να λειτουργεί, για εξυγιαντικά έργα στη Γεωργιούπολη διαπανήθηκαν συνολικά 22.969 δρχ., η συμμετοχή δε του Κράτους στα έργα αυτά ήταν 14.800 δρχ.

Τα στοιχεία για τη Γεωργιούπολη αυτή καθ' αυτή παρατέθηκαν γιατί θεωρείται η Γεωργική Εταρεία αναπόσπαστο τμήμα της ιστορίας της, ή και το αντίθετο, η ανάπτυξη της Γεωργιούπολης αναπόσπαστο τμήμα του έργου της Γεωργικής Εταιρείας. Ιδρύθηκε άλλωστε μόλις 11 χρόνια μετά τα επίσημα εγκαίνια της κωμόπολης, λειτούργησε ακούραστα και δημιουργικά κατά τα έξι χρόνια της ζωής της, επετέλεσε τεράστιο, πολύτιμο και πολύπλευρο έργο και προσέφερε τα εχέγγυα και την αφορμή για την περαιτέρω εξέλιξη και πορεία της Γεωργιούπολης, αφού όλες οι ενέργειες για την ανάπτυξή της είχαν εμπνευστή και πρωτοπόρο τον Παπαδογιαννάκη. Ο ίδιος σε μακροσκελές δημοσίευμά του στην εφημερίδα "Ηχώ της Κρήτης" [40] αναφέρει ότι "εις την Εταιρείαν εκείνην η Γεωργιούπολις οφείλει την τελείαν αυτής εξυγείανσιν", και αν δεν διέκοπτε τις εργασίες της, "θα καθίστα την Γεωργιούπολιν, ένεκα των φυσικών αυτής πλεονεκτημάτων, κέντρον μεγάλων ωφελειών". Για τη Γεωργιούπολη είχαν επιδοθεί στους εκάστοτε Οθωμανούς και Χριστιανούς Γενικούς Διοικητές, Αρμοστές, Υπουργούς και Πρωθυπουργούς 138 αναφορές, δημοψηφίσματα, λαοψηφίσματα και τηλεγραφήματα, δημοσιεύθηκαν σε περιοδικά και εφημερίδες εσωτερικού και εξωτερικού 285 άρθρα και εκδόθηκαν 22 Διατάγματα.

Χαρακτηριστικό για την ίδια την Εταιρεία είναι ότι ο ισολογισμός της που υπεβλήθη το 1910 φέρει αριθμό πρωτοκόλλου 3.692. Αν λογαριάσουμε ότι λειτούργησε γι' άλλα δύο χρόνια ακόμη, υπολογίζουμε ένα πολύ μεγάλο αριθμό εγγράφων, εισερχομένων και εξερχομένων, ως αρχείο αλληλογραφίας της Εταιρείας, που σημαίνει ότι είχε πολλές επαφές και συνεργασίες, τόσο με Δημόσιες Αρχές όσο και με ιδιώτες. Αυτό και αποδεικνύει την ευρεία αποδοχή της ως παράγοντα εξέλιξης, εξυγίανσης, προόδου και βελτίωσης της περιοχής. Και είναι βέβαιο, όπως ήδη προαναφέρθηκε, ότι, αν δεν διέκοπτε τις δραστηριότητες της, θα είχε πολλά να προσφέρει ακόμη στην περιφέρεια που τόσο αγάπησε, αφοσιώθηκε και έγινε ένα μ' αυτήν ο ένθερμος πατριώτης, ιδρυτής και πρόεδρος της Μιλτιάδης Παπαδογιαννάκης. Και θα ευχόταν κανείς να ζούσε

---

40. Στην βιβλιοθήκη του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης βρίσκεται καταχωρημένο ένα τομίδιο με τίτλο "Γεωργιούπολις", που αποτελεί συρραφή αποκομμάτων δημοσιεύματος του Παπαδογιαννάκη στην "Ηχώ της Κρήτης", μαζί με άλλο ένα δημοσίευμά του για τη λίμνη του Κουρνά. Το τομίδιο δόθηκε το 1929 στο Αρχείο από τον ίδιο (που είχε κάνει άλλωστε και τη συρραφή των αποκομμάτων) μαζί με δημοσιεύματα του 1904, της αδελφής του Παπαδογιαννάκη, Μαρίας (αριθμ. πρωτ. ΙΑΚ 1269/1929).

αυτός ο ακούραστος οραματιστής εργάτης της γης, για να καμαρώσει σήμερα, 100 χρόνια μετά από τότε που τη δημιούργησε, μια Γεωργιούπολη μεγάλη κι όμορφη κωμόπολη, χαριτωμένο θέρετρο με σπουδαία ξενοδοχειακή υποδομή, σημαίνοντα κόμβο μεταξύ Χανίων και Ρεθύμνης, με τους ευκάλυπτους που φύτεψε ο ίδιος και η Εταιρεία του, να θροΐζουν ακόμη και να ψιθυρίζουν μέσ' το χρόνο τ' όνομά του...

ΠΗΓΕΣ :

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

1. Αρχείο Ανωτέρας Διευθύνσεως Εσωτερικών της Κρητικής Πολιτείας.
2. Αρχείο Εκτελεστικής Επιτροπής.
3. Αρχείο Διαταγμάτων του Ηγεμόνα.
5. Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας.
6. Αρχείο Κρητικού Τύπου της εποχής της Κρητικής Αυτονομίας.
7. Εκδόσεις διάφορες (Χωρογραφία Νουχάκη, Οδοιπορικές εντυπώσεις Μιχ. Δέφνερ, Γενεράλις, Σπανάκης, Καλομενόπουλος, Μακριδάκης, κ.λ.π.)

Μιλτιάδης Παπαδογιαννάκης

Γεωργιούπολη (Άποψη από τη θάλασσα).

Αποκόρωνας

Πλωτός ποταμός Γεωργιουπόλεως

Λιμενίσκος Γεωργιουπόλεως

ΕΥΤΥΧΗΣ ΜΑΛΕΦΑΚΗΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΛΑΛΗΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΓΡΑΜΠΟΥΣΑΣ

Δελφίνι σ' ανυπότακτα νερά
Εσύ νησί των θρύλων αρμενίζεις
του γένους να φυλάς τα ιερά
στ' απόκρημνο ετούτο μετερίζι.
(στιχ. Αθ. Δεικτάκη)

Χωρίς ανθρώπινη μέριμνα το πολυθρύλητο φρούριο της Γραμπούσας εξακολουθεί να διαλαλεί την ύπαρξή του ύστερα από τόσους αιώνες πάνω στο ομώνυμο νησί της βορειοδυτικής Κρήτης. Το όνομα Γραμπούσα φέρουν: α) το βορειοδυτικό ακρωτήρι της Κρήτης β) το νησί που κείται δυτικά αυτού και κουβαλεί το φρούριο, γ) άλλο νησί που κείται βορειοδυτικά του ακρωτηρίου και έχει ως πρώτο συνθετικό το επίθετο άγριος και ονομάζεται Αγριογραμπούσα. Το τρίτο νησί της περιοχής αυτής έχει ενωθεί με την απέναντι στεριά και έχει σχηματίσει τη χερσόνησο Τηγάνι. Η χερσόνησος αυτή σχηματίστηκε από την ανύψωση της δυτικής Κρήτης. Ομοιάζει με το μαγειρικό σκεύος τηγάνι.(Το χέρι το αποτελεί η χερσόνησος που παρουσιάστηκε και το στρογγυλό του μέρος το νησί που υπήρχε εκεί). Η Κρήτη υφίσταται μια γεωλογική μετακίνηση που συνίσταται στην ανύψωσή της από τα δυτικά και την καταβύθιση της από τα ανατολικά. Σημάδια της ανύψωσής της υπάρχουν στους βράχους της δυτικής Κρήτης με τη γραμμή που τους σχημάτισε η επιφάνεια της θάλασσας, η οποία υποχώρησε καθώς και σε τμήματα γης που φαίνονται ότι αποτελούσαν τον πυθμένα της θάλασσας. Τα σημάδια της καταβύθισής της αποκαλύπτονται στην ανατολική Κρήτη από οικισμούς, οι οποίοι έχουν καταποντισθεί και αποτελούν τον πυθμένα της θάλασσας. Ο γράφων, ο οποίος έζησε τα νεανικά του χρόνια στην Παλαιόχωρα, διαπιστώνει ότι ακρογιαλιές, στις οποίες έπαιζε ως μικρός τα παιχνίδια του κολυμπώντας, έχουν τώρα μεταβληθεί σε στεριά.

Το ακρωτήρι Γραμπούσα ονομαζόταν κατά την αρχαιότητα Κωρύκειον ή Κίμαρος και κατά τον Πτολεμαίο υπήρχε και πόλη με το όνομα Κωρύκειος άκρα ή πόλη. Κωρύκειαι νήσοι ονομάζονταν και τα τρία νησιά, που αναφέραμε. Πότε όμως έχασαν το όνομα αυτό δεν μας είναι γνωστόν.

Η Γραμπούσα εισήλθε στο προσκήνιο της ιστορίας, αφού η Τουρκία, μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1453, προσανατολίστηκε να επιτεθεί κατά της Κρήτης. Επειδή ο Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσας πολιόρκησε το 1538 τα Χανιά, και λεηλάτησε τα περίχωρά τους και ο Σελήμ Β' πολιόρκησε το 1571 το

Ρέθυμνο, ένας αγώνας κατασκευής φρουρίων άρχισε στην Κρήτη, που απέβλεπε στην απόκρουση των Τούρκων.

Οι Ενετοί το 1555 έκτισαν το φρούριο της Κισάμου, το 1574 - 1582 τη φορτέτζα του Ρεθύμνου, το 1578 το φρούριο της Σπιναλόγκας, το 1574 - 1583 το φρούριο του Αγίου Θεοδώρου (Θοδωρού), το 1582 το φρούριο της Σούδας, το 1595 το φρούριο της Παλαιοχώρας. Το 1579 άρχισαν τις εργασίες για την κατασκευή του φρουρίου της Γραμπούσας και το τέλειωσαν το 1583. Την κατασκευή του φρουρίου της Γραμπούσας πρότεινε ο Μονεμβασιώτης Σοφιανός Ευδαιμονογιάννης.

Το φρούριο της Γραμπούσας δε διαδραμάτισε κανένα ρόλο κατά την περίοδο των πολέμων προς κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους του 1645 - 1669. Η Γραμπούσα, η Σπιναλόγκα και η Σούδα παρέμειναν στα χέρια των Ενετών και μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669. Απώτερος σκοπός των Ενετών ήταν η ανάκτηση του νησιού.

Ομως μετά τις άκαρπες προσπάθειες για την ανακατάληψη των Χανίων και την ατυχέστατη έκβαση της επανάστασης του Ιωάννη Μαχαιριώτη για τον ίδιο σκοπό, η Γραμπούσα παραδόθηκε στους Τούρκους το 1692 από τον Ιταλό φρούραρχό της με προδοσία ή δωροδοκία. Ο φρούραρχος μετά την κατάληψη διέμενε στην Κωνσταντινούπολη και τον αποκαλούσαν ειρωνικά "Καπετάν Γραμπούσα".

Τη φρούρησή της ανέλαβε επίλεκτη μονάδα από Κρητικούς Γιαννίτσαρους.

Πολυσήμαντον όμως ρόλο θα διαδραματίσει η Γραμπούσα κατά την επανάσταση του 1821. Θα απασχολεί επί μία δεκαετία, από το 1821 έως το 1831, που η Κρήτη παραδόθηκε από τους Ευρωπαίους στο Μεχμέτ-Αλή της Αιγύπτου, την ελληνική και την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη.

Η Κρήτη, όπως και η υπόλοιπη Ελλάδα, επανεστάτησε κατά το 1821. Οι Τούρκοι όμως της Κρήτης και δυναμικοί ήταν και πολυπληθείς. Προέρχονταν ως επί το πλείστον από Κρητικούς, που εξισλαμίστηκαν. Ο αγώνας ως εκ τούτου υπήρξε και άνισος και τραχύς. Παρ' όλα αυτά οι επαναστάτες κατόρθωσαν να υπερισχύσουν και να τους κλείσουν στα φρούρια, που προστάτευαν τις πρωτεύουσες των νομών Χανίων, Ρεθύμνου και Ηρακλείου. Επειδή οι Τούρκοι κινδύνευαν να χάσουν την κυριαρχία της Κρήτης, ο Σουλτάνος Μαχμούτ Δ' ζήτησε τη βοήθεια του Μεχμέτ-Αλή, Αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Ο Μεχμέτ-Αλής δέχτηκε με ευχαρίστηση την πρόταση να βοηθήσει και το Μάϊο του 1822 μιά αρμάδα του από 144 πολεμικά και επιβατικά πλοία κατέπλευσε στη Σούδα και αποβίβασε 10.000 στρατιώτες και 500 ίππους. Αρχηγός τους ήταν ο φιλοπόλεμος Αλβανός Χασάν-Πασάς, γαμπρός του Μεχμέτ-Αλή. Οι μάχες διεξάγονταν με απίστευτο πείσμα, αλλά ως ήταν επόμενο οι επαναστάτες δεν κατόρθωσαν να δαμάσουν τα αιγυπτιακά στρατεύματα τα οποία είχαν ενωθεί με τους εντοπίους

Μωαμεθανούς και συγκρότησαν υπολογίσιμη και δυσκολοπολέμητη δύναμη.

Αρχισαν ως εκ τούτου να αναζητούν ένα φρούριο το οποίο αφού καταλάμβαναν θα χρησιμοποιούσαν ως βάση, για να επιτίθενται κατά του αντιπάλου τους. Αποπειράθηκαν να καταλάβουν τον Απρίλιο του 1822 το φρούριο του Ρεθύμνου, αλλά απέτυχαν. Σκέφτηκαν τότε να καταλάβουν το φρούριο της Γραμπούσας, του οποίου η θέση ήταν επίκαιρη. Ελεγχε τη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Πελοποννήσου και Κρήτης, η οποία οδηγούσε στο Αιγαίο πέλαγος.

Την ιδέα της κατάληψης της Γραμπούσας προπαγάνδιζε ο Μεσογειανός καπετάνιος Μιχ. Μαυράκης, ο οποίος διέμενε ως φυγάς στην Πελοπόννησο. Το Φεβρουάριο του 1823 ο προσωρινός διοικητής Κρήτης Νεόφυτος Οικονόμου πολιόρκησε το φρούριο της Κισάμου και απέστειλε το Μιχ. Μαυράκη να αποκλείσει δια ξηράς το φρούριο της Γραμπούσας. Στις 19 Μαΐου 1823 κατέφθασε ο μόνιμος διοικητής Κρήτης Μανώλης Τομπάζης, που αντικατέστησε τον Αφεντούλιεφ, και διέταξε τον Υδραίο πλοίαρχο Ιωαν. Μακρομούρα να αποκλείσει τα φρούρια Κισάμου και Γραμπούσας από τη θάλασσα.

Στις 23 Μαΐου 1823 καταλήφθηκε προσωρινά το φρούριο της Κισάμου. Υστερα από την παράδοση αυτή ο Τομπάζης διέπραξε το σφάλμα να διατάξει να λυθεί ο αποκλεισμός δια θαλάσσης του φρουρίου της Γραμπούσας. Αυτό ήταν τεράστιο σφάλμα του Τομπάζη, επειδή αν καταλαμβανόταν από τότε η Γραμπούσα θα αποφεύγονταν οι μετέπειτα ταλαιπωρίες και θυσίες των Κρητικών.

Ο Χασάν Πασάς, που αποβιβάστηκε όπως είδαμε στην Κρήτη, διέσχισε απ' άκρου εις άκρον αυτήν και κατέπνιξε την επανάσταση. Εγινε τότε επιτακτική ανάγκη η κατάληψη της Γραμπούσας, ώστε οι επαναστάτες να κατέχουν ένα φρούριο και από εκεί να εξορμούν. Ο Μιχ. Μαυράκης δεν έπαυσε να διακηρύττει την ιδέα αυτή. Την υιοθέτησε και ο Μανώλης Τομπάζης και προπαρασκεύασε την επιχείρηση.Συγκέντρωσε 500 οπλοφόρους και διόρισε αρχηγό τους το Μανιάτη Δημ. Δράμαλη. Στις 2 Δεκεμβρίου 1823 η δύναμις αυτή αποβιβάστηκε κατά τη νύκτα βορειοανατολικά της νήσου και με οδηγό το γενναίο Μιχ. Μαυράκη προχώρησε προς το φρούριο.

Με δύο σκάλες που έφεραν μαζί τους κατόρθωσαν να ανέλθουν οι πρώτοι στο φρούριο. Πρώτος ανέβηκε ο Μάρκος Μπουζάκης ή Μπουζομάρκος από τ' Ασκύφου Σφακίων.

"Ο Μπούζος πρωτανέβηκε απάνω στο μπεντένι
κι εφτά νομάτους έκοψε μόνο με το μαχαίρι.
Μα 'λάσθε απάνω, μπρέ παιδιά, τσι Τούρκους να γιουργιάρω
Γιατί δε βγαίνω 'γω από δω όξω και να 'ποθάνω.
Ο πρώτος που σκοτώθηκεν ήταν ο Μπουζομάρκος..."

Με αυτούς τους στίχους και άλλους πολλούς ο λαός ύμνησε το κατόρθωμα του Μπουζομάρκου.

Ταυτόχρονα με το Μπουζομάρκο ανέβηκαν οι Υδραίοι αδελφοί Αντώνης και Ραφαήλ Συσάνης, ο Κωνσταντινοπολίτης πολεμιστής Παν. Σουλιώτης, ο Γεώργιος Παπαδάκης ή Ξέπαπας από τον Τζιτζιφέ Αποκορώνου, ο αρχηγός του εγχειρήματος Δημήτριος Δράμαλης και στη συνέχεια άλλοι 150.

Οι πρώτοι που ανέβηκαν βρήκαν το σκοπό να κοιμάται στο φυλάκιο με τη γυναίκα του. Για να μη δημιουργηθεί θόρυβος τον έσφαξαν, ενώ κραύγαζε ύπτιος κάτω από την κάπα του.Από ιπποτισμό όμως δεν έσφαξαν και τη γυναίκα του.Από τη βιασύνη και σύγχυση ούτε και την περιόρισαν. Δεν έφεραν μαζί μπαρούτι, ώστε να γεμίσουν τα κανόνια και να κτυπούν τους στόχους τους. Η γυναίκα του στρατιώτη, αφρούρητη όπως ήταν, έβαλε τις φωνές και ξύπνησε τους στρατιώτες. Ο Μπουζομάρκος και ο Ραφαήλ Σωσάνης, που έτρεχαν να ανοίξουν την πύλη του φρουρίου, για να εισέλθουν και οι ευρισκόμενοι έξω, σκοτώθηκαν στην προσπάθειά τους.Τραυματίστηκε και ο Αντώνης Σωσάνης. Οι Τούρκοι έσπρεψαν τα κανόνια και έβαλλαν κατά της έπαλξης, που προστάτευε την πύλη, την οποία είχαν καταλάβει οι επιδρομείς και προσπαθούσαν να την ανοίξουν. Πάλη διεξαγόταν καθ' όλην την υπόλοιπη νύκτα. Ο Δημ. Δράμαλης κατέβηκε από το φρούριο και ενέσπειρε δυστυχώς τον πανικό. Μάταια ο αρμοστής Τομπάζης προσπαθούσε να τους ενθαρρύνει. Εκείνοι που δεν είχαν ανεβεί τράπηκαν σε φυγή. Κατά τη διάρκεια του αγώνα σκοτώθηκαν 83 άτομα και το φρούριο παρέμεινε υπό την κυριαρχία των Τούρκων. Εκείνους που σκοτώθηκαν μέσα στο φρούριο, οι Τούρκοι τους κρήμνισαν έξω από αυτό και όσοι σκοτώθηκαν γύρω από τα τείχη έμειναν άταφοι και έγιναν βορά των άγριων ζώων. Η αποτυχία αυτή επέδρασε καταλυτικά επί της πορείας της όλης υπόθεσης του αγώνα.

Οι ξένοι πολεμιστές έφυγαν από την Κρήτη. Τους ακολούθησαν και Κρητικοί, οι οποίοι κατέφυγαν στην Πελοπόννησο για να συνεχίσουν από εκεί τον αγώνα κατά των Τούρκων. Η φλόγα όμως της επανάστασης δεν έσβησε παντελώς από την Κρήτη. Οι επαναστάτες κατέφυγαν στα Λευκά Ορη, στον Ψηλορείτη και στα Λασηθιώτικα βουνά και προετοίμαζαν την αναζωπύρωση της επανάστασης.

Η επανάσταση δεν άργησε να αναστηθεί.

Ο ανεπανάληπτος ο Μιχ. Μαυράκης είχε κάμει σκοπό της ζωής του την κατάληψη της Γραμπούσας. Είχε εγκατασταθεί στα Βάτικα της Λακωνίας και παρακολουθούσε άγρυπνα την πορεία της επανάστασης στην Κρήτη. Δεν τον αποθάρρυνε η αποτυχία, επειδή πίστευε ότι αυτή προήλθε από την επιπολαιότητα με την οποία εκτελέστηκε η επιχείρηση της Γραμπούσας.

Την ίδια γνώμη είχαν και οι άλλοι Κρητικοί που διέμεναν στην Πελοπόννησο. Στα Βάτικα (Βοιαί) διέμενε και ο καπετάν Μιχάλης Αρετάς από την Καλυβιανή Κισάμου, που και αυτός διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην επανάσταση της Κρήτης, επειδή ο ίδιος πατριωτισμός πυρπολούσε την ψυχή και αυτού όπως και

του Μιχ. Μαυράκη. Ο Αρετάς είχε υπό την κυριότητά του ένα τρεχαντήρι με το οποίο διενεργούσε εμπόριο στην Κρήτη. Κατά τα τέλη Μαρτίου 1825 ήλθε στο Καστέλλι Κισάμου με τον Χαρ. Μαυράκη, εξάδελφο του Μιχάλη, και, με το πρόσχημα της πώλησης εμπορευμάτων, συνέλεγαν πληροφορίες σχετικές με το σκοπό τους.

Απέπλευσαν από το Καστέλλι, αλλά η τρικυμία τους ανάγκασε να προσορμιστούν στη Γραμπούσα, όπου ο φρούραρχος ήταν γνωστός στον Αρετά. Στο φρούραρχο ο Αρετάς είπε ευχάριστα νέα σχετικά με την εκστρατεία του Ιμπραΐμ στην Πελοπόννησο. Ο φρούραρχος εκμυστηρεύτηκε στον Αρετά προβλήματα που τον απασχολούσαν και είχαν σχέση με την υπηρεσία του. Εκτός από τον Αρετά και ο σύντροφος του Χαρ. Μαυράκης συνέλεγε πολύτιμες πληροφορίες από τους στρατιώτες σχετικές με το φρούριο. Ο φρούραρχος, επειδή ο Αρετάς του έδωσε ευχάριστες πληροφορίες, τον παρεκάλεσε, όταν επισκέπτεται την Κρήτη, να έρχεται και στη Γραμπούσα.

Οταν ο Αρετάς και Χαρ. Μαυράκης επέστρεψαν στα Βάτικα, συνάντησαν τον Μιχ. Μαυράκη και του ανεκοίνωσαν τις πληροφορίες τις σχετικές με τη Γραμβούσα. Ο Μιχ. Μαυράκης πήγε αμέσως στη Μονεμβασία και συνάντησε το Βασ. Χάλη, το διάσημο Θερισιανό αγωνιστή της επανάστασης του 1821, και του διηγήθηκε αυτές τις πληροφορίες. Αμέσως οι δύο αυτοί πατριώτες μετέβησαν στο Ναύπλιο και συνάντησαν τους : Νεόφυτο Οικονόμου από το Βενεράτο Ηρακλείου, Δημ. Χρυσαφόπουλο από την Κίσαμο και Εμμ. Αντωνιάδη από την πόλη των Χανίων και τους διηγήθηκαν τις πληροφορίες που συνέλεξαν. Οι πέντε αυτοί φλογεροί πατριώτες αποφάσισαν να πραγματοποιήσουν την κατάληψη της Γραμπούσας. Παρακάλεσαν το Μιχ. Μαυράκη να μεταβεί στη Μονεμβασία και αφού συναντήσει τους Μιχ. Αρετά και Χαρ. Μαυράκη να τους παρακαλέσει να μεταβούν πάλι στη Γραμπούσα και να συλλέξουν περισσότερες πληροφορίες χρήσιμες για το εγχείρημα. Ο Αρετάς με το Χαρ. Μαυράκη κατέπλευσαν πάλι στις αρχές του Μάη του 1825 στη Γραμπούσα. Συνάντησαν το φρούραρχο, στον οποίο ανακοίνωσαν τις ευχάριστες ειδήσεις των προόδων του Ιμπραΐμ στην Πελοπόννησο. Ο φρούραρχος κολύμπησε σε πελάγη ευτυχίας για τις ειδήσεις που άκουσε. Ο Αρετάς τον ρώτησε τότε πώς περνά με τη μοναξιά στην απόμερη αυτή γωνιά της Κρήτης, επειδή αυτός δε βλέπει περισσότερους από 10-15 στρατιώτες να διαμένουν.

Ο φρούραρχος απάντησε ότι πραγματικά η μοναξιά τον βασανίζει και ότι μόνο κατά την αρχή του μήνα που έρχονται οι 50 και φεύγουν οι προηγούμενοι 50 της φρουράς, δημιουργείται κάποια κίνηση. Στο τέλος του μήνα μένει σχεδόν ολομόναχος. Τις ανέλπιστες αυτές πληροφορίες ο Αρετάς με το Χαρ. Μαυράκη τις μετέφεραν στη Μονεμβασιά και τις ανέφεραν στο Βασ. Χάλη. Αυτός με το Μιχ. Μαυράκη ανέβηκαν στο Ναύπλιο και τις ανέφεραν στους : Νεόφυτο

Οικονόμου, Δημ. Χρυσαφόπουλο και Εμμ. Αντωνιάδη. Η πεντάδα αυτή κάλεσε τους Κρητικούς οπλαρχηγούς που διέμεναν στην Πελοπόννησο να συσκεφθούν και να προπαρασκευάσουν την κατάληψη της Γραμπούσας.

Ο Αντωνιάδης και ο Οικονόμου ανέλαβαν να ζητήσουν την ενίσχυση της κυβέρνησης για την επιχείρηση.

Η κυβέρνηση αποδέχτηκε την αίτηση της ενίσχυσης και διέταξε τον ταμία Αναγν. Μοναρχίδη να εξεύρει το ποσόν, που απαιτούσε το τόλμημα. Ο Μαναρχίδης διέθεσε οκτώ χιλιάδες γρόσια. Επειδή όμως το ποσόν δεν επαρκούσε, ζήτησαν τη συνδρομή του Εμμ. Ξένου, που τους χορήγησε 2100 γρόσια.Βρήκαν και άλλα μικροποσά από άλλους πατριώτες.Με τα χρήματα αυτά αγόρασαν τρόφιμα και ναύλωσαν 17 καΐκια. Από τους Μύλους του Ναυπλίου ξεκίνησαν 700 μαχητές. Αρχηγός τους ορίστηκε ο Κρητικός Δημ. Καλλέργης.

Στις 22 Ιουλίου 1825 έφθασαν στη Μονεμβασία και παρέλαβαν άλλους 150 Κρητικούς. Ο Εμμαν. Τομπάζης τους διέθεσε το πλοίο του "Σκύλλα". Στις 30 Ιουλίου έφθασαν στα Αντικύθηρα και παρέλαβαν 15 Σφακιανούς, που επιβιβάστηκαν στο καΐκι του συμπατριώτη τους Μπρατσόλη. Ο αριθμός του εκστρατευτικού σώματος ανήλθε τότε στους 865. Με την εκστρατευτική αυτή δύναμη ταξίδευσαν και οι : Οικονόμου, Χρυσαφόπουλος και Αντωνιάδης. Ο στόλος αυτός κατέπλευσε την 31 Ιουλίου στο Ποντικονήσι. Ξαφνικά ενέσκηψε ένα φοβερό μελτέμι, που τον διασκόρπισε. Τα περισσότερα πλοία κατέφυγαν στο Λαφονήσι, τρία στην Αγριογραμπούσα και το πλοίο που έφερε την ηγεσία του εγχειρήματος στο Σφηνάρι.

Τα τρία πλοία που κατέφυγαν στην Αγριογραμπούσα έφεραν 90 πολεμιστές, που μεταξύ τους ήταν ο Μιχ. Μαυράκης και ο περιώνυμος δια την ανδρεία του Ιακ. Κουμής από το Σέλινο. Αποπειράθηκαν το ίδιο βράδυ να προσεγγίσουν στη Γραμπούσα, αλλά η απόπειρα τους ναυάγησε. Την επόμενη νύκτα 1 Αυγούστου έκαμαν νέα, αλλά και αυτή ναυάγησε λόγω της συνεχιζόμενης πρωτοφανούς κακοκαιρίας.

Πριν ξημερώσει η 2 Αυγούστου οι 25 από τους 90 αποβιβάστηκαν στον Αγιο - Σώστη του ακρωτηρίου Γραμπούσα, με σκοπό να μεταβούν στο Τηγάνι. Στον Αγιο - Σώστη συνάντησαν τους 15 Σφακιανούς. Χωρίς να καθυστερήσουν συσκέφτηκαν και αποφάσισαν να μεταβούν οι 25 αυτοί και οι 15 Σφακιανοί, δηλ.. σύνολον 40 από τον Αγιο - Σώστη στο Τηγάνι. Ενώ βάδιζαν προς το Τηγάνι, συνάντησαν το Μεσογειανό Αρχοντάκη να έρχεται από τη Γραμπούσα. Οταν τους είδε, τρομοκρατήθηκε, επειδή τους θεώρησε Τούρκους. Ο συγχωριανός του όμως Μιχ. Μαυράκης τον αναγνώρισε και τον καθησύχασε. Του υπέβαλε ερωτήσεις και απάντησε: "Ερχομαι από τη Γραμπούσα και ο φρούραρχος είναι εκεί μόνος του με δύο γυναικαδέλφους του. Ο φρούραρχος μετέφερε χθες βράδυ τη γυναίκα του στο Τηγάνι και μένει στη σκηνή του Πετρή, που και αυτός έχει

εκεί εγκαταστήσει την οικογένειά του. Ο φρούραρχος επέστρεψε χθες στη Γραμπούσα. Αν ήλθε σήμερα στο Τηγάνι δεν το γνωρίζω".

Μετά τις πληροφορίες αυτές έκαμαν νέα σύσκεψη και αποφάσισαν πώς έπρεπε να δράσουν. Υιοθέτησαν το σχέδιο που πρότεινε ο Κουμής και το οποίο ήταν : Να επιλεγούν από τους 15 οι παρακάτω έξι: 1. Ιακ. Κουμής 2. Μιχ. Μαυράκης 3. Ανδρέας Παχυνάκης 4. Παύλος Κριαράκης 5. Γεώργιος Γεμενάκης και 6. Ιωανν. Ρούκουνας, οι οποίοι έφεραν πιο καλή ενδυμασία και αφού ανάψουν τα τσιμπούκια τους να κατέρχονται προσποιούμενοι τους Τούρκους. Από τους υπόλοιπους να μείνουν στην Αγία - Ειρήνη οι : 1. Γεωργ. Ροδοπιανός 2. Καραγιάννης Σφακιανός 3. Μανούσος Κουλετάκης 4.Ιωάννης Δεικτάκης ή Βουτσάκης και 5. Μανώλης του Φασόλη.Οι υπόλοιποι να επιστρέψουν στον Αγιο - Σώστη με σκοπό να πλεύσουν στην Αγριογραμπούσα, για να ειδοποιήσουν εκείνους που έμειναν εκεί, ώστε να έλθουν και αυτοί.

Οταν οι έξι παραπάνω ήλθαν στην παραλία ο Παχυνάκης χαιρέτησε από μακριά τον Πετρή υποκρινόμενος τον Τούρκο. Ο Πετρής τους καλωσόρισε, επειδή τους νόμισε Τούρκους. Αυτοί είπαν στον Πετρή ότι τα καράβια, που εμφανίστηκαν χθες και τα διασκόρπισε ο βοριάς ήταν εχθρικά και έχουν σκοπό να κτυπήσουν το φρούριο και ότι αυτοί ήλθαν να φυλάξουν το βασιλικό φρούριο.Τον ερώτησαν πού είναι ο φρούραρχος. Ο Πετρής απάντησε ότι είναι στο φρούριο με τους δύο γυναικαδέλφους του και ότι θα έλθει με δύο μπιστολιές ως σύνθημα.

Ο Παχυνάκης τις έριξε τότε και ανέμεναν. Ο Ανδρέας Παχυνάκης ήταν γιος του Σφακιανού Ανδρέα Παχύ ή Παχυνάκη και της κόρης του Δασκαλογιάννη, Ανθούσας.

Γεννήθηκε στις Δάφνες Ηρακλείου, όπου, είχαν εγκατασταθεί οι γονείς του. Εζησε στην Αλεξάνδρεια και στη Σμύρνη, όπου και εξέμαθε τα τουρκικά στην εντέλεια.

Αφού ο Παχυνάκης έριξε τους δύο πυροβολισμούς, ερχόταν η βάρκα επί της οποίας επέβαιναν πέντε. Ο Παχυνάκης ρώτησε τον Πετρή: "Πώς είναι πέντε, αφού μου είπες ότι στο φρούριο ήσαν ο φρούραρχος με τους δύο γυναικαδέλφους του;" Ο Πετρής ανέφερε ότι το προηγούμενο βράδυ αποβιβάστηκαν στο νησί πέντε στρατιώτες, για να πάρουν κριθάρι και ασφαλώς δεν έφυγαν. Πριν ακόμη αποβιβαστούν στη στεριά, ο Παχυνάκης χαιρέτησε τουρκικά και ταυτόχρονα επέπληττε το φρούραρχο, επειδή δε φυλάττουν το φρούριο πολλοί στρατιώτες. Ο φρούραρχος υποψιάστηκε και είπε "Μήπως είσθε Ρωμιάκια; Για σαλαβάντισε" (προσευχήσου τούρκικα). Ο Παχυνάκης έπραξε όπως του είπε. Η βάρκα πλησίασε τότε. Αμέσως "εν ριπή οφθαλμού" συνέλαβαν το φρούραρχο, τους δύο γυναικαδέλφους του και τους δύο από τους πέντε στρατιώτες που πήγαν να πάρουν κριθάρι και δεν έφυγαν το βράδυ.

Οι τρεις άλλοι έμειναν στο νησί. Εναν από αυτούς που αντιστάθηκε τον σκότωσε ο Κριαράκης. Επιβιβάστηκαν πάραυτα στην ίδια βάρκα και αποβιβάστηκαν στο νησί. Συνέλαβαν και τους άλλους τρεις στρατιώτες που έμειναν. Ο Παχυνάκης και Κουμής έσπευσαν στο αφρούρητο φρούριο και έριξαν κανονιοβολισμούς με τα κανόνια. Εκείνοι που ήταν στην Αγριογραμπούσα δεν ήξεραν γιατί ρίχνονται οι κανονιοβολισμοί. Ετρεξαν στον Αγιο - Σώστη και πληροφορήθηκαν το ευχάριστο γεγονός.

Η "Σκύλλα" του Τομπάζη είχε με την κακοκαιρία προσορμιστεί στο Σφηνάρι και σ' αυτήν επέβαιναν οι αρχηγοί του εγχειρήματος Δημ. Καλλέργης Ν. Οικονόμου, Δ. Χρυσαφόπουλος και Εμμ. Αντωνιάδης. Οι τέσσερις αυτοί είχαν κάμει το πρωί στις 2 Αυγούστου σύσκεψη και αποφάσισαν να στείλουν στην "Κακή Σκάλα", τοποθεσία μεταξύ Μεσογείων και Ακρωτηρίου Γραμπούσας, 500 στρατιώτες με επικεφαλής τους : Δ. Κουρμούλη, Γ. Δαμινού και Μ. Ρουστικιανόν να αναχαιτίσουν τους Τούρκους στρατιώτες που ενδεχομένως θα έρχονταν από το Καστέλλι, για να ματαιώσουν την κατάληψη της Γραμπούσας. Οι παραπάνω πληροφορήθηκαν κατά την πορεία ότι το φρούριο του Καστελλίου το εφύλατταν 20 άνδρες! Εσπευσαν και το κατέλαβαν. Ηταν μια ευτυχής συγκυρία, επειδή το ίδιο πρωινό καταλήφθηκαν και τα δύο φρούρια, της Γραμπούσας και του Καστελλίου, χωρίς να το ξέρουν ούτε οι μεν ούτε οι δε. Οταν η είδηση της κατάληψης της Γραμπούσας έφθασε στο Ναύπλιο, ο ναύαρχος Μιαούλης έστειλε τον πλοίαρχο Σαχίνη να συγχαρεί τους Κρητικούς. Ο Κολοκοτρώνης που βρισκόταν στην Τρίπολη διέταξε να ριφθούν χαιρετιστήριοι πυροβολισμοί.

Ο Ν. Οικονόμου και Εμμ. Αντωνιάδης ήλθαν στο Ναύπλιο και έκαμαν απολογισμό των εξόδων του εγχειρήματος. Διαπίστωσαν ότι η επιχείρηση χρειάστηκε 11198 γρόσια.

Η κατάληψη των δύο αυτών φρουρίων πανικόβαλε τους Τούρκους.

Η Ελληνική κυβέρνηση κατάρτισε επιτροπή, που με έδρα τη Γραμπούσα θα είχε τη διεύθυνση του αγώνα. Την αποτέλεσαν ο Γεωργ. Καλλέργης, ο Παν. Ζερβουδάκης από το Ηράκλειο και ο Κων. Κριτοβουλίδης από τους Αρμένους Αποκορώνου.

Δημιουργήθηκε ένα ανθρώπινο ποτάμι, που το τροφοδότησαν από τα διάφορα μέρη της Ελλάδας και κατά το πλείστον από την Κρήτη, το οποίο δημιούργησε το κράτος της Γραμπούσας με πληθυσμό τρεις περίπου χιλιάδες άνδρες και γυναίκες.

Μια από τις πρώτες ενέργειες των πολιτών αυτών ήταν να κτίσουν εκκλησία στο όνομα της Παναγίας και να θάψουν τους νεκρούς της πρώτης απόπειρας για την κατάληψη της το Δεκέμβριο του 1823. Τα οστά των μαρτύρων - ηρώων αυτών έμεναν άταφα στα γκρεμνά, που είχε κτιστεί το φρούριο. Οι Τούρκοι μετά τη νίκη τους κρήμνισαν έξω από τα τείχη τα σώματα εκείνων που

σκοτώθηκαν μέσα στο φρούριο και εκείνων που σκοτώθηκαν έξω στις πλαγιές τα άφησαν άταφα και έγιναν βορά των ορνέων). Τα περισυνέλεξαν με συντριβή και κατάνυξη και τα τοποθέτησαν σ' ένα κενοτάφιο από ξύλο κυπαρισσιού στο οποίο έγραψαν "τοις αθανάτοις προμάχοις Γεωργίω Παπαδάκη, Μάρκω Βουζάκη, Ραφαήλ Σωσάνη, Παναγή Σουλιώτη και Γεωργίω Κώτσω και λοιποίς πεσούσι ενδόξως στην έφοδο της Γραμπούσης το Δεκέμβριο του 1823". Ιερουργός ήταν ο αρχιερέας Αρδαμυρίων Ιγνάτιος με όλον τον κλήρον της περιοχής. Ο ίδιος αρχιερέας χρημάτισε και διδάσκαλος του σχολείου που ιδρύθηκε και δίδασκε με τη μέθοδο της αλληλοδιδακτικής.

Από τη Γραμπούσα εξορμούσαν οι επαναστάτες και εκδικούνταν τους Τούρκους που βιαιοπραγούσαν κατά των Κρητικών. Τους τολμηρούς αυτούς άνδρες ονόμαζαν με διάφορα ονόματα. Τους αποκαλούσαν Καλησπέριδες, επειδή έκρουαν τη θύρα των παρανομούντων Τούρκων κατά τη διάρκεια της νύκτας, τους απηύθυναν το χαιρετισμό "καλησπέρα" και στη συνέχεια τους σκότωναν. Οι Τούρκοι τους αποκαλούσαν "Παταξίες". Η γενική ονομασία τους ήταν Γραμπουσιανοί και διάσημοι από αυτούς έγιναν οι : 1. Ιωαν. Χάλης 2. Γεωργ. Πίππος 3. Ιωανν. Χούδαλης 4. Κων. Γεωργιλάς 5. Ιακ. Κουμής 6. Ιωαν. Ξυνίδης κ.α.

Τους μιμήθηκαν και οι Τούρκοι και ίδρυσαν παρόμοια σώματα, τα οποία ονόμαζαν "Ζουρίδες" και αντιδρούσαν έτσι στις εκδικήσεις των Κρητικών.

Το απρόσμενο εκείνο πλήθος που συγκεντρώθηκε στη Γραμπούσα είχε ανάγκη διατροφής, η οποία και αποτέλεσε σοβαρότατο πρόβλημα. Ο Αντωνιάδης, και οι άλλοι παράγοντες του ανεξαρτήτου και ιδιότυπου αυτού κράτους επώλησαν διάφορα εκκλησιαστικά σκεύη και με τα χρήματα που εισέπραξαν αγόρασαν μια γολέτα, που την ονόμασαν "Ηρα" και η οποία εξυπηρετούσε τις ανάγκες διατροφής τους. Αγόρασαν και άλλα δύο πλοία τη "Σκύλλα" του Τομπάζη και την "Κλειώ" του Μ. Μαλανδράκη με τα οποία εξυπηρετούσαν τις πολεμικές τους ανάγκες. Με αυτά κήρυξαν αποκλεισμό στους αντιπάλους των και έκαναν νηοψίες στα ευρωπαϊκά πλοία, ώστε να μην εφοδιάζουν τους Τούρκους και Αιγυπτίους με πολεμικό υλικό.

Ηταν ενέργεια απαραίτητη των Γραμπουσιανών και ένας από αυτούς, ο καπετάν Σήφης Σκουνής η Μπρεδάκης, πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες.

Δυστυχώς στη Γραμπούσα κατέφυγαν και ένας μικρός αριθμός περιτριμμάτων, τα οποία κινούνταν από ιδιοτελείς λόγους. Εκαναν νηοψίες στα ευρωπαϊκά πλοία και άρπαζαν όχι μόνο πολεμικό υλικό, αλλά και εμπορεύματα παντός είδους. Διενεργούσαν δηλαδή πειρατεία. Μετά την πράξη τους διαμοιράζονταν τη λεία τους.

Η πράξη τους αυτή εξόργιζε την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Οι εφοπλιστές,

που διακινούσαν με τα πλοία τους τα εμπορεύματα, οι έμποροι που τα έχαναν και οι λαοί που τα είχαν ανάγκη διαμαρτύρονταν και όλοι απαιτούσαν να δοθεί τέλος στην παρανομία αυτή. Η πειρατεία αμαύρωνε τον απελευθερωτικό μας αγώνα και έθιγε εκείνους που αγωνίζονταν δια την απελευθέρωση της πατρίδας τους. Η ελληνική κυβέρνηση διέταξε το ναύαρχο Κόχραν να πλεύσει προς τη Γραμπούσα και να επιληφθεί του θέματος. Ο Κόχραν κατέπλευσε και αφού χαιρέτισε με κανονιοβολισμούς το φρούριο, συνέστησε να "σέβονται την ανθρώπινη ζωή". Επειτα αποχώρησε. Οι πειρατές, που τρομοκρατήθηκαν και εγκατέλειψαν τα πειρατικά τους πλοία, αποθρασύνθηκαν με τη συμπεριφορά αυτή του Κόχραν. Και ήταν δυστυχώς η περίοδος (καλοκαίρι του 1827) που διακυβευόταν η τύχη της Κρήτης, επειδή οι σύμμαχοι σκέπτονταν να ιδρύσουν ελληνικό κράτος.

Ηταν λοιπόν επιτακτική η ανάγκη να μην δίδουν οι Κρητικοί το δικαίωμα της κατασυκοφάντησής τους.

Η επιτροπή της Γραμπούσας απέστειλε το Νοέμβριο του 1827 στην ανατολική Κρήτη 1500 άνδρες προς αναζωπύρωση της επανάστασης και σχεδίαζε να αποστείλει στα Σφακιά το στρατιωτικό σώμα του Χατζή Μιχάλη Νταλιάνη, το οποίον η Ελληνική κυβέρνηση θα έπεμπε στην Κρήτη τον Ιανουάριο του 1828.

Η πειρατεία λοιπόν δυσφημούσε την Κρήτη και ως εκ τούτου έβλαπτε τον ιερόν αγώνα της.

Στις αρχές του Ιανουαρίου 1828 αγκυροβόλησε στη Γραμπούσα αγγλική μοίρα υπό το ναύαρχο Σταίηνς και γαλλική υπό τον Ρόμπερτσολ. Την επόμενη ημέρα κατέπλευσε και ο Αμιλτον με τη φρεγάτα "Κράμβια", επί της οποίας επέβαινε ο Αλεξ. Μαυροκορδάτος.

Οι ναύαρχοι απαίτησαν να τους παραδώσουν τα 8 πειρατικά πλοία και τους πειρατές 1. Μαρτιμιανόν Περάκη 2. Ιακ. Σκανδάλη 3. Γεωργ. Λούπην 4. Παπα Γρηγόρη 5. Μανώλη Δεικτάκη 6.Παναγ. Καλαϊσάκη 7. Μανώλη Κουβαρίτη και 8. Μανώλη Δεικτάκη ή Σπανόν. Ο Μαυροκορδάτος, που εκπροσωπούσε την κυβέρνηση, ανέβηκε στο φρούριο και προσπαθούσε να πείσει την επιτροπή να υπακούσει. Η επιτροπή που εμπνεόταν από πατριωτικά και ταυτόχρονα φιλανθρωπικά αισθήματα συγκατένευσε να παραδώσει τα πλοία. Για τους πειρατές ανέφερε ότι δεν κατοικούν πια στη Γραμπούσα.

Παρακάλεσε όμως τους ναυάρχους να επιτρέψουν να μετακινηθεί το σώμα του Χατζη Μιχάλη Νταλιάνη στα Σφακιά. Οι ναύαρχοι δέχτηκαν κατ' αρχήν, έπειτα όμως μετάνιωσαν. Τα αγγλογαλλικά πλοία βομβάρδισαν τα ελληνικά, που είχαν αγκυροβολήσει στη Γραμπούσα. Κατά σύμπτωση κανένα ελληνικό πλοίο δεν κτυπήθηκε από τις βολές των πλοίων.

Την επόμενη ημέρα η αγγλική ναυαρχίδα του Σταίηνς και μια γαλλική φρεγάτα μπήκαν στο λιμάνι της Γραμπούσας και συνέλαβαν τα 8 πειρατικά. Ο κυβερνήτης Καποδίστριας για να δώσει τέλος σ'αυτή τη θλιβερή υπόθεση διόρισε φρούραρχο τον Αγγλο ευγενή και φίλο του Ουρκουάρδον, τον οποίον απέστειλε στη Γραμπούσα με ένα λόχο ελληνικού στρατού. Οι Γραμπουσιανοί τον σεβάστηκαν και έπρατταν σύμφωνα με τις εντολές του.

Ενώ όμως μια ημέρα ο Ουρκουάρδος βάδιζε στην παραλία του λιμανιού ,ο μανιώδης βοριάς, που μαστιγώνει το νησί, του έριξε στο κεφάλι ολόκληρη τη στέγη ενός καφενείου και τον σκότωσε.

Ο Σταίηνς διόρισε τότε ως φρούραρχο τον Αγγλο Στρογανέητς με φρουρά από 100 Αγγλους και 100 Γάλλους.

Μόλις ο νέος φρούραρχος ανέβηκε στο φρούριο με τη φρουρά του, συνέλαβε έξι πειρατές από τους οκτώ που είχε επισημάνει, τους οποίους και επιβίβασε στα πλοία και μετέφερε στη Μάλτα.

Με την πειθώ αλλά και την απειλή ο Σταίηνς έδιωξε όλους τους πολίτες που είχαν καταφύγει στο νησί. Ολοι έχασαν τις περιουσίες τους, οι οποίες ανέρχονταν σε 12.000 τάληρα. Από τότε η Γραμπούσα κατεχόταν εν ονόματι της Ελλάδας από αγγλογαλλικά στρατεύματα.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1830 καθορίστηκαν τα οριστικά σύνορα της Ελλάδας χωρίς να συμπεριληφθεί η Κρήτη.

Το Κρητικό συμβούλιο ζήτησε από τον Καποδίστρια να παραδώσει τη Γραμπούσα στους Κρητικούς και υποσχέθηκε ότι δε θα επαναληφθεί η πειρατεία. Ο Καποδίστριας δε συγκατένευσε με την πρόταση καθώς και οι σύμμαχοι, που διόρισαν ως φρούραρχο της Γραμπούσας το Γάλλο Δουπινή.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο εκείνη, Φεβρουάριος 1830, ολόκληρη η Κρήτη ήταν υπό την κυριαρχία των επαναστατών. Μόνο τις πρωτεύουσες των νομών με τα κάστρα τους κατείχαν οι Τούρκοι.

Ο Καποδίστριας γνώρισε στους Κρητικούς ότι με το πρωτόκολλο του Λονδίνου η Κρήτη παρέμεινε υπό την κυριαρχία των Τούρκων. Απέστειλε δε στη Γραμπούσα ελληνικά πλοία, τα οποία φόρτωσαν 40 κανόνια του φρουρίου.

Το τέλος του Σεπτεμβρίου 1830 κατέπλευσαν στη Γραμπούσα αγγλικά, γαλλικά και ρωσικά πλοία, για να παραλάβουν το νησί, στο οποίο κυμάτιζε η ελληνική σημαία και λογιζόταν νησί του Ελληνικού κράτους.

Ο φρούραρχος Δουπινής διατάχθηκε από την Ελληνική κυβέρνηση να παραδώσει το φρούριο στους συμμάχους, οι οποίοι, αφού το παρέλαβαν, καταβίβασαν την ελληνική σημαία και ύψωσαν τις δικές τους.

Την 21 Ιανουαρίου 1831 το πολυθρύλητο φρούριο της Γραμπούσας παραδόθηκε από τη Ρωσική Φρουρά στους Τούρκους και με την παράδοση τ

αυτή έσβησε κάθε ελπίδα απελευθέρωσης της Κρήτης.

Η Κρήτη καταδικάστηκε να μείνει υπόδουλη μέχρι το 1898, που συγκροτήθηκε η Κρητική πολιτεία.

Το φρούριο της Γραμπούσας μισογκρεμισμένο, χορταριασμένο και έρημο σκορπά από τότε τη μελαγχολία και την κατάθλιψη.

Διαλαλεί ότι οι άνθρωποι με τις κακίες τους περνούν και παίρνουν, σάβανό τους μοιραίο, την ανυπαρξία.

Εκκλήσεις βοήθειας, κατάρες, βρισιές, θρήνοι, βογγητά σβήσανε μαζί με τους ανθρώπους. Οπλα και σπαθιά λιώσανε στους προμαχώνες και επάλξεις του. Οπλο τρομερό στα χέρια των εχθρών εγκαταλείφθηκε και διαλαλεί με χίλια στόματα τη ματαιότητα των ανθρώπινων δημιουργημάτων.

Στην ορθόδοξη εκκλησία του Ευαγγελισμού και στην καθολική των Ενετών ο άνεμος, μόνος προσκυνητής, σφυρίζει αδιάκοπα.

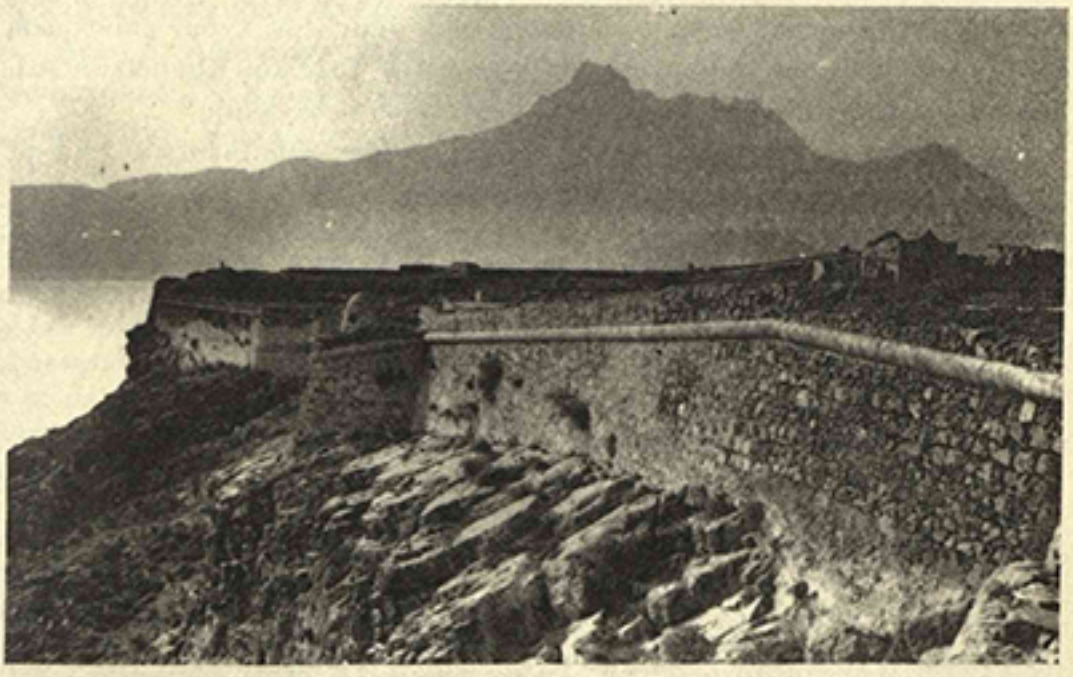
Στους στρατώνες, στις αποθήκες και στα οικήματα του φρουρίου βασιλεύει η ηρεμία και σιωπή, ενώ παλαιότερα στους ίδιους χώρους στροβιλίστηκαν τα ανθρώπινα πάθη με όλη την τραγική τους μεγαλοπρέπεια...

Βιβλιογραφία

1. Ιστορία της Κρήτης: Β. Ψιλάκη
2. Ιστορία των επαναστάσεων της Κρήτης : Ζαμπελίου και Κριτοβουλίδου
3. Ιστορία της Κρήτης : Παναγ. Κριάρη
4. Ιστορία των Σφακίων : Γρηγορίου Παπαδοπετράκη
5. Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός. Σύνδεσμος Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης
6. Ιστορία της Κρήτης : Θεοχάρη Δετοράκη
7. Γραμπούσα : Ι. Τσίβη. Περιοδικόν Κρητική Εστία τόμος 4ος.

Το φρούριο της Γραμπούσας από τη βόρεια πλευρά. Φωτ. Γεωργίου Αννιφαντάκη

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΛΟΥΠΑΣΗΣ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΕΛΙΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ερευνώντας προ ετών το Αρχείο του Δημοτικού Σχολείου Κακοδικίου της Επαρχίας Σελίνου [1] εντόπισα ανάμεσα σε άλλα σπαράγματα και δεσμίδα με "Δελτία Εκπαιδεύσεως εν Κρήτη".

Επρόκειτο για 17 συνολικώς Δελτία που αφορούσαν ισάριθμα Δημοτικά Σχολεία της Επαρχίας Σελίνου. Περιελάμβαναν στοιχεία για το σχολικό έτος 1912 - 1913 [2] σχετιζόμενα κυρίως με το προσωπικό (δασκάλους) των Σχολείων.

Τα Δελτία παρουσιάζουν ενδιαφέρον, γιατί διασώζουν πληροφορίες άγνωστες από άλλες πηγές (έτος και τόπος γεννήσεως δασκάλων, σπουδές, βαθμός πτυχίου κ.α.). Πρόκειται δε για αξιόπιστα έγγραφα, καθώς φέρουν την υπογραφή των δασκάλων για τους οποίους περιέχουν στοιχεία (ίσως μάλιστα έχουν συμπληρωθεί από τους ίδιους). Επιπλέον, έχουν επικύρωση (αντί του Επιθεωρητή) από τον Διευθυντή του Δημ. Σχολείου Κακοδικίου Α.Ι. Περράκη και φέρουν τη σφραγίδα του Δημ. Σχολ. Κακοδικίου [3].

Ενδειξη αξιοπρόσεκτη για τα εποπτικά μέσα που διέθεταν τότε τα Σχολεία της Επαρχίας αποτελεί η αναγραφή στη στήλη "Παρατηρήσεις" ορισμένων στοιχειωδών βοηθητικών οργάνων.

Οι πληροφορίες που περιέχονται στα εν λόγω Δελτία είναι οι παρακάτω.

---

1. Το Σχολείο δε λειτουργεί πλέον λόγω ελλείψεως μαθητών.

Τα σχετικά με την ιστορία του και την όλη του συμμετοχή στην εκπαίδευση των μαθητών της περιοχής βλ. εις Γ.Ι. Λουπάση ,Το Κακοδίκι της Κρήτης. Ιστορική διαδρομή. Αθήνα 1991, σελ. 224 - 248.

2. Στην Επαρχία Σελίνου λειτουργούσαν κατά το έτος εκείνο και τα Δημ. Σχολεία Καλάμου, Παλαιόχωρας, Σκλαβοπούλας (βλ. Παναγ. Γ. Κασσιμάτη, Ιστορική Επισκόπησις της εν Κρήτη Εκπαιδεύσεως. Αθήναι 1953, σελ. 108, 110, 111), Δελτία όμως γι' αυτά δεν υπήρχαν.

3. Και για το ειδικό θέμα της θέσεως που είχε το Δημ. Σχολ. Κακοδικίου μεταξύ των άλλων Δημοτικών της περιφέρειας βλ. Γ. Ι. Λουπάση,όπ. π., σελ. 227 - 230.

Δελτ. 1. Αδιαίρετον Σχολ. Αγίας Ειρήνης [4] Μιχ. Βασ. Καλαϊτζάκης. Τ(όπος) Κ(αταγωγής): Αγία Ειρήνη Η(λικία):48. Εγγαμος. Απόφ(οιτος): Γυμνασίου Χανίων. Πτυ(χ)ίον): Γος υποδιδάσκαλος προσωρινώς. Ε(τος) Λ(ήψεως) Π(τυχίο): 1900. Βαθ(μός):6. Μ(αθηταί) Σχ(ολείο): 8 - 9.

Δελτ. 2. Πλήρες Ανωτ. Δημ. Σχ. Κακοδ(ικίου) αρρένων. Ανδρέας Περράκης. ΤΚ: Δήμος Αρχιστρατήγου [5] Η: 31.Αγαμος. Απόφ. Διδ. Ηρακλείου. Πτυχίον: Δημοδ/λου. ΕΛΠ:1903.Βαθ: Αριστα [6] Μ. Σχ.: 125 - Φραγκίσκος Ζεβελάκης. ΤΚ: Δήμος Αρχιστρατήγου. Η: 25. Αγαμος. Απόφ.: Διδ. Ηρακλείου. Πτυχίον: Δημοδ/λου. ΕΛΠ: 1909. Βαθμ.:Αριστα. - Γεώργιος Τζιάκης. ΤΚ: Δήμος Αρχιστρατήγου. Η:35. 'Εγγαμος. Απόφ.:Ιεροδιδασκαλείου Αγίας Τριάδος από του 1896 με βαθμόν άριστα. - Στη στήλη "Παρατηρήσεις": Οργανα Φυσικής: Αυτοσχέδια των διδ/λων. Συλλογαί: Οστά, πτερά, μεταλλεύματά τινα.

Δελτ. 3. Μονοτάξιον Αζωυρέ [7] (sic). Θεόδωρος Γεωρ. Κριάρης. ΤΚ: Αζωυρές. Η:24. Αγαμος. Απόφ: Δι'εξετάσεων. Πτυχ: Γος προσωρ(ινός) διδάσκαλος. ΕΛΠ: 1911. Βαθ. 7 $^{24}/_{46}$. Μ. Σχ. 23 - 28.

Δελτ. 4. Αδιαίρετον Ασφενδυλέ [8] (sic). Ιωάνν. Εμμ. Θεοδωράκης. ΤΚ: Μάζα. Η:34. Εγγαμος. Απόφ.: Ιεροδιδασκαλείον Αγίας Τριάδος. Πτυχ: "Δεν ελήφθη, καίτοι κατά το παρελθόν έτος διά τριών ημών εγγράφων προς την Σ(εβαστήν) Α(νωτέραν) Δ(ιεύθυνσιν) της Παιδείας εζητήθη και το νόμιμον χαρτόσημον απεστάλη". Μ.Σχ. 22 - 24.

Δελτ. 5. Αδιαίρετον Αρρένων και Θηλέων Βοθιανών [9] Παναγ. Εμμ. Σφακιανάκης. ΤΚ: Καλάμι Σκλαβοπούλας. Η:40. Εγγαμος. Απόφ.: Γυμνασίου Χανίων. Πτυχ.: Υποδιδάσκαλος Β'. Οριστικός δι'εξετάσεων ανεγνωρισμένος. ΕΛΠ: 1902. (άνευ βαθμού). Μ. ΣΧ: 25 - 49. "Ευρέθησαν κατά την α' επίσκεψιν 23 και την β' 7!" [10]

4. Ο Π. Κασσιμάτης (όπ.π., σελ. 98) το απαριθμεί μεταξύ των σχολείων της Β' περιφέρειας Χανίων. Πρόκειται προφανώς για λάθος, το ίδιο δε συμβαίνει και με τα σχολεία Επανωχωρίου (σελ. 100), Καμπανού (σελ.100), Ροδοβανίου (σελ. 103). Για το χαρακτηρισμό "αδιαίρετον" και άλλους ανάλογους που ακολουθούν βλ. Γ.Ι. Λουπάση, όπ. π., σελ. 224.

5. Από το 1911 - 1924 η περιοχή Κακοδικίου είχε αποτελέσει το "Δήμο Αρχιστρατήγου". Βλ. το ίδιο, σελ. 54 - 57.

6. Για τον Ανδρ. Ι. Περράκη όπως και για τους αναφερόμενους παρακάτω Φρ. Ζεβελάκη, Γ. Τζιάκη, Ι.Δ. Περάκη, Εμμ. Λουπασάκη, Αντιγ. Μπενάκη βλ. στο ίδιο, κεφ. Γ'.

7. Π. Κασσιμάτη, όπ.π, σελ. 105.

8 .Στο ίδιο.

9. Στο ίδιο, σελ. 106. Πρ.βλ. Γ.Ι. Λουπάση, όπ. π., σελ., 190.

10. Οι αυξομειώσεις στους αριθμούς των μαθητών οφείλονται ασφαλώς στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι μαθητές (γεωργικές ασχολίες, αποστάσεις, καιρικές συνθήκες). Φαίνεται όμως ότι το Σχολείο Βοθιανών αντιμετώπιζε και άλλα προβλήματα.

Δελτ. 6. Ανώτερον Δημοτικόν Αρρένων Βουτά [11]. Γεωργ. Αντων. Σεργεντάνης. ΤΚ: Βουτάς. Η:28. Άγαμος. Απόφ.: Διδασκαλείου Κρήτης. Πτυχ.: Βος Δημοδιδάσκαλος. ΕΛΠ: 1904. Βαθ.: $8^{15/18}$ Μ.Σχ. 81 - 95. Στη στήλη "Παρατηρήσεις" γίνεται λόγος για ύπαρξη αξιόλογου αγροκηπίου. Αναφέρεται και "1 φλόμπερ ως όπλον σκοποβολής".

Δελτ. 7. Αδιαίρετον Αρρένων Διποτάμων Ιωάν. Δημ. Περάκης. ΤΚ: Δήμος Αρχιστρατήγου. Η:29. Αγαμος. Απόφ.: Διδασκαλείου Ηρακλείου. Πτυχ: Δημοδιδάσκαλος Β'. ΕΛΠ: 1904. Βαθ.: $9^{5}/_{18}$ Μ.Σχ.: 42 - 45.

Δελτ. 8. Αδιαίρετον Αρρένων Επανωχωρίου [13]. Αντ. Εμμ. Χαλακατεβάκης. ΤΚ.: Επανωχώρι. Η:21. Αγαμος. Απόφ.: Γυμνασίου. Πτυχ.: Προσωρινός Δημοδιδάσκαλος. Βαθ.: $6^{59}/_{63}$ Μ.Σχ.25

Δελτ. 9. Αδιαίρετον Αρρένων Κανδάνου (sic) [14]. Εμμ. Στυλ. Λουπασάκης. ΤΚ: Δήμος Αρχιστρατήγου. Η:60. Έγγαμος. Πτυχ.: "Αρχαίος Ελληνοδιδάσκαλος, του οποίου τα προσόντα ανεγνωρίσθησαν ένεκα πολυετούς ευδοκίμου υπηρεσίας. Οριστικός Πρωτοβάθμιος". Μ.Σχ.: 55 - 62

Δελτ. 10. Αδιαίρετον Θηλέων Κανδάνου (sic). Παναγιώτα Κων. Περράκη. ΤΚ: Αθήναι. Η:20. Αγαμος. Απόφ.: Αρσακείου. Πτυχ.: Αβ/μιος. ΕΛΠ:1908. Βαθ.: Αριστα. Μ.Σχ.: 43 - 50.

Δελτ.11. Αδιαίρετον Αρρένων Καμπανού [15]. Φραγκ. Εμμ. Σαρτζετάκης. ΤΚ: Πρινές. Η:28. Εγγαμος. Απόφ.: Ιεροδιδασκαλείου Πτυχ.: Οριστικού διδ/λου" δι'εξετάσεων. ΕΛΠ: 1911. Βαθ. $7^{62}/_{66}$. Δευτεροβάθμιος. Μ.Σχ.: 41 - 49.

Δελτ.12. Αδιαίρετον Θηλέων Καμπανού. Αντιγόνη Γεωργ. Μπενάκη ΤΚ: Κάδρος. Η: 20. Αγαμος. Απόφ.: Ανωτέρου παρθεν(αγωγείου) Χανίων. Πτυχ: Προσωρινή δι' εξετάσεων δημοδιδάσκαλος Γ/θμια. ΕΛΠ:1911. Βαθμ.: 7. Μ.Σχ.: 42-29 .

Δελτ.13. Μονοτάξιον Μάζης [16] Ιωάν. Γεωρ. Θεοδωράκης. ΤΚ: Μάζα. Η:23. Άγαμος. Απόφ.: Τελειόφοιτος Γυμνασίου. Πτυχ.: Προσωρινός. ΕΛΠ: 1911. Βαθ. $7^{20}/_{60}$. Μ.Σχ.: 30 - 36.

Δελτ.14. Αδιαίρετον Αρρένων Πρινέ [17]. Αντων. Στυλ. Χαιρέτης. ΤΚ:

---

11. Π. Κασσιμάτη, όπ.π.

12. Στο ίδιο, σελ. 113, Πρβλ. και Γ.Ι. Λουπάση, όπ.π., σελ. 262 - 263.

13. Π. Κασσιμάτη, όπ. π., σελ. 100.

14. Στο ίδιο, σελ. 109, όπου όμως εμφανίζεται ως ενιαίο με το αναγραφόμενο στο επόμενο (αρ. 10) Δελτίο.

15. Στο ίδιο, σελ. 100, όπου λόγος και για το αναφερόμενο στο Δελτίο 12.

16. Στο ίδιο, σελ. 109.

17. Στο ίδιο, σελ. 113.

Επανωχώρι. Η:62. Εγγαμος. Απόφ.: Γυμνασίου. Πτυχ.: "Δεν προήλθον εκ Διδασκαλείου". Βαθ.: "Δημ/λος 3 βάθμιος προσωρ". Μ.Σχ.: 23 - 32.

Δελτ.15. Πλήρες Ανώτερον Ροδοβανίου [18]. Γεωργ. Ιωάν. Σειραδάκης. ΤΚ: Λειβαδάς. (άνευ ηλικίας). Αγαμος. Απόφ.: Διδασκαλείου Ηρακλείου. Βαθ.: Αριστα. Μ.Σχ.: 115 - 130. - Μιχ. Μαρκ. Χατζημιχελάκης. ΤΚ: Άνω Αγριλές. Η.:42. Εγγαμος. Απόφ.: Γυμν. Χανίων. Πτυχ.: Οριστ. Γος Δ/λος. ΕΛΠ: 1900. Βαθ.: Καλώς 8. - Εμμ. Βασ. Λαδάκης. ΤΚ: Μαράλια. Η:34. 'Εγγαμος. Απόφ.: Ιεροδιδασκαλείου Αγίας Τριάδος. Πτυχ.: Δ/λου Γου. ΕΛΠ:1911. Βαθ.: Καλώς 7.

Δελτ.16. Αδιαίρετον Σκάφης Αρρένων [19]. Παναγ. Νικ. Μαλανδράκης. Ιερεύς. ΤΚ: Αργαστήρι. Η:45. Εγγαμος. Απόφ.: Ελληνικού Σχολείου Κανδάνου. Πτυχ.: Προσωρινός δι'εξετάσεων υ(πο)διδάσκαλος. Μ.Σχ.: 24 - 39.

Δελτ.17. Αδιαίρετον Δημ. Σχ. Σαρακήνας [20] .Εμ. Ιωάν. Γρηγοράκης. ΤΚ: Γρηγοριανά Σαρακήνας. Η:40. Εγγαμος. Πτυχ.: Οριστικός δι' εξετάσεων υ(πο)διδάσκαλος. ΕΛΠ:1902. Βαθ.: 8 ⅝. "Υποδιδάσκαλος Β' τάξεως". Μ.Σχ: 32 - 41 (η στήλη των "παρατηρήσεων" έχει αποκοπεί).

---

18. Στο ίδιο, σελ.. 103.
19. Στο ίδιο, σελ. 111.
20. Στο ίδιο.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΑΝΤΙΑ

"ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΥΧΗ ΕΝΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ"

Κι ο Ναβαγέρης να θωρή, πως ήτονε χαϊμένοι
και χαλασμένα τα τειχιά κ' η χώρα κρεμνισμένη,
μόνος του επρικαίνεντο κι' από το άλλο μέρος,
κι' ογιά να παρηγορηθούν πάει κι' ο Κονσεγέρος.
Κι' αποφασιζουνε κ' οι δυό τσ' άρχονταις να μαζώξουν,
να εύρουν μόδο κι' ορδινιά τον εχθρόν να διώξουν,
Καλέργους, Κόκκον, Μάγκανον, Πολάνην, Μανωλέση,
Κάλπο, Μπολάνη, Περμαρή, Μπαρότσους να καλέση.
Τους Πιτζαμάνους κράζουνε να παν κι οι Τζανκαργιόλοι
εις το παλάτι να 'ρθουνε οι Βιτζαμάνοι όλοι,
συμβούλιο να κάμουνε πώς θε να πορευτούσι,
όλοι τως να γλυτώσουνε και να μην δεν κοπούσι.
Μα να κοντεύγω τον καιρόν και λόγια να σωθούσι,
'που' δώκαν την απόφασιν, για να παραδοθούσι[1].

Μ' αυτούς τους στίχους ο ποιητής του "Κρητικού Πολέμου", Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής, εκφράζει τη δύσκολη θέση στην οποία είχαν βρεθεί οι Βενετοί αξιωματούχοι κατά την πολιορκία των Χανιών και την κοινή απόφασή τους με εκπροσώπους μεγάλων οικογενειών της περιοχής να παραδώσουν την πόλη στους Τούρκους.

Τα Χανιά μετά από πολιορκία 58 ημερών παραδόθηκαν με όρους στον Οθωμανό κατακτητή (22 Αυγούστου 1645)[2].

---

1. Α. Ξηρουχάκη, Κρητικός Πόλεμος (1645-1669). Η συλλογή των ελληνικών ποιημάτων 'Ανθιμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη 1908, κεφ. 4, σ. 173-174.

2. Για την πολιορκία και παράδοση της πόλης των Χανιών βλ. Θ. Δετοράκη, Ιστορία της Κρήτης, Αθήνα 1986, σ. 255-258, Μ. Β. Σακελλαρίου, Χειρόγραφος έκθεσις περί της πολιορκίας και αλώσεως των Χανίων υπό των Τούρκων, Byzantinisch Neugrichische Jahrbucher 15 (1939), σ. 141-176. Αναστασίας Παπαδία, Εκθεση του Camillo Gonzaga για τα πρώτα χρόνια (1645-1647) του Κρητικού Πολέμου, Θησαυρίσματα 13 (1976), σ. 152-194. Βιβλιογραφία για τον "Κρητικό πόλεμο" βλ. Θ. Δετοράκη, ό.π., σ. 507-508, Μ. Μανούσακα, Σύντομος επισκόπησις των περί την

Στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας σώζεται η απολογία του Antonio Navagier, του Βενετού δηλαδή αξιωματούχου, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας και τη παράδοση των Χανιών.[3] Ο Antonio Navagier, όταν επέστρεψε στην Βενετία ,κατηγορήθηκε και οδηγήθηκε στο δικαστήριο[4]. Μέσα από το κείμενο της απολογίας του, το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό γιατί μας δίνει λεπτομερείς πληροφορίες για την πολιορκία και τους λόγους που οδήγησαν στην παράδοση,[5] γίνεται γνωστό για τον ίδιο, ότι στάλθηκε στα Χανιά με το αξίωμα του Provveditore Straordinario (Εκτάκτου Προβλεπτή),[6] μετά από 18 χρόνια στρατιωτικής υπηρεσίας, και με την εντολή να υπακούει στο Γενικό Προβλεπτή του νησιού Andrea Corner.

Οι κατηγορίες, οι οποίες διατυπώθηκαν εναντίον του Antonio Navagier, ήταν οι εξής: 1) Δεν αντισπάθηκε, όσο έπρεπε, και παρά τη διαταγή του Γενικού Προβλεπτή για αντίσταση μέχρι τέλους, παράδωσε τα Χανιά στους Τούρκους. 2) Παρά την εντολή του Γενικού Προβλεπτή δε φρόντισε, ώστε να μην αφήσει τίποτα στα χέρια των εχθρών. 3) Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας δεν έδειξε την απαιτούμενη δύναμη και σθένος που άρμοζε σε δημόσιο

βενετοκρατουμένην Κρήτην ερευνών, Κρητικά Χρονικά 23(1971), σ.269-271. Η πολιορκία και παράδοση των Χανιών και γενικά τα πρώτα χρόνια του "Κρητικού πολέμου" πρέπει να γίνουν αντικείμενο μιας πιο συστηματικής μελέτης, πράγμα το οποίο έχει επισημανθεί και στο παρελθόν

3. A. S. V., Miscellanea di atti diversi manoscritti, f. 54. Την υπόδειξη αυτής της ανέκδοτης πηγής την οφείλω στην καθηγήτριά μου κ. Χρύσα Μαλτέζου, την οποία ευχαριστώ για τη βοήθειά της.

4. Κάτι ανάλογο συνέβη και με τον Francesco Morosini, τον υπερασπιστή του Χάνδακα. Κατηγορήθηκε από τον Antonio Correr ότι δεν έπρεπε να παραδώσει το Χάνδακα, χωρίς τη συγκατάθεση της Γερουσίας. Τελικά αθωώθηκε. Βλ. S. Romanin, Storia documentata di Venezia, τομ. VII, βιβλ. 16, κεφ. 2, Βενετία 1853-61, επανέκδοση 1912, σ. 326-330.

5. Σε μελλοντική μου εργασία θα εκδόσω αυτό το τόσο σημαντικό κείμενο, το οποίο θα διαφωτίσει αρκετά τα γεγονότα του πρώτου έτους του πολέμου. Για την καλύτερη γνώση αυτών των γεγονότων είναι απαραίτητη η έκδοση και άλλων ανέκδοτων πηγών βλ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Ερευναι εν Βενετία, Θησαυρίσματα 5(1968), σ.81, σημ.66

6. Για το αξίωμα του Γενικού Προβλεπτή στην Κρήτη βλ. Γ. Πλουμίδη, Λατινοκρατούμενες ελληνικές χώρες, Κρήτη, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τομ. Ι, Αθήνα 1974, σ. 212-215. Εκτός από το Γενικό Προβλεπτή (Provveditor General), ο οποίος είχε τέτοιες αρμοδιότητες που τον καθιστούσαν ανώτερο απ' όλους τους άλλους αξιωματούχους στο νησί, στα Χανιά, το δεύτερο σε σημασία φρούριο και διαμέρισμα της Κρήτης, είχε τοποθετηθεί και προβλεπτής (provveditor), αρμόδιος για στρατιωτικά

λειτουργό 4) Έλαβε ο ίδιος το ποσό των 4404 δουκάτων, το οποίο έπρεπε να πάρει στα χέρια του ο Vicenzo Michieli, cancellier pretorio των Χανιών, 5) Δε φρόντισε να μεταφέρει μαζί του, φεύγοντας από τα Χανιά, τα βιβλία και τα έγγραφα του Δημοσίου Ταμείου, της Σιταποθήκης και της αποθήκης των Πυρομαχικών.[7] 6) Δεν έκανε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας επιθεώρηση στις στρατιωτικές δυνάμεις.

Ο Antonio Navagier,στην απολογία του, προσπάθησε ν' ανασκευάσει τις παραπάνω κατηγορίες. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην πέμπτη κατηγορία σύμφωνα με την οποία ο Navagier δε φρόντισε για τη μεταφορά του αρχείου των οικονομικών υπηρεσιών της βενετικής διοίκησης. Το επιχείρημα με το οποίο απέκρουσε αυτή την κατηγορία, ήταν ότι το οικονομικό αρχείο υπαγόταν στην αρμοδιότητα του ρέκτορα (rettore) των Χανιών. Έτσι γίνεται γνωστή η απώλεια αυτού του αρχείου και μπορεί να υποθέσει κανείς ότι ίσως η κατηγορία ν' αφορούσε και στην απώλεια του διοικητικού αρχείου. Η διοικητική οργάνωση της πόλης των Χανιών[8] ήταν τέτοια, που οπωσδήποτε είχε ως αποτέλεσμα την ύπαρξη μεγάλου αρχείου λαμβάνοντας φυσικά υπόψη και τη γραφειοκρατική νοοτροπία, η οποία διέκρινε τους Βενετούς. Η ευθύνη για την απώλεια του αρχείου των Χανιών ειναι αβέβαιο, αν μπορεί ν' αποδοθεί αποκλειστικά στον Antonio Navagier. Ισως οι συνθήκες κατάκτησης να ήταν τέτοιες που να μην επέτρεψαν τη μεταφορά, έστω και ενός τμήματος του αρχείου. Αντίθετα, αυτό έγινε στο Χάνδακα, το 1669, με την πρωτοβουλία του Francesco Morosini. Ο όρος της συνθήκης, με τον οποίο μπορούσαν να πάρουν ό,τι ήθελαν κατά την αναχώρησή τους από το Χάνδακα, έδωσε τη δυνατότητα στο Morosini γι' αυτή την πράξη[9]. Πρέπει όμως εδώ να επισημανθεί ότι σύμφωνα

θέματα. Βλ. Ι. Γ. Γιαννόπουλου. Η Κρήτη κατά τον τέταρτο βενετοτουρκικό πόλεμο (1570-1571), Αθήνα 1978, σ. 26.

7. Στο κείμενο της απολογίας η κατηγορία αυτή είναι διατυπωμένη ως εξής "Che non habbi nella partenza della Piazza della Canea meco portato li libri e scritture di quella Camera Fiscale, delle Munizione e del Fontico"..

8. Για τη διοικητική οργάνωση βλ. Χρύσας Μαλτέζου, Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της βενετοκρατίας, Κρήτη - Ιστορία και Πολτισμός, τομ. 2, Ηράκλειο 1988, σ. 112-113, Ασπασίας Παπαδάκη, Αξιώματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αιώνα, Κρητικά Χρονικά 26 (1986), σ. 117-118.

9. Η συνθήκη μεταξύ των άλλων ανέφερε: "Che per l' imbarco ... delle robbe sacre e profane, cannone e munisioni da querra ... viveri e qual si sia altra robba o bagaglio ..." Βλ. R. Predelli - P. Bosmin, I libri Commemoriali della Repubblica di Venezia, Regesti, τομ. 8, Βενετία 1914, σ. 30. Για το αρχείο τουΧάνδακα,βλ.Θ.Δετοράκη,

με τους όρους παράδοσης της πόλης των Χανιών μια τέτοια δυνατότητα ήταν περιορισμένη[10].

Η απώλεια του αρχείου των Χανιών έχει οδηγήσει στην ελλιπή γνώση της ιστορίας αυτής της περιοχής κατά την περίοδο της βενετοκρατίας. Έτσι επιβάλλεται να γίνει μια συστηματική καταγραφή του αρχειακού υλικού, το οποίο αφορά τα Χανιά από το αρχείο του Δούκα της Κρήτης (Duca di Candia)[11]. Επίσης σημαντικό αρχειακό υλικό για τα Χανιά υπάρχει και σ' άλλες αρχειακές σειρές των Κρατικών Αρχείων της Βενετίας. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί ν' αναφερθεί η σειρά των εκθέσεων (Relazioni) των ρεκτόρων (rettori) που υπηρέτησαν στα Χανιά. Οι εκθέσεις αυτές, τις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να υποβάλλουν στη Βενετία στο τέλος της θητείας τους, αποτελούν σημαντικές πηγές για την οικονομική, κοινωνική και στρατιωτική κατάσταση της περιοχής.Μερικές απ' αυτές έχουν ήδη εκδοθεί[12]. Πολύτιμα στοιχεία περιέχονται και στις διάφορες σειρές χειρογράφων, οι οποίες βρίσκονται τόσο στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, όσο και στο μουσείο Correr της Βενετίας. Επομένως η συγκέντρωση, καταγραφή, έκδοση και μελέτη αυτού του αρχειακού υλικού θα βοηθήσουν καθοριστικά στη διαφώτιση της ιστορίας των Χανιών κατά την περίοδο της βενετοκρατίας.

Η πόλη του Χάνδακα και τα αρχεία της Βενετίας, Κρητολογικά Γράμματα 2 (1990), σ. 74-80.

10. Για τους όρους παράδοσης των Χανιών βλ. Σακελλαρίου, ό.π., σ.170. Γ. Τσίβη, Χανιά 1252-1940, Αθήνα 1990, σ.79.

11. Για το αρχείο του Δούκα της Κρήτης βλ. Gerland, Das Archiv des Herzogs von Kandia in Konigl. Staatsarchiv zu Venedig, Strassburg 1899, Maria Francesca Tiepolo, Note sul riordino degli archivi del duca e dei notai de Candia nell' archivio di Stato di Venezia, Θησαυρίσματα 10 (1973), σ. 88-100, Μ.Ι. Μανούσακα, Προγραμματισμός για τη συστηματική έκδοση του Αρχείου του Δούκα της Κρήτης. Ο πρώτος τόμος των "Missive e Responsive " (1417-1467), Πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, τομ. Γ', σ. 163-172 και άλλα.

12. Βλ. Γ.Σ. Πλουμίδη, Κατάλογος στρατευσίμων Χανιων και Αποκορώνου στην έκθεση του ρέκτορα M.A. Bernardo (1536), Κρητικά Χρονικά 25 (1973), σ. 291-351, του ίδιου, Η έκθεση του ρέκτορα Χανίων Λεονάρδου Λορεντάν (1554), Κρητικά Χρονικά 24 (1972), σ. 435-447, του ίδιου, Τα Χανιά στα τέλη του ιστ αιώνα. Η έκθεση του B. Dolfin (1598), Δωδώνη 2 (1973), σ.79-102 ,Αναστασίας Παπαδία, Το διαμέρισμα των Χανίων στα μέσα του ιστ' αιώνα. Η έκθεση του ρέκτορα Χανίων A. Barbarigo (1549), Θησαυρίσματα 19 (1982), σ. 82-77.

ΧΑΡΙΔΗΜΟΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΗΣ

ΜΙΣΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ. ΕΞΕΧΟΥΣΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ

Το ιστορικό Μοναστήρι της Γωνιάς Κολυμβαρίου Κισάμου ανέδειξε μεγάλες πνευματικές προσωπικότητες της χώρας μας. Ανέδειξεν ιεράρχες, καθηγητές πανεπιστημίων, πολιτικούς, ανθρώπους οι οποίοι διακρίθηκαν στα Γράμματα, στη Διακονία της Εκκλησίας και στη Λειτουργία της Εκπαίδευσης.

Μια τέτοια μεγάλη πνευματική φυσιογνωμία είναι ο Μητροπολίτης Αθηνών και Πρύτανις - καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών ΜΙΣΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ.

Τέκνον της ιστορικής Μονής Γωνιάς στην οποία προσεχώς θα γίνει μετακομιδή των οστών του από το Α' κοιμητήριον Αθηνών και θα εναποτεθούν σε ανεγειρόμενο μνημείο στον περίβολο της Μονής.

Ο Μισαήλ Αποστολίδης γεννήθηκε το 1789 στο χωριό Μελισσουργιό του Ροδωπιανού Ακρωτηρίου της Κοινότητας Καληδονίας της Επαρχίας Κισάμου.

Ο πατέρας του, πρόκριτος της Επαρχίας, σφάγηκε από τους Τούρκους στα Χανιά το 1821.

Μικρός στην ηλικία εισήχθη στην Ιερά Μονή Γωνιάς στην οποία διδάχθηκε τα πρώτα γράμματα και όπου χειροτονήθηκε Διάκονος και Πρεσβύτερος.

Για αρτιότερη μόρφωσή του εστάλη με δαπάνες την Μονής Γωνιάς και εκπαιδεύτηκε στο τότε ακμάζον "Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης", στο οποίο εκτός άλλων δίδασκε ο Κωνσταντίνος Οικονόμου ο εξ Οικονόμων.

Μετά την αποφοίτησή του από το Εκπαιδευτήριο αυτό προσκλήθηκε στη Βιέννη το 1815 από την εκεί Ελληνική Κοινότητα ως ιερεύς και δάσκαλος. Εκεί δίδαξε ελληνική φιλολογία, ιστορία , θρησκευτικά και άλλα μαθήματα επί δυο χρόνια και απέκτησε φήμη υπέροχου δασκάλου και παιδαγωγού. Φήμη η οποία έφθασε έως τον Αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξανδρο ο οποίος τον παρασημοφόρησε.

Το 1817 η πολυάριθμη Ελληνική Κοινότητα Τεργέστης τον ελκύει και του αναθέτει τη διεύθυνση και την οργάνωση της εκεί Ελληνικής Σχολής, ως και τη θέση του Εφημερίου του Ναού των. Στη θέση αυτή εργάσθηκε επί δεκαπενταετία, κατά το χρόνο δε αυτόν εξέμαθε τη λατινική, την ιταλική, τη γαλλική και τη γερμανική γλώσσα.

Εκεί, στην Τεργέστη , λαμβάνει επιστολή από τον Ιωάννη Καποδίστρια από το Παρίσι ,τον Οκτώβρη 1827, με την οποία τον προέτρεψε και διενήργησε εράνους για την ίδρυση Ορφανοτροφείου για τους Ελληνόπαιδες, οι οποίοι υφίσταντο αγρίους διωγμούς από τους Τούρκους (Επιστολαί Καποδίστρια στις οποίες η σχετική από 1 - 10 - 1827 επιστολή μετάφραση Ν. Σχινά - Έκδοση Ν. Στεφανίτζη - Αθήνα 1841, Α 182 - 183).

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε αναγνώριση των ευδόκιμων υπηρεσιών του τον προαγάγει σε Αρχιμανδρίτη.

Το 1832 προσκαλείται από τον Βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκο και μεταβαίνει στο Μόναχον όπου αναλαμβάνει τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στον εκλεγέντα Βασιλιά της Ελλάδος υιόν του 'Οθωνα.

Μαζί με τον 'Οθωνα κατέρχεται στην Ελλάδα ο Μισαήλ Αποστολίδης στις 18 Ιανουαρίου 1833.

Κατά το ταξίδι των προς την Ελλάδα ο Βασίλειος Ψιλάκης στην ιστορία του της Κρήτης αναφέρει το εξής συγκινητικό επεισόδιο (Β' Ψιλάκη ,Ιστορία της Κρήτης ,Εκδόσεις Μινώταυρος Π. Οικονόμου - Ι. Μαστοράκης, Τόμος Δ', σελ. 2057 - 2058) το οποίο παραθέτομε σε δημώδη γλώσσα:

"Ήταν η 17 προς τη 18 Ιανουαρίου 1833, καιρός χιονοδέστατος και ψυχρότατος, όταν ο Ευρωπαϊκός Στόλος που συνόδευε τον 'Οθωνα περνούσε τη νύχτα από τα Ακρωτήρια μεταξύ Μαλέα και Σπάθα. Στην Αγγλική Φρεγάτα που επέβαινε ο Βασιλιάς Οθων ήταν και ο δάσκαλός του, Αρχιμανδρίτης τότε. αείμνηστος από το Μελισουριό Κισάμου Μισαήλ Αποστολίδης, ο οποίος, αν καθόλο το ταξίδι δίδασκε στον υψηλό μαθητή του τις Γραφές του πολυπαθούς Εθνους και τώρα λαού του, εν τούτοις η όψη ήταν καταχνιασμένη από θλίψη. Ξαφνικά ενώ το πλοίο περνούσε από τα δυο ιστορικά Ακρωτήρια ο 'Οθων ζητούσε το δάσκαλό του τον οποίον αρκετή ώρα είχε χάσει. Ο Βασιλιάς με το να έχει υπόψιν την συνεχή κατάθλιψη του δασκάλου του και φοβηθείς μήπως του συμβαίνει κάτι το απευκταίο ανεβαίνει γλήγορα στο κατάστρωμα του πλοίου και τον αναζητούσε παντού τη νύχτα, ότε διακρίνει σε μια γωνιά του πλοίου ένα κατάμαυρον όγκον. Διευθύνεται προς τα εκεί και όταν πλησίασε διακρίνει το δάσκαλό του γονατιστό και να έχει υψωμένα τα χέρια προς τον ουρανό και προς το μέρος της Κρήτης. Ο 'Οθων διαπιστώνει ότι ο δάσκαλος προσεύχεται με συντριβή, με κατάνυξη και με λυγμούς, δεν εννοεί τα όσα έλεγε και θέτοντας το χέρι του στους ώμους του δασκάλου του τον παρακαλεί να εγερθεί και να τον ακολουθήσει για ν'αποφύγουν το δριμύτατο ψύχος. Ο διαπρεπής θεολόγος έκανε εκείνη τη στιγμή ικεσία και δέηση προς τον Θεόν λέγοντας όπως ο Αρχιερεύς όταν σπέκει προ της ωραίας πύλης του Ναού: "Κύριε, Κύριε, επίβλεψον εξ ουρανού και ιδέ και επίσκεψαι τον λαόν αυτόν της Κρήτης και απολύτρωσαι αυτόν ον έπλασε η Δεξιά σου". Εγερθείς δε ο

Μισαήλ και επιδεικνύων προς τον Βασιλιά τη Κρήτη του λέγει: "Ίδε, Μεγαλειότατε, τας επί των Λευκών Ορέων ουρανομήκεις φρυκτοριών παραλλαγάς · οι ποιμένες της πανοδύρτου Πατρίδος μας αγραυλούντες τονίζουσιν εν τας λύραις αυτών το παναρμόνιον επί τη Βασιλική αφίξει μέλος των Αγγέλων άδοντες το Δόξα εν Υψίστοις Θεώ και επί Γης Ελλάδος Ειρήνη και εν ανθρώποις αυτής ευδοκία".

Ο Βασιλιάς Οθωνας βαθιά συγκινήθηκε από την όλη αυτή σκηνή και κλαίων υπέσχετο στο δάσκαλό του ότι θα ελευθερώσει την ωραία Πατρίδα του.

Το συγκινητικό αυτό επεισόδιο διαδόθηκε στο Ναύπλιο κατά την απόβασή του σ' αυτό του 'Οθωνα (στις 25 Ιανουαρίου 1833) και οι πολυπληθείς Κρήτες αγωνιστές που βρέθηκαν εκεί το δέχθηκαν ως άρισπο οιωνό..."

Ο Μισαήλ Αποστολίδης ελθών στην Ελλάδα παρουσιάζει ποικίλη πνευματική, εκκλησιαστική, εκπαιδευτική και κοινωνική δράση επί τριάντα περίπου χρόνια.

Κατ' αρχάς δίδαξε ως καθηγητής σε διάφορα εκπαιδευτήρια της Αθήνας.

Το 1837 όταν ιδρύθηκε το Εθνικό Πανεπιστήμιο υπήρξε ένας από τους 28 καθηγητές που διορίστηκαν και κατά την πρώτη έναρξη λειτουργίας του εκφώνησε τον εναρκτήριο λόγο. Ως καθηγητής της Θεολογικής Σχολής δίδαξε επί 15 έτη (1837 - 1852) δογματική, ηθική και ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης κατά τα κείμενα των Εβδομήκοντα.

Κατά το 1842 - 1843 εκλέχτηκε Πρύτανις του Πανεπιστημίου.

Πρωτοστατεί στην ίδρυση και οργάνωση της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής και διορίζεται μέλος του Διοικητικού της Συμβουλίου από τον ιδρυτή της Γεώργιο Ριζάρη.

Το πρώτο της Συμβούλιο συνήλθε τον Αύγουστο 1841 στο σπίτι του Μισαήλ Αποστολίδη το οποίο και του αναθέτει τη διεύθυνση και οργάνωση της Σχολής. Το Μάϊο 1843 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος της Σχολής και στις 15 Μαίου 1844 γίνεται η επίσημη έναρξη λειτουργίας με την παρουσία του Βασιλιά 'Οθωνα, απήγγειλε δε ο Μισαήλ Αποστολίδης θαυμάσιο λόγο (Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, σελ. 72).

Καμιά άλλη Σχολή δεν απέδωσε τόσο πλούσιους καρπούς όσο η Ριζάρειος. Κατέστη ονομαστό εκπαιδευτήριο εκκλησιαστικής μόρφωσης.

Ο Μισαήλ Αποστολίδης συμμετέχει ενεργώς στη διευθέτηση των θεμάτων που δημιουργήθηκαν με την αυτογνώμονα ανακήρυξη της Εκκλησίας της Ελλάδος το 1833 σε Αυτοκέφαλο, η οποία προκάλεσε ένταση στις σχέσεις μεταξύ αυτής και του Οικουμενικού Πατριαρχείου το οποίο, με την ενέργεια αυτή, υπέστη μείωση του κύρους του.

Ο Μισαήλ Αποστολίδης κρίνει ότι καλώς ανακηρύχθηκε το Αυτοκέφαλο,

ότι δεν θίγει δόγματα ούτε αντιβαίνει σε εκκλησιαστικούς κανόνες, αλλ' ότι επιβάλλεται να διευθετηθεί το θέμα και ν'αποκατασταθούν οι σχέσεις με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Το θέμα δημιουργεί αναταραχή και αναγκάζει την Εκκλησία να ζητήσει από την Κυβέρνηση να επέμβει προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Παράλληλα αναθέτει στον Μισαήλ Αποστολίδη και έρχεται σε επικοινωνία με το Πατριαρχείο.

Η κυβερνητική επέμβαση και η επικοινωνία του Μισαήλ Αποστολίδη με το Πατριαρχείο συντέλεσαν στη λύση του ζητήματος με την έκδοση επί Οικουμενικού Πατριάρχη Ανθίμου του Δ' του Πατριαρχικού και Συνοδικού ΤΟΜΟΥ από 28 Ιουνίου 1850 "Περί της εν Ελλάδι Ορθοδόξου Εκκλησίας" με τον οποίον αναγνωρίζεται η Εκκλησία της Αυτοκέφαλος και ο οποίος Τόμος κυρώθηκε με το από 15 Αυγούστου 1850 Διάταγμα.

Σε συνέχεια ο Πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέτης συνιστά επιτροπή στην οποία συμμετέχει ο Μισαήλ Αποστολίδης, η οποία εκπονεί τα νομοσχέδια με βάση τον άνω τόμο τα οποία αποτέλεσαν τους Νόμους Σ' και ΣΑ' του 1852 "Περί Επισκοπών και Επισκόπων" και "Νόμος Καταστατικός της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος".

Το γεγονός της αναγνώρισης της Εκκλησίας της Ελλάδος ως Αυτοκέφαλου γιορτάστηκε με πανηγυρική δοξολογία που τελέστηκε στις 20 Αυγούστου 1850 στον τότε Μητροπολιτικό Ναό της Αγίας Ειρήνης, παρουσία των Βασιλέων 'Οθωνος και Αμαλίας. Κατά τη δοξολογία ο Μισαήλ Αποστολίδης διάβασε τον "Συνοδικόν Τόμον" και με λόγον εξήρε το μεγάλο γεγονός.

Κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1850 - 1851 εκλέχτηκε για δεύτερη φορά Πρύτανις του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το 1850 διορίζεται γραμματεύς της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία και τον αποστέλλει στη Ρωσία για να επιτύχει την από τη Ρωσική Εκκλησία αναγνώριση του Αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Κατά τη διαμονή του στη Ρωσία γνωρίστηκε με επιφανείς κληρικούς και επέτυχε την εισαγωγή στη Ρωσική Ακαδημία, προς τελειοποίηση των σπουδών των, δυο Ελλήνων μαθητών της Ριζαρείου Σχολής.

Μετά την επάνοδό του από τη Ρωσία αναλαμβάνει τα πολλαπλά καθήκοντά του, του Καθηγητή και Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, του Γραμματέα της Ιεράς Συνόδου και του Συμβούλου της Ριζαρείου Σχολής.

Παρουσιάζει μεγάλη δράση στην πρόοδο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, η οποία είχε ιδρυθεί στις 25 Ιουλίου 1836 και στο Διοικητικό Συμβούλιο της οποίας συμμετέσχε με τους επιφανείς καθηγητές Γ. Γεννάδιο, Ν. Βάμβα, Ν. Δούκα, Ν. Κωστή, Δ. Κυριακού, Θ. Φαρμακίδη. Η Εταιρεία αυτή ειδικό σκοπό είχε τον καταρτισμό κατάλληλου διδακτικού προσωπικού για τη μόρφωση

των νεαρών Ελληνίδων με τις οποίες να μπορούν να διαπλασθούν ηθικώς οι νέες Γενεές.

Με την έκδοση του Συνοδικού Τόμου και τη δημοσίευση των Νόμων Σ' και ΣΑ' έγιναν χειροτονίες νέων επισκόπων.

Πρώτος δε χειροτονήθηκε Επίσκοπος Πατρών και Ηλείας ο Μισαήλ Αποστολίδης στις 7 Σεπτεμβρίου 1852 στον τότε Μητροπολιτικό Ναό της Αγίας Ειρήνης παρισταμένης και της Βασιλίσσης Αμαλίας.

Ως Επίσκοπος Πατρών εξακολουθούσε να είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ριζαρείου Σχολής για την οποία με πολλή στοργή μεριμνούσε.

Μετά 9 ετών καλή ποιμαντορία στις 30 Δεκεμβρίου 1861 μετατέθηκε στη Μητρόπολη Αθηνών.

Η εκλογή του ως Μητροπολίτη Αθηνών ακούσθηκε ευμενέστατα. Ο Κύπρου Μακάριος χαρακτήρισε τον Μισαήλ Αποστολίδη ως "άνδρα συγκεκροτημένον επί αρετή και παιδεία, θεωρεί μακάριο το ποίμνιο της Ελληνικής Εκκλησίας ότι αξιώθει ποιμένεσθαι τοιούτου Ποιμενάρχου". Και προσθέτει "Είθε σύμπασα η Ορθόδοξος Ανατολική του Χριστού Εκκλησία τοιούτων αξιωθείη Ποιμένων προς δόξαν τε και κραταίωσιν της αμωμήτου ημών Πίστεως".

Στις 21 Μαίου 1862 τελεί τα εγκαίνια του νέου Μητροπολιτικού Ναού της πρωτεύουσας "Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ".

Ατυχώς η Εκκλησία στερήθηκε των σημαντικών του υπηρεσιών διότι επί επτά μόνον μήνες παρέμεινε Μητροπολίτης Αθηνών καθόσον απέθανε αιφνίδια στις 21 Ιουλίου 1862 σε ηλικία 73 ετών.

Ο Μισαήλ Αποστολίδης υπήρξε πράγματι εξέχουσα Εκκλησιαστική φυσιογνωμία. Ευσεβής, ενάρετος, φιλόπατρις, ευρυμαθής, με ζωηρή φαντασία, εύγλωττος, ρήτωρ, ακαταπόνητος συγγραφέας, διεδραμάτισε κατά τη θεμελιωτική εποχή της Εκκλησίας της Ελλάδος σημαντικότατο ρόλο και υπήρξε μια από τις σπουδαιότερες μορφές της Ελλαδικής Εκκλησίας του περασμένου αιώνα.

Από τα συγγράματά του αναφέρομε "Περί του Αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού" (Αθήνα 1837), "Απάντησις εις την ψευδεπίγραφον απόκρισιν περί της κατηχητικής συνόψεως της Ιεράς Ιστορίας" (Αθήνα 1837), "Περί της αρχής και της εξουσίας των Πατριαρχών "(Εκδόθηκε ανωνύμως στην Αθήνα το 1843), "Περί της κατά Χριστόν Ηθικής" (Αθήνα 1847) και περίληψη ταύτης υπό τον τίτλον "Εγχειρίδιον της κατά Χριστόν Ηθικής" (Αθήνα 1849), "Περί του Ιωάννου του Δαμασκηνού και των συγγραμάτων αυτού" (στον Ευαγγελικό Κήρυκα 1862).

Στο Ηγουμενείο της Ιεράς Μονής Γωνιάς υπάρχει ελαιογραφική εικόνα του Μισαήλ Αποστολίδη, την οποία φιλοτέχνησε ο ζωγράφος Στέλιος Καρτάκης

από τα Πλακάλωνα Κισάμου, πτυχιούχος της Σχολης Καλών Τεχνών του Μετσοβείου Πολυτεχνείου, ο οποίος σπούδασε δαπάναις της Ιεράς Μονής Γωνιάς. Ο ζωγράφος αυτός ως πρότυπον έλαβεν υπόψιν μικρή παλιά φωτογραφία του Ιεράρχου, την περαίωσε δε και την παρέδωσε στη Μονή το 1951.

Ο Μισαήλ Αποστολίδης τάφηκε στο Α' κοιμητήριο Αθηνών.

Ο Μητροπολίτης Κισάμου και Σελίνου Ειρηναίος Γαλανάκης και ο τέως Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Γωνιάς και τώρα Μητροπολίτης Λάμπης και Σφακίων Ειρηναίος Μεσαρχάκης προβήκαν στις δέουσες ενέργειες για την ανακομιδή των οστών του Μισαήλ Αποστολίδη από το Α' Κοιμητήριον Αθηνών στη Μονή της Μετανοίας του, Ιερά Μονή Γωνιάς. Τα οστά παρελήφθησαν από τους άνω δυο Ιεράρχες από το Κοιμητήριο που βρίσκοντο και σήμερα έχουν εναποτεθεί στο Ναό Αγίου Νικολάου Πευκακίων Αθηνών (Οδός Ασκληπιού 38).

Προσεχώς σε επιβλητική εκδήλωση που θα οργανωθεί από τη Μητρόπολη Κισάμου και Σελίνου και από τη Μονή Γωνιάς θα μεταφερθούν τα οστά στο ιστορικό και δοξασμένο Μοναστήρι της Γωνιάς και θα εναποτεθούν σε Μνημείο που ανεγείρεται στον περίβολο της Μονής.

Και έτσι θα τιμηθεί η μνήμη ενός Μεγάλου Τέκνου του Εθνους, της Εκκλησίας και της περιώνυμης Επαρχίας Κισάμου.

ΠΟΛΥΒΙΟΣ ΛΑΓΟΥΔΑΚΗΣ

ΟΙ ΚΙΣΑΜΙΤΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΑΠΟ ΤΟ 1898 ΕΩΣ ΤΟ 1988

Η σημερινή εκδήλωση - όπως σχεδόν κάθε πνευματική εκδήλωση τα τελευταία 30 χρόνια στη ζωή των Επαρχιών Κισάμου και Σελίνου - έχει τον εμπνευστή και πρωτεργάτη της.

Το Μητροπολίτη Κισάμου και Σελίνου Ειρηναίο.

Η αφιέρωση της τιμητικής αυτής εκδήλωσης για τη ζωή και τη δράση των Βουλευτών που αφιερώθηκαν στην υπηρεσία του Λαού και του Εθνους είναι επιβεβλημένη ιστορικά και πολιτικά και ίσως γίνεται καθυστερημένα.

Αν μου επιτρέπατε να εκφράσω και να διερμηνεύσω τα αισθήματα όλων για τη σημερινή τελετή, θα τα συνόψιζα με μια μόνο λέξη: ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗ.

Προσωπικά θα ήθελα να ευχαριστήσω το Σεβασμιότατο για την τιμή που μου έκανε να μου εμπιστευθεί το βήμα αυτό.

Ηθελα επίσης να ευχαριστήσω την Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης υπό τη σκέπη της οποίας και πάλι γίνεται μια ακόμη πνευματική τελετουργία, πιστοποιώντας ότι αποτελεί μια όαση και μια πνευματική κοιτίδα σε μια κοινωνία που μέρα με τη μέρα αποπνευματικοποιείται και κυριαρχείται από το αίσθημα του υλικού ευδαιμονισμού.

Και τέλος να ευχαριστήσω τον κ. Χαρίδημο Πολυχρονίδη, για τα στοιχεία που μου έθεσε υπόψη από το πλούσιο, μοναδικό και αναντικατάστατο ιστορικό του αρχείο. Εχω ακούσει πολλές φορές το Σεβασμιότατο να λέει και δημόσια και σε ιδιωτικές συζητήσεις: " Τι θα γίνει όταν δε θα υπάρχει ο Χαρίδημος".

Αμφιβάλλω αν υπάρχουν σήμερα άνθρωποι να ασχολούνται με τόση μεθοδικότητα, ζήλο και μεράκι για τη συλλογή ιστορικού υλικού χωρίς να είναι επαγγελματίες ιστορικοί.

Η εκδήλωση αυτή αποτελεί ένα παρακλάδι θα 'λεγα μιας κεντρικής ιδέας, μιας πρότασης του Σεβασμιότατου πριν από μερικά χρόνια, να αφιερώνεται μια αποκλειστική συνεδρία στη Βουλή στη μνήμη των βουλευτών και ως κατάλληλη θεωρούσε μια ημέρα της εβδομάδος που διανύομε, των Μυροφόρων, που η Εκκλησία γεραίρει τη μνήμη των βιβλικών βουλευτών, του Ιωσήφ από

Εισήγηση στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης στις 24-4-1988

Αριμαθαίας και του Νικοδήμου, που στην Εβραϊκή Βουλή υπερασπίζανε "πλάγια" το Χριστό και αργότερα πήγαν στο Ρωμαίο Ηγεμόνα Πόντιο Πιλάτο και του ζήτησαν να τους δώσει Νεκρό το Χριστό να τον ενταφιάσουν με τα παραδοσιακά ήθη των Εβραίων.

Η φιλοσοφία αυτής της ιδέας ήταν ότι και η πολιτική και προπαντός αυτή είναι αλληλένδετη με την Εκκλησία, γιατί υπηρετεί τον ίδιο σκοπό από διαφορετική θέση για τη ζωή και τη σωτηρία των ανθρώπων, αλλά και για την επικράτηση στην πολιτική ζωή των αρχών της ηθικής και της ανθρωπιάς.

Η πρόταση αυτή ήλθε στην επιφάνεια με ένα είδος ανοικτής επιστολής του προς τη Βουλή των Ελλήνων με τον τίτλο: "Ένα βιβλικό κείμενο ζητά απάντηση από τη Βουλή των Ελλήνων".

Ο λόγος στο εμπνευσμένο αυτό κείμενο. Ελεγε: "Γνωρίζω ότι άνθρωποι των Κοινοβουλίων σ' άλλες χριστιανικές χώρες, χωρίς να έχουν Κυριακή των Μυροφόρων, ασχολούνται με το κείμενο αυτό και μ' άλλα παρόμοια κείμενα και θέματα.

Και σκέπτομαι: Δεν θα μπορούσε άραγε και η Βουλή των Ελλήνων, που είναι στην απόλυτη πλειοψηφία της χριστιανική, ν' αφιερώσει στην εβδομάδα των Μυροφόρων μια ιδιαίτερη συνεδρία στη μνήμη, δηλ. στο Μνημόσυνο, των δύο αυτών Βουλευτών της Κ. Διαθήκης;

Κάθε τόσο το Κοινοβούλιό μας φιλοξενεί αντιπροσωπείες άλλων Κοινοβουλίων, δεν θα μπορούσε λοιπόν να υποδεχθεί ένα βράδυ και τους δύο αυτούς βιβλικούς βουλευτές και ν' ακούσει την πολιτική των;

Κι αν τα θέματα που συζητά η Βουλή των Ελλήνων είναι οικονομικά, θέματα Παιδείας, Εθνικής Αμυνας, "ομοψυχίας" κ.λ.π. τάχα δεν είναι κι αυτά θέματα, που σχετίζονται με το πολίτευμα της Κ. Διαθήκης, εφ' όσον αναφέρονται στη ζωή και σωτηρία ανθρώπων, και όχι αριθμών και κοπαδιών;

Υπάρχει θέμα πολιτικό, που να μην είναι στο βάθος του θεολογικό;

Μπορεί να υπάρξει αληθινή Δημοκρατία χωρίς πνευματική υποδομή του Λαού που την ψηφίζει και των οργάνων που την ασκούν;

Και φτάνουν άραγε ο στυγνός κομματικός φανατισμός και παλικαρισμός για να κάνουν το χρίσμα και τα προσόντα ενός πολιτικού ηγέτη;

Και μπορούν άραγε οι άνθρωποι του Κοινοβουλίου μας να μετρούνε τη ζωή και το μέλλον του Ελληνικού Λαού, μόνο με τις αγχώδεις τετραετίες των ;

Και από την άλλη πλευρά: Ποια είναι η πνευματική συμπαράσταση της Ορθοδόξου Ελληνικής Εκκλησίας στο Κοινοβούλιό μας, στους ανθρώπους της Πολιτικής ηγεσίας, που σηκώνουν στους ώμους των την ευθύνη της μοίρας εκατομμυρίων ανθρώπων;

Φτάνει άραγε ο τυπικός Αγιασμός και η "ορκωμοσία"... που γίνονται μια φορά σε κάθε καινούργια Βουλή, για να εμπνεύσουν βαθύτερες σκέψεις και

αποφάσεις στο έργο των πολιτικών μας ηγετών;

Θα τολμήσει λοιπόν η Βουλή των Ελλήνων να καλέσει τους Βιβλικούς βουλευτές έστω μια φορά το χρόνο, στην εβδομάδα των Μυροφόρων, και ν' ακούσει το μήνυμά των; "Και το κείμενο καταλήγει : "Αυτό είναι το ερώτημα που απευθύνομε εκ μέρους του Λαού των Επαρχιών μας, αλλά και εκ μέρους μεγάλου, νομίζομε, ποσοστού του Χριστιανικού Ελληνικού Λαού, με διάκριση και σεβασμό στη Βουλή των Ελλήνων".

Οι γραμμές αυτές περικλείουν ένα βαθύτερο νόημα που φαίνεται να προηγείται της εποχής που ζούμε. Και ποιο είναι αυτό; Είναι η αίσθηση ότι ο Κόσμος προχωρεί σε μια καινούργια σύνθεση, μέσα από την οποία διαμορφώνεται μια άλλη προοπτική και χαράζει μια καινούργια ελπίδα. Είναι το όραμα μιας μετακαπιταλιστικής και μετασοσιαλιστικής κοινωνίας, όπου οι άνθρωποι θα αποτινάξουν τα ιδεολογικά δεσμά και θα οικοδομήσουν μια ανθρωποκεντρική κοινωνία στην οποία κυρίαρχος στόχος θα είναι η ευτυχία των ανθρώπων.

Και είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι το μήνυμα αυτό έρχεται σήμερα περισσότερο από την Ανατολή παρά από τη Δύση.

Είπε κάποιος ότι οι αυτοκρατορίες του μέλλοντος θα είναι οι αυτοκρατορίες του πνεύματος.

Η σημερινή ημέρα αφιερώνεται στη μνήμη των Βουλευτών των Επαρχιών Κισάμου και Σελίνου, για να τιμηθούν εκείνοι που ΤΟΛΜΗΣΑΝ (κατά την Ευαγγελική φράση) να αφιερώσουν τη ζωή τους στην εξυπηρέτηση του κοινού. Ειδικότερα, σύμφωνα με το πρόγραμμα που δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες και στις προσκλήσεις, η δική μου ομιλία και του κ. Χατζημιχελάκη στη συνέχεια θα καλύψουν τους βουλευτές που θήτευσαν στην Ελληνική Βουλή, από το 1912 και πέρα δηλαδή.

Γι'αυτούς που εκλέχθηκαν βουλευτές επί Κρητικής Πολιτείας και υπηρέτησαν στην Κρητική Βουλή από το 1898 δηλ. μέχρι το 1912 θα γίνει πιστεύω μια άλλη ανάλογη εκδήλωση, που καλό θα ήταν να συμπέσει με την επέτειο της Ενωσης της Κρήτης με τη μητέρα Ελλάδα. Σήμερα θα γίνει απλώς μια σύντομη αναφορά των Κισαμιτών Βουλευτών της Κρητικής Πολιτείας.

Προτού ασχοληθούμε με την προσωπογραφία και τη δράση όλων αυτών που ασχολήθηκαν με την πολιτική, είναι αναγκαίο να προσπαθήσομε να προσδιορίσομε την έννοια της πολιτικής. Τι είναι πολιτική. Οσο περισσότερο μπορέσομε να προσεγγίσομε την έννοια αυτή, τόσο καλύτερα θα ομφαλοσκοπήσομε και τους πολιτικούς.

Πολιτική είναι η ζωή εκείνων που γεννήθηκαν με την κλήση για το δημόσιο βίο, με τον έρωτα της τιμής, με την αγάπη για τον πλησίον και δεν τελειώνει παρά μόνο με το θάνατο.

Αυτό είναι το ιδεώδες της πολιτικής και από πολιτικούς που ενσαρκώνουν αυτό το ιδεώδες έχει ανάγκη η ανθρωπότητα για να πορεύεται με σιγουριά και ανθρωπιά στο μέλλον της.

Οταν τιμούμε και κάνομε αναφορά σε πολιτικούς, όπως εδώ, που καλύπτουν ένα σχεδόν αιώνα, είναι ταυτόχρονα σαν να επιχειρούμε να εξιστορήσομε την ιστορική διαδρομή όχι μόνο των επαρχιών μας αλλά και γενικότερα. Σημαίνει ΙΣΤΟΡΙΑ. "Ολβιος όστις της Ιστορίας έσχε μάθησιν", είπε ο Ευριπίδης. Γιατί η ιστορία διδάσκει, αναγνωρίζει τα σφάλματα του παρελθόντος και δίνει διδάγματα για το μέλλον.

Ο Βίλυ Μπραντ έχει πει ότι ο Γερμανικός Λαός τα καλύτερα μαθήματα τα πήρε από την ιστορία.

Θα ξεκινήσομε σήμερα με μια σύντομη αναφορά, όπως είπα παραπάνω, στους διατελέσαντες βουλευτές από την Επαρχία Κισάμου στην Κρητική Βουλή επί Κρητικής Πολιτείας (1898-1912). Οι Βουλευτές αυτοί ήταν :

1) Αναγνώστης Σκαλίδης
2) Μιχαήλ Αναστασάκης
3) Λεωνίδας Λιονάκης
4) Νικόλαος Μαλανδράκης
5) Εμμανουήλ Μπαλαντίνος
6) Στέφανος Ψαρουδάκης.

Ο Αναγνώστης Σκαλίδης καταγόταν από τα Περιβόλια Κισάμου. Ηταν γνωστός και ένδοξος και πριν ασχοληθεί με την πολιτική από την πολεμική του δράση κατά των Τούρκων ως Αρχηγός Κισάμου. Διετέλεσε πρώτος Πρόεδρος της Κρητικής Βουλής το 1899.

Κατά την πρώτη συνεδρία της Βουλής εκείνης εκδόθηκε ψήφισμα για την Ενωση της Κρήτης με την Ελλάδα ,το οποίο ο Σκαλίδης ως Πρόεδρος της Βουλής πήγε να επιδώσει στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων που αρνήθηκαν να το παραλάβουν.

Ο Μιχαήλ Αναστασάκης καταγόταν από τη Σπηλιά Κισάμου. Ηταν γιατρός και κατ' εξοχή πνευματικός άνθρωπος και συγγραφέας. Εκλέχθηκε δύο φορές Βουλευτής και δύο φορές Πληρεξούσιος του Νομού Χανίων επί Κρητικής Πολιτείας.

Η εμφάνιση του Ελευθ. Βενιζέλου στο πολιτικό προσκήνιο τον βρήκε Βουλευτή με το κόμμα του Πρίγκηπα. Δεν δίστασε να αποχωρήσει από το κόμμα του Πρίγκηπα και να προχωρήσει και ασπασθεί τον αγώνα και τις ιδέες του Ελ. Βενιζέλου.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συντελέσει στη μεταστροφή του φρονήματος της Κισάμου προς τον Ελ. Βενιζέλο, κάτι που ο ίδιος αναγνώρισε με ιδιόχειρη επιστολή του προς αυτόν.

Ο Λεωνίδας Λιονάκης καταγόταν από τα Παπαδιανά Κισάμου. Ηταν δικηγόρος και είχε διατελέσει Πληρεξούσιος Καστελλιού. Είχε εκλεγεί πολλές φορές Βουλευτής και επίσης και Υπουργός για ένα μήνα το 1912. Πολιτευόταν με το κόμμα του Πρίγκηπα.

Ο Νικόλαος Μαλανδράκης καταγόταν από τα Παλ. Ρούματα Κισάμου. Ηταν δικολάβος. Είχε λάβει μέρος στον Ηπειρωτικό αγώνα. Είχε εκλεγεί Βουλευτής με το κόμμα των Φιλελευθέρων.

Πέθανε τόσο φτωχός που για να τον θάψουν έγινε έρανος από τους φίλους του.

Ο Εμμανουήλ Μπαλαντίνος καταγόταν από τον Πρόδρομο Δελιανών. Είχε λάβει και αυτός μέρος στον Ηπειρωτικό αγώνα και θεωρείται ο ελευθερωτής του Μετσόβου. Στο Μουσείο που υπάρχει εκεί σήμερα σώζονται τα όπλα του και η στολή του. Εκλέχτηκε Βουλευτής στην Κρητική Πολιτεία από το 1905 με τη σημαία του Ελευθερίου Βενιζέλου μέχρι το 1912. Κρατήθηκε από τους Αγγλους 40 μέρες στη θάλασσα για να μη φθάσει στην Αθήνα να ορκισθεί Βουλευτής στην Ελληνική Βουλή.

Ο Στέφανος Ψαρουδάκης καταγόταν από τη Σπηλιά Κισάμου. Ηταν έμπορος. Υπήρξε από τους πρωτεργάτες στον ξεσηκωμό της Κισάμου κατά των Τούρκων και μέλος της Φιλικής Εταιρείας που είχε συγκροτηθεί για το σκοπό αυτό. Είχε εκλεγεί Βουλευτής με το κόμμα των Φιλελευθέρων.

Και ερχόμαστε στους Βουλευτές και Γερουσιαστές της Επαρχίας Κισάμου από την Ενωση της Κρήτης μέχρι σήμερα.

Τα στοιχεία έχουν αντληθεί από τα Μητρώα Γερουσιαστών και Βουλευτών που η Βουλή κυκλοφόρησε το 1977.

Οι βουλευτές της περιόδου αυτής είναι :

1) Γεώργιος Μαρκαντωνάκης
2) Εμμανουήλ Θεοδωρίδης
3) Πολυχρόνης Δημ. Πολυχρονίδης
4) Ευστράτιος Γεωργιλαδάκης
5) Εμμανουήλ Τριποδάκης
6) Γεώργιος Μπρεδάκης
7) Πολυχρόνης Ιωάν. Πολυχρονίδης.

Οπως είναι ευνόητο, μέσα σ' αυτόν το σύντομο και προκαθορισμένο, συνηθισμένο χρόνο μιας ομιλίας, είναι πολύ δύσκολο να αναφερθεί κανείς λεπτομερειακά στη δράση και στην προσωπικότητα του καθενός απ' αυτούς και στην εποχή που έζησαν. Ετσι κατ' ανάγκη η αναφορά θα είναι σύντομη.

Ο Γεώργιος Μαρκαντωνάκης

Γεννήθηκε στα Τοπόλια Κισάμου το 1872. Σπούδασε φαρμακευτική στο

Πανεπιστήμιο της Αθήνας.

Ως φοιτητής κατά το 1891-1896 βρισκόταν σε επαφή με τους Κρήτες Αρχηγούς στην Αθήνα Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη, Αναγνώστη Σκαλίδη, Παρθένιο Περίδη και ενεργούσαν εράνους και ενίσχυαν τους αγωνιζομένους στο Νομό Χανίων και προπαντός στην Επαρχία Κισάμου για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού.

Κατά την επανάσταση του 1896 κατέρχεται στις Μένιες του Ακρωτηρίου Ροδωπού και λαβαίνει μέρος με τα ένοπλα σώματα στις πολιορκίες Καστελλίου, Κισάμου και Καντάνου Σελίνου.

Μετά την ανακήρυξη της Αυτονομίας στην Κρήτη άρχισε την άσκηση του φαρμακευτικού επαγγέλματος στα Χανιά, όπου οργάνωσε πρότυπο Φαρμακείο, το οποίο διατήρησε μέχρι το θάνατο του το 1938.

Ηταν φανατικός οπαδός του Ελευθερίου Βενιζέλου και του κόμματος των Φιλελευθέρων. Με τη σημαία του Κόμματος αυτού και ως εκπρόσωπος της Επαρχίας Κισάμου εκλέχτηκε Βουλευτής στις εκλογές 1915-1920 και Γερουσιαστής στις εκλογές 1929. Στη συνέχεια αναδείχθηκε Αριστίνδην Γερουσιαστής κατά τις Γερουσιαστικές Εκλογές του 1932.

Ως Βουλευτής εργάσθηκε για τα θέματα της Επαρχίας Κισάμου και ειδικά για την ανάπτυξη του οδικού της δικτύου. Ο επαρχιακός δρόμος Ταυρωνίτη - Εννιά χωριών οφείλεται στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον του. Η σήραγγα μετά το χωριό Τοπόλια ακούγεται και σήμερα "Σήραγγα Μαρκαντώνη". Πέθανε το 1938 στα Χανιά και τάφηκε στο χωριό που γεννήθηκε, στα Τοπόλια.

Ο Εμμανουήλ Θεοδωρίδης

Γεννήθηκε στη Σπηλιά το 1870. Καταγόταν από τα Παλιά Ρούματα, από τη μεγάλη οικογένεια των Θεοδωρίδηδων.

Περάτωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στα Χανιά το 1890 και για ένα μικρό διάστημα ανέλαβε και λειτούργησε το Δημοτικό Σχολείο Καστελλίου Κισάμου που ήταν κλειστό, γιατί δεν προσφέρονταν δάσκαλοι να διδάξουν.

Στη συνέχεια σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και όταν τελείωσε διορίστηκε Ειρηνοδίκης στο Ειρηνοδικείο Αλικιανού. Από τη θέση όμως αυτή διώχτηκε γιατί θεωρήθηκε ότι υποστήριζε μεροληπτικά τους Χριστιανούς σε βάρος των Τούρκων.

Στην Επανάσταση 1896-1897 παίρνει μέρος στις μάχες Δαράτσου, Βουκολιών και Καστελλίου με Αρχηγό το Νικόλαο Εμμαν. Αναστασάκη από τη Σπηλιά Κισάμου.

Μετά την κήρυξη της αυτονομίας της Κρήτης και την ανάληψη της Υπατης Αρμοσπείας από τον Πρίγκηπα Γεώργιο αναλαμβάνει με τον Πολύδωρο Παπαδερό την οργάνωση και λειτουργία του Τελωνείου Χανίων.

Κατά του Βαλκανικούς πολέμους συγκροτεί Ανεξάρτητο Εθελοντικό Σώμα

και δρα στην Ηπειρο όπου επέδειξε ανδρεία και ηγετικές ικανότητες.

Μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς αγώνες επιδίδεται στην άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στα Χανιά.

Οπαδός του Ελευθερίου Βενιζέλου και του κόμματος των Φιλελευθέρων αναμιγνύεται στην πολιτική και εκλέγεται Βουλευτής Νομού Χανίων στις εκλογές 1915 και 1920.

Λίγο πριν από τη Γερμανική Κατοχή παραιτείται από τη δικηγορία και διαμένει στην Αθήνα όπου και πεθαίνει.

Ο Πολυχρόνης Δημ. Πολυχρονίδης

Γεννήθηκε στα Ροδωπού το έτος 1885. Το 1909 διορίστηκε δικηγόρος στο Πρωτοδικείο Χανίων. Το 1910 ανέλαβε τη Γραμματεία της Νομαρχίας Χανίων, με Νομάρχη τον Τουρκοκρητικό Ι. Νεϊπζαδέ, άνθρωπο με ικανότητα και φίλο των Χριστιανών. Ο Νεϊπζαδέ περιέβαλε τον Πολυχρονίδη με μεγάλη εκτίμηση και του είχε αναθέσει εν λευκώ τη διεύθυνση της Νομαρχίας που τότε στεγαζόταν στο κτίριο που σήμερα είναι το ξενοδοχείο "Πλάζα" στην παραλία. Η θέση αυτή του έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσει τις τεράστιες ανάγκες του Ν. Χανίων, που υπό τον Τουρκικό ζυγό βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση. Ηταν μια πολύτιμη εμπειρία για τη μετέπειτα δραστηριότητά του.

Ελαβε μέρος ως εθελοντής στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913.

Μετά την ενσωμάτωση της Κρήτης στην Ελλάδα εισήλθε στο διοικητικό κλάδο του Υπουργείου Εσωτερικών στον οποίο υπηρέτησε μέχρι το 1920 και έφθασε στον ανώτατο βαθμό της ιεραρχίας, στο βαθμό του Διευθυντή.

Το 1914 ανέλαβε τη Διεύθυνση της Νομαρχίας Χανίων και αργότερα ,μετά το Κίνημα της Εθνικής Αμυνας (Βενιζέλου, Κουντουριώτη, Δαγκλή), τη θέση του Αναπληρωτή Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Κρήτης, γιατί στο μεταξύ ο Γούναρης είχε καταργήσει τη Γενική Διοίκηση Κρήτης.

Οταν ο Σωτήριος Κροκιδάς διορίστηκε στη Γενική Διοίκηση Κρήτης, ο Πολυχρονίδης ανέλαβε τη Γενική Γραμματεία της Διοίκησης.

Από τη θέση αυτή ανέλαβε το δύσκολο έργο της εξασφάλισης του επισιτισμού της Κρήτης, μετά τον αποκλεισμό της από τις εχθρικές δυνάμεις. Και όχι μόνο πέτυχε στο δύσκολο αυτό έργο, αλλά από τη διαχείριση των χρημάτων που είχε περίσσεψαν πολλά εκατομμύρια τα οποία διατέθηκαν με απόφαση της Κυβέρνησης Βενιζέλου σε κοινωφελή έργα της Κρήτης. Στα Χανιά από τα χρήματα αυτά έγινε το ρολόι στο Δημοτικό Κήπο, το Σανατόριο που σήμερα στεγάζεται το Ιδρυμα Απροσάρμοστων Παιδιών και το Θεραπευτήριο Χρόνιων Νοσημάτων.

Το 1922 που ανέλαβε Πρωθυπουργός ο Σωτήριος Κροκιδάς, μετά την επανάσταση Πλαστήρα - Γονατά, ανέλαβε τα καθήκοντα του Γενικού Διοικητή Κρήτης και μετά από λίγους μήνες παραιτήθηκε για να πολιτευθεί.

Εκλέχθηκε:

1) Πληρεξούσιος Ν. Χανίων στη Δ' Συντακτική Συνέλευση των Ελλήνων στις εκλογές της 16-12-1923

2) Βουλευτής Ν. Χανίων στις εκλογές της 7-11-1926.

3) Βουλευτής Ν. Χανίων στις εκλογές της 19-8-1928

Κατά τη βουλευτική του καριέρα έχει να επιδείξει σημαντικά αναπτυξιακά έργα και επιτεύγματα εκ των οποίων σε άλλα υπήρξε πρωτεργάτης και σε άλλα είχε σημαντική συμβολή.

Αναφέρω ενδεικτικά το αρδευτικό έργο Αγιάς, Πλατανιά, Μάλεμε, Ταυρωνίτη, Κολυμβαρίου, τους επαρχιακούς δρόμους Χανίων, σχολικά κτίρια, το Ταμείο Εφέδρων Πολεμιστών Κρήτης, το Ταμείο Οδοποιίας Κρήτης και άλλα.

Το 1929 ο Ελευθέριος Βενιζέλος του πρόσφερε το Υφυπουργείο Συγκοινωνιών με αρμοδιότητες του σημερινού Υπουργού Δημοσίων Εργων. Η ανθρώπινη όμως μοίρα διαφορετικά είχε καθορίσει. Η ασθένεια που τελικά επέφερε το θάνατό του δεν του επέτρεψε να αναλάβει το Υπουργικό αξίωμα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μόλις πληροφορήθηκε το θάνατό του δήλωσε: "Ο θάνατος του Πολυχρόνη Δ. Πολυχρονίδη στερεί την Ελλάδα ενός των αγνοτέρων και πολυτιμοτέρων πολιτικών στοιχείων το δε κόμμα των Φιλελευθέρων ενός διακεκριμένου συναγωνιστού του".

Ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης ήταν μια φωτισμένη προσωπικότητα στη δημόσια ζωή της χώρας μας. Πλασμένος από τη φύση αλλά και τη μεγάλη οικογενειακή του παράδοση, πίστευε βαθιά ότι η ζωή βρίσκει νόημα, όταν αφιερώνεται στην εξυπηρέτηση των συνανθρώπων, του κοινωνικού συνόλου.

Ο Ευστράτιος Γεωργιλαδάκης

Γεννήθηκε στις Λουσακιές Κισάμου το 1890. Σπούδασε ιατρική και υπηρέτησε ως εφεδρος στρατιωτικός γιατρός κατά το Μικρασιατικό Πόλεμο του 1919-1922.

Μετά την ατυχή εκείνη εκστρατεία εγκατασπάθηκε στο Κασπέλλι Κισάμου όπου άσκησε το ιατρικό επάγγελμα με συνεπίκουρο τη σύζυγό του Μαρίκα, που είχε υπηρετήσει ως αδελφή νοσοκόμος στα ιατρεία του Ερυθρού Σταυρού στη Σμύρνη.

Ο Στρατής Γεωργιλαδάκης αναμείχθηκε στην πολιτική υπό τη σημαία του Κόμματος των Φιλελευθέρων και εκλέχτηκε Βουλευτής στις εκλογές του 1923, στην αναπληρωματική εκλογή της 30 Νοεμβρίου 1930 (σε αναπλήρωση του Βουλευτή Πολυχρόνη Δημ. Πολυχρονίδη που πέθανε κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου στις 21 Οκτωβρίου 1930), και στη συνέχεια εκλέχτηκε Γερουσιαστής στις Γερουσιαστικές εκλογές του 1932.

Χρημάτισε Υπουργός Υγιεινής στην Κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη

από το Νοέμβριο 1948 έως τον Ιανουάριο 1949. Κατά το διάστημα αυτό που διετέλεσε Υπουργός μετέτρεψε το Δημοτικό Νοσοκομείο Χανίων Αγιος Γεώργιος που υπολειτουργούσε (λόγω του ότι ο Δήμος Χανίων δεν είχε τα οικονομικά μέσα να το συντηρεί) σε Κρατικό και έτσι ο Νομός μας έχει ένα αξιόλογο Νοσηλευτικό Ιδρυμα, παράλληλα δε ίδρυσε το Υγειονομικό Κέντρο Καστελλίου.

Κατά το διάστημα της Γερμανικής Κατοχής περιέθαλψε και απέκρυψε με πλαστές ταυτότητες πολλούς που διώκονταν από το Γερμανό κατακτητή στην ιδιωτική του κλινική που διατηρούσε στα Χανιά.

Πέθανε στα μετακατοχικά χρόνια και τάφηκε στα Χανιά.

Ο Εμμανουήλ Τριποδάκης

Καταγόταν από τη Σπηλιά. Γεννήθηκε το 1869. Επειδή η οικογένειά του δεν είχε τα οικονομικά μέσα για ανώτερες σπουδές, η Ιερά Μονή Γωνιάς ανέλαβε τις δαπάνες της παραπέρα εκπαίδευσής του.

Φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων από την οποία αποφοίτησε ως Ανθυπολοχαγός το 1900 και στη συνέχεια υπηρέτησε στο στράτευμα από όπου αποστρατεύθηκε το 1928 με το βαθμό του Υποστράτηγου.

Ηταν από τους οργανωτές φοιτητές των Επαναστατικών Σωμάτων Κρήτης στην Αθήνα κατά τα χρόνια 1892-1895.

Ως ανώτερος αξιωματικός πολέμησε στα Μέτωπα Μακεδονίας, Θράκης και Μικράς Ασίας.

Μετά την αποστρατεία του πολιτεύθηκε με τη σημαία του Κόμματος των Φιλελευθέρων του Ελευθέριου Βενιζέλου και εκλέχτηκε Βουλευτής στις εκλογές του 1928 και 1934.

Πέθανε στην Αθήνα το 1937.

Ο Γεώργιος Μπρεδάκης

Ανήκε στη λεγόμενη Αντιβενιζελική Παράταξη και πολιτευόταν με τη σημαία του Λαϊκού Κόμματος υπό την ηγεσία του Παναγή Τσαλδάρη.

Μετά το Επαναστατικό Κίνημα του Μαρτίου 1935 προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη Εθνικής Συνέλευσης για την κατάργηση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και επαναφοράς της Βασιλείας. Στις εκλογές εκείνες δεν έλαβαν μέρος τα Δημοκρατικά Κόμματα και το Λαϊκό κόμμα που κατέβηκε στις εκλογές . τον συμπεριέλαβε στο ψηφοδέλτιο του και εκλέχθηκε βουλευτής. Διετέλεσε βουλευτής από 9-6-1935 μέχρι 17-12-1935.

Ο Γεώργιος Μπρεδάκης ασκούσε το δικηγορικό επάγγελμα στα Χανιά όπου και πέθανε στις 18-7-1986.

Ο Πολυχρόνης Ιωάννου Πολυχρονίδης

Καταγόταν, όπως και ο ξάδελφος του Πολυχρόνης Δημ. Πολυχρονίδης, από τα Ροδωπού Κισάμου. Γεννήθηκε το 1908.

Τις γυμνασιακές του σπουδές τελείωσε στο Γυμνάσιο Χανίων.

Πολυχρόνης Ι. Πολυχρονίδης (1908-1985)

Εκεί με συμμαθητές και τους Κριαρά και Καψωμένο (τους Καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) ξεκίνησαν το κίνημα του δημοτικισμού στα Χανιά.

Στη συνέχεια γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών απ' όπου πήρε το πτυχίο του τον Ιούνιο του 1929 με το βαθμό "Αριστα." Ως φοιτητής χρημάτισε Πρόεδρος του Συλλόγου Κρητών Φοιτητών και Σπουδαστών και από τη σκοπιά αυτή ενίσχυσε πολλούς, μη εύπορους ,Κρήτες σπουδαστές να συνεχίσουν τις σπουδές των.

Το 1929 δίδει εξετάσεις για την άδεια στον Αρειο Πάγο και διορίζεται δικηγόρος στο Πρωτοδικείο Χανίων.

Ρίχτηκε με το πάθος της νεανικής του ηλικίας στη δικηγορία, η οποία ιδιαίτερα τον τραβούσε, δε σκεπτόταν δε ν' αναμιχθεί στην πολιτική. Παιδί ακόμα είχε δοκιμάσει στην οικογένειά του τα δυσάρεστα της πολιτικής.

Η οικογενειακή των περιουσία είχε χαθεί στους σκληρούς πολιτικούς αγώνες.

Αλλαξε όμως την πορεία του ο πρόωρος θάνατος του ξαδέλφου του Πολυχρόνη Δημ. Πολυχρονίδη, Βουλευτή Νομού Χανίων, που πέθανε σε ηλικία 44 ετών και που ήταν από τα σημαντικότερα στελέχη του Κόμματος των Φιλελευθέρων του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Κρήτη και που δημιούργησε την ανάγκη διαδοχής τόσο στο Κόμμα όσο και στο Νομό Χανίων το οποίο έχασε τον κύριο εκπρόσωπό του.

Οι προτιμήσεις του Χανιώτικου Λαού στράφηκαν προς τον Πολυχρόνη Ιωάν. Πολυχρονίδη.

Η ίδια προτίμηση εκδηλώθηκε και από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος είχε γνωρίσει τον Πολυχρόνη Ι. Πολυχρονίδη ως Πρόεδρο του Συλλόγου Κρητών Φοιτητών και Σπουδαστών και τον περιέβαλλε με πατρική αγάπη.

Ομως ο Πολυχρόνης Ι. Πολυχρονίδης το 1930 ,που πέθανε ο ξάδελφός του, ήταν μόλις 22 ετών και από το Σύνταγμα υπήρχε το κώλυμα της ηλικίας που δεν επέτρεπε να είναι υποψήφιος στην Αναπληρωματική Εκλογή.

Ετσι ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον περιέλαβε στο Συνδυασμό των Φιλελευθέρων του Νομού Χανίων, στις εκλογές της 25 Σεπτεμβρίου 1932, που μόλις θα συμπλήρωνε την ηλικία των 25 ετών που απαιτούσε το Σύνταγμα, και εκλέχτηκε για πρώτη φορά Βουλευτής Χανίων.

Στη συνέχεια εκλέγεται Βουλευτής Χανίων του Κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές 26 Ιανουαρίου 1936, 5 Μαρτίου 1950, 9 Σεπτεμβρίου 1951, 11 Μαΐου 1958 και του Κόμματος Ενωσης Κέντρου στις εκλογές 29 Οκτωβρίου 1961, 3 Νοεμβρίου 1963, 16 Φεβρουαρίου 1964 και 17 Νοεμβρίου 1974. Ετσι συνολικά εκλέχτηκε 11 φορές Βουλευτής.

Διετέλεσε:

Υπουργός Γενικός Διοικητής Κρήτης 1948-1950.

Υπουργός Εφοδιασμού στην Κυβέρνηση Πλαστήρα 1951-1952.

Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας 1963.

Υπουργός Δικαιοσύνης 1964 και Υπουργός Δημοσίας Τάξεως 1964 - 1965 στις Κυβερνήσεις Ενώσεως Κέντρου υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου.

Στη Δικτατορία Μεταξά βρισκόταν σε επαφή με τους Αρχηγούς των Δημοκρατικών Κομμάτων και ιδίως με τον Αρχηγό των Φιλελευθέρων Θεμιστοκλή Σοφούλη και προετοίμαζαν κατά τρόπο σοβαρό και υπεύθυνο την αντιδικτατορική εξέγερση ώστε να αξιοποιηθεί το Δημοκρατικό οχυρό της Κρήτης για την κατάλυση της Δικτατορίας.

Γι τη συμμετοχή του αυτή συνελήφθη και κρατήθηκε στις Φυλακές Χανίων και στη συνέχεια εκτοπίστηκε στη Νάξο το 1938, όπου μαζί με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο και τον Αλέξανδρο Σβώλο κρατήθηκαν εκεί υπό αυστηρούς περιορισμούς μέχρι την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου.

Οταν η Κυβέρνηση Τσουδερού κατήλθε στα Χανιά τα τέλη Απριλίου 1941 του προτάθηκε να συμμετάσχει σ' αυτή και να την ακολουθήσει στην Αίγυπτο αλλ' αρνήθηκε, καθόσον προτίμησε να παραμείνει στην Κρήτη και να συμμερισθεί την τύχη των συμπατριωτών του.

Κατά την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής υπήρξε από τους πρωτεργάτες της Εθνικής Αντίστασης στη Νήσο.

Για την αντιστασιακή του δράση συλλαμβάνεται από τον κατακτητή και εγκλείεται στις Φυλακές Αγιάς, όπου παρέμεινε εγκάθειρκτος επί μακρόν υπό αυστηρά απομόνωση και έζησε το δράμα των καθημερινών εκτελέσεων των Κρητών πατριωτών.

Μετά οκτάμηνο εγκάθειρξη εκτοπίσθηκε στην Ηπειρωτική Ελλάδα. Από τους τόπους της εκτόπισής του αντιμετώπισε, σε συνεννόηση με την Ελληνική Κυβέρνηση του Καΐρου και το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό, το επισιτιστικό πρόβλημα της Κρήτης, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνει την αποστολή τροφίμων, ιματισμού, φαρμακευτικού υλικού κ.λ.π. Στην Ηπειρωτική Ελλάδα, παρά την Γερμανοϊταλική τρομοκρατία και παρά τις αλλεπάλληλες φυλακίσεις του, τέθηκε επικεφαλής επιλέκτων Κρητικών και διενεργούσε σε ευρύτατη κλίμακα εράνους, με το προϊόν των οποίων υποβοηθούσε τους δοκιμαζόμενους από τη στυγερή κατοχή κατοίκους της Νήσου και ενίσχυσε την Αντιστασιακή Οργάνωση Ε.Ο.Κ. (Εθνική Οργάνωση Κρήτης), η οποία δρούσε σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής.

Μεταπολεμικά ως Γενικός Διοικητής Κρήτης (1948-1950) αποκατέστησε τη διασαλευμένη στη νήσο, από τη Γερμανική Κατοχή και την εμφύλια διαμάχη, δημόσια τάξη. Λόγω της εμπιστοσύνης που έτρεφαν στο πρόσωπό του διωκόμενοι αριστεροί παρεδίδοντο σ' αυτόν και τους παρείχε προστασία.

Σε μικρό διάστημα αποκατασπάθηκε η ησυχία και τάξη ενώ σε άλλες περιοχές της Χώρας συνεχιζόταν η ανωμαλία. Εθεσε τις βάσεις για δημιουργικά έργα (συγκοινωνιακά, ύδρευσης, αρδευτικά, διδακτηριακά κ.λ.π.) με αποτέλεσμα όλη η Νήσος ν' αποτελεί ένα τεράστιο εργοτάξιο.

Με την εξεύρεση τοπικών πόρων επέλυσε το οξύ διδακτηριακό πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί στη Νήσο με την ανέγερση Δημοτικών και Επαγγελματικών Σχολών, ως και με την εξεύρεση και διορισμό διδακτικού προσωπικού, που για το σκοπό αυτό είχε παράσχει ευρύτατη εξουσιοδότηση η τότε Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη. Τότε με τοπικούς πόρους ίδρυσε και ανήγειρε το κτίριο της Σχολής Μηχανικών "Ο ΔΑΙΔΑΛΟΣ" ως και την Ανώτερη Σχολή Οικιακής Οικονομίας "ΑΡΙΑΔΝΗ", που πρόσφεραν μεγάλη κοινωνική υπηρεσία.

Μετέπειτα αναλαμβάνει ως Υφυπουργός Εμπορίου, με όλες τις αρμοδιότητες του καταργηθέντος Υπουργείου Εφοδιασμού. Προστατεύει τις παραγωγικές τάξεις και εφαρμόζει τις συγκεντρώσεις γεωργικών προϊόντων, ιδίως του λαδιού, δημιούργησε δε τη μέχρι τότε ανύπαρκτη βιοτεχνική πίστη. Διαχειρίστηκε εφόδια δισεκατομμυρίων δραχμών και η διαχείρισή του ήταν λευκή και άσπιλη, όπως διακήρυξε ο διαδεχθείς αυτόν στο Υπουργείο Υπουργός της Κυβέρνησης Συναγερμού Παναγιώτης Παπαληγούρας.

Ως Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας (1963) έθεσε τις βάσεις μιας ορθής εμποροναυτικής πολιτικής. Εξέτασε με ιδιαίτερη επιμέλεια και προσοχή τα ουσιωδέστερα προβλήματα της εμπορικής μας ναυτιλίας, όπως ήσαν τα προβλήματα της φορτηγού ακτοπλοΐας, της οργάνωσης της ναυτικής πίστης και ασφάλειας ως και τα της οργάνωσης της ναυτικής εκπαίδευσης.

Με απόφασή του ίδρυσε στα Χανιά τη Δημόσια Σχολή Πλοιάρχων και Μηχανικών του Εμπορικού Ναυτικού, κατά το πρότυπο της Σχολής Ασπροπύργου, η οποία θεωρείται η καλύτερη των Βαλκανίων.

Επίσης ίδρυσε στα Χανιά τον Οίκο του Ναύτου, με τον οποίο εξασφάλισε την περίθαλψη των ναυτιλλομένων.

Επακολουθούν οι θριαμβευτικές εκλογές για την Ενωση Κέντρου στις 16 Φεβρουαρίου 1964.

Ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης εκλέγεται πρώτος Βουλευτής της Κρήτης, καθόσον τιμήθηκε στο Νομό Χανίων με 21.000 σταυρούς προτίμησης. Του ανατίθεται το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

Εφαρμόζει το Νόμο 2058/1952 "περί μέτρων ειρηνεύσεως" και απολύει από τις φυλακές 453 πολιτικούς κατάδικους και 421 πολιτικούς κρατούμενους, μέτρο που επικύρωσε και βελτίωσε με το Νόμοθ.Δ/γμα 4367/1964 "περί παραγραφής αδικημάτων τινών κ.λ.π.". Το μεσημέρι του Πάσχα - 3 Μαΐου 1964 - κανένας πολιτικός κρατούμενος δεν ευρίσκεται στις φυλακές. Ο Βουλευτής της Ε.Δ.Α. Μίκης Θεοδωράκης, που παρακολουθούσε το άδειασμα των φυλακών

από τους πολιτικούς κρατούμενους, εκφράζει τις ευγνώμονες ευχαριστίες της παράταξής του.

Με την ενέργειά του αυτή ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης τερμάτισε το θέμα των πολιτικών κρατουμένων, το οποίο παρείχε τη δυνατότητα συκοφάντησης της Ελλάδος στο Εξωτερικό και της Δημοκρατίας από την Αριστερά. Κατάργησε έτσι ένα ανελεύθερο καθεστώς, που περιήγαγε την Ελλάδα στη διεθνή ανυποληψία και έθεσε τέρμα σε μια ανεπίτρεπτη κατάσταση και καθιέρωσε μια ακραιφνή Δημοκρατική Πολιτεία.

Και με το Β.Δ/γμα 277/26-5-1964 ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης κατήργησε τις Εγκληματικές Φυλακές Γυάρου.

Σε συνέχεια θέσπισε το Νόμο 4351/1964 "περί προστασίας της τιμής του πολιτικού κόσμου της Χώρας", που ακούγεται ως Νόμος του "πόθεν έσχες".

Ο Π. Πολυχρονίδης ήσκησε πειθαρχική διώξη και πειθαρχική τιμωρία κατά του Εισαγγελέως του Αρείου Πάγου Κ. Κόλλια για παράνομες επεμβάσεις του στις ανακρίσεις του εγκλήματος της δολοφονίας του Βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη, που ήλθαν στη δημοσιότητα κατόπιν της Εκθεσης του Αρεοπαγίτη και θαρραλέου αγωνιστή της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης Αντωνίου Φλώρου. Τη δίωξη και τιμωρία του Κόλλια ηξίωσεν έντονα ο νομικός κόσμος διά του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών και του Ανωτάτου των Δικηγόρων της Ελλαδος Οργάνου, της Συντονιστικής Επιτροπής των Δικηγορικών Συλλόγων του Κράτους. Ο Π.Πολυχρονίδης με την ενέργειά του αυτή κατά του Κόλλια δικαίωσε τις προσδοκίες του νομικού κόσμου της χώρας και ικανοποίησε το τρωθέν κοινόν λαϊκόν, περί δικαίου, αίσθημα. Γι' αυτό δικαιούται τον τίτλο του αγωνιστή και υπερασπιστή της Δικαιοσύνης, του σχυρού της Δημοκρατίας, όπως έλεγε ο Γεώργιος Παπανδρέου, γιατί προστάτευσε την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας που αποτελεί την τιμή, τη δόξα και την πεμπτουσία της Δικαιοσύνης.

Εισηγήθηκε στη Βουλή νομοσχέδιο με το οποίο ελαμβάνοντο μέτρα προστασίας και εξύψωσης του δικηγορικού λειτουργήματος και της Δικαιοσύνης, όπως ήσαν η κατάργηση της πολυθεσίας, ο διορισμός δικηγόρων στα Ν.Π.Δ.Δ., μέτρα βελτίωσης των συντάξεων του Ταμείου Νομικών, αι συνδικίαι εκ του Καταλόγου του Δ.Σ. Αθηνών, ο διορισμός Δικηγόρων παρ' Αρείω Πάγω των Δικηγόρων των Επαρχιών, ο θεσμός του Επιτίμου Δικηγόρου κ.λ.π.

Ανήγειρε το συγχρονισμένο Αναμορφωτικό Κατάστημα στον Κορυδαλλό και προώθησε την ανέγερση 41 Δικαστικών Μεγάρων στις διάφορες πόλεις της Ελλάδος. Στα τελευταία καταλέγεται και το Ειρηνοδικειακό κτίριο Κολυμβαρίου Κισάμου. Το υπεραιωνόβιο αυτό επαρχιακό Ειρηνοδικείο κατήργησε η Χούντα και επανιδρύθηκε πριν από λίγα χρόνια με τις επίμονες προσπάθειές του. Τα εγκαίνια της επαναλειτουργίας του είχαν προγραμματισθεί να γίνουν με τον Υπουργό Δικαιοσύνης κ. Γεώργιο - Αλέξανδρο Μαγκάκη στις 3 Νοεμβρίου

1985. Η μοίρα όμως δεν του επέτρεψε να παραστεί σ' αυτά. Η προγραμματισθείσα αυτή μέρα επέπρωτο να είναι η ημέρα της κηδείας του.

Η μετάθεση του Π. Πολυχρονίδη στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξεως (13 Νοεμβρίου 1964) ανέκοψε το τόσο δημιουργικό του έργο στο Υπουργείο Δικαιοσύνης.

Πρώτο έργο του Π. Πολυχρονίδη στο Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, ήταν ν' ακυρώσει τους πίνακες προαγωγών στα Σώματα Ασφαλείας, τους οποίους είχαν καταρτίσει ο ΙΔΕΑ και το Παλάτι. Και καταρτίζει Νομοσχέδιο με το οποίο τους ακυρώνει. Εδώ αναμιγνύεται ο ίδιος ο Βασιλιάς Κων/νος. Και καλεί τον Π. Πολυχρονίδη δύο φορές στα Ανάκτορα και του απαιτεί ν' αποσύρει το Νομοσχέδιο. Ο Π. Πολυχρονίδης του απαντά. "Το νομοσχέδιο θα γίνει Νόμος του Κράτους. Τα Σώματα Ασφαλείας θα επαναφερθούν στο σωστό τους δρόμο". Ο Κων/νος αποπέμπει τον Πολυχρονίδη και καλεί στα Ανάκτορα τον τότε Πρόεδρο της Βουλής και πιστό του όργανο, όπως αποδείχθηκε, Αθανασιάδη - Νόβα από τον οποίο ζητά να μη γράψει το Νομοσχέδιο στην Ημερήσια Διάταξη της Βουλής, πράγμα που του υπόσχεται ο Αθανασιάδης- Νόβας. Ο Π. Πολυχρονίδης ζητεί την επέμβαση του Πρωθυπουργού Γ.Παπανδρέου στον οποίο υποβάλλει την παραίτησή του, αν δεν ψηφίζετο το Νομοσχέδιο. Ο Γεώργιος Παπανδρέου έδωσε εντολή στο Νόβα και το Νομοσχέδιο ψηφίστηκε. Και έτσι δε συνεχίστηκε το αντιδραστικό κατεστημένο που υπήρχε στα Σώματα Ασφαλείας. Η αλλαγή της ηγεσίας των τα επανέφερε στο σκοπό των και επανηύραν το κύρος των και έγινε η συμφιλίωση, όπως έλεγε ο Γ. Παπανδρέου, του χωροφύλακα με τον πολίτη.

Σε συνέχεια έδωσε σ' αυτούς που υπηρετούσαν στα Σώματα Ασφαλείας οικονομικές ενισχύσεις με νέες διαβαθμίσεις και έτσι τα εξύψωσε στη θέση που έπρεπε να έχουν στον όλο Κρατικό μηχανισμό.

Η δικτατορία του 1967 του είχε απαγορεύσει να κατεβαίνει στα Χανιά, γιατί εγνώριζε την επιρροή που ασκούσε στο Χανιώτικο Λαό. Όλα τα χρόνια της δικτατορίας τα πέρασε στην Αθήνα, όπου μαζί με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, το Γεώργιο Μαύρο και με άλλους δημοκράτες αγωνιστές συμμετείχε στον αντιδικτατορικό αγώνα. Η Χούντα τον φυλάκισε αρχικά στο Γουδί και αργότερα τον εξόρισε στην Ανάφη.

Αποτελούσε βασικό Μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής της Κοινοβουλευτικής Ομάδος της Ενωσης Κέντρου, η οποία είχε εκλεγεί με ψηφοφορία των Βουλευτών της πριν διαλυθεί η Βουλή του 1964. Η Επιτροπή αυτή κατά τη δικτατορική περίοδο συνέρχεται και τον εκλέγει Πρόεδρό της.

Συγκαλούσε την Ομάδα αυτή σε συσκέψεις στο μικρό διαμέρισμά του στην οδό "Διάκου" 20 και "Συγγρού" και ελάμβαναν αποφάσεις για αντιδικτατορικές εκδηλώσεις των δύο τότε μεγάλων παρατάξεων της Ενωσης

Κέντρου και της Ε.Ρ.Ε.

Ηταν ιδιοκτήτης και εκδότης της αγωνιστικής εφημερίδας των Χανίων "ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ" ,την οποία η Χούντα έκλεισε το πρωί της 21ης Απριλίου και αχρήστευσε τις εγκατασπάσεις της και που δεν μπόρεσε να επανεκδώσει για οικονομικούς λόγους.

Μεταδικτατορικά εκλέγεται Βουλευτής της Ενωσης Κέντρου - Νέες Δυνάμεις στις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974. Κατά την τελευταία του αυτή Βουλευτική περίοδο (1974-1977), που ανήκε τότε στην αντιπολίτευση, ερύθμισε το θέμα της ίδρυσης Πανεπιστημίου Κρήτης που δίχαζε τις πόλεις της Κρήτης και έγινε αποδεκτή η ιδέα του να ιδρυθεί στα Χανιά το Πολυτεχνείο Κρήτης ως αυτοτελές και ανεξάρτητο ίδρυμα, στις άλλες δε πόλεις Ρέθυμνο και Ηράκλειο να ιδρυθεί και να λειτουργήσει το Πανεπιστήμιο. Ηταν ο εμπνευστής και εισηγητής στη Βουλή του Νομοσχεδίου για το Πολυτεχνείο Κρήτης, που αποτελεί σήμερα τον ιδρυτικό του Νόμο 545/17-2-1977. Επίσης ίδρυσε το Πολυκλαδικό Λύκειο Χανίων, προώθησε την ανέγερση των Παιδικών Κατασκηνώσεων Π.Ι.Κ.Π.Α. Χανίων στον Καλαθά Ακρωτηρίου σε αντικατάσταση των Πρότυπων Παιδικών Κατασκηνώσεων που είχεν ανεγείρει η Ελενα Βενιζέλου στους Αγίους Αποστόλους Γαλατά Χανίων και που η Χούντα κατεδάφισε. Ιδρυσε με το Νόμο 320/1976, ο οποίος ήταν έργο αποκλειστικά δικό του, το Πνευματικό Κέντρο Χανίων για την πραγματοποίηση του οποίου εξασφάλισε περιουσιακά στοιχεία περί τα πεντακόσια εκατομμύρια δραχμές.

Στις τελευταίες Βουλευτικές εκλογές (1981-1985) δεν έλαβε μέρος. Στις 18-10-1981 ο Ανδρέας Παπανδρέου με επιστολή του του ζήτησε να δεχθεί να τον περιλάβει στο συνδυασμό του ΠΑΣΟΚ των Χανίων και να ηγηθεί αυτού. Δεν το δέχθηκε και δεν έθεσε υποψηφιότητα. Και αυτό γιατί η συμμετοχή του θα σήμαινε την αντικατάσταση κάποιου υποψήφιου του συνδυασμού που με κάποια σπουδή είχε καταρτισθεί και αναγγελθεί. Δείγμα, όχι συνηθισμένο, πολιτικής ευαισθησίας.

Χωρίς αξιώματα αγωνιζόταν μέχρι της τελευταίας του πνοής για τα γενικά και τοπικά ζητήματα. Αγωνιζόταν με σθένος και μαχητικότητα για την επικράτηση της Δικαιοσύνης, της Ισότητας και τη δημιουργία στην Ελλάδα μας μιας αληθινής Δημοκρατίας.

Πέθανε αιφνιδιαστικά την 1η Νοεμβρίου 1985, που τι τραγική σύμπτωση, ήταν η ίδια μέρα που πέθανε ο Γέρος της Δημοκρατίας ο οποίος ιδιαίτερα τον αγαπούσε και τον εκτιμούσε.

Ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης, κυρίες και κύριοι, είχε μια ειδοποιό διαφορά από το μοντέλο των πολιτικών της εποχής που έζησε. Γι' αυτό καταξιώθηκε στη συνείδηση του Λαού.

Καταξιώθηκε γιατί πίστευε πως δεν πρέπει κανείς να ξεχωρίζει την ηθική

από την πολιτική και πως για τους πολιτικούς άνδρες, όπως και για τους Λαούς, ο σεβασμός των ηθικών αρχών στην πολιτική αποτελεί τον καλύτερο και ίσως τον ασφαλέστερο τρόπο επιτυχίας.

Καταξιώθηκε γιατί υπήρξε η ενσάρκωση του ήθους, της ανθρωπιάς, της ευπρέπειας και της συνέπειας.

Και αυτές είναι οι μεγάλες υποθήκες που μας κληροδότησε.

Εχοντας ο ίδιος συνείδηση και επίγνωση των πολλών ευκαιριών πλουτισμού που είχε, αλλά γενικότερα της συνέπειας και του ήθους του, έλεγε πολλές φορές- και είναι η μόνη φράση που έλεγε για τον εαυτό του- προς το Χανιώτικο λαό και τους ψηφοφόρους "μπορώ να σας κυττάζω στα μάτια".

Μαζί με τον ξάδελφό του που ήταν προικισμένος με τα ίδια χαρίσματα, αποτελούν μια δυναστεία.

Τη δυναστεία των Πολυχρονίδηδων. Μια δυναστεία που δεν κοσμείται ούτε από πλούτη ούτε από ηχηρά αξιώματα. Κοσμείται από ήθος.

Είχα πει στο γειτονικό μοναστήρι της Γωνιάς για τον Πολυχρόνη Ι. Πολυχρονίδη σε ένα επιμνημόσυνο λόγο μου (για τους 6 μήνες από το θάνατό του): "Το έργο του Πολυχρόνη Πολυχρονίδη από τη στιγμή του θανάτου του περιήλθε στη δικαιοδοσία της Ιστορίας. Ο ίδιος πέρασε στην ΑΘΑΝΑΣΙΑ".

Κηδεύτηκε πάνδημα με τιμές Υπουργού εν ενεργεία και με δημόσια δαπάνη στη γενέτειρά του, στα Χανιά, το απόγευμα της 3ης Νοεμβρίου 1985.

Ελπίζω πως δεν έχω κάνει καμιά παράλειψη από τους Βουλευτές Κισάμου που σήμερα τιμούμε. Για την πρώτη περίοδο στοιχεία άντλησα και από την Ιστορία της Κισάμου του Μιχ. Αναστασάκη. Για τη δεύτερη περίοδο, επαναλαμβάνω, από το μητρώο Βουλευτών και Γερουσιαστών που κυκλοφόρησε η Βουλή το 1977.

Αν, παρ' ελπίδα, υπάρχει παράλειψη, ζητώ συγγνώμη, δεν είναι ηθελημένη.

BAYARD TAYLOR

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΤΟΥ 1858

Απόσπασμα από το βιβλίο του: **Travels in Greece and Russia with an excursion to Crete , New York, 1889.**

Εισαγωγικό σημείωμα και σημειώσεις : **Γ.Π. Εκκεκάκης**
Μετάφραση : **Λίζα Εκκεκάκη**

Στην ετήσια έκδοση "Χανιά" του 1989, είχε επισημανθεί από τον κ. Χριστόφορο Χαραλαμπάκη (σ. 58), η "ανάγκη αξιοποίησης της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας που αναφέρεται στην Κρήτη". Η πηγή αυτή πληροφοριών παραμένει πράγματι σε μεγάλο βαθμό αγνοημένη και αναξιοποίητη, παρ' ότι η προσπάθεια να μεταφραστούν και να γίνουν έτσι προσιτά τα σχετικά με την Κρήτη περιηγητικά κείμενα, έχει αρχίσει πριν από ενάμιση και πλέον αιώνα[1]. Η άγνωστη στις ελληνικές βιβλιογραφίες "Εκδρομή στην Κρήτη", για την οποία ο λόγος, αποτελεί παράδειγμα που επιβεβαιώνει τα παραπάνω. Παρ' ότι πρόκειται για πρόσωπο γνωστό και συγγραφέα πολυδιαβασμένο, το όνομα Taylor δεν αναφέρεται ανάμεσα σ'εκείνα των ξένων περιηγητών που επισκέφτηκαν την Ελλάδα και την Κρήτη[2], κατά το ΙΘ' αι.

Ο Bayard Taylor (1825-1878), διαπρεπής Αμερικανός δημοσιογράφος και λογοτέχνης, είχε τυπώσει ήδη έξι περιηγητικά βιβλία, όταν ήρθε στην Κρήτη το Φεβρουάριο του 1858. Η εκτύπωση του τόμου με τις οδοιπορικές εντυπώσεις από την περιήγηση του νησιού έγινε τον επόμενο χρόνο (1859). Το κείμενο ξανατυπώθηκε στη σειρά των "απάντων" του συγγραφέα το 1889 και από την έκδοση αυτή προέρχεται το μεταφρασμένο - σχεδόν κατά λέξη - απόσπασμα

---

1. Πρώτη σχετική προσπάθεια θα πρέπει να είναι αυτή του Μανουήλ Βερνάρδου με την "Ακριβή περιγραφή της Κρήτης" (1836), από το "Αρχιπέλαγος" του Dapper. Ακολούθησαν αι "Κρητικαί Επιστολαί" του Savary σε μετάφραση Ν.Γ. Ζυγομαλά (1845), για να μεσολαβήσει διάστημα 138 χρόνων μέχρι την αμέσως επόμενη ολοκληρωμένη ανάλογη παρουσίαση. Πρόκειται για το βιβλίο "Ένας Γύρος της Κρήτης στα 1415", από τον Μπουοντελμόντι", σε μετάφραση Μάρθας Αποσκίτη, (Ηρ. 1983).

2. Βλ. π.χ. Δημ. Π. Πασχάλη, Περιηγηταί εν Ελλάδι από του ΙΒ' μέχρι του Κ' αιώνος, Ε.Ε. Κυκλαδ. μελετών Δ'/1964, σ.231 κ.ε. Για τις ανάλογες εργασίες βλ. τα αναφερόμενα εις Γ.Π. Εκκεκάκη, τα Κρητικά Βιβλία Α', σ.7.

που ακολουθεί και αφορά στην πόλη των Χανίων και στο Νομό[3].

Ο Taylor, σε αντίθεση με τους γνωστούς μας περιηγητές που προηγήθηκαν, τον Sieber δηλαδή (1817) και τον Pashley (1834), έχει φιλοτουρκικά αισθήματα και αντιμετωπίζει τους σκλαβωμένους Κρητικούς με αρνητική προκατάληψη.

Ο ίδιος δηλώνει άλλωστε στον πρόλογό του οπαδός της θεωρίας του Falmereyer, αν και πιστεύει πως στα Σφακιά επιβιώνει ανόθευτη η ελληνική (αρχαία)ράτσα. Αποβιβάστηκε στα Χανιά λίγο πριν εκδηλωθεί το γνωστό ως "Κίνημα Μαυρογένη", έχοντας τις απαράδεχτες αυτές ιδέες του και άποψη προσωπική για τα πολιτικά πράγματα της εποχής και της περιοχής. Ο ίδιος φαίνεται να έχει άμεσες επαφές με πολιτικές προσωπικότητες σε πολλές χώρες. Αργότερα, διέπρεψε άλλωστε και στο διπλωματικό χώρο και έφτασε να γίνει Πρεσβευτής της χώρας του στο Βερολίνο. Ηταν φυσικό, ένας τέτοιος επισκέπτης να γίνει δεκτός με ενθουσιασμό από το Βελή Πασά, Γενικό Διοικητή, τότε, του νησιού. Είναι άξιο προσοχής επίσης, το γεγονός ότι η πρώτη του επαφή στα Χανιά ήταν με τη περιβόητη Βασιλακοπούλα, την οποία επισκέφτηκε αυθημερόν και την οποία περιγράφει εγκωμιαστικά[4].

Ανεξάρτητα από τις απόψεις και τις πολιτικές θέσεις του Taylor, το χρονικό της εκδρομής του στην Κρήτη είναι λογοτεχνικότατο και γλαφυρό, αν και θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς πως η ματιά του σταματά στην επιφάνεια μάλλον των πραγμάτων. Οι πληροφορίες του έχουν μερικές φορές ενδιαφέρον και - εν προκειμένω - η παράθεση του αποσπάσματος ήταν επιβεβλημένη. Θα μπορούσε μάλιστα να επισημανθεί εδώ ότι επιβάλλεται να συγκεντρωθούν και να μεταφρασθούν τουλάχιστον τα πριν από την Ενωση ξένα περιηγητικά και μάλιστα εκείνα των "ελασσόνων" περιηγητών, που είναι περισσότερα απ' όσα συνήθως υπολογίζομε, συχνά ενδιαφέροντα και αδικαιολόγητα αγνοημένα.

Οσο για τους γνωστούς και σημαντικούς περιηγητές της Κρήτης, υπάρχει τώρα η ένδειξη ότι το θέμα βαδίζει για την ιδανική λύση του, αν συνεχιστεί αυτό που άρχισε με τα "Ταξίδια στην Κρήτη" του Pashley και τη θαυμάσια μετάφρασή τους από τη Δάφνη Γόντικα, (Ηράκλειο 1991).

Γ.Π.Ε.

---

3. Ο τόμος έχει τίτλο : "Tranels in Greece and Russia with an Excursion to Crete, N. York 1889", και προέρχεται από τη συλλογή του γράφοντος, ο οποίος είχε υπόψη του μόνο την πρώτη έκθεση όταν κατέγραφε τα σχετικά με την Κρήτη βιβλία Βλ. Γ.Π. Σχοινάκη, ό.π., αρ. 528.

4. "Η Ελισάβετ [Κονταξάκη ή Βασιλακοπούλα] είναι αναντίρρητα γυναίκα που όμοιά της η Ελλάδα δεν είδε ως τη Σοφία Τρικούπη. Γι' αυτό η δράση της θα πρέπει να διαφωτιστεί και η προσωπικότητά της να μελετηθεί". Αυτά αναφέρει επί λέξει ο Ν.Β. Τωμαδάκης (Νεοελλην. Αρχείον, Α'/1935 σ.256). Ανταπόκριση στην επισήμανση αποτελεί το δημοσίευμα του Ευστρ. Παπαμανουσάκη, "Ελισ. Κονταξάκη...", "Χανιά" 1979, σ.23.

ΜΙΑ ΕΚΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Υστερα από αναμονή ενός μηνός, προκειμένου να περάσουν οι ψυχρές μέρες και οι θυελλώδεις άνεμοι, φάνηκε επιτέλους κάποια υπόσχεση βελτίωσης του καιρού κι εγώ προετοιμάστηκα ν' αφήσω την Αθήνα για λίγες βδομάδες. Οι συνεχιζόμενες εκδηλώσεις για το Βασιλικό Ιωβηλαίο ολοκληρώνονταν το βράδυ της 12ης Φεβρουαρίου· τα γλέντια της Αποκριάς είχαν χάσει το κέφι τους, ενώ παρεμβάλλονταν δύο ακόμα μέρες, πριν από το άνοιγμα της Μεγάλης Σαρακοστής, στη διάρκεια της οποίας οι Ελληνες νηστεύουν και είναι μελαγχολικοί, από σωματικό μάλλον και όχι ψυχικό αίτιο. Η σαρακοστή στην Αθήνα αρχίζει με γενική συνάθροιση των ανθρώπων μπροστά στις κολώνες του ναού του Ολυμπίου Διός, όπου, με κοινή συμμετοχή, καταναλώνουν τα πρώτα τους νηστίσιμα φαγητά και χορεύουν για τελευταία φορά πριν από το Πάσχα. Μεγάλη ποσότητα κρεμμυδιών, πράσων και σκόρδων καταβροχθίζεται μ'αυτή την ευκαιρία και το θέαμα, για το λόγο αυτό, υπολογίζεται να είναι "δακρύβρεχτο" για το θεατή που το παρακολουθεί.

Δεν θεωρούσα, παρ' όλ'αυτά, ότι αξίζει να χάσει κανείς μια βδομάδα καλοκαιρίας, προκειμένου να παρακολουθήσει αυτή την εκδήλωση.

Ο δικός μας προορισμός ήταν η Κρήτη, που δέχεται τους λιγότερους επισκέπτες, αν και διαθέτει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον απ' όλα τα ελληνικά νησιά. (Χρησιμοποιώ τη λέξη "ελληνικά" με την αρχαία και όχι τη σύγχρονη σημασία της.Η Κρήτη έχει περιέλθει από το 1669 στην κατοχή της Τουρκίας). Ο Braisted κι εγώ, συνοδευόμενοι από τον Francois που ήταν διερμηνέας και φροντιστής μας, με τα διάφορα είδη, τα ράντζα του κι ένα πλήθος από αραβικά υποζύγια, αφήσαμε το αρχοντικό μας στην Αθήνα και κατηφορίσαμε στον Πειραιά. Το πλοίο που θα μας πήγαινε στην Κρήτη μόλις που έμπαινε στο λιμάνι, με επιβάτες το Λόρδο Υπατο Αρμοστή των Ιονίων Νήσων και την ακολουθία του και αυτή η συγκυρία μας υποχρέωσε να περιμένομε αρκετά μέχρι που, νυχτωμένα πια, πήραμε κατεύθυνση για Σύρα. Ξυπνήσαμε το άλλο πρωί στο λιμάνι του νησιού, απέναντι στη λευκή, σε σχήμα πυραμίδας, πόλη, στο αντίκρισμα της οποίας δε διαπίστωσα την παραμικρή διαφορά από τότε που την πρωτοείδα, πριν από έξι και πλέον χρόνια. Το πλοίο μας παρέμεινε εκεί όλη τη μέρα - μια πολύ πληκτική αναμονή - και ξεκινήσαμε το βράδυ για τα Χανιά, που απέχουν κάπου 150 μίλια σε νότια κατεύθυνση. Η Κρήτη βρίσκεται μεταξύ των παραλλήλων 35° και 36° και απέχει από την Αφρική όχι πολύ περισσότερο απ' όσο από την Ευρώπη· το κλίμα της είναι, κατά συνέπεια, κάτι ανάμεσα στο κλίμα της Ελλάδας κι εκείνο της Αλεξάνδρειας.

Το πρωί, το νησί ήταν ήδη ορατό και παρ' ότι απείχε ακόμη κάπου τριάντα μίλια, ο εντυπωσιακός χιονισμένος όγκος των Λευκών Ορέων έλαμπε μπροστά μας, κάτω από ένα συννεφένιο στρώμα. Μέχρι τις δέκα η ώρα, η μακριά γραμμή

TRAVELS

IN

GREECE AND RUSSIA;

WITH AN EXCURSION TO CRETE.

By BAYARD TAYLOR.

HOUSEHOLD EDITION.

NEW YORK:
G. P. PUTNAM'S SONS,
27 AND 29 WEST 23D ST.
1889.

των ακτών φάνηκε να χάνει τη συνέχειά της εδώ κι εκεί : το Δικτύνναιον Ακρον κι εκείνο του Ακρωτηριού αναδύονταν μπροστά μας, έτσι που να δίνεται μια όψη αμφιθεατρική στο μέρος εκείνο του νησιού που πλησιάζαμε. Την ίδια ώρα, η χιονισμένη κορφή της κρητικής Ιδας ορθωνόταν μόνη, μακριά στα ανατολικά, πλέουσα σε μια θάλασσα απαλού χρυσαφένιου φωτός. Τα Λευκά Ορη ήταν ολοσκέπαστα με χιόνι σε μια απόσταση 4.000 ποδών από τις κορυφές τους και μόνο εδώ κι εκεί κάποιος βράχος ξεπρόβαλλε από το λαμπερό κάλυμμα. Οι ακτές του κόλπου των Χανίων, διατηρώντας την αμφιθεατρική εικόνα τους, ξεκαθάριζαν σταδιακά πάνω από το νερό: ένα πλούσιο πανόραμα σιτοχώραφων, αμπελιών, ελαιώνων κι ένα πλήθος από ασπραφτερά χωριουδάκια. Ταυτόχρονα, τα Χανιά, στο κέντρο, ξεπρόβαλαν καθαρά : ένα γραφικό συνονθύλεμα από τζαμιά, παλιές βενετσιάνικες καμάρες και τείχη, κτίρια κοκκινωπά και κίτρινα και φοινικόδεντρα. Ο χαρακτήρας του σκηνικού έμοιαζε συριακός μάλλον, παρά ελληνικός, καθώς όλα ήταν πλουσιότερα και θερμότερα από ο,τιδήποτε στην Ελλάδα.

Μπήκαμε στο μικρό λιμάνι, που προφυλάσσεται από ένα μώλο, αλλά είναι πολύ αβαθές, περιορισμένο έτσι να εξυπηρετεί όχι περισσότερα από μια δωδεκάδα σκάφη μετρίου μεγέθους. Μάλιστα, έχει "γεμίσει" σε ορισμένα μέρη και χρειάζεται ξανά "εκβάθυνση". Το Σεράι ή Κυβερνείο, στηριγμένο πάνω σε ψηλές αψίδες που προεξείχαν από τα ερείπια κάποιου παλιού βενετσιάνικου οχυρού, βλέπει στην είσοδο· ένα μικρό κιτρινόχρωμο τζαμί "κουρνιάζει" κάτω απ'αυτό, σε μικρή από την επιφάνεια του νερού απόσταση και ένα ετερόκλητο σύνολο αποσαθρωμένων σπιτιών με ετοιμόρροπα μπαλκόνια κλείνει γύρω το λιμάνι. Στα δεξιά, καθώς μπαίνομε, υπάρχει ένας προμαχώνας, οι επάλξεις του οποίου παρουσιάζουν συνωστισμό από νωθρούς Τούρκους στρατιώτες. Η στενή πλακοστρωμένη αποβάθρα γύρω στο λιμάνι βρίθει από κουσπούμια ανατολίτικα, ανάμεσα στα οποία το λευκό τουρμπάνι των Μουσουλμάνων είναι επικρατέστερο! Ολα έχουν ένα ήρεμο χρώμα παλαιότητας και νωθρότητας, απομακρυσμένα από την εξέλιξη.

Υστερα από κάποιο χρονικό διάστημα, πήραμε σήμα και αποβιβαστήκαμε σ' ένα μικρό κιτρινοβαμμένο τελωνείο, δίπλα στο τζαμί. Και ενώ οι άνθρωποι συνωστίζονταν γύρω μας με μεγάλη περιέργεια, κάποιος αποτάθηκε σε μένα με την ερώτηση: "Είστε από τις Πολιτείες;". Αυτός που μίλησε ήταν ένας Αγγλος, που, πιθανώς, ανήκε στο πλήρωμα ενός πλοίου που βρισκόταν στο λιμάνι. "Επειδή", συνέχισε, "ο διερμηνέας του Αμερικανού προξένου μένει εδώ κοντά και αυτός μπορεί να σε βοηθήσει να τελειώσεις τις δουλειές σου". Εκείνη τη στιγμή, ο διερμηνέας - ένας Ελληνας από τα Ιόνια Νησιά - εμφανίστηκε και μας οδήγησε αμέσως στο προξενείο. Βρήκαμε τον πρόξενο κ. Mountfort σ' ένα

μικρό ετοιμόρροπο οίκημα, απ' όπου μπορούσε να βλέπει κανείς το λιμάνι από ψηλά. Η αμερικάνικη σημαία ήταν εκτεθειμένη σε πολλά σημεία σπους τοίχους· μέτρησα τουλάχιστον πέντε διαφορετικές [τέτοιες σημαίες]. "Δεν υπάρχει κανένα πανδοχείο στην περιοχή", είπε, "πρέπει να βολευτείτε εδώ". Υστερα από λίγη σκέψη, πιάσαμε το δωμάτιο του υπηρέτη, που δεν είχε υγρασία και αεριζόταν καλά, χάρη στις χαραμάδες που υπήρχαν στο πάτωμα.

Αφού έγινε η προκαταρκτική συμφωνία, ο πρόξενος μας περιποιήθηκε με εξαιρετικό παλιό κρητικό κρασί και με μια πλήρη έκθεση των δραστηριοτήτων του από τότε που ήρθε στο νησί. Ισχυρίστηκε πως ήταν ο πρώτος που εισήγαγε στην Κρήτη ρούμι, σόδα [soda-ash] και σαπούνι[5]. "Σκοπεύω" είπε "να προωθήσω μια σημαντική εμπορική συμφωνία με αμερικάνικο ρούμι". Δεν μπόρεσα ν' αποφύγω την παρατήρηση : "Η αποτυχία μάλλον και όχι η επιτυχία σας θα ωφελούσε περισσότερο τους Κρητικούς".

Τα Χανιά καταλαμβάνουν το χώρο της αρχαίας Κυδωνίας, το όνομα της οποίας χρησιμοποιείται ακόμη για την περιοχή ευθύνης του Ελληνα επισκόπου. Η βενετσιάνικη πόλη ιδρύθηκε το 1252 και τα όποια ερείπια της παλαιότερης πόλης, που ίσως έμεναν ως τότε, αφανίστηκαν απ' αυτήν εντελώς. Τα μόνα απομεινάρια τώρα είναι εκείνα των βενετσιάνικων εκκλησιών, μερικές από τις οποίες έχουν μετατραπεί σε τζαμιά, καθώς και ένας αριθμός τεράστιων αψιδωτών κτισμάτων που βλέπουν στο λιμάνι και κατασκευάστηκαν για να προφυλάσσουν τις γαλέρες της [Γαληνοτάτης] Δημοκρατίας. Ακριβώς κάτω από το σημείο όπου ορθώνεται το Σεράι, μέτρησα δεκαπέντε τέτοια [κτίσματα], το ένα πλάι στο άλλο, έντεκα από τα οποία είναι ακόμα ακέραια. Λίγο πιο πέρα, υπάρχουν άλλα τρία, όλα όμως καλυμμένα με άμμο και μη χρησιμοποιούμενα πλέον. Η σύγχρονη πόλη είναι μια ακριβής εικόνα πόλης -λιμανιού της Συρίας, με τους στενούς ακανόνιστους δρόμους, τα προφυλαγμένα [με τέντες] παζάρια και τους τουρμπανοφόρους πωλητές.

Ο πληθυσμός της είναι 9.500 [κάτοικοι], μαζί με τα μέλη της φρουράς, σύμφωνα με μια απογραφή που είχε μόλις ολοκληρωθεί τον καιρό της επίσκεψής μας[6]. Είναι περιτειχισμένη και οι πύλες μένουν κλειστές στη διάρκεια της νύχτας.

---

5. Θα αναφέρεται προφανώς σε "μοσχοσάπουνο", όπως λέγαμε παλαιότερα

6. Η πληροφορία έχει αξία, γιατί η ανάλυση των στοιχείων αυτής της απογραφής φαίνεται ότι έμεινε στην αφάνεια. Βλ. σχετικά Ν.Σταυράκη, Στατιστική...σ.192. Πρβλ. και Γρ. Παπαδοπετράκη, Ιστορία της Ι.Μ.Αγ. Τριάδος, Κρητ. Χρονικά Κ'/1966, σ.151, όπου γίνεται εμφανής μια κάποια σύγχυση, ως προς τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης απογραφής.

Κατά το βραδάκι, επισκεφτήκαμε τη δίδα Κονταξάκη, πιο γνωστή σ' όλη την Ανατολή ως "Ελισάβετ της Κρήτης". Είχα μια συστατική επιστολή γι' αυτήν από τον κ. Hill, στην οικογένεια του οποίου έλαβε την παιδεία της. Η ευρυμάθεια, η ευστροφία, ο ενθουσιασμός και η ενεργητικότητά της είναι χαρακτηριστικά από τα πιο σπάνια για σύγχρονη Ελληνίδα και της έχουν δώσει, όπως ήταν φυσικό, μεγάλη φήμη. Βέβαια, η θέση της δεν είναι απόλυτα ευχάριστη.

Κάποιοι Ελληνες είναι, δικαιολογημένα, υπερήφανοι γι'αυτήν, ενώ άλλοι την αντιπαθούν και μερικοί τη φοβούνται. Η θεληματικότητά της, η χαρισματικότητα και μια σίγουρη διπλωματική ικανότητα της δίνουν αξιόλογη ισχύ και επιρροή, η κατοχή των οποίων προκαλεί πάντα φθόνο και εχθρότητα σε μια κοινωνία ελληνική. Κατά συνέπεια, έχει πολλούς εχθρούς και αντιμετωπίζει κατά καιρούς βίαιες επιθέσεις, συκοφαντίες από τις πιο άθλιες και ίντριγκες. Είναι γύρω στα τριάντα, μετρίου αναστήματος και με εξαίρεση τα λαμπερά μαύρα μάτια της - δεν υπάρχει τίποτα το εντυπωσιακό στην εμφάνισή της. Μιλά αγγλικά, ελληνικά και γαλλικά σχεδόν εξίσου άπταιστα και παίζει στα δάκτυλα τους αρχαίους Ελληνες συγγραφείς. Μιλά με εξαιρετική ευφράδεια και με μια σπάνια σαφήνεια και αλληλουχία στην αφήγηση. Μου κέντρισε το ενδιαφέρον το γεγονός ότι βρήκα σ'αυτήν την ίδια σπιρτάδα και αντιληπτικότητα, [ιδιότητες] για τις οποίες ήταν φημισμένοι οι παλιοί Ελληνες. Δεν είναι μια Υπατία, όμως αναμφίβολα και τα δικά της επιτεύγματα και η επιρροή της θα ήταν μεγαλύτερα, αν το πεδίο δράσης των γυναικών σ'αυτές τις χώρες δεν ήταν περιορισμένο. Εχει αναφερθεί [η περίπτωσή της] ως ένδειξη για τις υπάρχουσες ακόμη δυνατότητες της ράτσας [των Ελλήνων], αλλά το θεωρώ εσφαλμένο. Θα μπορούσε να είναι [απλώς] μια ξεχωριστή γυναίκα σε οποιαδήποτε χώρα.

Το επόμενο πρωί, ο πρόξενος έσπειλε το διερμηνέα του να ζητήσει για μας μια συνέντευξη με το Βελή Πασά, τον Κυβερνήτη της Κρήτης. Λίγο αργότερα, ο διερμηνέας του τελευταίου μας επισκέφτηκε και μας ενημέρωσε για την ώρα που θα γινόμασταν δεκτοί. Βρήκαμε τον Πασά στο Σεράι, σ'ένα όμορφα επιπλωμένο δωμάτιο, διακοσμημένο με προτομές και εικόνες. Ανάμεσα στις τελευταίες αυτές, ξεχώριζε μια μεγάλη, ελαφρά χρωματισμένη λιθογραφία με το κεφάλι του Στιούαρτ της Ουάσινγκτον. [;] Ο Πασάς ήρθε προς το μέρος μας για να μας υποδεχτεί, ανταλλάξαμε χειραψίες και μας οδήγησε στο ντιβάνι, όπου, αντί να σωριαστούμε σταυροπόδι στις μαξιλάρες, βολευτήκαμε όλοι σε άνετες βοστωνέζικες κουνιστές πολυθρόνες. Μιλούσε πολύ καλά γαλλικά, μια που υπήρξε, όπως ίσως θυμάται ο αναγνώστης, πρεσβευτής της Τουρκίας στο Παρίσι για τρία χρόνια, καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, οπότε η θέση του ήταν κάτι παραπάνω από σημαντική. Πριν απ' αυτό, είχε διατελέσει διοικητής της Βοσνίας. Εχει, εξάλλου, υπηρετήσει στην Αίγυπτο και μιλάει, όπως ο ίδιος

μας πληροφόρησε, εφτά γλώσσες. Είναι ένας πολύ όμορφος άνδρας, με ανάστημα πάνω από το συνηθισμένο για Τούρκους και η ηλικία του δεν ξεπερνά τα τριανταπέντε χρόνια. Η ενδυμασία του ήταν, με εξαίρεση το φέσι, καθόλα ευρωπαϊκή και είναι ο πρώτος Ανατολίτης που βλέπω να τη φορά με φυσικότητα και χάρη.

Αν για μένα ήταν ευνοϊκή η πρώτη εντύπωση για το Βελή Πασά, η καλοσύνη του, στη διάρκεια αυτής της συνέντευξης, δεν αποτέλεσε ασφαλώς αιτία ν' αλλάξω γνώμη. Μόλις έμαθε ότι σκοπεύαμε να επισκεφτούμε τα μοναστήρια του Ακρωτηριού την επομένη, μας πρόσφερε αμέσως άλογα από το δικό του σταύλο, καθώς κι έναν υπάλληλο ως ξεναγό και συνοδό. Παράλληλα με την υπόσχεση να ζητήσει την έκδοση φιρμανίου για τις μετακινήσεις μας στο εσωτερικό, διέταξε το γραμματέα του να ετοιμάσει για μένα συστατικές επιστολές προς τους διοικητές Ρεθύμνου και Ηρακλείου και προς τον Ελληνα Επίσκοπο [Ρεθύμνου] και τον Αρχιεπίσκοπο [στο Ηράκλειο]. Και κατέληξε να προσφερθεί να στείλει ένα συνοδό μαζί μας για όλη τη διάρκεια του ταξιδιού. Δίσπασα να δεχτώ τόσο πολλές γενναιόδωρες προσφορές, όμως εκείνος δήλωσε ότι όλ' αυτά προέρχονταν από την ειλικρινή επιθυμία του να δουν οι ξένοι το νησί, να γίνει έτσι πιο γνωστό και να δέχεται συχνότερα επισκέπτες· το θεωρούσε, επομένως, καθήκον να μου προσφέρει όλες εκείνες τις διευκολύνσεις που περνούσαν από το χέρι του. Ενώ συζητούσαμε το θέμα αυτό, απολαμβάνοντας συγχρόνως πίπες με υπέροχο [καπνό από τη] Λατάκια, η άμαξά του φάνηκε από την είσοδο κι εμείς ξεκινήσαμε, με τη συνοδεία του γραμματέα, να επισκεφτούμε την εξοχική έπαυλη του Πασά στη "seviglia"[7] [sic], κάπου τέσσερα μίλια μακριά.

Περνώντας από το μεγάλο τούρκικο νεκροταφείο, που ήταν καλυμμένο από μια πρώιμη σοδιά μπλε ανεμώνων, συναντήσαμε την πλούσια πεδιάδα των Χανίων, απλωμένη και όμορφη, σαν εξαίσιος κήπος στους πρόποδες των Λευκών Ορέων, των οποίων οι τεράστιοι όγκοι [σκεπασμένοι] με λαμπερό χιόνι, κάλυπταν ολόκληρο το νότιο ουρανό. Ανατολικά, ο κάμπος κατηφορίζει προς το βαθύ κόλπο της Σούδας, που η επιφάνειά του διακρινόταν πάνω από την ασημένια λουρίδα των ελαιώνων. Την ίδια στιγμή, εξήντα μίλια μακριά, διακρινόταν υπερέχουσα μοναχική η κορφή του όρους Ιδη, λουσμένη σ' ένα θερμό απογευματινό φως, ακτινοβολώντας σαν Ολύμπιο βουνό, όχι μόνο λίκνο, αλλά και θρόνος του αθάνατου Δία. Πελώρια ελαιόδεντρα ορθώνονταν από τη σκουροκόκκινη εύφορη γη· τη γκρίζα μονοτονία τους διέκοπταν κυπαρίσσια και οι θολωτές ιταλικές βελανιδιές, ενώ κάθε κήπος είχε κρεμασμένους τους

---

7. Για την περίφημη αυτή εξοχική έπαυλη του Βελή (Σερσεμπάλια), κληρονομιά από τον πατέρα του Μουσταφά, βλ. Σ. Σπανάκη, Κρήτη, Β', στο λήμμα "Περιβόλια" (Κυδωνίας).

χρυσαφένιους λαμπτήρες των πορτακαλιών του, πάνω στον τοίχο. Η πεδιάδα είναι ένας παράδεισος καρποφορίας και- αλίμονο - πυρετού! Το υγρό χώμα, η πυκνή σκιά, με αδυναμία αποξήρανσης και αερισμού, δημιουργούν "μίασμα", που κάνει επικίνδυνη, ορισμένες εποχές του έτους, την παραμονή στα χωριά αυτά, έστω και για μια νύχτα.

Βρήκαμε το σπίτι του Πασά άνω κάτω και τα έπιπλα -κυρίως χαλιά και μαξιλάρες - σποβαγμένο δυο - τρία δωμάτια· όμως ο κήπος με τις σπέρνες και τους υδραγωγούς του, τους φράχτες με τις μπουμπουκιασμένες τριανταφυλλιές, τις συστάδες του ροδόδενδρου και τις πέργολες του γιασεμιού, ήταν ένα ξαναζωντάνεμα ψυχής.

Ο κηπουρός μας μάζεψε πορτοκάλια και [μας έφτιαξε] ανθοδέσμες, ενώ εγώ καθισμένος στην πιο ψηλή ταράτσα σχεδίαζα τη θαυμάσια πεδιάδα[8].

Το πρωί, μας έφεραν τα άλογα νωρίς - νωρίς, με φροντίδα του Χατζη Μπέη, ενός κεφάτου γέρου αξιωματικού της χωροφυλακής, ο οποίος επρόκειτο και να μας συνοδεύσει.

Μέχρι το χωριό Χαλέπα, όπου έμενε τότε ο Πασάς, υπάρχει δρόμος για άμαξες· παραπέρα, μόνο ένα ανώμαλο γεμάτο πέτρες μονοπάτι. Από την κεντρική βουνοραχιά του Ακρωτηρίου που ακολουθούσαμε, είχαμε τη θέα ολόκληρης της πεδιάδας των Χανίων, και ως τη δυτική άκρη της Κρήτης, πέρα από τη Χερσόνησο Δικτύνναια. Τα Λευκά Ορη, αν και με ύψος που δεν ξεπερνά το 7000 πόδια, ξεγελούν το μάτι με την αντίθεση που δημιουργούν τα απάτητα χιόνια τους και η καλοκαιρία που επικρατεί στη βάση τους και δίνουν την εντύπωση ότι ανταγωνίζονται τις Αλπεις.

Η μέρα ήταν αίθρια και γλυκιά· πουλιά κελαηδούσαν σε κάθε δέντρο και οι χλοερές κοιλάδες στολίζονταν με ανεμώνες, λευκές, ρόζ, βιολετί και βαθυκόκκινες. Ηταν η πρώτη ανάσα άνοιξης ύστερα από ένα χειμώνα που υπήρξε τρομερός, τόσο για την Κρήτη όσο και για την Ελλάδα.

Υστερα από πορεία τριών ωρών, φτάσαμε σε μια ευρύχωρη κοιλάδα, στους πρόποδες εκείνου του άγονου ορεινού όγκου στον οποίο καταλήγει το Ακρωτήρι. Προς τα ανατολικά αντικρίσαμε το μεγάλο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας, με θέα στην πλούσια έκταση γης, με τις ελιές και τα αμπέλια· όμως, μια και ήθελα να επισκεφτώ τη χαράδρα του Καθολικού ανάμεσα στα βουνά, διασχίσαμε την

---

8. Φαίνεται ότι ο Taylor είχε γνώσεις και ικανότητα στο σχέδιο. Είναι κρίμα που η έκδοση δεν είναι εικονογραφημένη· έχει μόνο δύο θαυμάσιες χαλκογραφίες στην αρχή, (η μία από τους Δελφούς η άλλη από τη Μόσχα), που όμως είνια ένθετες, προερχόμενες προφανώς από την άγνωστή μου πρώτη έκδοση που πρέπει να ήταν εικονογραφημένη.

κοιλάδα, μέχρι μια μεγάλη αγροικία, προκειμένου να βρούμε κάποιον οδηγό. Ο ήλιος έλαμπε καυτός πάνω απ' τη στρωμένη με πέτρες βρώμικη αυλή, την τριγυρισμένη από παλιά παραπήγματα, και δε φαινόταν ψυχή. Υπήρχε ένα μικρό παρεκκλήσι εκεί κοντά και δίπλα του, κρεμασμένο από μια πορτοκαλιά, ένα κομμάτι σφυρήλατο σίδερο αντί για καμπάνα. Ο Χατζή Μπέης φώναζε κι ο Francois χτύπησε το "ιερό" μέταλλο με μια πέτρα, ώσπου ένας ντόπιος με γκρίζα γενειάδα και δύο νέοι με μαλλιά φτιαγμένα σε μακριά κοτσίδα, κρεμασμένη στις πλάτες τους, έκαμαν την εμφάνισή τους. Τι έκπληξη τότε για μας, να δούμε τις πόρτες ν' ανοίγουν και ένα πλήθος γυναικόπαιδα που ήταν κρυμμένα πιο πριν, να εμφανίζονται! Μας πρόσφεραν τότε κρασί και ο Διάκος - ένας από τους μακρυμάλληδες νέους - ανέβηκε στο μουλάρι του, για να μας οδηγήσει. Στο βαθύ, άγονο ορεινό λαγκάδι που μπήκαμε, βρήκα πλήθος από χαρουπιές. Βράχοι βαθυκύανου ασβεστόλιθου, κηλιδωμένοι με οξειδώσεις σε χρώμα φωτεινό πορτοκαλί, ορθώνονταν πάνω από μας, καθώς ακολουθούσαμε τη γραμμή ενός χειμάρρου, ανηφορίζοντας προς την καρδιά αυτής της ερημικής περιοχής, όπου, κυκλωμένο από τις καυτές άγονες βουνοκορφές, βρίσκεται το μοναστήρι του Γουβερνέτου.

Ενας πολύ βρώμικος γεροκαλόγερος κα δυο υπηρέτες ήταν οι μοναδικοί τρόφιμοι. Ημασταν πεινασμένοι και είχαμε υπολογίσει σ' ένα όσο γίνεται καλύτερο δείπνο, με δεδομένο ότι ήταν περίοδος σαρακοστής. Ομως, τα μόνα που καταφέραμε ήταν λίγο μαύρο ψωμί, τυρί και μια απεριόριστη προμήθεια νερού.

Ο μοναχός μας πληροφόρησε ότι το μοναστήρι ήταν αφιερωμένο στον Αγιο Ιωάννη και ήταν φημισμένο για την αφθονία [της παραγωγής] του σε μέλι· ομως, ούτε μέλι ούτε χαρούπια μπορούσε εκείνος να μας δώσει.

Πίσω από την εκκλησία, υπήρχε μια κρύπτη, μέσα στην οποία τοποθετούν τους νεκρούς καλόγερους. Οταν η κρύπτη γεμίζει, βγάζουν από κει τα οστά και τα κρανία και τα ρίχνουν σ'έναν ανοιχτό παρακείμενο θάλαμο, όπου η καθημερινή θέα τους και η μυρωδιά προσφέρουν χρήσιμα μαθήματα για τη θνητότητα, στους επιζώντες. Ο Francois ήταν τόσο αγανακτισμένος με τη "σεβάσμια" ρυπαρότητα του καλόγερου και το σαρακοστινό φαγητό που μας έδωσε, που αρνήθηκε να δώσει κάτι "για την εκκλησία" όπως διακριτικά συνηθίζεται.

Κατηφορίσαμε πεζοί ως το μοναστήρι του Καθολικού, στο οποίο φτάσαμε σε μισή ώρα.

Η τοποθεσία του μοιάζει με κείνη του "San Saba" στην Παλαιστίνη, στο βάθος μιας σχισμής στα βραχώδη υψώματα και ο ήλιος σπάνια το βλέπει. Σκαλοπάτια σκαλισμένα στο βράχο οδηγούν κατηφορικά από το γκρεμό στο εγκαταλελειμμένο μοναστήρι, κοντά στο οποίο υπάρχει σπηλιά μήκους 500 ποδών,

που οδηγεί στο βράχο. Η "ζεύξη" της χαράδρας γίνεται με μια γέφυρα που έχει ύψος σχεδόν 50 πόδια, στη μια άκρη της οποίας υπάρχει ένα βαθύ σκοτεινό πηγάδι, όπου μέσα φυλακίζονταν οι απειθάρχητοι καλόγεροι. Το μόνο ζωντανό πλάσμα που είδαμε ήταν ένα τσομπανόπουλο, που μας φώναζε από την κορυφή των απέναντι βράχων. Για τον Αγιο Ιωάννη τον Ερημίτη, στου οποίου τη μνήμη είνια αφιερωμένο το μοναστήρι, δεν ξέρω περισσότερα απ'όσα ξέρω για τον Αγιο Ιωάννη τον Κυνηγό, ο οποίος έχει ένα παρόμοιο ίδρυμα κοντά στην Αθήνα.

Στην Αγία Τριάδα, βρήκαμε τα πράγματα, πράγματι, διαφορετικά. Καθώς διασχίζαμε τον περιστοιχισμένο με κυπαρίσσια μεγαλοπρεπή δρόμο, ανάμεσα σε αμπελώνες και ανθισμένες αμυγδαλιές, υπηρέτες έτρεξαν να πάρουν τα άλογά μας και ο "Hegoumenos"[9] φώναζε "Kalos orizete!" [sic] (καλώς ήλθατε) από την κορφή των σκαλοπατιών. Με το μακρύ ράσο του και το ευτραφές σώμα του, έμοιαζε με καλοκάγαθη γιαγιά, αν και η μεγάλη γενειάδα του φανέρωνε περισσή αρρενωπότητα. Μας οδήγησαν σε ένα καθαρό δωμάτιο, διευθετημένο σε μια αξιόλογη βιβλιοθήκη, με έργα ορθόδοξης θεολογίας. Ενα δεκαπεντάχρονο αγόρι, με πρόσωπο σαν τις νεανικές μορφές του Ραφαήλ, μας έφερε ποτήρια με μπόλικο σκουρόχρωμο κρασί, κάτι σαν "Port" [;], πηχτή [ή ζελέ;] και καφέ. Το μέγεθος και ο ουσιαστικός χαρακτήρας αυτού του μοναστηριού μαρτυρούν τον πλούτο του, όσο και η εικόνα ανθηρότητας των κτημάτων του. Η ευρύχωρη αυλή του σκιάζεται από κληματαριές και πορτοκαλιές, ενώ ο ναός, στο κέντρο, έχει πρόσοψη βασισμένη σε δωρικούς κίονες.

Ηταν [πια] ηλιοβασιλέματα όταν φτάσαμε στη Χαλέπα, όπου σταματήσαμε για το δείπνο με τον Πασά, όπως είχε, από πριν, κανονιστεί. Εχει ένα σπίτι εξοχικό, επιπλωμένο όμορφα με το πιο πολυτελές ευρωπαϊκό "στιλ" · στους τοίχους κρέμονταν πορτραίτα διαπρεπών αξιωματούχων και πολιτικών. Στο τραπέζι του δείπνου υπήρχε ένα "epergne" από ατόφιο χρυσάφι, μήκους δύο ποδών και ύψους δεκαοχτώ ιντσών· τα μαχαίρια, τα πηρούνια και τα κουτάλια ήταν επίσης από το ίδιο μέταλλο. Είχε [ο Πασάς] έναν ικανό Γάλλο μάγειρα και μας πρόσφερε -εκτός από το κρητικό- κρασί Βουργουνδίας, Ρήνου και Καμπανίας. Ο ίδιος έπινε, αλλά με μέτρο και μόνο από ένα είδος. Μετά το δείπνο είχα μια μακρά συζήτηση μαζί του πάνω στο θέμα της κατάστασης στην Ανατολή και χάρηκα που βρήκα έναν Τούρκο με τις δικές του θέσεις, εμφορούμενο από ιδέες τόσο φωτισμένες και προοδευτικές. Αν υπήρχαν εννέα άνδρες σαν κι αυτόν, η αναμόρφωση της Ανατολής δε θα ήταν τόσο δύσκολη. Ενας άνδρας μόνος του

---

9. Η περιγραφή μοιάζει ν' ανταποκρίνεται σ'εκείνη του Μελιχή Κορυλλάκη (Μελχισεδέκ Β'), εκ Στερνών, η ηγουμενία του οποίου (1852-62) χαρακτηρίζεται από την "άκρατη φιλοξενία" που παρείχε το μοναστήρι. Βλ. Γρ. Παπαδοπετράκη, ό.π., σ.152.

- εκτός κι αν κατέχει την ανώτατη θέση - είναι σχεδόν ανίσχυρος, όταν η συντονισμένη επιρροή των ευρωπαϊκών Δυνάμεων έρχεται να στραφεί εναντίον του. Πριν το τέλος του 1858, ο Βελή Πασάς ανακλήθηκε από την Κρήτη και τα ωφέλιμα έργα που είχε ξεκινήσει ανεστάλησαν. Οι πραγματικές συνθήκες των γεγονότων παρουσιάστηκαν τόσο διαστρεβλωμένες, ώστε, σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό Τύπο, μόνο μια φωνή (ο ανταποκριτής των "Times" του Λονδίνου) υψώθηκε για να του δώσει δίκιο.

ΜΙΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Το ταξιδιωτικό μου πρόγραμμα, κατά την αναχώρησή μου από τα Χανιά, ήταν να επισκεφτώ την άγρια ορεινή περιοχή των Σφακίων που απλώνεται πέρα από τα Λευκά Ορη, στη νοτιοδυτική "γωνιά" του νησιού. Αυτή η επαρχία έχει, ως προς την υπόλοιπη Κρήτη, σχέση ανάλογη μ'εκείνη που έχει η Μάνη προς την Ελλάδα, καθώς κατοικείται από ανεξημέρωτα απομεινάρια της αρχαίας φυλής, που, μέσα σε πολύ λίγα χρόνια, έχει καταφέρει να διατηρεί μια ουσιαστική ανεξαρτησία. Είναι σε μέρη τόσο απρόσιτα, ώστε τα φυσικά χαρακτηριστικά της αρχικής ράτσας μπορούν [και] τώρα να μελετηθούν. Από καιρό πιστεύω ότι κάποιες φλέβες ελληνικού αίματος αναβλύζουν ακόμα στο έδαφος το αρχαίο, απείραχτες από κείνες τις σλαβικές και οθωμανικές πλημμυρίδες, που το έχουν αλλοιώσει σχεδόν τελείως στη σύγχρονη γενιά. Ήμουν απόλυτα σίγουρος ότι στα Σφακιά, όπου ακόμα μιλούν μια διάλεκτο που εικάζεται ότι είναι η παλιά Κρητο - Δωρική, θα εύρισκα το γνήσιο απομεινάρι - τον πραγματικό, όχι το θρυλικό ανθρώπινο τύπο - διατηρημένο σχεδόν άθικτα. Τα περάσματα των Λευκών Ορέων είναι δύσβατα όλες τις εποχές· και διαπίστωσα ότι η "ξυλόσκαλα" ή "wooden ladder", από την οποία σκόπευα να μπω στα Σφακιά ,δεν ήταν χρησιμοποιήσιμη, εξαιτίας του χιονιού· υπήρχε, όμως, ένας άλλος δρόμος γύρω από τους ανατολικούς πρόποδες του βουνού και αποφάσισα να τον δοκιμάσω.

Ο Πασάς προσπάθησε να με αποτρέψει από το εγχείρημα: "Οι δρόμοι στην Κρήτη", είπε, "είναι φρικτοί και παρ' ότι - ως περιηγητής - πρέπει να είσαι προετοιμασμένος για κάθε εμπειρία, εντούτοις, όταν η εποχή είναι άσχημη, γίνονται [οι δρόμοι] τελείως αδιάβατοι, ακόμα και για τους ντόπιους. Ζήτησα να μελετήσουν και να χαράξουν ένα αμαξωτό από δω ως το Ηράκλειο κι ένα τμήμα του, κοντά στο Ρέθυμνο, έχει κιόλας ολοκληρωθεί· όμως οι άνθρωποι εναντιώνονται σ'αυτό [το έργο] με όλες τους τις δυνάμεις και πρέπει να περάσουν

---

* *[Υποσημείωση και θαυμαστικό του συγγραφέα:] Η κατασκευή του δρόμου αυτού στάθηκε κύρια αφορμή για την επανάσταση στην Κρήτη, λίγους μήνες αργότερα!*

τουλάχιστο πεντ' έξι χρόνια ώσπου να γίνουν αρκετά που θα τους πείσουν για τη χρησιμότητα και την αξία τέτοιων βελτιώσεων*. Είμαι πεπεισμένος ότι η Τουρκία δεν θα εξελιχτεί ποτέ, αν δεν αποκτήσει μέσα συγκοινωνίας αρκετά για να κάνουν τα προϊόντα της του εσωτερικού προσιτά.Αυτό είναι το πρώτο βήμα για την αναγέννηση της Ανατολής -και το *μοναδικό* πρώτο βήμα στο δρόμο για την πραγματική πρόοδο. Η ισχύς και ο πολιτισμός της Ευρώπης στηρίζονται σ' αυτήν ακριβώς τη βάση".

Υπάρχει μεγάλη αλήθεια στις παρατηρήσεις αυτές, όπως, πράγματι, υπήρχε στις απόψεις του Πασά πάνω στο Ανατολικό Ζήτημα. Φανέρωναν ένα φωτισμένο και πρακτικό νου, είδος σπάνιο στους Διοικητές της Ανατολής.

Τελικά, το πρωινό της αναχωρήσής μας, ο Πασάς μου έστειλε τον Καπετάν Νικηφόρο, έναν ορμητικό Σφακιανό οπλαρχηγό, που ορίστηκε να μας συνοδεύσει σ' όλη τη διαδρομή, ως οδηγός και φρουρός μας. Ηταν ένας ψηλός, όμορφος άνδρας με φλογερά μαύρα μάτια, κατάμαυρα μαλλιά και μουσάκι και με μια μύτη, ίδιο σήμφος αετού. Ενα ζευγάρι μεγάλες ασημόδετες πιστόλες κι ένα γιαταγάνι με ασημένια λαβή και θήκη στόλιζαν το ζωνάρι του. Ο Χατζή Μπέης φόρεσε τη μπλε στολή του και την κυρτή σπάθα του κι ανέβηκε σ' ένα γερό γκρίζο άλογο. Ο Αναγνώστης, ο ημιονηγός που επέλεξε για μας ο δραγουμάνος του προξένου, ως τίμιο και ικανό (και τον οποίο εμείς απολύσαμε στη συνέχεια, για τις εντελώς αντίθετες ιδιότητές του), ίππευσε κι αυτός, κι έτσι, μαζί με τα δυο υποζύγια, συγκροτήσαμε ένα αρκετά υπολογίσιμο καραβάνι. Ο πρόξενος που μας είχε φιλόξενα περιποιηθεί κατά τη διάρκεια της παραμονής μας στα Χανιά μας συνόδευσε ως τις πύλες κι εμείς ξεκινήσαμε για το πρώτο μας ταξίδι στο εσωτερικό της Κρήτης, κάτω από ψιλόβροχο.

Ο δρόμος για τη Σούδα, μήκους τεσσάρων μιλίων, είναι ένας φαρδύς αμαξωτός δρόμος, που διασχίζει την πλούσια πεδιάδα των Χανίων. Κάποιοι αγρότες ήταν απασχολημένοι με το όργωμα της εύφορης σκουροκόκκινης γης. Αμπέλια, ελαιώνες και σιτοχώραφα εναλλάσσονταν [στην πορεία μας] και ακμάζοντα χωριά στις χαμηλότερες βουνοπλαγιές διακρίνονταν αμυδρά στα δεξιά μας , μέσα από το γκρίζο πέπλο της βροχής που έπεφτε. Η Σούδα είναι ένας βαθύς πανέμορφος κόλπος, ανοικτός μόνο από τα βορειοανατολικά, όπου ένα παλιό ενετικό φρούριο, πάνω σε μια βραχώδη νησίδα, ελέγχει την είσοδό του. Το έδαφος στο μυχό του είναι ελώδες και υπάρχουν αλυκές κοντά στην ακτή. Ο Βελή Πασάς είχε -εντούτοις- την πρόθεση να αποξηράνει αυτά τα έλη και να χτίσει στο σημείο εκείνο μια πόλη. Και πράγματι, καλύτερη τοποθεσία δε θα μπορούσε να βρεθεί στο νησί.

Η πορεία μας ακολούθησε για λίγο την ακτή και μετά άρχισε να γίνεται ανηφορική στις παρυφές του βουνού Μαλάξα, που ορθωνόταν πολύ πάνω από μας με την κορυφή του κρυμμένη στα σύννεφα. Πρόκειται μάλλον για τον αρχαίο

Βερέκυνθο, "πεδίο δράσης" των Ιδαίων Δακτύλων, όπου η φωτιά πρωτοκατέβηκε από τον ουρανό και όπου πρωτοεπιχειρήθηκε η κατεργασία μετάλλου. Οι γνώμες των αρχαιογνωστών διίστανται, καθως μερικοί βεβαιώνουν ότι το βουνό συνίσταται από ασβεστώδες πέτρωμα (πράγμα που αναμφισβήτητα ισχύει) και άλλοι ότι πρόκειται για σχιστόλιθο, οπότε ενδέχεται να περιέχει φλέβες μετάλλου. Προσωπικά, δεν θεωρώ ότι το θέμα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Ολοι οι μύθοι συνδέονταν, βέβαια, με κάποια τοποθεσία και, σε μια εποχή που αυτοί αποτελούσαν μέρος της επικρατούσας θρησκείας, οι άνθρωποι δε συνήθιζαν να τους αμφισβητούν με ερωτήσεις και έρευνες. Η Μαλάξα συμπίπτει γεωγραφικά με το Βερέκυνθο και για τα υπόλοιπα δε χρειάζεται να προβληματιζόμαστε.

Συστάδες μυρτιάς και πικροδάφνης γέμιζαν τις ρεματιές και θάμνοι σχίνου, φασκομηλιάς και άγριου θυμαριού κάλυπταν τις βραχώδεις πλαγιές των λόφων. Συνεχίσαμε τη δύσκολη πορεία μας στη βροχή, προσπερνώντας κάπου κάπου κανένα ερειπωμένο μικρό κάστρο, σκαρφαλώνοντας σε πετρόσκαλες ή γλιστρώντας στη γυαλισπερή επιφάνεια κάποιου δρόμου παλιού, όπου οι πέτρες είχαν τοποθετηθεί με σχετική τάξη. Υστερα από τρεις ώρες, όταν όλοι ήμασταν αρκετά ιδρωμένοι και αισθανόμασταν παγωνιά και πείνα, περάσαμε την κορφή των υψωμάτων της ακτής και αντικρίσαμε το εκτενές οροπέδιο του Αποκόρωνα, στους ανατολικούς πρόποδες των Λευκών Ορέων. Ξαναβρίσκοντας τη διάθεσή μας από την ελπίδα ότι σύντομα φτάναμε στον προορισμό μας -ένα μοναστήρι στο Παλαιόκαστρο, στη θέση Απτερα- επιταχύναμε το βήμα μας ως ένα μικρό χωριό. Οι άνθρωποι στριμώχνονταν στις πόρτες για να μας δουν και να μας κατατοπίσουν : "Καλή σου μέρα palikar!" είπε μια γυναίκα, την οποία χαιρέτησα. Οι άνδρες, που είχαν όλοι ευχάριστα και καλοσυνάτα πρόσωπα, μας συνόδευσαν για μικρή απόσταση, να μας δείξουν το δρόμο και γκρέμιζαν ξερολιθιές για τα μουλάρια μας , προκειμένου να συντομευτεί ο δρόμος μας μέσα από τα χωράφια.

Η πεδιάδα του Αποκόρωνα παρουσίαζε μια ευχάριστη εικόνα γονιμότητας και αξιοποίησης. Σιτοχώραφα, χωρισμένα με ξερολιθιές και ποικιλμένα με συστάδες ελαιόδεντρων, απλώνονταν μέχρις εκεί που έφτανε το μάτι. Σε μισή ώρα, φτάσαμε σε κάποια ερείπια της περιοχής των Απτέρων. Πελεκημένοι ογκόλιθοι και ανάμεσά τους θραύσματα από μικρούς δωρικούς κίονες ήταν σκορπισμένοι γύρω στο χώμα, ενώ κατά μήκος του ψηλότερου μέρους του λόφου εκτεινόταν ένα χαμηλό τείχος από επίπεδες πέτρες. Λίγο πιο πέρα ήταν το μοναστήρι : ένα επιβλητικό τετράγωνο πέτρινο κτίσμα που ορθωνόταν ανάμεσα σε κάποια ερείπια ρωμαϊκής εποχής. Το μέρος είναι ένα "Metokhi" ή παράρτημα του μοναστηριού του Αγίου Ιωάννου στην Πάτμο. Κατοικείται από ένα μόνο ιερωμένο, έναν έγγαμο άνδρα που νοικιάζει από την Κυβέρνηση μια μεγάλη έκταση από το γύρω έδαφος για 12.000 πιάστρες (500 δολάρια) το χρόνο. Μας υποδέχτηκε στην αυλή, μας οδήγησε σ' ένα μικρό δωμάτιο που έσταζε από

τη βροχή κι όταν ήρθε η ώρα, μας προσφέρθηκε ένα γεύμα με αυγά τηγανισμένα σε λάδι, φρέσκα τυροπιτάκια και ψωμί, όχι μαλακό, αλλά καλό. Αν και η Σαρακοστή είχε αρχίσει, ο κληρικός ήταν πρόθυμος να δώσει τη δυνατότητα σε αιρετικούς να την αψηφήσουν... επ' ανταλλάγματι. Προσπαθήσαμε να στεγνώσουμε τα μουσκεμένα ρούχα μας πάνω από ένα μαγκάλι με κάρβουνα και εγκαταλείψαμε την ιδέα να συνεχίσουμε την πορεία μας την ίδια εκείνη ημέρα.

Τα Απτερα (χωρίς φτερά) παίρνουν την ονομασία τους από τη διαμάχη ανάμεσα στις Σειρήνες και τις Μούσες, κατά την οποία οι πρώτες [βίαια] απογυμνώθηκαν από τις φτερούγες τους και πέφτοντας μέσα στη θάλασσα έγιναν οι βράχοι "Λευκαί" που βρίσκονταν στην είσοδο του κόλπου της Σούδας. Τα ερείπια που βρίσκονται κοντά στο μοναστήρι προέρχονται από δεξαμενές, αναμφισβήτητα ρωμαϊκής κατασκευής. Μια απ' αυτές έχει μήκος κάπου 150 πόδια, με ένα παρακλάδι σε ορθή γωνιά. Μια άλλη αποτελεί τρίδυμο θόλο, σχεδόν σε άριστη κατάσταση, με διαχωριστικά τοιχώματα που στηρίζονται σε τέσσερις αψίδες από πελεκημένη πέτρα. Σε ερώτησή μας για τα Κυκλώπεια τείχη, ο κληρικός μας είπε ότι βρίσκονται πιο μακριά προς τα ανατολικά. Ο Καπετάν - Νικηφόρος φόρεσε το βαρύ καπότο του για να μη βρέχεται και μας ακολούθησε. Κατά μήκος της απότομης πλαγιάς του βουνού, σε απόσταση μισού περίπου μιλίου (διάστημα το οποίο κι εμείς διανύσαμε ακολουθώντας παράλληλη πορεία), εκτείνεται ένα πολυγωνικό τείχος από τεράστιους γυμνούς πέτρινους όγκους. Το πλάτος του είναι εφτά πόδια και το μέγιστο ύψος του δώδεκα, καθώς το πάνω τμήμα του γκρεμίστηκε ή τεμαχίστηκε. Η δόμηση, αν και ογκώδης, έχει γίνει αδέξια και καταφανώς ανήκει σε πρώιμη περίοδο.

Το βραδάκι, αρκετοί χωρικοί ήρθαν σε μας, έχοντας μαζί τους νομίσματα ελληνικά, ρωμαϊκά και ενετικά, μερικά από τα οποία και αγόρασα. Ανάμεσά τους υπήρχαν μερικά αυτόνομα νομίσματα της Απτέρας, με μια μέλισσα στην όψη τους. Τα περισσότερα απ'αυτά, εντούτοις, ήταν δυσανάγνωστα και διετίθεντο από τους ευρέτες τους σε τιμές πολύ ανώτερες από την πραγματική αξία τους. Καταλάβαμε το κρεβάτι του κληρικού για τη νύχτα, το οποίο ήταν ένα υψωμένο [από το έδαφος] πεζούλι, κατά μήκος της χωρίς υγρασία πλευράς του δωματίου. Οι.... "πατερικοί" ψύλλοι ήταν λαίμαργοι σαν Καπουτσίνοι μοναχοί και, παρ' όλο που κατανεμήθηκαν σε τέσσερα άτομα αντί για δύο, μας χάλασαν εξίσου τον ύπνο.

Το άλλο πρωί, η βροχή συνέχιζε να πέφτει. Ομως, ύστερα από μακρά συνεννόηση και μεγάλη καθυστέρηση ξεκινήσαμε για το Ρέθυμνο. Διασχίζοντας έφιπποι την πεδιάδα για μια ώρα ή και περισσότερο, φτάσαμε σ' ένα άλλο χάνι την ώρα περίπου του κολατσιού. Ενας παπάς και μερικοί οδοιπόροι βρίσκονταν

μέσα καπνίζοντας τους ναργιλέδες τους και πίνοντας το ανοιχτοκόκκινο κρητικό κρασί. Στην Κρήτη το κρασί δεν είναι ρετσινωμένο όπως στην Ελλάδα και συνεπώς μπορούμε να το γευτούμε με το φυσικό του άρωμα, που είναι εφάμιλλο μ' εκείνο των κοινών κρασιών της Ισπανίας. Εγώ προσωπικά το προτιμώ κατά πολύ από το ξακουστό κρασί της Κύπρου, αν και από το τελευταίο προτιμώ και το "Βακχικό Παιάνα" της Κας Browning [10]. Στην Ελλάδα το κρασί ήταν ρητινώδες, αναμφίβολα, κατά τους αρχαίους χρόνους. Το κουκουνάρι στην άκρη του ραβδιού [που κρατά] ο Βάκχος συμβολίζει ίσως αυτό το γεγονός. Προσθέτοντας το ακατέργαστο ρετσίνι - που συγκεντρώνεται από το χάραγμα των πεύκων - το κρασί όχι μόνο διατηρείται ευκολότερα, αλλά επιδέχεται και αραίωση με την προσθήκη νερού. Είναι ένα τελείως αβλαβές ποτό, όμως η γεύση του είναι απαίσια για το ανεξοικείωτο σ' αυτήν λαρύγγι.

Μπροστά από το χάνι, ένας ασημένιος καταρράχτης ασπραποβολούσε μέσα από τα ελαιόδεντρα και ο Braisted κι εγώ βαδίσαμε προς τα κει συνοδευόμενοι από τον πιστό Σφακιανό, που δε μας άφηνε στιγμή από τα μάτια του. Το μέρος μου θύμιζε τις πηγές του Ιορδάνη στην [πόλη] Μπανιγιάς. Ένα ρυάκι νερού, ικανό να κινήσει νηματουργείο ,ανάβλυζε από τη γη στο κάτω μέρος ενός σωρού από βράχους · χυνόταν πάνω από ένα χορταριασμένο φράγμα και με ορμή κατευθυνόταν, μέσα από τα λιβάδια, στη θάλασσα.

Ο Νικηφόρος μας πληροφόρησε, εντούτοις, ότι στερεύει το καλοκαίρι. Ο δρόμος μας, για κάμποσο διάστημα αφού εγκαταλείψαμε το χάνι, ήταν ένα ανηφορικό ανώμαλο μονοπάτι, που περνούσε από ράχες, γεμάτο πέτρες και αδιάβατο για οποιονδήποτε, εκτός από τα κρητικά μουλάρια με τη σίγουρη περπατησιά. Η διαδρομή μας ήταν μια πορεία πότε δω και πότε κει, άσχετη με την κατεύθυνση του έπρεπε να έχουμε. Τελικά, ανακαλύψαμε ότι ο Αναγνώστης ήταν τόσο ανίδεος, όσο και τεμπέλης, και δεν ήξερε το δρόμο. Ο Francois " άναψε" τότε με τη συνηθισμένη του ταχύτητα και είχαμε έναν καταιγισμό ελληνικών επιθέτων : "Άκουγα πάντα" είπε "ότι οι Τούρκοι της Κρήτης ήταν μπαγαπόντηδες, αλλά τώρα βλέπω πως οι Χριστιανοί της Κρήτης είναι τέτοιοι. Ο απόστολος Παύλος καλά τα έλεγε γι' αυτή τη ράτσα των ψευτών".

Υστερα από λίγο, φτάσαμε σ' ένα παλιό μοναστήρι, κοντά σ' ένα χωριό που λέγεται "Karidi" (το Καρύδι), πάνω σ' ένα λόφο, με θέα τις κοιλάδες στο εσωτερικό (του νησιού). Τα σπίτια ήταν ερειπωμένα και τα μισά ακατοίκητα όμως οι πορτοκαλιές, οι ελιές και οι χαρουπιές είχαν θαυμάσια ανάπτυξη και τα χωράφια με το κριθάρι ασυνήθιστο πλούτο. Μια ώρα αργότερα, φτάσαμε σ'

10.Το σχόλιο αναφέρεται στην Αγγλίδα ποιήτρια Elizabeth Barrett-Browning (1806-1861)

ένα χωριό που λέγεται Εξώπολη, στην πλαγιά ενός απότομου λόφου που βλέπει στην κοιλάδα του Αρμυρού. Μια μουντή βροχή έπιασε για τα καλά και ο Χατζή Μπέης δήλωσε κατηγορηματικά πως ήταν αδύνατο να φτάσομε στον επόμενο σταθμό μας, προτού σκοτεινιάσει. Έτσι, βρήκαμε κατάλυμα στο σπίτι ενός ηλικιωμένου άνδρα, που αυτοαπεκαλείτο Καπετάνιος του χωριού . Ηταν μια καλύβα από πέτρες και λάσπη, χωρίς παράθυρο και με μια σκεπή, από την οποία έμπαινε η βροχή σχηματίζοντας μικρά ρυάκια· ήταν τουλάχιστο κάπως καλύτερα απ' ό,τι έξω στην ύπαιθρο. Υπήρχαν πολύ καλύτερα σπίτια στο χωριό, όμως ήταν όλα χωρίς σκεπή και ερειπωμένα. Ο καπετάν Νικηφόρος μας πήγε σ' έναν τούρκικο πύργο από πελεκητές πέτρες, απ' όπου είχαμε εντυπωσιακή θέα της άγριας ρεματιάς που υπήρχε από κάτω.

Ο Χατζή Μπέης έμεινε στο καφενείο, μια σκοτεινή καλύβα χωρίς παράθυρα, όπου μας έδωσαν φλιτζάνια με καβουρντισμένο κριθάρι, αντί για καφέ. Μερικοί Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί ήταν μέσα, λογομαχώντας έντονα με σριγγές φωνές. Οι Κρητικοί είναι οι πιο καυγατζήδες άνθρωποι στον κόσμο. Δεν μπορούμε να (τους) κάνουμε την πιο απλή ερώτηση, χωρίς να πάρουμε διαφορετική απάντηση από τον κάθε έναν που παρακολουθεί, για ν' ακολουθήσει επ' αυτών συζήτηση από την οποία όλοι κάτι μαθαίνουν, εκτός από μας τους ίδιους. Οι άνθρωποι μας πληροφόρησαν ότι είχαν χιόνι και βροχή επί εκατό μέρες, κάτι πρωτάκουστο για το νησί. Πολλά από τα πιο γέρικα ελαιόδεντρα - όπως είχαμε την ευκαιρία να προσέξουμε - είχαν σπάσει από το βάρος του χιονιού πάνω στα κλαδιά τους και μεγάλος αριθμός αιγοπροβάτων είχε χαθεί.

Ο καπετάνιος ήταν ίσως ο πλουσιότερος άνθρωπος του χωριού. Την περιουσία του αποτελούσαν ένα κριθαροχώραφο, τέσσερα πρόβατα, πέντε κατσίκια, τέσσερα γουρούνια κι ένα γαϊδούρι. Ηταν περίπου εβδομήντα χρονών, είχε γκρίζα γενειάδα, αλλά το μικρότερο παιδί του ήταν μόνο πέντε χρονών. Τόσο ο ίδιος, όσο και η γυναίκα του έδειχναν έναν αξιέπαινο ζήλο να μάθουν τι συνήθειες είχαν οι "eclamprotati", οι "basilikoi anthropoi"! (sic), οι οποίοι τίμησαν με την παρουσία τους το φτωχικό τους καλύβι. Φρόντιζαν να είναι στο πόδι όταν ξεντυνόμαστε και μπαινόβγαιναν τόσο συχνά κατά τη διάρκεια της νύχτας, ώστε, τελικά, μας χαλούσαν την ησυχία. Ανακάλυψα, όμως, μια ένδειξη της φροντίδας τους, όταν το πρωί βρήκα να είμαι καλυμμένος με κάτι βρωμόρουχα που είχαν τοποθετηθεί κάτω από τις τρύπες της σκεπής για να εμποδίζουν τις σταγόνες. Το πρωί, η γυναίκα με πλησίασε, γονάτισε ξαφνικά, προσκύνησε τις λασπωμένες μπότες μου και μετά σηκώθηκε και μου φίλησε το χέρι, πριν πολυκαταλάβω τι επρόκειτο να κάνει. Εδωσα στο μικρό Λευτέρη, που καθόταν στη θέση πλάι στο μεγάλο τζάκι, ένα κέρμα, οπότε έκανε κι αυτός το ίδιο, ενώ η μητέρα του είπε: "Ο Θεός να δώσει ν' απολαμβάνεις την εξουσία σου για πολλά χρόνια!".

Οταν σηκωθήκαμε, η βροχή συνέχιζε να πέφτει αργά, σταθερά, μελαγχολικά. Ηταν ολοφάνερο ότι έπρεπε ν' απαρνηθούμε κάθε ελπίδα να επισκεφτούμε τα Σφακιά, γιατί με τέτοιο καιρό ο μοναδικός δρόμος που οδηγούσε προς αυτήν την περιοχή ήταν ήδη αδιάβατος. Απαλλάξαμε έτσι από τα καθήκοντά του τον καπετάν Νικηφόρο, ο οποίος, γι' αυτήν ακριβώς την ειδική αποστολή είχε επιλεγεί, αποχωριζόμενοι από ένα θαυμάσιο σύντροφο, με πραγματική λύπη. Ο Χατζή Μπέης δεν είχε επίσης διάθεση για αναχώρηση. Ηταν απόλυτα φυσικό να θέλει να κάνει τα πράγματα κατά το δυνατό εύκολα· ταξίδευε για δική μας και όχι δική του ευχαρίστηση. Παρ' όλα αυτά, ήμουν αποφασισμένος να βρω καλό κατάλυμα στο Ρέθυμνος και μόλις η βροχή σταμάτησε λίγο, φορτώσαμε τα μουλάρια, αδιαφορώντας για τις βλαστήμιες του Αναγνώστη και ξεκινήσαμε. Κατηφορίζοντας το λόφο από ένα απαίσιο μονοπάτι, όπου εναλλάσσονταν πέτρα και λάσπη, φτάσαμε στο ποτάμι του Αρμυρού.

Τα απομεινάρια ενός παλιού βενετσιάνικου φρουρίου βρίσκονταν πάνω στις όχθες του και λίγο παραπέρα ένα τούρκικο κάστρο, ένα τζαμί κι ένα χάνι, διαλυμένα κι εγκαταλελειμμένα. Ακόμα κι εδώ, στο επίπεδο της θάλασσας, το χιόνι είχε προκαλέσει μεγάλη καταστροφή στα ελαιόδεντρα. Τελικά φτάσαμε ν' αντικρίσουμε την ακρογιαλιά, όπου η άμμος και τα βότσαλα έκαναν ευκολότερη τη διαδρομή για τα μουλάρια μας, αν και ο βορειοανατολικός άνεμος, φορτωμένος βροχή, ορμούσε κατά πάνω μας με μεγάλη σφοδρότητα. Ο Χατζή Μπέης και οι ημιονηγοί ήταν συνεχώς σε επιφυλακή, λέγοντάς μας με βεβαιότητα ότι οι Σφακιανοί που διαμένουν κατά τη διάρκεια του χειμώνα στο γειτονικό χωριό Δράμια συχνά επιτίθενται σε ταξιδιώτες και τους ληστεύουν. "Μα δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας μια τέτοια μέρα" αποφάνθηκα εγώ. "Ω, αυτός ακριβώς είναι ο καιρός που προτιμούν για τις επιθέσεις τους", είπε ο Μπέης. Πλάι στην ακτή, ήταν συγκεντρωμένοι μεγάλοι κορμοί, προκειμένου, όπως μας είπαν, να κατασκευαστεί εκεί μια "mud machine" [11] για το λιμάνι των Χανίων. Τελικά, βρεθήκαμε και πάλι σε λόφους, από τους οποίους, στο σημείο, αυτό προβαλλόταν χαρακτηριστικά το βραχώδες ακρωτήρι, το κάτω μέρος του οποίου είχε καταφάει η θάλασσα, δίνοντας χίλια φανταστικά σχήματα....

---

11. Υποθέτω πως πρόκειται για "βορβοροφάγο", σκάφος που χρησιμοποιούσαν στην εκβάθυνση των λιμανιών.

ΕΥΤΥΧΙΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΜΟΥΣΜΟΥΛΙΑ - ΕΝΑ ΑΥΤΟΦΥΕΣ ΚΑΡΠΟΦΟΡΟ ΔΕΝΔΡΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Πολλά από τα δένδρα που καλλιεργούνται σήμερα στην Κρήτη είναι ιθαγενή (natives) του νησιού μας όπως π.χ. η ελιά (Olea europea) και η συκιά (Ficus carica). Πολλά από τα δένδρα που βρίσκονται στην Κρήτη σε καλλιεργήσιμη και άγρια κατάσταση δεν είναι ιθαγενή της Κρήτης αλλά έχουν εγκλιματιστεί στο νησί από πολλούς αιώνες και αποτελούν στοιχεία του φυσικού δάσους της Κρήτης. Τέτοια είναι η κυδωνιά (Cydonia obionga) και η ροδιά (Pumica granatum).

Τους τελευταίους δύο αιώνες εγκλιματίστηκε στην Κρήτη και η Μουσμουλιά (Mespilus germanica), η οποία είναι γνωστή και σαν μεσπιλιά,και της οποίας η καταγωγή είναι από την Α. Ευρώπη. Είναι δένδρο φυλλοβόλο και το ύψος του κυμαίνεται από 4 μέχρι 6μ. Στην αυτοφυή μορφή του είναι ένας αγκαθωτός θάμνος. Είναι μοναδικό του γένους Mespilus και ανήκει στην ίδια οικογένεια που ανήκει και η δεσπολιά, η οποία είναι αειθαλής και ανήκει στο είδος Eriobotrya a Japonica.

Σαν αυτοφυές στο Ν. Χανίων απαντά σε φυσικούς βιότοπους μέσα σε ρεματιές της Κισάμου (Βουκολιές, Κεφαλά, Ανώσκελη) και του Σελίνου. Προτιμά θέσεις δροσερές και απάνεμες ανάμεσα στις συστάδες δένδρων του Κραταίγου (Crataegus)καθώς και στις συστάδες της αγριοφυστικιάς (Pistacia terebinthus), που είναι γνωστή σαν κοκορεβυθιά, επειδή έχουν τις ίδιες κλιματικές και εδαφικές συνθήκες. (Ο Κράταιγος είναι γνωστός και σαν τρικοκιά ή ανδρικουκιά. Οι καρποί του τρώγονται ευχαρίστως. Απ' αυτούς φτιάχνουν και έναν πελτέ που είναι ανώτερος από αυτόν του κυδωνιού).

Πολλαπλασιάζεται με σπέρματα αλλά μπορεί να εμβολιασθεί και με εμβολιασμό πάνω στον κράταιγο (ανδρικουκιά).

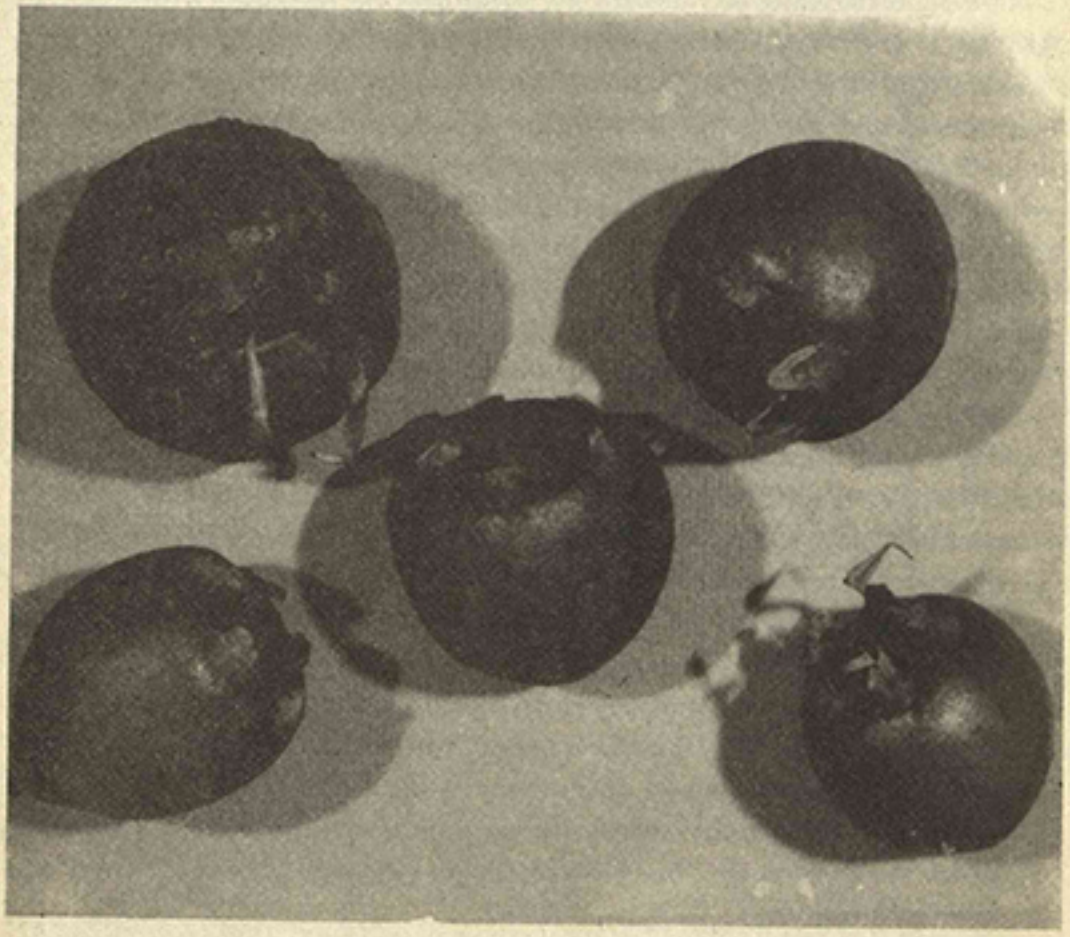
Ο καρπός του είναι μηλόμορφος ή αχλαδόμορφος με πλατύ ομφαλό και μοιάζει με σβούρα. Στην αρχή είναι πράσινος, κιτρινοκόκκινος και τελικά καστανωπός με πέντε σκληρά κουκούτσια (ή και περισσότερα).

Τα μούσμουλα είναι στυφά και τρώγονται μόνο όταν υπερωριμάσουν. Παρόλο που η γεύση τους δεν είναι ιδιαίτερα ευχάριστη, είναι θρεπτικά και πλούσια σε βιταμίνες.

Η καλλιέργειά της υποχωρεί συνεχώς και στα μέρη που ήταν πολύ γνωστή

και αποτελουσε μια φτωχή χειμωνιάτικη λιχουδιά των παιδιών, στην Κρήτη, Νάξο και Κέρκυρα.

Επειδή οι καρποί της ωριμάζουν κατά την περίοδο της ελαιοσυλλογής, οι μαζωχτάδες, στα διαλείμματα της δουλειάς τους, έτρεχαν στις τοποθεσίες όπου υπήρχαν οι μουσμουλιές και έτρωγαν μερικά μούσμουλα για να ξαναρχίσουν με κέφι το λιομάζωμα. Ας ελπίσουμε ότι οι πυρκαγιές, που έχουν καταστρέψει τόσους βιοτόπους, και τα γεωργικά μηχανήματα, που επιχωματώνουν τις ρεματιές, θα αφήσουν μερικές συσπάδες με μουσμουλιές, ώστε οι μαζωχτάδες να τρώνε καρπούς και να θυμούνται πώς τρεφόνταν οι παπούδες τους.

Μουσμουλιά

ΜΑΡΙΚΑ ΤΖΕΡΑΚΗ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΚΑΜΠΑΕΠ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ...

Κλάυμενη και δάρμενη ήρθε η ξαδέρφη μου η γι Ανεζινιά και μούπε είντα τσ άξιωσε ο Κωστής ο ανηψιός τση απού τον έχει αυτή αναθρεμένο και μένει και μαζύ τζη γιατί η γι' αδερφή τζη απόθανε στη γέννα ντου κι ο αφέντης του ντελόγκος εξαναπαντρεύτηκε...

- Τούτο να που λέεις ξαδέρφη μούστεκε κι από πάνω. Να χαραμίσω τα νειάτα μου να τονε μεγαλώσω να μη γνωρίσω μοίρα για όνομις του και να μου πει τούτη να την κουβέντα; Ο Θεός δεν το θέλει κι εγώ δεν μπορώ να το βαστήξω...

- Πιστεύω σου 'γω ξαδέρφη μα δεν πιστεύω πως σούλεγε στ' αλήθεια πως επειδής γούζιεσαι εδά και τρεις χρόνους, από ντεν εβάρηκες σπον πόδα κι εμισερώθηκες και λέεις πως καλλιά χες νάσαι αποθαμένη σούφερε δηλητήριο να πιείς...

- Δεις με λυπηθείς με ξαδέρφη ετσά λογιώς έδιαξε...

Βάνω στο νού μου την παροιμία απού λέει : όποιος γροικά ένα και δικάζει δύο έει τση κουρούνας το μυαλό. Κι έβαλα το λοιπός στο νου μου να ρωτήξω και τον Κωστή να ιδώ είντα συβαίνει.

Ευτός περνά κάθα μέρα ταϋτέρου - ταϋτέρου απού την πόρτα μου και πάει στα χωράφια ντωνε. Εσηκώθηκα το λοιπός κι εγώ την άλλην ημέρα κι ανοίγω την πόρτα του και σπένομαι παρά μέσα και τον ανήμενα να περάσει. Μπροσκάδα του στεσα. Δεν περνά πολλή ώρα και γροικώ τα ζάλα ντου. Μα ώσπε να πορίσω ήτονε παρά κάτω. Φωνιάζω ντου το λοιπός:

- Κακοσύνη μούχεις μωρέ Κωστή και θωρείς την πόρτα μου ανοιχτή και δεν μου λέεις μιαν καλημέρα;

- Βιάζομαι , θεια, βιάζομαι...

- Σίμωσε απού θέλω να σε ρωτήξω κάτι ντις - Στο γαερμό θεια. Να μεταδέσω θέλω την αίγα και ντελόγκος θα γαείρω...

Σαν εγάειρε του λέω: Είντα ναι μωρέ τα καμπαέθια σου με τη θεια σου; Γιάντα τσήδωκες λέει φαρμάκι να πιεί ; Αλήθεια το λέει;

Εξεράθηκε στα γέλοια και μου κάνει : Εκάτεχα το γω είντα μ' ήθελες. Να και το φαρμάκι απού τσήδινα... Να το πιώ θέλω δα εγώ σαν δεν τον πήρε του λόγου τζη. Κι ανοίγει ένα μικιό - μικιό μπουκαλάκι με άσπρη σκόνη και τόβαλε

στη μπούκα ντου. Χύνομαι και του αμπώθω τη χέρα ντου και πέφτει χάμαις και γίνεται χίλια κομμάθια το μπουκαλάκι. Ευτός σαλιώνει το δαχτύλι ντου το πασαλείβει με την άσπρη σκόνη και το βάνει στο στόμα ντου.

- Σκύλε του λέω είντα κάνεις; - Μη σε γνοιάζει μα ζάχαρη κι αλεύρι είναι θεια. Χάζι την έκαμα τη θεια μου γιατί εδά και τρείς χρόνους απού πεσε κι εβάρηκε στον πόδα και κουτσαίνει και λιγάκι μέρα νύχτα γούζιεται και λέει πως ήτονε καλλιά νάτονε αποθαμένη παρά να τση μείνει το αϊπλίκι τσή κουτσάγρας και πως αν εύρισπε φαρμάκι θα τόπινε να ξεκουρασπεί... Είπα το λοιπός να τση κάμω τούτο να το χωρατό κι -ευτή το πίστεψε. Μα εγώ εσιγουρεύτηκα πως μουδέ ν' αποθάνει θέλει μουδέ δηλητήριο δε θέλει να πιεί. Μα έλα σου δα απού το πίστεψε πως τσήφερα φαρμάκι. Ελα το λοιπός εδά να πάμε να τση μιλήσεις κι εσύ γιατί δεν θα τήνε νταγιαντίζω να γούζιεται πάλι για το χωρατό τούτο να απού το πίστεψε πως είναι αλήθεια...

Είδα κι έπαθα να τήνε μαϊνάρω. Σώνει και καλά επίστευε πως ο Κωστής ήθελε να τη φαρμακώσει. Λέω τση κι εγώ όσο ήθελες εσύ ν' αποθάνεις και να φαρμακευτείς άλλο τόσο να ήθελε κι ο Κωστής να σε φαρμακώσει. Ψώματα ήλεγες εσύ, στα ψώματα σούπε κι ο Κωστής ό,τι σούπε. Δεν το κατέεις; πως :

Ενα ψευτοπαραμύθι είναι η ψεύτικη ζωή μας
Δυστυχώς ψευτογελούμε, ψευτοκλαίμε ψευτοζούμε
Κι όντε λέμε ψεύτη κοΐμε, ψώματα κι αυτό το λέμε;

.....

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Καμπαέτι = φάρσα,κάμωμα
ντελόγκος = αμέσως
γοΐζιομαι = παραπονούμαι,γκρινιάζω
έδιαξε = έπραξε,έκαμε
ταύτέρου-ταΰτέρου = πρωΐ- πρωί
μπροσκάδα = ενέδρα, αναμονή (συνήθως για κακό)
ζάλα = βήματα
εβάρηκε = επληγώθηκε,εχτύπησε
μαϊνάρω = καθησυχάζω
κάνω χάζι = αστειεύομαι
αϊπλίκι = ελάττωμα

Μπροστά απο την πλατεία Σαντριβανιού φαίνεται η αποβάθρα που γνώρισε μεγάλες δόξες κατά την εποχή που το λιμάνι των Χανίων ήταν το επίσημο λιμάνι της πόλης.
Από το ημερολόγιο 1993 της ΙΛΑΕΚ.

Το Δεκέμβριο του 1913 έγιναν τα επίσημα εγκαίνια της Νέας Αγοράς.

Από το ημερολόγιο 1993 της ΙΛΑΕΚ.

Αποψη των Ταμπακαριών στις αρχές του αιώνα μας (Ιστορικό Αρχείο, Φωτογραφική Συλλογή Blanc). Από το ημερολόγιο 1992 της ΙΛΑΕΚ.

Παλιό βυρσοδεψείο σε λειτουργία σήμερα. Από το ημερολόγιο 1992 της ΙΛΑΕΚ.

ISSN 1106 - 0395

